

श्री मातृवाणी

ग्रंथ: ११

साधनानी नोंधपोथी

१९६४-१९७३

श्री माताञ्ज

श्री मातृवाणी

साधनानी नोंधपोथी

१९६४ - १९७३

ग्रंथ - ११

श्री माताञ्ज

: अनुवादक :

श्री सुंदरम्

श्री अमीधर लड्डे

प्रथम आवृत्ति :
श्री अरविंद सोसायटी, अमदावाद
मे, १९७८

पुनर्मुद्रण :
श्री अरविंद सोसायटी, वडोदरा.
जून, २०२३

किंमत : રૂ. ૩૦૦=૦૦

©શ્રી અરવિંદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, પોંડિચેરી.

પ્રાપ્તિ સ્થાન :
શબ્દ, શ્રી અરવિંદ આશ્રમ, પોંડિચેરી

પ્લેગ્રાઉન્ડમાં વર્ગ લેતાં શ્રી માતાજી - ૧૯૫૪

श्री मा

जन्म

इंजुआरी २१, १८७८

भारतमां आगमन

मार्च २९, १९१४

महासमाधि

नवेम्बर १७, १९७३

નિવેદન

“સાધનાની નોંધપોથી” એ શ્રી માતાજીની જન્મશતાબ્દી પ્રસંગે “શ્રી માતૃવાણી”ના મુખ્ય શીર્ષક હેઠળ, ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થઈ રહેલી ગ્રંથ માળામાંનો એક ગ્રંથ છે.

ઑક્ટોબર ૧૯૬૪ થી આપણને શ્રી માતાજી તરફથી એક નવી, ઘણી ગહન અને અપૂર્વ એવી વસ્તુ મળવા લાગી. પોતાને થતી રહેતી અનુભૂતિઓ અથવા કહો કે તેઓ દ્વારા સાધનાના ક્ષેત્રમાં જે તદ્દન નવું જ કાર્ય થઈ રહ્યું હતું તેને તેમણે અંગત વાર્તાલાપો દ્વારા આપણી સમક્ષ ખુલ્લું કરવા માંડ્યું. એ વાર્તાલાપો, આશ્રમના શિક્ષણ કેન્દ્રની ત્રૈમાસિક પત્રિકા “બુલેટિન ઓફ શ્રી અરવિન્દો ઈન્ટરનેશનલ સેન્ટર ઓફ એજ્યુકેશન” માં “Notes on the way” અને કેટલીક વાર ‘APROPOS’ એ મથાળા હેઠળ પ્રગટ થતા રહ્યા.

ઉપરના વાર્તાલાપોમાંથી કેટલાક, ગુજરાતીમાં “સાધનાની નોંધપોથી” ના શીર્ષક હેઠળ “દક્ષિણા” સામયિકમાં પ્રસિદ્ધ થતા રહ્યા અને જુલાઈ ૧૯૬૮માં તેમાંના ૭ ઑક્ટોબર ૧૯૬૪થી ૩૦ ઑગસ્ટ ૧૯૬૭ સુધીના વાર્તાલાપોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી, એટલે કે, ૧૫ નવેમ્બર ૧૯૬૭ થી માંડીને ૧૦ માર્ચ ૧૯૭૩ સુધીના કેટલાક વાર્તાલાપો “દક્ષિણા”માં પ્રગટ થયા. એ ગાળાના બધા જ, તા. ૭ ઑક્ટોબર ૧૯૬૪થી ૧૦ માર્ચ ૧૯૭૩ સુધીના વાર્તાલાપોને આ ગ્રંથમાં સમાવી લેવામાં આવ્યા છે.

યોગના વિષયથી બહુ પરિચિત ન હોય, અને સાધનાનો જેમને વ્યવહારુ અનુભવ ન હોય તેવા વાચકોને આ ગ્રંથમાંની સામગ્રી સમજવી કઠાચ સરળ ન પણ લાગે. શ્રી માતાજીની કેટલીક ગહન અનુભૂતિઓ અને દર્શનો તો શ્રી માતાજી પોતે જ શબ્દોમાં વ્યક્ત કરતાં મુશ્કેલી અનુભવતાં હોય તેમ બનતું અને તેથી, “આ કેવી રીતે કહેવું,” “શબ્દો તો મૂખમીભર્યા છે” એમ કહેવાના પ્રસંગો આવતા. યોગની અનુભૂતિઓ તો સામાન્ય જીવનમાં થતી રહેતી બાહ્ય અનુભૂતિઓ કરતાં ઘણી વિશેષ ગહન, સૂક્ષ્મ અને અકલિતતાના પ્રદેશની હોય છે અને શ્રી માતાજીની આ અનુભૂતિઓ તો અત્યાર સુધીમાં આ યોગમાં જે પ્રદેશો ખેડાયેલા છે તેથી પણ આગળના (જ્યાં મન અને પ્રાણને પણ વિદાય આપી દેવામાં આવે છે તેવા,) શરીરના કોષાણુઓ, વિરાટ અવચેતના, અચેતના અને તેથી પણ ઊંડાણમાં

તિરોભૂત રહેલી ઋત - ચેતના સુધીના પ્રદેશોમાં પહોંચે છે. અહીં શ્રી માતાજી કહે છે તેમ, કેટલીક ઘટનાઓ અને વસ્તુઓ તો વિશ્વમાં પ્રથમવાર જ બનેલી છે. એટલે, કેવળ બુદ્ધિથી જ આ વિષયને સમજવા માગનારને આ ગ્રંથ કદાચ ન સમજાય તેવો લાગે, તો તે સ્વાભાવિક છે. અલબત્ત, એ રીતે પણ કદાચ વાચક પોતાના મનોમય જ્ઞાનની, સાધનાની કે અનુભૂતિઓની મર્યાદાઓ વિષે સભાન બને, તોપણ આ ગ્રંથના પ્રકાશનનો હેતુ સચવાશે એમ માનીએ છીએ.

આ વિષયના અભ્યાસુઓ આ પુસ્તકની સાથે સાથે, “શ્રી માતાજી દિવ્ય સ્વરૂપ”, “અતિમનસ” અને “વાર્તાલાપો” શીર્ષકનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરશે તો આ પુસ્તકમાંનો વિષય સમજવામાં સહાય થશે.

એક સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે કે, આ ગ્રંથમાં આવરી લેવાયેલા આ વિષયના વાર્તાલાપો ઉપરાંત કેટલીક સામગ્રી હજી સુધી અપ્રગટ પણ હોય, તેમ છતાં પ્રસિદ્ધ થયેલા સઘળા વાર્તાલાપોનો આ ગ્રંથમાં સમાવેશ કરી લેવામાં આવ્યો છે. શ્રી માતાજીના સ્થૂલ દેહમાં વસવાટ દરમ્યાન, લગભગ છેલ્લા દિવસો સુધીની આ લખ્ય સામગ્રી વાચકવર્ગને ભાવિ પ્રકાશ પ્રત્યે દોરી જાય એ જ પ્રાર્થના.

(ફેબ્રુઆરી ૧૯૬૫ના બુલેટિનમાં “Notes on the way”
નું પ્રકાશન શરૂ કરતી વેળાએ સંપાદકે મૂકેલી નોંધ)

આ મથાળા હેઠળ અમે શ્રી માતાજી સાથેના વાર્તાલાપોમાંથી થોડો થોડો ભાગ આપવાનું શરૂ કરીએ છીએ. આ ચિંતનો અથવા તો અનુભૂતિઓ, આ અવલોકનો છેક હમણાંનાં છે અને રૂપાંતરની સાધનામાં સીમાચિહ્નો જેવાં છે : થઈ રહેલા કાર્ય ઉપર એમાં પ્રકાશ પડે છે — શરીરના આ ચાલી રહેલા યોગની બધી પ્રક્રિયાઓ સ્થાપિત કરવાની છે — એટલું જ નહિ, પરંતુ હજી જે સાધના કરવાની છે તેનાં એ એક પ્રકારનાં સૂચનો રૂપે બની શકે તેવાં છે અને એટલા માટે તેમને પસંદ કરી અત્રે મૂકવામાં આવ્યાં છે.

અનુક્રમણિકા

વાર્તાલાપ નં.			પૃષ્ઠ
૧	૭ ઓક્ટોબર	૧૯૬૪	૧
૨	૧૨ જાન્યુઆરી	૧૯૬૫	૮
૩	૨૪ માર્ચ	૧૯૬૫	૧૦
૪	૨૧ ઓગસ્ટ	૧૯૬૫	૧૬
૫	૨૭ નવેમ્બર	૧૯૬૫	૨૩
૬	૨૨ જાન્યુઆરી	૧૯૬૬	૩૨
૭	૧૮ મે	૧૯૬૬	૩૭
૮	૨૮ સપ્ટેમ્બર	૧૯૬૬	૪૪
૯	૩૦ સપ્ટેમ્બર	૧૯૬૬	૪૮
૧૦	૧૧ જાન્યુઆરી	૧૯૬૭	૫૭
૧૧	૨૧ જાન્યુઆરી	૧૯૬૭	૬૦
૧૨	૪ માર્ચ	૧૯૬૭	૬૩
૧૩	૭ માર્ચ	૧૯૬૭	૬૪
૧૪	૨૪ મે	૧૯૬૭	૬૮
૧૫	૨૪ જૂન	૧૯૬૭	૭૪
૧૬	૨૬ ઓગસ્ટ	૧૯૬૭	૮૦
૧૭	૩૦ ઓગસ્ટ	૧૯૬૭	૮૩
૧૮	૧૫ નવેમ્બર	૧૯૬૭	૮૮
૧૯	૨૨ નવેમ્બર	૧૯૬૭	૯૫
૨૦	૨૯ નવેમ્બર	૧૯૬૭	૧૦૭
૨૧	૩૦ ડિસેમ્બર	૧૯૬૭	૧૧૦
૨૨	૧૩ માર્ચ	૧૯૬૮	૧૧૮
૨૩	૧૬ માર્ચ	૧૯૬૮	૧૨૧
૨૪	૧૦ એપ્રિલ	૧૯૬૮	૧૨૫
૨૫	૨૨ ઓગસ્ટ	૧૯૬૮	૧૩૧

୨୬	୨୮ ଅଓଗସ୍ଟ	୧୯୬୮	୧୩୨
୨୭	୨୩ ସପ୍ଟେମ୍ବର	୧୯୬୮	୧୪୪
୨୮	୨୩ ନଭେମ୍ବର	୧୯୬୮	୧୪୮
୨୯	୨୭ ନଭେମ୍ବର	୧୯୬୮	୧୫୩
୩୦	୨୧ ଡିସେମ୍ବର	୧୯୬୮	୧୫୮
୩୧	୧ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୬୯	୧୬୩
୩୨	୪ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୬୯	୧୬୩
୩୩	୮ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୬୯	୧୬୭
୩୪	୧୮ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୬୯	୧୬୮
୩୫	୧୩ ଫେବୃଆରୀ	୧୯୬୯	୧୭୧
୩୬	୨୨ ଫେବୃଆରୀ	୧୯୬୯	୧୭୩
୩୭	୧୭ ମେ	୧୯୬୯	୧୭୮
୩୮	୨୪ ମେ	୧୯୬୯	୧୮୨
୩୯	୨୮ ମେ	୧୯୬୯	୧୮୬
୪୦	୩୧ ମେ	୧୯୬୯	୧୮୭
୪୧	୪ ଜୁନ	୧୯୬୯	୧୯୬
୪୨	୧୬ ଅଓଗସ୍ଟ	୧୯୬୯	୧୯୭
୪୩	୧ ଅକ୍ଟୋବର	୧୯୬୯	୨୦୨
୪୪	୧୮ ଅକ୍ଟୋବର	୧୯୬୯	୨୦୪
୪୫	୧୯ ନଭେମ୍ବର	୧୯୬୯	୨୧୦
୪୬	୧୦ ଡିସେମ୍ବର	୧୯୬୯	୨୨୧
୪୭	୧୩ ଡିସେମ୍ବର	୧୯୬୯	୨୨୩
୪୮	୨୭ ଡିସେମ୍ବର	୧୯୬୯	୨୩୧
୪୯	୩୧ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୭୦	୨୩୩
୫୦	୧୪ ମାର୍ଚ୍ଚ	୧୯୭୦	୨୩୮
୫୧	୨୦ ମେ	୧୯୭୦	୨୪୭
୫୨	୨୭ ଜୁନ	୧୯୭୦	୨୪୮
୫୩	୧ ଜୁଲାଇ	୧୯୭୦	୨୫୧
୫୪	୩ ଅଓଗସ୍ଟ	୧୯୭୦	୨୫୩
୫୫	୧୧ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୭୧	୨୫୭
୫୬	୧୬ ଜାନୁଆରୀ	୧୯୭୧	୨୫୮
୫୭	୩ ମାର୍ଚ୍ଚ	୧୯୭୧	୨୬୪
୫୮	୧ ମେ	୧୯୭୧	୨୬୬
୫୯	୨୨ ମେ	୧୯୭୧	୨୬୮

૬૦	૯ જૂન	૧૯૭૧	૨૭૦
૬૧	૧૭ જુલાઈ	૧૯૭૧	૨૭૩
૬૨	૨૧ જુલાઈ	૧૯૭૧	૨૭૫
૬૩	૨૮ ઓગસ્ટ	૧૯૭૧	૨૭૭
૬૪	૧ સપ્ટેમ્બર	૧૯૭૧	૨૮૦
૬૫	૨૯ સપ્ટેમ્બર	૧૯૭૧	૨૮૪
૬૬	૧૬ ઓક્ટોબર	૧૯૭૧	૨૮૫
૬૭	૩૦ ઓક્ટોબર	૧૯૭૧	૨૮૬
૬૮	૧૭ નવેમ્બર	૧૯૭૧	૨૮૮
૬૯	૧૮ ડિસેમ્બર	૧૯૭૧	૨૯૦
૭૦	૨૨ ડિસેમ્બર	૧૯૭૧	૨૯૫
૭૧	૨૫ ડિસેમ્બર	૧૯૭૧	૨૯૬
૭૨	૯ ફેબ્રુઆરી	૧૯૭૨	૩૦૧
૭૩	૨૬ ફેબ્રુઆરી	૧૯૭૨	૩૦૩
૭૪	૮ માર્ચ	૧૯૭૨	૩૦૬
૭૫	૨૪ માર્ચ	૧૯૭૨	૩૧૦
૭૬	૨૫ માર્ચ	૧૯૭૨	૩૧૧
૭૭	૨ એપ્રિલ	૧૯૭૨	૩૧૫
૭૮	૧૨ એપ્રિલ	૧૯૭૨	૩૧૭
૭૯	૬ મે	૧૯૭૨	૩૨૧
૮૦	૩૦ ઓગસ્ટ	૧૯૭૨	૩૨૭
૮૧	૨૫ ઓક્ટોબર	૧૯૭૨	૩૩૦
૮૨	૪ નવેમ્બર	૧૯૭૨	૩૩૨
૮૩	૮ નવેમ્બર	૧૯૭૨	૩૩૩
૮૪	૨૦ ડિસેમ્બર	૧૯૭૨	૩૩૪
૮૫	૩૦ ડિસેમ્બર	૧૯૭૨	૩૩૬
૮૬	૭ ફેબ્રુઆરી	૧૯૭૩	૩૩૭
૮૭	૧૦ માર્ચ	૧૯૭૩	૩૩૮

વાર્તાલાપ - ૧

૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૪

વસ્તુઓ વધારે સારું રૂપ લેવા લાગી છે, સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં નહિ, પણ ઊર્ધ્વ દૃષ્ટિથી જોતાં. પરંતુ એમાં જે સ્થૂલ પરિણામો આવેલાં છે તે હજી ચાલુ જ છે — જાણે કે બધી જ મુશ્કેલીઓ વધી પડેલી છે. માત્ર એટલું કે ચેતનાની શક્તિ વધારે મોટી બની છે — એમાં વધારે સ્પષ્ટતા, વધારે ચોક્કસતા આવી છે; તેમ જ જે લોકોમાં શુભેચ્છા છે તેમના ઉપર કાર્ય પણ બનવા લાગ્યું છે; એ લોકો ઠીક ઠીક સારી એવી પ્રગતિ કરી રહ્યા છે. પણ જે સ્થૂલ મુશ્કેલીઓ છે તે જાણે કે વધી પડી છે, એટલે કે, એ જાણે આપણે કસોટીમાં ટકી રહી શકીએ છીએ કે નહિ તે જોવા માટે થઈ રહ્યું છે.

આવી સ્થિતિ છે.

થોડા જ વખતથી (ગઈ કાલથી), વાતાવરણમાં કોઈક વસ્તુ સ્પષ્ટ બની ગઈ છે. પરંતુ રસ્તો હજી લાંબો છે — લાંબો, લાંબો. મને લાગે છે કે એ ઘણો લાંબો છે. આપણે ટકી રહેવાનું છે — વળગી રહેવાનું છે, સૌથી વિશેષ આવી છાપ પડે છે — આપણામાં ટકી રહેવાની શક્તિ હોવી જોઈશે. આ બે વસ્તુઓ એકદમ અનિવાર્ય છે: સહનશક્તિ અને શ્રદ્ધા, કશાથી પણ ચલિત ન થાય તેવી, દેખીતી રીતે સંપૂર્ણ નકાર મળતો હોય, તમારે વેદના વેઠવી પડતી હોય, તમે રિબાતા હો (એટલે કે શરીરમાં એમ મારે કહેવું છે), તમે થાકી ગયા હો તો પણ — તમારે સહી લેવાનું છે, ટકી રહેવાનું છે. એ વાત છે.

પણ મને જે કહેવામાં આવે છે તે સાંભળતાં, એટલે કે જે લોકો રેડિયો સાંભળે છે, વર્તમાનપત્રો વાંચે છે (કે જે બધું હું કરતી નથી), તેમના તરફથી મને જે સાંભળવા મળે છે તે જોતાં એમ લાગે છે કે આખું જગત એક ક્રિયા હેઠળ આવી રહેલું દેખાય છે અને એ વસ્તુ અત્યારે તો ગભરાવી મૂકે તેવી છે. એમ લાગે છે કે

‘દેખીતી રીતના ગાંડા’ લોકોની સંખ્યા ઠીક ઠીક વધવા લાગી છે. દાખલા તરીકે, અમેરિકામાં આખોયે યુવાન વર્ગ એક વિચિત્ર રીતના વિચાર-વમળમાં સપડાઈ ગયેલો દેખાય છે, અને એ વસ્તુ વિચારશીલ માણસોને બેચેન કરી મૂકે તેવી છે, પણ એમાંથી એક વસ્તુ તો ચોક્કસ દેખાઈ આવે છે કે એક અસાધારણ શક્તિ કામ કરી રહી છે. આમાં તમામ ટેવો અને તમામ નિયમો ભંગાઈ રહ્યા છે — એ સારી વાત છે. અત્યારને માટે એ ‘વિચિત્ર’ જેવું છે, પણ એ જરૂરનું છે.

તો અત્યારે સાચું વલાણ તે આપણે થઈ શકીએ તેટલા પારદર્શક થવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પ્રમાણે જ હોય ને?

પારદર્શક, નવી શક્તિને ઝીલવા માટે તૈયાર.

મેં મને પોતાને પ્રશ્ન કરેલો, કારણ કે આ પારદર્શિત્વ એ પારદર્શક છે એવી છાપ પડે છે, પરંતુ એ કંઈક શૂન્યતા જેવી, એક સભર એવી શૂન્યતા જેવી વસ્તુ છે, એમ છતાં એ શૂન્યતા છે. કાંઈ ખબર પડતી નથી. ખબર નહિ કે એ એક ઊંચી જાતનું તમસ છે, કે

સૌથી વિશેષ તો આપણે આત્મવિશ્વાસ રાખવાનો છે. જડતત્ત્વમાં મોટી મુશ્કેલી એ છે કે સ્થૂલ ચેતના (એટલે કે જડતત્ત્વમાં રહેલું મન) મુશ્કેલીઓના દબાણ હેઠળ રચાયેલી છે — મુશ્કેલીઓ, વિઘ્નો, વેદનાઓ, સંઘર્ષો. કહો કે આ બધી વસ્તુઓ દ્વારા એને ‘ઘડવામાં’ આવી છે, અને એણે તેના ઉપર એક છાપ મૂકી આપી છે, લગભગ નિરાશાભાવની, પરાજયભાવની, અને ખરેખર એ સૌથી મોટામાં મોટું વિઘ્ન છે.

મારા પોતાના કામમાં હું આ વસ્તુ વિષે સભાન બની રહી છું. જે સૌથી વધુ સ્થૂલ એવી ચેતના છે, સૌથી વધુ સ્થૂલ પ્રકારનું જે મન છે તેને ચાબુકના પ્રહાર મળે ત્યારે જ તે કામ કરે, પ્રયત્ન કરે, પ્રગતિ કરે એવો તેને અભ્યાસ પડેલો છે. આમ ન થાય તો એ પછી તમસ રૂપ બની જાય છે. અને પછી, એ જેટલા પ્રમાણમાં કલ્પના કરે છે તેટલા પ્રમાણમાં તેને હંમેશાં મુશ્કેલીની જ કલ્પના આવે છે — હંમેશાં એને વિઘ્ન દેખાય છે, હંમેશાં એને વિરોધ દેખાય છે, અને એ વસ્તુ ગતિને ભયંકર રીતે મંદ કરી નાખે છે. એને તમારે ખાતરી કરાવવી હોય કે એની સર્વ મુશ્કેલીઓની પાછળ પ્રભુની કૃપા આવી રહેલી છે, એની સર્વ નિષ્ફળતાઓની પાછળ વિજય આવી રહેલો છે, એનાં સર્વ દુઃખો અને વેદનાઓની પાછળ, આ બધા વિરોધોની પાછળ

આનંદ આવી રહેલો છે, તો તે માટે ઘણા નક્કર અનુભવોની, ઘણા સ્પર્શક્ષમ અને ઘણી વાર ફરી ફરીને થતા રહેતા અનુભવોની જરૂર રહે છે. બધી સાધનાઓમાં આ સાધના વધુમાં વધુ વાર ફરી ફરીને કરવાની રહે છે, આખોયે વખત તમારે નિરાશાભાવને કે શંકાને કે નર્વા પરાજયમાં રાચતી કલ્પનાને અટકાવવી પડે છે કે દૂર હટાવવી પડે છે, યા તો તેનું રૂપાંતર કરવાનું રહે છે

હું આ માત્ર સ્થૂલ ચેતનાની જ વાત કરું છું.

હા, કોઈ વસ્તુ જ્યારે ઊર્ધ્વમાંથી નીચે ઊતરી આવતી હોય છે ત્યારે તો, કુદરતી રીતે જ, એ કચ્ચરઘાણ કરી મૂકે છે (નાસી જવાની ક્રિયાનું સૂચન), અને પછી બધું શાંત થઈ જાય છે, બધું અટકી પડે છે અને રાહ જોવા લાગે છે. પણ હું એ વાત બહુ સારી રીતે સમજી શકું છું કે સત્ય, સત્ય-ચેતના પોતાને શા માટે વધારે સતત રીતે વ્યક્ત કરતી નથી, કારણ કે એની શક્તિ અને જડતત્ત્વની શક્તિ વચ્ચેનો તફાવત એટલો બધો મોટો છે કે એમાં જડતત્ત્વની શક્તિનો જાણો છેદ જ ઊડી જાય છે — પણ પછી એનો અર્થ રૂપાંતર રહેતો નથી, એ તો કચ્ચરઘાણની ક્રિયા બની રહે છે. પહેલાંના વખતમાં લોકો આ વસ્તુ કરતા હતા — આ આખીયે સ્થૂલ ચેતનાને તેઓ એક શક્તિના વજન હેઠળ કચડી નાખતા હતા. એ શક્તિની સામે કોઈ વસ્તુ લડી શકતી નથી, કોઈ પણ વસ્તુ તેનો વિરોધ કરી શકતી નથી. અને એમાં પછી આપણને એમ થતું રહેલું છે: ‘લો! કામ થઈ ગયું.’ પણ એ નથી થયું હોતું, જરા પણ નહિ! કેમ કે, બાકીની વસ્તુઓ, અહીં નીચે, પહેલાંના જેવી જ, બદલાયા વિનાની રહેલી છે.

હવે એ બધાને બદલાવા માટેની પૂરેપૂરી શક્યતા આપવામાં આવે છે; અને એ માટે તો એ એનો પૂરેપૂરો ભાગ ભજવી લે એમ તમારે થવા દેવાનું રહે છે, એને કચડી નાખે તેવી શક્તિને તમારે વચ્ચે લઈ આવવાની નથી — આ વસ્તુ મને બહુ સારી રીતે સમજાઈ ગઈ છે. પરંતુ પેલી ચેતનામાં પણ એક મૂર્ખતા જેવું જિદ્દીપણું રહેલું છે. દાખલા તરીકે, એક વેદના થઈ રહી હોય, ખૂબ તીવ્ર રીતે અને તમને લાગે કે એ હવે અસહ્ય બની જશે ત્યારે કેટલી બધી વાર એવું બને છે કે (કોષોની ભીતરમાં) પુકારની એક નાનકડી આંતરિક ક્રિયા બને છે — કોષો પોતાનો એસ. ઓ. એસ. (આફતનો સંદેશ) મોકલે છે — દરેક વસ્તુ બંધ થઈ જાય છે અને ઘણી વાર (હમણાં તો વધુ ને વધુ વાર) એ વેદનાને બદલે એક આનંદમય આરોગ્યની લાગણી આવીને ઊભી રહે છે. પરંતુ આ મૂર્ખ એવી સ્થૂલ ચેતના સૌથી પહેલો પ્રત્યાઘાત એવો આપે છે કે,

‘આહ! અમે જોઈ લઈશું કે આ ક્યાં લગી ટકે છે.’ અને કુદરતી રીતે જ, આ ક્રિયા વડે તે બધું જ તોડી પાડે છે — તમારે બધું ફરીથી શરૂ કરવાનું રહે છે.

હું માનું છું કે આ આવેલા પરિણામને જો કાયમી બનાવવું હોય તો — એ કોઈ ચમત્કાર જેવું પરિણામ નહિ કે જે આવે, આપણને દિંગ કરી નાખે અને પાછું ચાલ્યું જાય — પણ એ સાચેસાચ એક રૂપાંતર રૂપી પરિણામ બનવું જોઈએ. આપણે બહુ જ, બહુ જ ધીરજ રાખવાની છે. આપણે એક એવી ચેતના સાથે કામ લેવાનું છે કે જે ખૂબ જ ધીમી છે, ખૂબ જ ભારે, ખૂબ જ જિદ્દી છે. એ બહુ વેગપૂર્વક આગળ વધી શકતી નથી, એ એની પાસે જે કંઈ છે, એને જે વસ્તુ સત્ય તરીકે દેખાય છે તેને તે વળગી રહેતી હોય છે; એ સાવ નાનકડું સત્ય હોય તોપણ તેને તે વળગી રહે છે અને ગતિ કરવા માગતી નથી. તો એ વસ્તુને મટાડવા માટે તમારી પાસે ખૂબ ધીરજ, ખૂબ ધીરજ હોવી જોઈએ.

આખી વસ્તુ માત્ર એક જ છે — પકડી રહો, સહન કરી લો.

શ્રી અરવિંદે એ વસ્તુ અનેક વાર અનેક રીતે કહી છે: ‘સહન કરી લો અને તમે જીતશો . . . વેઠી લો — વેઠી લો અને તમે હરાવી શકશો.’

જે વધુમાં વધુ સહનશક્તિ ધરાવે છે તેને વિજય મળે છે.

અને પછી, આ જે અહીં પુદ્ગલો છે (માતાજી પોતાનું શરીર બતાવે છે) તેમને માટે મને આ જ પાઠ લાગે છે — શરીરો મને માત્ર પુદ્ગલો જેવાં, પરમાણુઓના પુંજ જેવાં જ લાગે છે અને જ્યાં સુધી એમને ભેગાં બાંધી રાખવાની ઈચ્છા, કોઈ ને કોઈ કારણસર, પાછળના ભાગમાં હોય છે ત્યાં સુધી એ ભેગાં વળગી રહે છે. આ દિવસોમાં, ગઈ કાલે કે પરમ દિવસે, આ રીતની અનુભૂતિ થઈ હતી : એક રીતની ચેતના (હું હંમેશાં શારીરિક ચેતનાની વાત કરું છું, ઊર્ધ્વ ચેતનાની લેશ પણ નહિ) પૂરેપૂરી વિકેન્દ્રિત બની ગઈ હતી, એક વિકેન્દ્રિત બનેલી ચેતના અહીં, તહીં, આ શરીરમાં, પેલા શરીરમાં (લોકો જેને ‘આ માણસ’ કે ‘પેલો માણસ’ કહે છે તેમાં, પણ આ વિચાર હવે બહુ ટકી રહેલો નથી); એ પછી આ કોષો અંગે વિશ્વરૂપ ચેતનામાંથી એક રીતની અંતઃપ્રક્ષેપની ક્રિયા બની, જાણે કે એ ચેતના આ કોષોને પૂછતી હતી કે તમે શા માટે પેલા સંયોજનને, અથવા આપણે જો એમ કહી શકીએ તો, એ પુદ્ગલને ટકાવી રાખવા માગતા હતા. ખરેખર એ કોષોને એ વસ્તુ સમજાવવામાં અથવા તો અનુભવવા દેવામાં આવી હતી કે અનેક વરસો લગી આમ બંધાયેલા રહેવાથી આ

રીતની મુશ્કેલીઓ થશે, શરીરમાં ઘસારો આવશે, બાહ્ય મુશ્કેલીઓ ઊભી થશે, ટૂંકામાં શરીરના ઘર્ષણ અને વપરાશને લીધે આ પ્રમાણેની બધી વિકૃતિ થશે — પણ એ વસ્તુ કોષોને જરા પણ મહત્વની ન હતી. એમના તરફથી જે જવાબ આવ્યો તે જરા રસ પડે તેવો હતો, એટલે કે એમણે એમ કહ્યું કે તેઓ પોતે ઊર્ધ્વ શક્તિ સાથે સભાન રીતે સંપર્કમાં રહેવાની શક્તિ ધરાવે છે એ જ એમને માટે મહત્વની વસ્તુ છે, એ સિવાય બીજી કશી વસ્તુનું તેમને મહત્ત્વ છે નહિ. એમને દિવ્ય શક્તિ સાથે, સંવાદિતાની શક્તિ સાથે, સત્યની શક્તિ સાથે, પ્રેમની શક્તિ સાથે આ રીતનો સંપર્ક મળે એ માટેની એ એક અભીપ્સાના જેવું (કુદરતી રીતે જ, શબ્દોમાં ગોઠવેલી તો નહિ,) અંગ્રેજીમાં જેને Yearning (ઝંખના), Longing (લગન) કહે છે તેના જેવું હતું. અને એટલા માટે તે આ વર્તમાન સંયોજનનું મહત્ત્વ બરાબર સમજે છે.

આ એક તદ્દન નવો જ દૃષ્ટિકોણ છે.

હું આ વસ્તુને મનના શબ્દો વડે વ્યક્ત કરું છું, કેમ કે બીજો કોઈ રસ્તો નથી, પણ આ વસ્તુ બીજી કોઈ રીતે નહિ, પણ સંવેદનના પ્રદેશમાં બનતી હતી. અને એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતી — અતિશય સ્પષ્ટ અને ખૂબ જ સતત રીતે ચાલુ રહેલી, એમાં કશા ફેરફારો થતા નહોતા. એ ક્ષણે પછી, વિશ્વરૂપ ચેતના વચ્ચે આવીને લાગી, ‘જુઓ પેલાં વિદ્ધનો’, અને આ વિદ્ધનો સ્પષ્ટ રીતે દેખાવા લાગ્યાં (મનમાં એક રીતનો નિરાશાભાવ, — અને આ મન તે એક આકાર વિનાનું કે જે હજી જન્મવાની અને પોતાની જાતને કોષોની અંદર વ્યવસ્થિત કરવાની તૈયારીમાં છે), પણ કોષોને પોતાને આ બધાની કશી પરવા નહોતી. એમને એ વસ્તુ એક રીતના રોગ જેવી લાગતી હતી (એ માટેનો શબ્દ તો ‘વિકૃતિ’ છે, પરંતુ કોષોને એમ લાગતું હતું કે આમાં જાણે કોઈ અકસ્માત બનશે, અથવા કોઈ અનિવાર્ય જેવી માંદગી આવશે, અથવા એ કોઈક એવી વસ્તુ હશે કે જે તેમના વિકાસક્રમના એક સ્વાભાવિક ભાગ રૂપે નહિ હોય અને જે તેમના ઉપર લદાયેલી હશે). એ ક્ષણે પછી આ વસ્તુઓ (આ સ્થૂલ મન) ઉપર કામ કરવાને માટે એક રીતની ‘નિમ્ન’ શક્તિનો જન્મ થયો; એમાંથી પછી કોષોને સ્થૂલ મનમાંથી પોતાને અલગ કરી લેવાની અને તેનો ત્યાગ કરી દેવાની એક સ્થૂલ શક્તિ મળી આવી. એ થયા પછી હું જેને વિષે હમણાં જ કહી ગઈ તે આ ફેરફાર બની આવ્યો, એમાં આખીયે પરિસ્થિતિમાં પલટો થઈ ગયો, જાણે કે સાચેસાચ કોઈ નિશ્ચયાત્મક વસ્તુ બની આવી હતી. હવે એક વિશ્વાસ ભરેલો આનંદ બની રહ્યો : ‘આહ! અમે આ ઓથારમાંથી છૂટ્યા છીએ.’

એ જ વખતે, એક રાહત — એક શારીરિક રાહત મળી આવી, જાણે કે હવે

શ્વાસ લેવાનું કામ વધારે સહેલું બન્યું હતું — હા, જાણે કે આપણે એક કોચલામાં પુરાઈ રહ્યા હોઈએ — એક ગૂંગળાવી નાખતા કોચલામાં — અને પેલું . . . ગમે તેમ, પણ અંદરની બાજુએ એક ખુલ્લી જગ્યા કરી આપવામાં આવી હતી. અને તમે શ્વાસ લેવા લાગો છો. આથી વધારે કંઈ હતું કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ એ જાણે કે એક ખુલ્લી જગ્યા કરવામાં આવી હોય, એક ચીરો પાડી આપવામાં આવ્યો હોય તેના જેવું હતું અને તમે શ્વાસ લેવા લાગો છો.

અને આ એક સંપૂર્ણ રીતે સ્થૂલમાં બનેલી, કોષોમાં બનેલી ક્રિયા હતી.

પણ તમે જ્યારે એ પ્રદેશમાં, કોષોના પ્રદેશમાં નીચે ઊતરો છો, ત્યારે કોષોનું જે બંધારણ છે તે પણ જાણે ઓછા ભારવાળું હોય તેમ લાગે છે. જડતત્ત્વનું આ રીતનું જે ભારેખમપણું છે તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે — જડતત્ત્વ વળી પાછું પ્રવાહી થવા લાગે છે, રણઝણતું થવા લાગે છે. એમાંથી એ વસ્તુ સાબિત થઈ શકે કે ભારેપણું, જાડાઈ, જડતા, સ્થિરતા એ વસ્તુ ઉમેરવામાં આવેલી છે, જડતત્ત્વનો એ મૂળ ગુણ નથી. . . . આ ખોટું જડતત્ત્વ છે, આપણે જેનો વિચાર કરીએ છીએ તથા જેને અનુભવીએ છીએ તે જડતત્ત્વ; પણ જડતત્ત્વ પોતે જેવું છે તે આ રીતનું નથી. આ વસ્તુ સ્પષ્ટ રીતે અનુભવાઈ હતી.

(મૌન)

તો આમાં આપણે સારામાં સારું તો એ જ કરી શકીએ કે આપણે કોઈ પણ પક્ષ ન લઈએ, પહેલેથી ગોઠવેલા વિચારો કે સિદ્ધાંતો ન રાખીએ — અને ઓ! એ નીતિના નિયમો, આચારના ગોઠવેલા નિયમો, માણસે શું કરવું જોઈએ અને શું ન કરવું જોઈએ, અને નૈતિક દૃષ્ટિબિંદુમાંથી, પ્રગતિના દૃષ્ટિબિંદુમાંથી તેમ જ બધી સામાજિક અને માનસિક રૂઢિઓ . . . એ બધાંના કરતાં વધુ ખરાબ વિદ્વન બીજું કોઈ જ નથી. એવા માણસો છે, હું એવા માણસોને ઓળખું છું કે જેમણે આવી કોઈ એક જ માનસિક રચનામાંથી બહાર નીકળવામાં કેટલાય દસકા ગુમાવ્યા છે! . . . આપણે જો આવા થઈ શકીએ, ખુલ્લા — સરળ ભાવે સાચેસાચ ખુલ્લા, એવી સરળતા કે જે પોતે અજ્ઞાન છે એમ જાણતી હોય છે — આની માફક (આત્મસમર્પણને ઉપરની દિશા તરફ બતાવવાની ક્રિયા), જે કાંઈ આવે તેને સ્વીકારવા માટે તૈયાર. તો પછી કાંઈક બની શકે છે.

અને સ્વાભાવિક રીતે જ, આપણામાં જો પ્રગતિ માટેની તરસ હોય, જ્ઞાન માટેની તરસ હોય, રૂપાંતર માટેની તરસ હોય અને, સૌથી વિશેષ તો, પ્રેમ અને સત્ય માટેની તરસ હોય તો, આ બધું જો ટકાવી શકાય તો, આપણી ગતિ વધારે ઝડપથી થાય છે. સાચેસાચ એક તરસ, એક ભૂખ, એક ભૂખ.

એ સિવાયની બીજી તમામ વસ્તુઓને કશું મહત્ત્વ નથી, આપણે એ જ વસ્તુની જરૂર છે.

આપણે અમુક વસ્તુ જાણીએ છીએ એમ માનતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, આપણે અનુભવતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, આપણે ચાહતા હોઈએ તેને વળગી રહેવું, પોતાની ટેવોને વળગી રહેવું, આપણી કહેવાતી જરૂરિયાતોને વળગી રહેવું, આ જેવા છે તેવા જગતને વળગી રહેવું, આ બધું તમને બાંધી રાખે છે. એ બધું તમારે એક પછી એક છોડી નાખવાનું છે. બધી ગાંઠો છોડી નાખો અને આ વસ્તુ હજારો વાર કહેવાઈ છે અને લોકો એની એ જ વસ્તુ કરવાનું ચાલુ રાખે છે . . . જે લોકો ખૂબ જ છટાદાર વક્તા હોય છે અને આ વસ્તુનો બીજાઓને ઉપદેશ કરતા હોય છે તેઓ પણ ખરેખર વ-ળ-ગી રહેતા હોય છે, એ લોકો પોતાની જોવાની રીતને વળગી રહેતા હોય છે, પોતાની લાગણી અનુભવવાની રીતને, પ્રગતિ કરવાની પોતાની ટેવને વળગી રહેતા હોય છે, એમને માટે તો એ જ માત્ર એક રીત હોય છે.

બંધનમાં નહિ — મુક્ત, મુક્ત, મુક્ત. હરેક ચીજને બદલી નાખવા માટે હંમેશાં તૈયાર, માત્ર એક જ વસ્તુ નહિ બદલવાની : અભીપ્સાને, આ તરસને.

હું એ વાત સારી રીતે સમજી શકું છું, કેટલાક લોકોને ‘ભગવાન’ નો વિચાર ગમતો નથી હોતો, કેમ કે, એ વિચાર તરત જ યુરોપમાં અથવા તો પશ્ચિમમાં ભગવાન વિષેના જે બધા ખ્યાલો છે (અને એ તો બધા ભયંકર છે) તેની સાથે ભળી જતો હોય છે, અને એમાંથી પછી તેમના જીવનમાં કાંઈક ગૂંચવણ ઊભી થાય છે — પણ તમારે એ વસ્તુની જરૂર નથી! આપણે તો પેલી ‘કોઈક’ વસ્તુની જરૂર છે, પ્રકાશની જરૂર છે, પ્રેમની જરૂર છે, સત્યની જરૂર છે, પરમ પૂર્ણતાની જરૂર છે — અને એમાં બધું આવી જાય છે. સૂત્રો — જેટલાં ઓછાં સૂત્રો હોય તેટલું વધુ સારું. પણ પેલી વસ્તુ, એક ભૂખ, એને તો માત્ર પેલી વસ્તુ જ સંતોષી શકે તેમ હોય છે — બીજું કાંઈ જ નહિ, કશું અર્ધુ-પર્ધુ પગલું નહિ, માત્ર એ જ. અને પછી, ચાલતા થાઓ! તમારો રસ્તો તે તમારો જ હશે, એનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી — એ રસ્તો

ગમે તે હોય, રસ્તાનું કાંઈ મહત્ત્વ નથી, આજનો અમેરિકન યુવાન જે ઉડાઉગીરીને માર્ગે જઈ રહ્યો છે તે પણ એક રસ્તો બની શકે છે, આને કાંઈ મહત્ત્વ નથી.

શ્રી અરવિંદ કહે છે તે મુજબ :

‘તમે જો પ્રભુને તમારા ઉપર પ્રેમ કરતા ન કરી શકો, તો તેમને તમે તમારી જોડે લડતા કરો.

‘એ જો તમને પ્રેમીનું આલિંગન ન આપે તો તમે તેમને એવી ફરજ પાડો કે એ તમને કુસ્તીબાજનું આલિંગન આપે.’* (. . . કેમ કે એ જરૂર જીતવાના છે.)

વાર્તાલાપ - ૨

૧૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૫

. . . આખીયે વસ્તુ માત્ર એક જ છે — અવિચલ રહો. અને અવિચલ રહેવા માટે, મને માત્ર એક જ માર્ગ જણ્યો છે, અને એ છે સ્વસ્થતા, આ આંતરિક સ્વસ્થતા — અને એ સ્વસ્થતા વધુ ને વધુ . . . સંપૂર્ણ થવી જોઈએ, કેવી રીતે કહેવું?. . . સંગ્રામ જેમ વધુ ને વધુ સ્થૂલ રૂપ લેતો જાય તેમ તેમ તે સંપૂર્ણ બનવી જોઈએ.

છેલ્લા થોડા વખતથી (ખાસ કરીને તો ૧ જાન્યુઆરીથી) વિરોધી શક્તિઓનો એક રીતનો તોપમારો ચાલી રહ્યો છે — એ ઝનૂનમાં આવી ગઈ છે, જાણે કે એવે વખતે તમને આની માફક અનુભવ થવો જોઈએ (માતાજી મૂર્તિની માફક સ્થિર બની જાય છે), બસ એટલું જ. અને તમે જ્યારે શારીરિક રીતે બહુ હચમચી ઊઠ્યા હો ત્યારે તમારે શરીર પાસેથી બહુ માગણી ન કરવી જોઈએ, એને તમારે ખૂબ પ્રમાણમાં શાંતિ આપવી જોઈએ, ખૂબ આરામ આપવો જોઈએ.

મુશ્કેલી એ છે કે આ શરીરની સ્થિતિ મને બહુ જ પકડી રાખે છે, એ મારી ચેતનાનો ઘણો ભાગ પડાવી લે છે — દાખલા તરીકે, સ્થૂલ મન મારા પર પૂરેપૂરું સવાર થઈ જાય છે.

* ‘વિચાર રત્નો અને સૂત્રો.’

હા, હું એ બહુ સારી રીતે જાણું છું. પણ એ જ મુશ્કેલી હંમેશાં રહેલી છે, દરેક જાણની એ મુશ્કેલી છે. એટલે જ ભૂતકાળમાં તમને એમ કહેવામાં આવતું હતું : 'નીકળી જાઓ! અને એકલું જ ભટકવા દો — તમે બહાર નીકળી જાઓ.' પરંતુ આપણને એમ કરવાનો હક નથી, આપણા કામથી એ ઊલટું છે. તમે જાણો છો કે, તમે શરીરની બાબતમાં એક લગભગ સંપૂર્ણ મુક્તિની સ્થિતિમાં બહુ સારી રીતે પહોંચી શકો છો, એટલે સુધી કે, તમને જરા પણ કશું લાગે જ નહિ, જરા પણ લાગે નહિ. પરંતુ મને શરીરથી બહાર નીકળી જવાનો હવે હક નથી, જરા કલ્પના કરી જુઓ! મને શરીરે બહુ અસુખ હોય છે અથવા તો વસ્તુઓ તદ્દન મુશ્કેલ બની ગઈ હોય છે ત્યારે પણ, અથવા તો હું જ્યારે થોડીક શાંતિમાં હોઉં છું ત્યારે પણ, એટલે કે રાતને વખતે, અને હું મને પોતાને કહું છું: 'અરે! મારી આનંદમયતામાં ચાલ્યા જવાય તો!' — એ કરવાની રજા નથી. હું અહીંયાં બંધાયેલી છું (માતાજી પોતાના શરીરને એડે છે). જે સિદ્ધિ કરવાની છે તે અહીં, અહીં કરવાની છે.

એટલા માટે શરીર છે.

માત્ર અવારનવાર, કોઈ ચોક્કસ કાર્યને માટે, પેલી મલાશક્તિ કે જે પહેલાં અહીં હતી, જે સતત અનુભવાતી રહેતી હતી તે ઘસી આવે છે (કોઈક વાર તે વીજળીની માફક આવી જાય છે, કોઈક વાર થોડીક મિનિટો માટે જ આવે છે), પોતાનું કામ કરી લે છે અને પછી ચાલી જાય છે. પણ આ શરીર પર તે કશું કરતી નથી, આ શરીર માટે તે કશું કરતી નથી — જે ફેરફાર થવાનો છે તે ઊર્ધ્વમાંથી થતા અનુપ્રવેશને લીધે નહિ થાય, અંદરમાંથી ફેરફાર થશે.

તમને પણ એ જ વસ્તુ થઈ રહી છે, અને જે લોકો કામ કરી રહ્યા છે તેમને પણ થઈ રહી છે, એ જ મુશ્કેલી છે. એટલા માટે જ હું તમને કહું છું કે, એમાં કાંઈ વાંધો નથી, તમારે જો શરીરમાં રોકાઈ રહેવું પડતું હોય તો વાંધો નહિ; માત્ર એનો લાભ લઈ લો — એ રીતે શરીર સાથે જે રોકાવું પડે તેનો લાભ લઈ લો — એમાં શાંતિ લઈ આવો, શાંતિ અને શાંતિ. હું તમને જાણો કે હંમેશાં શાંતિના એક કોશેટાની અંદર લપેટી રહી છું. અને પછી, તમે જો આ મનની અંદર, આ જે મન આખોય વખત રણઝણા કરતું હોય છે, હાલ્યાચાલ્યા કરતું હોય છે, ખરેખર માંકડાની માફક — તેમાં તમે જો બરાબર મૂકી શકો . . . આ શાંતિને, કે જે સ્થૂલ તત્ત્વના આંદોલનમાં સીધેસીધી કામ કરતી હોય છે — એ શાંતિમાં હરેક ચીજ આરામ અનુભવતી હોય છે.

વિચાર ના કરશો — સ્થૂલ મનનું રૂપાંતર કરવાનો કે તેને શાંત પાડવાનો કે તેનો નાશ કરી દેવાનો પ્રયત્ન કરવા માટેનો વિચાર ના કરશો; એ બધું પણ હજી પ્રવૃત્તિ જ છે. એને માત્ર, ચાલ્યા કરવા દો, પણ એમાં શાંતિને મૂકી, શાંતિનો અનુભવ કરો, શાંતિને જીવી રહો, શાંતિને જાણો — શાંતિ, શાંતિ. એ જ એક વસ્તુ છે.

વાર્તાલાપ - ૩

૨૪ માર્ચ, ૧૯૬૫

‘ક્ષ’ ને જરા ખરાબ સ્વપ્નું આવેલું. એ એક એવા ઘરમાં ગઈ કે જેના ઉપર ચોકી રાખવાની જરૂર હતી, પણ ત્યાં કોઈ ચોકી કરતું ન હતું, તેમાં શત્રુઓ દાખલ થઈ ગયા હતા. ‘ક્ષ’ એ ઘરમાં ગઈ, તેમાં તેણે એક ઓરડો જોયો અને એ ઓરડામાં શ્રી અરવિંદ હતા, અને તેમના પગમાં એક ઘા થયો હતો. તેઓ ઊંકારા કરતા હતા. તેમને શત્રુઓએ ઘાયલ કર્યા હતા, કે જેમને ઘરમાં દાખલ થઈ જવા દેવામાં આવ્યા હતા. શ્રી અરવિંદને ઘાયલ થયેલા જોઈને તે દોડવા લાગી, તે આપને શોધવા માટે દોડતી હતી.

એ કદાચ ફેબ્રુઆરીની ૧૧મીએ* જે બન્યું તેની જ એક છાયા છે.

પગ એટલે કાંઈક શારીરિક.

હું માનું છું કે એ આ વસ્તુ છે, જે બનેલું તેની સંકેત રૂપ આકૃતિ છે.

આ કોઈ બનવાની વસ્તુ તો નથી ને?

ભણકારા? ના.

* એ દિવસે હુમલાખોરોએ આશ્રમ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. કેટલાંક ઘરો લૂંટવામાં અને બાળવામાં આવ્યાં હતાં.

પગનો અર્થ છે શ્રી અરવિંદનું સ્થૂલ કાર્ય, અમુક લોકો દ્વારા અથવા તો આશ્રમ દ્વારા કે મારી દ્વારા.

આ કાંઈ ગંભીર છે એમ હું નથી ધારતી. જે બની ગયું છે તેની એ આકૃતિ છે. અને એ કોઈક ઠેકાણે નોંધાઈ ગયેલું હતું.

(મૌન)

આ એક ઘણો વિચિત્ર રીતનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે. છેલ્લા થોડાએક વખતથી, હું જ્યારે કંઈ સાંભળું છું અથવા તો મને કોઈ વસ્તુ વાંચી સંભળાવવામાં આવે છે ત્યારે, અથવા તો હું સંગીત સાંભળતી હોઉં કે કોઈ મને કોઈ હકીકતનું વર્ણન કરી સંભળાવતું હોય ત્યારે, એક વધુ ને વધુ ચોક્કસ રૂપમાં, મને તરત જ સંવેદન થાય છે. એ પ્રવૃત્તિનું મૂળ, જે ભૂમિકા ઉપર તે બની રહી હોય છે તે અથવા તો પ્રેરણાનું મૂળ આપોઆપ કોઈ એક કેન્દ્ર ઉપર થતા આંદોલનનું રૂપ લઈ લે છે. અને પછી એ આંદોલનના ગુણ પ્રમાણે એ વસ્તુ કાં તો રચનાત્મક હોય છે કે નકારાત્મક હોય છે. અને પછી એ વસ્તુ, ભલે તે ગમે તેટલી નાની હોય તોપણ જ્યારે અમુક ક્ષણે, સત્યના કોઈ પ્રદેશને જઈને અડે છે, ત્યારે . . . કેવી રીતે કહું, એક તણાખો, જાણે કે આનંદનું એક આંદોલન જન્મે છે. અને વિચાર તો પૂરેપૂરો મૂંગો બની ગયો હોય છે, સ્થિર બની ગયો હોય છે, કાંઈ જ હોતું નથી — કાંઈ જ (માતાજી સંપૂર્ણ આત્મ-સમર્પણની ક્રિયા બતાવતાં પોતાના હાથ ઊંચા ઉઠાવે છે). પરંતુ એ દર્શન વધુ ને વધુ ચોક્કસ બનતું જાય છે. અને આ રીતે મને જ્ઞાન થાય છે — હું જાણું છું કે એ પ્રેરણા ક્યાંથી આવે છે, એ કાર્ય ક્યાં આવી રહેલું છે અને એ વસ્તુનો ગુણ શો છે.

અને એમાં એક ચોક્કસતા હોય છે, ઓહ, બહુ જ બારીકતા સુધીની, વિગતવાર. આનો અનુભવ મને સ્પષ્ટ રીતે હું જ્યારે ‘ધ આવર ઓવ ગોડ’ (પ્રભુની પળ)માટે રચાયેલું સંગીત સાંભળતી હતી ત્યારે થઈ આવેલો. એ પહેલો પ્રસંગ હતો અને તે વખતે મને ખબર ન હતી કે એ તો એક સરસ રીતે ગોઠવાયેલી વસ્તુ હતી, એક રીતની વ્યવસ્થિત કરાયેલી અનુભૂતિ હતી. પણ હવે, તે પછી આટલા બધા મહિના બાદ, એ વસ્તુ રીતસરની બની ગઈ છે અને મારે માટે તો પૂરેપૂરું પાકું સૂચન બની રહે છે. એ કોઈ સક્રિય વિચાર કે કોઈ સક્રિય સંકલ્પ જેવી વસ્તુ હોતી નથી — હું જાણે કે આંદોલનો નોંધવા માટેનું એક અત્યંત નાજુક યંત્ર બની રહું છું. એ રીતે મને

જ્ઞાન થાય છે કે વસ્તુઓ ક્યાંથી આવે છે. એમાં કોઈ વિચાર નથી હોતો. પેલા સ્વપ્નનું આંદોલન આ રીતે મારી પાસે આવેલું (માતાજી નીચેની બાજુએ, પગની નીચે બતાવે છે), એ અવચેતનના પ્રદેશમાં હતું. એટલે મેં જાણ્યું કે એ નોંધ લેવાની ક્રિયા બનતી હતી.

પેલે દિવસે ‘ઝ’. . . . પોતાનો લેખ મને વાંચી સંભળાવતો હતો, એ વખતે આ ભાગ (અર્ધી ઊંચાઈ આસપાસ એક ઝાંખો ઈશારો) તટસ્થ હતો, આખોયે વખત તટસ્થ હતો. પછી એકાએક, આનંદનો એક તણખો આવ્યો. એને લીધે પછી મને એમાં રસ પડ્યો. અને હમણાં આ ક્ષણે, તમે ‘ઝ’ નું આ લખાણ વાંચ્યું ત્યારે પ્રકાશનું એક કિરણ પ્રગટ્યું હતું (ગણાની ઊંચાઈ જેટલો ભાગ બતાવે છે), અને પછી મને સમજણ પડી. એ પ્રકાશનું એક ખુશનુમા કિરણ હતું — આનંદ નહિ, પણ એક ખુશનુમા પ્રકાશ, એટલે મેં જાણ્યું કે એમાં કાંઈક છે.

અને એમાં કક્ષાઓ હોય છે, ખરેખર, ગુણવત્તાઓની લગભગ અનંતતા હોય છે.

વસ્તુઓની સ્થિતિ શોધી લેવા માટેની આ પદ્ધતિ મને આપવામાં આવી છે.

અને એ વિચારની બહારની વસ્તુ છે, સાવ વિચારની બહારની. દાખલા તરીકે, તમે મને એ સ્વપ્ન વિષે પ્રશ્ન કર્યો ત્યારે જ માત્ર મેં કહ્યું કે, ‘તર્કની રીતે જોતાં, આ આંદોલન ત્યાં આગળનું છે (નીચેની દિશાએ સૂચન) એટલે એ સ્મૃતિ હોવું જોઈએ.’ અને એ એક રીતની નિશ્ચિતતાપૂર્વક કહેવાયું હતું, કારણ કે કારણ કે જે દર્શન થયેલું તે તદ્દન અવેયક્રિતિક હતું.

આ એક ઘણું જ નાજુકતાવાળું યંત્ર છે અને એની ગ્રહણશક્તિનું ક્ષેત્ર (કક્ષાઓ બતાવતું સૂચન) લગભગ અનંત સુધીનું છે.

હવે લોકોને ઓળખવાની મારી રીત પણ એવી જ બની છે. પણ ઘણા વખતથી એમ બનતું આવ્યું છે કે, દાખલા તરીકે, હું જ્યારે કોઈ ફોટોગ્રાફ જોઉં છું ત્યારે ત્યારે તે વિચારમાંથી જરા પણ પસાર થતો નથી, એમાં અનુમાનો કે સહજ સ્ફુરણો જેવું કશું બનતું નથી — એ ફોટોગ્રાફ કોઈ બીજી જગ્યાએ આંદોલન ઊભું કરે છે. અને પછી એમાં રમૂજ વસ્તુઓ પણ બને છે. તે દિવસે મને કોઈ એક જણનો ફોટોગ્રાફ આપવામાં આવ્યો હતો. એમાં હવે જે સ્થાન ઉપર સ્પર્શ થતો હોય છે,

પ્રત્યુત્તર રૂપે જે આંદોલન ઊભું થતું હોય છે તેને લીધે મને બરાબર સંવેદન થાય છે, મને ખબર પડે છે કે આ માણસને વિચારો સાથે કામ લેવાનો અભ્યાસ છે, કોઈ શીખવવાનું કામ કરતા માણસના જેવી એનામાં નિશ્ચિતતા છે. પછી વસ્તુસ્થિતિ શી છે તે જોવા હું પ્રશ્ન કરું છું, ‘આ માણસ શું કરે છે?’ મને કહેવામાં આવે છે કે એ વેપાર કરે છે. પછી હું કહું છું, ‘પણ એ વેપાર માટેનો માણસ નથી, એમાં એ કશું સમજતો નથી.’ અને પછી ત્રણ મિનિટ બાદ મને કહેવામાં આવે છે: ‘આહ, માફ કરજો, એ માણસ પ્રોફેસર છે!’ (માતાજી હસે છે.) એવી વસ્તુ છે.

એ આમ સતત બનતું રહે છે, સતત.

અને જગતનું મૂલ્યાંકન, જગતનાં આંદોલનો.

એટલા માટે તો મેં તમને હમણાં તમારા હાથ મને આપવાનું કહેલું — શા માટે? આંદોલનો જોવા માટે. અને, એમાં પછી મને અંગ્રેજીમાં જેને ‘એક રીતની મંદતા — a sort of dullness’ કહે છે તેનો અનુભવ થયો. મેં મનમાં કહ્યું: એને બરાબર નથી.

અને કશો વિચાર નહિ, કશો જ નહિ, માત્ર આમ (માતાજી ઊદ્ધર્વની બાજુએ સ્વ-અર્પણ કરતાં હોય તેવી સ્થિતિમાં સ્થિર રહે છે).

તો પછી કઈ વસ્તુ બરાબર નથી? (માતાજી હસે છે) હા, એ પેલી વસ્તુ છે, એક જાતની ‘મંદતા’ છે.

હા, હું જડતત્ત્વમાં ખૂબ જ ડૂબી ગયો છું.

એમ જ છે.

અને એમાં કશી મજા હોતી નથી.

ના, પણ તમે એમાંથી બહાર નીકળી શકતા નથી?

હું હેરાન થાઉં છું. અને મારું શરીર પણ મને મદદ નથી કરતું.

આહ, નહિ જ, શરીર કદી મદદ નથી કરતું. એની મને હવે ખાતરી થઈ ગઈ છે. તમે અમુક હદ સુધી તમારા શરીરને મદદ કરી શકો છો (બહુ તો નહિ, છતાં અમુક હદ સુધી), તમારા શરીરને મદદ કરી શકો છો. પણ શરીર તમને મદદ નથી કરતું. એનું

આંદોલન જમીન પરનું હોય છે.

હા, એ ભારે હોય છે.

વિના અપવાદે. વિના અપવાદે એ નીચે લઈ જનારું હોય છે, અને સૌથી વિશેષ તો એ એવું જ હોય છે; એ કંઈક એવું છે કે જે તમને મંદ, મંદ બનાવી દે છે — એ રણઝણતું હોતું નથી.

એ ભારે હોય છે.

પણ હું આ જે સાધના કરી રહી છું તે વડે આપણે અમુક માર્ગદર્શક તંતુઓને અનુસરી શકીએ છીએ. મારી પાસે શ્રી અરવિંદના અમુક શબ્દો છે . . . બીજી સાધનાઓ માટે તો મને અભ્યાસ હતો : એ જે કાંઈ કહેતા તે સ્પષ્ટ રહેતું હતું, એમાંથી રસ્તો મળી રહેતો હતો, આપણે શોધ કરવી પડતી ન હતી. પરંતુ આ વિષયમાં એમણે એ વસ્તુ કરી નથી, એમણે વખતે વખતે માત્ર અમુક કહ્યું છે અથવા તો ઉદ્ગારો કરેલા છે અને એ ઉદ્ગારો મને ઉપયોગના બની રહ્યા છે (વળી રાતને વખતે પણ મારે એમને મળવાનું થાય છે, પરંતુ એના ઉપર હું બહુ આધાર રાખવા માગતી નથી, કેમ કે . . . એમાં પછી તમે એ સંપર્ક મેળવવા બહુ આતુર બની જાઓ છો અને એથી બહુ જ બગડી જાય છે). એવા થોડાક ઉદ્ગારો મેં સ્મરણમાં રાખેલા છે અને એ, હા, માર્ગદર્શક તંતુઓ જેવા છે ખરા; દાખલા તરીકે: 'સહી લો, સહી લો'.

ધારો કે તમને ક્યાંક દરદ થાય છે. એવે સમયે આપણને (શરીરને, કોષોને) સહજ રીતે એમાંથી પાછા હટી જવાનું મન થાય છે અને તેને બહાર ફેંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ — એ સૌથી ખરાબ વસ્તુ છે, એથી અનિવાર્ય રીતે દરદ વધે છે. એટલે, શરીરને પહેલી વસ્તુ તે શાંત રહેવું, કશો પ્રત્યાઘાત ન આપવો એ શીખવવાનું રહે છે; સૌથી વિશેષ તો કશો છટપટાટ ન કરવો જોઈએ, દરદને ફેંકી દેવાની ક્રિયા પણ ન કરવી જોઈએ — એક સંપૂર્ણ સ્થિરતા. એ છે શરીરની સમતા.

સંપૂર્ણ સ્થિરતા.

આ સંપૂર્ણ સ્થિરતા પછી આવે છે આંતર અભીપ્સાની ક્રિયા, (હું હંમેશાં કોષોની અભીપ્સાની વાત કરું છું — જે વસ્તુ માટે કોઈ શબ્દો નથી તે માટે શબ્દો

વાપરું છું, પણ એ સિવાય વાત કરવાનો બીજો કોઈ રસ્તો નથી), સમર્પણ, એટલે કે પરમાત્માની ઈચ્છાનો (કે જેને આપણે જાણતા નથી) આપોઆપ અને પૂરેપૂરો સ્વીકાર. પ્રભુની આ જે પૂર્ણઈચ્છા છે તે વસ્તુઓને આ બાજુ મોકલવા માગે છે કે પેલી બાજુ, એટલે કે, અમુક તત્ત્વોના વિસર્જન તરફ કે પછી . . . ? અને એમાં પણ અનેક છાયાઓ હોય છે: બે ઊંચાઈઓ વચ્ચે થઈને જતો એક માર્ગ હોય છે (હું કોષોના સાક્ષાત્કારની વાત કરું છું, એ ભૂલશો નહિ), એટલે કે આપણામાં એક આંતરિક સ્વસ્થતા હોય છે, ક્રિયાની સ્વસ્થતા હોય છે, જીવનની સ્વસ્થતા હોય છે અને એ વાત આપણે સમજી લેવાની હોય છે કે આપણે એક ક્રિયામાંથી તેનાથી વધુ ઊંચી ક્રિયામાં પહોંચતા હોઈએ છીએ ત્યારે હંમેશાં એક અવતરણ થતું હોય છે અને પછી એક આરોહણ થતું હોય છે — એ એક સંક્રાંતિ હોય છે. એટલે પછી તમે જે આઘાત અનુભવ્યો હોય છે તે તમે ફરીથી ઉપર આવો તેટલા માટે તમને નીચે ધકેલી દેતો હોય છે કે પછી જે જૂની ક્રિયાઓને તજી દેવાની હોય છે તેને તજી દેવા માટે તમને નીચે ધકેલતો હોય છે? કેમ કે કોષોને પણ અમુક રીતના અભ્યાસો પડેલા હોય છે અને બીજી રીતના અભ્યાસો માટે એ અભ્યાસોએ ચાલ્યા જવાનું હોય છે. અમુક ક્રિયાઓ એવી હોય છે કે જે એક વધુ ઊંચી સંવાદિતતા અને સંગઠન સાધીને ફરીથી ઊંચે ચડવા જતી હોય છે. આ બીજો મુદ્દો છે. અને એમાં આપણે કઈ વસ્તુ બનવી જોઈએ એનો આગળથી કાંઈ વિચાર બાંધ્યા વિના જ રાહ જોવી જોઈએ અને જોતા રહેવું જઈએ. સૌથી વિશેષ તો, આપણામાં આરામમાં રહેવું, શાંતિમાં રહેવું એવી એવી જે ઈચ્છા હોય છે તે બંધ થવી જોઈએ, પૂરેપૂરી ચાલી જવી જોઈએ. આપણામાં કોઈ પણ રીતનો પ્રત્યાઘાત ન થવો જોઈએ, આમ સ્થિર થઈ જવું જોઈએ (ખુલ્લી હથેળીઓ કરીને ઉપરની બાજુએ સમર્પણની ક્રિયા). અને પછી, આપણે જ્યારે એ પ્રમાણે બની રહીએ છીએ ('આપણે' એટલે કે કોષો), ત્યારે થોડા વખત પછી એ ક્રિયા કઈ કક્ષાની છે તેનું દર્શન થાય છે અને એ પ્રમાણે માત્ર આપણે કરવાનું રહે છે, એ વસ્તુ તદ્દન ચાલી જવી જોઈએ અને તેને બદલે બીજી (કે જેનું જ્ઞાન તે ક્ષણે હોતું નથી) આવવી જોઈએ એ રીતની સ્થિતિ છે કે પછી એ વસ્તુને રૂપાંતર કરી લેવાની છે તેવી સ્થિતિ છે તેની આપણને ખબર પડે છે.

અને એ પ્રમાણે. બધો જ વખત એ પ્રમાણેની સ્થિતિ હોય છે.

આ બધું તમને એ કહેવા માટે છે કે એમાં વિચાર સંપૂર્ણ રીતે સ્થિર થઈ જતો હોય છે, બધું જ સીધેસીધું બનતું હોય છે; એ આંદોલનનો પ્રશ્ન હોય છે. તો, માત્ર આ રીતે જ આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આપણે શું કરવાનું છે. એ વસ્તુ જો

મનમાં થઈને પસાર થાય છે, ખાસ કરીને સ્થૂલ રીતે વિચાર કરતા મનમાં થઈને, તો તમને કશી જ ખબર પડતી નથી. એ સ્થૂલ વિચારક મન મૂર્ખ હોય છે, બિલકુલ મૂર્ખ. એ જ્યાં લગી કામ કરતું હોય છે ત્યાં લગી તમારે જે નથી કરવાનું હોતું તે જ કરવા માટે તમે દોરાઈ જતા હો છો, ખાસ કરીને તો તમે ખરાબ પ્રતિક્રિયા કરતા હો છો — એ પ્રતિક્રિયા અવ્યવસ્થા અને અંધકારનાં બળોનો સામનો કરવાને બદલે એ બળોને મદદ કરતી હોય છે. હું ચિંતાની વાત કરતી નથી, કારણ કે ઘણા ઘણા વખતથી — ઘણા લાંબા વખતથી, ઘણાં વર્ષોથી — મારા શરીરમાં ચિંતાનું તત્ત્વ રહેલું નથી — ચિંતા એ તો ઝેરનો પ્યાલો પીવા જેવું છે.

આને શારીરિક યોગ કહેવામાં આવે છે.

આપણે એ બધું જીતી લેવાનું છે. અને એ કરવાનો એકમાત્ર રસ્તો: દરેકે દરેક સેકન્ડે બધા જ કોષોએ આરાધનામાં, અભીપ્સામાં લીન રહેવું જોઈએ (ઉપરની દિશામાં સમર્પણની ક્રિયા) — આરાધના, અભીપ્સા બીજું કંઈ જ નહિ. પછી થોડા વખત બાદ આનંદ પણ આવે છે, અને પછી છેવટે એ એક આનંદભર્યા વિશ્વાસમાં સમાપ્ત બને છે. આ વિશ્વાસ જ્યારે સ્થપાઈ જાય છે ત્યારે બધું સારું થઈ જાય છે. પરંતુ એ કહેવું સહેલું છે, કરવું ઘણું ઘણું મુશ્કેલ છે. માત્ર અત્યાર પૂરતી તો મને ખાતરી છે કે આ જ એકમાત્ર સાધન છે, બીજું એક નહિ.

વાર્તાલાપ - ૪

૨૧ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૫

૧૫મી તારીખથી રૂપાંતર માટેની તૈયારીનું એક આખું કામ ચાલી રહેલું છે. એને શું નામ આપી શકાય? શક્તિની ફેરબદલી.

કોષો. આખીયે સ્થૂલ ચેતના વ્યક્તિરૂપ આંતર ચેતનાની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ કરવા લાગી — ઘણીખરી વાર તો ચૈત્ય પુરુષની કે મનની આજ્ઞા પ્રમાણે (પણ મન તો ઘણા વખતથી શાંત થઈ ગયું છે). પરંતુ હવે સ્થૂલ મન, પેલી બીજી વસ્તુની માફક અથવા કલો કે એ બીજાં બધાંની માફક, સ્વરૂપની સર્વ અવસ્થાઓમાં રહેતા મનની માફક, પોતાની જાતને વ્યવસ્થિત કરવામાં કામે લાગી ગયું છે.

એ જાણો કે જે સંચાલક સંકલ્પશક્તિ છે તેને તેની જગા પરથી હઠાવી લેવામાં આવી છે. અને આમાં હવે એક સ્થૂલ રીતના, શારીરિક આશ્ચર્ય જેવું કંઈક બની રહ્યું છે. એ નવા માર્ગદર્શન સાથે એકરૂપતા મેળવવાની જરૂર છે — એ જરા મુશ્કેલ છે. આ વસ્તુ સમજાવવી પણ મુશ્કેલ છે તમને જે વસ્તુ ક્રિયામાં પ્રેરતી હતી — ‘ક્રિયા’, એટલે કે દરેક વસ્તુ, હાલવું, ચાલવું, કંઈ પણ, એ હવે એની એ રહી નથી. જે કેન્દ્ર હતું તેનું તે જ હવે રહ્યું નથી. અને પછી તમે જો, ટેવને લીધે, જૂના કેન્દ્રને વળગી રહેવાનો પ્રયત્ન કરો છો તો, ઓહ, એમાંથી મોટો ગોટાળો ઊભો થઈ જાય છે અને પેલી ટેવ, જૂની ટેવ પોતાને વ્યક્ત ન કરી દે, પોતાનો આવિર્ભાવ ન કરે એ માટે તમારે ખૂબ જ સાવધાન રહેવાનું છે.

આ વસ્તુ કહેવી મુશ્કેલ છે. એ હજી મોટા ભાગે એક ક્રિયા તરીકે માત્ર ચાલી રહ્યું છે.

અહીં આ જે ચિત્ત છે, આ મગજમાં, એને પોતાની જાતને અનુકૂળ બનાવવામાં મુશ્કેલી પડે છે.

કારણ કે, બે દિવસ સુધી (એટલે કે સતત બે દિવસ સુધી) આખોય વખત એક અભીપ્સા ચાલુ હતી: ‘આ નવું જગત એ જ્યારે સ્થૂલ રૂપ લેશે ત્યારે અહીં તે કેવું હશે? આ નવું જગત કેવું હશે?’ અને પછી એ વસ્તુએ મને એટલી બધી ‘અંદરમાં’ મૂકી દીધી કે હું દૂર દૂર તો નહોતી ચાલી ગઈ, પણ મારી અને આ જેવું છે તેવા જગતની વચ્ચે ધુમ્મસનો જાણે એક જાડો ઘાબળો આવી ગયો હોય તેવું બની રહ્યું. એ ઘાબળો આજે પણ હતો.

(મૌન)

દાખલા તરીકે, આજે સવારે કેટલીએક વાર, થોડા સમય સુધી (કેટલી વાર તેની મને ખબર નથી, પણ એ બહુ ટૂંકો ગાળો ન હતો, પા કલાક, અર્ધો કલાક, ખબર નથી), શરીરના કોષોને, એટલે કે, શરીરના આકારને એવી અનુભૂતિ થઈ કે ભેગા અંધારું રહેવું કે વિખેરાઈ જવું એનો આધાર અમુક વલણ ઉપર — એક વલણ ઉપર કે સંકલ્પશક્તિ ઉપર રહેલો છે; સંકલ્પશક્તિ અને વલણ બંનેમાંની કોઈક વસ્તુ ઉપર. અને તમને કઈ વસ્તુ હલાવી ચલાવી રહી છે, કામ કરાવી રહી છે, જ્ઞાન આપી રહી છે તેનું દર્શન થતાં (કેટલીક વાર એકીસાથે બેવડું, એમાં એક તે કંઈક સ્મૃતિ જેવું અને બીજું તે કોઈ જિવાઈ રહેલી વસ્તુ); આમાં જૂની પદ્ધતિ તે સ્મૃતિ રૂપે હતી

અને નવી પદ્ધતિમાં દેખીતી રીતે જ વિખેરાઈ જવાનું કોઈ કારણ હોતું નથી, સિવાય કે એમ કરવું પસંદ કરો — અને એનો કાંઈ અર્થ નથી, એ અર્થહીન વસ્તુ છે: શા માટે વિખેરાઈ જવું?

અને જો, જે ક્ષણે આપણે પાછા જઈ પડતા હોઈએ છીએ . . . એ બરાબર એવું જ નથી બનતું; પણ જૂની ચેતના જ્યારે સપાટી ઉપર પાછી આવી જતી હોય છે ત્યારે, આપણે જો સાવધાન ન હોઈએ, તો સ્વાભાવિક રીતે એમાંથી મૂર્છા આવી જાય છે.

એ અનુભૂતિ દરમિયાન, ઓહ, એ બહુ લાંબી હતી, પાંચ વાગ્યાથી માંડી પોણા છ સુધી આખોય વખત, એ પ્રમાણે બનતું રહેલું.

અને એ વસ્તુ, સાથે સાથે જ, એવી લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે કે જીવન અવાસ્તવિક છે તો બીજી એક એવી વાસ્તવિકતા છે કે જેને આપણે શાશ્વત કહી શકીએ: એમાં મૃત્યુની લાગણી હોતી નથી, એનો તો કાંઈ જ અર્થ નથી. એ તો માત્ર એક પસંદગી છે. અને વિસર્જનનો કોઈ અર્થ નથી, એને માટે કશું સ્થાન નથી, એ તો એક તરંગ છે.

અને પછી જોવાની, અનુભવવાની, સમજવાની જે આખીય રીત છે તે ત્યાં પાછળના ભાગમાં બેઠેલી હોય છે એક રીતના ઘાબળા જેવી — ધુમ્મસના ઘાબળા જેવી, એને લીધે સંપર્ક ઝાંખો થઈ જાય છે, અચોક્કસ થઈ જાય છે.

હવે હું પાછી સામાન્ય ચેતનામાં આવી ગઈ છું એટલે હું એ વસ્તુ વિષે વાત કરી શકું છું; નહિ તો કંઈ કહેવું મુશ્કેલ હોય છે. અને એ બે વચ્ચે જે ઊલટાસૂલટીપણું છે કે વિરોધ છે એ એક વેદના રૂપ, દર્દ રૂપ બની રહે છે. બંને અવસ્થાઓ ફરિયાદ કરતી હોય છે, જૂનીને એમ લાગે છે કે પોતે મૂર્છામાં જઈ રહી છે, નવીને એમ લાગે છે કે એને શાંતિમાં રહેવા દેવામાં આવતી નથી. તમે એ બેમાંથી એકમાં હો છો ત્યારે એ બરાબર હોય છે, પણ જ્યારે એ બંને એકીસાથે થઈ જતી હોય છે, ત્યારે એ બહુ આનંદદાયક હોતું નથી. અને એમાં એક અનિશ્ચિતતાની લાગણી રહે છે; તમે ક્યાં છો, અહીં છો કે ત્યાં છો, તેની તમને ઝાઝી ખબર પડતી નથી, તમને કશું ચોક્કસપણે જણાતું નથી.

પરંતુ આ જે પ્રારંભિક શક્તિનો ફેરફાર બની આવ્યો, અથવા જો એમ કહીએ કે, શક્તિની આ જે ફેરબદલી થઈ, એ મારા ઉપર એક અજોડ અનુભૂતિની અસર

મૂકી ગઈ, એ વસ્તુ પહેલાં કદી બનેલી હતી નહિ એમ લાગ્યું. પણ દુઃખની વાત એ છે કે સ્થિતિ લાંબો વખત ચાલી નહિ. પણ એ અનુભૂતિ શરીરમાં એક રીતની નિશ્ચિતતાનો ભાવ મૂકી ગઈ છે — શરીર હવે ભવિષ્ય વિષે ઓછું અનિશ્ચિત છે. એ અનુભૂતિ શરીરને જાણે કે એમ કહેવાને આવી ગઈ: ‘એ આના જેવું થશે.’

અને આ વસ્તુ જો ટકી રહે છે તો, દેખીતી રીતે એ અમૃતત્વ છે.

આપ આ શારીરિક મનની, શક્તિની ફેરબદલીના વિષય રૂપે જે મન હતું તેની વ્યાખ્યા શી કરો છો?

એ મન શારીરિક નથી. શારીરિક મન (physical) તો લાંબા વખતથી બદલાઈ ગયેલું છે . . . આ મન તે સ્થૂલ (material) મન છે, અને તે સ્થૂલ મન પણ નહિ; એ જડતત્ત્વનું મન છે. જડતત્ત્વની પોતાની જ અંદર, કોષોની અંદર જે મનોમય પદાર્થ રહેલો છે તે એ છે. એક વખત જેને ‘રૂપનો આત્મા’ કહેવામાં આવતો હતો તે એ છે. પહેલાં જ્યારે એમ કહેવાતું કે જ્યાં સુધી રૂપનો આત્મા ટકી રહેતો* ત્યાં સુધી મમી પોતાના શરીરને અકબંધ રાખતાં હતાં એ રીતની એ વસ્તુ છે. આ એ મન છે. આ આખુંયે સ્થૂલ મન છે. પેલું બીજું, શારીરિક મન એ તો લાંબા વખત ઉપર વ્યવસ્થિત બની ગયું હતું.

તો પછી આ સ્થૂલ મન અને શારીરિક મન એ બે વચ્ચે શો ફેર છે?

શારીરિક મન તે શરીર દ્વારા રચાતા શારીરિક વ્યક્તિત્વનું મન છે, એ શરીરની સાથે મોટું થતું રહે છે, પણ એ જડતત્ત્વનું મન નથી: એ શારીરિક સ્વરૂપનું મન છે.

* પહેલાંના એક વાર્તાલાપમાં (૧૦ માર્ચ, ૧૯૫૧) શ્રી માતાજીએ ઈજિપ્તમાં કબરોને ખોલી નાખવાના સંબંધમાં કહેલું: ‘શારીરિક રૂપમાં રૂપનો આત્મા રહેલો હોય છે,’ અને રૂપનો આ આત્મા, માણસ મૃત્યુ પામ્યો છે એમ લોકો બાહ્ય રીતે કહેતા હોય છે ત્યારે પણ, થોડો સમય ટકી રહેતો હોય છે. અને જ્યાં સુધી રૂપનો આત્મા ટકી રહેતો હોય છે ત્યાં સુધી શરીરનો નાશ થતો હોતો નથી. પ્રાચીન ઈજિપ્તમાં ત્યાંના લોકોને આ જ્ઞાન હતું; એ લોકો જાણતા હતા કે શરીરને આપણે જો અમુક રીતે તૈયાર કરીએ તો શરીરનો આત્મા બહાર નહિ ચાલ્યો જાય અને વિખેરાઈ નહિ જાય.

દાખલા તરીકે, માણસનું જે વ્યક્તિત્વ હોય છે — શારીરિક વ્યક્તિત્વ, સ્થૂલ વ્યક્તિત્વ — તે શારીરિક મનને લીધે બનતું હોય છે. અને એ મન મોટે ભાગે આનુવંશિકતા અને કેળવણી દ્વારા રચાતું હોય છે. એ બધાંને ‘શારીરિક મન’ કહેવામાં આવે છે. હા, એ આનુવંશિકતાનું, કેળવણીનું પરિણામ હોય છે, શરીરની રચનાનું પરિણામ હોય છે; એ શારીરિક વ્યક્તિત્વની રચના કરે છે. દાખલા તરીકે, કેટલાક લોકો ધીરજવાળા હોય છે. બળવાન વગેરે હોય છે, એટલે કે શારીરિક રીતે તો તે પ્રાણ કે મનનાં કારણોને લીધે નથી હોતું, પણ માત્ર શરીરને લીધે જ હોય છે. આ રીતનું તમારું એક વ્યક્તિત્વ હોય છે. એ શારીરિક મન હોય છે. અને એ આખા પૂર્ણયોગનો એક ભાગ છે, એમાં તમારે આ શારીરિક મનની સાધના કરવાની રહે છે. કાંઈ સાઠ વર્ષ ઉપર મેં આ સાધના કરેલી.

પણ તો પછી, આ જે મન આપોઆપ જ નિરાશાવાદી હોય છે, હરેક રીતના ભયથી, આશંકાઓથી ભરેલું હોય છે, હંમેશાં ખરાબમાં ખરાબ જ જોતું હોય છે, હંમેશાં એની એ જ વસ્તુઓ કરતું રહેતું હોય છે, તે ક્યું મન છે, શારીરિક કે સ્થૂલ મન?

એ શારીરિક મનનો સૌથી વધુ અચેતન ભાગ છે અને એ શારીરિકને અને આ જડરૂપ પદાર્થતત્ત્વને જોડનારી કડી છે. પણ તમારે સમજવું જોઈએ કે આ મન ક્યારનુંયે સંગઠિત બનેલું મન છે. મનને સ્પર્શ કરતો એ અત્યંત સ્થૂલ જડરૂપ પદાર્થ છે . . . આ મનને કેવી રીતનું નામ આપશું? તમે એને શરીરગત મન પણ નહિ કહી શકો — એ કોષોનું મન છે, કોષગત મન છે.

આ કોષગત મન પ્રાણીઓમાં રહેલું છે, અને વનસ્પતિમાં પણ એનો નાનકડો આરંભ થાય છે (પણ તે બહુ નાનો, એક શક્યતા રૂપ) અને વનસ્પતિ એક મનોમય પ્રતિક્રિયાની રીતે જવાબ આપતી હોય છે, એ જરૂર જવાબ આપે છે. પ્રાણનો આવિર્ભાવ થાય છે ત્યારે તેમાં મનની, મનોમય ક્રિયાની શક્યતા ક્યારનીયે રચાઈ ગયેલી હોય છે. અને પ્રાણીઓમાં તો એ મન સ્પષ્ટ રીતે હોય છે જ. પણ શારીરિક મન સાચી રીતે માત્ર માણસમાં જ આરંભ પામે છે. આ મન તદ્દન નાનાં બાળકોમાં પણ પહેલેથી રહેલું હોય છે. બાળકોમાં પહેલેથી જ શારીરિક મન હોય છે, એટલે કે, બે બાળકો એક જ સરખાં હોતાં નથી, એમની પ્રતિક્રિયાઓ એકસરખી હોતી નથી, પહેલેથી જ એમાં ફેરફાર હોય છે. અને સૌથી વિશેષ તો તમારા શરીરના ખાસ રૂપની સાથે જ તમને આ મન આનુવંશિકતા દ્વારા આપવામાં આવેલ હોય છે અને પછી તે

કેળવણી દ્વારા પૂરેપૂરું વિકાસ પામે છે.

ના, શારીરિક મનને તો, તમે પૂર્ણયોગ કરવા માંડો કે તરત જ, તમારે હાથમાં લેવાનું રહે છે, પરંતુ સ્થૂલ મન, કોષગત મન, એને વિષે હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે, એ તદ્દન નવી, હા, તદ્દન નવી વસ્તુ છે.

એ મન એક અવ્યવસ્થિત પદાર્થ જેવું રહેલું હતું, એ સતત સક્રિય તો હતું જ, (માતાજી એક સતત ચાલુ રહેતા કંપની ક્રિયા કરે છે) પણ સંગઠિત બનેલું નહોતું. હવે હમણાં એ મન પોતાને સંગઠિત કરી રહેલું છે. આ વસ્તુ મહત્ત્વની છે. કારણ શ્રી અરવિંદે કહ્યું હતું કે મન સંગઠિત થઈ શકે તેમ નથી, અને તેને અસ્તિત્વમાંથી બહાર ફેંકી દેવાનું રહે છે. અને મને પોતાને પણ એમ જ લાગતું હતું. પરંતુ કોષોના ઉપર રૂપાંતર માટેનું કામ જ્યારે સતત રીતે થતું હોય છે ત્યારે આ સ્થૂલ મન સંગઠિત બનવા લાગે છે, એ આશ્ચર્યકારક વાત છે — એ સંગઠિત બનવા લાગે છે. અને એના સંગઠિત બનવાની ક્રિયા ચાલતી હોય છે ત્યારે એ મૂંગા રહેવાનું શીખે છે — એ ખૂબ જ ધ્યાન ખેંચે તેવી બીના છે! કેવી રીતે મૂંગા રહેવું, મૂંગા રહેવું અને પોતે દખલગીરી કર્યા વિના પરમ શક્તિને કેવી રીતે કામ કરવા દેવી એ તે શીખે છે.

સૌથી વધુ મોટી મુશ્કેલી જ્ઞાનતંતુઓમાં રહેલી છે, કારણ કે એ બધા સામાન્ય રીતની સભાન સંકલ્પશક્તિ સાથે એટલા બધા ટેવાઈ ગયેલા છે કે એ સંકલ્પશક્તિ જ્યારે અટકી જાય છે અને પેલી તદ્દન ઉપર રહેલી વસ્તુ તરફથી સીધું કાર્ય શરૂ થાય છે, ત્યારે તે ગાંડા થઈ જાય છે. તે દિવસે મને આ અનુભૂતિ થઈ હતી અને તે એક કલાક કરતાં વધુ ચાલેલી અને મુશ્કેલી ભરેલી સ્થિતિ હતી; પણ એ મને ઘણી વસ્તુઓ શીખવી ગઈ છે — ઘણી. અને આ બધાને આપણે ‘શક્તિની ફેરબદલી’નું નામ આપી શકીએ છીએ; એમાં પહેલાંની શક્તિ પાછી હટી જાય છે અને પછી શરીર પોતાને નવી શક્તિની સાથે ગોઠવી લે તે પહેલાં જે એક ગાળો આવે છે એ કટોકટી ભરેલો હોય છે. આમાં બધા કોષો એક સતત અભીપ્સાની અવસ્થામાં રહેતા હોય છે એટલે આ વસ્તુ પ્રમાણમાં ઝડપથી બને છે, પણ તેમ છતાં . . . મિનિટો લાંબી લાંબી બની જતી હોય છે.

પણ કોષોમાં હવે વધુ ને વધુ એક રીતની નિશ્ચિતતા આવતી જાય છે કે ભલે ગમે તે બને પણ તે આ રૂપાંતરની દૃષ્ટિએ બનતું હોય છે અને નિયામક શક્તિની આ ફેરબદલીની રીતે થતું હોય છે. અને જે વખતે આ વસ્તુ સ્થૂલ રીતે દર્દ કરતી હોય છે

(શારીરિક રીતે પણ નહિ, પણ સ્થૂલની રીતે — જડતત્ત્વમાં દર્દ કરતી હોય છે) ત્યારે પણ કોષો આ નિશ્ચિતતાને ટકાવી રાખતા રહે છે. પછી કોષો આ દર્દની સામે ટક્કર લેતા થાય છે, કશા વિષાદ વિના એ દર્દને સહન કરી લે છે, કાંઈ પણ રીતની અસર થવા દીધા વિના, અને તે આ નિશ્ચિતતા સાથે કે આ વસ્તુ રૂપાંતરને માટે, રૂપાંતરની પ્રક્રિયા માટે અને નિયામક શક્તિની ફેરબદલીને માટે થઈ રહેલી છે. હું કહી ગઈ તેમ, આ અનુભૂતિ સૌથી વધુ વેદના જ્ઞાનતંતુઓમાં કરતી હોય છે — અને એ સ્વાભાવિક છે, કારણ કે, એ કોષો ખૂબ જ સંવેદનશીલ હોય છે, એમનામાં અત્યંત તીવ્ર રીતનું સંવેદન હોય છે. પણ એ કોષોમાં પેલા સંવાદમય શારીરિક આંદોલન પ્રત્યે ખૂબ પ્રમાણમાં, ખૂબ સહજ રીતની, સહજ રીતે બળવાન એવી ગ્રહણશીલતા હોય છે — એમણે કશો પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી, (આ આંદોલન બહુ વિરલ હોય છે, પણ છતાં એ અમુક વ્યક્તિઓમાં રહેલું હોય છે), અને આ શારીરિક આંદોલન — એને આપણે એક શારીરિક શક્તિ કહી શકીએ, એ સંવાદમય શારીરિક આંદોલન હોય છે (આપોઆપ સંવાદમય, એને મનોમય આંદોલનની જરૂર પડતી હોતી નથી, દાખલા તરીકે એ ફૂલના આંદોલન જેવું હોય છે; એના જેવાં શારીરિક આંદોલનો હોય છે, અને તેમનામાં એક સંવાદમય શક્તિ રહેલી હોય છે) અને જ્ઞાનતંતુઓ આ આંદોલન પ્રત્યે અત્યંત સંવેદનશીલ અને ગ્રહણશીલ હોય છે, એ આંદોલન તેમને તત્કાણે જ ઠીક કરી દેતું હોય છે.

આ બહુ જ રસિક વસ્તુ છે. એ ઘણી રીતનો ખુલાસો કરી આપે છે, ઘણી વસ્તુઓ સમજાવે છે. એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે એ બધું સમજાવવામાં આવશે અને તેને તેના સ્થાનમાં મૂકવામાં આવશે. એ બધું પ્રગટ કરવાનો હજી સમય આવ્યો નથી, પરંતુ એ અત્યંત રસિક વસ્તુ છે.

મને ખરેખર એમ લાગે છે કે આ મન હવે સંગઠિત બની રહ્યું છે, કામ સંગઠિત બનવા લાગ્યું છે.

કુદરતી રીતે જ, આમાં આપણે મનના તંત્રને વચ્ચે પડતાં કાળજીપૂર્વક અટકાવવાનું છે, એટલે હું બહુ વધારે પડતો ખુલાસો કરવાનો પ્રયત્ન કરતી નથી, એમાં પછી મન અંદર આવી જવાનો સંભવ રહે છે અને પછી એ પેલી વસ્તુ રહેવા પામતી નથી.

વાર્તાલાપ - ૫

૨૭ નવેમ્બર, ૧૯૬૫

(શ્રી માતાજીએ ૧૯૬૫ના નવેમ્બર-દર્શન માટે વલ્લેચેલા સંદેશના પ્રસંગે.)

‘પ્રકાશને બળ કરીને નીચે લઈ આવવો — અને નીચે ખેંચવો એ ખરેખર ભૂલ છે. અતિમનસને કંઈ હુમલો કરીને મેળવી શકાતું નથી. જ્યારે સમય પાકશે ત્યારે તે આપોઆપ જ ખુલ્લું બનશે — પણ પહેલાં ઘણી વસ્તુઓ કરવાની છે અને તે ધીરજથી અને ઉતાવળ વિના થવી જોઈએ.’

(શ્રી અરવિંદ)

સમજદાર માણસો માટે આ સારું છે. તેઓ કહેશે: ‘જુઓ, શ્રી અરવિંદ ચમત્કારોનું વચન આપતા નથી.’

શા માટે? ‘નીચે ખેંચવાની’ વૃત્તિ શું ઘણા લોકોમાં લોય છે?

લોકોને ઉતાવળ લોય છે. તેઓ એકદમ પરિણામો જોવા માગતા લોય છે.

અને પછી તેઓ એમ માને છે કે પોતે અતિમાનસને નીચે ખેંચી રહ્યા છે — પણ એમાં તો તેઓ નાનકડી પ્રાણમય વ્યક્તિને નીચે બોલાવતા લોય છે, એ તેમની સાથે રમત રમતી લોય છે અને આખરે તેમની પાસે કોઈ બેહુદું ફારસ કરાવે છે. મોટે ભાગે આમ જ બનતું રહે છે — સોમાંથી ૯૯ વાર.

આમાં કોઈ એક નાનકડું વ્યક્તિરૂપ, કોઈ પ્રાણમય સ્વરૂપ મોટો વેશ લઈને આવતું લોય છે અને મોટો દેખાવ કરતું લોય છે, પ્રકાશના ખેલો કરતું લોય છે; પછી જે બિચારાએ ખેંચવાની ક્રિયા કરી લોય છે તે દિંગ થઈ જાય છે. એ કહે છે: ‘જોઈ લો, આ અતિમાનસ છે’, અને એ ફંદામાં સપડાઈ જાય છે.

એ તો તમે જ્યારે સાચા પ્રકાશનો સ્પર્શ કર્યો લોય છે, કોઈક રીતે તમે તે જોયો લોય છે અને તેની સાથે સંપર્કમાં આવ્યા હો છો ત્યારે જ તમે પ્રાણને ઓળખી શકો છો અને તમે જુઓ છો કે એ બધું રંગભૂમિ ઉપર થતી પ્રકાશની લીલા જેવું લોય છે, કૃત્રિમ અજવાળું લોય છે. પણ બીજી રીતે તો, બીજાઓ તેથી અંગ્રાઈ જાય છે — એ આંજી નાખે તેવું લોય છે, ‘અહ્ભુત’ લોય છે, અને પછી લોકો છેતરાય છે. એ તો

તમે જ્યારે સત્યને જોયું હોય છે અને તેની સાથે સંપર્કમાં આવ્યા હો છો ત્યારે જ, હા, તમે સ્મિત કરો છો.

આ ઢોંગ છે, પણ ઢોંગને સમજવા માટે તમારે સત્યને જાણવાનું રહે છે.

મૂળમાં જતાં તો દરેક વસ્તુ માટે એમ જ છે. પ્રાણ એ એક બહારની રંગભૂમિ જેવો છે અને એના ઉપર ખેલ થતા હોય છે — અને એ ખેલ બહુ આકર્ષક હોય છે, આંજી નાખે તેવા હોય છે, છેતરામણા હોય છે. તમને જ્યારે સાચી વસ્તુ જણાઈ આવે છે ત્યારે જ તમને આ સમજ તરત મળી આવે છે, સહજ રીતે મળી આવે છે, કશો તર્ક તમારે કરવો પડતો નથી અને તમે કહી દો છો કે: ‘ના, મારે એ નથી જોઈતું.’

અને દરેક વસ્તુ માટે એ પ્રમાણે જ છે. અને માનવ જીવનમાં એ વસ્તુ જ્યાં બહુ જ મહત્વની બની ગઈ છે તે પ્રેમની બાબતમાં છે. પ્રાણના આવેગો, પ્રાણનાં આકર્ષણોએ લગભગ દરેક સ્થળે સાચી લાગણીનું સ્થાન લઈ લીધું છે. આ સાચી લાગણી તો શાંત હોય છે, જ્યારે પેલો પ્રેમ તો તમને ફીણના ઊભરા જેવી સ્થિતિમાં મૂકે છે, તે કોઈક ‘જીવતી’ વસ્તુ છે એવો તમને અનુભવ કરાવે છે. એ બહુ જ છેતરામણી વસ્તુ હોય છે. અને જ્યાં સુધી તમે સાચી વસ્તુને જાણતા થતા નથી ત્યાં સુધી તમને આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ઓળખાતી નથી, અનુભવાતી નથી, દેખાતી નથી. તમે જો ચૈત્ય પુરુષ દ્વારા તેમ જ પ્રભુ સાથેના દિવ્ય મિલન દ્વારા સાચા પ્રેમનો સ્પર્શ પામ્યા હશો તો પછી પેલી બીજી વસ્તુ પોલી, પાતળી, ખાલી દેખાય છે — એક આભાસ રૂપ અને હાસ્ય નાટક જેવી, હાસ્ય નાટક કરતાંયે વધુ વાર તો કરુણ નાટક જેવી દેખાય છે.

આ વિષે આપણે ભલે ગમે તેટલું કહીએ, એના ગમે તેટલા ખુલાસા આપીએ પણ તે કશા કામમાં આવતા નથી, કારણ કે આમાં જે કોઈ સ્ત્રી કે પુરુષ સપડાયેલું હોય છે તે તરત જ બોલી ઊઠે છે: ‘ઓ, આ કાંઈ બીજાઓના જેવું નથી’ — તમને જે થતું હોય છે તે બીજાઓને થતું હોય છે તેના જેવું કદી હોતું નથી! માણસને સાચી અનુભૂતિ થવી જોઈએ, અને પછી આખોયે પ્રાણ એક ખોટા તમાશા જેવો લાગે છે — એ આકર્ષક રહેતો નથી.

અને તમે જ્યારે ખેંચવાની વસ્તુ કરતા હો છો ત્યારે તો સોમાંથી ૯૯ કરતાં પણ વધુ વાર. . . . એક લાખમાંથી એકાદ દાખલામાં જ માણસ સાચી વસ્તુને

ખેંચતો હોય છે — અને એવું બને તેમાંથી એ સાબિત થાય છે કે એ માણસ તૈયાર હતો. નહિ તો તમે હંમેશાં પ્રાણને જ ખેંચતા હો છો, આત્માસને, વસ્તુના નાટકીય દેખાવને ખેંચતા હો છો, વસ્તુને પોતાને નહિ.

ખેંચવું એ હંમેશાં અહંકારની ક્રિયા હોય છે. અભીપ્સાની એ વિકૃતિ હોય છે. સાચી અભીપ્સામાં આપવાની, સ્વ-અર્પણની વાત હોય છે, જ્યારે ખેંચવું એટલે તો પોતાને માટે ઈચ્છા કરવાની હોય છે. મનની અંદર પણ તમને જો એક વધુ વિશાળ મહત્ત્વાકાંક્ષા હોય — પૃથ્વી જેટલી, વિશ્વ જેટલી — તોપણ તેથી કાંઈ ફેર પડતો નથી. એ બધી મનોમય પ્રવૃત્તિઓ હોય છે.

(લાંબું મૌન)

દર્શનના દિવસે તમને શું કાંઈ ખાસ અનુભવ થયેલો કે નહિ ?

ના.

તે દિવસે શ્રી અરવિંદ સવારથી માંડી સાંજ સુધી હાજર હતા.

હા, એમણે મને એક કલાક કરતાં વધુ સમય લગી એવો અનુભવ કરાવેલો કે એમાં હું માનવજાતિની જે પરિસ્થિતિ છે અને નવીન કિંવા અતિમાનસ સૃષ્ટિની સાથેના સંબંધની રીતે તેના જે જુદા જુદા સ્તરો છે તેના એક નક્કર અને જીવંત દર્શન રૂપે હું જીવી રહી હતી. અને એ વસ્તુ અદ્ભુત રીતે સ્પષ્ટ હતી અને નક્કર અને જીવંત હતી. પ્રથમ તો મને સાવ પશુ અવસ્થામાંથી બહાર નીકળી આવેલી આખીયે માનવજાતિનું દર્શન થયું. આ માનવજાતિએ માનસિક વિકાસ દ્વારા લાભ મેળવેલો છે, અને પોતાના જીવનમાં તેણે એક રીતનો સંવાદ ઉત્પન્ન કરેલો છે — એ એક પ્રાણનો અને કળા અને સાહિત્યની રીતનો સંવાદ છે — અને એ રીતે જીવન જીવવામાં મોટા ભાગની માનવજાતિ સંતોષ પામી રહી છે. આ માણસોએ એક રીતનો સંવાદ મેળવી લીધો છે અને એ રીતના સંવાદમાં તેઓ સંસ્કૃતિની અવસ્થામાં હોય તેવું જીવન ગાળી રહેલા છે. એટલે કે એ લોકો કાંઈક સંસ્કારી જીવન ગાળતા હોય છે, તેમના રસો અને ટેવો સૂક્ષ્મ અને સંસ્કારી બનેલાં હોય છે. અને એ આખાં જીવનમાં અમુક સૌન્દર્ય રહેલું છે અને એમાં લોકો આરામથી રહેતા હોય છે, અને તેમના ઉપર કોઈ આપત્તિ ન આવી પડે તો તેઓ સુખી અને સંતુષ્ટ રીતે જીવતા હોય છે, તેમને જીવનથી સંતોષ હોય છે. આ લોકો નવી શક્તિઓ પ્રત્યે, નવી વસ્તુઓ

પ્રત્યે, ભાવિ જીવન પ્રત્યે આકર્ષાઈ શકે છે (કારણ કે એમનામાં રસવૃત્તિ હોય છે, તેઓ બૌદ્ધિક રીતે વિકાસ પામેલા હોય છે,) જેમ કે એ લોકો માનસિક રીતે, બૌદ્ધિક રીતે શ્રી અરવિંદના શિષ્યો બની શકે છે. પરંતુ તેમને તેમના બાહ્ય સ્થૂલ જીવનમાં કશો ફેરફાર કરવાની જરૂર અનુભવાતી નથી, અને જો એમને એવો ફેરફાર કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે તો એ વસ્તુ પહેલું તો કાચા સમયે બનતી ઘટના બનશે, એમાં અન્યાય હશે અને એમાંથી તેમના જીવનમાં માત્ર એક મોટી અવ્યવસ્થા ઊભી થશે અને તેમનું જીવન સાવ નિરર્થક રીતે ડહોળાઈ જશે.

આ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

આ પછી એક નાનકડો — વિરલ વ્યક્તિઓનો — વર્ગ આવે છે. એ લોકો રૂપાંતર માટે તૈયાર થવાને માટે જોઈતો પુરુષાર્થ કરવાને માટે તૈયાર હોય છે, નવી શક્તિઓને ખેંચવા માટે, જડતત્ત્વને અનુકૂળ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માટે, અભિવ્યક્તિ ઈત્યાદિનાં સાધનો ખોજવા માટે તૈયાર હોય છે. આ લોકો શ્રી અરવિંદના યોગને માટે તૈયાર હોય છે. એમની સંખ્યા ઘણી નાની હોય છે. વળી કેટલાકમાં બલિદાનની ભાવના પૂરેપૂરી હોય છે અને કઠોર કષ્ટમય જીવન ગાળવાથી જો ભાવિના રૂપાંતર પ્રત્યે જવાતું હોય તો તેમાં મદદ મળતી હોય તો તેવું જીવન ગાળવા માટે પણ તે તૈયાર હોય છે. પરંતુ આ લોકોએ બીજા માણસો ઉપર પ્રભાવ પાડવાનો અને તેમની પોતાની સાધનામાં તેમને ભાગ લેતા કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ, કોઈ પણ રીતે પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. એમ કરવું બિલકુલ યોગ્ય નહિ ગણાય — એમ કરવું માત્ર અયોગ્ય જ નહિ હોય, પરંતુ એ અત્યંત કઠંગી વસ્તુ બની જશે, કેમ કે એમ કરવા જતાં વિશ્વનો લય અને ગતિ બદલાઈ જશે અથવા કાંઈ નહિ તો પૃથ્વીની ગતિ તો બદલાશે જ અને પૃથ્વીની એ ગતિને મદદ રૂપ થવાને બદલે ઊલટું સંઘર્ષો ઊભા થશે અને અંતે અંધાઘૂંઘી થઈને રહેશે.

પરંતુ આ અનુભૂતિ એટલી બધી તો જીવંત હતી, વાસ્તવિક હતી કે તેથી મારું આખુંયે વલણ (આ કેવી રીતે સમજાવું? એ એક શાંત વલણ હતું, એક સક્રિય સંકલ્પને પરિણામે તે બનેલું ન હતું), કામને અંગે મેં ધારણ કરેલી આખીયે સ્થિતિ બદલાઈ ગઈ છે. અને એમાંથી એક શાંતિ આવી છે — શાંતિ અને સ્વસ્થતા અને વિશ્વાસ એકદમ નિશ્ચયાત્મક રીતનાં આવ્યાં છે, એક નિશ્ચયાત્મક ફેરફાર બની આવ્યો છે. અને પહેલાંની સ્થિતિમાં જે જે કંઈ જિદ્દ તરીકે, અણઘડતા તરીકે દેખાતું હતું, અચિત્ અને હરેક રીતની ટ્યાજનક ચીજો રૂપે દેખાતું હતું તે બધું પણ અદૃશ્ય

થઈ ગયું છે. એ જાણે કે એક મહાન વિશ્વરૂપ લયનું દર્શન હતું, એમાં દરેક વસ્તુ પોતાને સ્થાને રહેલી હોય છે અને બધું જ બરાબર હોય છે. અને રૂપાંતર માટેની સાધના પછી એક નાનકડી સંખ્યાના માણસો પૂરતી જ બની રહેતાં એ ઘણી જ વધારે મૂલ્યવાન બની રહે છે અને સાક્ષાત્કાર માટે ઘણી જ વધારે શક્તિશાળી બની રહે છે. એ જાણે કે જે લોકો નવી સૃષ્ટિના આઘ સ્થાપકો બનવાના છે તેમની પસંદગી થઈ ગઈ હોય એના જેવું બની ગયું છે. ‘વિસ્તાર કરવો’ ‘તૈયાર કરવા’ કે પછી જડતત્ત્વનું મંથન કરવું એ અંગેના તમામ વિચારો બાલિશતા છે. એ માનવની બેચેની છે.

આ દર્શન એક એવું તો ભવ્ય સૌન્દર્ય હતું, એવું તો સ્વસ્થતાથી, સ્મિતથી ભરેલું સૌન્દર્ય હતું. . . ઓહ! એ દર્શન દિવ્ય પ્રેમથી સભર હતું, સાચેસાચ સભર હતું. અને એ દિવ્ય પ્રેમ તે ‘ક્ષમા દેનારો’ પ્રેમ ન હતો — આ પ્રેમ એવો નથી, જરા પણ એવો નથી! દરેક વસ્તુ એના પોતાના સ્થાનમાં છે, અને પોતાના આંતરિક લયને પોતાથી કરી શકાય તેટલી સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ કરી રહી છે.

એ એક અતિશય સુંદર ભેટ હતી.

તો વારુ, આ બધી વસ્તુઓને લોકો થોડીક તો જાણે છે, બૌદ્ધિક રીતે, એ પ્રમાણે, વિચારમાં તો લોકો એ બધું જાણે છે, પણ એ તદ્દન નકામું છે. રોજના વ્યવહારમાં તો તમે જુદી રીતે જ જીવન ગાળતા હો છો, એમાં એક વધારે સાચી સમજણ હોય છે. અને આ દર્શન તે જાણે કે તમે વસ્તુઓને તેમની ઊર્ધ્વ સ્થિતિમાં જોતા હો, એ રીતે તેમનો સ્પર્શ કર્યો હોય તેના જેવું હતું.

આ દર્શન થયું તે પહેલાં વનસ્પતિ સૃષ્ટિનું અને વનસ્પતિના સહજ સૌન્દર્યનું દર્શન થયું હતું (એ કોક એવી તો અદ્ભુત વસ્તુ છે), એ પછી પશુ જગતનું દર્શન થયું. એ પશુઓનું જીવન એવું તો સંવાદથી ભરેલું હતું (એમાં માણસો દાખલ થયા ન હતા ત્યાં સુધી) અને એ બધું તેના પોતાના યોગ્ય સ્થાનમાં હતું. એ પછી સાચી માનવજાતિ આવી, માનવજાતિ તરીકે, એટલે કે મનોમય અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં જે જે કાંઈ સૌન્દર્ય તરીકે, સંવાદ તરીકે, મોહકતા, જીવનની ઊર્જાસ્વિતા તરીકે, જીવનની રસિકતા તરીકે — સૌન્દર્યમાં રહેવાના રસ તરીકે — સર્જન થઈ શકે તે બધું તેમાં હતું, અને જગતમાં જે કાંઈ કદરૂપું અને હીન અને ગ્રામ્ય હતું તે બધું સ્વાભાવિક રીતે જ દાબી દેવાયેલું હતું. એ એક સરસ માનવજાતિ હતી. એ એની ઊંચામાં ઊંચી ટોચે પહોંચેલી માનવજાતિ હતી, પણ તે સરસ હતી, પોતે માનવજાતિ છે એટલાથી જ તે

પૂર્ણ સંતુષ્ટ હતી, કેમ કે એ સંવાદથી ભરેલું જીવન જીવતી હતી. અને આ સ્થિતિ તે કદાચ લગભગ આખીયે માનવજાતિ નવી સૃષ્ટિના પ્રભાવ હેઠળ કેવી બનશે તેના દૃષ્ટાંત જેવી હતી. મને લાગ્યું કે અતિમાનસ ચેતના માનવજાતિનું જે રૂપ બનાવી શકે તેમ છે તે આ છે. માનવજાતિએ પ્રાણી સૃષ્ટિની જે રચના કરી છે તેની સાથે મારાથી તુલના પણ થઈ ગઈ (આ પ્રાણી સૃષ્ટિ, કુદરતી રીતે જ, અતિશય મિશ્ર વસ્તુ બની ગયેલી છે, પણ એમાં વસ્તુઓને પૂર્ણ બનાવવામાં આવેલી છે, વધારે સારી બનાવવામાં આવેલી છે, તેમનો વધારે સંપૂર્ણ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવેલો છે). મનના પ્રભાવ હેઠળ પ્રાણીતત્ત્વ એ જુદી જ વસ્તુ બન્યું છે, એટલે કે એ કુદરતી રીતે જ એક મિશ્ર વસ્તુ બની ગઈ છે, કેમ કે મન પોતે અપૂર્ણ રહેલું છે. એ જ રીતે સરસ સમતુલાવાળા લોકોમાં સંવાદમય માનવજાતિના દાખલા પણ આવી રહેલા છે અને અતિમાનસના પ્રભાવ હેઠળ માનવજાતિ કેવી બનશે તેનું એમાં દર્શન થાય છે.

માત્ર એટલું જ કે આ વસ્તુ હજી બહુ દૂર દૂરની છે. આ તરત જ બની આવશે એવી તમારે આશા ન રાખવી જોઈએ — એ ઘણું દૂર દૂર છે.

આ સંક્રાંતિનો ગાળો ચાલી રહેલો છે, અત્યારે પણ, એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે. અને એ ગાળો ખૂબ લાંબો ચાલે એ બનવા જોગ છે, અને એ જરા કષ્ટમય પણ છે. આમાં માત્ર એટલું જ કે આ અંગે જે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે, તે કોઈક વાર કષ્ટમય હોય છે (ઘણી વાર કષ્ટમય હોય છે), પણ તેના બદલામાં, આપણે જે ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવાનું છે, જે ધ્યેય સિદ્ધ થવાનું છે તેનું એક ઘણું સ્પષ્ટ દર્શન મળી આવે છે: આપણને એક ખાતરી, હા, એક નિશ્ચિતતા આપવામાં આવે છે. પરંતુ એ વસ્તુ કોઈક એવી હશે કે તેનામાં મનોમય જીવનની ભૂલ માત્રને, સર્વ વિકૃતિઓને, તમામ કદરૂપતાને નિર્મૂળ કરી નાખવાની શક્તિ હશે અને પછીથી એક એવી માનવજાતિ બનશે કે જે ઘણી ઘણી સુખી હશે, પોતે માનવ છે એટલા માત્રથી તે ઘણી ઘણી તૃપ્ત હશે, માનવ કરતાં બીજું કાંઈ હોવાની તેને જરૂર લાગશે નહિ, પણ એનામાં એક માનવ સૌન્દર્ય, માનવ સંવાદિતા આવી રહેલાં હશે.

એ બહુ જ મનમોહક હતું, જાણે કે હું પોતે જ એમાં જીવી રહી હતી. વિરોધો અદૃશ્ય થઈ ગયા હતા. જાણે કે હું પોતે આ પૂર્ણતામાં રહેતી હતી. એ જાણે કે અતિમાનસ ચેતનાએ માનવજાતિ વધુમાં વધુ કેટલી સંપૂર્ણ થઈ શકે તેનો આદર્શ કલ્પ્યો હોય તેના જેવું લગભગ હતું. અને એ બધું તદ્દન બરાબર હતું.

અને એમાંથી પછી મોટી વિશ્રાંતિ મળી આવે છે. તંગાશ, સંઘર્ષ, એ બધું

અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અધીરાઈ પણ. એ બધું સંપૂર્ણ ચાલ્યું ગયું છે.

**એટલે કે આપ કાર્યને સર્વત્ર ફેલાવવાને બદલે તેને શું
એકાગ્ર કરી રહ્યાં છો?**

ના, સ્થૂલ રીતે તો કાર્ય ફેલાયેલું રહી શકે છે, કારણ કે આમાં બધી વ્યક્તિઓને ફરજિયાત રીતે ભેગી કરવાની નથી. પરંતુ આ વ્યક્તિઓની સંખ્યા ઓછી છે.

પણ નવી સૃષ્ટિના સર્જન માટે માનવજાતિને 'તૈયાર કરવાની' ખૂબ જરૂર છે એ રીતનો જે વિચાર છે, એમાં જે અધીરાઈ છે તે ચાલ્યાં ગયાં છે.

આ વસ્તુ પ્રથમ તો થોડાક લોકોમાં સિદ્ધ થવી જોઈએ.

હા, એમ જ.

હું એ વસ્તુને ખુબ જ સઘન રીતે જોતી હતી, મેં એને ખૂબ જ સઘન રીતે જોઈ. અત્યારે જે લોકો રૂપાંતર માટે અને અતિમાનસ સાક્ષાત્કાર માટે તૈયાર થવાની યોગ્યતા ધરાવે છે અને એમની સંખ્યા સ્વાભાવિક રીતે જ ઘણી ઓછી છે. એ ઉપરાંત સામાન્ય માનવજાતિના સમૂહની વચ્ચે એક વધુ ઉચ્ચ કોટિની માનવજાતિ વધુ ને વધુ વિકાસ પામવી જોઈશે. એ માનવજાતિને ભાવિના અતિમાનસ માનવ માટે અથવા તો તૈયાર થઈ રહેલા અતિમાનસ માનવ માટે, પ્રાણીઓને જેમ કે માણસ પ્રતિ જેવું વલણ રહે છે તેવું જ વલણ રહેશે. વળી જે લોકો રૂપાંતર માટે કામ કરી રહેલા છે અને તેને માટે તૈયાર છે, એમના ઉપરાંત એક ઉચ્ચ પ્રકારની, મધ્યમાવસ્થાની માનવજાતિ પણ બનવી જોઈશે. એ માનવજાતિ એવી હશે કે તેણે પોતાની અંદર અથવા તો જીવનમાં જીવન સાથે આ સંવાદિતા — આ માનવ કોટિની સંવાદિતા — મેળવી લીધી હશે અને તેને 'કોઈક' વસ્તુ પ્રત્યે પેલી ઉચ્ચ માનવજાતિને હોય છે તેવો જ અહોભાવનો, ભક્તિનો, શ્રદ્ધાભર્યા સમર્પણનો ભાવ રહેલો હશે. એ 'કોઈક વસ્તુ' એને એટલી તો ઉચ્ચ દેખાતી હોય છે કે તેને સિદ્ધ કરવા માટે તે પ્રયત્ન પણ કરતી નથી, પણ એ તેની પૂજા તો કરતી રહે છે, તેના પ્રભાવની, રક્ષણની જરૂર, તેના પ્રભાવ હેઠળ રહેવાની જરૂર, આ રક્ષણ હેઠળ રહેવાનો આનંદ મેળવવાની જરૂર તો અનુભવે છે. એ વસ્તુ આટલી બધી સ્પષ્ટ હતી. પણ એમાં તમારા હાથમાંથી છટકી જતી કોઈ વસ્તુને મેળવવાની ઈચ્છા થતાં જે આ વેદના થાય છે, આ યંત્રણાઓ અનુભવાય છે એવું એ માનવજાતિને ન હતું — કારણ કે એ વસ્તુ

મેળવવાનું હજી તમારા ભાગ્યમાં લખાયેલું નથી, એ માટે જે બધી ઘણી ઘણી તૈયારી કરવી પડે છે એ માટે તમારું જીવન હજી પકવ બનેલું નથી અને આ વસ્તુ જ પછી અવ્યવસ્થા અને વેદના ઊભી કરે છે.

દાખલા તરીકે, આ પ્રશ્નને બરાબર રજૂ કરી આપે તેવી એક ઘણી નક્કર વસ્તુ લઈએ: એ છે માનવજાતિમાં રહેલી કામવૃત્તિ. એ વૃત્તિ તદ્દન સ્વાભાવિક છે, સહજ છે, અને હું એમ પણ કહું કે તે સાચી પણ છે. આ વૃત્તિ, માણસમાંથી પશુપણું ચાલ્યું જશે તેની સાથે સાથે સ્વાભાવિક રીતે અને સહજપણે ચાલી જવાની છે (બીજી ઘણી વસ્તુઓ પણ ચાલી જશે, જેમ કે, ખાવાની જરૂર અને કદાચ આપણે અત્યારે ઊંઘીએ છીએ તે રીતે ઊંઘવાની જરૂર પણ ચાલી જશે); પણ આ કામવૃત્તિ અંગેની પ્રવૃત્તિ તે ઉચ્ચ માનવજાતિમાં એક અત્યંત સભાન વૃત્તિ તરીકે તો રહેલી જ છે, અને તે આનંદના, પ્રમોદના, એને માટે પરમાનંદ શબ્દ તો જરા મોટો પડે, મૂળ તરીકે તો ચાલુ જ રહેલી છે. પરંતુ એ કામવૃત્તિની રીતે સર્જન કરવાની જરૂર જ્યારે રહેશે નહિ ત્યારે પછી કુદરતની ક્રિયાઓમાં તેણે ટકી રહેવા માટે કોઈ પણ કારણ રહેવાનું નથી. અને તેના પરિણામે, જીવનના આનંદ સાથે સંબંધમાં આવવાની જે શક્તિ છે તે એક પગથિયું ઊંચે ચડેલી બનશે અથવા તો જુદી દિશામાં ગતિ કરવા લાગશે. પણ પહેલાંના આધ્યાત્મિક સાધકો જે વસ્તુ સિદ્ધાંત તરીકે કરવા માગતા હતા — કામવૃત્તિનો પૂર્ણ ઈનકાર — એ તો એક અર્થહીન વસ્તુ જ છે. કેમ કે આ વસ્તુ તો જે લોકો પશુ અવસ્થાથી ઉપર ચાલ્યા ગયેલા છે અને તેમનામાં હવે કશું પશુતત્ત્વ રહેવા પામ્યું નથી એમના જ માટે બનવાની છે. અને એ કામવૃત્તિ કશા પ્રયત્ન વિના અને કશી ખંચતાણ વિના કુદરતી રીતે જ ખરી જાય એમ બનવાનું છે. એને એક સંઘર્ષનું અને ખંચતાણનું મધ્યબિંદુ બનાવી દેવું એ તો હાસ્યાસ્પદ છે. ચેતના જ્યારે માનવ કક્ષાની રહેતી નથી ત્યારે એ વૃત્તિ કુદરતી રીતે જ ખરી જાય છે. આ બાબતમાં પણ સંક્રાંતિનો એક ગાળો આવે છે ખરો અને તે થોડોઘણો મુશ્કેલ પણ બની શકે છે. કારણ કે સંક્રાંતિની અવસ્થામાં રહેતાં માણસોની સમતુલા હંમેશાં અસ્થિર રહેતી હોય છે; પરંતુ તેમની ભીંતરમાં એક રીતની જવાલા જલતી હોય છે, તેમને એક ક્ષુધા લાગેલી હોય છે અને તેને લીધે આ વસ્તુ કંઈ વેદના રૂપ બનતી નથી — એ પ્રયત્ન વેદનામય બનતો નથી, એને આપણે હસતાં હસતાં કરી શકીએ છીએ. પણ જે લોકો આ સંક્રાંતિ માટે તૈયાર નથી તેમના ઉપર એ લાદવાનો પ્રયત્ન કરવો એ તો અર્થહીન જ છે.

આ સામાન્ય બુદ્ધિની વસ્તુ છે. આ બધાં મનુષ્યો છે, પણ એ લોકોએ પોતે

મનુષ્ય નથી એવો કોઈ દંભ કરવાનો નથી.

આ કામવૃત્તિ તમારે માટે જ્યારે આપોઆપ જ અશક્ય બની જાય, તમને એમ લાગે કે આ કોઈ દુઃખદાયક વસ્તુ છે, તમારી જે ઊંડી ક્ષુધા છે તેથી ઊલટી છે, ત્યારે પછી વસ્તુ સહેલી બને છે; એમ થાય પછી, તમે આ બંધનો બાહ્ય રીતે કાપી નાખો છો અને વાત પૂરી થઈ જાય છે.

આ એક ખૂબ જ પ્રતીતિ કરાવી આપે તેવું દૃષ્ટાંત છે.

ખોરાક વિષે પણ એવી જ સ્થિતિ છે. એમાં પણ એ રીતે જ બનશે. પશુતત્ત્વ જ્યારે ખરી પડશે ત્યારે ખોરાક માટેની અનિવાર્ય આવશ્યકતા પણ ખરી પડશે. અને સંક્રાંતિનો એક એવો ગાળો પણ આવી શકે તેમ છે કે જેમાં તમે માત્ર સ્થૂલ ખોરાક ઓછો ને ઓછો લેતા થશો. દાખલા તરીકે, તમે ફૂલ સૂંઘતા હો છો તો તે પણ એક પોષણ આપનારી વસ્તુ હોય છે. મેં એ જોયું છે, તમે પોતાને એક વધુ સૂક્ષ્મ રીતે પોષણ આપતા હો છો.

આમાં માત્ર એટલું જ કે, શરીર તૈયાર નથી હોતું. શરીર તૈયાર નથી હોતું અને તે ક્ષીણ થવા લાગે છે, એટલે કે, એ પોતાને જ ખાવા લાગે છે. એમાંથી એ સાબિત થાય છે કે હજી સમય આવ્યો નથી, હજી માત્ર પ્રયોગ જ ચાલી રહ્યો છે — એ પ્રયોગ તમને કાંઈક શીખવી જતો હોય છે, એ તમને એમ શીખવે છે કે તમે બીજા મળતા આવતા જડતત્ત્વ સાથે સંબંધમાં આવો તો એ કાંઈ કઠોર ઈનકાર જેવું બનતું નથી, એ એક વિચ્છેદ જેવું બનતું નથી (અને તમે તમારી જાતને બીજાઓથી અલગ પાડી દઈ શકતા નથી, એ અશક્ય છે), પણ એ એક વધુ ઊંચી અને વધુ ગલન ભૂમિકા ઉપરનો સંબંધ બને છે.

(મૌન)

જે લોકો બુદ્ધિના ઉચ્ચ પ્રદેશોમાં તો પહોંચ્યા હોય છે, પણ તેમને પોતાની માનસિક શક્તિઓ ઉપર પ્રભુત્વ મળેલું નથી હોતું તેમનામાં એક એવી નિર્દોષ ઈચ્છા કામ કરતી હોય છે કે જગતમાં દરેક જણ તેમની માફક જ વિચાર કરતું થાય, અને પોતે સમજે છે એ રીતે જ સમજતા થઈ શકે અને એમને જ્યારે જોવા મળે છે કે બીજા લોકો એમની માફક સમજતા નથી હોતા, સમજી શકતા નથી હોતા ત્યારે તેમને ખૂબ જ આઘાત લાગે છે અને બોલી ઊઠે છે, 'કેવો તો જડસો છે!' પણ બીજા માણસો જડસા નથી હોતા, જુદી રીતના હોય છે, એ બીજા પ્રદેશમાં રહેતા

હોય છે. કોઈ જાનવરને તમે જઈને એમ નથી કહેતા કે: 'તું જડસું છે', તમે એમ કહો છો કે, 'એ જાનવર છે'. તો, આમાં પણ તમે કહો છો કે, 'એ માણસ છે'. એ માણસ છે. પણ માત્ર એટલું કે, કેટલાક લોકો એવા છે કે તે હવે માણસ રહ્યા નથી અને હજી દેવો બન્યા નથી, એ લોકો એક એવી સ્થિતિમાં . . . જરા કઢંગી સ્થિતિમાં હોય છે. પણ આ દર્શન એટલું બધું તો આસ્વાસન દેનારું હતું, એટલું તો મધુર, એવું તો અદ્ભુત હતું — દરેક વસ્તુ પોતાના તત્ત્વને પ્રગટ કરી રહી હતી, સાવ સ્વાભાવિક રીતે.

અને એ વાત તો સાવ દેખીતી છે કે આપણને આવું દર્શન થાય, એના સંપૂર્ણ સભર રૂપમાં અને સમગ્ર રૂપમાં, તે પછી આપણને એક કરુણાના જેવી કાંઈક વસ્તુ મળી આવે છે, અને એ કરુણા બધું સમજી શકતી હોય છે — ઉચ્ચ લોકોને નીચલા લોકો તરફ દયા થતી હોય છે તેવું નહિ: એ સાચી દિવ્ય કરુણા હોય છે અને તે એક એવા પૂર્ણ જ્ઞાન રૂપે હોય છે કે દરેક વસ્તુ તે જેવી હોવી જોઈએ તે જ પ્રમાણેની છે.

વાર્તાલાપ - ૬

૨૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૬

આજે સવારે, બે કલાક સુધી, હું એક રીતની આનંદમય અવસ્થામાં રહી હતી. એમાં એવી તો સ્પષ્ટ સભાનતા હતી કે જીવનનાં બધાં રૂપો, બધાં જ જગતોમાં અને હરેક ક્ષણે એક પસંદગીની અભિવ્યક્તિ રૂપે હોય છે — આપણે એ પ્રમાણે બનવાનું પસંદ કરતા હોઈએ છીએ.

આ વાત શબ્દોથી કહેવી બહુ જ મુશ્કેલ છે . . . આપણે એમ માનતા હોઈએ છીએ કે આપણને એક ફરજિયાત પરિસ્થિતિ હેઠળ રહેવું પડે છે, તેને આધીન રહેવું પડે છે, એ રીતનું ફરજિયાતપણાનું તત્ત્વ પૂરેપૂરું ચાલ્યું ગયું હતું અને એક તદ્દન સહજ સ્વાભાવિક રીતે એમ દેખાતું હતું કે પૃથ્વી ઉપરનું જે જીવન છે, બીજાં જગતોમાંનું જે જીવન છે તેમ જ પૃથ્વી ઉપર જીવનના જે સર્વ પ્રકારો છે તથા બીજાં જગતોમાં જીવનના જે સર્વ પ્રકારો છે એમાં માત્ર પસંદગીનો જ પ્રશ્ન રહેલો છે: તમે તે પ્રમાણે બનવાનું પસંદ કરેલું હોય છે અને તમારે આ રીતના બનવું છે કે તે રીતના, અથવા તો એ વસ્તુ આ રીતની બને છે કે તે રીતની એ બધું તમે સતત રીતે પસંદ

કરતા હો છો; અને તમે ભાગ્યને આધીન પડેલા છો, તમને ફરજ પાડતી કોઈ આવશ્યકતા કે નિયમને આધીન છો એમ માનવાનું પણ તમે જ પસંદ કરતા હો છો — દરેક વસ્તુ પસંદગીનો પ્રશ્ન છે. અને એમાં એક હળવાશની, મુક્તિની લાગણી બની રહી અને પછી દરેક વસ્તુ માટે એક સ્મિત પ્રગટ્યું, અને સાથે સાથે આ વસ્તુ તમને એક પ્રચંડ બળ આપે છે. ફરજિયાતપણાની, આવશ્યકતાની — એથી પે વધુ તો ભાગ્યાધીનતાની — તમામ લાગણી સંપૂર્ણપણે ચાલી ગઈ હતી. બધી જ બીમારીઓ, બધી જ ઘટનાઓ, બધાં જ નાટકો, એ તમામ અદૃશ્ય થઈ ગયું હતું. અને સ્થૂલ જીવનની આ સઘન અને નિષ્ફર વાસ્તવિકતા સંપૂર્ણ ચાલી ગઈ હતી.

આ અવસ્થામાં આજે સવારે હું દોઢ કલાક કરતાં વધુ સમય સુધી રહી હતી. એ પછી, મારે . . . જે અવસ્થામાં પાછા ફરવું પડ્યું તે અવસ્થા મને કૃત્રિમ લાગે છે, પરંતુ બીજાઓને કારણે, વસ્તુઓ સાથેના સંપર્કને કારણે, તથા જે અનેક અનેક વસ્તુઓ કરવાની હોય છે તે બધાને લીધે અવસ્થા ફરજિયાત જેવી લાગે છે. પણ આમ છતાં, પાછળની ભૂમિકામાં પેલી અનુભૂતિ ટકી રહે છે. જીવનની સર્વ સંકુલતાઓ માટે એક રીતનું આનંદ — રમૂજભર્યું સ્મિત બની રહે છે — માણસ જે સ્થિતિમાં હોય છે તે એક પસંદગીની હકીકત છે, અને વ્યક્તિને માટે પસંદગીની સ્વતંત્રતા રહેલી છે અને લોકો એ વાત ભૂલી ગયા છે. આ બાબત જ ખૂબ રસપ્રદ છે.

એ જ વખતે માનવ જ્ઞાનનો સારોયે ચિત્રપટ મારી નજરમાં આવ્યો (કારણ કે એ રીતની અવસ્થાઓમાં સર્વ રીતનો માનવ સાક્ષાત્કાર, સર્વ રીતનું માનવજ્ઞાન એક દૃશ્યપટની માફક એ નવી અવસ્થા સમક્ષ આવીને ઊભાં રહે છે અને બધું પોતપોતાના સ્થાને ગોઠવાઈ જાય છે — જ્યારે કોઈ અનુભૂતિ થાય છે ત્યારે હંમેશાં, એ જાણે કે ભૂતકાળ તરફ દૃષ્ટિપાત જેવું હોય છે) અને મેં જોયું કે બધા સિદ્ધાંતો, માન્યતાઓ, તત્ત્વજ્ઞાનો જે રીતે પેલી નવી અવસ્થા સાથે પોતાને જોડતા હોય છે તે બહુ રમૂજ પમાડે તેવું હોય છે.

અને એમાં આરામની જરૂર રહેતી નથી. એ અનુભૂતિઓ એટલી બધી સઘન હોય છે, સાલજિક અને વાસ્તવિક હોય છે (એ કોઈ સંકલ્પના પરિણામે આવતી હોતી નથી, એમાં પ્રયત્ન તો એથી પણ ઓછો હોય છે) કે તેમાં પછી આરામ લેવાની જરૂર રહેતી નથી.

પણ જે લોકોને આ અનુભૂતિ કોઈ ને કોઈ કારણસર થયેલી છે, અને જેમની

પાસે તત્ત્વજ્ઞાનની કે માનસિક રીતની સંપૂર્ણ તૈયારી હોતી નથી (સંતો અથવા તો આધ્યાત્મિક જીવન ગાળતા રહેલા બધા લોકો આવા હોય છે) તેમને પછી એક એવી તીવ્ર છાપ પડે છે કે જીવન તો અવાસ્તવિક જ છે, ભ્રાંતિ રૂપ જ છે. પરંતુ એ માત્ર એક સંકુચિત દૃષ્ટિ જ છે. વસ્તુ એવી નથી, એવી નથી, દરેક ચીજ એક પસંદગી રૂપે બનેલી છે, દરેક ચીજ, દરેક ચીજ, પ્રભુએ કરેલી પસંદગી, પણ એ આપણી અંદર કરેલી: ત્યાં ઉપર નહિ (ઉપરની દિશામાં સૂચન): અહીં. અને આપણે એ જાણતા હોતા નથી, એ બધું આપણી પોતાની ભીતરમાં જ છે. અને આપણે એ જ્યારે જાણીએ છીએ, ત્યારે આપણે પસંદગી કરી શકીએ છીએ — આપણે આપણી પોતાની પસંદગી પસંદ કરી શકીએ છીએ, એ અદ્ભુત હોય છે.

અને જીવનની આ રીતની ભાગ્યધીનતા, અને બંધન અને કઠોરતા: બધું અદૃશ્ય થઈ ગયું છે. બધું અદૃશ્ય થઈ ગયું હતું. ત્યાં એક પારદર્શક વાદળી રંગ હતો, પારદર્શક ગુલાબી રંગ, એકદમ તેજોમય અને પારદર્શક અને હળવો.

આ વાત તો હું બહુ સારી રીતે કલ્પી શકું છું કે આ કાંઈ છેવટની વસ્તુ નથી; એ માત્ર અસ્તિત્વની એક રીતિ છે. . . . સામાન્ય રીતે જે લોકોમાં પૂરતી બૌદ્ધિક તૈયારી હોતી નથી, તેમને આ પ્રકારનો અનુભવ જ્યારે થાય છે ત્યારે તેઓ એમ માની લે છે કે તેમના હાથમાં આખું સત્ય આવી ગયું છે. અને એ લઈને પછી તેઓ જડ સિદ્ધાંતો ઊભા કરે છે. પણ મેં તદ્દન બરાબર જોયું છે કે વસ્તુ એવી નથી, એ માત્ર અસ્તિત્વની એક રીતિ છે, જો કે એ એક સરસ રીતિ છે, નહિ? આપણી અહીં જે રીતિ છે તેના કરતાં અનેક ગણી વધારે સારી. અને એ આપણે અહીં પણ મેળવી શકીએ છીએ, મને એ મળેલી છે. અને એ પૂરેપૂરી સઘન રીતે થઈ આવી હતી. અને આમ તો અહીં હંમેશાં કશું ને કશું તો બરાબર હોતું નથી, અહીં કે ત્યાં કશુંક ખોટું હોય છે, આ કે પેલું ખોટું હોય છે અને પછી સંયોગો પણ બરાબર નથી હોતા, હંમેશાં મુશ્કેલીઓ હોય છે, એ બધું એ રંગ બદલી નાખે છે. એ હળવું, હળવું, હળવું સૂક્ષ્મ બની જાય છે. બધી કઠોરતા અને અકકડતા ચાલી ગઈ હતી.

અને એવી લાગણી પણ રહે છે કે તમે જો એ પ્રમાણે રહેવાનું પસંદ કરો તો તમે એ રીતની સ્થિતિમાં ચાલુ રહી શકો છો. અને એ સાચું છે. એ તો આપણને જે ખોટી ટેવો પડી ગયેલી છે — દેખીતી રીતે જ પૃથ્વી ઉપરની જે હજારો ટેવો છે — એ બધી ખોટી ટેવો તમને અટકાવી રાખે છે. પરંતુ એ અવસ્થા એક કાયમની કેમ ન રહે તે માટે કોઈ કારણ છે નહિ. કેમ કે આ વસ્તુ તો બધું જ બદલી નાખે છે. બધું જ બદલાઈ જાય છે!. . . . એ તો દેખીતું છે કે આપણે જો એ અવસ્થાના સ્વામી થઈ

શકીએ તો આપણે આપણી આસપાસના બધા સંજોગોને બદલી શકીએ છીએ.

હમણાં થોડા વખત ઉપર (ઠીક ઠીક લાંબા સમય સુધી) શરીર અંગે એ જ મુશ્કેલી ઊભી થઈ હતી, અને શરીર એ, સામાન્ય રીતે હોય છે તે મુજબ કોઈ મર્યાદિત વસ્તુ રહેલું નથી, તેમ જ છીપલીમાં પુરાઈ ગયેલું હોય તેવું રહ્યું નથી, અને એ આપોઆપ વસ્તુઓને ઝીલતું રહે છે, એમા 'ઝીલવાની' લાગણી પણ હોતી નથી, એની આસપાસ જે જે કંઈ આવેલું હોય છે તે બધાનાં આંટોલનો તેને મળતાં રહેતાં હોય છે, અને પછી, એની આસપાસ આવેલી બધી વસ્તુઓ, માનસિક અને નૈતિક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં બંધ રીતની હોય છે, સમજે નહિ એવી હોય છે, ત્યારે વાત જરા થોડી મુશ્કેલ બને છે, એટલે કે એ બધાં તત્ત્વો આવતાં હોય છે અને આપણે તેમનું રૂપાંતર જ કરવાનું રહે છે. એ એક રીતની સમગ્રતા છે, સમગ્રતા, ખૂબ જ બહુવિધતાવાળી અને ખૂબ જ અસ્થિર — એ સમગ્રતા ચેતનાના અને કર્મના તમારા ક્ષેત્રના પ્રતિનિધિ જેવી હોય છે અને તમારે એક સંવાદિતા, એક ઓછામાં ઓછી સંવાદિતા ફરીને પાછી સ્થાપવાને માટે આખોયે વખત કામ કરવાનું રહે છે; અને પછી જ્યારે કોઈ વસ્તુ સામાન્ય વિચાર પ્રમાણે 'ખોટી' રીતે થતી હોય છે ત્યારે એથી કામ કરવું જરા મુશ્કેલ બને છે વળી એ કામ સાથે સાથે નાજુક હોય છે અને સતત ચાલુ રહેનારું અને જિદ્દી હોય છે. મને યાદ આવે છે, આ અનુભૂતિ થઈ તે પહેલાં થોડા જ વખત ઉપર શરીરમાં સંવાદિતા માટે, પ્રકાશ માટે, એક રીતની સુખભરી શાંતિ માટે અભીપ્સા થતી હતી; શરીર સૌથી વિશેષ તો એક સંવાદિતા માટે અભીપ્સા કરતું હતું કેમ કે આ બધી વસ્તુઓ કર્કશ અને કઠોર રીતની હોય છે. અને સંભવ છે કે આ અભીપ્સાના પરિણામ રૂપે એ અનુભૂતિ બની આવી હતી.

મેં એટલું માત્ર નોંધ્યું છે કે આ શરીરના જીવનમાં મને કોઈ પણ અનુભૂતિ બે વાર થયેલી નથી — એ જ રીતની અનુભૂતિ મને વધારે ઊંચી કક્ષા ઉપર કે ઘણી વિશાળ કક્ષામાં થઈ હશે ખરી, પરંતુ તે એની એ જ ફરીથી થયેલી હોતી નથી અને અનુભૂતિને હું જાળવી રાખતી નથી, હું આખોયે વખત, બધો જ વખત, બધો જ વખત (આગળ જવાનું સૂચન) કૂચ કરતી હોઉં છું. હા, ચેતનાના રૂપાંતરનું કામ એટલું બધું ઝડપથી ચાલતું હોય છે કે, એટલું બધું ઝડપથી કરાવું જોઈએ કે એક અનુભૂતિનો આનંદ લેવા માટે કે તેના ઉપર ચિંતન કરવા માટે કે પછી તેમાં ખૂબ ખૂબ લાંબા વખત સુધી સંતોષ મેળવવા માટે વખત જ રહેતો નથી. એ અશક્ય છે. રૂપાંતરની ક્રિયા જોરબંધ આવતી હોય છે, ખૂબ જ જોરપૂર્વક, એટલે કે એ દરેક વસ્તુને બદલી નાખે છે અને પછી બીજું કંઈક આવે છે. કોષોના રૂપાંતર વિષે પણ

આવું જ હોય છે: હરેક રીતની નાની નાની અવ્યવસ્થાઓ ઊભી થાય છે, પણ તે ચેતનાને માટે તો દેખી શકાય તેવી રૂપાંતરની અવ્યવસ્થાઓ હોય છે. અને પછી આપણે એ મુદ્દા ઉપર કામ કરવા લાગીએ છીએ, આપણે ફરી પાછી વ્યવસ્થા સ્થાપવા માગીએ છીએ. અને એ જ વખતે કોઈ એક વસ્તુ ખાસ જણાતી હોય છે કે આ જે અવ્યવસ્થા આવી ગઈ તે સામાન્ય રીતની આપોઆપ થતી રહેતી ક્રિયાને બદલે પરમાત્માની સીધી દોરવણી હેઠળ અને સીધી અસર હેઠળ સભાન રીતે થતી રહેવાની ક્રિયાને માટે જગા કરી આપવાને આવી હતી. અને શરીર પોતે જ એ વસ્તુ જાણતું હોય છે (હજી શરીરમાં અહીંતહીં દર્દ થાય અથવા તો આ કે પેલી વસ્તુ ગરબડમાં પડી જાય તો તે આનંદદાયક હોતું નથી, પણ શરીર જાણતું તો હોય જ છે). અને એ બિંદુ જ્યારે રૂપાંતરની અમુક કક્ષાએ પહોંચે છે ત્યારે પછી આપણે બીજા બિંદુ ઉપર જઈએ છીએ, પછી વળી બીજા બિંદુ ઉપર, અને વળી બીજા બિંદુ ઉપર, પરંતુ જ્યાં સુધી . . . એકેએક વસ્તુ તૈયાર થઈ હોતી નથી ત્યાં સુધી કશું પણ થયેલું હોતું નથી, કશું કામ નિશ્ચયાત્મક રીતે થયેલું હોતું નથી. પછી એ જ કામ તમારે વધારે ઊંચી કે વધારે વિશાળ ભૂમિકા ઉપર ફરીથી કરવાનું રહે છે અથવા તો વધારે તીવ્રતાથી કે વધારે વિગતમાં કરવાનું રહે છે, એનો આધાર એ ખાસ વસ્તુ ઉપર રહેતો હોય છે, અને છેવટે જતાં આખીયે વસ્તુને એક સંવાદમય બિંદુ ઉપર લઈ જવામાં આવે છે અને તે એક સમાંતર રીતે તૈયાર બની રહે છે.

હું જોઉં છું તે મુજબ, આ વસ્તુ જેટલી ઝડપથી થઈ શકે તેટલી ઝડપે ગતિ કરી રહી છે, પરંતુ એ લાંબો વખત લે છે. આખોયે પ્રશ્ન તે ટેવને બદલવાનો છે. હજારો વર્ષોથી આપોઆપ થતી રહેતી આખીયે ટેવને પરમ ચેતના દ્વારા સીધેસીધી રીતે દોરતી એક સભાન ક્રિયામાં ફેરવી નાખવાની છે.

આપણને એમ કહેવાનું મન થાય છે કે આપણે લોકોથી ઘેરાયેલા રહીએ છીએ અને આપણે જગતમાં કામ કરીએ છીએ તેથી આ કામ ઘણો વધુ લાંબો વખત લે છે અને ઘણું વધારે મુશ્કેલ બને છે, પણ આપણે જો આવી પરિસ્થિતિઓમાં રહેતા ન હોત તો ઘણી ઘણી વસ્તુઓ સ્મરણ બહાર રહી જાત, ઘણી ઘણી. ઘણી વસ્તુઓ થાત નહિ. અનેક રીતનાં આંદોલનો એવાં છે કે જેને આ પુદ્ગલ (માતાજીના કોષમય પુદ્ગલ) સાથે કશો સંબંધ નથી અને હું જો આ બધા લોકો સાથે સંબંધમાં રહેતી ન હોત તો તે આંદોલનોને રૂપાંતરકારક મહા શક્તિના સ્પર્શમાં આવવાની તક જ મળી ન હોત.

એ વાત તો દેખીતી છે, ખૂબ જ દેખીતી છે કે આપણે સારામાં સારી

પરિસ્થિતિમાં મુકાયેલા છીએ અને કાર્ય માટેની વધુમાં વધુ શક્યતાઓ આપણને મળેલી છે. . . . આપણે એ સાચા દિલથી માગીએ છીએ ત્યારે.

વાર્તાલાપ - ૭

૧૮ મે, ૧૯૬૬

તમે આ દવાઓ વિષે સાંભળ્યું છે?*. . . . તમે કોઈ ચિત્રો જોયાં છે? મેં જોયાં છે. એમાં માણસો, જરા પણ બચાવ વિના, નીચેમાં નીચેના પ્રાણમાં ધકેલાઈ જાય છે અને તેમને પોતપોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે ભયાનક કે પછી અદ્ભુત અનુભવો થાય છે. દાખલા તરીકે, એક તકિયો કે ખુરસી એકદમ અદ્ભુત રીતે સુંદર બની જાય છે. આ સ્થિતિ બેથી ત્રણ કલાક સુધી ચાલે છે. સ્વાભાવિક રીતે જ, એ બધો વખત માણસો પોતાનું ભાન પૂરેપૂરું ગુમાવી દેતા હોય છે. અને એમાં દયાજનક વસ્તુ એ છે કે લોકો આને ‘આધ્યાત્મિક અનુભૂતિઓ’ કહે છે અને એમને કોઈ કહેનાર મળતું નથી કે આ વસ્તુઓને આધ્યાત્મિક અનુભૂતિ સાથે કાંઈ જ સંબંધ નથી.

થોડા વખત ઉપર મને એક જણ તરફથી પત્ર મળ્યો હતો અને તેણે લખેલું કે તેણે આ દવાઓ લીધી હતી, અને તેને ભયંકર વસ્તુઓ જોવામાં આવી હતી, એના ઓરડાની દીવાલો ‘હજારો દુષ્ટ અને ખૂનખાર ચહેરાઓથી જીવતી બની ગઈ હતી અને રાત પડી ત્યાં સુધી તેને સતાવતી રહી હતી.’ લો, આમ વસ્તુ છે.

અને આમ મને વળી એક બીજી સાબિતી મળી આવી. . . . મેં ‘લાઈફ’ માં ચિત્રો જોયાં હતાં (કેટલાક ફોટોગ્રાફ હતા); તમે જાણે કે ગાંડા લોકોના ઘરમાં દાખલ થઈ ગયા હતા. કેમ કે આ છબિઓ અવચેતનામાં નોંધાયેલી હોય છે — વિચારોની છબિઓ, સંવેદનોની છબિઓ, લાગણીઓની છબિઓ, અવચેતનામાં નોંધાયેલી — એ બધી ત્યાં અલગ વસ્તુ રૂપે બની રહે છે, એ સપાટી ઉપર નીકળી આવે છે અને અલગ વસ્તુ રૂપે બની રહે છે. આ રીતે એ અંદરમાં જે હોય છે તેનું એક ચોક્કસ ચિત્ર મેળવી આપે છે.

*માતાજી ‘એલ એસ ડી’ નામની, લાયસર્જિક એસિડમાંથી બનાવેલી ભ્રાંતિ ઉત્પાદક દવા વિષે વાત કરતાં હતાં.

દાખલા તરીકે, તમને જો એવી લાગણી કે વિચાર હશે કે કોઈ માણસ દુષ્ટ કે હાસ્યાસ્પદ છે, અથવા તો તમે તેને ગમતા નથી તો, ટૂંકામાં, આ રીતના વિચારો, સામાન્ય રીતે આ બધું સ્વપ્નમાં ઉપર આવે છે; પરંતુ અહીં તમે ઊંઘતા નથી હોતા અને તમને સ્વપ્ન આવે છે! તમે વિચારી રાખેલી રમત રમવાને એ આવી જાય છે; એ વસ્તુઓ વિષે તમે જે વિચારેલું હોય છે તે તેમનાં પોતાનાં રૂપોમાં તમારી પાસે આવે છે, તો આમ આ એક ઈશારો છે: જે લોકોને આનંદભરી, અનુકૂળ, સુંદર છબિઓ દેખાતી હોય છે, તેમને માટે એનો એ અર્થ થાય છે કે તેમની અંદર (પ્રાણની રીતે) બધું તદ્દન સારી રીતે ચાલી રહ્યું હોય છે, પણ જે લોકોને ભયાનક કે દુષ્ટ કે આવી આવી ચીજો જોવા મળે છે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે પ્રાણ બહુ આનંદમય નથી.

હા, પરંતુ એક સ્વતંત્ર એવો પ્રાણ શું નથી હોતો કે જ્યાં આગળ આ દર્શનોને આપણા પોતાના અવચેતનની સાથે કાંઈ સંબંધ ન હોય?

હા, છે, પણ એનાં લક્ષણો એ જ પ્રમાણેનાં નથી હોતાં.

એ જ લક્ષણો નહિ?

આપણે પ્રાણના પ્રદેશમાં પૂરેપૂરા સભાન રહીને — આપણા પોતાના પ્રાણ વિષે સભાન બનીને તેમ જ, આપણે સ્થૂલ જગતમાં સભાન હોઈએ છીએ તેની માફક પ્રાણમય જગતમાં સભાન બનીને જઈએ નહિ તો આપણે એ લક્ષણો જાણી શકતા નથી. આપણે ત્યાં સભાન રહીને જતા હોઈએ છીએ. એ સ્વપ્ન નથી હોતું, એનું સ્વરૂપ સ્વપ્નના જેવું નથી હોતું. એ પ્રવૃત્તિ જેવું હોય છે, એક અનુભૂતિ હોય છે, અને એ વસ્તુ તદ્દન જુદી હોય છે.

પણ આ પ્રાણમય સૃષ્ટિઓ પણ હોય છે તે ખરી ને? એમાં આપણા ઉપર ત્રાસ ગુજારવામાં આવતો હોય છે, એ ભયંકર દુનિયાઓ હોય છે, યંત્રણા અને ત્રાસની દુનિયાઓ હોય છે.

૯૦ ટકા આત્મગત હોય છે.

૯૦ ટકા આત્મગત. હું એક વરસથી વધુ વખત સુધી, નિયમિત રીતે, રોજ રાતે, એક જ કલાકે અને એક જ રીતે, પ્રાણમાં જતી હતી, ત્યાં કોઈ એક ખાસ કામ કરવાને. અને આ મારી પોતાની મરજીથી હું નહોતી કરતી: એ કામ કરવાનું મારે માટે

નિર્માણ થયેલું હતું. એ કોઈક વસ્તુ મારે કરવાની હતી, હવે, દાખલા તરીકે, પ્રાણમાંના આ પ્રવેશનું વર્ણન ઘણી વાર કરવામાં આવેલું છે. એમાં એક એવો રસ્તો આવે છે કે જ્યાં આગળ તમને અંદર દાખલ થતાં રોકવા માટે પહેરેગીર સત્ત્વો મૂકવામાં આવેલાં હોય છે (ગુહ્ય વિદ્યાનાં પુસ્તકોમાં આ વસ્તુઓ વિષે ઘણું કહેવામાં આવેલું છે). તો, હું અનુભવથી જાણું છું (આકસ્મિક રીતે થતા નહિ). ફરી ફરીને થતા રહેલા અનુભવથી, અને મને સમજાયું છે કે આ વિરોધ અથવા તો આ દુરિચ્છા એ ૯૦ ટકા માનસિક રીતની હોય છે, અને તે એ અર્થમાં કે તમે જો એને વિષે એ થવાનું છે એવી કલ્પના કરો નહિ કે તેને વિષે તમને કશો ભય થાય નહિ, અથવા તો અજ્ઞાત વસ્તુથી ડરતું હોય તેવું તમારામાં જો કશું હોય નહિ, ભય ઈત્યાદિની તમારામાં જો આ બધી ક્રિયાઓ હોય નહિ તો એ વસ્તુ ચિત્ર ઉપર પડતા એક પડછાયા જેવી હોય છે અથવા તો એક છબિ ફેંકવામાં આવી હોય તેના જેવું હોય છે, તેમાં કોઈ નક્કર વાસ્તવિકતા હોતી નથી.

હા, એ સાચું છે કે મારે કોઈ એક જણ આડે માર્ગે ચાલ્યું ગયું હતું તેને બચાવવા જતાં સાચેસાચી બે લડાઈઓ પ્રાણના પ્રદેશમાં લડવી પડી હતી. અને બે વાર મને ફટકાઓ પડ્યા હતા, અને એ પછીની સવારે હું જ્યારે જાગેલી ત્યારે તેનું નિશાન જોવા મળેલું (માતાજી પોતાની જમણી આંખને અડે છે). તો, આ બે દાખલાઓમાં, હું જાણું છું કે મારા પોતામાં કાંઈ હતું, — કોઈ ભય તો નહિ, કેમ કે એ પ્રદેશમાં મને કદી ભય લાગેલો નથી, પણ એ વસ્તુ બનવાની સંભાવના મેં કલ્પેલી એટલે એ બન્યું હતું. ‘આ વસ્તુ ખરેખર બની શકે છે’ એવો વિચાર આવવો એને લીધે અને એ બનવાની સંભાવના હું જોતી હતી એ હકીકતને લીધે એ ફટકો આવેલો. એ થવાનું જ છે એમ હું જાણતી હતી. અને હું જો, જેને મારી ‘સ્વાભાવિક સ્થિતિ’ કહી શકાય, આંતરિક નિશ્ચિતતાની તેમાં જો રહેલી હોત તો આ વસ્તુ મને અડી શકી ન હોત, એ એમ કરી શકત નહિ. અને આ સંભાવના મને એટલા માટે દેખાતી હતી કે ગુહ્ય વિદ્યાની એક જાણકારને, કે જેને હું ઓળખતી હતી, પ્રાણની એક લડાઈમાં આંખ ગુમાવવી પડી હતી અને તેણે એ વિષે મને કહેલું હતું, અને એટલે (હસતાં હસતાં) એમાંથી મને વિચાર આવ્યો કે આ વસ્તુ બનવાનો સંભવ છે, કેમ કે એ બાઈને એવું થયું હતું! પરંતુ હું જ્યારે મારી પોતાની અવસ્થામાં હોઉં છું — હું એમ પણ કહી શકતી નથી, એ કોઈ ‘અંગત’ વસ્તુ નથી હોતી, એ એક સ્વરૂપાવસ્થા છે — એટલે કે આપણે જ્યારે સાચી અવસ્થામાં હોઈએ છીએ, આપણે જ્યારે સચેતન સ્વરૂપ હોઈએ છીએ અને આપણું સ્વરૂપ સાચી અવસ્થામાં હોય છે ત્યારે આ વસ્તુ આપણને અડી શકતી નથી.

એ આપણે એક શત્રુને મળતા હોઈએ અને તેને મારવાની આપણને ઈચ્છા થાય અને પછી આપણા પ્રહારો ધાર્યા પ્રમાણે વાગે નહિ, તમે જે કાંઈ કરો તેની અસર થાય નહિ એના જેવો એ અનુભવ છે — એ હંમેશાં આત્મગત હોય છે. એની મને પૂરેપૂરી સાબિતી મળેલી છે, પૂરેપૂરી સાબિતી.

પણ તો, વસ્તુગત તત્ત્વ એટલે શું?

એ રીતે તો જગતો આવેલાં છે, સત્ત્વો આવેલાં છે, શક્તિઓ છે, તેમને તેમનું પોતાનું અસ્તિત્વ હોય છે, પણ મારે એ કહેવાનું છે કે તેમનો માનવ ચેતના સાથે જે સંબંધ છે તેમાં તેઓ જે રૂપો લે છે તેનો આધાર આ માનવ ચેતના ઉપર રહે છે.

દેવોની બાબતમાં જેવું હોય છે તેવું જ, બેટા, આ છે, એના જેવી જ આ વસ્તુ છે. અધિમનસનાં આ બધાં સત્ત્વો, આ બધા દેવો, તેમની સાથેનો સંબંધ, આ સંબંધોનું રૂપ, માનવ ચેતના ઉપર આધાર રાખે છે. તમે હોઈ શકો છો. એમ કહેવાયું છે કે: ‘મનુષ્યો દેવો માટે પશુ જેવાં છે’, પણ તે માણસ પશુ બનવાનું સ્વીકારે તો. માનવની પ્રકૃતિના મૂળ તત્ત્વમાં તો સર્વ વસ્તુઓ ઉપર એક ચક્રવર્તી સત્તા રહેલી છે અને એ જ્યારે અમુક સંખ્યાના વિચારો અને કહેવાતા જ્ઞાનથી જૂઠી બની ગયેલી હોતી નથી ત્યારે આ સત્તા તેને માટે સહજ અને સ્વાભાવિક હોય છે.

આપણે કહી શકીએ છીએ કે માણસ તેની પ્રકૃતિના સ્વરૂપની સર્વ અવસ્થાઓનો સર્વ શક્તિમાન સ્વામી છે, પરંતુ આ બનવાનું તે ભૂલી ગયો છે.

એની સ્વાભાવિક અવસ્થા તે સર્વ-શક્તિમાન બની રહેવાની છે — આ બનવાનું તે ભૂલી ગયો છે.

વિસ્મૃતિની આ અવસ્થામાં, દરેક વસ્તુ ઘન રૂપ લે છે, હા, એ અર્થમાં કે આપણી આંખ ઉપર નિશાની રહી જાય, એ વસ્તુ આ રીતે પલટાઈ જાય, પણ તેનું કારણ કારણ એ કે આપણે તે થવા દીધેલું હોય છે.

દેવો વિષે પણ એવી જ વસ્તુ છે. તેઓ તમારા જીવનનું નિયંત્રણ કરી શકે છે અને તમને ખૂબ ખૂબ ત્રાસ આપી શકે છે (તેઓ તમને ખૂબ ખૂબ મદદ પણ કરી શકે છે), પરંતુ તેમની શક્તિ, તમારી સાથેના સંબંધમાં, માનવ સાથેના સંબંધમાં, તમે તેમને જે સત્તા આપો તે જ હોય છે.

આ વસ્તુ મને ધીરે ધીરે કેટલાંક વરસો પછી સમજાયેલી. પણ હવે મને એની

પૂરી ખાતરી છે.

કુદરતી રીતે જ, વિકાસક્રમના વળાંકમાં, માણસ પોતાની સર્વ-શક્તિમત્તાને વીસરી જાય એ જરૂરનું હતું. કેમ કે એ સર્વ શક્તિમત્તાને લીધે એ ગર્વ અને મિથ્યાભિમાનથી કેવળ કુલાઈ ગયો હતો અને એમાંથી તે પૂરેપૂરો વિકૃત થઈ ગયો હતો અને એને એ વસ્તુનો અનુભવ કરાવવાની જરૂર હતી કે તેના કરતાં ઘણી વસ્તુઓ વધારે બળવાન અને વધારે શક્તિવાળી છે. પણ મૂળમાં આ વસ્તુ સાચી નથી. વિકાસક્રમના વળાંકમાં આ એક જરૂરની વસ્તુ છે, એટલું જ.

મનુષ્યમાં દેવ બનવાની શક્યતા રહેલી છે. એણે આમ તો પોતાને ખરેખરો દેવ માની લીધો હતો. પણ એણે એ શીખવાની જરૂર હતી કે એ પૃથ્વી ઉપર પેટે ચાલતા એક નાનકડા જંતુ કરતાં કંઈ જ વિશેષ નથી અને તેથી પૃથ્વી પરનું જીવન તેની હરેક રીતે ખબર લેવા માંડ્યું, એને છોલવા માંડ્યો અને આખરે જતાં . . . એ સમજતો થયો એમ તો નહિ, પણ કાંઈ નહિ તો એને થોડું અનુભવાવા લાગ્યું તો ખરું જ. પરંતુ જ્યારે એ સાચી દૃષ્ટિમાં પહોંચે છે ત્યારે એને તરત જ ખબર પડે છે કે પોતે ગૂઢ રૂપે તો એક દેવ છે. માત્ર, એણે એ બનવાનું રહે છે, એટલે કે જે જે વસ્તુ દેવરૂપ નથી તે તે બધું તેણે જીતી લેવાનું રહે છે.

દેવોની સાથેનો આ સંબંધ એક અતિશય રસિક વિષય છે . . . જ્યાં સુધી મનુષ્ય આ દિવ્ય સત્ત્વોની શક્તિ, સુંદરતા, સિદ્ધિઓથી આશ્ચર્ય પામતો રહે છે અને એ બધા પ્રત્યે અહોભાવથી જોતો રહે છે ત્યાં સુધી એ તેમનો દાસ બની રહે છે. પરંતુ એને જ્યારે સમજણ પડે છે કે આ બધી વસ્તુઓ પરમાત્માના સ્વરૂપની જુદી જુદી અવસ્થાઓ છે, વિશેષ કાંઈ જ નહિ, અને તે પોતે પણ પરમાત્માના સ્વરૂપની એક બીજી રીતની અવસ્થા છે, કે જે તેણે બનવાનું છે ત્યારે દેવો સાથેનો સંબંધ બદલાઈ જાય છે અને એ તેમનો દાસ રહેતો નથી — એ તેમનો દાસ નથી.

ત્યારે એકમાત્ર વસ્તુગત તત્ત્વ તે પરમાત્મા જ છે.

બરાબર, તેં વાત કહી દીધી, બેટા. એ એમ જ છે.

વસ્તુરૂપતા એ શબ્દનો અર્થ ‘સાચું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ’ — સ્વયંભૂતા, સ્વાધીન અને વાસ્તવિક — એમ લેવામાં આવે તો પછી પરમાત્મા સિવાય બીજું કાંઈ રહેતું જ નથી.

છતાં આ લગભગ સંપૂર્ણ એવી આંતરિકતા વિષે કાંઈક બેચેની કરે તેવું રહેલું છે.

આહ, શા માટે?

આપણને આશ્ચર્ય થાય છે કે વાસ્તવિક વસ્તુ શી છે? આપણને જે જે વસ્તુનો ખરેખરો ભેટો થાય છે તે શું છે? એકેએક વસ્તુ શું કલ્પનાનું જ જાળું નથી? આ જરા બેચેન કરી મૂકે તેવું છે.

પરંતુ આપણને જ્યારે એવો નક્કર અનુભવ થાય છે કે પરમાત્મા એ જ એકમાત્ર અને અનન્ય વસ્તુ અસ્તિત્વમાં છે અને આ બધી જે વસ્તુઓ છે તે પરમાત્મા પોતાની સાથે જ રમત રમી રહ્યા છે ત્યારે એ વસ્તુ કોઈ બેચેની કરનારી કે અરુચિકર કે કષ્ટદાયક વસ્તુ રહેતી નથી, ઊલટું એ એક રીતની સંપૂર્ણ સુરક્ષિતતા બની રહે છે.

પરમાત્મા એ જ એકમાત્ર વાસ્તવિકતા છે, અને આ બધું જે છે એ તો તેઓ પોતાને ખાતર જે રમત રમી રહેલા છે તે છે. આ દૃષ્ટિ એનાથી ઊલટી દૃષ્ટિ કરતાં ઘણું વધારે આશ્વાસન આપનારી બને છે.

અને આખરે તો, આ જ એક ખાતરીભરી વસ્તુ છે કે આ બધું કોઈ અદ્ભુત વસ્તુરૂપે બની શકે તેમ છે, નહિ તો. . . .

અને આનો આધાર પણ આપણે ક્યું દૃષ્ટિબિંદુ લઈએ છીએ તેના ઉપર રહે છે. આ વિશ્વરૂપી રમત આપણે સારી રીતે રમવી હોય તો આરંભમાં એ કદાચ જરૂરનું રહે છે કે એ રમત સાથે રમત તરીકે જ આપણે એકરૂપ થઈ જવાનું છે, એ એક સ્વયંભૂ અને સ્વતંત્ર વસ્તુ છે એમ સમજવાનું છે. પરંતુ એક ક્ષણ એવી આવે છે કે આપણે આ રીતની અનાસક્તિમાં પહોંચી જઈએ છીએ, અને જીવનનાં તમામ જૂઠાણાં પ્રત્યે આપણને એક સંપૂર્ણ ઘૂણા થઈ આવે છે અને પછી એ જીવનને આપણે જરા પણ સહન કરી શકતા નથી, સિવાય કે આપણે એમ જોઈ શકીએ કે આ બધું તો પ્રભુની પોતાની આંતરિક લીલા છે, પ્રભુની પોતાની અંદર થઈ રહેલી, અને પોતાને ખાતર થઈ રહેલી.

અને પછી આપણને પેલી પરમ અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનો અનુભવ થયો છે અને તેમાંથી પછી અત્યંત અદ્ભુત શક્યતાઓ વાસ્તવિક બની રહે છે, અને આપણે કલ્પી શકીએ તેવી અત્યંત ભવ્ય વસ્તુઓ સિદ્ધ કરી શકાય છે.

(માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

તમને જણાશે કે એક ક્ષણ એવી આવે છે કે આપણે જો એવું વલણ લઈ શકીએ કે પ્રભુ એ જ બધી વસ્તુઓ રૂપે છે તો જ આપણે આપણી જાતને કે જીવનને સહન કરી શકીએ છીએ. જુઓ, આ આપણા પ્રભુ, એમની પાસે કેટલી બધી વસ્તુઓ છે, એ આ બધા સાથે રમે છે — એ રમે છે, એ અવસ્થાઓ બદલવાની રમત રમે છે, અને પછી આપણને જ્યારે આ દેખાય છે, આ બધું જ, ત્યારે આપણે પેલું અસીમ આશ્ચર્ય અનુભવતા થઈએ છીએ, અને આપણને એમ થાય છે કે આપણી સર્વ પરમ અદ્ભુત અભીપ્સાઓ, આ બધું જ તદ્દન બની શકે તેવું છે, અને એના કરતાં પણ વધુ વસ્તુઓ બનવાની છે. અને આમ થતાં આપણને આસ્વાસન મળે છે. નહિ તો અસ્તિત્વ. . . . એને કોઈ દિલાસો મળે તેમ રહેતું નથી. પરંતુ આ રીતે તો અસ્તિત્વ મોહક બની રહે છે. આ વિષે તમને હું કોઈ દિવસ કહીશ.

આપણને જ્યારે જીવનની અવાસ્તવિકતાનો અનુભવ થઈ જાય છે — પેલી એક વાસ્તવિકતાની સાથે સરખાવતાં આ જીવન જ્યારે અવાસ્તવિક બની જાય છે, અને એ પેલી વાસ્તવિકતા ખરેખર આમ તો પર રહેલી છે, ઊર્ધ્વમાં રહેલી છે, પણ સાથે સાથે તે જીવનની ભીતરમાં રહેલી છે, તો એ ક્ષણે પછી. . . . આહ, હા, આખરે આ તો સાચું જ છે — આખરે આ તો સાચું જ છે અને એ સાચું બનવાને લાયક છે. જગતમાં જે જે કાંઈ ભવ્ય વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, અદ્ભુત વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, હા, જે જે કંઈ આનંદમય વસ્તુઓ હોઈ શકે તેમ છે, સૌન્દર્ય હોઈ શકે તેમ છે એનો આ સાક્ષાત્કાર છે, હા આ, નહિ તો પછી. . . .

હું આ વસ્તુમાં પહોંચી છું!

અને પછી મને જાણે થાય છે કે મારો એક પગ અહીં છે, એક પગ ત્યાં છે — અને એ બહુ આરામ ભરેલી સ્થિતિ નથી, કારણ કે કારણ કે આપણને એવી જ ઈચ્છા કરવાનું મન થાય છે કે એ સિવાય જગતમાં બીજું કાંઈ જ ન હોય.

આપણા જીવનની આ જે વર્તમાન સ્થિતિ છે એ તો ભૂતકાળની વસ્તુ બની ગઈ છે અને એણે હવે ખરેખર વિદાય લઈ લેવાની જરૂર છે. પણ તો પેલી બીજી વસ્તુ, આહ! આખરે, આખરે એને ખાતર જ એક જગત બનેલું છે.

અને બધું જ પહેલાંના જેવું જ નક્કર અને વાસ્તવિક રહે છે, - એ ધુમાડિયું થઈ જતું નથી! એ પહેલાંના જેવું જ નક્કર, પહેલાંના જેવું જ વાસ્તવિક રહે છે,

પણ પણ એ દિવ્ય બની જાય છે, કારણ કે કારણ કે એ પોતે પ્રભુ જ છે. આ બધું પ્રભુ પોતે જ રમત રમી રહેલા છે.

વાર્તાલાપ - ૮

૨૮ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬

જગતમાં વેદના શા માટે છે? વેદનાને કેવી રીતે મટાડી શકાય?

હમણાં થોડા વખત ઉપર જ મને લાંબા વખત સુધી, એટલે કે કેટલાય દિવસો લગી એક ઘણી જ ઉત્કટ પ્રકારની, ઘણી જ તીવ્ર, ઘણી સુસ્પષ્ટ એવી અનુભૂતિ થતી રહી છે કે મહા શક્તિનું કાર્ય બાહ્ય રીતે આપણે જેને વેદના કહીએ છીએ તેનું રૂપ લેતું હતું, કારણ કે માત્ર આ રીતનું આંદોલન જ જડતત્ત્વને તેની નિષ્ક્રિયતામાંથી બહાર ખેંચી શકે તેમ છે.

પ્રભુની જે પરમ શાંતિ, પરમ સ્વસ્થતા છે તે નિષ્ક્રિયતા અને 'તમસ'ના રૂપમાં વિકૃત અને વિરૂપ થઈ ગયાં છે અને એ સાચી શાંતિ અને સ્વસ્થતાની વિકૃતિ હોવાને લીધે તેને પછી બદલાવા માટે કોઈ કારણ રહેતું નહોતું; એટલે પછી આ તમસમાંથી બહાર આવવા માટે જાગૃતિનું — પુનર્જાગૃતિનું કોઈ આંદોલન જરૂરી હતું, અને તે તમસમાંથી સીધું શાંતિમાં ચાલ્યું ન જઈ શકે તેવું આંદોલન હોવું જોઈતું હતું; તમસને હચમચાવવાને માટે કોઈક વસ્તુની જરૂર હતી અને એ વસ્તુએ પછી બાહ્ય રીતે વેદનાનું રૂપ લીધું.

હું અહીં શારીરિક વેદનાની વાત કરું છું, કારણ કે બીજી બધી વેદનાઓ — પ્રાણની, મનની, લાગણીઓની વેદનાઓ — તે મનની ખોટી ક્રિયાને લીધે બનતી હોય છે, અને આ . . . બધીને 'અસત્ય' ના નામ હેઠળ ભેગી મૂકી શકાય છે, બસ એટલી જ વાત છે. પરંતુ શારીરિક વેદના મને એવો ખ્યાલ ઉપજાવે છે કે જાણે એક બાળકના ઉપર ત્રાસ ગુજારાઈ રહ્યો છે, કારણ કે, અહીં, જડતત્ત્વમાં, અસત્ય તે અજ્ઞાન રૂપે બની ગયું છે, એટલે કે એમાં કોઈ દુરિચ્છા હોતી નથી — જડતત્ત્વમાં કોઈ દુરિચ્છા હોતી નથી, ત્યાં બધું નિષ્ક્રિયતા અને અજ્ઞાન હોય છે: સત્ય વિષેનું સંપૂર્ણ અજ્ઞાન, આદિ મૂળ વિષેનું અજ્ઞાન, શક્યતા વિષેનું અજ્ઞાન અને શારીરિક રીતે વેદના ભોગવવી ન પડે તે માટે શું કરવું જોઈએ તેનું પણ અજ્ઞાન. આ અજ્ઞાન

કોષોમાં બધે જ આવી રહેલું છે અને માત્ર અનુભૂતિ દ્વારા જ — અને આ અનુભૂતિ એટલે કે આ પ્રાથમિક અવસ્થાની ચેતનામાં જે વસ્તુ વેદના રૂપે બની રહે છે તેની અનુભૂતિ દ્વારા જ — જાગૃતિ આવી શકે છે, એ જ જાણવાની અને વેદનાને મટાડવાની જરૂર ઉત્પન્ન કરી શકે છે અને પોતાની જાતનું રૂપાંતર કરવાની અભીપ્સાને જન્મ આપી શકે છે.

એ વાત તો નિશ્ચિત થઈ ગઈ છે, કારણ કે બધા જ કોષોમાં અભીપ્સા જન્મેલી છે અને તે વધુ ને વધુ તીવ્ર બની રહી છે અને થઈ રહેલો વિરોધ જોઈને તે નવાઈ પામે છે, પરંતુ કોષોએ જોયું છે કે જ્યારે ચાલી રહેલા કામમાં કશું આડુંઅવળું થઈ જાય છે (એટલે કે કામની ક્રિયા સૂક્ષ્મ, સહજ, સ્વાભાવિક રીતે થતી રહેવાને બદલે એક કષ્ટમય પ્રયત્ન બની રહે છે, કોઈક વસ્તુ કે જે દેખાવ દુરિચ્છાનો કરતી હોય છે પણ એ માત્ર એવી ચૂપકીદી હોય છે કે જે સમજતી હોતી નથી, તેની સામેના એક સંઘર્ષ રૂપ બની જાય છે) તે વખતે અભીપ્સાની તીવ્રતા, પુકારની તીવ્રતા દશ ગણી થઈ જાય છે, સતત ચાલુ રહેતી થઈ જાય છે. મુશ્કેલી એ છે કે તીવ્રતાની એ અવસ્થામાં રહેવાનું નથી; સામાન્ય રીતે દરેક વસ્તુ, હું એમ તો કહી શકતી નથી કે, ઘેનમાં પડી જાય છે, પણ એક રીતની હળવાશમાં ઊતરી જાય છે; તમે બધું હળવેથી કરવા લાગો છો; અને અંદરનો ગોટાળો જ્યારે દર્દ કરવા લાગે છે ત્યારે જ માત્ર તીવ્રતા વધવા લાગે છે અને સ્થાયી બની રહે છે. કલાકો સુધી — એકસાથે કલાકો સુધી — જરા પણ શિથિલ થયા વિના, પુકાર, અભીપ્સા, પ્રભુ સાથે મિલન પામવાનો સંકલ્પ, પ્રભુરૂપ બની રહેવાનો સંકલ્પ એની વધુમાં વધુ ઉચ્ચ સ્થિતિમાં ટકી રહે છે — શા માટે? કારણ કે જેને શારીરિક અવ્યવસ્થા, વેદના કહેવામાં આવે છે એ ત્યાં બાહ્ય રીતે હોય છે. નહિ તો પછી, જ્યારે કોઈ વેદના હોતી નથી ત્યારે આપણે અવારનવાર ઊંચે ચડીએ છીએ. અને પછી એક શિથિલતામાં સરી પડીએ છીએ, વળી પાછા બીજી વાર આપણે એક વાર ફરીથી ઊંચે ચડીએ છીએ. . . . એનો અંત આવતો નથી. એ સદાય ચાલ્યા કરે છે. આપણે જો બધું ઝડપથી કરવા માગતા હોઈએ (પ્રમાણમાં ઝડપથી, આપણા જીવનના લય મુજબ), તો પછી ચાબુકના ચમકારાની જરૂર રહે છે. આની મને ખાતરી થઈ ગઈ છે, કારણ કે જે ક્ષણે તમે તમારા આંતર સ્વરૂપમાં જઈને બેસો છો તે જ ક્ષણે તમે તેના ઉપર (તમારી જાત પ્રત્યે) તિરસ્કારપૂર્વક જોવા લાગો છો.

પણ પછી, જ્યારે આપણામાં દિવ્ય પ્રેમની આ સાચી કરુણા જન્મે છે અને આપણે આ બધી ખૂબ જ ભયંકર દેખાતી, ખૂબ જ વિષમ, ખૂબ જ અર્થ વિનાની

વસ્તુઓ જોઈએ છીએ, આપણે જ્યારે સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર અને તમામ વસ્તુઓ ઉપર આવી રહેલું આ મહાન દર્દ અનુભવીએ છીએ. . . . ત્યારે પછી એ સૌને આશ્વાસન આપવા માટેની, મટાડી દેવા માટેની, દૂર કરવા માટેની અભીપ્સા આ સ્થૂલ શરીરમાં જન્મ પામે છે. પ્રેમમાં એના મૂળ સ્થાનમાં, કંઈક એવું રહેલું છે કે જે સતત કૃપા તરીકેના અંતઃપ્રવેશનું રૂપ લેતું હોય છે: એક શક્તિ. એક મધુરતા, આશ્વાસનના આંદોલન જેવું કાંઈક, બધે ફેલાઈ ગયેલું હોય તેવું ત્યાં હોય છે, પણ એ વસ્તુને એક આલોકિત બનેલી ચેતના અમુક બિંદુઓ ઉપર વાળી શકે છે, એકાગ્ર કરી શકે છે; અને આ બાબતમાં, આ જ બાબતમાં મેં જોયું કે આપણે આપણા વિચારનો સાચો ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ: વિચાર તે આ આંદોલનને હરેક સ્થળે પહોંચાડવાનું, જ્યાં જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં પહોંચાડવાનું સાધન બની શકે છે. આ શક્તિ, મધુરતાનું આ આંદોલન જગત ઉપર એક સ્થિર રીતે આવી રહેલું છે, પોતાને ઝીલવામાં આવે તે માટે દબાણ કરી રહ્યું છે, પરંતુ એ ક્રિયા બિનઅંગત રીતની હોય છે, અને વિચાર — આલોકિત બનેલો વિચાર, સમર્પિત બનેલો વિચાર, વિચાર કે જે હમણાં તો માત્ર એક કરણ રૂપ હોય છે, કે જે વસ્તુઓનો આરંભ કરવા પ્રયત્ન કરતો હોતો નથી, કે જે ઊર્ધ્વ ચેતના દ્વારા સંચાલિત બનવાથી સંતુષ્ટ હોય છે — આલોકિત વિચાર એક સંપર્ક, એક સંબંધ સ્થાપિત કરવા માટે, જ્યાં જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં, અમુક ચોક્કસ બિંદુઓ ઉપર આ બિનઅંગત શક્તિ કામ કરી શકે તે માટે એક માધ્યમ રૂપ બની રહે છે.

એ વાત તો એકદમ કહી શકાય તેમ છે કે અશુભ તત્ત્વની સાથે તેનો ઈલાજ પણ તેનામાં હંમેશાં રહેલો હોય છે. આપણે એમ કહી શકીએ છીએ કે કોઈ પણ દર્દનો ઈલાજ એ દર્દની સાથે જ આવી રહેલો હોય છે. એટલે તમે હવે જેને સામાન્ય રીતે ‘નકકામું’ અને ‘અર્થહીન’ ગણવામાં આવે છે એવું અશુભ તત્ત્વ ક્યાંય જોતા નથી, પણ તેને બદલે જે પ્રગતિ અને વિકાસને માટે વેદનાની જરૂર ઊભી થઈ હતી તેનું તમને દર્શન થાય છે, એ પ્રગતિ અને વિકાસ જ વેદનાનું મૂળ હોય છે, તેના અસ્તિત્વનું ખરું કારણ હોય છે, એને લીધે જ જોઈતું પરિણામ મળી આવ્યું હોય છે અને એ દર્શન થતાં જ, જે લોકો પોતાની જાતને ખુલ્લી કરી શકે તેમ હોય છે તથા ઝીલી શકે તેમ હોય છે તેઓને માટે વેદના મટી જાય છે. આ ત્રણ વસ્તુઓ, પ્રગતિના સાધન તરીકે રહેતી વેદના, પ્રગતિ અને વેદનાનો ઈલાજ એ બધાં સહસ્થિતિમાં હોય છે, એકીસાથે આવી રહેલાં હોય છે, અર્થાત્, તે એક પછી એક બનતાં નથી, પણ એક જ સમયે બનતાં હોય છે.

જે વખતે રૂપાંતરની ક્રિયા વેદના ઉત્પન્ન કરતી હોય છે ત્યારે જ જો જેને વેદના થતી હોય છે તેનામાં જરૂરી અભીપ્સા, ખુલ્લાપણું હોય છે તો તે જ વખતે વેદનાનો ઈલાજ પણ થઈ રહેલો હોય છે અને અસર પૂરેપૂરી સંપૂર્ણ બની રહેતી હોય છે: રૂપાંતર, એને સિદ્ધ કરવા માટેની જરૂરી ક્રિયા અને એ જ સમયે, વિરોધને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા ખોટા સંવેદનનું નિરાકરણ, અને વેદનાને બદલે કોઈક. . . . એવી વસ્તુ આવી જાય છે કે જે પૃથ્વી ઉપર જણાયેલી નથી, પણ જે આનંદને મળતી હોય છે, જે સુખાકારી, વિશ્વાસ અને સુરક્ષિતતાના જેવી હોય છે. એ એક પરાત્પરસંવેદન છે, સંપૂર્ણ શાંતિમાં આવી રહેલું અને દેખીતી રીતે એ જ વસ્તુ માત્ર શાશ્વત હોઈ શકે છે.

આ પૃથકકરણ આપણે જેને ‘આનંદની સામગ્રી’ કહીએ તેની બહુ જ અપૂર્ણ રીતે વાત કરે છે.

હું માનું છું કે આ વસ્તુ સર્વ યુગોમાં અલ્પ અંશે અને ઘણી ઊંડતી રીતે દેખાયેલી તેમ જ અનુભવાયેલી તો છે પણ તે હવે હમણાં જ પૃથ્વી ઉપર એકાગ્ર થવા લાગી છે અને પોતાને લગભગ સઘન રીતે મૂર્ત કરી રહી છે. પરંતુ આ જે સ્થૂલ જડતત્ત્વ છે તેને, તેના કોષમય રૂપમાં આપણે એમ તો નહિ કહી શકીએ કે, નવાં આંદોલનો પ્રત્યે ભય કે ચિંતા રહેતી હોય છે, પણ એક રીતની ભડક રહેતી હોય છે અને એ ભડકને લીધે સ્વાભાવિક રીતે જ કોષોમાંથી તેમની ગ્રહણશીલતા ચાલી જતી હોય છે અને એ ભડક બેચેનીનું રૂપ લે છે (એ વેદના નથી હોતી, પણ બેચેની હોય છે); પણ જ્યારે આ ભડકની સામે અભીપ્સા અને સંપૂર્ણ સમર્પણ માટેનો સંકલ્પ, અને સંપૂર્ણ સમર્પણની ક્રિયાને મૂકવામાં આવે છે અને તે દ્વારા એ ભડકને મટાડી દેવામાં આવે છે, ત્યારે પછી આ ભડક ચાલી જવાને લીધે ત્યાં એક પરમ સુખાકારી બની આવે છે.

આ બધું જાણે કે ચેતના રૂપી ઘટનાના અતિ સૂક્ષ્મ અધ્યયન જેવું છે, એમાં મનનો કશો પ્રવેશ થયેલો નથી. આપણને આપણી વાત કહેવાને માટે શબ્દોની જરૂર પડે છે અને તેથી એમાં મનનો પ્રવેશ થાય છે. પણ અનુભૂતિમાં એવો પ્રવેશ હોતો નથી. અને આ વસ્તુ બહુ રસિક હોય છે. કેમ કે આ અનુભૂતિમાં સત્યનું તત્ત્વ હોય છે, વાસ્તવિકતાનું તત્ત્વ હોય છે અને મન એમાં પ્રવેશ કરે છે કે તરત જ તે ચાલ્યું જાય છે. સાચી વાસ્તવિકતામાં તો એક સુવાસ હોય છે પણ તે આ મનની દખલગીરીને લીધે જરા પણ વ્યક્ત થઈ શકતી નથી. એક વ્યક્તિ અને તેની છબિ વચ્ચે જેવો તફાવત હોય છે, એક હકીકત અને કહેવાયેલી એક વાત વચ્ચે જેવો તફાવત હોય છે તેના જેવો જ આ તફાવત છે. એ પ્રમાણે સ્થિતિ છે. પણ એ ઘણી

વધારે સૂક્ષ્મ વસ્તુ છે.

અને તો, આપણે હમણાં જેની વાત કરતા હતા તે ઉપર પાછા આવી જઈએ. આપણે આ શક્તિ વિષે — આ શક્તિ, એની મૂળ વાસ્તવિકતામાં કુરુણા રૂપે રહેલી આ વસ્તુ વિષે — જ્યારે સભાન બનીએ છીએ અને સભાન વ્યક્તિ દ્વારા તે કેવી રીતે કામ કરી શકે છે તે આપણે જોઈએ છીએ ત્યારે આપણા હાથમાં પ્રશ્નની ચાવી આવી જાય છે.

વાર્તાલાપ - ૯

૩૦ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૬

શ્રી અરવિંદનો આ પત્ર વાંચીને:

‘...સેન્ટ પૉલને જો કે અસાધારણ રીતની ગુહ્ય અનુભૂતિઓ તો થયેલી હતી જ તેમ જ તેને ઘણું ગહન આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પણ ખરેખર હતું (વિશાળ તો નહિ પણ ગહન, એમ ધારું છું) — પરંતુ હું એમ ચોક્કસ તો નહિ જ કહું કે એ અતિમાનસ રૂપ બનેલા શરીરની વાત કરે છે. એ કદાચ અતિમાનસ શરીરની કે બીજા કોઈ તેજોમય શરીરની, તેના પોતાના સ્થાનમાં અને પોતાના સ્વરૂપે રહેતા આ શરીરની વાત કરતો હશે. એને કોઈક વાર એવો અનુભવ થયો હશે કે એ તેની આસપાસ વીંટળાઈ રહ્યું છે અને મૃત્યુના બનેલા તેના આ શરીરનો — સ્થૂલ શરીર તેને એ પ્રમાણે લાગતું હતું — લોપ કરી રહ્યું છે. આ કડીને* બીજી

* ‘આ વિકારશીલે અવિકારિતાને ધારણ કરવી જોઈએ, અને આ મર્ત્યે અમૃતત્વને ધારણ કરવું જોઈએ.

પરંતુ આ વિકારશીલ જ્યારે અવિકારી બની ગયું હશે અને આ મર્ત્યે જ્યારે અમૃતત્વ ધારણ કર્યું હશે ત્યારે પેલી લખાયેલી વસ્તુ સિદ્ધ થશે:
મૃત્યુ વિજયમાં ભરખાઈ ગયું છે.’ (૧ કોરિન્થિયન્સ ૫૩, ૫૪)

કડીઓની માફક જુદી જુદી રીતે ઘટાવી શકાય તેમ છે અને તેમાં તદ્દન અતિભૌતિક અનુભૂતિનો ઉલ્લેખ હોઈ શકે છે. જુદી જુદી પરંપરાઓમાં શરીરના રૂપાંતરનો વિચાર આવે છે તો ખરો જ, પરંતુ તેમાં આ જ વસ્તુની અંદર ફેરફાર થાય છે કે કેમ તે વિષે મને કદી ખાતરી થયેલી નથી. આ બાજુ થોડા વખત ઉપર એક યોગી હતો તે આ વસ્તુ શીખવતો હતો, પણ એને એવી આશા હતી કે જ્યારે એનામાં પૂરેપૂરો ફેરફાર થઈ જશે ત્યારે પોતે પ્રકાશમાં અદૃશ્ય થઈ જશે. વૈષ્ણવો દિવ્ય શરીરની વાત કરે છે અને તે જ્યારે સંપૂર્ણ સિદ્ધિ બની આવે ત્યારે આ શરીરને બદલે આવી જશે એમ તેઓ કહે છે. પરંતુ એમાં પણ આ શરીર તે દિવ્ય રીતનું શારીરિક શરીર હશે કે અતિભૌતિક રીતનું શરીર હશે? અને આ સાથે એ વાત ધારવામાં વાંધો આવે તેમ નથી કે આ બધા વિચારો, સહજપ્રેરણાઓ, અનુભૂતિઓ, ચોક્કસ રીતે કહેતાં નથી છતાં શારીરિક રૂપાંતરની વાત તો કરે જ છે.’

(૨૪-૧૨-૧૯૩૦)

‘લેટર્સ ઓન યોગ’ પાન - ૧૨૩૭

વિચિત્ર વાત છે, આજકાલ મારા ધ્યાનમાં આ જ વિષય આવતો રહ્યો હતો (જાણી કરીને નહિ, પણ ઉપરથી મૂકવામાં આવ્યો હતો). કારણ કે વનસ્પતિથી માંડીને પ્રાણી સુધી અને પ્રાણીથી માંડીને મનુષ્ય સુધીનો (ખાસ કરીને તો પ્રાણીથી માંડી મનુષ્ય સુધીનો) જે આખોયે વિકાસ થયો છે તેમાં રૂપની અંદરના તફાવતો તત્ત્વતઃ ઓછામાં ઓછા રહેલા છે. સાચું રૂપાંતર તે આ વિકાસક્રમમાં ચેતનાનું કોઈ બીજું માધ્યમ અંદર દાખલ થાય છે ત્યારે થાય છે. પ્રાણીનું જીવન અને મનુષ્યનું જીવન એ બે વચ્ચે જે જે તફાવતો રહેલા છે તે મનના અંતઃપ્રવેશથી થયેલા છે, પરંતુ એમાં પદાર્થતત્ત્વ તો મૂળે એનું એ જ રહેલું છે અને તે રચના અને બાંધણીના એક જ નિયમોને આધીન રહે છે. દાખલા તરીકે, ગાયના ગર્ભાશયમાં રચાતું વાછરડું અને માના ગર્ભાશયમાં રચાતું બાળક એ બેની વચ્ચે કોઈ તફાવત છે નહિ. એમાં જે તફાવત છે તે મનના અંતઃપ્રવેશનો છે. પરંતુ આપણે એક સ્થૂલ શરીર ધારણ કરતા સ્વરૂપ તરફ, એટલે કે અત્યારે જે રીતે સ્થૂલ શરીર નજરે દેખાય એવું છે તેવું અને તેવી જ ઘનતાવાળું હોય તેવા સ્વરૂપ તરફ દૃષ્ટિ કરીએ તો, એવા કોઈ શરીરની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ પડશે કે જે શરીરને, દાખલા તરીકે, લોહીના પરિભ્રમણની જરૂર

ન હોય, જેનામાં હાડકાં ન હોય (ખાસ કરીને તો આ બે: હાડપિંજર અને લોહીનું પરિભ્રમણ). અને જ્યાં સુધી આ પ્રમાણે સ્થિતિ છે, જે શરીરમાં લોહીનું પરિભ્રમણ થતું રહેતું હોય, હૃદયનું કાર્ય ચાલુ હોય, તેવા શરીરમાં આપણે એવી કલ્પના કરી શકતા હતા અને કરી શકીએ છીએ કે આત્માની શક્તિ દ્વારા, ખોરાક કરતાં બીજા કોઈ સાધન દ્વારા શક્તિનું, બળનું પુનઃ સર્જન થઈ શકે છે, એ કલ્પી શકાય તેવું છે. પરંતુ શરીરની જે અક્કડતા છે, ઘનતા છે, તે હાડપિંજર વિના કેવી રીતે બની શકે? ... આવું રૂપાંતર તો પ્રાણીમાંથી મનુષ્યનું જે રૂપાંતર થયું છે તેના કરતાં અનંત ગણું મહાન રૂપાંતર હશે. આવા વિકાસમાં તો મનુષ્યમાંથી નીકળી આપણે એક એવા સ્વરૂપમાં પહોંચીશું કે જે સ્વરૂપની રચના મનુષ્યના જેવી જ રીતે નહિ થયેલી હોય, એની ક્રિયાઓ મનુષ્યની રીતે જ નહિ ચાલતી હોય, એ સ્વરૂપ આપણે જેને જાણતા નથી એવી 'કોઈ વસ્તુ'નું ઘનીકરણ અને સઘન રૂપ બનેલું હશે, આ વસ્તુ આપણે હજી સુધી સ્થૂલમાં જોયેલી નથી એવી કોઈ વસ્તુને મળતી હશે. વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓને આવી કોઈ વસ્તુ જડી હોય અને મને તેની ખબર ન હોય તો તે જુદી વાત છે.

કોઈ એક પ્રકાશ કે નવી શક્તિ આવીને કોષોને એક રીતનું સહજરૂપ જીવન અને સહજરૂપ શક્તિ આપતાં હોય એવી કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ.

હા, હું કહું છું, ખોરાક ચાલ્યો જઈ શકે છે; એવી કલ્પના આપણે કરી શકીએ છીએ.

પરંતુ આખુંયે શરીર આ શક્તિ વડે સંપ્રાણિત થઈ શકે છે. દાખલા તરીકે, શરીર મુલાયમ રહી શકે છે. એમાં અસ્થિપિંજર રહે તોપણ તે મુલાયમ રહી શકે છે, એક બાળકના જેવી મુલાયમતા તેમાં રહી શકે છે.

પરંતુ એને લીધે જ તો બાળક ઊભું રહી શકતું નથી! એ પોતે શ્રમ કરી શકતું નથી. તો હવે, દાખલા તરીકે, અસ્થિ-પિંજરને બદલે શું આવે?

એમાં એનાં એ જ તત્ત્વો હોઈ શકે છે પણ તેમાં મુલાયમતા હોય — એ તત્ત્વોની દૃઢતા કઠણપણામાંથી નહિ પણ પ્રકાશની શક્તિમાંથી આવે, નહિ?

હા, એ શક્ય છે. . . . મારે માત્ર એટલું કહેવાનું છે કે એ વસ્તુ કદાચ પ્રાણીઓની અનેક નવી કોટિઓ દ્વારા થાય. દાખલા તરીકે, મનુષ્યમાંથી આ સ્વરૂપ સુધીનો વિકાસ હરેક રીતનાં બીજાં માધ્યમ રૂપ તત્ત્વો દ્વારા થશે ખરો? આમાં જે કૂદકો આવે છે તે મને પ્રચંડ રીતનો લાગે છે, સમજ્યાને?

હું એક એવું સ્વરૂપ બહુ સારી રીતે કલ્પી શકું છું કે જે પોતાની જાતનું નવસર્જન કરવા માટે, પોતે હંમેશાં યુવાન રહેવા માટે આધ્યાત્મિક શક્તિ દ્વારા, પોતાના આંતર સ્વરૂપની શક્તિ દ્વારા, જોઈતી શક્તિઓને પોતામાં લઈ શકતું હોય. એ આપણે બહુ સારી રીતે કલ્પી શકીએ છીએ. જરૂર પડે તો, રૂપને બદલી શકવા માટે અમુક રીતની મુલાયમતા આપવા માટે પણ શક્તિઓ મેળવી શકાય છે. પરંતુ શરીરરચનાની આ પદ્ધતિ અત્યારે જ પૂરેપૂરી મટી જાય — એકમાંથી બીજામાં તરત જ ચાલી જવાય, એ વસ્તુ મને લાગે છે કે. . . . એને માટે પગથિયાંની જરૂર રહે છે.

એ વાત તો દેખીતી છે કે કંઈક એવું બને નહિ (કે જેને આપણે ‘ચમત્કાર’ કહેવો પડશે, કેમ કે એ કેવી રીતે બનશે તે આપણે સમજી શકતા નથી) ત્યાં સુધી આપણા જેવું શરીર એક સ્થૂલ તત્ત્વના આધારવિના, આખું આખું એક ઊર્ધ્વ શક્તિ દ્વારા કેવી રીતે બંધાય અને સંચાલિત થતું રહે એ પ્રશ્ન છે. આ વસ્તુ (માતાજી પોતાની ચામડી હાથ વડે પોતાની આંગળીઓ વચ્ચે પકડે છે) પેલી બીજી વસ્તુ રૂપે કઈ રીતે બદલાઈ શકે? એ અશક્ય લાગે છે.

એ ચમત્કાર લાગે છે, પણ

હા, મારી બધી અનુભૂતિઓમાં મને એ વાત તો બહુ સારી રીતે સમજાય છે કે ખોરાક માટેની કોઈ જરૂર ન રહે, આ બધી જે પ્રક્રિયા છે તે ચાલી જાય, (દાખલા તરીકે, પચાવવાની પદ્ધતિ બદલાઈ જાય, એ શક્ય છે), પરંતુ શરીરનું બંધારણ કેવી રીતે બદલવું?

પણ મને એ અશક્ય લાગતું નથી.

તમને એ અશક્ય નથી લાગતું?

ના, એ કદાચ કલ્પના હશે, પણ હું સારી રીતે કલ્પી શકું છું કે એક આધ્યાત્મિક શક્તિ આવી શરીરમાં દાખલ થાય અને તેમાં એક રીતનો તેજોમય વિસ્તાર ઉત્પન્ન કરે અને આ બધું એકદમ

ફૂલની માફક ખીલી ઊઠે. આ શરીર જે તેની પોતાની અંદર વળેલું રહેતું હોય છે તે ખુલ્લું થઈ જાય, તેજોમય, મુલાયમ, સંવાદમય થઈ જાય એમ બને.

ઋજુ, મુલાયમ, હા, એ આપણે કલ્પી શકીએ છીએ, શરીર મુલાયમ બની શકે છે, એટલે કે, આકાર અત્યારે છે તેવો ચોક્કસ થઈ ગયેલો નહિ હોય. એ બધું આપણે કલ્પી શકીએ છીએ, પણ. . . .

પણ હું શરીર એક તેજોમય રીતે ખીલી ઊઠતું હોય તેમ સારી રીતે જોઈ શકું છું: પ્રકાશમાં આ શક્તિ હોવી જોઈએ. અને એ વસ્તુ શરીરની વર્તમાન રચનાને કશી હાનિ નહિ કરે.

પણ એ શરીર દેખી શકાય તેવું હશે? આપણે તેને અડી શકીએ ખરા?

હા, એમાં માત્ર શરીરે ખૂલી જવાનું હોય છે. પહેલાં જે બંધ હતું તે ફૂલની માફક ખૂલી જાય. બસ એટલું જ. પણ એની રચના હંમેશાં ફૂલના જેવી હોય છે, એ માત્ર હવે પૂરેપૂરું ખુલ્લું થઈ જાય છે અને તેજોમય બને છે, નહિ?

(માતાજી માથું હલાવે છે અને એક પળ મૌન રહે છે) મને એવી કોઈ અનુભૂતિ થઈ નથી, મને ખબર નથી.

એ વાતની તો મને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ ગઈ છે કે (કારણ કે મને અનુભૂતિઓ થયેલી છે અને એમણે મને સાબિત કરી આપ્યું છે કે) આ શરીરમાં જે જીવન છે — જીવન, કે જે શરીરને હલાવે ચલાવે છે અને બદલતું રહે છે — તેને બદલે એક બીજી શક્તિ લઈ આવી શકાય છે. આપણે એક રીતનું અમૃતત્વ સરજી શકીએ છીએ, અને શરીરની જીર્ણતા ચાલી જઈ શકે છે. આ બે વસ્તુઓ શક્ય છે, જીવન-શક્તિ આવી શકે છે અને જીર્ણતા ચાલી જઈ શકે છે. અને એ વસ્તુ ચૈતસિક રીતે બની શકે છે, દિવ્ય પ્રેરણાને સંપૂર્ણ રીતે આધીન રહીને બની શકે છે. આમાં પછી આપણને જે શક્તિની જરૂર હોય તે પ્રત્યેક પળે મળતી રહે છે, જે વસ્તુની જરૂર હોય તે કરી શકાય છે — એ બધું, એ બધું, એ બધી નિશ્ચિત વાત છે. એ એક આશા રૂપે નથી, કલ્પના નથી, નિશ્ચિતતા છે. એમાં તો આપણે માત્ર આપણી ટેવોને કેળવવાની રહે છે, ધીરે ધીરે તેમનું રૂપાંતર કરવાનું રહે છે, તેમને બદલવાની રહે છે. એ શક્ય છે, એ બધું

શક્ય છે. પણ આ જે હાડપિંજર છે (માત્ર આ જ પ્રશ્નનો આપણો વિચાર કરીએ) તેની જરૂર જ રહે નહિ એવું બનતાં કેટલો વખત લાગશે? એ વસ્તુ મને હજી બહુ દૂર દૂરની લાગે છે. એટલે કે, એમાં ઘણી વચલી અવસ્થાઓની જરૂર રહેશે. શ્રી અરવિંદે કહ્યું હતું કે જીવનને અનિશ્ચિત કાળ સુધી લંબાવી શકાય છે. એ, હા ખરું છે. પરંતુ આપણું શરીર હજી એવી કોઈ વસ્તુમાંથી બંધાયેલું નથી કે જે પૂરેપૂરી વિસર્જનમાંથી મુક્ત હોય, જેને વિસર્જનની જરૂર ન હોય. હાડકાં ઘણાં ટકાઉ હોય છે, એમને અનુકૂળ પરિસ્થિતિમાં રહેવાનું મળે તો તે હજાર વર્ષ લગી ટકી શકે છે. એ સમજાય છે, પણ એનો અર્થ એ નથી કે આ તત્વરૂપે અમૃતત્વ છે. મારું કહેવું સમજ્યા ને?

ના, આપ શું એમ માનો છો કે એ એક અ-શારીરિક તત્ત્વ હોવું જોઈએ?

એ અ-શારીરિક છે કે નહિ એ હું જાણતી નથી, પણ એ એક એવું શારીરિક તત્ત્વ છે કે જે હું જાણતી નથી! અને એ આપણે જે રીતનું પદાર્થતત્ત્વ જાણીએ છીએ તેવું એ નથી, ખાસ કરીને તો આપણે જે રીતની શરીરરચના જાણીએ છીએ તેવી એ નથી.

મને ખબર નથી, પણ એ જો સ્થૂલ શરીર જ હોવું જોઈએ (શ્રી અરવિંદે કહ્યું છે તે મુજબ), તો મને એમ થયું કે (કદાચ એ દિવાસ્વપ્ન હશે) એ શરીર, દાખલા તરીકે, કમળની કળી જેવું હોઈ શકે. આપણું અત્યારનું શરીર એક કમળ-કળી જેવું છે, અને તે ખૂબ જ નાનું છે, બિડાયેલું છે, કઠણ છે, અને એ કળી ઊઘડી જાય છે. એ ફૂલ બની રહે છે.

હા, પણ એ, બેટા, એ છે

આ પ્રકાશ, તેની પાસે જે તત્ત્વો છે તે જોતાં, કઈ વસ્તુ કરી શકે તેમ નથી? એ બધાં એક જ વસ્તુઓ છે, એક જ તત્ત્વો છે, પણ રૂપાંતર પામેલાં છે.

પરંતુ વનસ્પતિની વસ્તુઓ અમર નથી.

ના, આ તો માત્ર સરખામણી જ હતી.

એમ જ તો!

માત્ર આ જ એક પ્રશ્ન છે. કાયમ પરિવર્તન, હું એમ કલ્પું છું. હું એક એવું કૂલ પણ કલ્પી શકું છું કે જે ચીમળાતું ન હોય, પરંતુ આ જે અમૃતત્વનું તત્ત્વ છે. . . . એટલે કે, મૂળ રૂપમાં, એક જીવન એવું હોય કે જેને પોતાની જાતનું પુનઃસર્જન કરવાની જરૂર ન રહેતી હોય, જીવન તે શાશ્વત શક્તિ પોતાની જાતને સીધેસીધી અને શાશ્વત રીતે આર્પિત કરતી હોય તેવું બને, અને છતાં તેણે આ વસ્તુ, એક સ્થૂલ શરીર રૂપે તો બનવું જ જોઈએ (માતાજી પોતાની આંગળીઓ વડે પોતાની ચામડીને અડે છે).

એક ક્રમે ક્રમે આગળ વધતું જતું પરિવર્તન થતું રહે એ હું બહુ સારી રીતે સમજું છું, આને આપણે આ પદાર્થમાંથી એવું કાંઈક બનાવી શકીએ છીએ કે જે પોતાની જાતને અંદરથી બહારની રીતે નવું જીવન આપી શકતું હશે અને તે શાશ્વત કાળ સુધી અને અમૃતત્વ તે એ હશે. પણ મને માત્ર એમ લાગે છે કે અત્યારે જે વસ્તુ છે, આપણે જે રીતના છીએ, તે અને આ જે જીવનની બીજી પદ્ધતિ છે તે બેની વચ્ચે ઘણાં પગથિયાં બનવાનાં છે. અને, આ કોષો, એમને અત્યારે હવે જે ચેતના અને અનુભૂતિ મળી રહી છે તે મુજબ, તમે જો એમને, દાખલા તરીકે, એમ પૂછો કે ‘તમે ન કરી શકો એવું કાંઈ છે ખરું?’ તો તેઓ સાચા ભાવથી જવાબ આપશે કે: ‘ના, પ્રભુની જે કાંઈ ઈચ્છા હશે, તે હું કરી શકું છું.’ કોષોની ચેતનાની અવસ્થા આ પ્રમાણે છે. પરંતુ દેખાવમાં કંઈ જુદી જ વસ્તુ છે. અંગત અનુભૂતિ તો એવી છે કે હું પ્રભુની હાજરી સાથે જે કાંઈ કરું છું તે હું કશા પણ પ્રયત્ન વિના, કશી મુશ્કેલી વિના, થાક વિના, બગાડ વિના, આની માફક (માતાજી એક વિશાળ સંવાદમય લયબદ્ધ ગતિ બતાવે છે) કરું છું. એમાં માત્ર એટલું કે આ અવસ્થામાં હજી બહારથી આવતી અસરો પ્રત્યે ખુલ્લાપણું રહે છે, અને શરીરને એવી વસ્તુઓ કરવાની ફરજ પડે છે કે જે પરમાત્માની પ્રેરણાની સીધેસીધી અભિવ્યક્તિ રૂપે જ હોતી નથી. એમાંથી પછી થાક, અથડામણ. . . . એટલે આ અતિમાનસ શરીર એવા કોઈ જગતમાં અધધર રહેતું હોય કે જે પૃથ્વી ન હોય, એવી વાત નથી!

ના.

એવી કોઈ વસ્તુની જરૂર છે કે જેમાં ચેપનો વિરોધ કરવાની શક્તિ હોય. માણસ પ્રાણી તરફથી આવતા ચેપનો વિરોધ કરી શકતો નથી, નહિ, એ કરી શકતો નથી, એ સતત સંબંધમાં રહેતો હોય છે. તો આ સ્વરૂપ, એ અતિમાનસ પુરુષ આ વસ્તુ કેવી રીતે કરશે? . . . એમ લાગશે કે, લાંબા વખત સુધી — લાંબા વખત સુધી — એ અવસ્થા ચેપના નિયમોને આધીન રહેશે.

મને ખબર નથી, પણ એ મને અશક્ય નથી લાગતું.

નહિ?

મને લાગે છે કે ત્યાં આગળ પ્રકાશની આ શક્તિ હશે તો તેને કોણ અડી શકે તેમ છે?

પરંતુ આખુંજે જગત અદૃશ્ય થઈ જશે! વાત તો એ છે, ખરું કે નહિ?

એ તદ્ જ્યારે આવે છે, પ્રભુ જ્યારે આવીને ઊભેલા હોય છે ત્યારે હજારમાંથી એક પણ માણસ એવો નહિ હોય કે જેને ડર નહિ લાગે. અને એ ડર તે બુદ્ધિમાં નહિ, વિચારમાં નહિ: આની માફક, પદાર્થતત્ત્વમાં લાગતો હોય છે. તો પછી આપણે એ સ્વીકારી લઈએ, એમ સ્વીકારી લઈએ કે વસ્તુ આ રીતની છે તો પછી એક સ્વરૂપ જો પરમાત્માની પરમ શક્તિનું, તેમના પરમ તેજનું સઘન બનેલું રૂપ બની રહે, તેની અભિવ્યક્તિ, તેના સૂત્ર રૂપ બની રહે — તો શું થાય!

ખરેખર, એ જ આખો પ્રશ્ન છે.

હા.

કારણ કે મને પોતાને રૂપાંતરની પોતાની મુશ્કેલી દેખાતી નથી. એ મને વધુ તો જગતની મુશ્કેલી લાગે છે.

જો બધી જ વસ્તુઓ એકી જ સાથે રૂપાંતર પામી જઈ શકે તો તો બધું બરાબર થઈ રહે, પરંતુ દેખીતી રીતે વસ્તુ એવી છે નહિ. અને જો એક જ વ્યક્તિ માત્ર પોતે એકલી રૂપાંતર પામે. . . .

હા, એ તો અસહ્ય થઈ પડે, કદાચ.

હા.

મારી લાગણી એવી છે (એ એક રીતનું લાગણી-સંવેદન છે) કે, આમાં વચલી અવસ્થાઓ હોવી જોઈએ.

અને પછી આપણે જોઈએ છીએ કે માણસને પોતાને અસ્તિત્વમાં રહેવા માટે આખીયે પ્રકૃતિ સાથે કેવું તો યુદ્ધ કરવું પડ્યું હતું તે મુજબ, આપણને એમ થાય છે કે

આ જે નવાં સ્વરૂપો આવશે તેમને જે લોકો સમજી શકશે તેઓ તેમને મદદ કરતા થશે, તેમની સાથે ભક્તિનો, આસક્તિનો, સેવાનો સંબંધ રાખશે, પ્રાણીઓને માણસો માટે હોય છે તેવો, પણ જેઓને એ સ્વરૂપો પ્રત્યે પ્રેમ નહિ હોય. . . . તે લોકો ભયંકર બની રહેશે. મને યાદ આવે છે, એક વખતે મને નવાં સ્વરૂપોની અસ્થિર હાલતનું એક ઘણું સ્પષ્ટ દર્શન થઈ આવ્યું હતું, અને મેં કહ્યું હતું (એ ૧૯૫૬ પહેલાં, અતિમાનસ શક્તિના અવતરણ પહેલાં હતું), મેં કહ્યું હતું, ‘અતિમાનસ પ્રથમ પોતાના શક્તિના સ્વરૂપમાં આલિભાવ પામશે, કારણ કે પેલાં સ્વરૂપોની સુરક્ષિતતા માટે એમ થવું અનિવાર્ય રહેશે’. અને ખરેખર પ્રથમ શક્તિનું અવતરણ થયું હતું — શક્તિ અને પ્રકાશનું. પ્રકાશ કે જે જ્ઞાન અને શક્તિ આપે છે.

આ વસ્તુ હું વધુ ને વધુ અનુભવી રહી છું, વચલી અવસ્થાઓના ગાળાઓની જરૂર એ તો તદ્દન દેખીતું છે કે કોઈક વસ્તુ બનવાની પ્રક્રિયામાં આવી ગયેલી છે, પરંતુ એ ‘કોઈ વસ્તુ’ તે જે પેલી દેખાયેલી વસ્તુ છે, આગળથી જોવાયેલી છે અને જે અંતિમ પરિણામ રૂપે બનવાની છે તે નથી. આ જે હમણાં બનવાનું છે તે એક અવસ્થા રૂપે હશે, અંતિમ વસ્તુ રૂપે નહિ.

શ્રી અરવિંદે પણ કહ્યું છે કે સૌથી પ્રથમ તો જીવનને ઈચ્છાનુસાર લાંબું ટકાવી રાખવાની શક્તિ આવશે (આ વસ્તુ આ કરતાં પણ વધારે સૂક્ષ્મ અને અદ્ભુત છે), પરંતુ આ જે બની રહ્યું છે તેમાં ચેતનાની એક અવસ્થાની સ્થાપના થઈ રહી છે. એ પરમ પરમાત્મા સાથેનો એક રીતનો સંબંધ છે, એક સતત અને સ્થિર બનેલો સંપર્ક છે. એ જીર્ણતાની લાગણીનો લોપ કરી દે છે. અને એને બદલે એક અસાધારણ નમનીયતા, એક અસાધારણ મુલાયમતા લાવી દે છે. પરંતુ એક સહજ રીતના અમૃતત્વની અવસ્થા તો શક્ય નથી — શક્ય નથી — કાંઈ નહિ તો હાલ પૂરતી. આ જે રચાયેલું શરીર છે તેણે આ કરતાં કોઈ બીજી વસ્તુ રૂપે બદલાઈ જવું જોઈએ, અને આ કરતાં કોઈ બીજી વસ્તુમાં બદલાવા માટે, જે રીતે બધું બની રહ્યું છે તે મુજબ લાંબો વખત લાગશે. ભૂતકાળમાં થતું હતું તે કરતાં કામ વધુ ઝડપથી થાય એમ બને, પણ આપણે સ્વીકારી લઈએ કે ગતિ વેગપૂર્વક આગળ વધશે, તોપણ એમાં વખત લાગશે (સમયના આપણા ખ્યાલ મુજબ) અને વળી એક વસ્તુ ખાસ નોંધવા જેવી છે તે એ કે આપણે જો ચેતનાની એવી અવસ્થામાં પહોંચવું હશે કે જેમાં બગાડનું તત્ત્વ હોતું જ નથી તો તે માટે આપણે આપણી કાળની સમજ બદલવી પડશે; ત્યાં આપણે એક એવી અવસ્થામાં પહોંચીએ છીએ કે જ્યાં કાળની વાસ્તવિકતા એની એ જ રહેતી નથી. આ એક બીજી વસ્તુ છે. એ એક બહુ જ વિશિષ્ટ વસ્તુ છે. એ

એક અગણ્ય એવો વર્તમાન છે. આપણને આ જે અગાઉથી વિચાર કરવાની ટેવ છે, ભવિષ્યમાં શું થવાનું છે તે અગાઉથી જોવાની જે ટેવ છે તે પણ એક વિદ્વન્રૂપ વસ્તુ છે, એ ટેવ જીવનની જૂની પ્રણાલિને વળગી રહેતી હોય છે.

કેટલી બધી, કેટલી બધી ટેવો બદલવાની છે.

આપણે જ્યારે સહજભાવે દિવ્ય બની રહીશું ત્યારે જ પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થશે. ઓહ! સહજભાવે દિવ્ય થઈ રહેવું, પોતે દિવ્ય છે એવું જોવા માટે પોતાના તરફ દૃષ્ટિ પણ ન નાખવી, આપણે દિવ્ય થવું છે એવી ઈચ્છા જેમાં થતી હોય એવી અવસ્થાને ઓળંગી જવી.

વાર્તાલાપ - ૧૦

૧૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૭

(એક શિષ્યે એવી ફરિયાદ કરેલી કે લોકો ઘણી વાર અર્થ વિનાના પ્રશ્નો અંગે માતાજીનો વખત લે છે અને જે કામો દેખીતી રીતે જ વધુ મહત્વનાં છે તેના ઉપર ધ્યાન આપવા માટેનો માતાજીનો વખત ઓછો ને ઓછો થતો જાય છે એના અનુસંધાનમાં નીચે મુજબ વાર્તાલાપ થયો હતો.)

એ એમ જ થતું રહેવાનું છે, કારણ કે એ વસ્તુ એવી છે.

એ કદાચ એક પદાર્થપાઠ છે (એક સૂચન છે), પણ એમાં એક હેતુ રહેલો છે.

મારે જે પદાર્થપાઠ સમજવાનો છે તે હું સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છું. હું ધીરજમય બનવાનું શીખી રહી છું, ઓહ! એવી તો ધીરજ. . . હંમેશાં બળવા, અપમાન, એવું બધું થતું રહે છે. મારે માટે તો એ સાવ શૂન્ય જ હોય છે અને કોઈક વારે એ બહુ રમૂજ આપનારું પણ હોય છે. હું જ્યારે મારી પોતાની અવસ્થામાં હોઉં છું, કરુણાની સાચી અવસ્થામાં, ત્યારે પેલી વસ્તુઓને લીધે કશો ફેર પડતો નથી હોતો, સપાટી ઉપર એક નાની શી લહેરખી પણ ઊભી થતી નથી, કાંઈ જ નહિ.

આ પ્રશ્ન મને ગઈ કાલે પૂછવામાં આવ્યો હતો. મને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે સાધનામાં અપમાન, અપમાન થયાની લાગણી અને અંગ્રેજીમાં જેને 'self-respect' 'આત્મ-સન્માન' (કેન્ચમાંના amour-propreને મળતી કોઈક ચીજ) કહે છે તેને

કોઈ સ્થાન ખરું કે નહિ. બેશક, એને કશું સ્થાન છે જ નહિ, એ વાત તો સારી રીતે સમજાયેલી છે! પરંતુ મેં એ કિયાને જોઈ છે, એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતી. મેં જોયું છે કે અહંકાર વિના, જ્યારે અહંકાર હોતો નથી ત્યારે, આપણામાં આવી બેચેની હોઈ શકતી નથી. કેમ કે હું ભૂતકાળમાં દૂર દૂર મને જ્યારે આવી લાગણી થતી પણ રહેતી (ઘણાં વર્ષો પૂર્વે), એવા ભૂતકાળમાં હું દૂર દૂર જઈ આવી છું, પણ હવે, એ કોઈ વિજાતીય વસ્તુ હોય એમ પણ રહેવા પામી નથી, એ કોઈ અશક્ય જેવી વસ્તુ બની ગઈ છે. આખુંયે સ્વરૂપ, અને (એ વિચિત્ર વાત છે) શારીરિક બંધારણ પણ એનો અર્થ શો છે તે સમજતું નથી. એવું જ જ્યારે સ્થૂલ રીતે આઘાત લાગે છે (માતાજી પોતાની કોણી ઉપર એક ઉઝરડો બતાવે છે), દાખલા તરીકે આવું, ત્યારે આપણને કોઈ ઈજા થતી હોય અને લાગે તેવું થતું હવે લાગતું નથી. ઘણી વાર તો કશું જ લાગતું નથી, બીજી બધી વસ્તુઓમાં એ કશું પણ ધ્યાન ખેંચ્યા વિના પસાર થઈ જાય છે. પણ જ્યારે કંઈક થતું લાગે છે, ત્યારે એ માત્ર એક છાપ હોય છે — કોઈ મદદ આપણે તેનો અનુભવ કરીએ તેવું કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી હોય, આપણે કોઈ પાઠ શીખવાનો હોય, તેના જેવી એક ઘણી ઘણી હળવી, ઘણી નિકટની છાપ મૂકી જાય છે. પણ એ આપણે મનોમય રીતે કરતા હોઈએ છીએ તેના જેવું નથી હોતું, એ મનોમય રીતમાં તો હંમેશાં સંકોચનું તત્ત્વ હોય છે. આ વસ્તુ એવી નથી હોતી, આમાં સ્વરૂપ તરત જ પોતાને અર્પણ કરી દેતું હોય છે, શીખવાને માટે પોતાને અર્પણ કરતું હોય છે. હું આ કોષોની વાત કરું છું. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે. મનોમય રીતે જુઓ તો દેખીતી રીતે જ, તમારે એમ કહેવું પડે કે વસ્તુ માત્રમાં જે દિવ્ય લાજરી રહેલી છે તેની આમાં લાગણી કે ચેતના અનુભવાતી હોય છે અને તમે જે અવસ્થામાં હો છો તે મુજબ એની પદ્ધતિ — સંપર્કની પદ્ધતિ — રચાતી હોય છે.

હા, આ શરીરને થતી અનુભૂતિ છે.

અને વ્યક્તિઓની અંદર, જ્યારે કોઈ પ્રહાર કે આઘાત જેવું બની આવતું હોય છે ત્યારે હંમેશાં માત્ર એક જ વસ્તુ દેખાય છે, એમાં અહંકારનું સ્પષ્ટ રીતે દર્શન થાય છે — અહંકાર પોતાને પ્રગટ કરતો હોય છે. લોકો કહેતા હોય છે: ‘એ તો પેલો બીજો માણસ છે’. હું એમ નહિ કહું કે, ‘ઓહ! પેલો માણસ ગુસ્સે થયો છે.’ કે ‘ઓહ! આ માણસ. . . .’, ના, એ એનો અહંકાર છે; એનો અહંકાર પણ નહિ: અહંકાર, અહંકારનું તત્ત્વ છે — હજી પણ જગતમાં વચ્ચે દાખલ થઈ જતું અહંકારનું તત્ત્વ છે. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે, કારણ કે મારે માટે અહંકાર એ એક રીતની અવૈયક્તિક વસ્તુ બની ગયેલી છે, જ્યારે પ્રત્યેક માણસને માટે તો એ તેના વ્યક્તિત્વના એક તીવ્ર

સંવેદન રૂપે રહેતી હોય છે! આવી લાગણીને બદલે હું એને આપણા સ્વરૂપનો (પાર્થિવ કિંવા મનુષ્ય રીતના, એમ આપણે કહી શકીએ) એક રીતનો વ્યવહાર કરું છું, અને એ વ્યવહાર અહીંયાં કે ત્યાં કે ત્યાં વધુ કે ઓછા પ્રમાણમાં થતો રહેતો જ હોય છે અને દરેક જણને વ્યક્તિત્વનો એક આભાસ ઊપજાવી રહેલો છે. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે.

હા, પણ તકલીફ એ છે કે બીજા લોકો પોતાને માટેનો પાઠ શીખતા નથી, પછી. . . .

ઓહ! લોકો જો પોતાનો પાઠ શીખી લે તો તો બધું જ ઝડપથી બદલાય જાય.

એટલે પરિણામ એ આવે છે કે આપના ઉપર હુમલો થાય છે, આપ ડૂબી જાઓ છો.

એ ન બની શકે!

આપનો બધો વખત લેવાઈ જાય છે, આપનો બધો. . . .

મને લોકો ડુબાવી દઈ શકે તેમ નથી! (હસતાં હસતાં) હું બહુ મોટી છું!

છતાં, સ્થૂલ રીતે, આપના ઉપર બહુ જ બોજો આવી પડે છે.

મેં જોયું છે કે હું જો વિરોધ કરું છું, તો વસ્તુ બગડે છે. મારામાં જો પ્રવાહિતાની લાગણી રહે છે તો પછી કોઈ આઘાત લાગતા નથી. આ ઉઝરડા અંગે પણ એમ જ છે (માતાજી પોતાની કોણી બતાવે છે). તમે જો અક્કડ બની જાઓ અને તમે વિરોધ કરો, તો તમને આઘાત લાગે છે. જે લોકોને પડતાં આવડતું હોય છે તેના જેવું આ છે. એ લોકો પડતા હોય છે, પણ કશું ભાંગવા દેતા નથી, જ્યારે જે લોકોને કેવી રીતે પડવું તે આવડતું નથી હોતું તેઓ, સહેજ અમથું પડી જવાય અને તેઓ કાંઈક ભાંગફોડ કરી નાંખે છે. આ એવી જ વસ્તુ છે, આપણે શીખવું જોઈએ કે કેવી રીતે. . . સંપૂર્ણ એકતા. સુધારવું, સીધું કરવું, એ પણ વિરોધ જ હોય છે. એટલે, તમે કહો છો તે પ્રમાણે, હુમલો ચાલુ રહેશે તોપણ શું થશે? એમાંય મજા પડશે, જોઈએ! (માતાજી હસે છે). અને બીજા લોકો આવી જ અવસ્થામાં હોતા નથી, એટલે કદાચ એ લોકો મૂંઝાશે, પણ હું લાચાર છું! (માતાજી હસે છે.)

આપણે હંમેશાં હસવું જોઈએ. હંમેશાં ભગવાન હસે છે, અને એ હસે છે અને

એમનું હસવું એટલું સરસ હોય છે, એટલું તો સરસ, પ્રેમથી એવું તો ભરેલું. એ હાસ્ય તમને એક અસાધારણ મધુરતાથી વીંટી લે છે.

એને પણ માણસોએ વિકૃત કરી દીધું છે — માણસોએ બધું જ વિકૃત કરી દીધું છે (માતાજી હસે છે).

વાર્તાલાપ - ૧૧

૨૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૭

કાંઈક ન વર્ણવી શકાય એવું બન્યું છે.

શરીરને પોતાની ક્રિયાઓ આપોઆપ કર્યે જવાનો અભ્યાસ હતો, એક સ્વાભાવિક વસ્તુની માફક, એટલે કે, એને માટે એવો કોઈ પ્રશ્ન રહેતો ન હતો કે એ ક્રિયાઓ મહત્ત્વની છે કે ઉપયોગની છે. દાખલા તરીકે, આપણી પાસે અમુક વસ્તુ ‘મહત્ત્વની’ છે કે ‘રસદાયક’ છે કે પછી નથી એવી રીતે જોવાની જે મનોમય કે પ્રાણમય દૃષ્ટિ છે એવી કોઈ દૃષ્ટિ એ ક્રિયાઓ પાસે ન હતી. એવી કોઈ દૃષ્ટિ ન હતી. અને પછી, હવે કોષો સભાન બનવા લાગ્યા છે ત્યારે એ બધા જાણે કે, પાછા હટી જાય છે, (માતાજી પાછા હટવાની ક્રિયા કરે છે), એ કોષો પોતાના ઉપર નજર માંડે છે, પોતે ક્રિયા કરી રહેલા છે એ રીતે પોતાનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા છે, અને આ બધું શા માટે છે તે અંગે ખૂબ જ પ્રશ્નો કરી રહ્યા છે. અને પછી, એક અભીપ્સા: ‘કેવી રીતે? એ સાચી રીતે કઈ રીતે થવું જોઈએ? આપણું કાર્ય શું છે, આપણી ઉપયોગિતા, આપણો પાયો શો છે? હા, આપણો પાયો અને આપણું જીવનનું ધોરણ શું છે?’ અને આ બધું ફરીથી મનોમય ભાષામાં મૂકીને આપણે એમ કહી શકીએ, ‘આપણે જ્યારે દિવ્ય બનીશું ત્યારે કેવા હોઈશું? એ વખતે શો ફેર પડશે? દિવ્ય રીતે આપણે કેવી રીતે જીવી શકીએ?’ અને આમાં આખોયે શારીરિક આધાર બોલવાનું કામ કરે છે. એ નર્ચો નાની નાની હજારો વસ્તુઓનો બનેલો છે. અને એ બધી વસ્તુઓ પોતે તો સાવ ઉદાસીન, બેપરવા છે. એ બધાં એ સમૂહ રૂપે, એક સમગ્રતા તરીકે, કોઈ એક બીજા કાર્યના ટેકા રૂપે જ રહેલાં હોય છે, એ સિવાય એમના અસ્તિત્વનું કોઈ કારણ નથી, એમનો પોતાનો કોઈ આગવો અર્થ હોય એમ દેખાતું જ નથી. અને પછી ફરી વાર પાછી એ જ વસ્તુ બને છે: એક રીતની ગ્રહણશીલતા જન્મે છે, મૂંગા મૂંગા ખુલ્લા થવાનું બને છે અને પેલી વસ્તુને દાખલ થવા દેવામાં આવે છે. અને એક તેજોમય, સંવાદમય બની રહે એવી અસ્તિત્વમાં રહેવાની એક રીતનું એક અત્યંત સૂક્ષ્મ એવું દર્શન થાય છે.

અસ્તિત્વની આ રીત હજી એવી છે કે એને બહુ શબ્દોમાં મૂકી શકાય તેમ નથી. પણ આ જે ખોજ ચાલી રહી છે તેમાં સતત એક વસ્તુ દેખાતી રહે છે અને તે સૂક્ષ્મ દર્શનનું રૂપ લે છે. એમાં એક અનેકરંગી પ્રકાશ દેખાય છે, એમાં બધા જ રંગો, બધા જ રંગો હોય છે, અને તે એક ઉપર એક એમ નહિ, પણ જાણે કે બધા રંગોને ટપકાં વડે ભેગા કરવામાં આવ્યા ન હોય તેવું હોય છે (ટપકાં કરવાની ક્રિયા). મારે અમુક તાંત્રિકોને મળવાનું થયું હતું, એને હવે બે વર્ષ થયાં છે (કદાચ થોડું વધારે પણ હોય, મને યાદ નથી). હું એમની સાથે સંબંધમાં હતી અને મને પેલો પ્રકાશ દેખાવા લાગેલો, અને મેં ધારેલું કે એ ‘તાંત્રિક’ પ્રકાશ છે, સ્થૂલ જગતને જોવાની તાંત્રિક રીત છે. પણ હવે એ પ્રકાશ મને સતત દેખાતો રહે છે, એ દરેક વસ્તુ સાથે જોડાયેલો છે અને એને ‘સાચા જડતત્ત્વનું દર્શન’ એમ કહી શકાય એવો તે લાગે છે. એમાં શક્ય હોય તેટલા તમામ રંગોને ભેળસેળ થવા દીધા વિના (ટપકાં કરવાની એ જ ક્રિયા) જોડવામાં આવેલા છે. અને તે તેજોમય ટપકાંની રીતે જોડવામાં આવેલા છે. દરેક વસ્તુ એની જ બનેલી છે. અને આ જ અસ્તિત્વની સાચી રીત હોય એમ લાગે છે — હજી મને એની ખાતરી નથી, પણ ગમે તે હો, એ અસ્તિત્વની એક ઘણી વધારે સભાન રીત છે.

અને એ હું આખોયે વખત જોતી રહું છું: ખુલ્લી આંખોએ, બંધ આંખોએ, આખોયે વખત. અને તમને (શરીર માટે), એક વિલક્ષણ પ્રકારનું દર્શન થાય છે. તમે જુઓ છો કે શરીરમાં એકીસાથે સૂક્ષ્મતા, ભેદકતા એમ જો કહીએ તો, હોય છે, આકારની મુલાયમતા હોય છે, એમાં સ્પષ્ટ રીતે ઉચ્છેદ નથી હોતો, પણ આકારોમાં રહેતી અક્કડતા ઠીક ઠીક હળવી થઈ ગઈ હોય છે (અક્કડતાનો ઉચ્છેદ હોય છે, આકારોનો નહિ): આકારોની અંદર મુલાયમતા હોય છે. અને શરીરને પોતાને, એને જ્યારે કોઈ એક કે બીજા ભાગમાં અનુભવ થયો, ત્યારે એને એમ લાગ્યું કે . . . એ જાણે કે થોડુંક મૂંઝાઈ ગયું, એને એમ લાગ્યું કે જાણે કશુંક ચાલ્યું જતું હતું. પણ આપણે જો શાંત રહીએ અને શાંતિથી રાહ જોઈએ તો, આ અનુભવને બદલે પછી માત્ર એક રીતની મુલાયમતાનો, પ્રવાહિતાનો અનુભવ થવા લાગે છે, અને એ જાણે કોષો માટેની એક નવી રીત હોય એમ લાગે છે.

એ સંભવ છે કે શારીરિક અહંને બદલે હવે સ્થૂલ રીતે જે વસ્તુ આવવાની છે તે આ હશે; એટલે કે, આકારમાં રહેલી અક્કડતા આ અસ્તિત્વની નવી રીતને જગા કરી આપશે. પણ આપણે જાણીએ છીએ કે વસ્તુઓનો જે પ્રથમ વાર સંપર્ક થાય છે તે હંમેશાં ઘણો ‘આશ્ચર્યકારક’ હોય છે, પણ ધીરે ધીરે શરીર ટેવાતું જાય છે. એક રીતમાંથી નીકળી બીજામાં પહોંચવામાં જે સમય લાગે છે તે જરા મુશ્કેલ હોય છે.

અને આ પલોંચવાની ક્રિયા બહુ ક્રમે ક્રમે કરવામાં આવતી રહે છે, અને છતાં એક ક્ષણ (પસાર થવાની ક્ષણ), થોડીક સેકન્ડો એવી આવે છે કે. . . એ વિષે ઓછામાં ઓછું એટલું તો કહી શકાય કે તે ‘અણધારી’ હોય છે.

આ રીતે બધી જ ટેવોને નાબૂદ કરી નાખવામાં આવે છે. અને શરીરને બધી જ ક્રિયાઓ માટે એમ જ થતું હોય છે; લોહીનું પરિભ્રમણ, પાચન, શ્વાસોચ્છ્વાસ — બધી જ ક્રિયાઓ માટે. અને અવસ્થાન્તર થવાની ક્ષણે એકને બદલે બીજી ક્રિયા એકાએક આવી જાય છે એમ નહિ, પણ એ બે ક્રિયા વચ્ચેની એક પ્રવાહી અવસ્થા બની આવે છે, અને એ મુશ્કેલી ભરેલી સ્થિતિ હોય છે. એ તો આપણને આ જે મહાન શ્રદ્ધા છે, સંપૂર્ણ અવિચલ એવી, તેજોમય, અખંડ, અવિકારી — પરમાત્માના સાચેસાચ અસ્તિત્વમાં આપણને જે શ્રદ્ધા છે, પરમાત્માનું અસ્તિત્વ એ જ એકમાત્ર સાચું અસ્તિત્વ છે એવી રીતની શ્રદ્ધા, એને લીધે જ બધી વસ્તુઓ દેખાવની અંદર એની એ વસ્તુ તરીકે ચાલુ રહી શકે છે.

અસ્તિત્વની આ જે બધી સામાન્ય ક્રિયાઓ છે, સામાન્ય પદ્ધતિઓ છે એ બધી મોટાં મોટાં મોજાંઓ જેવી હોય છે અને એ બધાંને દૂર ધકેલી દેવામાં આવતી હોય છે અને એ બધી પાછી ચડી આવે છે અને આપણને ડુબાડી દેવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને ફરી પાછી તેમને ધકેલી દેવામાં આવે છે. અને હું જોઉં છું કે અનેક વર્ષો લગી, શરીર અને આખી શારીરિક ચેતના, સલામતીને માટે, સલામતીના એક સાધન તરીકે, નાસી છૂટવાને માટે જૂની રીતમાં પાછાં ઢળી પડતાં હતાં. અને હવે એ પાછાં ફરીથી એ વસ્તુ નહિ કરવાને માટે સંમત થયા છે. ઊલટું, જે કાંઈ પરિણામ આવે, ‘ભલે વિસર્જન થઈ જવાનું હોય તો વિસર્જન થઈ જાઓ’ એ રીતે સ્વીકાર કરવાને તે સંમત થયાં છે, પણ ગમે તે વસ્તુ બનશે તેનો તે સ્વીકાર કરશે.

મનની અંદર, આ વસ્તુ જ્યારે સ્થૂલ મનમાં બને છે (એ ઘણાં વરસો ઉપર બનેલું, પણ ત્યારે પણ મેં એ વાતની નોંધ લીધેલી), ત્યારે લોકોને એમ થાય છે કે પોતે ગાંડા થઈ રહ્યા છે, અને લોકો ડરી જાય છે (અને ભયને લીધે વસ્તુઓ બનવા માંડે છે), અને પછી એમાંથી નીકળી જવા માટે લોકો સામાન્ય બુદ્ધિમાં ઉતાવળે ઉતાવળે પાછા આવી જાય છે. આ પેલાના જેવું જ છે — એની એ જ વસ્તુ તો નથી, પણ સ્થૂલમાં જે બનતું હોય છે તેને મળતી આવતી વસ્તુ છે: તમને લાગે છે કે સ્વાભાવિક રીતની બધી જ સ્થિરતા ચાલી જવા માંડી છે. તો, લાંબા વખત સુધી — લાંબો વખત સુધી આ રીતની ટેવરૂપ પીછેહઠ આવી ગયેલી, એમ થયા પછી તમે

સાવ આરામમાં આવી જાઓ છો અને ફરી પાછું શરૂ કરો છો. અને હવે એ બધાં પાછાં જવા માગતાં નથી: ‘ગમે તે થાય, જોઈ લઈશું’ — મહાન સાહસ.

આપણે કેવા બનીશું — આપણે કેવા બનીશું? કેવા. . . . હા, કોષો કહી રહ્યા છે: ‘આપણે કેવા બનીશું? આપણે કેવા બનીશું?’

એ રસદાયક છે.

વાર્તાલાપ - ૧૨

૪ માર્ચ, ૧૯૬૭

રૂપાંતરનો આ પ્રશ્ન, હું વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ છું કે એ માટેના ત્રણ રસ્તા છે, આગળ વધવાની ત્રણ રીતો છે અને એને પૂરેપૂરું સિદ્ધ કરવા માટે આ ત્રણેને ભેગાં કરવાનાં રહે છે.

એમાંની પહેલી રીત, અને સ્વાભાવિક રીતે જ એ સૌથી વધારે મહત્ત્વની રીત છે, અને તેને ‘આધ્યાત્મિક’ કહી શકાય — એ એવી છે કે એમાં પરમ ચેતના સાથે — પ્રેમ-ચૈતન્ય-શક્તિ, હા, એ એ પ્રમાણે છે — આપણે સંપર્કમાં આવવાનું રહે છે. પરમ ચેતનાનાં આ ત્રણ સ્વરૂપો છે: પરમ પ્રેમ-ચૈતન્ય-શક્તિ, અને તેની સાથે સંપર્ક, તદ્દરૂપતા: બધા સ્થૂલ કોષો પેલા તદ્ ને ઝીલી શકે તેવા, એ તદ્ ને અભિવ્યક્ત કરી શકે તેવા બનાવવાના છે — તદ્ રૂપે બની રહેવાનું છે.

બધાંયે સાધનોમાં આ સૌથી વધુ સમર્થ સાધન છે, અને અત્યંત અનિવાર્ય સાધન છે.

બીજી રીત તે ગુહ્ય વિદ્યાની છે, એ વિદ્યા બધી અંતરાલ સૃષ્ટિઓને લઈ આવે છે. આમાં ત્યાં જે બધી શક્તિઓ અને વ્યક્તિતાઓ રહેલી છે, જે બધા અંતરાલ પ્રદેશો રહેલા છે તે બધાનું ઘણું જ વિગતવાર જ્ઞાન મળી આવે છે અને આ પદ્ધતિ એ બધાનો ઉપયોગ કરે છે. આ રીતમાં આપણે અધિમાનસના દેવોનો ઉપયોગ કરીએ છીએ. આ બધું બીજી રીતમાં બને છે. શિવ, કૃષ્ણ, મા ભગવતીનાં બધાં સ્વરૂપો આ બીજી રીતનો ભાગ બની રહે છે.

અને પછી એક ઊર્ધ્વ પ્રકારની બૌદ્ધિક રીત છે. એમાં વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી ઉપરના એવા એક આત્મતત્ત્વને બહાર લાવવામાં આવે છે. એ આત્મા પ્રશ્નને નીચેની બાજુએથી હાથમાં લે છે અને એ રીતનું મહત્ત્વ પણ રહેલું છે. વિગતવાર કાર્યની દૃષ્ટિથી જોતાં, આ પદ્ધતિ આપણને અસ્પષ્ટતાઓ ઘટાડી આપે છે અને એક વધારે સીધું અને ચોક્કસ કાર્ય લઈ આવે છે.

આ ત્રણેને જો ભેગાં કરી શકાય તો દેખીતી રીતે જ વસ્તુ વધારે વેગથી બનવા લાગે.

પહેલી વસ્તુ સિવાય તો કાંઈ જ બની શકે તેમ નથી, એના વિના બીજાં બે તો ભ્રાંતિરૂપ પણ બની જાય છે: એ બે તમને ક્યાંય પહોંચાડતા નથી, તમે કશી નિશ્ચિતતા વિના ગોળગોળ ફર્યા જ કરો છો. પરંતુ પહેલી વસ્તુ ઉપર તમે આ બીજાં બેને ઉમેરી શકો તો હું ધારું છું કે કાર્ય ખૂબ જ વધારે ચોક્કસ અને સીધું અને વેગદાર બને છે.

આ દિવસોમાં જે ‘અધ્યયન’ ચાલે છે તેનું પરિણામ આ છે.

વાર્તાલાપ - ૧૩

૭ માર્ચ, ૧૯૬૭

મારી પાસે મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી (નાનાં બાળકો નહિ, મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી) ‘મૃત્યુ’ વિષે, મૃત્યુની પરિસ્થિતિઓ, અત્યારે આટલા બધા અકસ્માતો શા માટે થાય છે ઈત્યાદિ વિષે થોડા પ્રશ્નો આવ્યા છે. મેં બે જણને તો જવાબ આપ્યા પણ છે. એ તો સ્વાભાવિક જ છે કે જવાબ મનની ભૂમિકા પરથી હતો, પણ એમાં મનથી ઉપર જવાનો પ્રયત્ન હતો.

હા, આ રીતનું જે મનોમય તર્કશાસ્ત્ર છે તે એમ માગે છે કે આ તર્ક શાસ્ત્ર પ્રમાણે વસ્તુઓ એકબીજામાંથી નિષ્પન્ન થવી જોઈએ, એટલે લોકોને એવા પ્રશ્નો થાય છે કે જે . . . અશક્ય હોય છે.*

*“મૃત્યુનો સમય અને રીતિ એ શું આત્મા હંમેશાં પોતે પસંદ કરતો નથી? બોમ્બ, પૂર, ભૂકંપ દ્વારા માનવજાતિના જે મહા વિનાશો સર્જાય છે તેમાં શું બધા જ આત્માઓએ તે ક્ષણે સાથે મળીને મરવાનું પસંદ કર્યું હશે?”

આમાં કશું વિશેષ નવીન નથી, પરંતુ એમાં ચેતના વિશાળ બને છે, અને આ બધા પ્રશ્નો માત્ર હમણાં જ વાતાવરણમાં આવી ગયા છે અને પ્રથમ તો આપણને એમ જ થાય છે કે માણસને મૃત્યુ વિષે કશું જ જ્ઞાન નથી — મૃત્યુ શું છે એની એને ખબર નથી, શું થતું હોય છે એની એને ખબર નથી, ઓણે અનેક રીતના સિદ્ધાંતો આપ્યા છે, પણ એમાં કશું ચોક્કસ હોતું નથી. અને આ રીતે આગળ વધતાં વધતાં, આ રીતનો આગ્રહ રાખતાં હું એવા નિર્ણય ઉપર આવી છું કે ખરી રીતે જોતાં મૃત્યુ જેવી કોઈ વસ્તુ નથી.

એમાં માત્ર એક આભાસ છે અને તે આભાસ એક મર્યાદિત દૃષ્ટિ ઉપર મંડાયેલો છે. પરંતુ ચેતનાના આંદોલનમાં કોઈ ધરમૂળથી ફેરફાર બનતો હોતો નથી. અને આ વસ્તુ મારી પાસે એક ચિંતાના ઉત્તર રૂપે આવી હતી (મૃત્યુ સાચેસાચ શું છે તેનું જ્ઞાન ન હોવાને લીધે કોષોમાં એક જાતની ચિંતા રહેતી હોય છે. એ પ્રમાણે આ ચિંતા રહેતી હતી). અને જવાબ અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે આવ્યો અને ચાલુ પણ રહ્યો, કારણ કે માત્ર ચેતના જ જાણી શકતી હોય છે, કેમ કે. . . કેમ કે અવસ્થામાં જે ફેરફાર બની આવે છે તેને જે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે તે માત્ર ઉપરછલ્લું મહત્ત્વ જ હોય છે, એ મહત્ત્વ આ ઘટના પોતે શું છે તે વિષેના અજ્ઞાન ઉપર મંડાયેલું હોય છે. જે વ્યક્તિ પોતે વ્યવહારનું સાધન ટકાવી રાખી શકતી હોય છે તે કહી શકે છે કે તેને પોતાને માટે આમાં કોઈ ખાસ તફાવત પડતો નથી.

પરંતુ પેલી જે બીજી વસ્તુ છે તે હવે તૈયાર થઈ રહેલી છે. એમાં જે સ્થાનો છે તે હજી ચોક્કસ બનેલાં નથી તેમ જ અનુભૂતિની અમુક વિગતો હજી ખૂટે છે. એટલે મને લાગે છે કે જ્યાં લગી આ વિષયનું જ્ઞાન પૂરેપૂરું થઈ ન જાય ત્યાં સુધી રાહ જોવી

મનુષ્યોની મોટા ભાગની સંખ્યાને તો એક સામૂહિક ભાવિ હોય છે, એમને માટે તો આ પ્રશ્ન જરા પણ ઊભો થતો નથી.

જે માણસમાં ચૈત્ય પુરુષે વ્યક્તિગત રૂપ લીધેલું હોય છે તે સામૂહિક વિપત્તિઓમાં પણ જીવતો રહી શકે છે, એવી જો એના આત્માની પસંદગી હોય તો.

“મૃત્યુ પછી, આત્મા પોતાના ચૈત્ય સ્વરૂપમાંથી એક વાર છૂટો પડી જાય, પોતાના પ્રાણમય અને મનોમય સ્વરૂપમાંથી છૂટો પડી જાય, તે પછી તે પોતે અસ્તિત્વમાં છે તેવું ભાન તેને કેવી રીતે રહે છે?”

આત્મા એ પરમાત્માનો સ્ફુલિંગ છે; પરમાત્માને પોતાના અસ્તિત્વને સભાન બનવા માટે શરીરની જરૂર કેવી રીતે રહે છે તે મને સમજાતું નથી.

વધુ ઠીક રહેશે, કારણ કે ધારણાઓને આધારે અમુક કાંઈક મળતી આવતી વસ્તુ કહેવી એના કરતાં એક સંપૂર્ણ અનુભૂતિ સાથે પૂરી હકીકત કહેવી એ વધુ ઠીક રહેશે. એટલે આ વાત આપણે ભવિષ્ય ઉપર મુલતવી રાખીએ છીએ.

પરંતુ આપ કહો છો કે કોઈ તફાવત છે નહિ. . . . આપણે બીજી બાજુ ચાલ્યા જઈએ છીએ ત્યારે આપણને સ્થૂલ જગતનું દર્શન ચાલુ રહે છે કે ચાલુ રહી શકે છે ખરું?

હા, હા, વસ્તુ એમ છે.

વ્યક્તિઓનું દર્શન. . . .

હા, એ પ્રમાણે હોય છે.

માત્ર એટલું કે, એમાં દર્શન થવાને બદલે તમે એક ભ્રાંતિમય અવસ્થામાંથી બહાર નીકળી જતા હો છો અથવા તો એક આભાસોનું બનેલું દર્શન હોય એવા દર્શનમાંથી તમે બહાર નીકળી જતા હો છો, પણ તમને દર્શન તો રહે છે જ; એટલે કે ત્યાં પછી એવી ક્ષણો આવેલી કે જ્યારે મને આ પ્રમાણે દેખાયેલું, હું તફાવત જોઈ શકેલી, માત્ર એટલું જ કે, એ અનુભૂતિ સંપૂર્ણપણે થઈ નહોતી (એ અર્થમાં તે સંપૂર્ણ નહોતી કે તેમાં બાહ્ય સંયોગોની દખલગીરી રહેતી હતી), એટલે એને વિષે વાત કરવા પહેલાં થોડીક રાહ જોવી એ વધુ ઠીક રહેશે.

પરંતુ એ દર્શન તો ચાલુ રહેલું જ છે.

એ દર્શન પૂરેપૂરું એનું એ જ હોતું તો નથી, પણ કોઈક વાર એમાં પોતામાં વધારે અસરકારકતા આવી જાય છે; પણ આ વસ્તુ પેલી બીજી બાજુ તરફથી સાચા સ્વરૂપમાં જોવાઈ ન હતી. આ કેવી રીતે સમજાવવું તે ખબર નથી, મારી પાસે આનો એક દાખલો હતો — દાખલો નહિ: કાંઈક જીવતી વસ્તુ, પૂર્ણ દર્શન — એમાં એક માણસ કે જે મારી સાથે વરસો લગી રહ્યો હતો તે શરીરમાંથી બહાર ચાલી ગયા પછી (પણ તે ખૂબ જ સ્થૂલની રીતે બહાર ચાલી ગયા પછી) એક પૂરેપૂરા સભાન સંપર્કમાં રહ્યો હતો, અને તે લય પામી ગયા વિના એક બીજી જીવતી વ્યક્તિ સાથે ગાઢ રીતે સંબંધમાં રહેલો હતો, અને એ સંબંધમાં તેની પોતાની ચેતના મુજબનું જીવન ચાલુ રાખતો હતો. અને એ બધું — હું એ નામો કે હકીકત આપી શકતી નથી, પરંતુ એ એક પૂરેપૂરી નકકર બીના હતી. અને એ ચાલુ રહેલી છે.

આ બધું જોવામાં આવેલું છે — મેં એ ઘણા વખત ઉપર જોયેલું છે, પણ એ હવે આ નવી ચેતનાના એક દૃષ્ટાંત રૂપે પાછું આવ્યું, આ જ સવારે. એની અસરો તો (આ સંબંધની) અસાધારણ રીતે નક્કર હતી: પેલી બીજી વ્યક્તિની ચેતનાની શક્તિઓ અને ક્રિયાઓનું આથી પરિવર્તન થયું છે, અને તે સભાન રીતે — એ એક સંપૂર્ણ સભાન રીતનું જીવન હતું. અને એ ચેતના, જ્યારે શરીર લેશ પણ હતું નહિ અને જ્યારે તેની હાજરી રાતને વખતે માત્ર સૂક્ષ્મ દર્શનમાં જ દેખાતી હતી ત્યારે જે ચેતના સભાન રૂપની હતી તે જ ચેતના હતી.

બીજા પણ દાખલા છે.

આ દાખલો બહુ જ નજીકનો તેમ જ ખૂબ જ નિકટના પરિચયનો છે અને એટલે હું તેને બધી વિગતોમાં જોઈ શકી હતી.

પરંતુ આ વસ્તુ આ નવા દર્શન દ્વારા જ સ્પષ્ટ, ચોક્કસ અને દેખાઈ શકે તેવી બનેલી છે, કારણ કે, આ કેવી રીતે કહું? હું એ જાણતી હતી — હું એ પહેલાં જાણતી હતી, જાણતી હતી — , પણ મેં એ વસ્તુ ફરીથી નવી ચેતના દ્વારા જોઈ, જોવાની નવી રીત મુજબ જોઈ, અને પછી આખી સમજણ પૂરેપૂરી બની ગઈ છે, દર્શન સંપૂર્ણ બની રહ્યું છે, પૂરેપૂરું નક્કર, અને પેલા દર્શન વખતે, — એ વખતનું જ્ઞાન મનોમય-પ્રાણમય હતું — જે તત્ત્વો, ખાતરી કરાવી આપે તેવાં તત્ત્વો, સાવ ખૂટતાં હતાં તે બધાં આ દર્શનમાં હતાં. આ જે થયું, તે કોષોની ચેતનાનું જ્ઞાન હતું.

પરંતુ આ બધું બધી જ હકીકતો સાથે કહેવામાં આવે (અને તે આપી શકાય તેમ નથી) તો જ રસિક બની શકે તેમ છે. એટલે હું હવે એક વધુ સંપૂર્ણ રીતની, વધારે ‘અ-વૈયક્તિક’ રીતની અનુભૂતિ મેળવવા ઈચ્છું છું, એટલે કહો કે, જેને મારે હકીકતો વડે સમજાવવી ન હોય, પણ જે એ પ્રક્રિયાની સમગ્રતાના એક દર્શન રૂપે હોય એવી અનુભૂતિ. અને એ પછી જ, હું કહી શકીશ.

એ આવશે.

વાર્તાલાપ - ૧૪

૨૪ મે, ૧૯૬૭

ગઈ કાલે એક જણે મને નીચેનો પ્રશ્ન લખી મોકલ્યો છે:

આખરે 'ભગવાન' છે શું?

મેં એને જવાબ આપ્યો.

મેં એને કહ્યું કે હું તને જવાબ આપું છું તે માત્ર તને થોડીક મદદ થાય એટલા માટે જ છે, પણ બીજા સેંકડો જવાબો હોઈ શકે છે અને એ દરેક જવાબ બીજા જવાબ જેટલો સાચો હોઈ શકે છે.

'ભગવાનને જીવનમાં ઉતારાય છે,
પણ તેમની વ્યાખ્યા થઈ શકતી નથી. . . .'

અને પછી મેં ઉમેર્યું: 'પણ તેં મને પ્રશ્ન પૂછ્યો છે એટલે હું તને જવાબ આપું છું:

'ભગવાન એ પરમ પૂર્ણતા છે,
જે કાંઈ અસ્તિત્વમાં છે તે સર્વનું મૂળ છે;
એમને વિષે આપણે ક્રમે ક્રમે સભાન બની
શકીએ છીએ, પણ આમ તો આપણે આખો વખત
સારીયે શાશ્વતી માટે એમના રૂપે જ રહેલા છીએ.'

એક વાર કોઈએ મને કહેલું પણ ખરું કે આ વસ્તુનો એ પોતે તો વિચાર કરી શકે તેમ જ નથી. ત્યારે મેં એને જવાબ આપેલો: 'નહિ! એ રીતે તમને મદદ મળતી નથી. તમારે માત્ર એટલો જ વિચાર કરવાનો કે ભગવાન બધું જ છે (વધારેમાં વધારે પ્રમાણમાં), આપણે આપણી ઊંચામાં ઊંચી, વધુમાં વધુ તેજોમય અભીપ્સામાં જે જે કાંઈ બનવા માગીએ છીએ એ બધું ભગવાન છે. આપણે જે જે કાંઈ બનવા માગીએ છીએ તે ભગવાન છે.' એથી એને બહુ જ આનંદ થઈ ગયો, અને એણે મને કહ્યું: 'ઓ! એ રીતે તો, આ સહેલું થઈ જાય છે!'

પણ તમે જ્યારે જોવા લાગો છો — મનોમય પ્રવૃત્તિમાંથી તમે જ્યારે બહાર નીકળી આવો છો અને તમને થયેલી અનુભૂતિનું અવલોકન કરવા માંડો છો — ત્યારે તમે પોતાને કહો છો: 'આ વાત કહેવી કઈ રીતે? એનો ખુલાસો કઈ રીતે કરવો?' એ

પછી તમારી પાસે સૌથી વધુ નજીકની કોઈ વસ્તુ હોય, સૌથી વધુ તમારા હાથમાં આવે એવી, તો તે આ છે: આપણે આ જે ‘કોઈક’ બનવાની અભીપ્સા રાખીએ છીએ તેમાં આપણે, આપણે જે કોઈ બનવા ઈચ્છીએ છીએ, જે જે વસ્તુને આપણે અત્યંત અદ્ભુત તરીકે કલ્પીએ છીએ, જે જે કોઈ એક તીવ્ર (અને અજ્ઞાનમય) અભીપ્સાનો વિષય રહેલું છે, અને એવું એવું બધું, એમાં સહજ ભાવથી, આપોઆપ જ મૂકી દઈએ છીએ. અને એ બધું કરતાં કરતાં આપણે પેલા ‘કોઈક’ની નજીકમાં પહોંચીએ છીએ અને . . . મૂળ વસ્તુ તો એ છે કે, આ સંપર્ક તમને વિચાર દ્વારા મળતો નથી હોતો, એ સંપર્ક તમારી અંદર પ્રભુને મળતી આવતી એવી કોઈ વસ્તુ હોય છે તેના દ્વારા મળે છે, એ વસ્તુ અભીપ્સાની તીવ્રતાને લીધે જાગૃત થઈ જાય છે. અને પછી, આપણે પોતાને માટે તો, આ સંપર્ક — આ મિશ્રણ — થઈ જાય. એક સેકન્ડ માટે પણ, તો પછી કોઈ ખુલાસો કરવાની જરૂર રહેતી નથી. એ વસ્તુ પોતે જ એક પરમ અનન્ય રૂપે તમારા ઉપર આવીને બેસી જાય છે અને એ વાત હરેક રીતના ખુલાસાથી બહારની તેમ જ ઉપરની વાત છે.

પરંતુ ત્યાં પહોંચવા માટે, દરેક જણ જે જે વસ્તુ અને વધુમાં વધુ સહેલાઈથી દોરવાણી આપે છે તેને એની અંદર મૂકી લે છે.

અને જ્યારે અનુભૂતિ થઈ આવે છે ત્યારે, જ્યારે પેલું સંમિશ્રણ, જોડાણ બને છે તે ક્ષણે ચેતનાને એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે માત્ર સમાન વસ્તુ જ સમાનને જાણી શકે છે અને એમાંથી એ વસ્તુની સાબિતી મળી રહે છે કે પેલી ચીજ ત્યાં રહેલી છે (માતાજી દૃઢ્યના કેન્દ્ર તરફ આંગળી બતાવે છે). એ ચીજ ત્યાં રહેલી છે તેની એ સાબિતી છે. અને આ વસ્તુ જાગૃત બને છે તે અભીપ્સાની તીવ્રતાને લીધે બનતું હોય છે.

મારી પાસે એ પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે એ માણસ જાણે કે મને એમ જ કહી રહ્યો હતો: ‘હા, હા, એ બધું તો બહુ સારું છે, પણ આખરે આ ભગવાન તે શું છે?’ પછી મેં એનો પત્ર વાંચ્યો, અને એક નીરવતા બની આવી, સંપૂર્ણ નીરવતા, દરેક વસ્તુની, અને જાણે કે એક દૃષ્ટિ મંડાઈ ગઈ, બધી જ વસ્તુઓને પોતામાં લઈ લેતી હોય તેવી — અને જોવા માગતી હોય તેવી. . . આ રીતે મેં પછી જોયા કર્યું, શબ્દો આવ્યા ત્યાં સુધી; પછી મેં લખી લીધું: ‘આ એક જવાબ છે, બીજો સંકડો હોઈ શકે છે, દરેક સરખી રીતના.’

અને જે વખતે, જેની વ્યાખ્યા કરવાની જરૂર હતી તે આ ‘કોઈક’ વસ્તુ તરફ દૃષ્ટિ મંડાવેલી હતી તે વખતે બધે જ એક મોટી નીરવતા છવાઈ ગઈ હતી અને એક

મહાન અભીપ્સા (જાણે કે એક જવાબા ઊંચે ચડતી હોય તેવી ક્રિયા), અને આ અભીપ્સાએ જે બધાં રૂપો લીધાં એ બધું બહુ જ રસિક હતું. . . . આપણે જે અદ્ભુત 'અજ્ઞાત'ના રૂપે બનવા માગીએ છીએ. . . . તેના પ્રત્યે પૃથ્વીની અભીપ્સાની વાર્તા.

અને દરેક જણ — જેના જેના ભાગ્યમાં આ જોડાણ નિમયિલું છે તે — સરળ ભાવે માની લે છે કે પોતે જે પુલ ઉપર થઈને ગયો છે તે જ એકમાત્ર પુલ છે. પરિણામ: ધર્મો, તત્ત્વજ્ઞાનો, દૃઢ મતો, માન્યતાઓ — લડાઈ.

અને વસ્તુઓને નિહાળતા એક સ્મિત વડે સમગ્ર રૂપે જોતાં આ વસ્તુ બહુ જ રસમય બને છે, બહુ જ મનોહર બને છે, ઓહ! આ સ્મિત. . . નિહાળી રહેલું. આ સ્મિત, જાણે કે એ કહેતું હતું, 'તમે વસ્તુઓને ગૂંચવી નાખો છો, અને એ તો એટલું સરળ થાય તેવું છે!'

સાહિત્યની ભાષામાં કહેવું હોય તો, આપણે એમ કહી શકીએ કે: 'આવી સરળ વસ્તુ માટે આટલી બધી ગૂંચવેલી વાતો: પોતે પોતા રૂપે થઈ રહેવાનું.'

(મૌન)

અને તું, ભગવાન વિષે તું શું ધારે છે?

મને ખબર નથી, મેં પોતાને આ પ્રશ્ન કદી પૂછ્યો નથી.

મેં પણ પૂછ્યો નથી! મેં મને પોતાને આ પ્રશ્ન કદી પૂછ્યો નથી. કારણ કે જે ક્ષણે જાણવાની જરૂર ઊભી થતી હતી ત્યારે આપોઆપ જવાબ મળી રહેતો હતો. અને એ જવાબ, આપણે જેની ચર્ચા કરીએ છીએ એવા શબ્દો વડે નહિ: જવાબ ... કાંઈક એના જેવો, આંદોલન. એ વસ્તુ હવે લગભગ સતત બની રહી છે.

કુદરતી રીતે જ, માણસો એકેએક બાબતમાં મુશ્કેલીઓ ઊભી કરે છે (હું માનું છું એમને મુશ્કેલીઓ બહુ જ ગમતી હોવી જોઈએ, કારણ કે. . . .) નાનામાં નાની વસ્તુ માટે હંમેશાં મુશ્કેલીઓનો ડુંગર થઈ જતો હોય છે. એટલે આપણે એમ કહેતાં કહેતાં સમય પસાર કરીએ છીએ: 'શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ — શાંત રહો.' અને શરીર પોતે પણ મુશ્કેલીઓની વચ્ચે જીવતું હોય છે (એને પણ એ ગમતી લાગે છે!), પણ એકાએક કોષો પોતાનો ઓમ્ ગાઈ ઊઠે છે. . . . આપોઆપ. અને પછી બધા કોષો જાણે કે બાળકના આનંદથી છલકાતા હોય તેમ (માતાજી આશ્ચર્યના ભાવ સાથે)

બોલી ઊઠે છે: ‘આહ હા! આ શું અમારાથી કરી શકાય? અમને એ કરવાનો હક છે!’ એ બહુ અસર કરી જાય છે.

અને પરિણામ તરત જ આવે છે: પેલું મહાન આંદોલન શાંતિમય, સર્વ શક્તિમાન.

મારી વાત કરું તો, મારી આસપાસ આ જે બધી સંકલ્પશક્તિઓ તરફથી સતત દબાણ આવી રહ્યું છે તે ન હોત તો, હું કહેત: ‘ભગવાન શું છે એ તમારે શા માટે જાણવું છે? એની તમારે શા માટે ચિંતા કરવી જોઈએ? તમારે માત્ર ભગવાન રૂપે બની રહેવાનું છે.’ પણ લોકો વિનોદ સમજી શકતા નથી.

- મારે ભગવાન શું છે તે જાણવું છે.
- પણ ના! એ બધું નિરર્થક છે.
- આહ!

અને લોકો તમને ભવાં ચડાવીને જવાબ આપે છે: ‘આહ! એમાં શું કાંઈ રસ પડે તેવું નથી?’

- તમારે એ જાણવાની જરૂર નથી: તમારે એ રૂપે બની રહેવાનું છે.

એ લોકો, જગતમાં બુદ્ધિપ્રધાન લોકોની જે મોટી બહુમતી છે તેની હું વાત કરું છું, એમ કલ્પી શકતા નથી કે આપણે કોઈ વસ્તુ શું છે તે જાણ્યા વિના તે કરી શકીએ છીએ અથવા તે રૂપે બની શકીએ છીએ.

એ વાત પણ, આપણને જો વિનોદ ગમતો હોય તો, એમ કહી શકીએ છીએ:

‘આપણે જ્યારે જાણતા નથી હોતા ત્યારે જ આપણે વધુમાં વધુ દિવ્ય હોઈએ છીએ.’

(માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે.)

જે લોકોને વ્યાખ્યાઓ ગમે છે તેમને ‘ભગવાન શું છે?’ એનો જવાબ એક બીજી રીતે પણ આપી શકાય. . . . એક સ્મિત કરતી અને તેજોમય વિશાળતા.

એ ત્યાં જ છે, નહિ? એ ત્યાં જ છે.

(થોડા દિવસો પછી)

ભગવાન વિષે આપણે એ દિવસે જે કહેલું તેમાં મારે કાંઈ ઉમેરવાનું છે. કોઈ મને પ્રશ્ન કરે છે:

‘અને પ્રભુ શું છે?’

આ પ્રશ્ન શ્રી અરવિંદના એક લખાણ ઉપર થયેલો છે. એ આમ છે:

‘પ્રેમ આપણને ભેદના દુઃખમાંથી સંપૂર્ણ મિલનના પરમ આનંદમાં લઈ જાય છે, પણ એમાં પેલો મિલનની ક્રિયાનો જે આનંદ હોય છે તે ચાલ્યો જતો નથી હોતો. આ મિલન તે આત્માને માટે મોટામાં મોટી શોધ રૂપ બની રહે છે અને આ વિશ્વમાંનું જીવન તે એને માટેની એક લાંબી તૈયારી રૂપ હોય છે. એટલે પ્રેમ દ્વારા પ્રભુ પાસે જવું એ શક્ય તેટલી મહાનમાં મહાન આધ્યાત્મિક સિદ્ધિ માટેની તૈયારી કરવી એમ બની રહે છે.’

(ધ સિન્થેસિસ ઓવ યોગ, પૃ. ૫૨૩)

આ છેલ્લા શબ્દોના સંદર્ભમાં મને પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો છે: પ્રભુ શું છે? એટલે મેં કહેલું (મેં ‘પ્રભુ’ શબ્દ ઉપાડી લીધેલો):

‘જે જે વસ્તુ માણસથી ચડિયાતી હોય છે અને તેના ઉપર સત્તા ચલાવતી હોય છે, જે જે વસ્તુને તે જાણી શકતો નથી પણ જેને તે વશ થઈ રહે છે તે બધાને માણસે આપેલું એ નામ છે.’

‘જે જે વસ્તુ માણસથી ચડિયાતી છે તે બધાને’ એમ કહેવાને બદલે આપણે એમ કહી શકીએ છીએ ‘જે વસ્તુ માણસથી ચડિયાતી છે તેને’, કારણ બૌદ્ધિક દૃષ્ટિબિદુથી જોતાં ‘તે બધું’ એ શબ્દો વિવાદાસ્પદ રહે છે. મારે એમ કહેવું છે કે એવું એક ‘કંઈક’ છે — એક કંઈક કે જેની વ્યાખ્યા થઈ શકે તેમ નથી અને જેનો ખુલાસો આપી શકાય તેમ નથી — અને માણસને હંમેશાં એમ થતું રહ્યું છે કે આ કંઈક તેના ઉપર સત્તા ચલાવે છે. એ વસ્તુ શક્ય હોય તેટલી સર્વ સમજણથી પર રહેલી છે અને તે એના ઉપર સત્તા ચલાવે છે. અને પછી ધર્મોએ એને એક નામ આપેલું છે; માણસે એને ‘પ્રભુ’ કહ્યો છે. અંગ્રેજીમાં એને લોકો ‘ગોડ’ (God) કહે છે, બીજી ભાષામાં એને બીજી રીતે કહે છે, પણ આખરે તો એ પેલી વસ્તુ છે.

હું જાણી કરીને કોઈ વ્યાખ્યા આપતી નથી. કારણ કે મારા આખાથે જીવનમાં મને એમ થતું રહેલું છે કે એ એક શબ્દ છે અને એ શબ્દ એવો છે કે જેની પાછળ લોકોએ ઘણી બધી અતિશય અનિષ્ટ વસ્તુઓ મૂકેલી છે. . . . દાખલા તરીકે, પ્રભુ વિષેનો આ ખ્યાલ લોકે જેમાં પ્રભુ પોતે માત્ર એકલા એક જ રહેવા માગતા હોય છે, લોકો કહે છે તે મુજબ: પ્રભુ એક અને અનન્ય છે. પણ લોકોને આ વસ્તુનો અનુભવ થાય છે અને તે વિષે, તેઓ કહે છે, આનાતોલ ફ્રાન્સે એમના 'Revolte des Anges — દેવોનું બંડ' માં કહ્યું છે તે રીતે: 'આ પ્રભુ પોતે જ એક અને માત્ર એકલા જ રહેવા માગે છે.' આ વસ્તુએ મને મારા બાળપણમાં, જો એમ કહીએ તો, પૂરેપૂરી નાસ્તિક બનાવી દીધી હતી: જે તત્ત્વ પોતે એમ જાહેર કરે કે પોતે અનન્ય છે અને સર્વ-શક્તિમાન છે, તે ભલે ગમે તે હોય પણ મેં એનો સ્વીકાર કર્યો ન હતો, એ જો એવા હોય, અનન્ય અને સર્વ-શક્તિમાન તોપણ એ વસ્તુને જાહેર કરવાનો તેમને હક્ક ન હોવો જોઈએ! મારા મનમાં એ પ્રમાણે હતું. આ વિષે હું એક આખો કલાક પ્રવચન આપી શકું છું, અને દરેક ધર્મમાં લોકોએ આ વિષય કેવી રીતે નિરૂપ્યો છે તે વિષે કહી શકું છું.

ગમે તે હો, મેં મને સૌથી વધુ વિષયગત રીતની બને તેવી વ્યાખ્યા લાગેલી તે આપી છે. તે દિવસે 'ભગવાન શું છે?' એના જવાબમાં મેં એ વસ્તુની છાપ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, અહીં આજે એ શબ્દના ઉપયોગની સામે લડવાનું મને મન રહેલું છે. એ શબ્દ મારે માટે પોલો છે, ભયંકર રીતે પોલો છે.

મને 'સાવિત્રી'માંથી થોડીક લીટીઓ સ્મરણમાં આવે છે. આ લીટીઓ ઘણી જ બળવાન છે અને આખી વસ્તુને તે એક જ પંક્તિમાં અદ્ભુત રીતે કહે છે. એ કહે છે: 'અનામીએ પ્રભુને જન્મ લેતા જોયા. . . .'

અનામિતા અદેહાએ પ્રભુને જન્મતા લઘ્યા
અને એ મનમાંથી ને આત્મામાંથી મનુષ્યના
મથતી પામવા કાજે મૃત્યુહીન શરીર ને
દિવ્ય હા એક નામને.

(સાવિત્રી પર્વ ૧, સર્ગ ૩, પૃ. ૪૭)

વાર્તાલાપ - ૧૫

૨૪ જૂન, ૧૯૬૭

ઘણી બધી વસ્તુઓ કહેવાની છે, પણ . . . છેલ્લી વાત ઉપર પહોંચી જઈએ એ વધુ સારું છે. એ એક વળાંક છે. છેલ્લી વાત ઉપર પહોંચી જઈએ એ વધુ સારું છે. હમણાં કહેવાનો સમય હજી નથી.

(થોડા મૌન પછી) શરીરની ક્રિયાઓ, લગભગ બધી જ, ટેવરૂપ બની ગયેલી ક્રિયાઓ છે. પાછળના ભાગમાં, સ્થૂલ મનની ચેતના આવી રહેલી છે (જેને હું, 'કોષગત મન' કહું છું) અને એ મન પોતે પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્ય વિષે સતત સભાન રહેતું હોય છે અને એના સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુને સ્વીકારવી નહિ એવો એનો આગ્રહ હોય છે. એટલે આ ક્રિયાઓના મૂળ ઉત્પત્તિસ્થાનને બદલવાનું, બીજે ઠેકાણે મૂકી આપવાનું એક આખું કાર્ય ચાલી રહેલું છે. એટલે કે મારે એ કહેવું છે કે આ ક્રિયા માત્ર એક આપોઆપ થતી રહેતી ટેવરૂપ વસ્તુ રહેવાને બદલે તે એને ઉત્પન્ન કરનાર પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્ય અને ચેતના રૂપે આપોઆપ બની જાય એમ થવું જોઈએ. (માતાજી ચેતનાને શરીરની અંદર ઘડેલતાં હોય તેમ કરે છે.)

પણ આ વસ્તુ જરા પણ, જરા પણ કહી શકાય તેવી નથી, એટલે કે, તમે એને વિષે કહેવાનો પ્રયત્ન કરો કે તે મનોમય થઈ જાય છે, એ પોતાના રૂપે રહેતી નથી. એટલે એને શબ્દોમાં મૂકવી બહુ મુશ્કેલ છે. એને વિષે હું બોલી શકતી નથી.

પણ મેં તમને આ ટેવનું જે અવલોકન મેં કરેલું છે અને અત્યંત સ્થૂલ ચેતનામાં નાટ્ય માટેનો જે રસ રહેલો છે તે વિષે થોડા સમય ઉપર વાત કરેલી છે એમ લાગે છે. શરૂઆત ત્યાંથી થઈ હતી. એ ટેવ પોતાને વિષે સભાન બની કે તરત જ તે જાણે બીજે ઠેકાણેની — પારકી, વિજ્ઞાતીય હોય, સાચી ચેતનાને માટે વિજ્ઞાતીય હોય એવી બની ગઈ અને ત્યારથી પછી ફેરબદલીનું કામ થવા લાગ્યું.

એ બહુ જ નાજુક અને મુશ્કેલી ભરેલું કામ છે.

આ કામ એટલે કે એક હજારો વર્ષની જૂની ટેવ સામે લડવાનું છે. સ્થૂલ ચેતનાની આ જે સ્વતઃચાલિત ક્રિયા છે એ, હા નાટ્યમય છે, લગભગ ભીષણ રૂપની છે. કોઈક વાર એ નાટ્યમય હોય છે અને એનો અંત એવો તો કલ્પનાપ્રચુર રીતે આવે છે કે જેમાં પછી નાટક ખલાસ થઈ જાય છે. પણ આ વસ્તુને તમે શબ્દોમાં મૂકો કે તરત જ તે ખૂબ સઘન બની જાય છે. એને વિષે કાંઈ ન કહેવું એ જ સારું છે.

એને વિષે તમે બોલો કે તરત એ કૃત્રિમ થઈ જાય છે.

આ ટેવને બદલે બીજું કાંઈ મૂકવા માટે એક બીજી (!) ટેવ ઊભી કરવાનો જાણે કે પ્રયત્ન થયો હતો, અને એ માત્ર એને કંઈક મળતી આવતી વસ્તુ જ બનેલી. તો ચેતનાની આ જે અવસ્થા છે, સ્વરૂપની આ જે ગતિ છે, અસ્તિત્વની પ્રતિક્રિયા કરવાની, વ્યક્ત કરવાની આ જે પદ્ધતિ છે તે શું પ્રભુના દિવ્ય આવિર્ભાવની દિશા સૂચવે છે, એ તરફ લઈ જાય છે? એ શું દિવ્ય આવિર્ભાવ માટેની પ્રેરણાની સાથે સુસંગત વસ્તુ છે? . . . વિચાર શાંત થઈ જાય છે, પછી કલ્પના કામ કરતી નથી (એ બધું રાજાખુશીથી થતું હોય છે), અને એ ક્રિયા પ્રભુના દિવ્ય સાંનિધ્યની હેઠળ બને તેટલી સાચી અને સહજરૂપની બનવા પ્રયત્ન કરે છે. . . . શબ્દો બધી જ વસ્તુઓને વિકૃત કરી નાખે છે.

અમુક અમુક વખતે — અમુક અમુક વખતે, એકાએક: નક્કર અનુભૂતિ આવી જાય છે, વીજળીના ઝબકારાની જેમ; પ્રભુના સાંનિધ્યની, તદ્દરૂપતાની અનુભૂતિ. પણ એ માત્ર થોડી સેકન્ડો ચાલે છે અને પાછું પહેલાંની માફક ચાલવા લાગે છે.

એ કહી શકાય તેમ નથી.

(પછી માતાજી શ્રી અરવિંદનાં બે લખાણોનો અનુવાદ કરવા માટે છે, જેને તેઓ બુલેટિનના આવતા અંકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા માગે છે.)

‘બધી વસ્તુઓ મનના પ્રયત્ન દ્વારા કરવાને બદલે પાછળના ભાગમાં રહેલી કે ઊર્ધ્વમાં રહેલી શક્તિ દ્વારા કેવી રીતે કરાવી લેવી એ જાણવું એ સાધનાનું મહાન રહસ્ય છે.’

બરાબર એ જ પ્રમાણે છે.

‘શરીરનું મહત્ત્વ તો દેખીતું જ છે; માણસે એક ક્રમે ક્રમે વધતા જતા મનોમય જ્ઞાનને ઝીલી શકે તેવું તથા તેને માટે કામ કરી શકે તેવું શરીર અને મગજ વિકસાવ્યાં છે અથવા તો તેને તે આપવામાં આવેલાં છે એટલે જ પશુ કરતાં ઊંચે ચડી શક્યો છે, એ જ રીતે માણસ આથી પણ વધારે ઊંચા પ્રકાશને ઝીલી શકે તેમ જ તે માટે કામ કરી શકે તેવું એક શરીર વિકસાવી શકશે અથવા કાંઈ નહિ તો આ શરીરરૂપી કરણની ક્રિયાને વિકસાવી શકશે તો જ તે દ્વારા તે પોતાની જાતથી ઉપર ઊંચે ચડશે અને, માત્ર વિચારમાં

અને પોતાના આંતર સ્વરૂપમાં જ નહિ, પણ જીવનમાં તે એક સંપૂર્ણ રીતે દિવ્ય એવું મનુષ્યત્વ સિદ્ધ કરી શકશે. આમ જો નહિ થાય તો પછી જીવન અંગેની સર્વ આશાઓ પડી ભાંગશે, એના અર્થનો છેદ ઊડી જશે અને પૃથ્વી ઉપર રહેતા આ માનવ પ્રાણીએ જો સચ્ચિદાનંદનો સાક્ષાત્કાર કરવો હશે તો તે માત્ર પોતાની જાતનો વિનાશ કરીને જ કરી શકશે, અથવા તો તે માટે તેણે પોતામાંથી મન, પ્રાણ અને શરીરને ખેરવી નાખવાં પડશે અને શુદ્ધ અનંતમાં પાછા ચાલ્યા જવું પડશે. અથવા તો પછી એમ સમજવાનું રહે છે કે મનુષ્ય એ પ્રભુ માટેનું દિવ્ય કરણ નથી, પૃથ્વી ઉપરનાં બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં તેને જુદો પાડી આપતી જે પ્રગતિ કર્યે જતી સભાન એવી શક્તિ છે તેને એક વિધિનિર્મિત મર્યાદા આવી રહેલી છે અને જેવી રીતે એણે અગ્રભાગમાં આવીને આ સર્વ પ્રાણીઓનું સ્થાન લીધું છે તેવી રીતે છેવટે જતાં કોઈ બીજા પ્રાણીએ તેનું સ્થાન લેવાનું રહેશે અને તેનો વારસો હસ્તગત કરવો પડશે.’

હું સમજું છું! બધો વખત હું એ જ કામ કરતી હતી.

(મૌન)

પરંતુ શ્રી અરવિંદે એમ તારણ કરી આપેલું છે કે આ વસ્તુ (શરીર) બદલાઈ શકે તેમ નથી; એક નવું જ સ્વરૂપ આવશે.

ના, શ્રી અરવિંદ એમ કહે છે કે એનામાં જો શક્તિ નહિ હોય તો એક નવું સ્વરૂપ આવશે.

ના, આ લખાણમાં એ છે એમ હું નથી કહેતી; એમણે પછીથી જે લખેલું છે તેમાં એ આવેલું છે.

વળી, વસ્તુ એની એ જ છે, કારણ કે. . . . શરીર બદલાઈ શકે ખરું? અને છતાં, એ અત્યંત મુશ્કેલ લાગે છે. એ અશક્ય નથી. એ અશક્ય નથી, પણ. . . . એ ખૂબ જ મહેનતનું કામ છે અને જીવન તો બહુ ટૂંકું છે; અને છતાં કંઈક બદલવાનું તો છે જ, હા, આ જે ઘસારો પામવાની ટેવ છે એ તો ભયંકર વસ્તુ છે.

હા, પણ એક 'નવું સ્વરૂપ', એ ક્યાંથી આવશે? એ શું આકાશમાંથી ટપકી પડશે?

નહિસ્તો, એ જ વાત છે! જેમ વધુ વિચાર કરીએ છીએ તેમ. . . . એ નવું સ્વરૂપ એ રીતે તો નહિ જ આવે (માતાજી હસે છે), માણસ પશુમાંથી જેવી રીતે બની આવ્યો છે એવી જ રીતે એ આવશે એ દેખીતું છે. પણ પશુ અને માનવની વચ્ચેની અવસ્થાઓ આપણને મળતી નથી. આપણે એનો વિચાર કરીએ છીએ, એની કલ્પના બાંધીએ છીએ, આપણે વસ્તુઓ શોધી કાઢેલી છે, પરંતુ સાચું કહીએ તો આપણે તે વખતે હાજર નહોતા! એ કેવી રીતે બન્યું તે આપણે જાણતાં નથી. પણ એનો વાંધો નથી. . . . કેટલાકના મત મુજબ, આપણે આપણી અંદર એ રૂપાંતર તૈયાર કરવાનું કામ શરૂ કરીએ છીએ, બાળકને બનાવવાની ક્રિયામાં એ બની શકે છે, હું નથી કહેતી, ના. એ બની શકે છે. અને પછી આ તૈયાર થયેલા સ્વરૂપે એક વધુ રૂપાંતર પામેલા સ્વરૂપને તૈયાર કરવાનું રહેશે અને એમ આગળ ચાલશે, એના જેવી કેટલીક કક્ષાઓ આવશે અને એ કક્ષાઓ, વાનર અને માણસની વચ્ચેની કક્ષાઓ અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે તેમ શું અદૃશ્ય થઈ જશે?

હા, માનવ પૂર્ણતાની જે પ્રક્રિયા છે તેની આખીએ કથા આ પ્રકારની છે.

તમારે જેમ કહેવું હોય તેમ કહી શકો છો. . . . પણ આપણે તો, તમે કહો છો તેમ. એવી કલ્પના કરીએ છીએ કે એ નવું સ્વરૂપ, તૈયાર કરેલું, પહેલેથી બનાવેલું નીચે આવી જશે. એ નરી વાર્તા છે.

શ્રી અરવિંદ પણ બરાબર એમ જ કહે છે. એ સ્વરૂપ બંધાવું જોઈએ.

વચલી અવસ્થાનાં સ્વરૂપો બે કે ત્રણ — કે ચાર કે દસ કે વીસ, મને ખબર નથી — આવી જશે ત્યાર પછી નવી પદ્ધતિ, સર્જન કરવાની અતિમાનસ પદ્ધતિ બની આવશે. . . . પણ બાળકો ઉત્પન્ન કરવાની જરૂર રહેશે ખરી? વિદાય થયેલાં માણસોનું સ્થાન લેવાને માટે બાળકોની જે જરૂર રહે છે તે જરૂરને જ મટાડી દેવામાં નહિ આવે? કેમ કે લોકો અનિશ્ચિત કાળ સુધી જીવતા રહેશે. એ મનુષ્યો નવી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવાને માટે જરૂરી હશે તેટલું પોતાનું રૂપાંતર કરી લેશે.

આ બધું લાંબા કાળે બને એમ જરૂર કલ્પી શકાય છે.

હા, લાંબા કાળે.

પરંતુ આપ તો છો જ એટલે એ ટૂંક સમયમાં પણ બને.

ના, એ ટૂંક સમયમાં બનશે એમ શ્રી અરવિંદે ધાર્યું નહોતું.

હા, એ તો આપ પોતે જ કરશો. લાંબા કાળે કે ટૂંક સમયમાં એ કામ આપ જ કરશો. આ જીવનમાં અને આ શરીરમાં.

પણ, હું જોઉં છું. . . .

હું એ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છું — મનમાં આવે તેમ ગમે તે રીતે નહિ, એવું તો કાંઈ જ નહિ, માત્ર આમાં 'કાંઈક' અથવા તો કોઈક અથવા તો એક ચેતના કે કાંઈ પણ (હું એ વિષે કહેવા માગતી નથી) એવું છે કે જે આને (માતાજીના શરીરને) ઉપયોગમાં લઈ રહ્યું છે અને એમાંથી કાંઈક બનાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે. એટલે કે, એકીસાથે. હું કામ કરી રહી છું અને હું સાક્ષી રૂપે જોઈ રહી છું, અને પેલો 'હું', મને ખબર નથી કે એ ક્યાં છે: એ ત્યાં અંદરમાં નથી, ત્યાં ઉપરમાં નથી, એ નથી. . . એ ક્યાં છે તે હું જાણતી નથી, આ તો બધું ભાષાની જરૂર માટે છે. એવું 'કંઈક' છે કે જે કામ કરી રહ્યું છે અને સાથે સાથે જોઈ રહ્યું છે, અને સાથે સાથે જે ક્રિયા એ વસ્તુને કરે છે તે રૂપે એ છે: ત્રણ જણ.

કારણ કે હવે શરીર પોતે જ પોતાથી થઈ શકે તેટલો સાચેસાચ સહકાર આપી રહ્યું છે — પોતાથી થઈ શકે તેટલો — અને તે શુભેચ્છાપૂર્વક અને સહન કરી લેવાની એક વધતી જતી શક્તિપૂર્વક, અને ખરી રીતે તો, પોતાના ઉપર પાછા ફેંકાઈ જવાની જે ક્રિયા છે તે ઓછામાં ઓછી થઈ ગઈ છે (એ છે તો ખરી પણ કોઈક વાર આવીને અડી જતી હોય તેના જેવું કાંઈક, અને એ થોડી સેકન્ડો પણ રહેતી નથી). એ વસ્તુ, પોતાના ઉપર પાછા ફેંકાઈ જવાની આ ક્રિયા, એ જ એક એવું તો નર્ચુ વાતાવરણ છે, કમકમાટી ઉત્પન્ન કરે તેવું ઘૂણા ઊપજાવે તેવું, મહા વિપત્તિ રૂપ એ વસ્તુ એવી છે, એવી રીતે એનો અનુભવ થાય છે. અને એ ક્રિયા વધુ ને વધુ અશક્ય બનતી જાય છે, હું એ જોઉં છું, એ નજરે દેખાય તેવું છે. . . . પણ છતાંયે હજી પેલું ખરાબ ટેવોનું હજારો વર્ષનું જૂનું આખુંયે વજન ત્યાં બેઠેલું છે. આ ટેવોને આપણે નિરાશવાદીઓ કહી શકીએ, એટલે કે એ ટેવો એમ સંભવ કલ્પતી હોય છે કે હવે ક્ષીણતા આવશે, આપત્તિ આવશે, ખરું જોતાં એ આ બધું બનવાનો સંભવ કલ્પતી હોય છે, અને એ વસ્તુને વિશુદ્ધ કરવી, એની સફાઈ કરવી, એને વાતાવરણમાંથી ફેંકી દેવી, ઊફ! એ સૌથી વધુ કઠણ કામ છે. એ એટલું બધું અંદરમાં રહેલું છે કે એ સાવ સ્વાભાવિક બની ગયેલું છે. આ રીતની જે લાગણી છે, અનિવાર્ય એવા ક્ષયની,

એ જ પેલું મહાન, મહાન વિઘ્ન છે.

માનસિક દૃષ્ટિથી જોઈએ તો, કુદરતી રીતે જ, પૃથ્વીનું આખું વાતાવરણ એના જેવું છે, પરંતુ મનની અંદર એનું મહત્ત્વ બહુ જ ઓછું રહે છે: પ્રકાશનું એક કિરણ અને એ સાફ થઈ જાય છે. પણ આ અંદરની બાજુએ (માતાજી શરીર બતાવે છે), આ જે ટેવ છે — આ જે ઘોર ટેવ છે — એ ભયંકર છે, એનો સામનો કરવો ભયંકર છે. અને પેલી બીજી વસ્તુ પોતાની સ્થાપના કરે તે પહેલાં આ વસ્તુએ અદૃશ્ય થઈ જવું જ જોઈએ, એ અનિવાર્ય છે.

એટલે આ મિનિટે મિનિટની, મિનિટે મિનિટની લડાઈ છે. આખોય વખત ચાલ્યા કરતી, આખોય વખત ચાલ્યા કરતી.

અને પછી, તમે જાણો છો કે આપણે કાંઈ એકલા નથી, શરીર એકલું નથી. આસપાસ લગભગ એક મોટો સમૂહ રહેલો છે. અને એમાં નિકટતાની કક્ષાઓ છે; પણ તદ્દન નજીકમાં તે આ અહીં રહેલા બધા લોકો છે, અને ત્યાં એનો એ જ પ્રશ્ન છે — એનો એ જ પ્રશ્ન છે. કેમ કે આ શરીરની ચેતનામાં જે વસ્તુ સિદ્ધ કરાયેલી છે તે બીજાઓની ચેતનામાં જરા પણ સિદ્ધ બનેલી નથી. અને એથી મહેનતમાં વધારો થાય છે.

મનના ચેપનો અને પ્રાણના ચેપનો જે પ્રશ્ન છે, એ તો કલો કે ઊકલી ગયો છે, પરંતુ સ્થૂલના ચેપનો જે પ્રશ્ન છે તે તો હજી રહેલો જ છે.

અને આ સ્થૂલની ચેતનામાં, જે સ્થૂલ મન રહેલું છે એણે અદ્ભુત જવાબ વાળેલો છે (માતાજીમાં), પરંતુ બહારની બાજુએથી જે વસ્તુઓ આવતી રહે છે, આ જે સતત, સતત, કાયમી ચેપ, મિનિટે મિનિટનો આવ્યા કરે છે તેની સામે સહજપણે આપોઆપ પહોંચી વળવાની શક્તિ હજી એનામાં આવી નથી.

(લાંબું મૌન)

પેલો સંપર્ક જ્યારે એકાએક સભાન બની જાય છે અને તાદાત્મ્યનું ભાન બની આવે છે, હું કહું છું તેમ થોડીક સેકન્ડો માટે, પણ એ જ્યારે આવે છે ત્યારે. . . . બધા જ કોષો કલ્લોલ કરવા લાગી જાય છે: ‘ઓહ! હા, હા, સાચું છે! એ ત્યારે સાચું છે..’

એ કદાચ દિવસમાં સો વાર આવે છે, પણ એ ટકી રહેતું નથી.

વાર્તાલાપ - ૧૬

૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭

(એક શિષ્યે પૂછેલા પ્રશ્ન અંગે)

‘માતાજી, એમ કહેવાય છે કે શુભ અને સત્યનો હંમેશાં વિજય થાય છે, પણ જીવનમાં તો ઘણી વાર એથી ઊલટું થતું દેખાય છે. દુષ્ટ માણસો જીતતા હોય છે, તેમને દુઃખમાંથી કોઈ રીતે રક્ષણ મળી જતું લાગે છે.’

(માતાજી હસે છે, પછી મૂંગાં રહે છે). લોકો હંમેશાં બે વિચારો વચ્ચે ગોટાળો કરી મૂકે છે.

આ વસ્તુ વિશ્વરૂપ અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી જોવાની છે, અને તેમાં માણસો જેને ‘શુભ’ સમજે છે તે વસ્તુ નહિ, પણ જે ‘સાચું’ છે, સત્ય છે તેનો અંતે જતાં વિજય થવાનો હોય છે, એ વાત તો સ્પષ્ટ જ છે. અર્થાત્, આખરે જતાં ભગવાનનો વિજય થવાનો છે. એ વાત કહેવામાં આવી છે, જે કોઈ આધ્યાત્મિક જીવન જીવી ગયા તે સૌએ આ કહેલું છે — આ એક અવિચલ હકીકત છે. એનો અનુવાદ કરતાં, માણસો એમ કહે છે: ‘હું સારો છોકરો છું, હું જેને સાચું ગણું છું તે પ્રમાણે જીવન જીવું છું, એટલે, મારે માટે આખું જીવન શુભ બનવું જોઈએ’. (માતાજી હસે છે). સૌથી પહેલું તો, આપણે પોતે આપણા વિષે જે સમજતા હોઈએ છીએ તે હંમેશાં શંકાસ્પદ હોય છે, અને પછી જગત અત્યારે જે રીતનું છે તેમાં બધું ભેળસેળ થઈ ગયેલું છે, મનુષ્યની અર્ધ-અંધ ચેતના આગળ સત્યનો નિયમ પોતાને ખુલ્લી રીતે પ્રગટ કરતો હોતો નથી — જગત એ સમજશે નહિ. વધારે ચોક્કસ રીતે કહું તો પ્રભુની જે પરમ દૃષ્ટિ છે તે જ સતત રીતે પોતાને સિદ્ધ કરી રહેલી છે, પરંતુ આ ભેળસેળ થઈ ગયેલા સ્થૂલ જગતમાં માનવની અજ્ઞાન દૃષ્ટિને એ સિદ્ધિ શુભના વિજય તરીકે, માણસો જેને શુભ અને સત્ય કહે છે તે રૂપે દેખાતી નથી. પરંતુ (વિનોદની રીતે કહીએ તો) એમાં પ્રભુનો વાંક નથી, એ માણસોનો વાંક છે; એટલે કે, પ્રભુ જાણે છે કે પોતે શું કરી રહ્યા છે અને માણસો તે સમજતા નથી હોતા.

સત્યના જગતમાં, બધું અત્યારે છે તેવું જ કદાચ રહેશે,
માત્ર એ જુદી રીતે જોવામાં આવશે.

બંને. એક તક્ષવત તો રહેશે. જગતમાં અત્યારે જે અજ્ઞાન અને અંધકાર રહેલાં છે તે પ્રભુના દિવ્ય કર્મને એક વિકૃતિકારક દેખાવ આપે છે; અને સ્વાભાવિક રીતે, આ વસ્તુ તો ધીરે ધીરે અદૃશ્ય થઈ જવી જોઈએ; પરંતુ એ પણ સાચું છે કે વસ્તુઓ જોવાની એક એવી રીત છે કે જે . . . કલો કે, વસ્તુઓના દેખાવને જુદો અર્થ આપે છે — એ બંને જગતમાં છે, આની માફક (પરસ્પર મિશ્રણની ક્રિયા બતાવે છે).

(મૌન)

આપણે હંમેશાં એ વાત ઉપર આવીએ છીએ કે માણસનો નિર્ણય ખોટો હોય છે — કારણ કે એની વસ્તુઓને જોવાની દૃષ્ટિ ખોટી હોય છે, અધૂરી હોય છે — અને એટલે એના આ નિર્ણયનાં પરિણામો પણ અવશ્ય ખોટાં જ આવતાં હોય છે.

જગત સતત બદલાઈ રહ્યું છે, સતત એક પળ માટે પણ તે તેના પોતાના જેવું રહેતું નથી, અને જગતમાં આ જે સર્વ માન્ય સંવાદિતા છે તે પોતાને વધુ ને વધુ સંપૂર્ણ રીતે વ્યક્ત કરતી રહે છે. એટલે કોઈ પણ વસ્તુ પોતે છે તેવી ને તેવી રહી શકતી નથી અને વસ્તુઓ ઊલટી રીતની દેખાય છે છતાં આખું જગત સતત પ્રગતિ કરતું રહેતું હોય છે, સંવાદિતા વધુ ને વધુ સંવાદમય થતી રહે છે, સત્ય આવિર્ભાવમાં વધુ ને વધુ સાચું બનતું રહે છે. પરંતુ એ જોવા માટે આપણે સમગ્ર વસ્તુ જોવી જોઈએ અને માણસ માત્ર અમુક જ જુએ છે. . . . એ માત્ર માણસનો પ્રદેશ જુએ છે એવું પણ નથી, પણ એ એનો માત્ર અંગત પ્રદેશ, તદ્દન નાનકડો, તદ્દન નાનકડો, સાવ આણુ જેટલો જ પ્રદેશ જોતો રહે છે — એ સમજી શકે તેમ નથી.

તો અત્યારે જગતમાં એક બેવડી વસ્તુ પોતાને સંપૂર્ણ કરી રહી છે (પરસ્પર મિશ્રણની એ જ ક્રિયા) અને તે એક પરસ્પર માટે થતા કાર્ય દ્વારા: આવિર્ભાવ પોતાને વિષે જેમ જેમ વધુ સભાન થતો જાય છે તેમ તેમ તેની અભિવ્યક્તિ પોતાને સંપૂર્ણ કરતી જાય છે, વધારે સાચી પણ બનતી જાય છે. એ બંને ક્રિયાઓ સાથે સાથે થતી રહે છે.

(મૌન)

તે દિવસે જ્યારે જ્ઞાનની આ સચેતનતા આવેલી ત્યારે આ પણ એક વસ્તુ બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં આવી હતી: આવિર્ભાવ જ્યારે અચિત્માંથી પૂરતા પ્રમાણમાં બહાર આવી ગયો હશે ત્યારે અત્યારે અચિત્ની હાજરીને લીધે સંઘર્ષની જે જરૂર રહે છે તે વધુ ને વધુ બિનજરૂરી બની જશે, એ તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે ચાલી જશે અને પ્રગતિ, પ્રયત્ન અને સંઘર્ષની રીતે થવાને બદલે, સંવાદમય રીતે થવા લાગશે. માનવ

ચેતના અત્યારે આ વસ્તુને પૃથ્વી ઉપરના એક દિવ્ય સર્જન તરીકે જોઈ રહી છે — અને એ પણ માત્ર એક જ પગલું હશે. પરંતુ જ્યારે અત્યારે જે પગલું લેવાઈ રહ્યું છે તેમાં, એક એવી રીતની સંવાદમયતા સિદ્ધ થશે કે જે વિશ્વની પ્રગતિની ક્રિયાને (કે જે સતત ચાલી રહેલી છે), તે સંઘર્ષ અને વેદના દ્વારા થઈ રહેલી છે તેને બદલે આનંદ અને સંવાદમયતા દ્વારા થતી પ્રગતિ રૂપે બદલી નાખશે. . . . પણ પેલી જે વસ્તુ જોવામાં આવી હતી તે એ હતી કે આ જે અપૂર્ણતાની લાગણી છે, કોઈક વસ્તુ હજુ પૂરી થઈ નથી, સંપૂર્ણ નથી, એ આપણે અત્યારથી સમજી રાખવું જોઈએ કે, ઘણા લાંબા વખત સુધી ટકી રહેશે — જો સમયનો ખ્યાલ છે તેનો તે રહેશે તો, અને એ હું જાણતી નથી. પરંતુ બધા જ પરિવર્તનમાં સમયનું તત્ત્વ રહેલું હોય છે, નહિ? એ તત્ત્વ આપણે અત્યારે સમયની જે કલ્પના કરીએ છીએ તે રીતે આપણે ઘટાવવાનું નથી, પરંતુ એમાં માત્ર એક ક્રમિકતા તો આવે જ છે.

આ બધા કહેવાતા પ્રશ્નો — આપણી પાસે આ રીતે આખોયે વખત મનના સવાલો પર સવાલો અને પ્રશ્નો (અવિદ્યામાં રહેલા બધા પ્રશ્નો, નહિ?) — પૃથ્વી પરના જંતુના પ્રશ્નો આવતા રહે છે. જે ક્ષણે આપણે ત્યાં ઉપર નીકળી જઈએ છીએ, પછી આવા પ્રશ્નો કદી રહેવા પામતા નથી. કોઈ રીતના વિરોધાભાસો પણ રહેતા નથી. વિરોધાભાસો હંમેશાં દૃષ્ટિની અપૂર્ણતામાંથી આવે છે, વસ્તુને એકીસાથે બધી રીતનાં દૃષ્ટિબિંદુમાંથી જોવાની અશક્તિમાંથી આવે છે.

ગમે તેમ હો, આપણે પ્રશ્ન ઉપર સીધા આવી જઈએ, અને હું, ધારું છું કે, કોઈ પણ જ્ઞાની પુરુષે કોઈ પણ સમયે એવું કહ્યું નથી કે: ભલા બની જાઓ અને બાહ્ય રીતે તમારું બધું બરાબર થતું રહેશે — કેમ કે આ તો મૂર્ખતા છે. આ જે અવ્યવસ્થાનું બનેલું, અસત્યનું બનેલું જગત છે તેમાં એવી આશા રાખવી એ બુદ્ધિપુરઃસરનું નથી. પણ તમે જો તમારા જીવનના વ્યવહારમાં પૂરતા પ્રમાણમાં સાચા હશે અને અખંડિત અને સમગ્ર રીતે કામ કરતા હશે, તો તમને, ભલે ગમે તેવા સંયોગો હશે તોપણ આંતરિક આનંદ મળતો રહેશે, પૂર્ણ સંતોષ મળતો રહેશે, અને જગતમાંની કોઈ પણ વ્યક્તિ અને કોઈ પણ વસ્તુ એને આંગળી અડાડી શકશે નહિ.

વાર્તાલાપ - ૧૭

૩૦ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૭

છેલ્લી કેટલીક રાતોથી હું લગભગ આખી રાત, ઘણા કલાકો એક ખાસ સ્થાનમાં ગાળતી રહી છું, અને એ સ્થાન તે સૂક્ષ્મ શારીરિક પ્રદેશનું હોવું જોઈએ અને ત્યાં આગળ સ્થૂલ જીવનની પુનર્વ્યવસ્થા થતી હોય છે. એ એક વિશાળ પ્રદેશ છે — વિશાળ અને ત્યાં એક કેટલુંયે મોટું માણસોનું ટોળું હોય છે, પરંતુ એ બધી વ્યક્તિઓ છે, ટોળું નથી, એટલે કે ત્યાં મારે એમાંના દરેક જણની સાથે કામ લેવાનું રહે છે. એટલે, ત્યાં જાણે કે કાગળપત્રો અને લખવા માટેનાં ટેબલો હતાં, પણ આસપાસમાં કોઈ દીવાલો ન હતી! એ એક વિચિત્ર સ્થાન છે, ઘણું વિચિત્ર સ્થાન છે.

મેં મને પોતાને ઘણી વાર પૂછ્યું હતું કે આ બધું મને શું સ્થૂલ વસ્તુઓની સ્મૃતિને લીધે દેખાય છે કે પછી એ ખરેખર એ પ્રમાણેનું જગત છે. કેટલીક વાર તો મને એ વિષે કોઈ જ શંકા રહેતી ન હતી, કેમ કે એ જગતને તેની પોતાની આગવી વિશિષ્ટતા હતી, પણ અમુક વખતે મને શંકા થતી હતી અને હું મને પોતાને પ્રશ્ન કરતી કે એ મારી સક્રિય સ્મૃતિમાં બનતી કોઈ વસ્તુ તો નથી ને. કેમ કે એ વખતે હું બહુ જ સભાન હોઉં છું અને દરેક વસ્તુ ત્યાં અત્યંત સ્વાભાવિક અને ખરેખર સ્થાયી હોય છે: હું ત્યાં એની એ વસ્તુઓ એની એ જ જગાએ જોતી હોઉં છું, કોઈ વાર તેમાં થોડા ફેરફારો હોય છે, પણ એ ફેરફારો કોઈ ક્રિયાને પરિણામે બનેલા હોય છે. એટલે કે એ એક સુસંગત એવું જગત છે, એ કોઈ અતંત્ર એવી કલ્પના નથી. પણ તો આ રૂપો કેટલા પ્રમાણમાં કુદરતી રૂપોનાં પ્રતિબિંબ જેવાં હોય છે, એ કેટલા પ્રમાણમાં એના જેવાં છે અથવા તો શું આપણે તેમને એ પ્રમાણે જોતા હોઈએ છીએ? હજી મને એની બહુ ખાતરી થયેલી નથી. હું જ્યારે અધિમનસમાં જતી અને ત્યાં દેવોને જોતી ત્યારે પણ મને એવો જ પ્રશ્ન રહેતો હતો: મને હંમેશાં એક રીતનો સંકોચ રહેતો હતો કે આ દેવો સાથે જ એવા છે એ રીતનું આ મને જ્ઞાન થાય છે કે આપણે માત્ર આપણી શારીરિક દેવોને કારણે તેઓ એવા છે એમ જોઈએ છીએ. એ અંગે, થોડા વખત પછી, હું એક નિર્ણય ઉપર આવી હતી, પરંતુ અહીં, સ્થૂલ રીતે . . .

એ એક વિચિત્ર વસ્તુ છે, ત્યાં બારણાં નથી, બારીઓ નથી, છત નથી કે ભોંયતળિયું નથી. એ બધું ત્યાં એની પોતાની મેળે આવી રહેલું છે, એ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમોને તાબે રહેતું હોય એમ દેખાતું નથી, એટલે કે ત્યાં પૃથ્વીનું લોહચુંબકવાળું આકર્ષણ નથી હોતું, અને છતાં આપણે લખવા લાગીએ છીએ ત્યારે ત્યાં એક પેન રહેલી દેખાય છે અને આપણે કોઈ વસ્તુ ઉપર લખવા માંડીએ છીએ

ત્યારે ત્યાં કાગળ રહેલો હોય છે, અને ત્યાં જ્યારે કાગળપત્રો હોય છે ત્યારે તે પરબીડિયામાં રહેલા દેખાય છે. . . . આપણને લાગે છે કે ત્યાં પદાર્થ એનો એ નથી, પણ એનો દેખાવ બહુ જ મળતો હોય છે. આ જે દેખાવ છે, એ અંગે હું મને પોતાને પ્રશ્ન કરતી રહું છું. અને આ જે દેખાય છે તે મગજની સામાન્ય રીતની ક્રિયાને લીધે દેખાય છે કે સાચેસાચ એ આ પ્રમાણે છે ?

ત્યાં હું લગભગ દરેક જણને મળતી હોઉં છું. મેં તમને કહેલું કે તમે ત્યાં બહુ જ નિયમિત રીતે આવતા હો છો અને આપણે કામ કરતાં હોઈએ છીએ. તમને એ યાદ રહેતું નથી. બીજાઓને એ યાદ રહેતું હોય છે, પણ તેમની સ્મરણશક્તિ જરા ખસી ગયેલી હોય છે (માતાજી આંગળીને જરાક મરડીને બતાવે છે), એટલે કે, મને જેવી રીતે દેખાયું હોય છે તેવી જ રીતે તેમને દેખાતું હોતું નથી. એટલે એ વિષે એ લોકો મને જ્યારે કહેતા હોય છે ત્યારે મને એકંદરે એવી લાગણી થાય છે કે એમના મગજમાં જે છાપ પડેલી છે તેને લીધે એ પ્રમાણે બનેલું છે. . . . અને આ સ્થૂલ જગતની બાહ્ય વાસ્તવિકતા આ રીતની હોય છે કે એમાં એક જ વસ્તુ, તમે તેને દસ વાર પણ જુઓ તોપણ હંમેશાં એની એ જ રહેતી હોય છે, એમાં સ્વાભાવિક રીતે જે ફેરફાર થતા રહેતા હોય તે ખરા: દાખલા તરીકે, વસ્તુ વપરાશને લીધે બદલાતી હોય છે; પણ અહીં પણ એવું જ હોય છે; અને તમે જો કાળજીપૂર્વક અભ્યાસ કરશો તો, સ્થૂલ જગતમાં પણ, બે માણસો વસ્તુઓને એક જ રીતે જોતા હોતા નથી. એ પ્રદેશમાં કદાચ બધું વધારે તીવ્ર રીતનું હશે, પણ એ બધું અહીંના જેવું જ હોય છે. તમે જ્યારે ચેતનામાં પ્રવેશ કરો છો ત્યારે આ બધાનો ખુલાસો બહુ સરળ બની જાય છે. બહુ સરળ. આપણે ચેતનામાં પ્રવેશીએ છીએ ત્યારે સ્થૂલ રીતની વાસ્તવિકતા પોતે જ એક ભ્રાંતિ બની જતી હોય છે, ભ્રાંતિ રૂપ બની જતી હોય છે, એ વાસ્તવિકતા ચોક્કસ હોતી નથી: ત્યાં આંતરિક વાસ્તવિકતા વધારે સાચી હોય છે. અને પછી એ સ્થિતિમાં વસ્તુ ઘણી સરળ હોય છે. એમાં કદાચ આપણા મનને જ માત્ર આશ્ચર્ય અનુભવાતું હોય છે.

દાખલા તરીકે લખવાની ક્રિયા લો. મેં વિગતમાં જઈને અવલોકન કર્યું નથી, પણ એ જગતમાં તમે જ્યારે લખતા હો છો ત્યારે તમે વધારે સહેલાઈથી લખતા હો તેમ લાગે છે: આ કેવી રીતે સમજાવવું એ હું જાણતી નથી, પણ એમાં બહુ ઓછો વખત લાગે છે અને વસ્તુઓ કાગળ ઉપર નોંધી લેવાતી હોય છે, પણ એ ખરેખર કાગળ હોય છે ખરો? એ કાગળ જેવું દેખાય છે, પણ વસ્તુઓ ઘણી જ વધુ સીધી રીતે નોંધાઈ જતી હોય છે. . . . ત્યાં કદાચ એક રીતનું મળતાપણું હોય છે, દાખલા તરીકે, તમે ત્યાં જ્યારે એક કલમ કે પેન્સિલ વાપરતા હો છો ત્યારે એ ચોક્કસ એક કલમ કે પેન્સિલ હોતી નથી. પણ એને મળતું કંઈક હોય છે અને તે . . . કેવી રીતે

તમને કહું? એ વસ્તુની પ્રતિષ્ઠાયા જેવું કે તેના તત્ત્વ જેવું હોય છે. પણ મારે એ કહેવું છે કે આપણે જો લજી પણ પીંછું અને પેન હોલ્ડરના યુગમાં હોઈએ, અને એને ખડિયામાં બોળતા હોઈએ, તો કદાચ મને એવું ત્યાં દેખાય! આમાં વસ્તુનું જે મૂળતત્ત્વ કે સિદ્ધાંત હોય છે એ જ એક મળતાપણા દ્વારા સ્મૃતિમાં બીજા રૂપે નોંધાતું હોય છે.

પણ એ એક ક્રિયા હોય છે. હું જ્યારે પાછી આવું છું, ત્યારે જે સમય થયો હોય છે તેની મને ખબર રહે છે, કેમ કે હું જ્યારે જ્યારે સ્થૂલ ચેતનામાં પાછી આવતી હોઉં છું ત્યારે જે સમય હોય તે જાણવાની મેં એક ટેવ બનાવી લીધી છે (મારી પાસે પથારી ઉપર એક ઘડિયાળ હોય છે અને હું તે જોઈ લઉં છું) અને એ રીતે હું કહી શકું છું: પેલી અનુભૂતિ એક કલાક ચાલેલી, પેલી બીજી બે કલાક ચાલેલી. પણ પેલી ભૂમિકામાં આપણને સમયનું ભાન હોતું નથી, એ જ રીતનું સમયનું ભાન હોતું નથી. — ત્યાં ક્રિયામાં જે વસ્તુ રહેલી હોય છે તે મહત્ત્વની વાત છે, અને એ કલાકો દરમિયાન ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કરાતી હોય છે, ઘણી. અને આમ હું તમને એ ભૂમિકામાં બહુ નિયમિત રીતે મળતી હોઉં છું, બીજા પણ ઘણાને, અને હું એકીસાથે ઘણે ઠેકાણે હોઉં છું. અને જ્યારે કોઈ આવીને મને કહે છે: ‘પણ મેં તમને કાલે રાતે જોયાં હતાં, તમે આ કરતાં હતાં, પેલું કરતાં હતાં,’ અને પછી ત્યાં કોઈક જગાએ, હું કહું છું, ‘હા, એ સાચું છે’, એમાં થોડોએક, માત્ર થોડોક ફેર હોય છે (મરડવાની ક્રિયા), પણ વસ્તુનું તત્ત્વ એ જ હોય છે.

અને મેં જોયું છે કે સ્થૂલની તદ્દન નજીકની આ જે વસ્તુઓ છે તે, તમે જો એકાએક જાગી જાઓ, ખાસ કરીને તો, તમે જાગો ત્યારે થોડુંક હાલો, તમે જો કોઈ હિલચાલ કરો કે પડખું ફેરવો તો તે અદૃશ્ય થઈ જાય છે. એ પછી મોડેથી, હું જો કોઈ વખતે ખૂબ શાંતિમાં હોઉં અને મારી અંદર ચાલી જાઉં, તો ધીરે ધીરે હું એ અવસ્થા સાથે સંપર્કમાં આવી શકું છું. એટલે, મોટા ભાગના લોકોને જો કશું યાદ રહેતું નથી તો તેથી મને આશ્ચર્ય થતું નથી. પ્રાણમય ભૂમિકામાં તથા મનોમયમાં થતી અનુભૂતિઓ વધારે સહેલાઈથી યાદ રહેતી હોય છે, પણ જે સ્થૂલની તદ્દન નજીકની ભૂમિકાની વસ્તુઓ છે તે. . . .

અને એ ભૂમિકાનું સ્વરૂપ એવું છે કે, આપણે જો, જાગૃત થઈએ ત્યારે, તેની ચેતના જાળવી રાખીએ તો આપણે ગાંડા જેવા જ દેખાઈએ. બે દિવસ ઉપર જ મને આનો અનુભવ થયો હતો અને એણે મને ખૂબ ખૂબ શીખવ્યું છે — એ મેં ધ્યાનથી જોયું છે, અને મને એની સમજ પડી ત્યાં સુધી એનો ફરી ફરીને અભ્યાસ કર્યો છે અને આ એક બનાવ મારા બપોર પછીના આરામ વખતે બન્યો હતો. (બપોર પછી

આમ તો હું જરા પણ ઊંઘતી નથી, પણ એ પ્રમાણે હું આંતર ચેતનામાં જતી લોઉં છું) અને એ દિવસ મેં અગાઉથી નક્કી કર્યું હતું કે હું અમુક કલાકે જાગી જઈશ, એટલે કે, હું બેઠી થઈશ. અને જ્યારે મારે જાગવાનો સમય આવ્યો, ત્યારે હું મારા કામમાં ખૂબ ઊંડે ઊતરી ગયેલી હતી અને ચેતનાની એ અવસ્થા મારી ખુલ્લી આંખોએ પણ ચાલુ રહી, અને પછી, ચેતનાની એ અવસ્થામાં, ત્યાં. . . . હું મારે વિષે ‘હું’ એમ કહી શકતી નથી, કારણ કે એ એ જ ‘હું’ નહોતી, એ વખતે હું અનેક વ્યક્તિઓ લોઉં છું; પણ એ વખતની જે ‘હું’ હતી તે પોતાની પાસે ઘડિયાળ રાખતી હતી, સોનાનું કાંડાઘડિયાળ (અહીં નીચે સ્થૂલ રૂપે નહિ, પણ ત્યાં ઉપર) અને (કાંડું બતાવીને) તે પહેરવાનું તે ભૂલી ગઈ હતી અને તે શોધવા લાગી અને તેણે જોયું કે: ‘ઓહ! હું ઘડિયાળ પહેરવાનું ભૂલી ગઈ છું, ઘડિયાળનું શું થયું હશે? શા માટે હું ભૂલી ગઈ?’ અને હું જ્યારે જાગૃત થઈ અને મારા પોતાના ભાનમાં આવી ગઈ ત્યારે એ બંને ચેતનાઓ એકીસાથે હાજર હતી અને મેં મોટેથી કહ્યું, ‘મારું ઘડિયાળ ક્યાં છે? હું મારું ઘડિયાળ પહેરવાનું ભૂલી ગઈ હતી.’ અને હું જ્યારે એમ બોલી ત્યારે જ (હસતાં હસતાં) મને ભાન થયું! એમાંથી મને વિચારો આવવા લાગ્યા, મેં સારી રીતે અભ્યાસ કર્યો, શાંતિથી બધું જોયું, ખૂબ ઊંડે જઈને જોયું કે એ ક્ષણે એ બે ચેતનાઓ તદ્દન એકીસાથે મોજૂદ હતી (માતાજી પોતાના બંને હાથને દબાવીને એકબીજા ઉપર મૂકે છે), તદ્દન એકીસાથે.

એ બહુ રસમય હોય છે. ઓહ! એ અનુભૂતિને લીધે પછી અનેક રીતના પ્રશ્નો ઊકલી ગયા. દાખલા તરીકે, ઘણા લોકોને ગાંડા ગણી લેવામાં આવ્યા હોય છે, પણ તેઓ માત્ર આ સૂક્ષ્મ ચેતનામાં રહેતા હોય છે (એક ઉપર બીજું મૂકવાની એ જ ક્રિયા) અને અમુક ક્ષણે એ ચેતનાનું પ્રાધાન્ય હોય છે અને તેને લીધે એ લોકો એવું બોલતા હોય છે કે જેનો અહીં કશો અર્થ હોતો નથી, પણ ત્યાં ઘણો સ્પષ્ટ અર્થ હોય છે, અને એ ચેતના આ પ્રકારની હોય છે (એક ઉપર બીજું મૂકવાની, લગભગ બંને ઓગળી જવાની ક્રિયા). આ વસ્તુ કહેવાતા ગાંડપણના ઘણા કિસ્સાઓનો ખુલાસો આપે છે. વળી કેટલાક દેખીતી રીતની અ-સચ્ચાઈના પણ કિસ્સાઓ હોય છે, અને તે પણ આ જ પ્રકારના હોય છે, કારણ કે આ પ્રદેશમાં ચેતના સ્પષ્ટ રીતે જોતી હોય છે અને એ પ્રદેશ એટલો બધો નજીકનો છે કે વસ્તુઓને એ જ નામો આપી શકાય તેમ હોય છે, વસ્તુઓને એ જ રૂપો કે તદ્દન મળતી રીતનાં રૂપો હોય છે, પણ આપણે અહીં જેને ‘સ્પર્શક્ષમ વાસ્તવિકતા’ સમજીએ છીએ અને એવું નામ આપીએ છીએ એવું ત્યાં હોતું નથી. સ્થૂલ રીતે જોતાં, બાહ્ય રીતે જોતાં, વસ્તુઓ બરાબર એની એ જ હોતી નથી. અને એટલે કહેવાની અ-સચ્ચાઈના એ દાખલાઓ એવા હોય છે કે જેમાં ચેતનાના બે ઘાગાઓનું ખૂબ જ ગાઢ મિશ્રણ થઈ ગયું હોય છે

— અને તે એટલું બધું ગાઢ કે તેને સક્રિય રીતે છૂટું પાડી શકાય તેમ હોતું નથી. ઓહ! એમાં તો એક આખો પ્રદેશ સ્પષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યો હતો, અને માત્ર સ્પષ્ટ કરાયો હતો એટલું જ નહિ, પણ તેનો ઈલાજ કરવાની કે રૂપાંતર કરવાની ચાવી પણ સાથે આપવામાં આવી હતી. આંતર માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી જોતાં, એમાંથી વસ્તુઓનો ખૂબ જ ખુલાસો મળી આવતો હતો. આ રીતે પછી સાચી માનસિક વિમુખતા અને સાચી અસત્યતાના દાખલાઓની સંખ્યા ઠીક ઠીક ઓછી થઈ જાય છે, એટલે કે જે દાખલાઓમાં માણસ વસ્તુ જેવી હોય તેના કરતાં ઊલટી વસ્તુ જ જાણી કરીને, સભાન રીતે કહેતો હોય — એવા દાખલા આપણે માનતા હોઈએ છીએ તેટલા બધા હોતા નથી. ઘણા લોકો આવી રીતે વસ્તુઓ કહેતા હોય છે (તરતી વસ્તુ બતાવવાની ક્રિયા), અચોક્કસ વસ્તુઓ, પરંતુ એ વસ્તુઓને તેઓ શુદ્ધ સ્થૂલ જગતથી જુદા એવા એક બીજા જગતમાં જોતા હોય છે અને તેમાં ગાઢ મિશ્રણ થઈ ગયું હોય છે અને એ મિશ્રણને શોધી કાઢવા માટેની જરૂરી વિવેકશક્તિ તેમનામાં હોતી નથી. . . . શ્રી અરવિંદ કહેતા હતા કે માણસમાં સાચી દુરિચ્છા હોવી, સાચી વિરોધિતા અને સાચું જૂઠાણું હોય એવા દાખલાઓ બહુ વિરલ હોય છે, એટલે કે, આવી વસ્તુઓ અફર રીતે ‘સાચી’ હોય, પોતે પોતાની રીતની જ હોય, સભાન, જાણી કરીને થતી હોય — જાણી કરીને, અફર, સભાન, — એ વિરલ હોય છે; અને એવી જ વસ્તુઓને વિરોધી શક્તિઓ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. પણ એ સિવાયની જે બીજી વસ્તુઓ હોય છે એ ચેતનાની એક રીતની ભ્રાન્તિ હોય છે — એ ચેતના વચ્ચે ઘૂસી આવતી હોય છે (માતાજી પોતાના જમણા હાથની આંગળીઓને ડાબા હાથની આંગળીઓમાં પરોવી આમતેમ હલાવે છે) અને માણસમાં ચેતનામાં રહેલા તક્ષવત અંગે કોઈ ચોક્કસ વિવેકદૃષ્ટિ ન હોવાને લીધે આ પ્રમાણે (એ જ ક્રિયા) થતું હોય છે, મિશ્રણ થઈ જતું હોય છે, એક દાખલ થઈને બીજામાંથી બહાર નીકળી આવતી હોય છે.

(મૌન)

એટલે આનું પરિણામ એ આવ્યું કે આપણે જે પ્રશ્ન ઉકેલવાનો છે તે કેટલો તો વિરાટ છે અને આપણે કયે રસ્તે આગળ વધવાનું છે અને કયું રૂપાંતર કરવાનું છે એનો ખ્યાલ મને આવી ગયો. . . .તમે માત્ર માનસશાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ જુઓ તો વસ્તુ પ્રમાણમાં સહેલી અને ઝડપથી બનતી થઈ જાય છે, પણ તમે જ્યારે આ વસ્તુમાં આવો છો (માતાજી પોતાના શરીરને અડે છે), બાહ્ય રૂપમાં આવો છો, જેને જડત્ત્વ કહેવામાં આવે છે તેમાં, ત્યારે ઓહ! એ એક દુનિયા બની જાય છે. દરેક પાઠ — એ બધું આપણને પાઠ શીખવવામાં આવતા હોય તેના જેવું હોય છે, અને

એ દરેક પાઠ બહુ જ રસિક હોય છે; એ પાઠો અને તેમનાં બધાં પરિણામો અને તેમની સમજૂતીઓ. તમને એક નાનકડી, ઘણી ઘણી નાનકડી શોધ કરતાં એક દિવસ, બે દિવસ લાગે છે. અને પછી તમે જુઓ છો કે શારીરિક ચેતનામાં, આ શોધ થયા પછી, આ દિવસો પછી કે કામના આ કલાકો પછી પ્રકાશ આવ્યો હોય છે, વસ્તુ બદલાઈ હોય છે — એ બદલાઈ હોય છે, પ્રત્યાઘાતો એના એ જ રહેતા હોતા નથી, પણ . . . (માતાજી કામનું એક આખું જગત બતાવતાં હોય તેમ કરે છે).

અને પ્રભુની હાજરી, હાજરી વધુ ને વધુ નિકટની થતી જાય છે, વધુ ને વધુ સઘન થતી જાય છે અને એવે વખતે, અમુક ક્ષણો એવી આવે છે કે જ્યારે (માતાજી કુલાવાની ક્રિયા કરે છે) એ એટલી બધી સઘન હોય છે કે એ એક અંતિમ અફર વસ્તુ હોય તેમ લાગે છે અને પછી (ઢાંકવાની ક્રિયા) બીજી અવસ્થા કે ચેતના ચડી આવે છે અને બધું પાછું ફરીથી શરૂ કરવાનું રહે છે.

એ રસિક વસ્તુ છે.

આ તમને બહુ જ શીખવે છે. . . . મોટા મોટા શબ્દો, મોટાં મોટાં વલણો, મોટી મોટી અનુભૂતિઓ, એ બધું ત્યાં ઉપર બહુ સારું છે, પણ અહીં. . . . કશું ભપકાદાર નથી — બધું ખૂબ નાના પાયા પરનું, ખૂબ શાંત રીતનું, સાવ શૂન્ય જેવું — ખૂબ નાના પાયા પરનું છે. અને એ છે પ્રગતિ માટેની શરત, રૂપાંતર માટેની શરત.

એમ છે બેટા.

વાર્તાલાપ - ૧૮

૧૫ નવેમ્બર, ૧૯૬૭

મને એમ લાગે છે કે, લોકો જે અર્થમાં ચમત્કારને સમજે છે તેવો કોઈ ચમત્કાર ન થાય તો, કદાચ, આ કામ થતાં સૈકાઓ લાગશે.

પણ તમે એવું ધારેલું કે આમાં સમય નહિ જાય?

દેખીતી રીતે એમ જ, હા.

પરંતુ મેં એવું કદી નહિ માનેલું — હું એવું કદી પણ ધારતી ન હતી કે એ વસ્તુ ઝડપથી બની આવશે — સૌ પ્રથમ તો, જેમ હું કરું છું તેમ, દરેકે પોતાના શરીર ઉપર પ્રયોગ કરવો જોઈએ, પદાર્થ તત્ત્વ અત્યારે જેવું છે અને શરીરનું બંધારણ અત્યારે જેવું છે તે બંને વચ્ચેનો ભેદ પારખવો જોઈએ અને પછી. . . આપણે ભાગવત અસ્તિત્વનો જે રીતનો ખ્યાલ રાખીએ છીએ — એટલે કે, એવા દિવ્ય (અસ્તિત્વનો), જે હર પળે એક અર્ધ-ચેતન પદાર્થની તમોગ્રસ્તતા સાથે બંધાયેલું ન હોય. . . એમાં કેટલો સમય લાગશે? પથ્થરમાંથી વનસ્પતિ બનતાં અને વનસ્પતિમાંથી પશુ બનતાં અને પશુમાંથી. . . બનતાં કેટલો સમય લાગેલો? આપણે એ જાણતા નથી, પરંતુ જે રીતે વસ્તુઓ ગતિ કરી રહી છે. . . હવે એ લોકો ગણતરી બાબતમાં એટલા બધા હોંશિયાર બની ગયા છે, તો આ પૃથ્વીની રચના ક્યારે થયેલી તેની તમને ખબર છે? કેટલાં બધાં, કરોડોનાં કરોડો વર્ષો ગયેલાં? અને એ બધું કેવળ આપણે અત્યારે જે અવસ્થાએ છીએ તે અવસ્થાએ પહોંચવા માટે.

સ્વાભાવિક રીતે, જેમ એની ગતિ થાય છે, તેમ એ વસ્તુ ઝડપ પકડતી જાય છે, એ વસ્તુ સમજાય તેવી છે, પરંતુ ઝડપી. . . ઝડપી?

જો આ પ્રક્રિયા “કુદરતી” રીતની થવાની હોય તો એમાં શાશ્વતી જેટલો સમય લાગી જાય.

ના! એમાં “કુદરતી” રીતે બનવાનો પ્રશ્ન જ નથી. પ્રકૃતિએ એવી ગોઠવણ કરેલી છે કે વસ્તુઓ ઉત્તરોત્તર પ્રગતિ કરીને ચેતનાનો આભિભાવ કરે. એટલે કે, આખું કામ જ, અચેતનને એવી રીતે તૈયાર કરવાનું રહ્યું છે કે જેથી એ સચેતન બને. સ્વાભાવિક રીતે, હવે ચેતના તો, કંઈ નહિ તો મોટા પ્રમાણમાં હાજર છે; એટલે એ કામ વધુ ઝડપથી ચાલે છે. એટલે કે, મોટા ભાગનું કામ થઈ ગયું છે. છતાં, મેં જેમ કહ્યું છે તેમ, આપણે જોઈએ છીએ કે ચેતના કેટલા બધા અંશે અચેતના સાથે બંધાયેલી છે; એક અર્ધ, અસ્પષ્ટ ચેતના સાથે બંધાયેલી છે; અને લોકોને ખબર પણ નથી કે જેને તેઓ ‘નિયતિ’, ‘ભવિતવ્યતા’, એવા નામે બોલાવે છે તે પ્રકૃતિ ઘણા બધા પ્રમાણમાં સર્વોપરી થઈને વસ્તુઓને દોરે છે. એટલે પછી, જે છેવટનું રૂપાંતર સિદ્ધ કરવાનું છે તે બધું સંપૂર્ણ સચેતનપણે કરવાનું છે. એ કામ કેવળ મનોમય રીતે થઈ શકે નહિ — એમ થવું પૂરતું નથી — એ કામ તો દિવ્ય રીતે કરવાનું

છે! એટલું કરવાનું હજી બાકી છે.

હું રોજ આ જ વસ્તુ મારા આ ગરીબ બિચારા નાનકડા દેહની બાબતમાં અને તેની આસપાસ આવેલી વસ્તુઓમાં (ચારે તરફથી મળતાં ટોળાંનો નિર્દેશ), આ બધું દ્રવ્ય તત્ત્વ અત્યારે જેવું છે તેવું, ઓહ! ... માંદગી અને દુઃખ અને ગેરવ્યવસ્થા, ઓહ! — આ બધામાં પ્રભુતા સાથે કાંઈ સરખાપણું નથી. આ આખો યે એક અચેતન પદાર્થ છે.

તમે એમ કહેવા માગો છો કે: સિવાય કે ઉપરથી કોઈ વસ્તુ નીચે ઊતરી આવે અને એ બધાને જોર કરીને બદલી નાખે?

હા.

પણ શ્રી અરવિંદ કહે છે કે (મેં એ વસ્તુ બે દિવસ અગાઉ વાંચેલી, મને યાદ નથી કે એમણે એ ક્યાં લખેલું છે, કારણ કે એ અવતરણ માત્ર હતું) જો દિવ્ય ચેતના, દિવ્ય શક્તિ, દિવ્ય પ્રેમ અને સત્ય, જો પૃથ્વી ઉપર વધુ પડતી ત્વરાથી ઊતરી આવે, તો પૃથ્વીનો વિનાશ થઈ જાય! એ વસ્તુને પૃથ્વી સહન નહિ કરી શકે. . . .

પણ કદાચ દિવ્યતાની બહુ મોટી માત્રા નહિ, પણ જરા નાની માત્રા!

(શ્રી માતાજી હસે છે) એ નાનકડી માત્રા તો હંમેશાં હાજર છે. એ નાની માત્રા તો હંમેશથી છે. અરે થોડીક કડક માત્રા પણ છે. અને જો તમે ‘એ’ વસ્તુ પ્રત્યે જુઓ તો તમને આશ્ચર્ય થાય. પરંતુ ‘એ’ છે એટલા માટે તો હજી આપણે. . . . વસ્તુઓને જેવી છે તેવી જોઈએ છીએ.

હા, તો એવો એકે ય દિવસ નથી જતો જ્યારે એની એક માત્રા, બહુ મોટી માત્રા નહિ, પણ થોડીક નાની માત્રા, ‘તે’નું એક નાનકડું બિંદુ, એક મિનિટમાં જ તમને સાજા કરી દઈ શકે છે — ‘એ કરી શકે છે’: એ સાજા કરે છે, નહિ કે કરી શકે છે; તમે હંમેશાં એ જ અવસ્થામાં તોળાયેલા રહો છો, અને જો જરા જેટલી પણ ભૂલ થાય તો પછી ગેરવ્યવસ્થા અને બધાનો અંત; અને ‘તે’નું એક બિંદુ માત્ર. . . . અને એનાથી પ્રકાશ અને પ્રગતિ થઈ આવે છે. એ બંને છેડાઓ છે. બંને આત્યંતિકતાઓ એકબીજાની સાથે છે.

હું આ વસ્તુને કંઈ નહિ તો દિવસ દરમ્યાન અનેક વાર બનતી નિહાળું છું.

પરંતુ જો મારા આ દેહરૂપી કરણને, અવલોકન કરવા, સ્પષ્ટતા કરવા અને

વર્ણન કરવા માટે બનાવવામાં આવ્યું હોત તો એ અદ્ભુત વસ્તુઓ કરી શકત, પણ. . . . હું ધારું છું — મને ખબર નથી, પણ એમ લાગે છે કે આ કરણને સૌથી પ્રથમવાર જ કોઈ ‘સમાચાર’, ‘આવિષ્કાર’નો નિર્દેશ કરવાને બદલે — સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાને માટે બનાવવામાં આવ્યું છે — કામ કરવાને માટે, પેલું કામ ઉઠાવવા માટે. અને પછી એ નિરીક્ષણ કરે છે, પરંતુ એને લઈને, એ પોતે જે વસ્તુ જુએ છે તેને લઈને આનંદથી પુલકિત થઈ ઊઠતું નથી. એને તો દરેક મિનિટે ‘તે’ હોવા છતાં કેટલું કામ બાકી રહ્યું છે તે જોવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે. અને જ્યાં સુધી આ કરણને પોતાને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી તો એ આનંદથી પુલકિત ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે કામ બની જાય — પરંતુ, ‘કામ બની ગયા’નો શો અર્થ થાય?. . . . કોઈ વસ્તુ સ્થાપિત થાય. આ દિવ્ય હાજરી, દિવ્ય ચેતના, દિવ્ય સત્ય, એક ઝબકારાની માફક પોતાને પ્રગટ કરે છે, અને પછી દરેક વસ્તુ એની પોતાની ખબડ-ખાબડ ગતિએ ચાલે છે — કંઈક પરિવર્તન થાય છે, પણ એ પારખી શકાય તેવું હોતું નથી. (આ શરીરને માટે) એ સારી વસ્તુ છે, એ ખરું છે. અને હું ધારું છું કે એની હિંમતને ટકાવી રાખનાર અને એક પ્રકારની આનંદપૂર્ણ શાંતિ આપનાર વસ્તુ એ જ છે. બાકી પરિણામની દૃષ્ટિએ બહુ ઓછું સંતોષજનક છે, શરીરને એનાથી સંતોષ નથી, એને તો ત્યારે જ સંતોષ વળશે જ્યારે જ્યારે એ કામ પૂર્ણ થશે, એટલે કે, જ્યારે, હાલ જે વસ્તુ એક આવિષ્કાર સરખી છે — પ્રભાવંત, પણ ક્ષણજીવી — એ એક સુસ્થાપિત હકીકત બની રહેશે; જ્યારે સાચેસાચાં દિવ્ય શરીરો બની રહેશે, જ્યારે દિવ્ય સ્વરૂપો વિશ્વનો વ્યાપાર દિવ્ય રીતે ચલાવશે, ત્યારે, અને ત્યારે જ એ કલેશી કે, લો, આ થઈ ગયું; પણ તે અગાઉ નહિ. ઠીક તો, મને નથી લાગતું કે આ વસ્તુ તાત્કાલિક થઈ જાય.

આનું કારણ એ છે કે કઈ વસ્તુ કાર્યરત છે તેને હું બરાબર જોઈ શકું છું. મેં તમને કહ્યું જ છે કે, એવી ઘણી વસ્તુઓ છે કે જેમનું હું તમને વર્ણન અને સમજૂતી આપું, ભવિષ્ય-દર્શન કરી આપું, તો હું એક આખો એ પંથ ઊભો કરી શકું — અને તે પણ એ બધામાંથી ‘એક’ જ અનુભૂતિનો આધાર લઈને — મને તો એક દિવસમાં એવી અનેક અનુભૂતિઓ થાય છે. પણ એથી કાંઈ વળતું નથી, ખાતરી રાખજો કે મને એ વાતની બરાબર ખબર છે.

અને એ કોઈ અધીરાઈ નથી, અસંતોષ નથી, એવું કાંઈ નથી, એ એક શક્તિ છે, એક એવો સંકલ્પ છે કે જે પગલે પગલે કરીને આગળ વધે છે, એને વાત કહેવાનો કોઈ સમય નથી, જે કરવામાં આવ્યું છે તેનો સંતોષ લઈ બેસી રહેવાય તેમ

નથી.

(મૌન)

પૃથ્વી ઉપર કોઈ સ્થળે કોઈ એવું સ્વરૂપ છે ખરું જે સાચા અર્થમાં દિવ્ય હોય, એટલે કે, જેના ઉપર અચેતનાના નિયમની આણ ન પ્રવર્તતી હોય? જે એવું હોય તો મને ખબર પડે જ, એવું મારું માનવું છે. જે એવા સ્વરૂપનું અસ્તિત્વ હોય અને હું જાણતી ન હોઉં તો, મારે કહેવું જોઈએ કે એવું બનવું શક્ય થાય તે માટે મારા સ્વરૂપમાં ક્યાંક એક ઘણો મોટો સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ હોવો જોઈએ.

સાચું પૂછો તો, હું પ્રશ્ન જ કરતી નથી.

એકંદરે જોતાં, જે કોઈને વિષે જાણકારી ઉપલબ્ધ છે, જે કોઈ સ્વરૂપે પોતાને એક નવીન જગતનો આવિષ્કાર કરનાર તરીકે ઓળખાવેલ છે અથવા નવીન જીવનને સિદ્ધ કરનાર તરીકે જાહેર કરેલ છે, તે સર્વમાં, મારામાં જેટલા પ્રમાણમાં અચેતનતા છે તેથી ઘણા વધુ ટકા અચેતનતા હતી, એટલે પરંતુ આ વસ્તુ જગજાહેર છે. એવું કોઈ સ્વરૂપ કોઈ ઠેકાણે છે અને એના વિષે કોઈ જાણતું નથી? જે એવું સ્વરૂપ હોય અને મને તેની સાથે સંપર્ક ન થાય તો, એ એક નવાઈની વાત ગણું. મને ખબર નથી.

અત્યારે તો હવે ઘણા નવા કાર્ડિસ્ટ, કલ્કિ, અતિમાનવ, વગેરેનો રાફડો ફાટી નીકળ્યો છે, હા! એવા ઘણા ઘણા છે, પરંતુ અમુક રીતે એમની સાથે સંપર્ક થાય છે, ગમે તે પ્રકારે એમના અસ્તિત્વની જાણ થાય છે; અને એમાંના સૌ કોઈમાં, જે સૌની સાથે મારે સંપર્ક થયો છે, — ભલે તેઓ દૃશ્ય સ્વરૂપના હોય કે અદૃષ્ટ હોય — તોપણ એમનામાંથી એક પણ એવું નથી કે જેમનામાં કેવી રીતે કહેવું! — આ દેહ કરતાં ઓછી અચેતનતા હોય — પણ હું પારખી શકું છું કે એમનામાં એ ઘણી છે, ઓહ!

આ જડતા, આ અચેતનામાંથી કઈ રીતે બહાર આવવું તેની પ્રક્રિયા મને સમજાતી નથી.

પ્રક્રિયા, શાની પ્રક્રિયા? રૂપાંતરની?

હા, એમ કહેવાય છે કે ચેતનાએ કાર્ય કરીને એ સૌને જાગ્રત કરવાં.

પણ એ કરે જ છે!

હા, કરે છે, પરંતુ. . . .

એનું કાર્ય અટકતું જ નથી!

આનો ઉત્તર આ છે: એકદમ અચાનક એક એવી લાગણી થાય છે (ઓહ! આ બધી વસ્તુઓ સૂક્ષ્મ, ઘણી સૂક્ષ્મ વસ્તુઓ છે, પરંતુ ચેતનાને માટે ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ હોય છે), એક એવું સંવેદન આવે છે કે અમુક રીતનું વિભંજન થઈ રહ્યું છે, એક વિચ્છેદક બળનો પ્રવાહ જાણે કે વહી આવે છે; પછી પ્રથમ તો આ શરીર જે પદાર્થનું બનેલું છે તે અમુક રીતની લાગણી અનુભવે છે, પછી તેની અસર દેખાય છે, અને પછી આખીયે વસ્તુ અસ્તવ્યસ્ત થઈ જાય છે. અને આ પ્રકારની ગેરવ્યવસ્થાને લઈને શરીરને ટકાવી રાખનાર કોષાણુઓમાં રહેલા અન્યોઅન્યાકર્ષણમાં અવરોધ ઊભો થાય છે, અને ત્યાર પછી આપણને ખબર પડે છે. આલ્ (વિઘટન અનુભવવાનો નિર્દેશ), આ તો ખલાસ થઈ જશે. પછીથી કોષાણુઓ અભીપ્સા કરે છે, અને શરીરમાં કોઈ કેન્દ્રસ્થ ચેતના જેવું હોય છે તે એનાથી શક્ય તેટલા સમર્પણ-ભાવપૂર્વક અભીપ્સા કરે છે: 'તારી ઈચ્છા, પ્રભુ. તારી ઈચ્છા, તારો જે સંકલ્પ હોય તે ખરો', પછી એક પ્રકારનો કોઈ જોરદાર ઘડાકો કે અંખવી નાખે તેવો ઝબકારો નહિ, પરંતુ એક પ્રકારનો. . . . હા, એને લઈને આ ગેરવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરનાર પ્રવાહને અમુક રીતની સઘનતા અપાતી હોય એમ લાગે છે, પછી કોઈક વસ્તુ અટકી જાય છે; પછી, પહેલાં શાંતિ, પછી એક પ્રકાશ, પછી એક સામંજસ્ય — અને એ ગેરવ્યવસ્થા અદૃશ્ય થઈ જાય છે. અને જ્યારે એ ગેરવ્યવસ્થા ચાલી જાય છે ત્યારે તરત જ, કોષાણુઓમાં એવી એક લાગણી થાય કે તેઓ શાશ્વતીમાં, શાશ્વત કાળ માટે જીવી રહ્યા છે.

અને આ વસ્તુ, એક કઠોર સત્ય હોય તે રીતે કેવળ દરરોજ નહિ, પણ એક દિવસમાં પણ વારંવાર બને છે. કેટલીક વાર એ લાગણી ઘણી સઘન હોય છે, જાણે કે કોઈ જડ દ્રવ્યનો ઢગલો હોય તેવી. કેટલીક વાર કોઈ એક જ વસ્તુ સ્પર્શ કરે છે; ત્યારે એ અનુભૂતિ, શરીરની અંદર, એક પ્રકારના આભાર-દર્શનની લાગણીના સ્વરૂપે પ્રગટ થાય છે; અચેતના ઉપર એક સ્થૂલ પ્રગતિનું આગળનું ડગલું. ફક્ત આ ઘટનાઓનો કોઈ અન્ય લોકોમાં પડઘો પડતો નથી, પાસે રહેલા મનુષ્યો પણ એ વાત જાણતા નથી; કદાચ એમને બાહ્ય પ્રવૃત્તિ બંધ પડ્યાનું ધ્યાનમાં આવતું હશે, કોઈ રીતની એકાગ્રતા કરવા આવતી હોવાનું જણાતું હશે, પણ બસ એટલું જ. એટલે હું એ વિષયમાં કોઈ વાત કરતી નથી, આપણે એના ઉપર પુસ્તકો લખતાં નથી, એના વિષે કોઈ જાહેર પ્રચાર કરતાં નથી. . . એટલે એમ છે, કામની વાત એ છે.

મનની સર્વે અભીપ્સાઓ, સર્વને એટલાથી સંતોષ નથી થતો.

એ એક અત્યંત અસ્પષ્ટ કામ છે.

(શ્રી માતાજી એક લાંબા સમયના ઊંડા ધ્યાનમાં ઊતરે છે).

આ વાતને એક-બે દિવસ થયા — મને સમજાણ નથી પડતી, પણ, જાણે કે આ સમસ્ત પૃથ્વી, પોતાને પ્રભુમય બનાવવા માટે પ્રયત્ન કરી રહી હોય એમ લાગતું હતું, અને પછી જાણે કે કોઈ કહેતું હતું (એ ‘કોઈ’ નહિ, પણ સાક્ષી ચેતના હતી, જે ચેતના નોંધ લે છે, પણ પોતાની જાતને શબ્દોમાં વ્યક્ત કરે છે; ઘણું ખરું એ પોતાને અંગ્રેજી શબ્દોમાં વ્યક્ત કરે છે અને મને એમ લાગે છે કે એ શ્રી અરવિંદ છે, શ્રી અરવિંદની સક્રિય ચેતના છે, પણ કેટલીક વાર એ વસ્તુ મારી પોતાની ચેતનામાં જ શબ્દો દ્વારા વ્યક્ત થાય છે) અને એ કોઈ વસ્તુએ એમ કહ્યું કે, ‘હા, જાહેરાતો કરવાનો, આવિષ્કારોનો સમય ગયો, — હવે તો કામ કરવાનું છે.’

ખરું જોતાં, જાહેરાતો, આવિષ્કારો, ભવિષ્યવાણીઓ — આ બધું બહુ ગમે તેવું છે, એને લઈને કોઈ ‘સઘન’ વસ્તુ અનુભવ્યાની લાગણી થાય; પરંતુ હવે એ બધું અસ્પષ્ટ છે, એમ લાગે છે કે એ બહુ અસ્પષ્ટ, અદૃષ્ટ છે (એ બધું નજરે જોઈ શકાય તે પહેલાં હવે પછી ઘણો લાંબો સમય જશે), સમજાય તેવું નથી.

આ વસ્તુઓ એવી ભૂમિકાની છે જે હજી સ્પષ્ટીકરણ માટે, શબ્દોમાં વ્યક્ત થવા માટે તૈયાર નથી.

અને સાચે જ, આ વસ્તુ જેટલી સાચી રીતે નવીન છે, તેટલી જ સમજમાં આવે તેવી નથી. હું જે વસ્તુ કહું છું, તે મારા વાંચનારના કોઈ અનુભવ સાથે સરખાવી શકાય તેવી નથી.

અને હું તદ્દન સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકું છું, હું જોઉં છું કે આટલું નાનું સરખું કામ (ઉલટાવવાની ક્રિયાનો નિર્દેશ) કરીએ તો એ પયગંબરી વાણી બની શકે. નાનું સરખું કામ, મનનો એક નાનકડો ઊલટ-પલટો — આ અનુભૂતિ મનની મર્યાદાથી તદ્દન બહારની છે, અને એના વિષે જે કહેવામાં આવે છે તે. . . . (શ્રી માતાજી તેમનું ડોકું નમાવે છે). આ વસ્તુ મનની નથી એટલે જ એ લગભગ ન સમજાય તેવી છે અને આ આખી યે વસ્તુ — એ દેખાય તેવી છે — પ્રાપ્ય બને તેટલા માટે, મનમાં જરાક જેટલી ઊલટ-પાલટ (એ જ અભિનય) અને એ વસ્તુ એક પયગંબરી વચન બની

રહે છે. એ . . . એ વસ્તુ શક્ય નથી . . . એનાથી એનું સત્ય ચાલ્યું જાય.

તો વાત આમ છે.

હા, એ વસ્તુ આવી રહી છે.

વાર્તાલાપ - ૧૯

૨૨ નવેમ્બર, ૧૯૬૭

એક પ્રગતિ થઈ છે.

આ બીજી ડિસેમ્બરના દિવસે શારીરિક શિક્ષણ પ્રદર્શનના* કાર્યક્રમને અંતે, બધાં બાળકો એક સમૂહગત પ્રાર્થના બોલવાનાં છે. એ માટે મેં તેમને એક પ્રાર્થના લખી આપી છે. એની એક વાત છે અને એ હું તમને કહું છું, હકીકતમાં, મેં એ વિષયમાં કંઈ વિચારેલું નહિ, પણ એ લોકોએ મને વિનંતી કરી એટલે પછી મેં એ લખી આપી.

એ લોકોએ કદાચ બુલેટિનમાં વાંચ્યું હશે અને એટલે જ એમણે એક એવી પ્રાર્થનાની માગણી કરી કે જે સાચા સ્વરૂપમાં શરીરની જ પ્રાર્થના હોય. અને એના ફળ સ્વરૂપે મેં આમ લખ્યું છે:

શરીરના કોષાણુઓની પ્રાર્થના

હવે જ્યારે ભાગવત કરુણાને પ્રતાપે અમે
અમારી અચેતન અવસ્થામાંથી બહાર નીકળીને
ધીરે ધીરે, એક સચેતન જીવન પ્રત્યે
જાગ્રત થઈ રહ્યા છીએ ત્યારે,
અમારી ભીતરમાંથી,
એક આતુર પ્રાર્થના ઊઠે છે —
વધુ પ્રકાશ, વધુ ચેતના.

* આશ્રમની શાળાનાં બધાં જ બાળકો અને જે કોઈ સાધકો રમત-ગમતમાં ભાગ લે છે, તે બધા, દરેક વર્ષના ડિસેમ્બરની બીજી તારીખે, શારીરિક વિકાસ-નિદર્શનનો એક જાહેર કાર્યક્રમ યોજે છે.

‘હે વિશ્વના પરમ સ્વામી, અમે તને વિનવીએ છીએ કે અમને આપ, બલ અને સૌન્દર્ય, સંવાદપૂર્ણ પૂર્ણતા, જે, પૃથ્વી ઉપર તારાં દિવ્ય કરણો બનવા માટે અમારે માટે આવશ્યક હોય.’

આ તો લગભગ એક જાહેરાત જેવું છે.

એ લોકો એમના કાર્યક્રમને અંતે આ પ્રાર્થના બોલવાના છે. એમ જણાય છે કે એ લોકો શારીરિક શિક્ષણના વિકાસના સમગ્ર ઈતિહાસનું નિદર્શન કરવાના છે અને છેવટે તેઓ એમ કહેવાના છે કે: અમે કંઈ અંતિમ બિંદુએ પહોંચ્યા નથી; ઊલટું, અમે તો એક ખાસ વસ્તુની શરૂઆત જ કરી છે, અને માટે જ અમારી આ પ્રાર્થના છે.

મને ખૂબ આનંદ થયો.

આપનું એમ કહેવું છે કે પ્રગતિ થઈ છે?

એક પ્રગતિ! અરે, ભારે પ્રગતિ! એ લોકોએ તો કોઈ પણ વખતે, ક્યારેય એવો વિચાર નહિ કરેલો કે આપણે આખાએ રૂપાંતરની ક્રિયા આપણા શરીરમાં કરીએ: એ લોકો તો આખા જગતના ઉત્તમમાં ઉત્તમ પહેલવાનો બનવાની એવી બીજી અર્થહીન વાતો વિષે વિચાર કરતા હતા.

આમાં તમે જોઈ શકશો કે શરીરે, શરીરના રૂપાંતર માટે પ્રાર્થનાની માગણી કરી છે, એમને હવે એ સમજાયું છે કે શરીરે પોતે જ, પોતે કોઈ અન્ય વસ્તુ બને તે માટે શરૂઆત કરવી જોઈએ. આ પહેલાં એ લોકો, જગતના બધા જ દેશોના શારીરિક શિક્ષણના ઈતિહાસ, ક્યા દેશમાં એ સૌથી આગળ વધેલું છે, અને શરીરનો, અત્યારે તે જેવું હોય તે લઈને, કઈ રીતનો ઉપયોગ થઈ શકે, વગેરે વગેરે વસ્તુઓમાં જ રચ્યાપરચ્યા રહેતા હતા. ભલે, પણ એ તો ઔલિમ્પિકનો આદર્શ હતો. હવે એ લોકોએ એની પાર કૂદકો માર્યો છે: એ વસ્તુ હવે ભૂતકાળની બની ગઈ છે, હવે એમને રૂપાંતર જોઈએ છે.

પોતાનાં મન અને પ્રાણ, દિવ્ય બને તેવી લોકોની ઈચ્છા તો, અધ્યાત્મવાદની, અનેક સદીઓથી ચવાઈ ચવાઈને કૂચો થઈ ગયેલી જૂની વાત છે, ના, હવે તો શરીરની વાત આવી છે. હવે તો શરીરને એમાં ભાગ લેવો છે. આ તો એક નવીન પ્રગતિ છે.

હા, પરંતુ મન વડે તો અમે જોઈ શકીએ છીએ કે અભીપ્સાનો

આધાર શેના ઉપર છે, એ કેવી રીતે પોતાનું અસ્તિત્વ આપમેળે ટકાવી રાખે છે. અભીપ્સા કઈ રીતે જીવી રહી છે એ વસ્તુને અમે દૃષ્ટ્યમાં પણ ઘણી સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ. પણ શરીરમાં? શરીરમાં આ અભીપ્સાની જાગ્રતિ કયી રીતે થાય?

પરંતુ મારી અંદર તો એ ક્યારની યે, મલિનાઓથી સંપૂર્ણપણે જાગ્રત છે! એટલે એ લોકોને એનું સંવેદન થયું હશે અને એનો તેઓ અનુભવ કરી રહ્યા છે.

એ વસ્તુ કયી રીતે કરવામાં આવી? — એ તો થઈ રહી છે.

પરંતુ પોતાના સ્વરૂપમાં કઈ રીતે. . . .

ના, ના, ના. જો એ વસ્તુ એક પણ શરીરમાં થઈ શકે તો પછી, એ બધાં જ શરીરોમાં થઈ શકે.

હા, પરંતુ મારો પ્રશ્ન એ છે કે કઈ રીતે. . . . હા, કેવી રીતે?

અરે, એ વસ્તુ સમજાવવા માટે તો હું મલિનાઓથી પ્રયત્ન કરી રહી છું. સૌ પ્રથમ તો કોષાણુઓમાં સભાનતા જાગ્રત કરવી. . . .

એ ખરું, બરાબર!

એ બરાબર જ છે. એક વખત એ વસ્તુ કરીએ એટલે એ થઈ જાય છે; ચેતના વધુ ને વધુ જાગ્રત થાય છે, કોષાણુઓ સભાનપણે જીવતા થાય છે, સચેતનપણે અભીપ્સા કરે છે, આ વસ્તુ સમજાવવા માટે કેટલાયે મલિનાઓથી પ્રયત્ન કરી રહી છું; મલિનાના મલિનાઓથી આ વસ્તુ સમજાવવાની કોશિશ કરું છું. અને એ લોકોને કંઈ નહિ તો, એ વસ્તુની શક્યતા પણ સમજવામાં આવી છે, એથી પણ હું ખુશ છું.

જે ચેતના, કેવળ મન અને પ્રાણના એકાધિકારનો વિષય હતી તે હવે શરીરની બની છે: એ ચેતના હવે શરીરના કોષાણુઓમાં કાર્ય કરી રહી છે.

શરીરના કોષાણુઓ કોઈ સચેતન વસ્તુરૂપ, સંપૂર્ણપણે સભાન બની રહ્યા છે.

એ એક તદ્દન અલગ ચેતના છે, એનો આધાર પ્રાણ કે મનની ચેતના ઉપર નથી: એ તો શરીરની ચેતના છે.

(મૌન)

આ શારીરિક મન વિષે શ્રી અરવિંદે કહેલું કે એ તદ્દન જડસું છે, એ એક ગોળ ગોળ ઘાણી ફરતી હોય તેમ, હંમેશાં, એક યંત્ર હોય તેમ, તદ્દન અભાનપણે, ગોળ ને ગોળ ક્યે જવાનું છે. અને હવે એ મનનું રૂપાંતર કરવામાં આવ્યું છે. એ નીરવ થઈ ગયું છે, અને એની નીરવતામાં એણે પરમ ચેતનામાંથી પ્રેરણા પ્રાપ્ત કરી છે. અને ફરીથી એણે પ્રાર્થના કરવા માંડી છે: આ અગાઉ મનની સમક્ષ હતી એ જ પ્રાર્થનાઓ હવે શરીર પોતે કરે છે.

આપની અંદર શું થઈ શકે તે હું બરાબર સમજી શકું છું, પણ. . .

પણ એ વસ્તુ એક દેહમાં બની રહી છે એટલે એ સર્વ શરીરોમાં બની શકે છે! મારું ઘડતર અન્ય લોકો કરતાં બીજી કોઈ વસ્તુઓમાંથી થયેલું નથી. એમાં તદ્દાવત કેવળ ચેતનાનો છે, બસ. બાકી તો એની બનાવટ એની એ જ વસ્તુઓમાંથી, એ જ વસ્તુઓમાંથી થઈ છે. હું એ જ વસ્તુઓ ખાઉં છું. એની રચના બિલકુલ એમની રીતે જ થયેલી છે.

જગતમાં બીજું કોઈ શરીર હોય તેના જેવું જ આ શરીર પણ મૂર્ખ, તમોગ્રસ્ત, અભાન અને જકકી હતું.

અને આ વસ્તુની શરૂઆત ત્યારે થઈ કે જ્યારે ડૉક્ટરોએ એમ જાહેર કર્યું કે હું ખૂબ બીમાર છું, પ્રથમ પગલું ત્યારે મંડાયું. સમગ્ર દેહમાંથી તેની આદતો અને શક્તિઓ ખાલી કરી દેવામાં આવી, એટલે પછી, ધીરેથી, ધીમે ધીમે કરીને, શરીરના કોષોમાં એક નવી જાતની ગ્રહણ શક્તિ પ્રગટ થઈ. તેઓએ પોતાને, સીધેસીધા, પ્રભુના પ્રભાવ પ્રત્યે ખુલ્લા મૂકી દીધા.

એમ ન બને તો કોઈ આશા જ ન રહે. અને આ વસ્તુની શરૂઆત એ રીતે જોઈ કે. . . એક નાનકડા કાંકરામાં પણ અમુક રીતની વસ્તુવ્યવસ્થા હોય છે — સ્પષ્ટપણે, અહીં તો એથી પણ ઊંચી કક્ષાની વસ્તુ હતી — અચેતના, સંવેદનશૂન્ય, તદ્દન અલિપ્ત; અને પછી ધીરે ધીરે, ધીમે ધીમે કરીને, એની અંદર જાગ્રતિ આવી. હવે એ જુએ છે, હા, એ જોઈ શકે છે. જ્યારે એને જોવું હોય છે ત્યારે કેવળ આંખો ખોલવાની જ જરૂર રહે છે. જુઓને, જ્યારે કોઈ પશુ પણ જ્યારે મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે એમ જ બને છે. જ્યારે એ વસ્તુ બનેલી ત્યારે એની અંદર મનોમય ચેતનાનો પ્રસાર થવાની જ જરૂર પડેલી, બીજું કંઈ નહિ. અને હવે જે વસ્તુ છે, એ તો સાવ ઊંડાણમાં, છેક તળિયે રહેલી ચેતનામાં જાગ્રતિ લાવવાની વાત છે. મન ગયું, પ્રાણ ગયો, બધાંયે વિદાય લઈ લીધી. કેવળ શરીર જ એકલું,

પોતે જેવું હતું તેવું બાકી રહ્યું — અને વસ્તુ હેતુપૂર્વક બનેલી. હા, એમ જ છે, કારણ કે પ્રાણ અને મને વિદાય લીધેલી એને લઈને જ, કોઈ ગંભીર પ્રકારની માંદગી આવી હોય એવી છાપ ઊઠતી હતી. પરંતુ પછી પેલા એકલા પડી ગયેલા શરીરના કોષાણુઓ, થોડે થોડે કરીને, સભાનતા પ્રત્યે જાગ્રત બનવા લાગ્યા. (અભીપ્સા ઊર્ધ્વ પ્રત્યે આરોહણ કરવાનો અભિનય). આ ચેતના મૂળમાં તો પ્રાણ દ્વારા શરીરમાં ઓતપ્રોત કરવામાં આવેલી (એટલે કે, મન દ્વારા પ્રાણમાં અને પ્રાણ દ્વારા શરીરમાં). જ્યારે એ મન અને પ્રાણ બંને અલોપ થઈ ગયાં ત્યારે પછી ધીરે ધીરે કરીને ચેતનાવસ્થા જાગ્રત થઈ. એની શરૂઆત આ રીતે થઈ: સૌ પ્રથમ તો સૌથી ઊંચા શિખર પર, છેક છેલ્લે પરમ ઊર્ધ્વમાં આવેલી ઊંચાઈઓ ઉપર રહેલા પ્રેમનો જાણો કે એક સ્ફોટ થયો, અને પછી, થોડે થોડે, જરા જરા કરીને, એ નીચે શરીરમાં ઊતરી આવ્યો. અને ત્યારે આ સાવ મૂર્ખ, તદ્દન જડ જેવા, ગોળ ગોળ ક્ર્યા કરતા અને એકની એક વસ્તુનું સેંકડો વખત રટણ કર્યા કરતા મનમાં પ્રકાશ આવ્યો, સભાનતા આવી, વ્યવસ્થા આવી. અને પછી એ નીરવ થઈ ગયું. અને એ નીરવતામાં પછી, પ્રાર્થનાઓ રૂપે અભીપ્સા પ્રગટ થઈ.

(મૌન)

આ વસ્તુ આધ્યાત્મિક બાબતમાં થયેલાં ભૂતકાળનાં બધા જ વિધાનોથી વિરુદ્ધની વાત હતી: એમાં તો કહેતા કે, ‘જો તમારે સંપૂર્ણ રીતે સભાન એવું દિવ્ય જીવન જીવવું હોય તો, દેહનો ત્યાગ કરો — દેહ એમાં અનુગામી નહિ બની શકે.’ એ તો ઠીક, પણ શ્રી અરવિંદે આવીને તો એમ કહ્યું કે, શરીર કેવળ એ બાબતમાં અનુસરણ કરી શકે છે એટલું જ નહિ, પણ, પ્રભુના આવિર્ભાવના ખુદ પાયારૂપ પણ થઈ શકે છે.

એ કામ કરવાનું બાકી છે.

પરંતુ હવે એમ થઈ શકશે એની ખાતરી થઈ છે. પરિણામ તો હજી દૂર, ઘણું દૂર છે. સ્વરૂપનો આ બહારનો પોપડો જેનો આપણને અત્યંત બાહ્ય સપાટીરૂપે અત્યારે અનુભવ થાય છે, એ બાહ્ય સ્વરૂપ, જે વસ્તુ ભીતરમાં ચાલી રહી છે (ભીતરમાં એટલે અંદરની આધ્યાત્મિક ગહરાઈઓમાં નહિ: શરીરની ભીતરમાં) તેનો આવિર્ભાવ કરી શકે, એ પહેલા તો ઘણું ઘણું કરવું પડશે. એની ભીતરમાં જે વસ્તુ આવી રહેલી છે તેની એ અભિવ્યક્તિ કરવા શક્તિમાન થાય એટલા માટે. . . . એ વસ્તુ તો છેલ્લી આવશે અને એમ થાય એ સારાને માટે છે. કારણ કે એ અભિવ્યક્તિ, એનો સમય પાકે તે પહેલાં આવી પડે, તો પછી, જે કરવાનું કામ છે

તેની ઉપેક્ષા થઈ જાય. આપણને એટલો બધો સંતોષ વળી જાય કે આપણે જે કામને પૂરું કરવાનું છે તે ભૂલી જઈએ. એટલે દરેક વસ્તુ ભીતરમાં, યથાચોગ્ય અને સારી રીતે કરવી જોઈશે; એમાં પૂરેપૂરું પરિવર્તન થઈ જવું જોઈશે, અને બાહ્ય સ્વરૂપ તો એની મેળે એની વાત કહી દેશે.

પરંતુ આ વિશ્વમાં જે કંઈ છે તે એક જ પદાર્થ છે, સર્વ સ્થળે સરખો છે, અને એમ જણાયેલું કે એ સર્વ સ્થળે અચેતન છે: અને આમાં પછી ધ્યાન ખેંચે તેવી વસ્તુ એ છે કે આપોઆપ કેટલીક ઘટનાઓ બનવા માંડે છે; તદ્દન અણધારી રીતે; અહીં, ત્યાં, જે લોકો કંઈ જાણતા નથી તેમનામાં પણ (સમગ્ર વિશ્વમાં વિખરાયેલાં હોય એવાં બિંદુઓનો નિર્દેશ કરતો અભિનય).

(મૌન)

ચેતનાને વ્યક્ત કરવા માટે, ભૌતિક કોષાણુઓએ, તેમની અંદર ગ્રહણ કરવાની અને પ્રગટ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવાની છે. અને આમાં જે ક્રાંતિકારી રૂપાંતર બની આવે છે તે એવું છે કે, શાશ્વત અને અનંત આરોહણની ગતિને સ્થાને એક નવીન પ્રકારની વસ્તુ આવે છે — ઊર્ધ્વમાંથી નીચેની બાજુએ અવતરણ થાય છે. આ અગાઉ થયેલું અવતરણ મનોમય પ્રકારનું હતું. પરંતુ આ અવતરણની બાબતમાં શ્રી અરવિંદ એમ કહે છે કે એ અતિમનસનું અવતરણ છે. એમાં એવું લાગે છે કે, જાણે કે પરમ ચેતના નીચે ઊતરી રહી છે અને જે વસ્તુ એને ઝીલી શકે છે અને પ્રગટ કરી શકે છે તેની અંદર ઓતપ્રોત થઈ ગઈ છે. અને જ્યારે સારી પેઠે ઘૂંટાઈ રહેશે (એમાં કેટલો વખત જશે તે આપણે જાણતા નથી) ત્યારે પછી, શ્રી અરવિંદ જેને અતિમાનસ દેહ કહે છે તેવા સ્વરૂપનો જન્મ થશે — એ એવું હશે. . . કંઈ નહિ, ગમે તેવું હોય, — આ સ્વરૂપને કયે પ્રકારે બોલાવવામાં આવશે તેની મને ખબર નથી.

એ લોકો પોતાને કઈ રીતે વ્યક્ત કરશે, તેમને જે વ્યક્ત કરવું હશે તે સમજી શકાય તેવું કેવી રીતે કરશે? . . . મને એ બધાની કંઈ ખબર નથી, મનુષ્યમાં એ વસ્તુ બહુ ધીમે ધીમે વિકાસ પામેલી. કેવળ મનોમય તત્ત્વે ખૂબ મહેનત કરેલી, અને છેવટે એણે વસ્તુઓને ઝડપથી ગતિ કરતી કરી છે.

ત્યાં આપણે કયી રીતે પહોંચીશું? . . . એ આવિર્ભાવમાં અમુક ક્રમના ગાળાઓ તો હશે, કદાચ એકાદ નમૂનો આવી પહોંચશે અને આપણને કહેશે; એ વસ્તુ આવી છે. (શ્રી માતાજી સામેની બાજુએ દૃષ્ટિપાત કરે છે). આપણે એ જોઈ શકીએ છીએ.

ફક્ત એટલું જ કે, જ્યારે પશુમાંથી મનુષ્ય પ્રગટ થયો ત્યારે બનેલી ઘટનાની નોંધ રાખવાનાં — અને એની પ્રક્રિયા કઈ કઈ રીતની બનેલી તેની નોંધ રાખવાનાં કોઈ સાધનો ન હતાં — અત્યારે હવે પરિસ્થિતિ જુદી છે, એટલે એમાં વધુ મઝા આવશે.

(મૌન)

પરંતુ આમ છતાં આજની ઘડીએ તો એવું છે કે બુદ્ધિમાન માનવજાતિનો મોટો ભોગ — ઘણો વિશાળ સમુદાય હજી પોતાની જાતમાં જ નિમગ્ન થઈ રહેવામાં અને આટલીક (શ્રી માતાજી એક માર્ઈકોસ્કોપથી જોઈ શકાય તેવી વસ્તુનો નિર્દેશ કરતું નાનકડું વર્તુલ દોરે છે) પ્રગતિ કરવામાં રચ્યોપચ્યો રહેલો છે. એમને બીજી કોઈ વસ્તુ માટે લેશમાત્ર ઈચ્છા જેવું નથી.

આનો અર્થ એ થાય કે અતિમાનવ સ્વરૂપનું આગમન થાય. . . . એનો કોઈને ખ્યાલ પણ ન આવે અથવા કોઈ સમજી પણ ન શકે. આમાં આપણે કંઈ કહી શકીએ એવું નથી કારણ કે આમાં બંધબેસતી થાય તેવી ઉપમા મળે તેમ નથી; છતાં, એ તો સ્પષ્ટ છે કે, જો કોઈ વાનરોમાંથી સૌથી વડા વાનરને, સૌથી પ્રથમ પ્રગટ થયેલા મનુષ્યનો ભેટો થયો હશે તો એને ફક્ત એટલું લાગ્યું હશે કે એ જરાક વિચિત્ર પ્રકારનો દેખાય છે. પરંતુ હવે પરિસ્થિતિ જુદી રીતની છે, કારણ કે મનુષ્ય વિચાર કરી શકે છે, બુદ્ધિ વાપરી શકે છે.

પરંતુ મનુષ્યની બાબતમાં એવું બન્યું છે કે, એનાથી જે કાંઈ ઉચ્ચતર વસ્તુઓ છે તેના વિષે એને એમ માનવાની ટેવ પડી ગઈ છે કે એ બધાં સ્વરૂપો. . . . દિવ્ય સ્વરૂપો છે, એટલે કે, એમને દેહ ન હોય, એ સ્વરૂપો પ્રકાશથી ઝળહળતાં હોય, ટૂંકમાં એ લોકોએ જે બધા દેવોની કલ્પના કરી છે તેવું એમાં હોય છે — પરંતુ ખરી વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી.

(લાંબું મૌન)

પછી?

તમને પ્રતીતિ નથી થતી?

તમે કેમ પ્રયત્ન કરતા નથી?

અલબત્ત! એટલા માટે તો મેં આપને પ્રશ્ન પૂછ્યો. હું

આમાં કોઈ વસ્તુ વિષે શંકા સેવતો નથી. મેં આપને પ્રશ્ન પૂછ્યો, મેં આપને પૂછ્યું કે, અમે એ વસ્તુ કયી રીતે કરી શકીએ. એ કેવી રીતે થઈ શકે તે હું જાણતો નથી. . . . દા.ત. હું સવારમાં દાઢી બનાવું છું, ત્યારે, સવારમાં આપણે બુદ્ધિલીન, થાકેલા જેવા હોઈએ છીએ, મનને કંઈ કામ કરવું નથી હોતું, પ્રાણનું પણ એમ જ હોય છે. . . .

હા, એ એક સરસ તક હોય છે.

બરાબર, એમ જ હું કરું છું, પણ મને થાય છે કે: ના ભાઈ ના, હું સમજતો નથી. હું જાણતો નથી કે એને કયી રીતે ચલાવવું, અને એ ચાલતું નથી. જ્યાં સુધી હું મારા શરીરમાં, મારું મન અથવા પ્રાણ અથવા હૃદય મૂકતો નથી, ત્યાં સુધી એ કશી પણ હિલચાલ કરતું નથી.

વાહ. . . .

એમાં હું અવિશ્વાસ રાખું છું એમ નથી. મારું કહેવાનું એ છે કે, મારું શરીર કદાચ, ગદ્ધા જેવું હોય એ બનવા જોગ છે, પણ મને એથી (આપના કથનમાં) કોઈ અવિશ્વાસ નથી.

ભલા ભાઈ, એ કાંઈ ગદ્ધા જેવું નથી! (શ્રી માતાજી હસે છે).

મને કોઈ અવિશ્વાસ નથી, પણ એ વસ્તુ કયી રીતે થઈ શકે એવો પ્રશ્ન થાય છે ખરો, હા, હું કાંઈ જાણતો નથી.

મારી બાબતમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન કદી પણ ઊભો થયો નથી, કારણ કે. . . . જ્યારે હું વાદ્ય સંગીત બજાવું છું અથવા ચિત્રકામ કરું છું, ત્યારે મને સ્પષ્ટપણે દેખાય છે કે, કોષાણુઓમાં ચેતનાનો પ્રવેશ થાય છે અને એ કોષાણુઓ સચેતન બની જાય છે. આ બાબતની અનુભૂતિનો એક દાખલો લઈએ: કોઈ પેટીમાં અમુક વસ્તુઓ હોય છે અને હાથને કહેવામાં આવે છે કે, ‘બાર લો,’ (એમ ને એમ, ગાણ્યા સિવાય); ત્યારે હાથ, બાર વસ્તુઓને આપોઆપ લઈ લે છે અને તમને આપે છે. આ વસ્તુનો અનુભવ તો મને ઘણા સમયથી છે. હું છોક એકવીસ વર્ષની હતી, ત્યારથી મને એવા અનુભવો થવાની શરૂઆત થયેલી, એટલે મને ખબર છે. ચેતના કેવી રીતે કાર્ય કરે છે એની મને જાણ છે. જો હાથની અંદર ચેતના ન ઊતરી આવે

અને મસ્તક ઉપર કશો પણ આધાર રાખ્યા વિના, હાથ પોતે જ સચેતન ન બને તો પિયાનો કે ચિત્રકામ શીખવું એ શક્ય જ નથી. મગજ ગમે તે કોઈ બીજી કોઈ વસ્તુમાં ગૂંથાયેલું હોય તેની કશી અગત્ય નથી. એ સિવાય પણ, જે લોકો ઊંઘમાં ચાલતા હોય છે તેમની બાબતમાં, ઠીક આમ જ બનતું હોય છે: એમની અંદર દેહગત એવી એક એક ચેતના હોય છે અને એને લઈને, મન કે પ્રાણ સાથે કશો પણ સંબંધ રાખ્યા વિના, એ લોકો હરેફરે છે અને કામ કરે છે.

મારું કહેવાનું એ છે કે, જ્યારે હું દર્પણની સામે જઈ દાઢી બનાવવા બેસું છું ત્યારે, જો હું હૃદયમાંથી પ્રગટ થતો કોઈ મંત્ર અથવા અભીપ્સા મારી જાતમાં મૂકતો નથી, ત્યારે એવું બને છે કે જાણે કોઈ સંજ્ઞાહીન ઠૂંઠું દાઢી કરતું હોય. અને એમાં પછી ચક્ર ચક્ર કરતું મન ઉમેરો. પરંતુ જો હું કોઈ મંત્ર કે માનસિક સંકલ્પ મૂકું. . . .

પણ ના, એમાં તો અંતે શરીર જ મંત્ર મૂકે છે! અને એ વસ્તુ એટલી બધી આપોઆપ, સ્વાભાવિક રીતે બને છે કે, કદાપિ તમે કોઈ બીજી વસ્તુઓ વિષે વિચાર કરતા હશો તોપણ શરીરમાં મંત્રપાઠ ચાલુ રહેશે. આ બાબતનો તમને અનુભવ થયો નથી?

ના.

અને એમાં તો શરીર જ અભીપ્સા કરતું હોય છે, શરીર જ મંત્ર બોલતું હોય છે, એને જ પ્રકાશ અને ચેતના જોઈતાં હોય છે — તમે તો તમને ઠીક લાગે તેના, પિટર, પોલ, કોઈ પુસ્તક, ગમે તેના વિચાર કર્યે જાઓ. એની કોઈ અગત્ય નથી.

પરંતુ શરૂઆતમાં હું પણ સમજતી ન હતી, પણ હવે હું બરાબર સમજું છું, બહુ સારી રીતે સમજું છું. હું એમ માનતી હતી કે હું નીચેના મજલે જે પ્રકારનું જીવન જીવતી હતી તે બંધ કરું* એટલા માટે જ મને માંદી પાડવામાં આવી છે — અહીં હું નીચેના મજલા કરતાં પણ વધુ કાર્યરત જીવન ગાળું છું, એટલે . . . મેં મારી જાતને પૂછેલું કે કોઈ પરિવર્તનના વચગાળાનો સમય હતો કે કેમ? પરંતુ હવે મને સમજાય છે: કપાઈ ગયેલી અવસ્થામાં મને મૂર્છા આવી જતી હતી. એટલા માટે જ ડોક્ટરે

* આ ‘માંદગી’ પછી શ્રી માતાજીએ કેવળ તેમના ઉપરના મજલાના માળ ઉપર જ રહેવાનું રાખેલું છે.

એમ જાહેર કરેલું કે હું માંદી હતી, હું એક ડગલું પણ ચાલીશ તો મને મૂર્છા આવી જશે; અને મને અહીંથી ત્યહીં જવાની ઈચ્છા થતી, અને રસ્તે જતાં જ, ધમ્મ દઈને મને મૂર્છા આવી જતી! મારું શરીર ફસડાઈ પડે નહિ એટલા માટે મને ઝાલી રાખવી પડતી. પરંતુ જ્યાં સુધી મને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી, હું એક મિનિટ માટે પણ મારી સભાનતા ગુમાવતી નહિ! મને મૂર્છા આવતી, પરંતુ હું સભાન રહેતી, મારા દેહને જોતી, મને ખબર પડતી કે મને મૂર્છા આવી ગઈ છે, હું મારી સભાનતા ગુમાવતી નહિ અને મારું શરીર પણ એની સભાનતા ગુમાવતું નહિ. હવે મને સમજાય છે: પ્રાણ અને મનથી વિખટ્ટું પાડી દઈને, શરીરને કેવળ એનાં પોતાનાં સાધનો ઉપર છોડી દેવામાં આવેલું: એણે જે કાંઈ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલું એને જે કોઈ અનુભૂતિઓ થયેલી, સ્વરૂપના પ્રાણમય, મનોમય અને ઊર્ધ્વ ભાગો ઉપર જે કાંઈ પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત કરેલું, તે બધું જતું રહેલું! અને ગરીબડું બિચારું આ શરીર એકલું રહી ગયેલું. અને પછી સહજપણે, થોડે થોડે કરીને, એ સર્વ વસ્તુઓની બાંધણી ફરીથી કરવામાં આવી, આખાં સ્વરૂપને સંપૂર્ણપણે સભાન હોય એવી રીતનું ઘડવામાં આવ્યું.

હા, હું સમજું છું, સમજું છું. પરંતુ શરીરને અન્ય વિભાગોથી વિખટ્ટું પાડી દેવામાં આવેલું છે તેની મને જાણ છે — મેં એ વસ્તુ જોયેલી છે — સ્વરૂપની અવસ્થાઓને હાંકી કાઢવામાં આવતી હતી. “ચાલો ભાગો, હવે તમારી જરૂર નથી”! અને ત્યાર પછી, જે રચના કરવાની હતી તેને માટે એક નવીન પ્રકારના જીવનની જરૂર ઊભી થઈ, અને પછી, જેમ આ અગાઉ, ચેતનાનાં સર્વ સ્વરૂપો જાગ્રત થાય તે માટે, એક પછી એક સ્વરૂપની જાગ્રતિ કરીને (પુરાતન કાળના યોગીઓ જેમ એક પછી એક સોપાનનું આરોહણ કરતા, તે બતાવતો અભિનય) ઉચ્ચતમ, પરમ ઊર્ધ્વ, રૂપાતીત ચેતના પ્રત્યે આરોહણ કરવામાં આવતું તેવું કશું કરવાની જરૂર નહિ પડેલી. એવું કાંઈ બનેલું નહિ. એને તો ફક્ત. . . . (અભીપ્સા ઊર્ધ્વગામી થઈને એક પુષ્પની માફક ખીલી ઊઠતી હોય તેવું બતાવતો અભિનય). કોઈ વસ્તુ ભીતરમાં ઊઘડી ગઈ હતી, વિકાસ પામી ગઈ હતી અને એટલે જ આ મૂર્ખ મન પોતાને સુવ્યવસ્થિત કરી શકેલું, એક નીરવ અભીપ્સાપૂર્વક મૌન રહેલું; અને પછી. . . એક સીધેસીધો, કોઈ વચગાળાના સાધનની સહાય વિનાનો — સીધો સંપર્ક બની આવ્યો, અને અત્યારે પણ એ આખો વખત ચાલુ છે, આખો વખત, હરપણે, એ સીધો સંપર્ક ચાલુ છે. અને એ વસ્તુ શરીરની બાબતમાં બની છે, એમાં અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ અને ચેતનાની અનેક અવસ્થાઓનો કોઈ ખપ પડતો નથી, લેશમાત્ર નહિ, એ સંપર્ક તો સીધેસીધો છે.

પરંતુ એક વાર એ વસ્તુ બની આવે (શ્રી અરવિંદે કહેલું કે), જો એકવાર એક

જ શરીર પણ એ કરી શકે, તો એનામાં એ વસ્તુ બીજા લોકોએ આપવાની આવડત આવી જાય છે; અને હું તમને કહી મૂકું કે હવે (હું આ વસ્તુ સંપૂર્ણ પ્રકારના અને વિગતપૂર્ણ સંપર્કની કહેતી નથી, કદાચ એટલું બધું નહિ હોય, પણ) અહીં-ત્યહીં (પૃથ્વી ઉપરનાં જુદે જુદે સ્થળે વિખરાયેલાં પડેલાં બિંદુઓનો નિર્દેશ કરતો અભિનય), અચાનક જ, લોકોને આવો, એક યા બીજી રીતનો અનુભવ થઈ રહ્યો છે. એવા લોકો પણ છે (મોટા ભાગના) જેમને બીક લાગે છે, એટલે પછી, એમની પાસેથી એ વસ્તુ જતી રહે છે — કારણ કે એ લોકો, ભીતરમાંથી એટલા બધા તૈયાર ન હતા; એવા લોકોને માટે, આવી વસ્તુ જો રોજરોજની, હરપળની, ક્ષુદ્ર, ગતાનુગતિક જીવનની ન હોય, તો એમને બીક લાગે છે; અને એક વાર એમને બીક લાગે તો પછી વાત પતી જાય છે, એ વસ્તુ ફરીથી પાછી લાવવા માટે વર્ષો સુધી તૈયારી કરવાની રહે છે. પરંતુ કેટલાક લોકો ભય પામતા નથી; કોઈ અનુભૂતિ અચાનક થાય છે! ‘આહ્ . . .’ કોઈ તદ્દન નવીન, તદ્દન આણધારી વસ્તુ આવે છે, એના વિષે એમણે કંઈ વિચાર્યું પણ નથી હોતું.

એ વસ્તુ ચેપી છે તેની મને ખબર છે. આશાની વાત એમાં જ રહેલી છે, કારણ કે સૌને જો એના એ અનુભવમાંથી ફરી ફરીને પસાર થવાનું રહે તો. . . . હવે મને નેવું વર્ષ થયાં — નેવું વર્ષે લોકો થાકી જાય છે, જીવનથી એ લોકો ધરાઈ ગયા હોય છે. અને આ વસ્તુ કરવા માટે તો તમારે એક નાના બાળક જેવી લાગણી સેવવી જરૂરી હોય છે.

એમાં લાંબો સમય લાગે છે. હું બરાબર જાણું છું કે આમાં લાંબો સમય લાગ્યો છે.

અને પછી, એ વસ્તુ પૂરેપૂરી થઈ ગઈ નથી, એ તો હજી થઈ રહી છે, પરંતુ એ સંપૂર્ણ રીતની થઈ નથી — એ અવસ્થા દૂર છે — આપણે હજી એનાથી દૂર છીએ. . . સભાન કોષાણુઓનું પ્રમાણ કેટલા ટકા હશે? આપણે જાણતાં નથી.

અને અવારનવાર કેટલાક લોકો બીજા લોકોને ઠપકો આપે છે, એથી હસવું આવે છે! જે લોકો (શ્રી માતાજી એક નાનું વર્તુળ દોરે છે) પોતાની જૂની પુરાણી આદતો ચાલુ રાખવા માગે છે તેમને તેઓ પકડમાં લે છે, તેમને ધમકાવે છે, અને (તેમની પોતાની રીતે) અનેક રીતનો મૂર્ખતાપૂર્ણ બકવાટ કરે છે: આવી રીતે પચાવવું જોઈએ, આવી રીતે આહાર લેવો જોઈએ, લોહીનું ભ્રમણ આવું થવું જોઈએ, શ્વાસોચ્છ્વાસ આવી રીતે લેવા જોઈએ. . . . બધી ક્રિયાઓ, પ્રકૃતિના નિયમો અનુસાર કરવી જોઈએ, અને જ્યારે એમ નથી થતું ત્યારે એ લોકો ચિંતામાં પડી જાય

છે. અને એવે વખતે જે લોકો વસ્તુસ્થિતિને જાણતા હોય છે તેઓ તેમને પકડી પાડીને, ભગવાનના નામે બરાબરનો સપાટો ચખાડે છે, ખરી મજા પડે છે.

કેટલીક વસ્તુઓ શબ્દોમાં પ્રગટ થાય છે (આમ તો એ વસ્તુ નિઃશબ્દ પ્રકારે બનતી હોય છે, પણ એમાંથી કેટલુંક શબ્દોમાં વ્યક્ત થાય છે), અને પછી ત્યારે કોષાણુઓ વચ્ચે વાતચીત ચાલે છે (શ્રી માતાજી હસે છે): ‘અરે, તું તો મૂર્ખ જેવો છો! શા માટે બીએ છે? તને નથી દેખાતું કે પ્રભુ પોતે જ તારું રૂપાંતર કરવા માટે તને આ વસ્તુ કરે છે?’ અને ત્યારે પેલો બીજો કોષાણુ કહે છે: આહ. . . . પછી એ શાંત થઈ જાય છે, પોતાને ખુલ્લો કરે છે. રાહ જુએ છે, અને પછી. . . . પેલી પીડા ચાલી જાય છે, અવ્યવસ્થા ચાલી જાય છે અને સૌ કાંઈ બરાબર ગોઠવાઈ જાય છે.

એ અદ્ભુત છે.

પરંતુ જો કમભાગ્યે એમાં મન આવી પડે છે, કશી મદદ કરવાનો કે ક્યાસ કાઢવાનો પ્રયત્ન કરે છે, તો બધું જ બંધ થઈ જાય છે, સર્વ કાંઈ જૂની ઘરેડમાં પડી જાય છે.

(લાંબું મૌન)

ખરી વાત તો એ છે કે, અલંકાર, પ્રાણ અને મનને જ, હપ્પ કરીને દૂર કરી દેવામાં આવેલા.

એ એક મોટી શક્તિયા જેવું હતું.

અને માટે જ, હવે એક પ્રકારની નમનીયતા, મુલાયમતા આવી છે. અને એ બધું — સમગ્ર સાથે (સમક્ષિતિજદ્દર્શક અભિનય) સંપૂર્ણ સંબંધ રાખીને — પોતાને જે કાંઈ આધાર મળી શકે તેમ હોય, એનો જે કાંઈ સંકલ્પ હોય, સર્વ કાંઈ એના જેવું (પરમ તત્ત્વ પ્રત્યે ઊદ્ધર્વનો નિર્દેશ કરતો અભિનય) હોય, તેને શીખી રહ્યું છે, ફક્ત એ રીતે જ, એમાં એક અદ્ભુત નમનીયતા છે.

અને પછી રહે છે પેલી હાજરીની પૂર્ણ પ્રભા.

વાર્તાલાપ - ૨૦

૨૯ નવેમ્બર, ૧૯૬૭

(૨૪મી નવેમ્બરનાં દર્શન વિષે)

દર્શનના દિવસે લેવામાં આવેલા કેટલાક મારા નવા ફોટાઓ આવ્યા છે. એ ફોટા ટેલિસ્કોપિક કેમેરાથી લીધેલા છે. એન્લાઈ નથી કર્યા, એવા ને એવા છે (શ્રી માતાજી એ ફોટાઓ શિષ્યને બતાવે છે).

મને કંઈ સમજાતું નથી, પરંતુ દરેક દર્શન વખતે મને એવું કંઈ લાગે છે કે હું કોઈ જુદી જ વ્યક્તિ છું, અને જ્યારે હું એમ, મારી પ્રત્યે કેવળ બહિર્ગત દૃષ્ટિએ નિહાળું છું, ત્યારે ખરેખર મને એમ જ લાગે છે કે હું દરેક વખતે કોઈ જુદી વ્યક્તિને જોઉં છું. કોઈક વાર કોઈ ઘરડા ચીના જેવી! કેટલીક વાર જાણે શ્રી અરવિંદનું એક પરાવર્તિત સ્વરૂપ, આવરણમાં ઢંકાયેલા શ્રી અરવિંદ, અને કેટલીક વાર હું કોઈ એવી વ્યક્તિને જોઉં છું જેને હું સારી પેઠે ઓળખું છું, પણ એ મારું આ સ્વરૂપ નથી હોતું: એક સમયે એમ પણ હતું. આ વસ્તુનો મને ઘણી વાર અનુભવ થયો છે.

એમાં પણ મને એમ લાગતું હતું એ કોઈ . . . આપ છો
એથી જુદી જ વ્યક્તિ છે.

ખરું ને? એવું છે ને?

અને મને લાગે છે હું જેને જાણું છું એવી કોઈ વસ્તુ છે.

હા, મને પણ બરાબર એવું જ લાગે છે. હું એની સામે જોઈને કહું છું: આ વ્યક્તિને હું સારી રીતે ઓળખું છું — પરંતુ એને આ દેહ સાથે કશો જ સંબંધ નથી હોતો.

હા, એ વસ્તુ હું જેને જાણું છું એવી કોઈક છે!

ખરું છે, તમે સારી રીતે જાણો છો, પણ એ આ (શ્રી માતાજી પોતાના દેહ પ્રત્યે નિર્દેશ કરે છે) નથી હોતી; એ અહીં નથી, પણ એ સારી રીતે જાણીતી છે.

કેમ જાણો કેમ, પણ, મને એને લઈને એક ચિત્રકારની યાદ આવે છે.

જો એ વ્યક્તિ કોઈ પુરુષ કે સ્ત્રી હોય તો તમારી જાણકારી ચોક્કસ, ખાતરીપૂર્ણ

નથી.

મેં મારી જાતને પૂછેલું કે એ કોઈ ભૌતિક જગતથી જુદા જ જગતમાં વસતું સ્વરૂપ નહિ હોય? કારણ કે. . . મને ખબર છે, પરંતુ એ જ્ઞાન મને કોઈ શારીરિક સંવેદનના સ્પર્શ વડે પ્રાપ્ત નથી થતું; હા, એ કોઈ એવી વ્યક્તિ છે જેને હું સારી રીતે ઓળખું છું, એને મેં ઘણી વાર જોયેલી છે.

મારી ઉપર પણ એવી છાપ પડી છે કે એ વ્યક્તિને મેં ક્યાંક જોયેલી છે.

એ તો ખરું! પરંતુ એને તમે આ જગતમાં જોઈ હશે કે નહિ તે હું જાણતી નથી. (શિષ્ય પ્રત્યે વળીને) તમે એ વ્યક્તિને ઓળખો છો કે નહિ?

એ માતાજીનું આ સ્વરૂપ નથી!

હા. . . કદાચ એ કોઈ ચિત્ર હશે. કદાચ તમારી વાત સાચી હશે. પણ ક્યી વ્યક્તિ, તે મને સમજાતું નથી.

એ કોઈ એવી વ્યક્તિ છે જેની સાથે મારે ઘણો સંબંધ રહેલો છે, પણ. . . મને જો એમ કહેવામાં આવે કે એ વ્યક્તિ ઈતિહાસમાં થઈ ગયેલી કોઈ વ્યક્તિ છે, તો મને નવાઈ ન લાગે.

આ વિચિત્ર વાત છે. વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં એ લાગણીનો અનુભવ થતો જાય છે. જેમ જેમ આ શરીર આંતરિક છંદને ગ્રહણ કરતું જાય છે, તેમ તેમ એ લાગણી વધતી જાય છે.

એ કોઈ સ્થૂલ વસ્તુ નહિ હોય.

એ શું હશે? આપણે એક દિવસ જાણીશું. . . .

એ બહુ જાણીતી છે.

હા, પણ મારી લાગણી એવી છે કે એ વ્યક્તિ વિષેની મારી જાણકારી ખૂબ ઘનિષ્ઠ રીતની છે, કદાચ હું એની સાથે રહી પણ હોઈશ, પરંતુ એ આ 'હું' નથી, સમજ્યાને? એટલે કે આ શરીર મને કહે છે કે, 'એ વ્યક્તિ હું નથી.' ભીતરમાં, એ વસ્તુ તદ્દન જુદી છે: ત્યાં કોઈ હું — તું જેવું અસ્તિત્વમાં નથી હોતું, પરંતુ શરીરની બાબતમાં હજી એવું છે ખરું, એ કહે છે: એ હું નથી, એ કોઈ મારી સારી રીતે ઓળખીતી વ્યક્તિ છે, એને હું સારી રીતે ઓળખું છું, પણ એ હું નથી.

એ વ્યક્તિ બાલકની વેળાએ એ રીતે શા માટે આવે છે ?

એમાં બે વસ્તુઓ હોઈ શકે. કદાચ જે મૂળની ચેતના છે તેણે ભૂતકાળના જીવનનાં બે સ્વરૂપો ધારણ કર્યાં હોય (એવું ઘણી વાર બન્યું છે) અને તેણે એકીસાથે બે શરીરોમાં આવિર્ભાવ કર્યો હોય. એટલે એમનામાં એક તાદાત્મ્ય આવી ગયું હોય, કદાચ, જીવનમાં પણ એ એકબીજા સાથે સેળભેળ થઈ ગયાં હોય. — એ વસ્તુ ભૌતિક રીતે પણ બની હોય. પરંતુ એમ પણ હોય કે ક્યાંક કોઈક સ્થાયી સ્વરૂપ કાયમી રીતે વસતું અને જેની સાથે આપણે એ જગતમાં સતતપણે સંપર્કમાં હોઈએ (એ જગત અધિમાનસ, અતિમાનસ કે બીજા કોઈ સ્થળનું હોય) અને એને લઈને આપણામાં એવી લાગણી થતી હોય: હા, હું જાણું છું કે એ વસ્તુ આ બેમાંથી એક હશે, પણ હજી એ ખબર નથી કે કઈ.

(થોડાક મૌન પછી) એમાં વધુ પ્રમાણમાં તો કોઈક વસ્તુનો ભાસ થાય છે, એક પ્રકારનું સંવેદન, કોઈ વાતાવરણ, જેવું અનુભવાય છે. કોઈ સ્પષ્ટ આકૃતિ જણાતી નથી. હા, એ કદાચ પેલી બીજી વસ્તુ હશે. કોઈ એવી વસ્તુ કે જે ક્યાંક કાયમી અસ્તિત્વ ધરાવતી હશે અને જેની સાથે આપણે સંપર્કમાં રહેતા હોઈશું.

અને એ રીતે, એ વસ્તુ કોઈ પુરુષ છે કે સ્ત્રી છે તેની સમજ પડતી નથી તેવી લાગણીને સ્પષ્ટ કરે છે: કદાચ એ સ્વરૂપ કોઈ જાતિ-વિલીન વિસ્વનું હશે, જ્યાં કોઈ સ્વરૂપ પુરુષ કે સ્ત્રીનું નથી હોતું.

(મૌન)

શરીરને માટે એ વસ્તુ કેવળ સંવેદન કરતાં કંઈક વધુ હોય છે, એક પ્રકારનું . . . જ્ઞાન હોય છે — જ્ઞાન કરતાં પણ વધુ, એક હકીકત હોય છે: એવાં ઘણાં ઘણાં સ્વરૂપો, બળો અને વ્યક્તિતાઓ હોય છે જેઓ તેની (શરીરની) મારફત પોતાનો આવિર્ભાવ કરે છે, કેટલીક વાર તો એમાંના અનેક, એકીસાથે પ્રગટ થાય છે. આ એક બહુ સર્વસામાન્ય અનુભવ છે. દા.ત. આપણે જાણીએ છીએ કે શ્રી અરવિંદ અહીં છે; તેઓ બોલે છે અને જુએ છે, એમની પાસે જોવાની અને પોતાને વ્યક્ત કરવાની આગવી પદ્ધતિ છે. અને એ વસ્તુ ઘણી વાર બને છે. અને પછી ઘણી વાર એ દુર્ગા અથવા મહાકાળી અથવા. . . . ઘણી વાર. ઘણી વાર એ ખૂબ ઊર્ધ્વનાં ધામોનું, તદ્દન સ્થાયી — અત્યંત કાયમી — સ્વરૂપ હોય છે, અને તે પોતાનો આવિર્ભાવ કરતું હોય છે, અને ત્યારે એ સ્વરૂપમાં એક પ્રકારનું અવિકારી તત્ત્વ હોય છે, તે પણ તેની સાથે આવતું હોય છે. કેટલીક વાર કોઈ પાસેની ભૂમિકા ઉપરનાં સ્વરૂપો પણ પોતાનો

પ્રભાવ ઊભો કરવા પ્રયત્ન કરે છે, પોતાની જાતને પ્રગટ કરે છે, પરંતુ એ વસ્તુ યોગ્ય રીતના કાબૂ હેઠળ હોય છે.

શરીરને એની ટેવ પડેલી છે.

અને ખાસ કરીને આશ્ચર્ય પમાડે તેવી વાત તો એ છે કે આ વખતે, ૨૪મી તારીખે, જ્યારે હું બાલકનીમાં ગઈ, ત્યારે એ કોઈ એવું સ્વરૂપ હતું (અને આ વસ્તુ મારી બાબતમાં, અવારનવાર, વધુ ને વધુ પ્રમાણમાં બનતી રહે છે) કોઈ એવું સ્વરૂપ હતું કે જે જાણે, શાશ્વતીની કોઈ ભૂમિકા ઉપરથી દૃષ્ટિપાત કરી રહ્યું હોય, જેની દૃષ્ટિમાં કોઈ મહાન શુભેચ્છા હોય (એ શુભેચ્છા, ભલાની કામના જેવું કાંઈ હતું, અને કઈ રીતે વ્યક્ત કરવું તે હું જાણતી નથી) અને એમાં કોઈ એવી નિર્મળ અવિચલતા ભળેલી હોય કે જે આપણને લગભગ અલિપ્તતા જેવી લાગે, અને એવા એ દૃષ્ટિપાત સાથે બંને (શ્રી માતાજી છેક નીચેથી ઊઠતાં મોજાંઓ દર્શાવતો અભિનય કરે છે) એકસાથે, એકબીજા સામે બહુ દૂરથી, અત્યંત ઊદર્વમાંથી, અત્યંત કેવી રીતે કહેવું? તદ્દન આંતરિક દૃષ્ટિ વડે જોઈ રહેલાં દેખાતાં હતાં. જ્યારે હું બહાર નીકળીને બાલકનીમાં ગઈ ત્યારે મારા શરીરને એ જ પ્રકારનું સંવેદન થઈ રહ્યું હતું. શરીર એમ કહેતું હતું કે: ‘મારે અભીપ્સા કરવી જોઈએ, કોઈ એવી અભીપ્સા હોવી જોઈએ કે જેને લઈને એ પરમ શક્તિ આ બધા લોકો ઉપર ઊતરી આવે’, અને ‘તે’ આવું હતું (ઉપરની બાજુએ એક ઝડપી નિર્દેશ). ઓહ્! અત્યંત ભલાઈની લાગણીવાળું પરંતુ એક પ્રકારની નિર્વેપતાવાળું — શાશ્વતીની નિર્વેપતા, આને કઈ રીતે સમજાવવું એની મને ખબર નથી. અને આ શરીર એ સર્વનો અનુભવ કરી રહ્યું છે અને એને એમ લાગે છે કે કોઈ વસ્તુ એનો ઉપયોગ કરી રહી છે. આટલા માટે જ, મને આ ફોટાઓમાં રસ પડે છે, એને લઈને તે વખતની વસ્તુ મને સાદૃશ્ય જોવા મળે છે.

આપણને ખબર પડશે.

વાર્તાલાપ - ૨૧

૩૦ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૭

(માતાજી ઓરોવિલ વિષે પોતે જે કહેલું તે વિષે સ્મૃતિમાંથી લખેલી એક

નોંધ વાંચે છે.)

ઑરોવિલ એક સ્વાશ્રયી નગર બનશે.

એમાં રહેનારા સૌ કોઈ તેના જીવનમાં અને વિકાસમાં ભાગ લેશે.

આ ભાગ લેવાનું કાર્ય શાંત રીતે કે સક્રિય રીતે થશે.

એમાં કર તરીકે કર રહેશે નહિ, પરંતુ દરેક જણ સામૂહિક કલ્યાણ માટે કામ દ્વારા કે વસ્તુઓ કે પૈસા આપીને ફાળો આપશે.

ઉદ્યોગો જેવા વિભાગો કે જે સક્રિય રીતે ભાગ લેતા હશે તે પોતાની આવકનો ભાગ નગરના વિકાસ માટે આપશે.

અથવા તો તેઓ નગરવાસીઓને માટે ઉપયોગની હોય તેવી કોઈ વસ્તુ (ખોરાક જેવી) બનાવતા હશે તો તે વસ્તુ તેઓ નગરને આપશે. આ નગર પોતાના નાગરિકોને અન્ન પૂરું પાડવાની જવાબદારી રાખે છે.

કોઈ નિયમો કે કાયદાઓ બનાવવામાં આવ્યા નથી. નગરની પાછળ રહેલું સત્ય જેમ જેમ ઉપર આવતું જશે અને ક્રમે ક્રમે આકાર લેતું જશે તેમ તેમ વસ્તુઓ ઘાટ લેશે. અમે અગાઉથી કશી કલ્પના બાંધતા નથી.

હું ધારું છું મેં આના કરતાં વધારે કહ્યું હતું, કારણ કે આ નગર વિષે સંયોજન, ખોરાક ઈ. વિષે, આંતરિક રીતે, ખૂબ ખૂબ કહ્યું હતું. આપણે પ્રયોગો કરવાના છીએ.

કેટલીક વસ્તુઓ ખરેખર રસિક છે; દાખલા તરીકે, હું એમ ઈચ્છું કે ત્યાં એવું હોય કે. . . સૌથી પ્રથમ તો ત્યાં દરેક દેશને તેનો પોતાનો એક શિબિર હશે, અને એ શિબિરમાં એ દેશનું રસોડું હશે, એટલે કે, જાપાનના લોકોને પોતે જે રીતનો ખોરાક લેવો હશે તેવો લઈ શકશે ઈ., પરંતુ નગરની પોતાની અંદર, નિરામિષાહારી તથા આમિષાહારી બંને પ્રકારના લોકો માટે ખોરાક મળશે અને ત્યાં આવતી કાલને માટેનો ખોરાક શોધવાનો પ્રયત્ન પણ થશે. આ બધી જે પચાવવા માટેની મહેનત કરવી પડે છે કે જે કરતાં કરતાં તમે ખૂબ ભાર અનુભવો છો — એમાં માણસનો ખૂબ જ સમય

અને શક્તિ વપરાય છે — એ પચાવવાની ક્રિયા પહેલેથી કરી લેવાવી જોઈએ અને તેમને કાંઈ એવું આપવું જોઈએ કે જે એકદમ પચાવી શકાય તેવું હોય, કે જેવું હવે કરવામાં આવે છે: દાખલા તરીકે, એવાં વિટામિન બનાવાયાં છે જે સીધેસીધાં પચી જાય તેવાં હોય છે અને વળી. . . . પ્રોટીન, અમુક અમુક વસ્તુઓમાં રહેલાં આ પોષક તત્ત્વો અને જે બહુ મોટા કદનાં હોતાં નથી — આપણે તો થોડું સરખું પચાવવા માટે ખૂબ મોટો જથ્થો લેવો પડે છે. એટલે હવે લોકોએ રાસાયણિક રીતે સારી કુશળતા બતાવવા માંડી છે, એથી આપણે વસ્તુઓ સરળ કરી શકીએ છીએ. લોકોને આ બધું ગમતું હોતું નથી તેનું કારણ. . . . કારણ માત્ર એટલું જ હોય છે કે એમને ખાવામાં ખૂબ ખૂબ રસ પડતો હોય છે, પણ આપણે ખાવામાં આનંદ લેતા નથી હોતા ત્યારે પણ આપણે પોષણની તો જરૂર રહે છે અને તેમાં આપણે વખત બગાડતા હોતા નથી. આમ તો આપણે ખૂબ જ વખત બગાડતા હોઈએ છીએ: ખાવા માટેનો વખત, પચાવવા માટેનો વખત અને બીજું બધું. અને તેથી અહીં, હું એક પ્રયોગરૂપ રસોડું બનાવવા માગું છું, એક પ્રકારની રસોડાની પ્રયોગશાળા, પ્રયોગ કરવા માટે. લોકો પોતાની રુચિ પ્રમાણે, પોતાના વલણ પ્રમાણે ગમે તે સ્થળે, અહીંતહીં કે બીજે જતા રહેશે.

અને પછી ખોરાક માટે કિંમત આપવાની હોતી નથી, પણ તે માટે કામ અથવા તો વસ્તુઓ આપવી જોઈશે; દાખલા તરીકે, જેમની પાસે ખેતરો હોય તેમણે પોતાનાં ખેતરોનો પાક આપવો જોઈએ, જેમની પાસે કારખાનાં હોય તેમણે પોતાની બનાવેલી વસ્તુઓ આપવી જોઈએ, અથવા તો માણસ ખોરાકના બદલામાં પોતાના તરફથી કામ આપશે.

આથી પૈસાની આંતરિક હિલચાલ બહુ ઓછી થઈ જશે. આ રીતે દરેકને માટે વસ્તુઓ મેળવી શકાશે. વાસ્તવિક રીતે તો આ એક અભ્યાસ માટેનું નગર બનવું જોઈએ — એકદમ સરળ રીતે કેવી રીતે જીવી શકાય અને જેમાં માણસનાં ઊર્ધ્વ તત્ત્વોને વિકાસ પામવા માટે વધારે વખત રહે એવો અભ્યાસ અને સંશોધન તેમાં થતાં રહેવાં જોઈએ.

આ હજી માત્ર આરંભ જ છે.

(માતાજી હવે નોંધનું એક એક વાક્ય વિચાર માટે લે છે.)

ઑરોવિલ એક સ્વાશ્રયી નગર બનશે.

હું એ હકીકત ઉપર ભાર મૂકવા માગું છું કે આ એક પ્રયોગ બનવાનો છે, આ નગર પ્રયોગો કરવાને માટે છે — પ્રયોગો, સંશોધનો, અભ્યાસ.

ઓરોવિલ એવું નગર બનશે કે જે 'સ્વાશ્રયી' બનવાનો પ્રયત્ન કરશે અથવા તો તે દિશામાં લઈ જશે અથવા તે માટેની ઈચ્છા રાખશે, એટલે 'સ્વાશ્રયી' એટલે. . . .

સ્વ-શાસિત?

સ્વ-શાસિત, એનો અર્થ કોઈક રીતની સ્વાધીનતા કે જેમાં બીજાઓ સાથેના સંબંધો કપાઈ જતા હોય એમ કરવામાં આવે છે, મારી દૃષ્ટિમાં એ અર્થ નથી.

દાખલા તરીકે, 'ઓરોફ્ડ'ની માફક જે લોકો ખોરાક ઉત્પન્ન કરતા હશે (સ્વાભાવિક રીતે જ, એ નગરમાં જ્યારે ૫૦,૦૦૦ લોકો રહેતા હશે ત્યારે તેમની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવું મુશ્કેલ બનશે, પરંતુ અત્યારે તો આપણે વધુમાં વધુ થોડાક હજાર જ છીએ), કારખાનું તો હંમેશાં ખૂબ જ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરતું હોય છે, એટલે તે નગરની બહાર પણ માલ વેચશે અને પૈસા મેળવશે. દાખલા તરીકે 'ઓરોફ્ડ' કામ કરનારાઓ સાથે ખાસ સંબંધો રાખવા માગે છે, જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે તો નહિ જ, પણ એ કંઈક એવું હશે કે જે સામ્યવાદી પદ્ધતિ ઉપર એક સુધારા રૂપે હશે, સોવિયેતવાદ કરતાં એ વધારે સમતુલાવાળું તંત્ર હશે, એટલે કે એમાં એક કે બીજી બાજુ ઉપર વધારે ઝૂકી પડવાનો દોષ નહિ હોય.

અને મારે એક વાત કહેવી હતી: નગરના સમગ્ર કલ્યાણ અને જીવનમાં ભાગ લેવો એ કોઈ વ્યક્તિગત રીતની ગણતરી નથી: અમુક અમુક વ્યક્તિએ આટલું આટલું આપવું જોઈએ. આ વસ્તુ એવી નથી. આમાં સાધનો, પ્રવૃત્તિ, ઉત્પાદનની શક્યતા એ બધું જોઈને ગણતરી કરવામાં આવે છે. એ પેલો લોકશાહી રીતનો વિચાર નથી કે જે સમગ્ર વસ્તુને સરખા સરખા ટુકડાઓમાં કાપી નાખે છે, એ તો એક અર્થ વગરનું યંત્ર છે. એને બદલે અહીં સાધનો મુજબ ગણતરી કરવામાં આવી છે, જેની પાસે વધારે હોય છે તે વધારે આપે છે, જેની પાસે ઓછું હોય તે ઓછું આપે છે; જે બળવાન હોય છે તે વધુ કામ કરે છે, જે બળવાન નથી તે બીજું કામ કરે છે.

તો, એ કંઈક વધારે સાચી, વધારે ઊંડી વસ્તુ છે. એટલે હું એને હમણાં જ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતી નથી, કારણ કે લોકો તેનો હરેક રીતે વિરોધ કરવા લાગી જશે. જેમ જેમ નગર વૃદ્ધિ પામતું જશે તેમ તેમ આ વસ્તુએ, સાચી ભાવનાપૂર્વક, કલો કે આપોઆપ પોતાનું સર્જન કરવું પડશે.

દાખલા તરીકે, આ વાક્ય:

‘એમાં રહેનારા સૌ કોઈ તેના જીવનમાં અને વિકાસમાં ભાગ લેશે.’

એમાં રહેનારા સૌ કોઈ નગરના જીવનમાં અને તેના વિકાસમાં ભાગ લેશે — પોતાની શક્તિઓ અને સાધનો મુજબ, યાંત્રિક રીતે નહિ, જાણે કે એકતા દ્વારા. હા, એમ જ ને? એ એક જીવતી અને સાચી વસ્તુ હોવી જોઈશે, યાંત્રિક નહિ. અને શક્તિઓ મુજબ, એટલે કે, જેની પાસે સ્થૂલ સાધનો હોય, જેવાં કે કારખાનાં દ્વારા પૂરાં પાડવામાં આવતાં હોય તેવાં સાધનો, તેવા લોકોએ કારખાનાના ઉત્પાદનના પ્રમાણમાં આપવું જોઈએ; દરેક માથાદીઠ અને વ્યક્તિદીઠ આટલું આટલું એમ નહિ.

‘આ ભાગ લેવાનું શાંત રીતે અને સક્રિય રીતે થશે.’

‘શાંત રીતે’ (passive) નો અર્થ શો થાય છે તે હું સમજતી નથી (હું કેન્યમાં બોલી હતી અને તે અંગ્રેજીમાં મૂકવામાં આવ્યું છે). આનો ચોક્કસ અર્થ શો હોઈ શકે. ‘શાંત રીતે?’ એમ કહો કે એ વસ્તુ ‘જુદી જુદી ભૂમિકાઓ ઉપર, ચેતનાના જુદા જુદા સ્તરો ઉપર’ બનશે.

આપનું એમ કહેવું છે કે જોઓ ‘જ્ઞાની’ હશે, એટલે કે જે આંતરિક રીતે કામ કરતા હશે તેમને માટે એ જરૂરનું નહિ રહે કે . . .

હા, એ વસ્તુ છે. જેમની પાસે વધુ ઉચ્ચ જ્ઞાન હશે તેમણે પોતાના હાથ વડે કામ કરવાની જરૂર નહિ રહે, એમ મારે કહેવું હતું.

‘એમાં કર તરીકે કર જેવું કાંઈ હશે નહિ, પરંતુ દરેક જણ સામૂહિક કલ્યાણ માટે કામ દ્વારા, કે વસ્તુઓ કે પૈસા આપીને ફાળો આપશે.’

આ પ્રમાણેની સમજણ છે, ત્યાં કર નહિ હોય, વેરા નહિ હોય, પરંતુ દરેક જણ સામૂહિક કલ્યાણ માટે વસ્તુ આપીને કે ખાસ કામ કરીને ફાળો આપે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. જેમની પાસે પૈસા સિવાય બીજું કાંઈ નહિ હોય તે પૈસા આપશે. પણ ‘કામ’ નો અર્થ એક સાચેસાચ આંતરિક કામ એવું હોઈ શકે (પણ જે લોકો પૂરતા પ્રમાણમાં પ્રામાણિક નહિ હોય તેમને વિષે આ કહી નહિ શકાય), કામ ગુહ્ય રીતનું હોઈ શકે. પૂરેપૂરું પોતાની અંદર જ ચાલતું, પરંતુ એ માટે, સ્વાભાવિક રીતે જ, માણસે સંપૂર્ણ સચ્ચાઈ ભરેલા અને સાચા હોવું જોઈશે, અને શક્તિ અંગે તો કશો દંભ નહિ કરવો જોઈએ. પણ કામ તે સ્થૂલ રીતનું જ હોય એમ હોવું નહિ

જોઈએ.

‘ઉદ્યોગો જેવા વિભાગો કે જે સક્રિય રીતે ભાગ લેતા હશે તે પોતાની આવકનો ભાગ નગરના વિકાસ માટે આપશે. અથવા તો તેઓ નગરવાસીઓને માટે ઉપયોગની હોય તેવી કોઈ વસ્તુ (ખોરાક જેવી) બનાવતા હશે તો તે વસ્તુ તેઓ નગરને આપશે, આ નગર પોતાના નાગરિકોને અન્ન પૂરું પાડવાની જવાબદારી રાખે છે.’

આપણે આ વસ્તુ કહેલી છે. ઉદ્યોગો સક્રિય રીતે ભાગ લેશે, કાળો આપશે. આ ઉદ્યોગો જો એવી વસ્તુઓ ઉત્પન્ન કરતા હશે કે જેની માંગ સતત નહિ રહેતી હોય, અને તેથી તેનો જથ્થો કે સંખ્યા નગરમાં વપરાઈ જાય તે કરતાં ઘણા વધારે પ્રમાણમાં હશે અને તેને બહાર વેચવામાં આવશે તો સ્વાભાવિક રીતે જ ઉદ્યોગોને પૈસા આપીને ભાગ લેવાનો રહે છે. અને આનો દાખલો હું ખોરાકનો આપું છું: જે લોકો ખોરાક ઉત્પન્ન કરતા હશે તેઓ નગરને ખોરાક આપશે (પોતે જે ઉત્પન્ન કરતા હોય તેના પ્રમાણમાં જ, સ્વાભાવિક રીતે) અને નગર દરેક જણના ખોરાક માટે જવાબદાર રહે છે. એટલે કે ત્યાં પૈસા વડે ખોરાક ખરીદવાની જરૂર રહેશે નહિ, પણ માણસે તેને કમાવાનો રહેશે.

આમાં સામ્યવાદી પદ્ધતિને એક રીતે અપનાવવામાં આવી છે, પણ તે બધું એક સમાન કરવાની ભાવનાથી નહિ: શક્તિ પ્રમાણે, દરજ્જા પ્રમાણે — માનસિક કે બૌદ્ધિક દરજ્જા નહિ — દરેક વ્યક્તિનો આંતરિક દરજ્જો.

સાચું એ છે કે સ્થૂલ રીતે તો દરેક મનુષ્યને હક છે — પણ એ એક ‘હક’ નથી. . . તંત્ર એવું હોવું જોઈએ, એવી રીતે ગોઠવાવું જોઈએ કે જેમાં દરેક માણસની સ્થૂલ જરૂરિયાતો હક અને સમાનતાના ખ્યાલો મુજબ નહિ પણ વધુમાં વધુ પ્રાથમિક એવી જરૂરિયાતોના પાયા ઉપર ખાતરીપૂર્વક મળી રહે. અને આ વસ્તુ એક વાર ગોઠવાઈ જાય તે પછી માણસ પોતાનું જીવન — આર્થિક સાધનો દ્વારા નહિ પણ પોતાની આંતરિક શક્તિઓ મુજબ ગોઠવવાને સ્વતંત્ર રહેશે.

‘કોઈ નિયમો કે કાયદાઓ કરવામાં આવ્યા નથી. નગરની પાછળ રહેલું સત્ય જેમ જેમ ઉપર આવતું જશે અને ક્રમે ક્રમે આકાર લેતું જશે તેમ તેમ વસ્તુઓ ઘાટ લેતી જશે. અમે અગાઉથી કશી

કલ્પના બાંધતા નથી.'

મારે એમ કહેવું છે કે સામાન્ય રીતે — આજ સુધી તો હંમેશાં અને વળી વધુ ને વધુ — માણસો પોતાની કલ્પનાઓ અને ખ્યાલો મુજબ માનસિક નિયમો સ્થાપિત કરે છે, અને પછી તેમને લાગુ પાડે છે (માતાજી પોતાની મુઠ્ઠી પછાડે છે, જગત મનોમય મુઠ્ઠીની હેઠળ હોય તેમ બતાવવાને), અને એ તદ્દન ખોટું છે, એ સ્વચ્છંદી છે, એ અવાસ્તવિક છે, અને પરિણામ એ આવે છે કે વસ્તુઓ બંડ કરે છે યા તો વિલાઈ જાય છે. . . . જીવનનો પોતાનો જ જે અનુભવ થતો હોય તેમાંથી જ ધીરે ધીરે નિયમો તૈયાર કરવા જોઈએ અને તે શક્ય તેટલા સૂક્ષ્મ અને વિશાળ હોવા જોઈએ. કે જેથી એ હંમેશાં પ્રગતિશીલ રહે. કશું ચોક્કસ કરી દીધેલું ન હોવું જોઈએ. સરકારોની મોટી ભૂલ થાય છે તે આ છે: તમે એક ચોક્કું બનાવો છો અને કહો છો કે, આપણે આ બનાવ્યું છે અને એની હેઠળ આપણે રહેવું જોઈએ, અને એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ તમે જીવનને પીસીને બહાર ફેંકી દો છો, તેને આગળ વધતાં અટકાવો છો. પ્રકાશ અને ચેતના અને શક્તિ પ્રત્યે ક્રમે ક્રમે વધુ ને વધુ વિકાસ પામતું જતું એવું જે જીવન હોય તેણે પોતે જ ધીરે ધીરે નિયમો સ્થાપવા જોઈએ, તેમને બને તેટલા સર્વ સામાન્ય બનાવવા જોઈએ કે જેથી તે ખૂબ જ મુલાયમ રહે અને જરૂર પ્રમાણે તથા માણસોની ટેવો અને જરૂરિયાતો જેટલી ઝડપથી બદલાય તેટલી ઝડપથી બદલાતા રહે.

(મૌન)

આખરે પ્રશ્ન આ પ્રમાણે થઈને રહે છે: બુદ્ધિ દ્વારા થતા માનસિક નિયમનને બદલે આધ્યાત્મિક બનેલી ચેતનાનું નિયમન બનવું જોઈએ.

આ એક ઘણી રસમય અનુભૂતિ બની રહે છે: એનાં એ કાર્યો, એનું એ કામ, એનાં એ અવલોકનો, પરિસ્થિતિ (નજીકની તથા દૂરની) સાથેના એના એ સંબંધો કેવી રીતે બુદ્ધિ દ્વારા મનમાં થતા રહે અને અનુભૂતિ દ્વારા ચેતનામાં થતા રહે. અને શરીર અત્યારે આ વસ્તુ શીખી રહ્યું છે, બુદ્ધિના મનોમય શાસનને બદલે ચેતનાનું આધ્યાત્મિક શાસન સ્થાપિત કરવું. એમાંથી પછી જે ફેરફાર બની આવે છે (એ દેખાય છે નહિ જેવો, તમારા ધ્યાનમાં પણ ન આવે તેવો), પણ તે પ્રચંડ ફેરફાર હોય છે, એટલે સુધી કે તે શરીરની શક્તિઓને સો ગણી વધારી શકે છે. . . . શરીર જ્યારે નિયમોને આધીન રહેતું હોય છે, પછી તે વિશાળ હોય તોપણ, વ્યાપક હોય તોપણ, ત્યારે તે આ નિયમોનું ગુલામ હોય છે અને તેની શક્યતાઓ આ નિયમો દ્વારા મર્યાદિત રહે છે. પણ એ જ્યારે આત્મા અને ચેતના દ્વારા નિયંત્રિત થતું રહે છે ત્યારે

એથી તેનામાં એક અતુલ્ય એવી શક્યતા અને મુલાયમતા આવી બને છે. અને એ જ વસ્તુ શરીરને જીવન લંબાવવાની, પોતાના આયુષ્યને લંબાવવાની શક્તિ મેળવી આપશે; એનો અર્થ એ કે એમાં મનના બૌદ્ધિક શાસનને બદલે, આત્માનું, ચેતનાનું — ચેતનાનું શાસન રચાશે. બહારની બાજુએથી જોતાં એમાં બહુ તફાવત પડતો દેખાતો નથી, પણ. . . . મારો અનુભવ આ છે કે (કારણ કે હવે મારું શરીર બુદ્ધિના મનની આજ્ઞા પ્રમાણે કામ કરતું નથી, જરા પણ નહિ — એ કેવી રીતે થઈ શકે તે પણ એ સમજતું નથી), પણ તે વધુ ને વધુ વધારે ને વધારે સારી રીતે, ચેતનાની દોરવણીને, પ્રેરણાને અનુસરતું રહે છે. અને પછી એ જુએ છે, લગભગ દરેક મિનિટે, કે આમાં કેટલો બધો મોટો ફેર પડી જાય છે. . . . દાખલા તરીકે, હવે સમયનું મૂલ્ય રહ્યું નથી — એનું નક્કી થયેલું મૂલ્ય. બરાબર એની એ જ વસ્તુ ટૂંકા સમયમાં કે લાંબા સમયમાં થઈ શકે છે. જરૂરિયાતોએ તેમની સત્તા ગુમાવી દીધી છે. આપણે આ કે બીજી વસ્તુને અનુકૂળ થઈ શકીએ છીએ. બધા કાયદાઓ, કુદરતના જે કાયદાઓ હતા તે બધાની આપખુદી મરી ગઈ છે, આપણે કહી શકીએ: એ પહેલાં હતી તેવી લેશ પણ રહી નથી. શરીર જો હંમેશાં, હંમેશાં મુલાયમ, જાગ્રત અને ચેતનાની અસર પ્રત્યે — પોતાની સર્વ શક્તિમત્તામાં રહેલી ચેતનાની અસર પ્રત્યે ‘જવાબ’ આપતું રહી શકે તો આ બધામાંથી એક અસાધારણ મુલાયમતાપૂર્વક પસાર થઈ જવાને તે પૂરતું રહે છે.

આ શોધ વધુ ને વધુ થઈ રહી છે.

એ અદ્ભુત છે, એક અદ્ભુત શોધ છે.

એ જાણે કે બધા વટલુકમોની ઉપર ક્રમે ક્રમે થતા વિજય જેવું છે. આમ કુદરતના બધા નિયમો, સ્વાભાવિક રીતે જ, માનવ કાયદાઓ, બધી ટેવો, બધા નિયમો, એ બધું સૂક્ષ્મ બનતું જાય છે અને છેવટે અસ્તિત્વ રહિત બની જાય છે. અને છતાં આપણે એક એવો નિયમિત લય જાળવી રાખી શકીએ છીએ કે જેનાથી કામ સહેલું બને છે — એ વસ્તુ મુલાયમતાથી ઊલટી હોતી નથી. પણ આમાં કાર્યનો અમલ કરવામાં, અનુકૂલન સાધવામાં એક મુલાયમતા આવે છે અને તે બધું જ બદલી નાખે છે. આરોગ્યના દૃષ્ટિબિંદુથી, તંદુરસ્તીના દૃષ્ટિબિંદુથી બીજાઓ સાથેના સંબંધના દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં, આ બધામાં જે આક્રમકતા રહેલી છે તે ચાલી ગઈ છે (કેમ કે આપણે સમજદાર — સમજદાર અને નમ્ર અને સ્વસ્થ બની રહીએ તો તેટલા માત્રથી આ બધામાં રહેલી આક્રમકતા ચાલી જાય છે) એટલું જ નહિ, પણ એમાં જે અફરતા, એનું જે ચક્રવર્તિત્વ હતું તે બધું ચાલ્યું ગયું છે, ચાલ્યું ગયું છે.

એટલે આપણને સમજાય છે: પ્રક્રિયા જેમ જેમ વધુ ને વધુ સંપૂર્ણ થતી જાય છે — સંપૂર્ણ એટલે કે સમગ્ર રીતની, પૂરેપૂરી, પાછળ કશું પણ બાકી ન રાખતી — તેમ તેમ આ અવશ્ય રીતે, અનિવાર્ય રીતે મૃત્યુ ઉપરના વિજય રૂપે બની રહે છે. આમાં કોષોનું વિસર્જન, કે જે આપણે મૃત્યુ રૂપે જોઈએ છીએ તે, હવે રહેતું નથી એમ નથી, પણ એ વિસર્જન જરૂરનું હશે ત્યારે જ બનશે; એ કોઈ અફર કાપદા તરીકે નહિ, પણ એક પ્રક્રિયા તરીકે, જ્યારે એની જરૂર પડશે ત્યારે બનશે.

સૌથી વિશેષ વસ્તુ તો આ છે: મન જે જે વસ્તુઓને એક અક્કડ અને અફર, અને લગભગ અજેય જેવી ઊભી કરતું રહેલું છે. . . . તે અદૃશ્ય થઈ જશે. અને એ માત્ર, પરમ શક્તિને પરમ ચેતનાના હાથમાં સોંપી દેતાં બની આવે છે.

પ્રાચીન, દ્રષ્ટાઓએ જ્યારે કુદરતની યા પ્રકૃતિની શક્તિને પુરુષના હાથમાં સોંપી દેવાની, પ્રકૃતિમાંથી પુરુષમાં ચાલ્યા જવાની વાત કરેલી છે ત્યારે કદાચ તેમને આ જ કહેવાનું હશે. આ પ્રમાણે તેમણે કદાચ એ વસ્તુ કહેલી છે.

વાર્તાલાપ - ૨૨

૧૩ માર્ચ, ૧૯૬૮

(૧૯૫૩માં એક વાર્તાલાપ દરમિયાન એક શિષ્યે શ્રી માતાજીને પૂછેલું કે, ‘પ્રભુ આપણાથી અલગ થઈ જાય ખરા?’ શ્રી માતાજીએ ત્યારે જવાબ આપેલો કે —)

‘એ તો એક અશક્ય વાત છે. કારણ કે જો પ્રભુ પોતાને કોઈ વસ્તુમાંથી પોતાની જાતને પાછી ખેંચી લે, તો તો એ વસ્તુ તરત જ ભાંગી પડે, કારણ કે એનું અસ્તિત્વ જ ન રહી શકે. સ્પષ્ટ રીતે કહેવું હોય તો એમ કહી શકાય કે: અસ્તિત્વ માત્ર પ્રભુ જ છે.
(૨૭ મે, ૧૯૫૩)

અત્યારે મેં એમ કહ્યું હોત કે: આ તો જાણે તમે એવું પૂછી રહ્યા છો કે પ્રભુ પોતે પોતાની જાતથી અલગ થઈ શકે? (શ્રી માતાજી હસે છો.) આ જ મુશ્કેલી છે, જ્યારે તમે ‘પ્રભુ’ કહો છો ત્યારે તમે એને ‘ઈશ્વર’ સમજો છો. . . . કેવળ એક ‘તત્’ છે: ‘તત્’ માત્રનું અસ્તિત્વ છે. ‘તત્’ શું છે? ‘તત્’ એકલું જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે.

(મૌન)

આજે સવારે જ, જ્યારે હું નજર ફેરવી રહી હતી, જોઈ રહી હતી અને જાણે કે પ્રભુને કહી રહી હતી કે: 'તમને તમારી જાતનો ઈનકાર કરવામાં કેમ મજા આવે છે?'. . . . બુદ્ધિને સંતોષ આપવા માટે આપણે કહીએ છીએ કે: આ બધું તમોગ્રસ્ત છે, આ બધું કુરૂપ છે, આ બધું જીવંત નથી, આ બધું સંવાદપૂર્ણ નથી, દિવ્ય નથી — પરંતુ એમ બનવું શક્ય જ કેમ થાય છે? કર્મ કરવા માટેનું એ એક વલણ માત્ર છે. પછી મેં મારી ચેતનાને કર્મની ચેતનામાં મૂકી અને કહ્યું: 'પરંતુ તમને એવા થવામાં શું સુખ મળે છે!' (શ્રી માતાજી હસે છે.)

કોષાણુઓ માટે એ અત્યંત સઘન અનુભૂતિ હતી, અને એક એવી લાગણી સાથે (ના, લાગણી નહિ, લાગણી પણ નહિ અને સંવેદન પણ નહિ), એક એવા પ્રકારના આભાસ સાથે કે આપણે કોઈ મહાન રહસ્યની સીમા પાસે, છેક પાસે છીએ. . . . અચાનક, કોષાણુઓના એક સમૂહને અથવા દેહના અમુક કાર્યને એવી ધૂન ચડે છે કે પોતે વચમાં જઈ પડવું — કેમ? એની અંદર શો અર્થ સમાયેલો હશે. . . . એ સર્વને લઈને, જાણે કે મર્યાદાઓને તોડી નાખવામાં સહાય મળી રહી છે.

પરંતુ કેમ, કેવી રીતે. . . .

તમે હરેક વસ્તુનો માનસિક ખુલાસો આપી શકો છો, પણ એથી કોઈ અર્થ સરતો નથી: શરીરને માટે, ભૌતિક ચેતનાને માટે એ બધું હવાઈ વસ્તુઓ જેવું હોય છે. તમે કોઈ વસ્તુને મન વડે જાણો, તેના કરતાં જ્યારે ભૌતિક ચેતના કોઈ વસ્તુને પકડમાં લે છે ત્યારે એ મનના કરતાં સોગણી સારી રીતે જાણી શકે છે. અને જ્યારે એ જાણે છે ત્યારે એનામાં શક્તિ આવે છે: જ્ઞાન વડે જ શક્તિ આવે છે. અને એ વસ્તુ ધીરે ધીરે પોતાની જાતને સક્રિય કરે છે. અને અજ્ઞાન ચેતનાને માટે તો એ વસ્તુ ધીમી અને પીડાકારી પણ હોય છે, પરંતુ સત્ય ચેતનાની બાબતમાં એવું નથી: પીડા, આનંદ, સર્વ કાંઈ એક માર્ગ માત્ર છે. . . . વસ્તુઓને જોવાનો આ એક બેહૂદો માર્ગ છે — અનુભવવાનો અને જોવાનો, બંને રીતનો.

એક લાગણી વધુ ને વધુ સઘન બનતી જાય છે કે, એવી કોઈ વસ્તુ નથી જેની અંદર અસ્તિત્વનો આનંદ ન હોય, કારણ કે અસ્તિત્વ હોવાનો એ જ એક માર્ગ છે: અસ્તિત્વના આનંદ સિવાય, કોઈ અસ્તિત્વ હોતું જ નથી. પરંતુ અસ્તિત્વના આનંદને મનુષ્યો તેમના મન વડે સમજે છે તે રીતનો આનંદ આ નથી. એ તો એક એવી વસ્તુ છે જેને વિષે કંઈ કહેવું એ એક અઘરી બાબત છે. અને દુ:ખ અને

સુખની, લગભગ અશુભ અને શુભની આ લાગણીઓ, અને એ બધું, જે કાર્ય કરવાનું છે તેમાં આવશ્યક વસ્તુઓ છે, એકંદરે સમગ્ર અચેતનાના ક્ષેત્રમાં કાર્ય થઈ શકે તે માટે તેમની જરૂર છે. કારણ કે સત્ય ચેતના તો કોઈ બિલકુલ, તદ્દન જુદી જ વસ્તુ છે. અને એમ છે કે એ વસ્તુને, આ કોષાણુઓની ચેતના શીખી રહી છે. અને એ શિક્ષણ જે કાંઈ શુભ છે અને અશુભ છે, જે વસ્તુ પીડાકારી છે અને આનંદદાયી છે આ સર્વ જે એક વરાળ જેવું છે, તેમની એક સઘન અનુભૂતિ દ્વારા લેવાઈ રહ્યું છે તેમ છતાં જે મૂળ વસ્તુ — સત્ય — સઘન હકીકત રૂપ વસ્તુ હજી હાથ લાગી નથી. એ આવી રહી છે, આપણને લાગે છે કે એ એને રસ્તે છે, છતાં હજી એ વસ્તુ હકીકત બની નથી. જો આપણને એ પ્રાપ્ત થઈ જાય. . . . તો તો આપણે સર્વશક્તિમંત પ્રભુત્વવાળા થઈ જઈએ. અને એ શક્ય છે કે એ વસ્તુ ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય જ્યારે સમગ્ર જગત અથવા તો તેનો એક સારો એવો ભાગ, રૂપાંતર માટે તૈયાર થાય.

આ તો એક અનુમાન છે, તમે એને એક પ્રેરણા કહી શકો, છતાં પણ એ વસ્તુ છેક ઊદર્ધવની ભૂમિકાની છે.

કોઈ કોઈ વાર એમ લાગે છે કે સર્વશક્તિમતાની લાગણીને જાણે પોતે હમણાં જ સ્પર્શ કર્યો છે: આપણે લગભગ એ બિંદુએ હોઈએ છીએ, આહ્! (શ્રી માતાજી એ વસ્તુને પકડવા જતાં હોય એવું કરે છે). . . . પણ એ વસ્તુ છટકી જાય છે.

જ્યારે આપણને એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ આ જગત પોતાનું રૂપાંતર કરી શકશે. અને જ્યારે હું ‘આપણે’ શબ્દ વાપરું છું ત્યારે હું કોઈ ખાસ વ્યક્તિને લક્ષમાં રાખીને બોલતી નથી. . . . કદાચ એવી કોઈ વસ્તુ હશે કે જે પેલા પુરુષ સરખી હશે, પણ એ એની બાબતમાં પણ મને ખાતરી નથી કે એ વસ્તુ કદાચ કેવળ આપણી ચેતના ઉપર, આપણા વ્યાપની બહારની કોઈ વસ્તુનો પ્રક્ષેપ માત્ર નહિ હોય.

શ્રી અરવિંદ હંમેશાં એમ કહેતા કે જો આપણે પૂરતા પ્રમાણમાં દૂર જઈએ, અપૌરુષેય ચેતનાને પણ પેલે પાર આગળ જઈએ, તો આપણે કોઈ એવી વસ્તુએ પહોંચીએ જેને આપણે ‘પુરુષ’ કહી શકીએ, પરંતુ આપણે જેને સામાન્ય રીતે ‘પુરુષ’ તરીકે સમજીએ છીએ તેને એની સાથે કોઈ રીતનું મળતાપણું નહિ હોય.

એટલે પછી, એક ‘તત્’ માત્ર છે; અને એ ‘તત્’ પાસે શક્તિ છે. પરંતુ જ્યારે આપણે એમ કહીએ છીએ કે ‘એક તત્ માત્ર છે’ (હસે છે) ત્યારે પણ આપણે એને કોઈ અન્ય વસ્તુમાં મૂકીએ છીએ!. . . . જે વસ્તુ ચેતનાથી પર છે તેને શબ્દો અને ભાષા વડે વ્યક્ત કરી શકાતી નથી; જેવા તમે એની કોઈ રૂપરેખા બાંધવા જાઓ છો

કે તરત જ તે ડૂબી જાય છે.

વાર્તાલાપ - ૨૩

૧૬ માર્ચ, ૧૯૬૮

તમને એવી લાગણી થાય છે કે આખો વખત — સર્વ સમયે — તમે કોઈ મહાન શોધને માર્ગે છો અને પછી તમે એ શોધ કરો છો ત્યારે તમને જણાઈ આવે છે કે એ તો હંમેશાં કરવામાં આવેલી વસ્તુ છે! . . . કેવળ તમે એને જુદી તરફથી જુઓ છો, એટલું જ.

આજ સવારે, એક અનુભવ થયેલો જેને આપણે એક અસાધારણ આવિષ્કાર કહી શકીએ, અને . . . એ વસ્તુ તો હંમેશની જાણીતી છે. પછી આપણે એને મનોમયરૂપ આપીએ છીએ: અને જે જ્ઞાણે આપણે એને મનોમય રૂપ આપીએ છીએ કે તરત જ, એ સ્પષ્ટ બની જાય છે, પરંતુ એનું મૂળ સ્વરૂપ એનું એ રહેતું નથી. ઠીક, તો આપણે એમ કહી શકીએ કે આ સૃષ્ટિ એક 'સમતુલાનું સર્જન છે,'* અને સર્વ વસ્તુઓને સાથે ગણતરીમાં લેવી જોઈએ: આપણે જેને સારું કે નરસું કહીએ છીએ, જેને આપણે યોગ્ય અને અયોગ્ય કહીએ છીએ, જે આપણને સુખદ કે દુઃખદાયી લાગે છે, એ સર્વ વસ્તુઓ સાથે હોવી જોઈએ. અને આજે સવારે આ વિખૂટા પડવાની ક્રિયાની શોધ થઈ — આ વિખૂટા પડવાની બાબતને અનેક જુદી જુદી રીતે વર્ણવવામાં આવેલી છે, કોઈ વાર એક વાર્તાના રૂપમાં, કોઈક વાર તદ્દન તાર્કિક રીતે, કોઈક વાર તત્ત્વજ્ઞાનની રીતે, કોઈક વાર. . . એ સર્વ કોઈ સ્પષ્ટીકરણો છે, પરંતુ એક એવી વસ્તુ છે જે કદાચ સાદું સીધું સાદૃશ્યભાવી બનવાની ઘટના છે (શ્રી માતાજી એક એવો અભિનય કરે છે જેમાં જાણે કે અનાવિર્ભૂત તત્ત્વમાંથી

* અહીં આપણે શ્રી માતાજીની અગાઉની એક નોંધની યાદ રાખવી જોઈએ. એમાં કહેલું છે કે, 'પરંપરાઓના કથન પ્રમાણે, એક વિશ્વનું સર્જન થાય છે અને પછી એને પ્રલયમાં પાછું સમાવી લેવામાં આવે છે, પછી એક નવું આવે છે અને એમ ને એમ ચાલ્યે જાય છે; એમના પ્રમાણે, આપણું આ સાતમું વિશ્વ છે, અને આપણે જ એવા છીએ કે જેમને પ્રલયમાં પાછા ફરવાનું નથી, પણ પાછા પડ્યા વિના પ્રગતિ કર્યે જવાની છે.' (પ્રશ્નો અને ઉત્તરો ૧૯૫૦-૫૧). વળી જુઓ તારીખ ૪ થી માર્ચ અને ૯મી માર્ચ ૧૯૬૬ની નોંધપોથી.

વિશ્વને ઘક્કો મારીને બહાર કાઢવામાં આવતું હોય), પરંતુ આ પણ એક સ્પષ્ટીકરણ કરવાની રીત છે. આ જે વિખૂટા પડવાનું કહેવાય છે, એ હકીકતમાં શું વસ્તુ છે? આપણે એ જાણતાં નથી. અથવા કદાચ આપણે જાણતાં હોઈએ, મને કંઈ ખબર નથી. એમાં ફક્ત પેલા 'તત્' તત્ત્વે આ સર્જન કર્યું છે (આપણે એને રંગોમાં મૂકીએ), કાળું અને ઘોળું, રાત્રી અને દિવસ (આ વસ્તુ એક વધુ ભેળસેળ થયેલી બાબત છે, પણ કાળું અને ઘોળું પણ એક મિશ્ર વસ્તુ જ છે), પણ એનામાં બે ધ્રુવ બિંદુઓ ખડાં કરવાનું વલણ રહેલું હોય છે: સુખદાયી, સારી વસ્તુ અને દુઃખદાયી, બૂરી વસ્તુ. પરંતુ જ્યારે તમે મૂળ તત્ત્વમાં પાછા ફરવા માગતા હો છો ત્યારે એ બે છોડાઓ એકબીજામાં પીગળી જવા જાય છે. અને જ્યારે પૂર્ણ રીતની સમતુલા હોય છે, એટલે કે, જ્યારે કોઈ રીતના વિભાજનની શક્યતા રહેતી નથી, જ્યારે એક બિંદુ બીજા ઉપર અસર કરતું નથી, જ્યારે એ બંને કેવળ એકરૂપ બની જાય છે ત્યારે આપણે જેને ફરીથી જીતી લાવવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે પ્રખ્યાત પૂર્ણ સ્વરૂપ જ અવશિષ્ટ રહે છે.

એક વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો અને અન્યનો અસ્વીકાર કરવો એ બાલિશતા છે, અજ્ઞાન છે. અને આ બધાં મનોમય ઘડતરો જેમાં શાશ્વત અશુભની ધારણા આવે છે તેઓ નર્કનો ખ્યાલ ઊભો કરે છે; અને શાશ્વત શુભનો ખ્યાલ. . . . એ સર્વ કાંઈ બાલિશતા છે.

(મૌન)

એમ હોઈ શકે (એમ હોઈ શકે, કારણ કે જેવા આપણે કોઈ વસ્તુનો ખ્યાલ બાંધીએ છીએ કે તરત જ આપણે એને મનોમય રૂપ આપી દઈએ છીએ, અને જેવું એને મનોમય રૂપ અપાય છે કે તરત જ એ નાનું, ઘટાડાવાળું મર્યાદિત બની જાય છે, એની અંદરથી સત્યની શક્તિ ચાલી જાય છે. . . .) કે આ વિશ્વની જે પ્રકારની રચના થયેલી છે, તેમાં પૂર્ણતા. . . . (શ્રી માતાજી લાંબા સમય સુધી અંતર્મગ્ન રહે છે.) શબ્દો નિષ્ફળ છે. આપણે આવું કાંઈક કહી શકીએ (એ તદ્દન શુષ્ક અને નિર્જીવ છે) કે: એમાં સમગ્ર વસ્તુઓની એકતાની ચેતનાનો વ્યક્તિસ્વરૂપમાં અનુભવ થાય છે — એનું સંવેદન, જીવન, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એનો કંઈ અર્થ નથી, આમાં શબ્દો સિવાય બીજું કાંઈ નથી. . . . આ વિશ્વમાં સર્વગત ચેતના, દરેક વિભાગમાં, દરેક તત્ત્વમાં સજીવન (કેવળ આભાસ નહિ, પણ સ-જીવન) રહીને આ સમગ્રતાનું સંયોજન બનાવે છે એ એક વિરોધાભાસી વસ્તુ છે, અને એને સિદ્ધ કરવા માટે જ આ વિશ્વનું સર્જન થયું હોય એમ લાગે છે.

અને પછી આ મૂળ તત્ત્વોની રચનાની બાબત આવે છે. એની શરૂઆત

વિભાજનથી થઈ અને એ વિભાજને જ, આપણે જેને શુભ અને અશુભ કહીએ છીએ તેને જન્મ આપ્યો; પરંતુ સંવેદનની દૃષ્ટિએ જોતાં — સૌથી વધુ ભૌતિક ભાગમાં સંવેદનની ક્રિયાની દૃષ્ટિએ — આપણે એને પીડા અને આનંદ કહી શકીએ. ત્યાર પછીની ગતિમાં, આ બધા વિભાજનને અટકાવી દઈને, દરેક ભાગમાં પૂર્ણ ચેતનાની પ્રાપ્તિ કરવાની આવે છે (અને મનોમય દૃષ્ટિએ જોતાં આ એક અર્થહીન વાત છે, પણ વસ્તુસ્થિતિ એવી જ છે).

મારી પસંદગીની દૃષ્ટિએ આ બધું વધુ પડતું તાર્કિક છે, પણ જોઈએ તેટલું નક્કર નથી. પરંતુ આજે સવારે જે અનુભૂતિ થઈ તે તદ્દન નક્કર હતી અને એ સઘન હતી કારણ કે તેમની ઉત્પત્તિ શરીરમાં થતાં સઘન સંવેદનમાંથી થયેલી હતી — એ સંવેદનો આ સતતપણે હાજર એવા દ્વૈતભાવનાં (દેખાવમાં) હતાં, એમાં કેવળ પરસ્પર વિરોધીભાવ હતો એટલું જ નહિ, પણ એકબીજાનો ઈનકાર પણ હતો, એકબીજા વચ્ચે . . . આપણે એક પ્રતીક તરીકે પીડા અને આનંદને લઈએ. અને જે સાચી અવસ્થા છે — જેને માટે અત્યારે એમ લાગે છે કે એને કોઈ શબ્દોમાં ઢાળવી અશક્ય છે, પરંતુ જેની જીવંત રીતની લાગણી અનુભવાઈ રહી છે — તે એક એવી અવસ્થા છે જે સૌને સમાવી લેતી સમગ્રતા છે પરંતુ એમાં સૌ વસ્તુઓને એકબીજા સાથે અથડાતાં તત્ત્વોને સમાવિષ્ટ કરવામાં આવેલાં નથી, એમાં તો સૌ તત્ત્વોનું સામંજસ્ય છે, સૌની એક સમતોલ અવસ્થા છે. અને જ્યારે સૃષ્ટિની અંદર આ સમતુલાને સિદ્ધ કરવામાં આવશે ત્યારે આ સૃષ્ટિ માટે એમ કરવું શક્ય બનશે કે . . . (જ્યારે આ શબ્દોમાં કહીએ છીએ ત્યારે એ વસ્તુ એમ નથી રહેતી) ત્યારે, આપણે એમ કહી શકીએ કે, કોઈ પણ જાતના અંતરાય વિનાની પ્રગતિ ચાલુ રહેશે; પણ એ વસ્તુ એમ નથી.

ચેતનાની અત્યારની અપૂર્ણ અવસ્થામાં, આજકાલ એવું વારંવાર બને છે (પરંતુ એ બધું પદ્ધતિસરનું હોય છે અને એનું સંયોજન એક એવી પૂર્ણ અનંતતાની વસ્તુ વ્યવસ્થાપક શક્તિ વડે થયેલું હોય છે કે જેની આપણને કલ્પના પણ ન આવે), કે જેમાં એક એવી અવસ્થા હોય છે કે જે આ સમતુલાને તોડી પાડવાનું નિર્માણ કરે છે, એનો અર્થ એ કે આકૃતિનો વિચ્છેદ થઈ જાય, જેને આપણે સામાન્ય રીતે 'મૃત્યુ' કહીએ છીએ, અને એ અવસ્થા એની આત્યંતિક મર્યાદાના નિદર્શન સુધી પહોંચી જાય છે. અને એની સાથે, એ જ સમયે, એવી અવસ્થા (કોઈ સંવેદન નહિ, અવસ્થા જ) હોય છે જે આ સમતુલાનો ભંગ થતો અટકાવી દે છે અને અવિરત પ્રગતિ માટેની તક ઊભી કરે છે. અને આને લઈને શરીરની ચેતનામાં એકીસાથે એવાં સંવેદન (એટલે એક જ સમયે) ઊભાં થાય છે જેનું વર્ણન આપણે વિભાજનની

આત્યંતિક યાતના (જો કે એ વસ્તુ તદ્દન એવી નથી, છતાં પણ) અને પછી મિલનના આત્યંતિક આનંદની લાગણીનો અનુભવ થવો એ રીતે કરી શકીએ — અને એ બંને એકીસાથે બને છે.

આ વસ્તુને તદ્દન સામાન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો: સ્વરૂપની આત્યંતિક ભંગુરતા — ભંગુરતા કરતાં પણ વધુ — આકૃતિની શાશ્વત અવસ્થા.

અને એમાં કેવળ મિલન નથી થતું, તાદાત્મ્ય થાય છે, અને એ સ્વરૂપમાં એ બંનેના હોવાને સત્ય કહી શકાય છે.

જ્યારે આ વસ્તુને મનોમયરૂપ આપવામાં આવે છે, ત્યારે એ સૌને માટે સ્પષ્ટ બને છે — પરંતુ એમાં એની તાત્ત્વિક ગુણવત્તા ચાલી જાય છે, એને આપણે મનોમયરૂપ આપી શકતાં નથી.

એટલે એમાં એ બંને અવસ્થાઓની સભાનતા એકસાથે હોય એમ ને?

. . . . ભિન્ન નહિ. એ બંને અવસ્થાઓનું મિલન થાય એટલે સાચી ચેતના પ્રગટ થાય, બંનેનું મિલન — ‘મિલન’ શબ્દમાં જ હજી ભિન્નત્વનો અર્થભાવ રહે છે — એ બંનેનું તાદાત્મ્ય (સારસ્ય) થવાથી સત્ય ચેતના પ્રગટ થાય છે. અને ત્યારે આપણને લાગે છે કે એ ચેતના જ પરમ શક્તિ છે. જ્યારે શક્તિનો વિરોધ કે ઈનકાર કરવામાં આવે છે ત્યારે જ એમાં મર્યાદિતતા આવે છે, ખરું ને? જે શક્તિ સૌથી વધુ સર્વોપરી હોય તે શક્તિ જ સૌથી વધુ શક્તિશાળી હોય છે; પરંતુ એ એક સંપૂર્ણ અપૂર્ણતા છે; પરંતુ એવી એક સર્વશક્તિમાન શક્તિ હોય છે જે એ બંનેના તાદાત્મ્યમાંથી પ્રગટ થયેલી હોય છે, એ શક્તિ અવિકારી હોય છે. અને જો એ શક્તિને ભૌતિક રીતે પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો . . . કદાચ આ પ્રશ્નનો અંત આવી જાય.

ખરે જ, આજે સવારે હું જ્યારે થોડાક કલાક, આ અવસ્થામાં જીવી રહી હતી ત્યારે એમ લાગતું હતું કે બધી વસ્તુઓ કાબૂમાં આવી ગઈ છે અને સર્વ વસ્તુઓ સમજાઈ ગઈ છે — ‘સમજાઈ’ એ એવા અર્થમાં કે જે જ્ઞાનને લઈને અવિકારી શક્તિ પ્રગટ થાય. પણ કુદરતી રીતે એ વસ્તુ કહી શકાય તેમ નથી.

જે લોકોને આવો અનુભવ થયો હશે કે આવો અનુભવ થવાનો સ્પર્શ પણ થયો

હશે તે લોકોએ એને એવી રીતે વ્યક્ત કર્યો હશે કે આ વિશ્વ એ એક સમતુલાનું વિશ્વ છે: એટલે કે, એમાં એક એવી સમસામયિકતા છે, જેમાં કોઈ વિરોધી ભાવો દ્વારા વિભાજન થતું નથી. જેવો કાંઈક ભેદ પડે છે — ભેદ પણ નહિ, કોઈ પણ અલગતા આવે છે કે તરત જ — વિભાજનની શરૂઆત થાય છે. અને જે કાંઈ એ અવસ્થામાં નથી હોતું તે શાશ્વત ન હોઈ શકે; એ એક જ એવી અવસ્થા છે જે. . . . શાશ્વતીને કેવળ ધારણ કરે છે એટલું જ નહિ પણ વ્યક્ત (અથવા બીજું શું?) કરે છે.

એવી અનેક તત્ત્વજ્ઞાનની શાખાઓ છે જેમાં એ વસ્તુનું સ્પષ્ટીકરણ આપવા પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, પણ એ બધું હવામાં, મનોમય, તાર્કિક હોય છે. પરંતુ આ વસ્તુ તો જીવવામાં આવે છે — ‘જીવવામાં’ એટલે કે, ‘એમ બની રહેવામાં આવે છે.

મનોમય રીતે એક એવો અનુભવ થાય છે જેમાં આપણને એમ લાગે છે કે કોઈ નિતાંત શુભત્વમાં અશુભત્વની લાગણી અદૃશ્ય થઈ જાય છે, અને અશુભત્વમાં પણ શુભત્વનો અનુભવ થાય છે. તો આ જે વસ્તુ છે તે એ અનુભૂતિનું ભૌતિક સ્વરૂપ હોય એવું નથી?

હા, એમ જ છે. આપણે એમ કહી શકીએ કે આ વસ્તુ કેવળ કોઈ માનસિક ખ્યાલ હોવાને બદલે એક હકીકતનો નક્કર સાક્ષાત્કાર છે.

વાર્તાલાપ - ૨૪

૧૦ એપ્રિલ, ૧૯૬૮

એમ કહી શકાય કે લક્ષ્મીને માટેનો સંઘર્ષ એ ‘વિરોધી સ્વામીઓ’ વચ્ચેનો સંઘર્ષ છે, અને સાચું કહીએ તો લક્ષ્મી એમાંથી કોઈની નથી, લક્ષ્મી ઉપર અધિકાર જમાવવાના વિચારે જ સર્વ વસ્તુઓને ખોટી બનાવી દીધી છે. ‘શક્તિ’ની જેમ જ લક્ષ્મી એ કોઈની ‘મિલકત’ ન હોવી જોઈએ; એ તો તમારે માટે કાર્ય કરવાનું એક સાધન છે અને એનો ઉપયોગ તમારે. . . . જેને તમે ‘આપનારની ઈચ્છા’ કહી શકો તે પ્રમાણે કરવાનો છે, એટલે કે એની ઉપર કોઈ પ્રકારનો વ્યક્તિગત દાવો રાખ્યા વિના એની પ્રત્યે એક પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રકાશપૂર્ણ વર્તન રાખવાનું છે. જો તમે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ અને વિતરણ કરવા માટેનું એક સુયોગ્ય કરણ બની શકશો અને એનો જે પ્રકારે વિનિયોગ થવો જોઈએ તે પ્રકારનો ઉપયોગ કરવાની તમારામાં આવડત હશે,

તો લક્ષ્મી તમારી ક્ષમતાના પ્રમાણમાં તમારી પાસે આવશે. એનું સાચું કાર્ય એ જ છે.

આ બાબતમાં સાચું વલણ આ પ્રકારનું હોવું જોઈએ: લક્ષ્મી એ આ પૃથ્વી ઉપર અમુક કાર્ય કરવા આવેલી શક્તિ છે. અને એ કાર્ય એ છે કે આ પૃથ્વીને તે પ્રભુની શક્તિઓને ઝીલી શકે તે માટે તૈયાર કરવી, અને એ શક્તિઓને પ્રગટ કરવી. એ શક્તિ, જે લોકો પાસે (તેનો ઉપયોગ કરવાની) સ્પષ્ટ, સર્વાંગી અને સાચી દૃષ્ટિ હશે તેમની પાસે આવે છે.

સૌ પ્રથમ તો, પહેલી વસ્તુ (અને એ તદ્દન પાયાની વસ્તુ) એ છે કે, તમારામાં એની પ્રત્યે કોઈ પ્રકારની સ્વામીત્વની ભાવના ન હોવી જોઈએ — એનો અર્થ શું, ‘એ મારી છે?’ — બસ તમને ગમે તે રીતે તેનો ઉપયોગ કરો, એની સાથે તમને ગમતો હોય તેવો વ્યવહાર કરો, તમારા ખ્યાલ પ્રમાણે તેનો વિનિયોગ કરો, એવું છે. નહિ તો પછી, કેટલાક લોકો એનો એક ઢગલો કરીને તેની સંઘરાખોરી કરે છે. . . . પરંતુ એ તો એક પ્રકારનો રોગ છે. એ લોકો તેનો એ રીતનો સંગ્રહ કરી રાખે છે કે જેથી એમને ખાતરી થાય કે એ એમની પાસે હંમેશાંને માટે રહેલી છે. પરંતુ જો તમે એ વસ્તુને સમજી લેશો કે તમારે તો ઝીલનારા અને પ્રસારણ કરનાર સ્થાનરૂપ જ બનવાનું છે; અને એ સ્થાન જેટલું વિશાળ હશે (અને એ વસ્તુ વ્યક્તિગત ભાવ કરતાં તદ્દન ઊલટી હશે), જેટલા પ્રમાણમાં એ બિનઅંગત અને સર્વાંગી અને વિશાળ હશે, તેટલા પ્રમાણમાં એ પેલી શક્તિઓને ગ્રહણ કરી શકશે (અને આ ‘શક્તિઓ’નું વ્યાવહારિક રૂપાંતર એટલે રોકડ નાણું અને કરન્સી નોટો). અને આ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ તમે જેટલી ઉત્તમ રીતે ઉપયોગ કરી શકશો તેટલા પ્રમાણમાં હશે — ‘ઉત્તમ’ એટલે કે, જનસાધારણની પ્રગતિના દૃષ્ટિબિંદુથી ઉત્તમ: અને એમાં આવશે, વિસ્તૃત દૃષ્ટિ, વિસ્તૃત સમજદારી અને અત્યંત જ્યોતિર્મય જ્ઞાનપૂર્ણ, ચોક્કસ અને સાચી રીતનો ઉપયોગ. એમાં પોતાના અહંકારની ખોટી જરૂરિયાતો પ્રમાણેનો ઉપયોગ નહિ આવે, પરંતુ પૃથ્વીની ઉત્ક્રાંતિ અને વિકાસ માટેનો સર્વ સામાન્ય માટેનો ઉપયોગ રહેલો હશે, આનો અર્થ એ કે, અત્યંત વિશાળ દૃષ્ટિ સાથે વિશાળ ક્ષમતા પણ હોવી જોઈશે.

આ બધી ખોટી રીતની ગતિઓ પાછળ એક સાચી ગતિ રહેલી છે; ઓછામાં ઓછો બગાડ થાય અને વધુમાં વધુ પરિણામ આવે તે રીતનો વિનિયોગ, ઉપયોગ અને વ્યવસ્થા કરવામાં એક પ્રકારનો આનંદ આવે છે. આવી દૃષ્ટિ રાખવી એ ખૂબ રસદાયક વસ્તુ છે. અને જે લોકો લક્ષ્મીનો વિશાળ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવા માટેની શક્તિનો સંગ્રહ કરવા માગતા હોય તે લોકોમાં આ પ્રકારનું પાસું હોય એ જ ખરી વાત છે. એવા લોકો પણ હોય છે જેમને ખૂબ ધન ભેગું કરવું હોય છે અને ખૂબ ખૂબ

ખર્ચવું હોય છે; એ એક અલગ વાત છે, એનો અર્થ એવો કે એમની પ્રકૃતિ ઉદાર છે પણ એમાં કોઈ રીતનું નિયમન કે વ્યવસ્થા નથી. . . . પરંતુ જે લોકોને લક્ષ્મીની સાચી જરૂર હોય, જેમને કોઈને તેનો ખપ હોય, એ લોકોને લક્ષ્મી આપવી, અને તેમની જરૂરિયાતો સંતોષવાનાં સાધનો આપવાં એ પણ એક ઘણી સારી વસ્તુ છે. એ આનંદ અને કોઈને માંદગીમાંથી તંદુરસ્તી બક્ષવાનો, અસત્યનું સત્ય પરિવર્તન કરવાનો, દુઃખને સુખમાં પલટી આપવાનો આનંદ, એ બંને એક જ વસ્તુ છે. કશી સ્વાભાવિક ન હોય તેવી કૃત્રિમ અને મૂર્ખામીભરી જરૂરિયાતને એક તદ્દન સ્વાભાવિક વસ્તુની શક્યતા પ્રગટ થાય તે માટે બદલી આપવી એ ઘણી ભલાઈભરી અને સારી વસ્તુ છે. આ કે તે વસ્તુ કરવા માટે, અહીં કોઈ વસ્તુની ગોઠવણી કરવા માટે, ત્યાં કોઈ વસ્તુને સુધારી લેવા માટે, અહીં કોઈ વસ્તુની રચના કરવા માટે, ત્યાં કોઈ વસ્તુની વ્યવસ્થા ઊભી કરવા માટે નાણાંની ખૂબ જરૂર હોય છે. અને હું જાણું છું કે, પોતે એ બધાં કાર્યો માટે વિતરણનું સાધન બને, જેટલાં નાણાંની જ્યાં કોઈ ઠેકાણે જરૂર હોય ત્યાં તેમને પહોંચાડવું ગમે તેવું છે. જે લોકો કોઈ સ્વાર્થી અને જૂઠાણાંભરી વસ્તુ માટે ધન ઉપર કબજો જમાવી બેસવા માગતા હોય, તેમને માટે આ પ્રકારની વૃત્તિ ધારણ કરવી એ સાચી રીતની ગતિ છે. . . .

ધનને પ્રાપ્ત કરવાની અને તેને ખર્ચવાની જરૂરિયાત લાગવી (બંને અજ્ઞાન અને અંધ વૃત્તિઓ), એ બંનેને એક સાથે જોડવામાં આવે તો એને લઈને સ્પષ્ટ દૃષ્ટિ આવે છે અને ધનનો ઉપયોગ સૌથી ઉપયોગી નીવડે તે રીતનો થાય છે — એ પણ યોગ્ય અને સારી વસ્તુ છે.

પછી, ધીરે ધીરે કરીને, એ વસ્તુને અમલમાં મૂકવાની શક્યતા આવે છે.

પરંતુ એવે પ્રસંગે જે ખાસ જરૂરનું છે તે એ કે વ્યક્તિનું મગજ અત્યંત નિર્મળ હોવું જોઈએ, માધ્યમ તરીકે તેણે સંપૂર્ણ પ્રામાણિકતાવાળા હોવું જોઈએ, જેથી પોતે સર્વ સ્થળે એક સાથે અને એક સમયે હાજર હોય. એવું બનશે ત્યારે જ આ ધનને લગતો બહુ જાણીતો પ્રશ્ન ઊકલી શકશે.

લક્ષ્મી કોઈ વ્યક્તિની નથી. એ એક સમુદાયની સમૃદ્ધિ છે અને તેનો ઉપયોગ ફક્ત એવા લોકોએ કરવો જોઈએ જેમનામાં એક સંપૂર્ણ અને સમગ્રતાવાળી, વિશ્વવ્યાપી દૃષ્ટિ હોય. અને હું આમાં કંઈક ઉમેરવા ઈચ્છું છું: એ દૃષ્ટિ કેવળ સંપૂર્ણ અને સમગ્રતાવાળી હોય તેટલું પૂરતું નથી, પણ એ દૃષ્ટિ તાત્વિક રીતે સત્યપૂર્ણ પણ હોવી જોઈએ, એટલે કે એનામાં કઈ રીતનો ઉપયોગ વિશ્વવ્યાપી પ્રગતિ સાથે બંધબેસતો છે અને કઈ રીતનો ઉપયોગ તરંગી રીતનો છે, તે બે વચ્ચેનો ભેદ

પારખવાની શક્તિ હોવી જોઈએ. પરંતુ આ તો કેવળ વિગતોની વાત છે, કારણ કે ભૂલો થાય, અમુક દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં બગાડ થાય, એમાં પણ વૈશ્વિક પ્રગતિ સમાયેલી હોઈ શકે છે: આ એક અવળી રીતનો પદાર્થપાઠ હોય છે.

(મૌન)

મને જા જો વસ્તુ કહેતો હતો. . . . તે ઘણી વાર યાદ આવે છે (જા દાનવૃત્તિથી તદ્દન વિરુદ્ધ હતો), એ એમ કહેતો રહેતો કે: દાનવૃત્તિને લઈને લોકોનાં દુઃખનો અંત આવતો નથી, કારણ કે જો લોકોમાં દુઃખ ન હોય તો એ વૃત્તિના અસ્તિત્વ માટે કોઈ પાયો રહેતો નથી!. . . અને તમે પેલા મહાન દાનેશ્વરી વિષે જાણો છો, એનું નામ શું હતું? . . . એ માઝારિનના સમયમાં થઈ ગયો, અને એણે “લિટલ સિસ્ટર્સ ઓફ ચેરિટી” નામની સંસ્થા સ્થાપેલી?

વિન્સેન્ટ ડી પૉલ.

હા, એ જ. માઝારિને તેને એમ કહેલું કે જ્યારથી તમે આ કામ હાથમાં લીધું છે ત્યારથી જ આટલા બધા ગરીબ માણસો ઉભરાયા છે, આ અગાઉ લોકો આટલા બધા ગરીબ ન હતા. (શ્રી માતાજી હસે છે.)

(થોડા સમય પછી.)

હું મારી નાણાંકીય બાબતની પુનર્વિચારણા કરી રહી છું, ઓરોવિલમાં પણ એ જ પ્રકારની જીવન-વ્યવસ્થા ઊભી થવી જોઈએ — પણ લોકો એ માટે તૈયાર છે કે કેમ એ બાબતમાં મને શંકા છે.

એનો અર્થ એ કે, જ્યાં સુધી તેઓ કોઈ ઋષિનું માર્ગદર્શન સ્વીકારતા હશે, ત્યાં સુધી એ વસ્તુ શક્ય રહેશે.

હા,

સૌ પ્રથમ તો સૌ કોઈએ એ વસ્તુ સ્વીકારવી અને માનવી પડશે કે એ એક અદૃષ્ટ અને ઊદ્ધર્તર શક્તિ છે. (એટલે કે, એ શક્તિ ચેતનાની એવી ભૂમિકા પરની છે કે જેને મોટા ભાગના લોકો જોઈ શકતા નથી, તેમ છતાં તેઓ તેને પ્રાપ્ત કરી શકે છે; એ ચેતનાને તમે ગમે તે રીતે બોલાવો, એને ગમે તે નામ આપો, એની કોઈ અગત્ય નથી; પરંતુ એ સંપૂર્ણ અને શુદ્ધ છે, એટલે કે એ ખોટી નથી: સત્યમાં રહેલી છે.) આ શક્તિ એવી બળવાન છે કે, તે કોઈ પણ પ્રકારની ભૌતિક શક્તિ કરતાં,

ભૌતિક વસ્તુઓને ઘણી ઘણી સાચી રીતે નિયંત્રિત કરી શકે છે, ઘણી ઘણી સુખદાયી છે, સૌને માટે, ઘણી ઘણી પરિણામદાયક છે.

અને કોઈ એવી વસ્તુ નથી કે જે પોતાની પાસે હોવાનો ઢોંગ કરી શકે. કોઈ પણ વ્યક્તિ, એ વસ્તુ પોતાની પાસે હોવાનો ઢોંગ કરી શકે તેમ નથી: કાં તો એ વસ્તુ તમારી પાસે હોય છે અથવા નથી હોતી, કારણ કે (હસે છે), જો કોઈ પણ પ્રસંગે એની બાબતમાં તેમ કરવામાં આવે છે તો એ ખુલ્લો પડી જાય છે! વધુમાં એને લઈને, તમારામાં કોઈ રીતની ભૌતિક શક્તિ આવતી નથી — આ બાબતમાં પણ ક્ષ કહેતો હતો કે: (એ એક સાચી રીતની કમશ્રેણીની, દરેક વ્યક્તિમાં ચેતનાની શક્તિ જેટલા પ્રમાણમાં હોય તેટલા પ્રમાણમાં ચડતી-ઊતરતી શ્રેણીની વાત કરતો હતો) જે જે લોકો આ બાબતમાં ટોચ ઉપર રહેલા હોય છે તેમની જરૂરિયાતો પણ ઓછામાં ઓછી હોય છે; જેમ જેમ એ પદાર્થની બાબતમાં તેમની દૃષ્ટિ વધુ ખૂલતી જાય છે, તેમ તેમ, અનિવાર્ય રીતે, એમની સ્થૂલ જરૂરિયાતો ઘટતી જાય છે અને આ તદ્દન સાચી વાત છે. અને આ વસ્તુ આપોઆપ અને સ્વયંભૂપણે બની આવે છે, એમાં કોઈ પ્રયત્ન કરીને મેળવેલું પરિણામ હોતું નથી: ચેતના જેટલી વિશાળ હોય, જેટલા પ્રમાણમાં એ વસ્તુઓને આવરી લઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરતી હોય, તેટલા પ્રમાણમાં સ્થૂલ વસ્તુઓની જરૂરિયાત ઓછી થઈ જાય છે — એ વસ્તુ આપોઆપ બને છે, કારણ કે એ લોકો પોતાની અગત્ય અને મૂલ્યના સર્વ રીતના ખ્યાલ છોડી દે છે; એ લોકોની ભૌતિક જરૂરિયાતો ઓછામાં ઓછી થઈ જાય છે અને જેમ જેમ, પદાર્થ તત્ત્વમાં પ્રગતિ થતી જશે તેમ તેમ એ પરિસ્થિતિમાં પણ પરિવર્તન આવશે.

અને વસ્તુ, સ્વીકારવી સહેલી છે, આમાં કોઈ રીતની હાસ્યપ્રધાન નાટિકાનો ખેલ થઈ શકે તેમ નથી.

અને બીજી એક વસ્તુ છે તે પ્રતીતિમાં રહેલી શક્તિ. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્યારે ઉચ્ચતમ ચેતનાને, પદાર્થ તત્ત્વના સંપર્કમાં મૂકવામાં આવે છે, ત્યારે તેની અંદર પ્રતીતિની જે શક્તિ આપોઆપ પ્રગટી ઊઠે છે તે વચગાળાની કોઈ પણ ભૂમિકા કરતાં ઘણી મોટી હોય છે. આ એક હકીકત છે. આ બે હકીકતોને લઈને જ આ બાબતમાં જો કોઈ ઢોંગ કરવામાં આવે છે તો તે લાંબું ચાલતો નથી. આ વસ્તુ, હું સામૂહિક વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિએ નિહાળું છું.

આપણે જેવા આ પરમ ઉચ્ચ પ્રદેશમાંથી નીચે આવીએ છીએ કે તરત જ અનેક પ્રકારના પ્રભાવોનો આખો ખેલ શરૂ થઈ જાય છે (મિશ્રણ અને આઘાત-પ્રત્યાઘાત દર્શાવતો નિર્દેશ) અને એ પણ એક ખાતરી લાયક નિશાની છે: ઉપરથી

જરા જેટલું પણ અવતરણ થાય છે કે તરત જ (ભલે એ ઊર્ધ્વ મન કે ઊર્ધ્વ બુદ્ધિના પ્રદેશમાં હોય તોપણ) જુદી જુદી જાતની અસરોની અથડામણો શરૂ થઈ જાય છે. એમાં તો જે વસ્તુ સૌથી ઊંચે, એની પૂર્ણ શુદ્ધ અવસ્થામાં હોય છે, તેનામાં જ આ પ્રકારની સ્વયંભૂ પ્રતીતિની શક્તિ રહેલી હોય છે, એટલે પછી આપણે એ અવસ્થાને બદલે કેવળ એક લગભગ મળતી આવતી વસ્તુને સ્થાન આપી શકીએ, અને એ વસ્તુ લોકશાહી કરતાં બહુ સારી નથી. કારણ કે લોકશાહી એક એવી વ્યવસ્થા છે જેમાં બહુ સંખ્યક અને છોક નીચેના સ્તરના લોકો દ્વારા રાજ્ય કરવાની વ્યવસ્થા છે. (અહીં હું હાલ જે છેલ્લી પ્રવૃત્તિ ‘સમાજવાદી ઢબની લોકશાહી’ ના વિચાર ચાલે છે, તેની વાત કરું છું.)

જો કોઈ પરમ ચેતનાનું પ્રતિનિધિત્વ કરનાર હાજર ન હોય (એમ બની શકે, ખરું કે નહિ?) જો એવું કોઈ હાજર ન હોય તો તમે એને સ્થાને (એક અખતરા તરીકે) એક નાની સંખ્યાના લોકોનું રાજ્યતંત્ર સ્થાપી શકો — ચારથી આઠ સુધીની સંખ્યા વચ્ચે પસંદગી કરવી, ચાર, સાત કે આઠ લોકો — જેમનામાં એક અંતઃપ્રેરિત બુદ્ધિ હોય, ‘બુદ્ધિ’ કરતાં ‘અંતઃપ્રેરણા’ વધુ અગત્યની વસ્તુ છે: એમાં બુદ્ધિએ અંતઃપ્રેરણાને પ્રગટ કરવી જોઈએ. વ્યાવહારિક દૃષ્ટિએ જોતાં, એમ કરવામાં અગવડ પડે તેવું છે, પરંતુ એથી ઊતરતી કક્ષાની વ્યવસ્થાઓ — સમાજવાદ કે સામ્યવાદ — કરતાં આ વ્યવસ્થા કદાચ સત્યથી વધુ નજીકની હશે. આમાં વચગાળાની સૌ વ્યવસ્થાઓ બિનકાર્યક્ષમ પુરવાર થઈ છે: ધર્મશાસિત તંત્ર, શ્રીમંતો દ્વારા શાસન, લોકશાહી ઉચ્ચ કોટિના નિષ્ણાતોનાં તંત્ર, એ સૌ નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે. સમાજવાદી અથવા સામ્યવાદી તંત્ર પણ નિષ્ફળતાને પંથે છે. . . . સમાજવાદી કે સામ્યવાદી તંત્રના મૂળમાં જોઈએ તો એ, એક તંત્ર વિનાની વ્યવસ્થા છે, કારણ કે એનામાં બીજાઓ ઉપર શાસન કરવાની શક્તિ નથી હોતી: એમણે કોઈ એવી વ્યક્તિને સત્તા આપવી પડે છે કે જે પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરતો હોય, ઉ.ત. લેનિન, કારણ કે એનામાં બુદ્ધિશક્તિ હતી. પરંતુ એ બધી વ્યવસ્થાઓના અખતરા થઈ ચૂક્યા છે અને એમની બિનકાર્યક્ષમતા પુરવાર થઈ ચૂકી છે. આમાં કેવળ સત્યની ચેતના જ કાર્યક્ષમ બની શકે તેમ છે. જો કોઈ એક વ્યક્તિ ન મળી આવે તો એ ચેતના પોતાનાં કાર્યસાધનોની પસંદગી કરીને તેમની દ્વારા પોતાને પ્રગટ કરી શકે છે. (‘એક’ વ્યક્તિ પણ પૂરતી ન થાય, એ ‘એક’ ને પણ અનિવાર્યપણે અમુક જૂથની પસંદગી કરવી પડશે.) અને જે લોકો આવી સત્ય ચેતના ધારણ કરતા હોય તેઓ સમાજના ગમે તે વર્ગના હોઈ શકે છે: એને માટેનો કોઈ જન્મસિદ્ધ અધિકાર ન હોઈ શકે, એ તો એક અંગત પ્રયત્ન અને વિકાસનું પરિણામ હોય છે. રાજકારણની દૃષ્ટિએ જોતાં, પરિવર્તનની આ એક બાહ્ય અને દેખીતી રીતે જણાઈ આવે તેવી સ્પષ્ટ નિશાની છે,

કારણ કે આ વ્યવસ્થામાં જન્મ પ્રમાણેના વર્ગો અને નાત-જાતની કશી અગત્ય રહેતી નથી. એ બધું નકામું છે, કેવળ જે વ્યક્તિઓએ ઊદ્ધર્વ ચેતના પ્રાપ્ત કરી હોય એવા લોકોને જ રાજ્ય કરવાનો અધિકાર છે — અન્યને નહિ — એમાં વ્યક્તિ કયી જાત કે વર્ગની છે એની કોઈ અગત્ય નથી.

આ પ્રકારની દૃષ્ટિ સાચી દૃષ્ટિ હશે, પરંતુ આ પ્રકારના પ્રયોગોમાં જે કોઈ લોકો ભાગ લેતા હોય, તેમને સ્પષ્ટ રીતની પ્રતીતિ થઈ ગઈ હોવી જોઈએ કે સાવ પાર્થિવ વસ્તુઓની બાબતમાં પણ ઉચ્ચતમ ચેતના જ ઉત્તમ પ્રકારની તુલના કરી શકે છે. ભારતની પડતી એ પ્રકારના વિચારને કારણે થઈ છે કે ઊદ્ધર્વતર ચેતના તો કેવળ ઊદ્ધર્વની વસ્તુઓ અંગે કાર્ય કરે છે અને અહીંની નીચેની વસ્તુઓમાં એને કશો રસ નથી અને એ બાબતમાં એને કશી સમજ નથી પડતી! ભારતનો સર્વનાશ થવાનું કારણ આ જ છે! તો હવે, એ ભૂલને મૂળથી ઉખાડી નાખવી જોઈશે. જે ઉચ્ચતમ ચેતના છે તે જ સૌથી સ્પષ્ટ રીતે — સ્પષ્ટપણે અને સૌથી સાચી રીતે — જોઈ શકે છે કે અત્યંત પાર્થિવ વસ્તુ માટે પણ કઈ વસ્તુ જરૂરની છે.

આ રીતે, એક નવીન રીતની રાજ્યવ્યવસ્થાનો પ્રયોગ થઈ શકે.

*

આશ્રમ તો એનો પ્રથમ ગામી, પ્રેરક અને માર્ગદર્શક તરીકેનો ભાગ ભજવવાનું ચાલુ રાખશે.

ઑરોવિલ એ સામૂહિક સિદ્ધિ માટેનો પ્રયત્ન છે.

વાર્તાલાપ - ૨૫

૨૨ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૮

(શ્રી માતાજીએ પોતાના સ્થૂલ શરીરને જોખમમાં મૂકતી એક મહા કસોટી અંગે લખેલી નોંધ વિષે.)

ડોક્ટર સલાહ આપે છે કે મારે થાકી જવાય એટલું બધું કામ ન કરવું જોઈએ. પણ શેનાથી થાક ચડે છે? જે વસ્તુ નકામી હોય છે તેને લીધે જ.

જે લોકો સાચી ભાવનાવાળા હોય છે અને જેમને મળવાથી તેમને લાભ થતો હોય છે એવાઓને મળવાથી થાક લાગતો નથી.

પણ જે લોકો સિદ્ધાંતો અને આચારની વાતો કરવા આવે છે, પોતાની બુદ્ધિમાં જે એમ માનતા હોય છે કે પોતે તો બહુ ઊંચી કોટિની વ્યક્તિઓ છે અને સત્ય અસત્યનો ભેદ કરી શકે છે, જેમને એવી કલ્પના હોય છે કે પોતે અમુક દૃષ્ટિ સાચી છે કે નહિ, અમુક વિચાર પરમ વાસ્તવિકતા સાથે મેળમાં છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરી શકે છે એ બધા ખરેખર થાક ચડાવે તેવા માણસો હોય છે અને એમને મળવાથી, કાંઈ નહિ તો, કશો અર્થ તો સરતો નથી જ.

આ ઉચ્ચ બુદ્ધિવાળા મનુષ્યો તેમના કંઈ હજારો વર્ષો લગી ચાલ્યા કરે તેવા રસ્તે ભલે દડબડ દડબડ કરતા ચાલ્યા કરે, પણ તેઓ એટલું કરે કે જે શુભ ભાવિ અને સાદા, સરળ અને પ્રભુની કૃપામાં શ્રદ્ધા રાખનારા લોકો તેમના પ્રકાશના માર્ગ ઉપર શાંતિથી જતા હોય છે તેમાં વચ્ચે ન પડે.

વાર્તાલાપ - ૨૬

૨૮ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૮

એ બહુ રસિક વસ્તુ હતી, બેટા. મેં આ બધી નોંધો સાચવી રાખેલી છે. આપણે એ વાંચી જઈશું. આ વસ્તુ હજી પૂરી થઈ નથી અને ક્યારે પૂરી થશે તેની મને ખબર નથી.

તમે કાંઈ સમાચાર લાવ્યા છો?

ના, માતાજી. મેં ૧૫મી ઓગસ્ટ પહેલાં, એક રાત્રે, ૧૧મીની આસપાસ, કાંઈ જોયું હતું. મને એક, સફેદ ફીણવાળું, પ્રચંડ કલ્પનાતીત એવું મોજું દેખાયું હતું, ઘર કરતાં પણ વધારે ઊંચું, ગજબનું. અને આ મોજાથી ધકેલાઈને એક ઘણી મોટી હોડી, આખી કાળી, ખડકો ઉપર આમતેમ પછડાતી દેખાતી હતી: પેલું મોજું એને ધકેલતું હતું. પછી એક બીજી હોડી દેખાઈ, એ ઘણી નાની હતી અને હળવા ભૂખરા રંગની હતી, મને દેખાતી હતી તે મુજબ, પણ તે પેલી હોડી કરતાં વધુ વેગથી જતી હતી, અને આ

પેલું સફેદ ફીણવાળું ગજબનું મોજું.

ત્યાં ઘણું બધું બની રહ્યું છે. . . . ચેકોસ્લોવેકિયામાં જે બની રહ્યું છે તે જાણો છો ને?

વસ્તુ ગતિમાં આવી છે.

કાળી હોડી?

હા, એક મોટી હોડી. અને વિચિત્ર એ હતું એ આપણને એમ લાગે કે એ ખડકો ઉપર (એ પણ કાળા હતા) ગબડતી હતી, પણ કચડાઈ જતી ન હતી.

મને ખાતરી છે કે હિલચાલ શરૂ થઈ ચૂકી છે. . . . એમાંથી એક સઘન, દેખી શકાય તેવું, સુસંગઠિત રૂપ ક્યારે બનશે? મને ખબર નથી.

કંઈક શરૂ થઈ ચૂક્યું છે. . . . દેખાય છે તે મુજબ એ નવી માનવજાતિનો, નવા સર્જનનો, કે કાંઈ નહિ તો, એક સર્જનનો ઘસારો હોવો જોઈએ.

પૃથ્વી ઉપર એક પુનઃરચના અને એક નવું સર્જન.

મારે પોતાને માટે વસ્તુઓ બહુ જ તીવ્ર બની ગઈ હતી. . . . એક શબ્દ બોલવો, એકાદ શબ્દ પણ બોલવો, એ અશક્ય થઈ ગયું હતું. હું બોલવાનું શરૂ કરું અને તરત ખાંસી શરૂ થતી, ખાંસી, ખાંસી . . . પછી મેં જોયું કે એવો નિર્ણય લેવાયો છે કે મારે બોલવું નહિ. અને હું એ રીતે રહેવા લાગી. અને એ વળાંકને મેં તેને રસ્તે આગળ વધવા દીધો. પછીથી મને સમજાયું. આપણે અંતમાં પલોંચી ગયા નથી, પણ. . . (કેવી રીતે કહેવું?) આપણે બીજી બાજુ છીએ.

એક ક્ષણે તો બધું ખૂબ જ તીવ્ર બની ગયું હતું. . . . સામાન્ય રીતે તો હું ધીરજ ગુમાવતી નથી, પણ આ વસ્તુ એવા એક બિંદુએ પલોંચી હતી કે જ્યાં મારામાં રહેલી એક એક વસ્તુ જાણે કે નાશ પામી ગઈ હતી. હું માત્ર બોલી શકતી ન હતી એટલું જ નહિ, પણ માથું એવી તો સ્થિતિમાં પલોંચી ગયું હતું કે એવું તો મારા આખા જીવનમાં બન્યું નથી: ખરેખર, એમાં દર્દ તો હતું જ. હું જરા પણ જોતી ન હતી, જરા પણ સાંભળતી ન હતી. પછી એક દિવસ (મારી અનુભૂતિઓ હું હમણાં જ તમને કહેવાની છું), એક દિવસ તો બધું ખરેખર. . . . દર્દ દર્દ, બધે જ દર્દ દર્દ થઈ રહ્યું હતું. શરીરે કહ્યું, ખરેખર, એણે ખૂબ જ આપોઆપ રીતે અને બહુ જોરદાર રીતે કહ્યું: 'મારે હવે બધું જ સરખું છે, મને જો વિખેરી નાખવામાં આવે તો તે, અને હું

જીવવાને માટે પણ તદ્દન તૈયાર છું, પણ હું આ જે સ્થિતિમાં છું એ તો અશક્ય છે, એ ચાલુ રહી શકે તેમ નથી — કાં તો જીવન કાં તો મૃત્યુ, પણ આ તો નહિ જ.’ એ ક્ષણ પછીથી થોડુંક વધારે સારું થવા લાગ્યું. એટલે પછી બધું ધીરે ધીરે ગોઠવાવા લાગ્યું, વસ્તુઓ પોતપોતાના સ્થાનમાં મુકાવા લાગી.

મેં નોંધો કરી લીધી હતી. એમાં કાંઈ મહત્ત્વનું કશું નથી, પણ હું ધારું છું એ કામમાં આવે તેમ છે (માતાજી તેમની પાસેના એક ટેબલ ઉપર નોંધો શોધે છે). પણ હજી મને દેખાતું નથી, મને દેખાતું નથી, હું માત્ર જાણું છું. (પહેલી નોંધ ઉપર ૨૨ ઓગસ્ટની તારીખ લખેલી છે.)

“કેટલાક કલાક સુધી, પ્રાકૃતિક દૃશ્ય અદ્ભુત હતું. સંપૂર્ણ સંવાદમય હતું.

વળી લાંબા સમય સુધી, મોટાં મોટાં મંદિરોની અંદરનો ભાગ, જીવતા દેવો દેખાતા હતા, ત્યાં આવેલી દરેક વસ્તુને માટે કારણ હતું, તેનો ચોક્કસ હેતુ હતો, ચેતનાની અવસ્થાઓને વ્યક્ત કરવાનો, પણ એ અવસ્થાઓ મનોમય ન હતી.

સતત દેખાતાં રહેલાં દૃશ્યો.

પ્રાકૃતિક દૃશ્યો.

મકાનો.

નગરો.

આખુંયે વિશાળ અને બહુ જ વિવિધતાવાળું હતું, અને દૃષ્ટિના સમગ્ર પ્રદેશને આવરી લેતું હતું અને શરીર-ચેતનાની અવસ્થાઓનો તેમાં અનુવાદ થતો હતો.

ઘણાં, ઘણાં મકાનો, મોટાં નગરો બંધાઈ રહેલાં. . . .”

હા, જગત બંધાઈ રહેલું છે, ભાવિનું જગત બંધાઈ રહેલું છે. હું કશું સાંભળતી ન હતી, હું કશું જોતી ન હતી, હું કશું બોલતી ન હતી: હું ત્યાં ભીતરમાં આખોયે વખત, આખોયે વખત, રાત અને દિવસ રહેતી હતી. પછી હું નોંધ કરી શકું તેમ થયું કે તરત મેં બધું નોંધી લીધું.

“રચનાની બધી રીતની શૈલીઓ, ખાસ તો નવીનતાવાળી, અવર્ણનીય. એ કોઈ જોવાયેલાં ચિત્રો ન હતાં, પણ હું જ્યાં રહું છું તે સ્થાનો હતાં.”

હા, વસ્તુ એ છે. હું શું બન્યું તે તમને સમજાવીશ. આ એક બીજી નોંધ છે જે પ્રારંભ રૂપે છે:

“પ્રાણ અને મનને મોકલી દેવામાં આવ્યાં છે કે જેથી શારીરિક સાચેસાચ તેના પોતાના આધારે જ મુકાઈ ગયું છે. આખુંયે પોતાના ઉપર, આખુંયે પોતાના ઉપર* અને ત્યારે મને ખબર પડી કે પ્રાણ અને મન કેટલા બધા પ્રમાણમાં આપણને જોવાની અને સાંભળવાની ક્રિયાઓ કરાવે છે. એ એવું હતું. . . . હું જોઈ શકતી હતી, એ અર્થમાં કે હું હાલીચાલી શકતી હતી, પણ એ બધું ઘણું ઝાંખું હતું. ઝાંખું, હું પહેલાં કરતાં સાંભળી પણ ઓછું શકતી હતી, એટલે કે, બહુ જ ઓછું — ઓછું — , કેટલીક વાર, પહેલાંના જેટલું જ, કેટલીક વાર જરા સરખો અવાજ, ખૂબ દૂર દૂર, બીજા જે સાંભળી શકતા ન હતા તે હું સાંભળતી હતી; અને એ જ્યારે વાત કરતા હતા ત્યારે હું તેમને સાંભળતી ન હતી: ‘શું કહો છો તમે?’ મને ખબર નથી, અને એ વસ્તુ, સતત, દિવસ અને રાત થતી રહેલી.”

એક રાતે (તમને એ કહેવા માગું છું કે બધું ઊંધુંચતું થઈ ગયું હતું), પણ એક રાતે, મને તકલીફ ઊભી થયેલી. કંઈક બન્યું હતું અને મને ખૂબ ખૂબ સખત વેદના થતી હતી અને ઊંઘવું અશક્ય બની ગયું હતું: એ સ્થિતિમાં હું એકાગ્ર બનીને બેસી રહી અને રાત, મને એમ લાગતું હતું કે, થોડી જ મિનિટોમાં પસાર થઈ ગઈ. પછી બીજા વખતે, બીજા દિવસોએ, બીજા ક્ષણોમાં હું એકાગ્રતામાં રહેતી હતી અને વખતોવખત પૂછ્યા કરતી હતી — કેટલા વાગ્યા છે. એક વાર મને એમ લાગ્યું કે હું એવી સ્થિતિમાં કલાકોના કલાકો સુધી રહેલી હતી, અને મેં સમય પૂછેલો: માત્ર પાંચ જ મિનિટ થયેલી. . . . આમ મને બધું દેખાતું હતું, ઊલટાસૂલટી એમ તો નહિ કહી શકું, પણ એ બહુ જુદી રીતની વ્યવસ્થા હતી, બહુ જુદી રીતની.

*થોડા દિવસ પછી, શ્રી માતાજીએ ઉમેરેલું:

‘પ્રાણ અને મન ચાલ્યાં ગયાં છે, પણ ચૈત્ય સ્વરૂપ જરાયે ચાલી ગયું નથી. જે વચલી વસ્તુઓ હતી તે જતી રહી છે. દાખલા તરીકે, લોકો સાથેનો સંપર્ક (જે લોકો હાજર છે તેમ જ જે અહીં નથી તેમની સાથેનો સંપર્ક), તેમની સાથેનો સંબંધ છે તેમ ને તેમ જ રહ્યો છે, બિલકુલ એનો એ જ. એ વધુ સતત પણ બન્યો છે.

૨૩મીએ. . . . નો જન્મદિવસ હતો. મેં એને બોલાવેલો અને એ આવીને બેઠેલો. એકાએક જ, હા, એકાએક જ મગજ સક્રિય બનવા લાગ્યું — ‘માથું’ નહિ, કે ‘વિચાર’ નહિ (માતાજી તેમનામાં થઈને પસાર થતા કોઈક પ્રકારના પ્રવાહો અને મોજાંઓ બતાવે છે), એ કેવી રીતે સમજાવવું તે હું નથી જાણતી: એ વિચાર ન હતો, એ એક પ્રકારનાં — દર્શનો, દૃષ્ટિગોચર થતી વસ્તુઓ હતી. અને પછી મેં એને કેટલાક પ્રશ્નો પૂછ્યા અને તેણે તે લખી દીધા (માતાજી શિષ્યને એક ટાઈપ કરેલી નોંધ આપે છે). એણે માત્ર મારા પ્રશ્નો નોંધી લીધા હતા, તેના પોતાના જવાબ નહિ.

માતાજીએ કહ્યું.

૨૩મી ઓગસ્ટ ૧૯૬૮ના દિવસે, બપોરે

‘જડત્ત્વ કેવી રીતે રચાયું તે વિષે તેઓને જ્ઞાન છે ખરું?... ’

શરીર આ પ્રશ્નો પૂછતું હતું. મને ખબર નથી, પણ બનવા જોગ છે કે, ક્ષ (એક વૈજ્ઞાનિક)ના વાતાવરણની સાથેના સંપર્કને લીધે, શરીરને એ બધું કેવી રીતે રચાયું તે જાણવામાં રસ પડ્યો હશે, અને ક્ષ ત્યાં હતો, હું જાણતી હતી કે એ જવાબ આપી શકે તેમ છે; એટલે મેં એને પ્રશ્નો પૂછેલા.

‘જડત્ત્વ કેવી રીતે રચાયું તે કોઈ જાણે છે ખરું?’

એમ કહેવું કે જડત્ત્વ એ ઘન બનેલી શક્તિ છે એ પ્રશ્નને પાછો ધકેલવા જેવું છે.

સાચો પ્રશ્ન આ છે: ‘પરમાત્માએ પોતાનો આવિર્ભાવ જડત્ત્વ રૂપે કેવી રીતે કર્યો?’

જોયું ને, આ વિષયો કે જેને બહુ જ મહત્ત્વના, બહુ જ વિશાળ, બહુ જ ઉમદા, બહુ જ. . . . ગણવામાં આવે છે તેમને વિષે હું સાવ બાળકના જેવા ભાવથી તદ્દન સામાન્ય શબ્દોમાં વાત કરું છું (માતાજી હસે છે)

કોઈને ખબર છે કે પૃથ્વી ક્યારથી અસ્તિત્વમાં આવેલી છે?

તમે જ્યારે કરોડો કરોડો વર્ષની વાત કરો છો ત્યારે એનો અર્થ શો થાય છે? . . .

કોઈની પાસે ત્યારે ઘડિયાળ ન હતાં, એ તમારે જાણવું જોઈએ! શરીરે, એક બાળકના જેવા સરળ ભાવે પ્રશ્ન કરેલો: તમે કરોડો કરોડો વર્ષોની વાત કરો છો, પણ તમે શા વડે માપ કાઢ્યું છે?

તમને શું ખાતરી છે કે જેને આપણે એક વર્ષ કહીએ છીએ તે હંમેશાં એક જ વસ્તુના પ્રતીક તરીકે રહેલી છે? . . . આ સમય દરમિયાન કાળ વિષેનો આપણો જે સામાન્ય ખ્યાલ છે તે કેવો તો અવાસ્તવિક છે તેની સભાનતા મને આવેલી. કોઈક વાર એક મિનિટ અનંત જેવી લાગતી હતી: તો બીજી વાર, કલાકો, અરે, આખો દિવસ પણ પસાર થઈ જતો હતો અને એ વીતી ગયો છે એવું જરાયે લાગતું ન હતું.

એમનું શું એમ કહેવું છે કે એક આરંભ થયો હતો?

(અહીં ક્ષ . . . માતાજીને એ સિદ્ધાંત સમજાવે છે કે જે મુજબ વિશ્વ તે વિસ્તરણ અને સંકોચનના વારાફરતી આવતા ગાળાઓમાં થઈને પસાર થાય છે, અને શ્રી માતાજીને આ સિદ્ધાંત ગમતો લાગે છે.)

હા, એ પ્રલયો છે.

હવે શરીર આ પ્રશ્નો પૂછી રહ્યું છે. મન તો લાંબા વખતથી ચાલ્યું ગયું છે. પરંતુ શરીરને શરીરના કોષોને સાચી વસ્તુ સાથે સંપર્કમાં આવવાનું મન થાય છે, પણ તે કહો કે, પ્રાણમાંથી અને મનમાંથી પણ પસાર થયા વિના એ વસ્તુ થઈ રહી છે.

આ સમય દરમિયાન મને બે કે ત્રણ વાર જ્ઞાન મળ્યું છે . . .

આહ! મને એવી તો ક્ષણો આવી મળી છે, બે કે ત્રણ વાર, તદ્દન અદ્ભુત અને અપૂર્વ ક્ષણો — એનો અનુવાદ કરી શકાય તેમ નથી, અનુવાદ કરી શકાય તેમ નથી.

પણ તમને જ્યારે આવી કોઈ અનુભૂતિ વિષે સભાનતા આવે છે કે તરત જ . .

તમને અનુભૂતિ થાય છે અને પછી તમને એ અનુભૂતિ થઈ રહી છે. એ વિષે તમે સભાન બનો છો, અને જ્યાં તમે એ વિષે સભાન બનો છો કે તરત એ ઝાંખી થવા લાગે છે, કાંઈક ઝાંખું થઈ જાય છે.

હા, આ જે વસ્તુઓને માનસિક રૂપ આપવાની આખીયે ઘટના બને છે તે, તત્ત્વ રૂપે, આવતી માનવજાતિમાંથી અદૃશ્ય થઈ

જશે.

હા, વસ્તુ એવી લાગે છે.

(શ્રી . . . ની નોંધ આગળ ચાલે છે). ‘તમને જ્યારે આવી કોઈ અનુભૂતિ વિષે સભાનતા આવે છે, એ જ્યારે સ્મૃતિની અંદર નોંધાય છે, ત્યાં સુધીમાં તે પૂરેપૂરી ખોટી બની ગઈ હોય છે.’

તત્ત્વ રૂપે, વૈજ્ઞાનિકોને આમ જ બનતું હોય છે. તેમની પાસે જ્યારે જ્ઞાનનો એકાદ ટુકડો આવે છે, ત્યારે તેને તેમણે કપડાં પહેરાવવાં પડે છે, તેની સજાવટ કરવી પડે છે, માનવ ચેતનાને તે સુલભ કરી આપવા માટે, મનને તે સમજાય તેવી કરી આપવા માટે.

(થોડાક મૌન પછી, માતાજી બીજો પ્રશ્ન પૂછે છે): માણસ ક્યારે અસ્તિત્વમાં આવ્યો તે શું વૈજ્ઞાનિકો જાણે છે?

માણસને વૃદ્ધિ પામતાં જેટલો વખત લાગ્યો તેના કરતાં પરમ માનવને પ્રગટ થતાં ઓછો વખત લાગશે, પરંતુ એ વસ્તુ કાંઈ નજીકમાં બનવાની નથી. . . .

એ દિવસે, ૨૩મીએ, બેટા, હું હજી . . . હું હજી લોંદા જેવી હતી; એટલે મેં મને પોતાને કહ્યું — આ લોંદા જેવી સ્થિતિમાંથી બહાર આવવું અને એક કોઈ અસરકારક વ્યક્તિ બનવું, એટલે કે એક અસ્તિત્વમાં હોઈએ અને કામ કરતા હોઈએ તેવા બનવું, એમ થતાં તો લાંબો વખત લાગશે. મેં એને આ કહ્યું હતું.

પણ એ નોંધની સમાપ્તિ કરતાં આપ એમ પણ કહો છો:

‘આપણે આપણાથી બનતું કરી લીધું હશે.’

હા, એ મેં એને આશ્વાસન આપવાને કહેલું! એટલે એ રાતે, જે બનેલું તે આ છે. (માતાજી શિષ્યને પોતે લખેલી બીજી નોંધ આપે છે.)

રાત્રિ, ૨૬મી અને ૨૭મી

‘શરીરમાં અતિમાનસ શક્તિઓનું જોરદાર અને લાંબા સમય સુધી અભિસિંચન, દરેક સ્થળે એકીસાથે. . . .’

શરીરમાં અભિસિંચન. હા, પ્રવાહનાં અભિસિંચનો, મેં ઘણી વાર અનુભવ્યાં

છે, પણ એ રાત્રે (એટલે કે ગઈ રાત પહેલાની રાતે) એકદમ બની આવ્યું, જાણે કે ત્યાં એક માત્ર અતિમાનસ વાતાવરણ જ હતું; એ સિવાય બીજું કંઈ જ ન હતું. અને મારું શરીર તેની અંદર હતું. અને એ દાખલ થવાને દરેક બાજુએથી, દરેક બાજુએથી, દરેક બાજુએથી એકીસાથે પ્રયત્ન કરી રહ્યું હતું. એટલે એ કોઈ એક પ્રવાહ દાખલ થતો ન હતો, એ એક વાતાવરણ દરેક દિશાએથી રેડાઈ રહ્યું હતું. એ કંઈ નહિ તો ત્રણ કે ચાર કલાક સુધી ચાલુ રહેલું. અને માત્ર એક જ ભાગમાં એ દાખલ થયા વિના રહ્યું હતું. અહીંથી અહીં સુધી (ગળું અને મસ્તકની ટોચ વચ્ચેના ભાગમાં): ત્યાં, એ ભાગ ભૂખરો અને મંદ લાગતો હતો, જાણે ત્યાં એ ઓછું દાખલ થતું હતું. . . . પણ એ સિવાય. બાકીનું બીજું બધું, બધું. . . . ત્યાં એ દાખલ થતું રહ્યું હતું, દાખલ થતું રહ્યું હતું, દાખલ થતું રહ્યું હતું. . . . એના જેવું મેં બીજું કશું જોયું નથી, કદી નહિ. એ કલાકો સુધી ચાલું રહ્યું હતું, તદ્દન સભાન રીતે.

એટલે, એ જ્યારે આવ્યું અને જેટલો વખત એ રહ્યું તે બધો વખત હું સભાન રહેલી હતી: ‘આહ, આટલા માટે, આટલા માટે, હે પ્રભુ! તમે મારી પાસે એ વસ્તુ, એ વસ્તુ માગો છો.’ એ જાણે મને એમ થતું હતું કે કંઈક બનવાની તૈયારીમાં છે.

એ રાતે એ વસ્તુ પાછી આવે એવી આશા મેં રાખેલી, પણ કંઈ બનેલું નહિ.

એ પ્રથમ વાર બનેલું. કલાકો સુધી. એ સિવાય બીજું કંઈ જ ન હતું. અને આ (શરીર), એ એક પાણી ચૂસતી વાદળી જેવું હતું.

માત્ર માથું, એ હજી ધૂંધળું, મંદ — ધૂંધળું અને મંદ છે. પણ તો, એ બધું છતાં, આ થોડા મહિનાઓ દરમિયાન શરીરને જે જે કંઈ બન્યું છે તેનું મને બહુ જ સ્પષ્ટ દર્શન રહ્યું છે, અને . . . લગભગ એક આશા. લગભગ એક આશા, જાણે કે કોઈક મને કહ્યું હોય કે અહીં કંઈક બની શકે છે. એટલું જ.

અને આ વસ્તુ, શરીરે જે કહેલું (કદાચ બે કે ત્રણ દિવસ પહેલાં) તેના જવાબ રૂપે જાણે કે આવી ગયેલી. આ મેં તમને શરૂમાં જ કહ્યું હતું કે શરીર વિખેરાઈ જવા માટે તદ્દન તૈયાર હતું (એ એક પૂર્ણ સમર્પણ હતું) અને એ જીવતું રહેવા માટે પણ તદ્દન તૈયાર હતું, ગમે તેવા સંયોગો હેઠળ, પણ પેલી અવસ્થામાં નહિ. પેલી વિશીર્ણ થઈ જવાની અવસ્થામાં નહિ. અને એ વસ્તુને બે દિવસ લગી કોઈ જવાબ મળ્યો નહોતો અને પછી આ અભિસિંચન આવ્યું. એટલે કે, બીજે જ દિવસે, મને થોડું વધારે સારું લાગવા લાગ્યું, હું . . . કરી શકવા લાગી . . . હું ઊભી પણ રહી શકતી ન હતી!

મને સમતોલપણાનું ભાન ન હતું. કોઈકે મને પકડી રાખવી પડતી હતી. મેં સમતોલપણાનું ભાન ખોઈ દીધું હતું, હું એક પગલું પણ ભરી શકતી ન હતી. અને એ મુદ્દા ઉપર મેં વિરોધ કરેલો, અને બીજી સવારથી. એ વસ્તુ પાછી આવવા લાગી.

પછી ૨૩ મી આવી, મેં ક્ષ ને જોયો, અને મારા ધ્યાનમાં આવ્યું કે એ જ્યારે મારી પાસે હતો, ત્યારે શરીરને એમાં ખૂબ રસ પડતો હતો, એટલે એ મનની કે પ્રાણની ક્રિયા ન હતી, એ બંને ચાલ્યાં ગયાં હતાં! મને ખબર નથી કે આ વસ્તુનો અર્થ તમે સમજી શકો છો કે નહિ.

હા, આ તો અદ્ભુત છે.

મન વિનાનું પ્રાણ વિનાનું શરીર. ક્ષ જ્યારે આવ્યો ત્યારે શરીર એ અવસ્થામાં હતું. માત્ર આ બધું દેખાયા કરતું હતું (શહેરો, મકાનો, મંદિરો), શરીર આત્માની અવસ્થાઓમાં રહેતું હતું: બીજી વસ્તુઓની પણ આત્માઅવસ્થાઓ હતી, પૃથ્વીની આત્મા-અવસ્થાઓ ની આત્મા-અવસ્થાઓ આ આત્મા-અવસ્થાઓ છબિઓનું રૂપ લેતી હતી. એ રસમય હતું. એ રસમય ન હતું એમ હું કહી શકતી નથી. એ રસમય હતું; પણ એમાં સ્થૂલ જીવન સાથે કોઈ સંપર્ક ન હતો, બહુ ઓછો: કે ભાગ્યે ખાઈ શકતી હતી, ભાગ્યે ચાલી શકતી હતી પરંતુ એ શરીર સાથે મારે કામ તો લેવાનું જ હતું.

અને પછી ક્ષ નો સંપર્ક થતાં, શરીરે એ બધી વસ્તુઓમાં રસ લેવા માંડ્યો, તદ્દન સહજ રીતે પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા, શા માટે એને એની ખબર ન હતી. એ પ્રશ્ન પૂછ્યે જ ગયું. પૂછ્યે જ ગયું: હા, આ રીતે આપણને રચવામાં આવે છે . . એ રીતે એણે કામ કરવા માંડ્યું.

એને થોડો વખત લાગશે.

આ અભિસિંચન જ્યારે, બની આવ્યું, પરમ દિવસે, ત્યારે મેં મનમાં કહેલું: 'આહ!' મેં આશા રાખેલી કે આ વળાંક ઝડપી બનશે અને હું આમાંથી જલદી બહાર નીકળી આવીશ, પણ આજ રાત્રે, કશું બન્યું નહિ. એટલે હું કહું છું કે એને થોડો વધુ વખત લાગશે.

પરંતુ એ વિચિત્ર છે, આપની રદથી ૨૭મી સુધીની નોંધમાં આ વસ્તુ ઉમેરાયેલી છે:

'જાણે કે આખું શરીર જે બળો થોડાએક ઘર્ષણ સાથે હરેક સ્થળે એકીસાથે

પ્રવેશ કરી રહ્યાં હતાં તેમની અંદર નાલી રહ્યું હતું.’

અને પછી આપ કહો છો:

‘મસ્તકનો ગરદન સુધીનો પ્રદેશ સૌથી ઓછો ગ્રહણશીલ હતો.’

એ ભાગ સૌથી ઓછો ગ્રહણશીલ હતો એ વિચિત્ર લાગે છે.

ના, એ સૌથી વધુ મનોમય બનેલો પ્રદેશ છે. એમાં મન વિરોધ કરતું હોય છે.

એ વિચિત્ર છે કે જ્યારે જ્યારે આપને માટે આવી મહાન ક્ષણો આવેલી છે, અથવા એમ કહું કે, આવા મોટા પ્રહારો આવેલા છે, ત્યારે ત્યારે મન અને પ્રાણને ઉપાડી લેવામાં આવ્યાં છે, પહેલી વાર, ૧૯૬૨માં પણ.

હા, દરેક વાર.

હું જાણું છું, વાત એવી જ છે: મન અને પ્રાણ તે જડતત્ત્વને પીસવા માટેનાં . . . સાધનો રહેલાં છે — પીસવાનું, પીસવાનું, પીસવાનું દરેક રીતે; પ્રાણ એનાં સંવેદનો દ્વારા, મન એના વિચારો દ્વારા — પીસ્યે જ જાય છે, પીસ્યે જ જાય છે. પણ એ મને તત્કાલ પૂરતાં સાધનો લાગે છે, એમને બદલે ચેતનાની બીજી અવસ્થાઓ આવશે.

સમજો કે, આ એક વિશ્વવ્યાપી વિકાસની અવસ્થા છે, અને મન અને પ્રાણ, તેમને એ હવે જરૂરનાં રહ્યાં નથી એ રીતે . . . તે ખરી પડશે.

અને પછી મને આ જડતત્ત્વ શું છે, પ્રાણ અને મનથી પિસાતું રહેલું, તેની સઘન અનુભૂતિ થઈ, પરંતુ પ્રાણ વિના અને મન વિના . . . એ એક તદ્દન જુદી વસ્તુ છે.

પરંતુ આ ‘આત્માની અવસ્થાઓનું દર્શન,’ એમાં એવી તો વસ્તુઓ હતી. . . અદ્ભુત! કોઈ પણ મનોમય કલ્પના આટલી બધી અદ્ભુત બની શકે નહિ, કોઈ પણ નહિ. હું એવી ક્ષણોમાં પસાર થઈ હતી . . . આપણે માણસની રીતે ભલે ગમે તે અનુભવ કરી શકીએ, જોઈ શકીએ, પણ તે પેલાની સાથે સરખાવતાં કશી જ વિસાતનું રહેતું નથી. એ એવી તો ક્ષણો હતી. તદ્દન અદ્ભુત ક્ષણો. પણ એમાં વિચાર નહિ, વિચાર નહિ.

હજી પણ કેટલીક નોંધો છે, આપને મેં તે વાંચી સંભળાવી નથી, આપ કહો છો:

‘મોટા ભાગના માણસોની બાબતમાં, ચેતનાનો આરંભ સંવદનથી થતો હોય છે. શરીરને માટે, બધાં જ સંવેદનો જાણે કે ઓછાં કરી નાખવામાં આવ્યાં હતાં, કહો કે દબાવી દેવામાં આવ્યાં હતાં: દૃષ્ટિ અને શ્રવણ જાણે કે એક પરદા પાછળ ચાલ્યાં ગયાં હતાં પરંતુ સંવાદિતા અને વિસંવાદિતાની કક્ષાનું દર્શન અત્યંત સ્પષ્ટ હતું. બધું છબીઓ રૂપે બની રહેતું હતું; વિચારી કાઢવામાં આવેલું કે ‘અનુભવવામાં પણ’ આવેલું નહિ.’

મેં તમને કહ્યું હતું, મેં જોયું છે એક ચિત્ર દેખાય એવી રીતે દેખાયેલું નહિ; આપણને કશાકની અંદર હોઈએ, કોઈ સ્થાનની અંદર હોઈએ એના જેવું. મેં એના જેવી સુંદર વસ્તુ બીજી કોઈ જોઈ નથી કે અનુભવી નથી, અને એ અનુભવાયેલી ન હતી, એ એને કેવી રીતે સમજાવવું તે મને ખબર નથી. અમુક ક્ષણો તો સાવ અદ્ભુત, અદ્ભુત, અજોડ હતી. અને આ વિચારવામાં આવેલું ન હતું, હું લખી પણ શકતી ન હતી — કેવી રીતે લખવું? તમે વિચાર કરવાનું શરૂ કરો ત્યારે તમે તેનું માત્ર વર્ણન કરવું શરૂ કરી શકો છો.

હજી એક બીજી નોંધ છે:

‘શરીરની ચેતનાની અવસ્થા તથા તેની પ્રવૃત્તિનો પ્રકાર તે જેની સાથે વ્યવહાર કરતું હોય તે વ્યક્તિ કે વ્યક્તિઓ ઉપર આધાર રાખે છે’

આહ! એ બહુ રસિક હતું, એ બહુ રસિક હતું કારણ કે મેં જોયું કે એ એ પ્રમાણે હતું (એક ફિલ્મ ખોલતાં હોય તેવી ક્રિયા), એ બદલાતું રહેતું હતું. મારી પાસે કોઈ આવતું હોય તો એમાં ફેરફાર થતો. કોઈને કાંઈ બન્યું હોય: તો એમાં ફેરફાર થતો. મારી પાસે ચ અને જ્ઞ હતા; બેટા, એક દિવસે (મને ખબર નથી એમનું શું થયું: એ અતિમાનવો હતા; એક દિવસે, બનવા જોગ છે કે હું દેખીતી રીતે ભયમાં હતી, ત્યારે, મને ખબર નથી), એક દિવસે, આખાયે દિવસ લગી, છબીઓ (‘છબીઓ’ નહિ: હું જ્યાં હતી તે જગાઓ), એ એટલું તો અદ્ભુત રીતે સુંદર હતું, સંવાદમય હતું એ વર્ણવી ન શકાય તેવું હતું, વર્ણવી ન શકાય તેવું. અને પછી એ અતિમાનવોની ચેતનામાં સહેજ પણ ફેરફાર થતો, અને આહ, બધું બદલાવા લાગતું! એ જાણે કે એક જાતનો સતત ચાલતો કેલિડોસ્કોપ હતો. દિન અને રાત. એ

જો નોંધી લઈ શકાયું હોત એ અજોડ હતું; અજોડ હતું. અને શરીર ત્યાં એની અંદર હતું, લગભગ છિદ્રમય — છિદ્રમય, કશા વિરોધ વિનાનું, જાણે કે પેલી વસ્તુ તેનામાં થઈને આરપાર નીકળી ન જતી હોય.

મારે માટે એ અત્યંત અદ્ભુત સમય હતો. હું માનું છું કે પૃથ્વી ઉપર આપણને મળી શકે તેવો અત્યંત અદ્ભુત સમય હતો.

અને પછી, એ એટલું બધું તો વ્યક્ત કરી આપતું હતું અને આવિર્ભાવ કરી આપતું હતું. એટલું બધું તો વ્યક્ત કરી આપનારું હતું. એક રાત્રે, બે કલાક સુધી, હું આ જે મંદિરોની વાત કરું છું તે (એ સ્થૂલ ન હતાં), એટલાં બધાં તો પ્રચંડ, એવાં તો ભવ્ય હતાં અને જીવતા દેવો, બેટા, પ્રતિમાઓ નહિ. અને એ શું છે તે હું જાણું છું અને પછી શાશ્વતીની ચેતનાની અવસ્થા, ઓહ! જાણે કે સર્વ પરિસ્થિતિઓથી ઉપર અને ઊર્ધ્વમાં હોઈએ.

ત્યાં અજોડ વસ્તુઓ હતી, પણ એમને વિષે કેવી રીતે કહેવું? અશક્ય અશક્ય, એને લખી શકાય એટલી પૂરતી ચેતના નથી.

નોંધ આગળ ચાલે છે:

‘એની (શરીરની) ચેતનાનું આસન અને ક્ષેત્ર તેમ જ તેની પ્રકૃતિનો પ્રકાર બદલાતાં અને ફેરફાર પામતાં રહે છે, હાજર રહેલી વ્યક્તિઓ પ્રમાણે, આખાં પટ ઉપર, અત્યંત સ્થૂલથી માંડી અત્યંત આધ્યાત્મિક સુધી, બૌદ્ધિક પ્રવૃત્તિના સર્વ પ્રકારોમાંથી પસાર થતાં થતાં.

પરંતુ પેલા સાંનિધ્યનું દર્શન ચેતનાની સર્વ અવસ્થાઓ સાથે, એ ભલે ગમે તે હોય, સતત અને જોડાયેલું રહે છે’

આહ! મને ભાન થયેલું કે કોષો, એ રીતે દરેક સ્થાનમાં આખોયે વખત, આખોયે વખત પોતાનો મંત્ર રટયા કરતા હતા, આખોયે વખત, આખોયે વખત.

‘અને મંત્ર સહજ રીતે અને આપોઆપ એક રીતની ‘પ્રવાહી’ શાંતિમાં રટાતો રહે છે.’

એટલા માટે જ, હું એમ કહી શકતી નથી કે શરીરને વેદના થતી હતી, હું એમ

કલી શક્તી નથી કે શરીર માંદું હતું, એ શક્ય નથી, શક્ય નથી.

વાર્તાલાપ - ૨૭

૨૫ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૬૮

મને થોડા જૂના કાગળો મળી આવ્યા છે, એ શું છે તેની મને ખબર નથી. તમારા તરફથી એક પરબીડિયું છે.

એ 'એંફોરિઝમ્સ' ઉપર એક પ્રશ્ન છે.

‘હું જ્યારે પુણ્યપ્રકોપની વાત સાંભળું છું, ત્યારે મનુષ્યની આત્મ-વંચનાની શક્તિ જોઈ મને આશ્ચર્ય થાય છે.’

(શ્રી અરવિંદ, વિચાર રત્નો અને સૂત્રો, નં. ૫૧)

એ તો અદ્ભુત છે!

એમાં એક પ્રશ્ન હતો:

‘અમે પોતાને શુભ ભાવપૂર્વક છેતરતા હોઈએ છીએ: અમે હંમેશાં બીજાના હિતને ખાતર અથવા તો માનવતાના હિતને ખાતર અને, કહેવાની જરૂર ન હોય કે, આપની સેવા કરવાને કામ કરતા હોઈએ છીએ તો આમાં અમે કેવી રીતે પોતાની જાતને છેતરતા હોઈશું અને એ વસ્તુને અમે સાચા રૂપમાં કેવી રીતે જાણી શકીએ?’

આ ખૂબ જ સાચું છે.

ગઈ કાલે પણ, આ વાંચ્યા વિના પણ, મને આ વિષય ઉપર એક લાંબું દર્શન થયેલું, એ બહુ આશ્ચર્યની વાત છે. પણ એ એક એવી તો જુદી ભૂમિકા ઉપર હતું. .

હા, તમે તમારા મનના ઊર્ધ્વ ભાગને જ્યારે તમારા કર્મના ન્યાયાધીશ તરીકે બનાવો છો, ત્યારે એ રીતે તમે ‘તમારી જાતને શુભ ભાવપૂર્વક છેતરી શકો છો’. એટલે કે, મન સત્યને જોવાને અસમર્થ છે અને એ એની પોતાની જે મર્યાદિત શક્તિ

હોય છે — માત્ર મર્યાદિત જ નહિ પણ સત્ય વિષે અભાન હોય છે, તે પ્રમાણે જ નિર્ણય લેતું હોય છે; એટલે મનને માટે એ વસ્તુ શુભ ભાવપૂર્વકની હોય છે, એ પોતાથી બને તેટલું સારામાં સારું કરે છે. એટલી વાત છે.

જે લોકો પોતાના ચૈત્ય પુરુષ વિષે પૂરેપૂરા સભાન હોય છે તેઓ તો, સ્વાભાવિક રીતે જ, પોતાની જાતને છેતરી શકતા નથી, કારણ કે, એ જો પોતાનો પ્રશ્ન ચૈત્ય પુરુષ આગળ રજૂ કરે તો ત્યાંથી તેમને દિવ્ય રીતનો ઉત્તર મળી રહે છે. પણ જે લોકો પોતાના ચૈત્ય પુરુષ સાથે સંબંધમાં હોય છે તેમને પણ મન તરફથી મળતો હોય છે તેવો જવાબ નથી મળતો. મનનો જવાબ તો ચોક્કસ, અકર, છેવટનો, પોતાની જાતને આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરનારો હોય છે: ચૈત્ય પુરુષના જવાબમાં પોતાના તરફથી આગ્રહ જેવું નહિ પણ એક વલણ જેવું વિશેષ હોય છે: એ વસ્તુ કંઈક એવી હોય છે કે જેના મનની અંદર જુદા જુદા અર્થ ઘટાવી શકાય છે.

તો હું મારી ગઈ કાલની અનુભૂતિ ઉપર પાછી આવું. એનું અવલોકન કર્યા પછી હું એ નિર્ણય ઉપર આવી કે માનવ વ્યક્તિ, કે જે પોતાની ચેતના પ્રમાણે પોતાથી બનતું સારામાં સારું કરતી હોય છે, તેનો દોષ કાઢવો અશક્ય છે, કારણ કે એ પોતાની ચેતનાથી પર કેવી રીતે જઈ શકવાની છે? . . . મોટા ભાગના લોકો આજ ભૂલ કરતા હોય છે: લોકો બીજી વ્યક્તિને તેમની પોતાની ચેતના પ્રમાણે જ મૂલવતા હોય છે, પણ એ બીજા માણસ પાસે મૂલવનારના જેવી ચેતના હોતી નથી! એટલે તેઓ બીજાને મૂલવી શકતા નથી (હું માત્ર, સ્વાભાવિક રીતે જ, શુભ ભાવનાવાળા લોકોની જ વાત કરું છું). એક વધારે સમગ્ર રીતની કિંવા વધુ ઊર્ધ્વ પ્રકારની ચેતનાને થતા દર્શન મુજબ, ભૂલ બીજી વ્યક્તિની થતી હોય છે, પરંતુ એ બીજો માણસ તેણે પોતે શું કરવું જોઈએ એમ જે માનતો હોય છે તે જ વસ્તુ વધુમાં વધુ કરતો હોય છે.

આનો અર્થ એ થાય કે જે કોઈ માણસ તેની પોતાની મર્યાદિત ચેતના મુજબ સાચા દિલથી કામ કરતો હોય છે તેના ઉપર દોષ મૂકવો એ તદ્દન અશક્ય છે. અને ખરી રીતે તો, આપણે એ વાત ઉપર આવીએ તો, જગતમાં દરેક માણસની ચેતનાને મર્યાદા હોય છે, સિવાય કે ચેતનાને પોતાને. માત્ર ચેતના જ મર્યાદિત નથી હોતી. પરંતુ દરેક આવિર્ભાવ અવશ્યપણે મર્યાદિત જ હોય છે, એ પોતે પોતામાંથી બહાર નીકળી આવે અને પરમ ચેતના સાથે પોતાને જોડી દે, તો પછી. . . એ વસ્તુ કયા સંજોગોમાં બની શકે?

આ પરમાત્મા સાથે એકરૂપતા સાધવાનો પ્રશ્ન છે, અને એ પરમાત્મા તો પરમ એકતત્ત્વ — એવું એક કે જે સર્વરૂપ છે.

(મૌન)

માનવ ચિંતનની એક આખી ધારા એમ માને છે કે પરમ ચેતના સાથે એકરૂપતા સાધવી હોય તો તે વ્યક્તિ રૂપે બનેલા સર્જનનો નાશ કરીને જ કરી શકાય. પરંતુ શ્રી અરવિંદ એ જે વાત ચોકકસ રીતે કહે છે કે સર્જનનો નાશ કર્યા વિના પણ એ એકરૂપતા બની શકે છે. પેલા ચિંતકોને સર્જનનો વિનાશ કરી નાખવો જ જોઈએ એ પ્રમાણેનો જે વિચાર આવ્યો એનું કારણ એ છે કે એ લોકોએ સર્જનની ક્રિયાને માનવની ભૂમિકા આગળ જ અટકાવી દીધી હતી — માણસને માટે અશક્ય છે, પરંતુ અતિમાનસ વ્યક્તિ માટે એ શક્ય છે. અને આ જ વસ્તુ અતિમાનસ વ્યક્તિને તત્વતઃ એક જુદા પ્રકારની વ્યક્તિ બનાવશે: એ અતિમાનસ વ્યક્તિ, પોતાનું મર્યાદિત સ્વરૂપ ગુમાવ્યા વિના, પોતાની ચેતનાને પરમ ચેતના સાથે જોડી શકશે.

પણ માણસ માટે એ અશક્ય છે, એ હું જાણું છું.

હું કહી ગઈ તે મુજબ, તમને એ આવી મળે છે, તમને અનુભૂતિ થાય છે, પણ જ્યાં તમે તેની વાત કરવા ઈચ્છો છો ત્યાં એ ચાલી જાય છે, એ પાછી . . . થઈ જાય છે . . . (બંધ થઈ જવાની ક્રિયા). અર્થાત્, આપણે જે પદાર્થતત્ત્વનાં બનેલાં છીએ તે એટલો વિશુદ્ધ નથી, એટલો પ્રકાશિત, રૂપાંતરિત નથી (કયો શબ્દ વાપરવો તે મહત્ત્વની વાત નથી) કે પોતે પરમ ચેતનાને, તેને વિકૃત કર્યા વિના, વ્યક્ત કરી શકે.

(મૌન)

(માતાજી અનુભૂતિમાં પ્રવેશ કરે છે.)

જડતત્ત્વમાં, પદાર્થ તત્ત્વમાં અમુક અપારદર્શિતા રહેલી છે અને તેને લીધે તે ચેતનાનો આવિર્ભાવ કરી શકતું નથી અને એ જ અપારદર્શિતા (એ કેવી રીતે કહેવું તે મને ખબર નથી) પદાર્થ તત્ત્વને તે અસ્તિત્વમાં છે તેવો ભાવ આપે છે.

આ છેલ્લા દિવસોમાં મને થયેલી અનુભૂતિનો આ એક ભાગ છે. હું એક રીતની પ્રવાહિતામાં — પારદર્શક પ્રવાહિતામાં — રહેતી હતી, ખબર નથી, અઠવાડિયાં સુધી, અને આ પારદર્શક પ્રવાહિતાને બદલે બીજી કોઈ વસ્તુને મૂકવામાં આવે છે, કે જેને હમણાં હું ‘અપારદર્શિતા’ કહું છું, ત્યારે શરીરના અસ્તિત્વની એક રીતની સઘનતા બની આવે છે.

એટલે ચૈત્ય પુરુષનો શરીરના પદાર્થતત્ત્વ સાથે સીધે સીધો સંબંધ બને, વચ્ચે

કોઈ માધ્યમ વિના, ત્યારે એવું સંવેદન થાય છે. . . . એ શું સંવેદન હોય છે? મને ખબર નથી; એ સંવેદન હોતું નથી, એ દર્શન હોતું નથી, એ એક રીતનું 'અનુભૂત થયેલું દર્શન' છે (અને આ દર્શન ઘણું જ ચોક્કસ, ઘણું જ ચોક્કસ હોય છે). એ દર્શન એક વધુ ઉચ્ચ પ્રકારના આંદોલન સાથેના સંબંધની રીતે આંદોલનોનું મૂલ્ય શું હોઈ શકે એ અંગેનું હતું. અને (એને વિષે હું આટલું જ માત્ર કહી શકું છું કે) તે પરમ આંદોલનનું એક વધુ સીધા પ્રકારનું પ્રગટ રૂપ હતું.

આ વસ્તુ કહેવી બહુ મુશ્કેલ છે, પરંતુ શરીર એક એવી અનુભૂતિમાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે કે જે તેને કદી થયેલી નહોતી, એ જાણે કે એક અચોક્કસતામાંથી ચોક્કસતા તરફ જવાનું બનતું હોય છે; એક રીતની પ્રવાહિતામાંથી . . . એ એક સઘન વસ્તુ નથી, પણ એક પ્રવાહી — પ્રવાહી અને અચોક્કસ — વસ્તુમાંથી એક ચોક્કસ વસ્તુ તરફ જઈએ તેવું છે. જે જે ઘટનાઓ (પછી તે ભલે ગમે તેટલી નાની હોય) બદલાતી રહેતી હોય છે તે એક નવા દર્શન માટેનાં નિમિત્તો બની રહે છે. પહેલાં, એ બધું પ્રવાહી અને અચોક્કસ હતું; હવે એ વધુ ચોક્કસ બનવા લાગ્યું છે — વધારે ચોક્કસ, વધારે નિશ્ચિત, પણ તો એમાંથી એની પ્રવાહિતાનું થોડું તત્ત્વ ચાલ્યું જાય છે. આ કહેવું બહુ મુશ્કેલ છે.

મેં એનો વિચાર કર્યો ન હતો. એ વિચિત્ર છે, એ સંકલ્પ કરીને બનાવેલી નથી. હમણાં જ મને એ અનુભૂતિ થઈ છે. એટલે એ હજી બહુ સ્પષ્ટ નથી.

બેશક, મન વસ્તુને ચોક્કસતા આપે છે, જ્યારે મન હોતું નથી ત્યારે આ ચોક્કસતા હોતી નથી. સર્જનમાં મન આ જ ભાગ ભજવે છે, એ ચોક્કસતા લાવી આપે છે, સમજૂતી આપે છે અને સાથે સાથે મર્યાદિત કરી આપે છે.

સામાન્ય મન એમ પ્રશ્ન કરી શકે: પણ આવી અચોક્કસતાનો લાભ શો?

કશો જ લાભ નહિ!

એ વાત તો તદ્દન નક્કી જ છે કે અતિમાનસ જ્યારે આવિર્ભાવ પામશે ત્યારે તે મનોમય ચોક્કસતાને બદલે દર્શનની એક સ્પષ્ટતા લાવી આપશે. મનોમય (ચોક્કસતા કેવી રીતે કહેવું) વસ્તુઓને નાની કરી નાખે છે, મર્યાદિત કરી નાખે છે અને તેથી અંશતઃ તે ખોટી બની જાય છે. અતિમાનસ એવા પ્રકારનું દર્શન લઈ આવશે જે વસ્તુઓને નાની કરતું નહિ હોય. આ વસ્તુ બંધાઈ રહી છે.

ખરેખર, એમ કહી શકાય (જો કે વાત બરાબર એમ જ નથી) ચોક્કસતા લઈ આવવા માટે મન વસ્તુઓને મર્યાદિત કરતું હોય છે અને અલગ અલગ કરતું હોય છે; અને દેખીતી રીતે જ એક ચોક્કસતા એવી છે જે એક વધુ ચોક્કસ રીતના દર્શનમાંથી, ક્ષા વિચ્છેદ વિના અને ભિન્નતા વિના આવી શકતી હોય છે. એ ચોક્કસતા અતિમાનસ દર્શનમાંથી આવનારી ચોક્કસતા હશે. બધી વસ્તુઓનો એકબીજા સાથે જે સંબંધ છે એ સંબંધનું, વસ્તુઓને ભિન્ન કર્યા વિના, જે દર્શન થાય છે એ દર્શનની સાથે સાથે જ આ ચોક્કસતા આવશે.

પણ એ કોઈક વસ્તુ તૈયાર થઈ રહી છે. એ એક ઝબકારા જેવી આવે છે, એકાદ મિનિટ માટે અને પછી પાછી તેની જૂની રીતમાં સરી પડે છે. પ્રાણને વિષે એ જ વસ્તુ કહી શકાય છે. પ્રાણ એક એવી તીવ્રતા આપે છે કે જે આપવાની શક્તિ બીજી કોઈ વસ્તુમાં રહેલી નથી. તો આ જ તીવ્રતા અતિમાનસમાં રહેલી છે, પણ કોઈ ભેદ વિના. એ તીવ્રતા ભેદ કરતી નથી.

મને આ બે અનુભૂતિઓ થયેલી છે, પણ બહુ ઓછા સમય માટે. આ વસ્તુઓ અત્યારે જ તૈયાર કરાઈ રહી છે.

વાર્તાલાપ - ૨૮

૨૩ નવેમ્બર, ૧૯૬૮

મને એક રસિક અનુભૂતિ થઈ હતી. . . . ગઈ રાતે નહિ, પણ એની પહેલાંની રાતે. કોઈએ, એનું નામ હું દેતી નથી, મને કહેલું: 'હું પૂરેપૂરો શારીરિક ચેતનામાં નીચે ઊતરી પડ્યો છું. હવે ધ્યાન થતું નથી, અને ભગવાન તો ત્યાં ઊંચેની કોઈ વસ્તુ બની ગયા છે, એટલા બધા દૂર. . . . ' પછી તરત જ, એ બોલી રહ્યો હતો ત્યારે, આખો ઓરડો પ્રભુની હાજરીથી ભરાઈ ગયો. મેં એને કહ્યું: 'ત્યાં ઉપર નહિ: અહીં, અહીં જ.' અને તે જાણે એકેએક વસ્તુ, આખુંયે વાતાવરણ. . . . જાણે કે હવા ભગવાનની દિવ્ય હાજરી રૂપે પલટાઈ ગઈ હતી (માતાજી પોતાના હાથને, પોતાના ચહેરાને, શરીરને અડે છે), તો દરેક વસ્તુને સ્પર્શ થયો હતો, સ્પર્શ થયો હતો, દરેક વસ્તુ ભરાઈ ગઈ હતી, પણ તેને ભરનાર. . . . ત્યાં જે ખાસ વસ્તુ હતી તે એક અંખવી નાખે તેવો પ્રકાશ હતો, એક શાંતિ હતી (વિશાળતાની ક્રિયા), એક શક્તિ હતી, અને પછી એક મધુરતા કાંઈક એવું. . . . આપણને એમ થતું કે એ વસ્તુ ખડકને

પિગળાવી શકે તેવી હતી.

અને એ ચાલી ગઈ નહોતી. એ રહી હતી. એ એ રીતે આવી હતી અને પછી રહી ગઈ. અને પછી, એ આખી રાત એ પ્રમાણે પસાર થયેલી.

બધું જ, અત્યારે પણ, એ બે વસ્તુઓ હજી અહીં છે: યાંત્રિક રીતે, સામાન્ય ચેતનાનો થોડોક અંશ હોય છે, પણ હું એક સેકન્ડ માટે શાંત થઈ જાઉં કે એકાગ્ર થઈ જાઉં, અને એ ત્યાં હોય જ. અને એ અનુભૂતિ શરીરને થતી હતી, સમજ્યા ને, શારીરિક સ્થૂલ રીતની, શરીરને થયેલી અનુભૂતિ હતી: બધું જ, બધું જ, બધું જ ભરેલું છે, ભરેલું છે, માત્ર એ એ જ એક વસ્તુ છે, અને આપણે છીએ જાણે કે બધું જ જાણે કે સંકોચાઈ ગયેલું છે, જાણે કે સુકાઈ ગયેલી છાલ જેવું છે, કાંઈક એના જેવું, સુકાઈ ગયેલું; આપણને એવી છાપ પડતી કે વસ્તુઓ, (પૂરેપૂરી નહિ, પણ ઉપર ઉપરથી) કઠણ થઈ ગયેલી છે, ચીમળાઈ ગયેલી છે અને તેથી આપણને અનુભવ થતો નથી એટલા માટે આપણને ભગવાનનો અનુભવ થતો નથી, નહિ તો, બધું જ એ છે, બધું જ, એ સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી. આપણે શ્વાસ લઈએ છીએ તે ભગવાનને શ્વાસમાં લીધા વિના શ્વાસ લઈ શકતાં નથી, આપણે હરતાફરતા હોઈએ છીએ, પણ તે આપણે ભગવાનની અંદર જ હરતાફરતા હોઈએ છીએ. આપણે બધું, બધું, આખું વિશ્વ એની અંદર આવી રહેલું છે — પણ તે સ્થૂલ રીતે, શારીરિક રીતે, શારીરિક રીતે.

હું હવે આ ‘સુકાઈ જવા’ માટેનો ઈલાજ શોધી રહી છું.

મને લાગે છે કે આ કોઈ કલ્પનાતીત વસ્તુ છે, સમજ્યા ને?

અને પછી હું જ્યારે સાંભળતી હોઉં છું, ત્યારે પ્રભુ પણ મને વસ્તુઓ કહે છે: મેં એમને કહ્યું, ‘તો પછી લોકો શા માટે ઉપર ચાલ્યા જાય છે!’ અને એક અસાધારણ એવા, કલ્પનાતીત એવા વિનોદપૂર્વક જવાબ આપે છે: ‘કેમ કે લોકો એમ ઈચ્છતા હોય છે કે હું તેમની ચેતનામાંથી ખૂબ દૂર દૂર રહું!’ આવી વસ્તુઓ આવતી પણ આટલી બધી ચોક્કસ રીતે ગોઠવાઈને નહિ: માત્ર એવી અસરો આવતી — (બેશક, કેટલાક સિદ્ધાંતો એમ કહે છે: એ તમારી અંદર આવેલું છે) તેને શોધવાને દૂર દૂર જાય છે?’

આ વસ્તુ મેં એ વ્યક્તિને કહી ન હતી, પ્રથમ તો એટલા માટે કે અનુભૂતિ અત્યારે છે તેવી, એક સતત ચાલુ વસ્તુ ન હતી.

અને પછી ખાસ તો આ વાત આવી: નવા ધર્મો નહિ, ધર્મસિદ્ધાંતો નહિ, કોઈ બાંધી દીઘેલો ઉપદેશ નહિ. આપણે આ વસ્તુ એક નવો ધર્મ બની જાય એમ ન થવા દેવું જોઈએ, એ કોઈ પણ ભોગે ન થવા દેવું જોઈએ. કારણ કે એને જો કોઈ એવી રીતે ગોઠવવામાં આવે . . . ભવ્ય રીતે અને દમ્ભામદાર રીતે, એ શક્તિરૂપ બની જાય એ રીતે, તોપણ એનો અંત આવી જશે.

આપણને એવી લાગણી થાય છે કે ભગવાન દરેક ઠેકાણે છે, દરેક ઠેકાણે છે, એ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. અને આપણે એ વસ્તુ જાણતા નથી કારણ કે આપણે . . . સંકોચાઈ ગયેલાં છીએ; આ કેવી રીતે કહેવું તેની મને ખબર નથી, આપણે સુકાઈ ગયેલાં છીએ. આપણે આપણી જાતને છૂટી પાડવા માટે મહાન પ્રયત્નો (હસતાં હસતાં) કરેલાં છે, — અને તેમાં સફળ થયાં છીએ! સફળ થયાં છીએ, પણ તે આપણી ચેતનામાં જ છૂટાં પડેલાં છીએ, હકીકત રૂપે નહિ. હકીકત રૂપે તો, પ્રભુ અહીં જ છે. પ્રભુ અહીં જ છે. કેવળ એ જ એક અહીં છે. આપણે જે કંઈ જાણતા હોઈએ છીએ, આપણે જે કંઈ જોઈએ છીએ, આપણે જેને જેને અડીએ છીએ, તે બધું જાણે ભગવાનમાં નાહી રહ્યું હતું, એમાં તરી રહ્યું હતું; પણ એની અંદર આપણે જઈ શકીએ તેમ છે; એમાં આપણે જઈ શકીએ છીએ, એમાં બરાબર જઈ શકીએ છીએ. એ આરપાર નીકળી જાય છે. વિચ્છેદની લાગણી આ ઠેકાણેથી આવે છે (માતાજી પોતાના કપાળને અડે છે, મન તરફ ઈશારો કરીને).

આ અનુભૂતિ થઈ એનું કારણ કદાચ એ હતું કે કેટલાય દિવસો સુધી એક ઘણી મોટી એકાગ્રતા ચાલતી હતી કે આ વિચ્છેદની વસ્તુ એ શા માટે અથવા તો કેવી રીતે બની આવી એમ ચોક્કસ નહિ, પણ એ જે હકીકત છે તે જ શા માટે છે, તે જાણવું જોઈએ, અને એમાં પછી એકેએક વસ્તુ ખૂબ જ અકકલ વિનાની, ખૂબ જ કદરૂપી લાગતી હતી. મારા ઉપર જાતજાતની સ્મૃતિઓનો, જાણે કે હરેક રીતની અનુભૂતિઓનો હુમલો થઈ રહ્યો હતો (હરેક રીતની: પુસ્તકો, ચિત્રો, સિનેમા અને જીવન, લોકો, વસ્તુઓ), આ શરીરની સ્મૃતિઓ, જેને ‘પ્રભુ-વિરોધી’ કહી શકાય તેવી સ્મૃતિઓ, કે જે શરીરને કોઈ ઘૂણા ભરેલી કે અશુભ જેવી, પ્રભુની હાજરીના ઈનકારો જેવી લાગતી હતી. એ રીતે શરૂઆત થયેલી; બે દિવસ સુધી હું આના જેવી હતી, અને તે એટલે સુધી કે શરીર નિરાશામાં ડૂબી ગયેલું. અને પછી પેલી અનુભૂતિ આવી અને તે સ્થિર બની ગઈ. એ સ્થિર થઈ ગઈ. એ આવી, એકાએક જ, અને તે સ્થિર થઈ ગઈ. આ પ્રમાણે અનુભૂતિઓ આવે છે અને પાછી જતી રહે છે; એમાં આગળ ગતિ હોતી નથી. અત્યારે એ અનુભૂતિ ચાલુ છે. અને શરીર પ્રવાહી બનવાનો પ્રયત્ન કરે છે (માતાજી પોતાની જાતનો વિસ્તાર કરવાનો ઈશારો કરે છે), ઓગળી જવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એ પ્રયત્ન કરતું રહે છે, અને એ શું છે તે એ સમજે

છે. પ્રયત્ન કરતું રહે છે — પણ સફળ બનતું નથી, દેખીતી રીતે જ! (માતાજી પોતાના હાથ તરફ જુએ છે), પણ શરીરની ચેતના જાણે છે.

માત્ર એટલું જ કે એ અનુભૂતિની અસરો થઈ રહી છે. લોકો એકાએક રાહત અનુભવવા લાગ્યા હતા; એક કે બે જણ તો તદ્દન સારા થઈ ગયા હતા. અને જ્યારે શરીરમાં કાંઈ ગરબડ થાય છે ત્યારે તેને કશું માગવાનું રહેતું નથી: તદ્દન સ્વાભાવિક રીતે એ ઠીક થઈ જાય છે.

અને આને લીધે શરીરને એવી જરૂર પણ ઊભી થઈ નથી કે પોતે કાંઈ જ ન કરે અને પોતે પોતાની અનુભૂતિ ઉપર જ એકાગ્રતા કર્યા કરે: ના, કોઈ ઈચ્છા હતી જ નહિ, કશી જ નહિ. પેલી તેજોમય વિરાટતા . . . કે જે ભીતરમાં આવેલી છે, તેની અંદર માત્ર આ રીતે તર્યા કરવું. એ માત્ર બહારની બાજુએ નથી: એ ભીતરમાં છે. એ ભીતરમાં છે. એ (માતાજી પોતાના હાથોને અડે છે, એ એક ભિન્ન વસ્તુ હોય તેમ લાગે છે), સાચેસાચ લાગણી એવી રહે છે કે એ છે . . . કેવી રીતે કહેવું એ મને સમજાતું નથી, પણ ચેતનાની વિકૃતિની અંદર જ તે વાસ્તવિક હોય છે — પણ તે માનવ ચેતનામાં નહિ: કાંઈક થયું છે, ચેતનાને કાંઈક થયું છે. . . . (માતાજી પોતાનું માથું હલાવે છે) મને સમજાતું નથી.

(મૌન)

દરેક ધર્મના પાયામાં જે જે કાંઈ સિદ્ધાંતો અને ખુલાસાઓ અને વાતઓ આવેલી છે, તે બધું મને એક . . . રમૂજ જેવું લાગે છે અને પછી આપણે પોતાની જાતને પૂછતા રહીએ છીએ, પૂછતા રહીએ છીએ . . . હું તમને એક વસ્તુ કહીશ: આ બધું તે પ્રભુએ પોતે પોતાના ઉપર એક હાસ્ય રસનો પ્રયોગ તો નથી કર્યો ને?

એ કહેવું મુશ્કેલ છે. એવા દિવસો હતા કે જ્યારે હું સાચેસાચ સૂષ્ટિની સર્વ ભયંકરતાઓ રૂપે જીવી રહી હતી, (અને તેમની ભયાનકતાની ચેતનામાં) અને તેથી આ અનુભૂતિ મળી આવી છે, અને . . . આખીયે ભયાનકતા ચાલી ગઈ.

અને આ માત્ર નૈતિક વસ્તુઓ ન હતી, પણ ખાસ કરીને શારીરિક વેદનાઓ હતી, હા, ખાસ કરીને, શારીરિક વેદના. મેં એ જોયું છે, શારીરિક વેદના, કે જે ચાલ્યા જ કરે, જે અટકે જ નહિ, જે દિવસ અને રાત ચાલ્યા જ કરે. અને પછી એકાએક, ચેતનાની આ અવસ્થામાં હોવાને બદલે, આપણે પ્રભુની નરી દિવ્ય હાજરીમાં હોઈએ છીએ. દર્દ ચાલ્યું ગયું હોય છે! અને એ દર્દ તે શારીરિક દર્દ હતું, પૂરેપૂરું શારીરિક, એક શારીરિક કારણ સાથેનું. ડૉક્ટરો કહેતા: ‘એ આ કારણે છે, પેલા, પેલા

કારણે છે, 'તદ્ન સ્થૂલ વસ્તુ, સાવ શારીરિક; અને બસ, એ ચાલી જાય છે. . . . ચેતના બદલાઈ જાય છે અને વેદના પાછી આવે છે.

આપણે જો સાચી ચેતનામાં જોઈએ તેટલો લાંબો સમય રહીએ તો આ આભાસ, એટલે કે, જેને આપણે સ્થૂલ 'હકીકત' કહીએ છીએ, એ પોતે જ અદૃશ્ય થઈ જાય છે; માત્ર વેદના જ નહિ. . . . મને લાગે છે કે જાણે હું (સદ્ભાવ્યે મન કદી સમજી શકતું નથી!) છેક મૂળની કેન્દ્રવર્તી અનુભૂતિને અડી આવી હતી, અડી આવી હતી.

માત્ર આ તો એક નાનકડો આરંભ જ છે.

જો શારીરિકનું રૂપાંતર થઈ જાય તો આપણને એમ થઈ શકે, આપણને એવી ખાતરી થઈ શકે છે કે આપણે પર રહસ્યને અડી આવ્યા છીએ એ અનુભૂતિ પ્રમાણે (એક વિગતની જરાક અમથી જ અનુભૂતિ), એ રીતે જ થવું જોઈએ. અને પછી, શું એવું બનવું જોઈએ કે પ્રથમ એક શરીર એવું બને કે જેમાં આ ચેતના પોતાની જાતને પ્રગટ કરે કે શું બધું જ, બધું જ રૂપાંતર પામી જવું જોઈએ? ચેતનાની એક ઘટના.

પણ એ એટલું બધું તો સઘન હતું, હા, એટલું બધું!

(મૌન)

માત્ર, પેલી બીજી ચેતના હજી રહેલી જ છે. હમણાં પણ, આજે સવારે હું ઘણા લોકોને મળી: જેમ જેમ દરેક જણ આવતું જાય તેમ તેમ હું તેને જોતી રહું (એમાં કોઈ 'હું' જોનાર ન હતો, એ વ્યક્તિ માટે, એ પ્રમાણે હતું, હું તેને જોતી હતી), આંખો એ પ્રમાણે સ્થિર જડાયેલી રહેતી અને પછી મને પ્રભુની હાજરી અનુભવાતી, તેનું દર્શન થતું (પણ આ દર્શન તે આપણે સમજીએ છીએ તેવું નહિ, એ નરી ચેતનાની ઘટના બનતી), પ્રભુની હાજરીની ચેતના અનુભવાતી. એ હાજરી કોચલાને, જાણે કે, કઠણ ચીજોને ભેદી નાખતી હોય છે, એ ભેદી નાખે છે, એ ભેદી નાખે છે, એ હરેક સ્થળે છે, અને પછી હું જ્યારે જોતી હોઉં છું, આંખો જ્યારે જડાયેલી હોય છે, ત્યારે એ કંઈક એકાગ્રતા જેવું બની રહે છે (આ હાજરીની). . . . પણ આ એક ખરેખર કામચલાઉ અને વચલી અવસ્થા હોય છે, કારણે કે પેલી બીજી ચેતના ત્યાં આવી જતી હોય છે (એ ચેતના કે જે વસ્તુઓને જોતી હોય છે, તેમની સાથે કામ લેતી હોય છે, સામાન્ય રીતે તેમની સાથે જ કામ કરતી હોય છે, વ્યક્તિમાં જે બનતું હોય છે, એ જે વિચારતો હોય છે — એ વિચારતો હોય છે, એટલું જ નહિ

પણ એ જે અનુભવતો હોય છે, એ જે રીતનો હોય છે, તેનું એને દર્શન થતું રહે છે.) દેખીતી રીતે જ, સંપર્ક ટકાવી રાખવા માટે એ વસ્તુ જરૂરની પણ છે, પણ. . . .

એ તો દેખીતું છે કે, આ હજી એક અનુભૂતિ છે, સિદ્ધ થયેલી હકીકત નથી. 'સિદ્ધ થયેલી હકીકત' એટલે કે ચેતના એવી રીતે સ્થાપિત થઈ ગઈ હોય કે તે સિવાય બીજું કશું જ અસ્તિત્વમાં ન રહે, એ જ એક માત્ર વસ્તુ હોય — એવું હજી બનેલું નથી.

(લાંબું મૌન)

અને તમે? તમારે મને શું કહેવાનું છે?

મને વાતાવરણમાં એક ફેરફાર દેખાયો.

આહ!

હા હા. પાંચ કે છ દિવસથી મને એવો અનુભવ થઈ રહ્યો છે કે એક કોઈ મહા પ્રભાવશાળી વસ્તુ આવી છે. . . .

(માતાજી હસે છે.)

મહા પ્રભાવશાળી. અને ગઈ રાતે, એ જરા વિચિત્ર હતું, એક ક્ષણે મેં આપને એવાં જોયાં કે આપ જમીન ઉપર પૂરેપૂરાં લંબાઈને સૂતાં હતાં, ચત્તાંપાટ. પછી હું આપની પાસે આવ્યો અને પૂછ્યું: 'આપને માથા નીચે તકિયો નથી જોઈતો?' આપે મને કહ્યું: 'ના, કાંઈ નહિ જોઈએ'. અને આપ જમીન ઉપર ચત્તાંપાટ સૂઈ રહેલાં. . . . એનો અર્થ શો હશે?

(માતાજી લાંબો વખત મૂંગાં રહે છે અને જવાબ આપતાં નથી.)

પણ આ જે વિચાર કે અતિમાનસ નીચે આવી રહ્યું છે, અને એક ચેતના પ્રવેશ કરી રહી છે, એ આપણે કરેલો અનુવાદ છે. . . . આ જે અનુભૂતિ થઈ તે એક શાશ્વત હકીકતની અનુભૂતિ તરીકે બની આવેલી: કોઈ વસ્તુ આવવાને નીકળી હોય તેવું નહિ. આ બધું, બેશક, ચેતનાની અવસ્થાઓના પરિણામ રૂપે જ બનેલું હોવું જોઈએ. આથી પર કોઈ છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ ગમે તેમ, મને આ વસ્તુની નક્કર અનુભૂતિ થઈ છે. આ ચેતનાની ગતિઓ હોય છે. શા માટે, કેવી

રીતે? . . . મને ખબર નથી. માત્ર એટલું જ કે આપણે જે બીજી બાજુથી જોઈએ, પૃથ્વીના અત્યારના પ્રદેશમાં આવી રહેલી કોઈ વસ્તુ સભાન બનવા લાગી છે એ હકીકત એમ જણાવે છે કે કાંઈક બનેલું છે. . . . હું મારે કહેવાનું સમજાવી શકું છું કે નહિ તેની મને ખબર નથી. . . . મારે એમ કહેવું છે કે આ શરીર બરાબર પૃથ્વીનાં બીજાં શરીરો જેવું જ છે, પણ કોઈક કારણે એને જણાય છે કે એ પેલી બીજી રીતે સભાન બનેલું છે: અને તો, સ્વાભાવિક રીતે પૃથ્વીની ચેતનામાં એનો અર્થ એમ ઘટાવાય કે આ એક ‘આગમન’ છે, ‘અવતરણ’ છે, ‘પ્રારંભ’ છે પણ એ શું પ્રારંભ છે? કઈ વસ્તુનું ‘આગમન’ થયેલું છે? તમે સમજો છો, પ્રભુ સિવાય બીજું કાંઈ જ છે નહિ (હું એ વસ્તુને ‘પ્રભુ’ કહું છું, કારણ કે એમાં ભાષાની સવડ છે, કારણ કે નહિ તો. . .), કેવળ પ્રભુ જ છે. એ સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી, બીજી કોઈ વસ્તુ અસ્તિત્વમાં નથી. બધી જ વસ્તુઓ એનામાં બને છે, સભાન રીતે અને આપણે આ અનંતતામાં રેતીના કણ જેવા છીએ; માત્ર આપણે પ્રભુની ચેતના વિષે સભાન બનવાની શક્તિ ધરાવતા પ્રભુ છીએ. બરાબર એ જ પ્રમાણે છે.

(મૌન)

આ અનુભૂતિ પહેલાં, હું જ્યારે સ્થૂલ જીવનની સર્વ વેદનાઓની, સર્વ ભયાનકતાઓની સભાનતામાં રહેતી હતી ત્યારે એક અમુક ક્ષણે, કશુંક આવ્યું (એણે કાંઈ ‘કહ્યું’ નહિ: આપણે આ શબ્દો વાપરવા પડે છે, પણ એ બધું કશા મનોમય વ્યાપારમાં આવ્યા વિના બને છે), અને એમાં એવી એક છાપ પડી (એનો જો અનુવાદ કરું, તો હું એમ કહું): ‘તને ગાંડા થઈ જવાનો ડર લાગતો તો નથી ને?’ સમજ્યા ને? (આ માત્ર અનુવાદ છે). અને પછી શરીરે આપોઆપ જવાબ આપ્યો: ‘અમે બધાં પાગલ છીએ, અમે છીએ તેના કરતાં વધુ પાગલ થઈ શકીએ તેમ નથી?’ અને તરત જ એ શાંત થઈ ગયું.

(લાંબું મૌન)

આ ચેતના આ ઠેકાણે રહેલી છે (છાતી બતાવીને). પેલું (મન અને તેથી ઉપરના પ્રદેશને બતાવીને) એ પ્રકાશ છે. પ્રકાશ છે. . . . (વિશાળતા બતાવીને) પણ આ શરીરમાં, એ અહીં રહેલી છે, ચેતના (વળી ફરીથી છાતી બતાવીને), એટલે કે એવી સભાનતા કે આપણે પ્રભુમાં છીએ.

હું જાણું છું કે, આ અહીં આવી રહેલી ચેતના જાણે છે કે આ બોલવાની રીત બાવિશ છે, પરંતુ ચોક્કસ થવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય તેવી બીજી કોઈ રીત કરતાં આ રીતને ચેતના બહુ પસંદ કરે છે, એવી ચોક્કસતા માટેની રીત તો માનસિક હોય છે.

વાર્તાલાપ - ૨૯

૨૭ નવેમ્બર, ૧૯૬૮

એ ચાલુ છે. . . . શરીરને એમ લાગે છે કે પોતે હવે સમજવા લાગ્યું છે, કારણ કે, સ્વાભાવિક રીતે જ શરીરને પોતાને કોઈ વિચાર હોતો નથી, જરા પણ વિચાર હોતો નથી; પણ ચેતનાની અવસ્થાઓ હોય છે — ચેતનાની અવસ્થાઓ કે જે એકબીજાની પૂરક બનતી હોય છે, એકબીજાને બદલે આવતી હોય છે. . . . એ તો એટલે સુધી પૂછતું હોય છે કે વિચાર દ્વારા વળી જ્ઞાન થાય જ કેવી રીતે ? એને માટે તો જાણવાનો, સમજવાનો એક જ રસ્તો છે અને તે છે ચેતના. અને આ વસ્તુ સર્વસામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ થઈ રહી છે અને શરીર એનો પ્રયોગ કરી રહ્યું છે. શરીર એનો પોતાના ઉપર પ્રયોગ કરી રહ્યું છે, એટલે કે, એક એવું કામ થઈ રહ્યું છે કે જેથી શરીરના બધા ભાગો સભાન બની શકે તેમ છે, શરીરમાં થઈને પસાર થતી શક્તિઓ વિષે જ માત્ર નહિ પણ શરીરની આંતરિક ક્રિયાઓના કાર્ય વિષે પણ તે સભાન બની રહ્યું છે.

એ વધારે ને વધારે ચોક્કસ થવા લાગ્યું છે.

હા, સૌથી વિશેષ તો: એને માટે દરેક વસ્તુ ચેતનાની એક ઘટના બની ગઈ છે, અને એ જ્યારે કંઈક કરવા માગે છે ત્યારે કોઈ વસ્તુ કેવી રીતે કરવી એ મનથી જાણવું એટલે શું એ તો તે હવે લગભગ સમજતું જ નથી. વસ્તુ કેવી રીતે કરવી એ માટે તેણે સભાન બનવાનું રહે છે. અને આ માત્ર તેને પોતાને વિષે નહિ, પણ તેની આસપાસ આવેલા સર્વ લોકો વિષે તેની એવી સ્થિતિ છે. આ એક એવી તો નજરે પડે તેવી હકીકત બની ગઈ છે. . . . પછી, કોઈ બીજા પાસેથી કોઈ વસ્તુ સમજવી! દાખલા તરીકે, કોઈ વસ્તુ કરવાની રીત શીખવી હોય તો, એને માટે તો તે એ વસ્તુ કરીને, ચેતનાનો પ્રયોગ કરીને તે શીખી શકે છે. કોઈ બીજું આવીને વસ્તુ સમજાવે, કોઈ બીજું સમજાવી શકે તેમ છે. . . . આ પોલું લાગે છે — પોલું, ખાલી.

અને વસ્તુ વધુ ને વધુ આ પ્રમાણે થઈ રહી છે.

(મૌન)

માતાજી, મને આપના વિષે જે દર્શન થયેલું, આપ જમીન પર ચત્તાંપાટ સૂતાં હતાં તે વિષેના મારા પ્રશ્નનો જવાબ તો આપે આપ્યો નથી. . . .

(માતાજી હસે છે) હું ધારું છું કે એ સંપૂર્ણ સમર્પણનું પ્રતીક છે. હું મારી પીઠ ઉપર સૂતી હતી, નહિ?

આપની પીઠ ઉપર, જમીન ઉપર.

એ સંપૂર્ણ સમર્પણની અવસ્થામાં સંપૂર્ણ ગ્રહણશીલતાનું વલણ છે.

કારણ કે, સાચી રીતે, મને ખબર નથી કે ‘ટુકડા’ રહ્યા છે કે નહિ, એટલે કે એવા અવયવો કે જેને સ્વતંત્રતાનો કોઈ ભાવ કહેવાય તેવું કાંઈ રહ્યું હોય, પણ વાસ્તવિક રીતે તો શરીરે પોતાનું સમર્પણ કરી દીધેલું છે, એટલે કે હવે એની પાસે તેની પોતાની કોઈ સંકલ્પશક્તિ રહેલી નથી — એને કોઈ ઈચ્છા નથી રહી, પોતાની સંકલ્પશક્તિ રહી નથી, અને એ જાણે આખોય વખત ‘કાન માંડીને’ બેઠું છે, આખોય વખત, ઉપરથી આવતા સૂચનને માટે.

શરીર હમણાં જ હવે જાણવા લાગ્યું છે કે કઈ ચોક્કસ જગ્યા કે ક્રિયા એવી છે કે જે ‘રૂપાંતર’ પામી નથી. એમ તો હું ન કહી શકું, કેમ કે એ ખોટો શબ્દ છે, પણ એવું કે જે બાકીની વસ્તુઓ સાથે સંવાદમાં નથી અને અવ્યવસ્થા ઊભી કરી રહ્યું છે. આ વસ્તુ પ્રત્યેક પળે દેખાઈ રહી છે જ્યારે જ્યારે કાંઈ અસ્વાભાવિક લાગે તેવું બનતું હોય છે ત્યારે ત્યારે એવી સમજણ, એવી ચેતના આવે છે કે એ શા માટે બન્યું, એ ક્યાં લઈ જશે, એક દેખાતી અવ્યવસ્થા કેવી રીતે એ વધુ મોટી પૂર્ણતામાં લઈ જઈ શકે. હા, એ વસ્તુ છે. એ તદ્દન આરંભ જ છે. પણ એ શરૂ થઈ ગઈ છે. શરીર હવે કંઈક સભાન બનવા લાગ્યું છે. અને તે માત્ર પોતાને વિષે જ નહિ, પણ બીજાઓને માટે પણ, તે જોવા લાગ્યું છે, સમજવા લાગ્યું છે કે ચેતના (મોટા ‘ચે’ અક્ષરવાળી) કેવી રીતે અને કઈ રીતે બીજાઓમાં કામ કરે છે; અને કોઈ વાર ખરેખર ભેદનું દર્શન જ રહેતું નથી. (આ શબ્દો અનુભૂતિ પછી લાંબા વખતે આવે છે); વિવિધતાનું દર્શન થાય છે; એ બહુ રસિક બની રહે છે આ વિવિધતા (કે જેમાં આપણે જેને વિચ્છેદનો ‘આગળો’ કહી શકીએ તેવું સહેલું નથી) એવી વસ્તુ છે કે જે સાચી ચેતનામાં સંપૂર્ણ રીતે સંવાદમય વસ્તુ બની રહેશે, એ એક એવું સમગ્ર તત્ત્વ રચશે કે જે મૂર્તિમંત સંપૂર્ણતા બની રહેશે (માતાજી એક ગોળ વસ્તુનો આકાર બતાવે છે.) એ છે આગળો. તો શું બન્યું છે હા, શું બન્યું છે?

એ જાણવાનું બાકી રહે છે કે, કોઈ કારણસર, આ વસ્તુ જરૂરની હતી કે એ એક અકસ્માત હતો — પણ એ અકસ્માત કેવી રીતે હોઈ શકે! અત્યારે તો (કોઈ વિચાર આવતો નથી, એટલે એ થોડું અસ્પષ્ટ છે), અત્યારે તો, એવી છાપ છે કે . . . આપણે માત્ર આ પ્રમાણે કહી શકીએ: ચેતનાની એક પ્રચંડ પ્રાપ્તિ થઈ છે, સર્વ

વેદનાઓ અને અવ્યવસ્થાની ઘણી ઘણી મોટી કિંમત આપીને તેને મેળવવામાં આવી છે ગઈ કાલે અથવા આજે (અત્યારે મને યાદ નથી), હું ધારું છું ગઈ કાલે, એક ક્ષણે, પ્રશ્ન ખૂબ જ ઉગ્ર બની ગયેલો, અને પછી જાણે કે દિવ્ય ચેતનાએ મને કહ્યું: ‘આ બધી વેદનામાં, હું પોતે વેદના વેઠી રહી છું, (ચેતના, ‘ખરું ને?’), હું પોતે વેદના વેઠી રહી છું, પણ તમારા કરતાં જુદી રીતે.’ કેવી રીતે કહેવું તે હું જાણતી નથી, પણ એ પ્રમાણેનું હતું, એમ લાગતું હતું કે દિવ્ય ચેતના જે વસ્તુ આપણા માટે વેદનારૂપ છે તેનો અનુભવ કરતી હતી, એ વેદના દિવ્ય ચેતના માટે અસ્તિત્વમાં આવેલી હતી, — પણ તે આપણી ચેતનાને થાય છે તેના કરતાં જુદી રીતે; અને પછી, આપણને એ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો કે દરેક વસ્તુની ચેતના એક જ સમયે શું છે, એકીસાથે શું છે, બધું (મારી વાત સમજાવવા માટે માત્ર આમ જ કહું); વેદના, ઉગ્રમાં ઉગ્ર પ્રકારની અવ્યવસ્થા અને સંવાદિતા, અત્યંત પૂર્ણ આનંદ — બંને સાથે, બંનેનો ભેગો અનુભવ થાય તે. આ વસ્તુ સ્વાભાવિક રીતે જ વેદનાનું સ્વરૂપ બદલી નાખે છે.

પણ આ બધું એટલું તો સભાન રીતનું છે કે આ એક કાંઈ બડબડાટ જેવું બની રહે છે જે છે તેનો આ કાંઈ અનુવાદ નથી.

એમ પણ દેખાયેલું કે ક્રમે ક્રમે, આ બધા અનુભવોમાં થઈને, દરેક એકમ (જે આપણા માટે એક શરીરરૂપ હોય છે) પોતાની જાતને એવી રીતનો અભ્યાસ પાડી રહ્યો છે કે જેથી તેનામાં સાચી ચેતનાને ધારણ કરવાની શક્તિ આવે. એમાં અનુકૂલન સાધવાની એક ક્રિયા જરૂર કરવાની રહે છે.

પરંતુ શ્રી અરવિંદે લખ્યું પણ છે, ‘થોટ્સ એન્ડ ગ્લિમ્પ્સીઝ’ માં હું ધારું છું, કે વેદના એ આનંદ માટેની એક તૈયારી હતી.*

હા, મારે કહેવું જોઈએ કે શ્રી અરવિંદનાં લખાણમાં ઘણી વસ્તુઓ એવી છે કે જે હું હમણાં બહુ જુદી રીતે સમજવા લાગી છું.

* ‘વેદના કે જે એક અકલ્પ્ય આનંદના સ્પર્શ પ્રત્યે મથે છે.’ ‘ધ એન્ડ’. વળી આ જુઓ, થોટ્સ એન્ડ એક્ષોરિઝ્સ: ‘વેદના એ આપણાં માતાજીનો સ્પર્શ છે જે આપણને દુઃખ વેઠતાં અને આનંદમાં વૃદ્ધિ પામતાં શીખવે છે. એણે પોતાના શિક્ષણની ત્રણ અવસ્થાઓ રાખેલી છે: પ્રથમ સહિષ્ણુતા, પછી આત્માની સમતા, છેવટે પરમાનંદ.’

(મૌન)

કોઈક વસ્તુને અડવાની આણી ઉપર આવી ગયા હોઈએ એવી લાગણી અને પછી એ છટકી જાય છે. કાંઈક ખૂટે છે.

હજી બહુ લાંબો લાંબો રસ્તો કાપવાનો છે.

વાર્તાલાપ - ૩૦

૨૧ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૮

એક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે. હું એનું ભાષાંતર કરું છું:
 “શ્રી માતાજીએ તેમના ગયા ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બરના અનુભવોનું વર્ણન આપતાં ‘મન અને પ્રાણની વિદાય’ની વાત કરેલી; તો, શરીરનું ઝડપી અને અસરકારક રૂપાંતર થવા માટે તેમનો ત્યાગ શા માટે કરવો જોઈએ? શું અતિમાનસ ચેતના, એમની ઉપર પણ કાર્ય કરતી નથી?”

એ જરૂર કાર્ય કરે છે, લાંબા સમયથી એણે કાર્ય કરેલું છે. આ તો શરીરને એક એવી ટેવ પડેલી છે કે પોતે પ્રાણનું અને ખાસ કરીને મનનું આજ્ઞાપાલન કરવું. એટલે એની એ ટેવ બદલવા માટે, એ ઊર્ધ્વ ચેતનાનું આજ્ઞાપાલન કરી શકે, અને એ રીતે વસ્તુઓ ઝડપથી સિદ્ધ થઈ શકે, એટલા માટે એમ કરવામાં આવેલું. સામાન્ય મનુષ્યોમાં એ ઊર્ધ્વ ચેતના મન અને પ્રાણની મારફત કાર્ય કરે છે, પરંતુ મેં કહેલી પદ્ધતિ વધુ ભરોસાપાત્ર છે (જો કે એક પ્રયોગ તરીકે એ જોખમભરેલી છે), પરંતુ એને લઈને ઝડપનો તાલ મહદ્ અંશે ત્વરિત બને છે. કારણ કે સામાન્ય રીતે તો વ્યક્તિએ પેલાં બીજાં બે તત્ત્વો મારફત કાર્ય કરવું પડે છે, જ્યારે અહીં તો એ બે હાજર જ નથી હોતાં એટલે ‘એ’ સીધેસીધું કાર્ય કરે છે, એટલું જ.

આ પદ્ધતિ અપનાવવાની ભલામણ નથી! જ્યારે જ્યારે પ્રસંગ ઊભો થાય છે ત્યારે હું આ વસ્તુ વારંવાર કહું છું કે લોકોએ એવી ધારણા ન રાખવી કે તેમણે પણ આ રીતનો પ્રયત્ન કરવાનો છે (એમનાથી એમ નહિ થઈ શકે, પણ એ વાત જવા દો), એની ભલામણ કરવામાં આવતી નથી, સૌએ પોતાને જરૂરી હોય એટલો સમય ગાળવો જોઈએ. કેવળ વર્ષો વધતાં જવાને કારણે. . . . જેથી કરીને એ વસ્તુ ઝડપથી

ચાલે.

(મૌન)

આ વસ્તુ નોંધવી જરા વિચિત્ર લાગે છે કે શરીર પોતાની પ્રાકૃતિક વૃત્તિઓનું પ્રદર્શન કરી રહ્યું છે (મને લાગે છે કે આ વસ્તુ બધાં શરીરોની બાબતમાં નહિ બનતી હોય; એનો આધાર, શરીરની રચના કઈ રીતે થઈ છે, એટલે કે, પિતા, મા, પૂર્વજો, વગેરે) શરીર પોતે આપમેળે કાર્ય કરતું હોય તો શું કરે તેનું પ્રદર્શન થઈ રહ્યું છે, ઉ.ત. આ દેહને અમુક પ્રકારની કલ્પના થાય છે (એ એક વિચિત્ર વસ્તુ છે), એક નાટકીય પ્રકારની કલ્પના: આખો વખત એને એમ લાગે છે કે એ પોતે આપત્તિઓની વચ્ચે જીવન જીવી રહ્યું છે; અને પછી એનામાં જે શ્રદ્ધા હજી ટકી રહેલી હોય છે તેને લઈને એ આપત્તિઓનું સિદ્ધિઓમાં પરિવર્તન થઈ જાય છે — એવી બધી ઢંગઘડા વિનાની વસ્તુઓ. એટલે, અમુક સમય માટે એ આ કલ્પનાઓમાં જ વસ્યા કરે છે (છેલ્લા કેટલાક દિવસથી આમ જ બનતું હતું) અને પછી જ્યારે એ એવી મૂર્ખતાપૂર્ણ પ્રવૃત્તિથી તદ્દન કંટાળી જાય છે, ત્યારે એ અત્યંત ઉત્કટભાવે પ્રાર્થના કરે છે કે એ વસ્તુ અટકી જાય. એટલું, અને તરત જ, હૂપ! એ આમ કરે છે (અભિનય), એ તરત જ પાછું વળી જાય છે અને આ જે અદ્ભુત હાજરી (— જે બહુ દૂરની નથી, તદ્દન નિકટમાં છે) સર્વત્ર રહેલી છે તેના ધ્યાનમાં ડૂબી જાય છે.

એમાં આમ હોય છે અને પછી આમ (શ્રી માતાજી, તેમની બે આંગળીઓને ઝડપથી ગોળ ગોળ ફેરવે છે), એમાં કંઈ સમય જતો નથી, કોઈ વસ્તુ કે કશી તૈયારી કરવી પડતી નથી! હૂપ! આ રીતે (એ જ અભિનય), જાણે કે શરીરની મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન કરવાનું હોય. એ વસ્તુ, શરીરને જ્યારે તેની પોતાની જાત ઉપર છોડી દેવામાં આવે ત્યારે કેવી મૂર્ખતાઓ આચરે તેના પ્રદર્શન જેવી હોય છે અને પછી આ અદ્ભુત ચેતના આવે છે અને એની અંદર એ બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે. . . . જાણે એ વસ્તુઓમાં કોઈ ઘનત્વ ન હોય, કોઈ સત્ય ન હોય, તેમ એ બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે. પરંતુ આ વસ્તુ કેવળ કલ્પના નથી પણ એક હકીકત છે: અત્યારે જે અર્થહીન સ્વપ્ન સરખું જીવન છે (તે આ શરીરની ચેતના માટે એક ભયંકર વસ્તુ સરખું બની રહ્યું છે) તેના ઉપર પેલી શક્તિના કાર્યના પુરાવા તરીકે આમ બને છે. . . . કેવળ ચેતનાને ઊલટાવી નાખવાથી એ જીવન એક અદ્ભુત ચમત્કૃતિમાં પલટાઈ જાય છે.

આ અનુભવ, તેની સર્વ વિગતો સાથે, સર્વ ભૂમિકાઓ ઉપર, એક હકીકતના પ્રદર્શનરૂપે ફરી ફરીને આવી રહ્યો છે. અને એ કોઈ રૂપાંતરની 'લાંબી પ્રક્રિયા' નથી. એમાં તો જાણે કોઈ વસ્તુને અચાનક ઊલટાવી નંખાતી હોય તેમ બને છે (શ્રી

માતાજી તેમની બે આંગળીઓ ગોળ ફેરવે છે), અને કોઈ વિડ્ડપતા, અસત્ય, વેદના, અને એવું બધું જોવાને બદલે, એ અચાનક પરમ આનંદમાં જીવન ધારણ કરે છે. અને સૌ વસ્તુઓ એમની એમ રહે છે, કશું હાલતુંચાલતું નથી, સિવાય કે ચેતના.

અને પછી એ પ્રશ્ન રહે છે (એ સૌથી આગળ જ છે અને ઊભો થઈ રહ્યો છે) કે આ અનુભૂતિને સ્થૂલમાં કઈ રીતે ફેરવવી કારણ કે શરીરને પોતાને માટે તો, એ વસ્તુ દેખીતી છે: એક કે બે કે ત્રણ કલાકને માટે એને બહુ વેદના થઈ, એ અત્યંત કષ્ટદાયી હતું (એ કોઈ અતિભૌતિક વેદના ન હતી, તદ્દન શારીરિક પીડા), અને અચાનક, એકદમ, પફ! બધું જ જતું રહ્યું! . . . દેખીતી રીતે, શરીર તો એનું એ જ રહ્યું છે (શ્રી માતાજી તેમના હાથ સામું જુએ છે), એનો દેખાવ એનો એ જ છે, પરંતુ જે આંતરિક ગરબડને કારણે એને પીડા થતી હતી, તેને બદલે હવે બધું બરાબર ચાલે છે અને હવે ત્યાં એક મહાન શાંતિ, મહાન અવિચલતા આવી ગઈ છે અને બધું સારી રીતે ચાલે છે. પરંતુ આ તો આ એક શરીરની વાત છે — અન્ય લોકોનાં શરીર ઉપર એનું કાર્ય કઈ રીતે થાય છે? એ અન્ય સચેતન સ્વરૂપોમાં શક્યતાનાં દર્શન કરે છે. સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિબિંદુથી જોતાં (એટલે કે વલણો, ચારિત્ર્ય અને પ્રતિકાર્યોની બાબતમાં), એ દેખાઈ આવે તેમ છે; અને તદ્દન ભૌતિક દૃષ્ટિએ જોતાં પણ, કેટલીક વાર, અચાનક કોઈ વસ્તુ અદૃશ્ય થઈ જાય છે. (જેમ કે, શ્રી અરવિંદ આપણી કોઈ પીડાને દૂર કરતા — શ્રી માતાજી જાણે કોઈ સૂક્ષ્મ ભૌતિક હાથ આવીને પીડાને ઉપાડી લઈ જતો હોય તેવું કરી બતાવે છે — આપણે ફક્ત પૂછવાનું રહેતું . . . આહ! અને આમ. એ વસ્તુ ચાલી જતી, અદૃશ્ય થઈ જતી.) પરંતુ એ વસ્તુ કાયમી કે સર્વને માટે લભ્ય નથી બની, એવું તો કેવળ એ હકીકત બતાવવા માટે બને છે કે જો એક યા બીજી બાબતમાં જો એ વસ્તુ બની શકે તો એવી રીતે ફરીથી બની શકે.

આપણે આ રીતે કહી શકીએ: શરીરને એમ લાગે છે કે એ કોઈ વસ્તુમાં પુરાયેલું છે — હા, કેદ કરાયેલું છે — જાણે કે કોઈ પેટીમાં પુરાયેલું છે. પણ એ એની આરપાર જુએ છે; એ જુએ છે અને (અમુક મર્યાદિત પ્રકારે) કાર્ય કરે છે પણ એમાં એને ત્યાં રહેલી અમુક વસ્તુમાં થઈને કાર્ય કરવું પડે છે, અને એ વસ્તુ જવી જોઈએ. આ ‘કોઈ વસ્તુ’ને લઈને જ કેદમાં પુરાયાની લાગણી થાય છે. એ કઈ રીતે જઈ શકે? મને હજી તેની ખબર નથી.

આપણે એક શરીરમાં રહેલી ચેતના અને સૌમાં રહેલી ચેતના વચ્ચેનો સંબંધ શોધી કાઢવો જોઈએ. અને કેટલા પ્રમાણમાં અન્ય ઉપર આશ્રય રાખવાપણું છે અને કેટલા પ્રમાણમાં સ્વતંત્રતા છે; એટલે કે, સૌનું રૂપાંતર ન થયું હોય ન થયું

હોય, તોપણ, એ દેહ કેટલા અંશે પોતાની ચેતના સ્વરૂપમાં રૂપાંતર સિદ્ધ કરી શકે — કેટલા પ્રમાણમાં? અને એ પણ શોધવું જોઈએ કે એક દેહનું રૂપાંતર સિદ્ધ કરવા માટે, સૌનું રૂપાંતર કેટલા પ્રમાણમાં થયેલું હોવું જોઈએ. આ વસ્તુ હજી શોધી કાઢવાની બાકી છે.

(મૌન)

જો મારે બધી વસ્તુઓ કહેવી હોય, તો એમાં કલાકો લાગે. . . .

પરંતુ આ જે ‘પેટી’ની વાત કરો છો તે એક વિશ્વવ્યાપક વસ્તુ છે. . . .

હા,

અને ઘણી વાર એમ લાગે છે કે આ માનવીય નિયમો અથવા ‘પ્રાકૃતિક’ નિયમો એક કેવળ એક સમૂહ વડે સ્થાપિત અત્યંત જોરદાર કુંકિત કલ્પના માત્ર છે — અને એ જ પેલી ‘પેટી’ છે.

હા, બરાબર, બરાબર એમ જ છે.

તો પછી એની ઉપર. . . .

હા, તો એની ઉપર એક વ્યક્તિ-સ્વરૂપની જ્યોતિ કેટલા પ્રમાણમાં અસર કરી શકે? . . . આ એક કોયડો છે. . . મને ખબર નથી.

(મૌન)

આ પૃથ્વી ઉપર જે સામૂહિક રીતની પ્રગતિ થઈ છે એનું મને અત્યંત સ્પષ્ટ દર્શન થયેલું (આપણી અનુભૂતિનું ક્ષેત્ર પૃથ્વી જ છે); પરંતુ ભૂતકાળને લક્ષમાં લેતાં એમ લાગે છે કે સર્વ કાંઈ પરિવર્તનને માટે તૈયાર થાય તેમ થતાં ભયંકર રીતનો લાંબો સમય લાગશે. . . . અને છતાં, એ બાબતમાં લગભગ એક વચન આપવામાં આવેલું કે. . . . અચાનક કોઈ પરિવર્તન બની આવશે (આપણી ચેતનામાં એ વસ્તુ ‘અવતરણ’ રૂપે પ્રગટ થાય છે, કોઈ ક્રિયા ‘બને છે’, કોઈ એક એવી વસ્તુ, જે હજી સુધી કાર્ય કરતી ન હતી તે કામે લાગી ગઈ છે — આપણી ચેતનામાં એ વસ્તુ એ પ્રકારે વ્યક્ત થાય છે).

જોઈએ હવે.

શરીરને પોતાને તો એક ઉત્તરોત્તર વધતી જતી, એટલે કે, એવી નિશ્ચિત અનુભૂતિ થાય છે (અત્યંત ક્ષણભંગુરતાની: જરાક જેટલું હાલીએ અને આ જીવનનો અંત આવી જાય) કે આ શરીર અત્યંત નાજુક છે, અને સાથે સાથે, એકીસાથે, એક શાશ્વત-અવસ્થાનું ભાન થાય છે: એમ લાગે છે કે એને શાશ્વત-અસ્તિત્વ છે. આ બંને લાગણીઓ એકસાથે થાય છે.

આ સાથે જ એક પરિવર્તનનો ગાળો છે!

(મૌન)

એક-બે વાર જ્યારે એની આપણે એને જાણવાની પીડા એટલી બધી ઉગ્ર હતી, જ્યારે એને આ હાજરીનું સંપૂર્ણ ભાન હતું, આ સર્વત્ર, અંદર, બહાર, સર્વ સ્થળે વ્યાપી રહેલી હાજરીનું એવું ભાન હતું (શ્રી માતાજી તેમના ચહેરાને અને હાથને સ્પર્શ કરે છે) કે એણે પૂછ્યું કે આ અવ્યવસ્થા કેવી રીતે ('કેમ' પણ નહિ, એને એવી કોઈ જિજ્ઞાસા ન હતી) આવી? પછી, જ્યારે લાગણી ઘણી ઉગ્ર, તીવ્ર બની રહી, ત્યારે એક કે બે વાર એને એમ લાગેલું કે: જો આ વસ્તુ એક વાર જડી જાય તો અમરત્વ મળી જાય. પછી એ આ રીતે ઘકકો મારે છે, દબાણ કરીને એ રહસ્યને ઝડપી લેવા જાય છે, એને એમ લાગે છે કે વસ્તુ મળી જવાની છે અને પછી અભીપ્સામાં એક પ્રકારની શાંતિ આવી જાય છે: શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ. . . હા, એક-બે વાર એવી છાપ ઊઠેલી: ઓહ! એ વસ્તુ સમજવાની તૈયારી છે ('સમજવાનું' એટલે કે જીવવાનું; વિચાર કે તર્ક વડે જાણવાનું નહિ: જીવવાનું) અને પછી (વસ્તુ હાથમાંથી સરી જવાનો નિર્દેશ), અને એક શાંતિ ઊતરી આવે છે.

પરંતુ એવી લાગણી રહે છે કે એ વસ્તુ કાલે બનશે. પણ કાલે એટલે કઈ કાલે? આપણા માપ પ્રમાણેની તો નહિ જ.

આપણે જોઈએ, હવે-

પરંતુ અનેક અનુભૂતિઓ અનેક પાસાં સાથે ખડી થાય છે. કલાકોની જરૂર રહે છે અને છતાં મને લાગે છે કે શબ્દ વડે કોઈ વસ્તુ ખોટી પડી જાય છે. એ હવે એટલી બધી સરળ, સુન્દર, સ્પષ્ટ વસ્તુ રહેતી નથી. એ હવે ગૂંચવણ ભરી બનતી જાય છે.

શરીરને તદ્દન અદ્ભુત ક્ષણો પ્રાપ્ત થાય છે: એને વેદનાના કલાકો પ્રાપ્ત થાય છે, અને પછી એકદમ અચાનક, એક અદ્ભુત ક્ષણ આવે છે. પરંતુ એ ક્ષણને

સમજાવી શકાય તેવી નથી. . . . જો આપણે સમયના પ્રમાણમાં પ્રગતિની તુલના કરીએ તો એ અદ્ભુત ક્ષણ થોડીક મિનિટો ટકે છે અને વેદનાના કલાકો હોય છે. કેટલાક કલાકો સાવ પીડાકારી પણ હોય છે. અને જો એ રીતે આપણે પ્રગતિનું પ્રમાણ ગણીએ તો, આપણે હજી ઘણા, ઘણા, ઘણા અત્યંત દૂર છીએ. . . .

પરંતુ શું થાય? આપણે આગળ વધ્યે જવાનું રહે છે, બસ.

વાર્તાલાપ - ૩૧

અતિમાનવ ચેતનાનું અવતરણ.

૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૯

એ રાતને વખતે ધીરે ધીરે આવી અને આજે સવારે હું જાગી ત્યારે, જાણે કે એક સોનેરી ઉષા ઊગી હતી, અને વાતાવરણ બહુ જ હળવું હતું. શરીરને અનુભવ થતો હતો: પણ સાચે જ, સાચે જ એ નવી વસ્તુ છે. એક સોનેરી પ્રકાશ, હળવો અને ઉદાર. 'ઉદાર' તે એક નિશ્ચિતતાના અર્થમાં — એક સંવાદપૂર્ણ નિશ્ચિતતા. એ નવી વસ્તુ હતી.

આવી વાત છે.

હું લોકોને જ્યારે 'બોન આને' (શુભ વર્ષ) કહું છું ત્યારે આ વસ્તુ તેમને પહોંચાડતી હોઈ છે. અને આજે સવારે, મેં મારો સમય આ રીતે પસાર કર્યો છે, આપોઆપ, 'બોન આને, બોન આને' કહેતાં કહેતાં એટલે

વાર્તાલાપ - ૩૨

૪ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૯

૧લી તારીખે, સાચેસાચ કાંઈક વિચિત્ર ઘટના બની છે. . . . અને આનો અનુભવ માત્ર મને જ થયો છે એમ નથી, થોડાક બીજાઓને પણ એનો અનુભવ થયો છે. એ મધરાત પછી તરત જ બનેલું, પણ મને તેનો અનુભવ સવારે બે વાગ્યે

થયેલો અને બીજાઓને જ વાચ્યે. એ . . . ગયે વખતે એ વિષે મેં તમને માત્ર બે શબ્દો કહ્યા હતા, પણ આમાં આશ્ચર્યની વાત એ છે કે મેં બીજી વસ્તુઓ અનુભવેલી અને તે બનવાની હું આશા રાખતી હતી. (હું કશાની આશા રાખતી ન હતી) તેની સાથે એને કશું જ મળતાપણું ન હતું. આ વસ્તુ તો કોઈ ઘણી જ સ્થૂલ હતી, એટલે કે એ અતિશય બાહ્ય રીતની — અતિશય બાહ્ય રીતની — હતી અને એ તેજોમય હતી, એક સોનેરી પ્રકાશવાળી. એ બહુ જ બળવાન, અત્યંત શક્તિશાળી હતી, પણ તો એનું સ્વરૂપ એક સ્મિતભરેલી ઉદારતાનું હતું. એક શાંતિમય આનંદનું હતું, આનંદ અને પ્રકાશમાં એક રીતના ઉદ્ઘાટન જેવું હતું. અને એ એક ‘બોન આને’ જેવું, અભિનંદન જેવું હતું. એ આવતાં મને બહુ જ આશ્ચર્ય થયેલું. એ કાંઈ નહિ તો ત્રણ કલાક સુધી ચાલેલું, મેં એનો અનુભવ કરેલો. એ પછી મેં એના ઉપર ધ્યાન આપેલું નહિ, ખબર નથી શું બન્યું હતું. પણ મેં તમને એને વિષે એક કે બે શબ્દો કહ્યા હતા અને બીજા બે કે ત્રણ જણને પણ મેં વાત કરી હતી: એ બધાને એનો અનુભવ થયો હતો. એટલે કે, એ અત્યંત સ્થૂલ રૂપે આવ્યું હતું. આ રીતે, એ સૌને તેનો અનુભવ થયો હતો, એક રીતના આનંદનો, પણ એ આનંદ, મિત્ર જેવો, શક્તિમય અને . . . અતિ અતિ નમ્ર, ખૂબ જ સ્મિતભરેલો, ખૂબ જ ઉદાર . . . એ શું છે તે હું જાણતી નથી. એ શું છે તે હું જાણતી નથી પણ એ એક રીતની ઉદારતા હતી, અને તેથી તે કોઈ માણસની ઘણી નિકટની વસ્તુ હતી. અને એ એટલી તો સઘન હતી, એટલી તો સઘન! જાણે કે એને એક સ્વાદ હતો, એટલી બધી એ સઘન વસ્તુ હતી. પછીથી મેં એના ઉપર વધુ ધ્યાન આપેલું નહિ, માત્ર બે કે ત્રણ જણને મેં એને વિષે વાત કરેલી: સૌને એનો અનુભવ થયો હતો. હવે મને ખબર નથી કે એનું મિશ્રણ થઈ ગયું હતું અથવા જો . . . એ વસ્તુ પાછી ચાલી ગઈ નથી, એ જાણે પાછી ચાલી જવા માટે આવી હતી એવું મને લાગ્યું ન હતું.

હું વસ્તુઓને સામાન્ય રીતે અનુભવું છું તેના કરતાં એ ઘણું વધારે બાહ્ય હતું. ઘણું જ વધારે બાહ્ય. . . એ બહુ જ ઓછું મનોમય હતું, એટલે કે, એમાં ‘અભય વચન’ કે બીજી કોઈ વસ્તુના જેવો ભાવ ન હતો . . . ના. એ કલો કે . . . મારી પોતાની છાપ એ વિષે કોઈ પ્રચંડ વ્યક્તિની — પ્રચંડ, એટલે કે, એને માટે પૃથ્વી નાની સરખી હતી, આના જેવી (માતાજી પોતાની હથેળીમાં એક નાનો દડો લે છે), દડા જેવી, એક વિરાટ વ્યક્તિત્વ, ઘણું ઘણું ઉદાર, અને એ આવેલી હતી . . . (માતાજી પોતાના બેઉ હાથના ખોબામાં દડાને હળવેથી ઊંચકતાં લાગે છે) આ માટે. એ એક વ્યક્તિરૂપ દિવ્યતા જેવી લાગતી હતી (અને છતાં એ . . . મને ખબર નથી), મદદ કરવાને આવતી હોય તેવી, અને એવી તો બળવાન, એવી તો બળવાન અને સાથે સાથે એટલી બધી નમ્ર, એવી તો સૌને બાથમાં લેતી.

અને એ અત્યંત બાહ્ય રૂપવાળી હતી: શરીરને એના દરેક સ્થળે, દરેક સ્થળે અનુભવ થતો હતો (માતાજી પોતાના ચહેરાને, હાથને અંદે છે) દરેક સ્થળે.

એ શું બની ગઈ છે? મને ખબર નથી.

એ વર્ષનો આરંભ હતો, જાણે કે કોઈ, દેવના જેવા પરિમાણવાળું (એટલે કે કોઈ) 'બોન આને' કહેવાને આવ્યું હતું. વર્ષને 'શુભ વર્ષ' કરવાની તમામ શક્તિ લઈને આવ્યું હતું. એ આ રીતનું હતું.

પણ એ શું હતું?

આટલું બધું સઘન. . . .

મને ખબર નથી. એ તે શું પેલી વ્યક્તિતા છે (કારણ કે એને કોઈ રૂપ ન હતું, મેં કોઈ રૂપ જોયું ન હતું, એ જે વસ્તુ લઈ આવેલું તે જ માત્ર હતી — (માતાજી વાતાવરણને અંદે છે) સંવેદન, લાગણી: આ બે, સંવેદન અને લાગણી અને મેં પોતાને પૂછ્યું કે એ અતિમાનસ વ્યક્તિતા નથી ને? કે જે પછીથી સ્થૂલ રીતનાં રૂપોમાં પોતાનો આવિર્ભાવ કરવાની છે.

આ શરીર, આ શરીર તે ક્ષણથી એ (વસ્તુ એમાં હરેક સ્થળે, ઊંડી ઊંડી ઊતરી ગયેલી છે,) બહુ જ આનંદ અનુભવે છે, ઓછી એકાગ્રતા અનુભવે છે, એક સુખભરેલી સ્મિત કરતી વિસ્તારિતાની અંદર પોતે વધારે જીવંતપણે હોય તેમ અનુભવે છે. દાખલા તરીકે, એ વધારે સહેલાઈથી બોલે છે. એમાં એક ભાવ — માયાળુતાનો એક સતત ભાવ રહે છે. એક સ્મિત, હા, એક કૃપાભરેલું સ્મિત, અને એ બધું એક મહાન શક્તિની સાથે મને ખબર નથી.

તમને કાંઈ અનુભવ નહોતો થયો?

મને એ દિવસે તૃપ્તિની એક લાગણી થયેલી.

આહ! એ એ વસ્તુ છે. હા, એ એ વસ્તુ છે.

એ શું અતિમાનસ વ્યક્તિતા છે? કે જે જેની જેની પાસે અતિમાનસ શરીર હશે તે સૌમાં અવતાર લેવાની છે. . . .

એ તેજોમય હતું, સ્મિત કરતું હતું, અને સામર્થ્યમાંથી ઉદાર હતું, એટલે કે માનવમાં ઉદારતા એ સામાન્ય રીતે કંઈક દુર્બળ વસ્તુ હોય છે, આ અર્થમાં કે તેને

સંગ્રામ ગમતો નથી, લડાઈ ગમતી નથી. પણ આ પેલી વસ્તુમાં એવું કંઈ જ ન હતું! એ ઉદારતા તો તમને ફરજ પાડતી હોય છે (માતાજી પોતાની ખુરસીના હાથા ઉપર પોતાની બંને મુકકીઓ પછાડે છે).

મને આ વસ્તુમાં રસ પડ્યો છે, કારણ કે એ તદ્દન નવી વસ્તુ છે. અને એવી તો સઘન છે! આના જેવી (માતાજી પોતાની ખુરસીના હાથાને અડે છે), શારીરિક ચેતના સામાન્ય રીતે જેને ‘બીજાઓ’ તરીકે ગણે છે તેવી, તેના જેવી સઘન, એટલે કે, એ કોઈ આંતર સ્વરૂપમાં થઈને, ચૈત્ય પુરુષમાં થઈને પસાર થઈ ન હતી, એ સીધેસીધી શરીર ઉપર આવી ગઈ હતી.

એ શું છે? હા, એ કદાચ પેલું છે એ આવ્યું છે ત્યારથી શરીરને એક પ્રકારની નિશ્ચિતતાની લાગણી રહે છે; એ નિશ્ચિતતા તે જાણે કે હવે શરીરને જાણવા માટે કશી ચિંતા નથી કે અનિશ્ચિતતા નથી: ‘એ શું હશે? એ અતિમાનસ કોના જેવું હશે? શારીરિક રીતે, એ શારીરિક રીતે શું હશે’ શરીર પોતાને પ્રશ્નો કરતું હતું. હવે એ એને વિષે કંઈ વિચાર કરતું નથી. એ તૃપ્ત બની ગયેલું છે.

એ વસ્તુ જે શરીરો તૈયાર છે તેમાં સભર ભરાઈ જાય તેવી છે?

હા, હું એમ માનું છું. મને એવી લાગણી છે કે એ એવી રચના છે કે જે શરીરોમાં પ્રવેશ કરવાની છે. પોતાને વ્યક્ત કરવાની છે — પ્રવેશ કરવાની અને વ્યક્ત કરવાની છે એ અતિમાનસનાં શરીરો હશે.

અથવા કદાચ કદાચ એ અતિમાનવ હશે, મને ખબર નથી. બેની વચ્ચેનું મધ્યગામી સ્વરૂપ. કદાચ અતિમાનવ: એ અતિશય માનવ જેવું હતું, પણ દિવ્ય પ્રમાણોવાળા માનવ જેવું, એમ મારે કહેવું જોઈશે.

કશી દુર્બળતા અને પડછાયાઓ વિનાના માનવ જેવું: એ આખું પ્રકાશરૂપ હતું — આખું પ્રકાશરૂપ અને સ્મિત કરતું . . . સાથે સાથે મધુરતા.

હા, કદાચ એ અતિમાનવ હશે.

(મૌન)

મને ખબર નથી શા માટે, પણ છેલ્લી થોડી ક્ષણોથી હું મને વારંવાર કહી રહ્યો છું: વસ્તુઓ સાચેસાચ કઈ રીતે બની છે એની જેમને ખબર નથી એવા માણસો, જ્યારે આ અતિમાનસ

શક્તિએ પૃથ્વીના વાતાવરણમાં પ્રવેશ કર્યો હશે, એ માણસોની અંદર પ્રવેશ કર્યો હશે, ત્યારે એમ કહેશે: 'વારુ, આ બધું તો અમે કર્યું છે!'

માતાજી (હસે છે) હા, બનવા જોગ છે.

આ તો અમે વિકાસ સાધ્યો છે, અમારી સુંદર માનવતા ખીલી ઊઠી છે!

હા, ખરેખર. વસ્તુ હંમેશાં એમ જ રહી છે.

એટલે હું કહું છું — હું કહું છું. આખરે તો, આપણે બધા અહીં એકએક બેઠેલા છીએ અને આખરે તો આપણે બધી મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવાનો છે, પણ પ્રભુની કૃપા છે, કારણ કે આપણે પક્ષે આપણે જાણવાના છીએ કે કેવી રીતે — અને આપણે મરી જવાના તો નથી જ, ખરું ને? એ વસ્તુ કઈ રીતે કરવામાં આવી હતી તે આપણે જાણીશું.

વાર્તાલાપ - ૩૩

૮ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૯

મેં તમને કહ્યું હતું કે આ ચેતના કઈ વસ્તુ છે?

આપે છેલ્લાં એને વિષે વાત કરી ત્યારે એ શું છે તે જણાવ્યું હતું.

હા, પણ 'મેં અતિમાનસ ચેતના' એમ કહ્યું હતું.

પછીથી 'આપે કદાચ અતિમાનવ' કહેલું.

હા, એ પ્રમાણે છે. એ અતિમાનવ ચેતનાનું અવતરણ છે. પછીથી મને એ વિષે ખાતરી મળી આવી હતી.

એ ૧લી જાન્યુઆરીનો પ્રથમ પ્રહર હતો. સવારે ૨:૦૦ વાગે હું જાગી. મારી આજુબાજુ એક નવી અને સઘન ચેતના વીંટળાઈ વળી હતી કે જે મેં કદીપણ અનુભવી ન હતી. અને તે સંપૂર્ણ સઘન અને વ્યાપક રીતે ટકી રહી હતી. અને પછી

તે પથરાઈ ગઈ અને ગ્રહણશીલ વ્યક્તિઓને શોધવા નીકળી ગઈ. અને મેં જાણ્યું કે તે અતિમાનવની ચેતના હતી. એટલે કે માનવ અને અતિમાનસની મધ્યસ્થ હતી.

આ વસ્તુએ શરીરને એક રીતની ખાતરી અને વિશ્વાસ આપ્યાં છે. એ અનુભૂતિએ શરીરને જાણે કે સુસ્થિર કરી આપ્યું છે અને એ જો સાચું વલણ સાધી રાખશે, તો તેને મદદ કરવા માટે બધો ટેકો મળી રહેશે.

વાર્તાલાપ - ૩૪

૧૮ જાન્યુઆરી, ૧૯૬૯

(અતિમાનવ ચેતનાના અવતરણ વિષે)

તે દિવસે જ્ઞ આવ્યો ત્યારે, એ દાખલ થયો કે તરત જ (એ ત્યાં ઊભો રહ્યો હતો), આ વાતાવરણ આવેલું, અહીંથી ત્યાં સુધી (માતાજીએ પોતાની સામે એક વર્તુળ દોરી બતાવ્યું), એ મને એક દીવાલની પેઠે ઘેરી વળેલું. એ જાડું હતું, તેજોમય હતું, અને શક્તિમાન હતું! અને એ નજરે દેખાતું હતું, એ અત્યંત સ્થૂલ, જાણે કે એક બુરજ જેવું હતું. લગભગ આટલી જાડાઈના (લગભગ ૪૦ સેન્ટિમિટર બતાવવાની ક્રિયા), અને એ જેટલો વખત અહીં હતો ત્યાં સુધી એ વાતાવરણ રહેલું.

અને વળી એ ઘણી સભાન રીતે સક્રિય છે.

એ જાણે કે શક્તિનો એક 'પ્રકોપ' છે. એ હવે એક સ્વાભાવિક વસ્તુ બની ગઈ છે.

એનામાં એક સભાનતા છે — એક ઘણી કીમતી વસ્તુ છે — શરીરને એ પાઠ આપી રહી છે, તેણે શું કરવું જોઈએ એટલે કે તેણે કયું વલણ લેવું જોઈએ, જે રીતનો પ્રત્યાઘાત તેણે સેવવો હોય તે તેને શીખવે છે મેં તમને આ પહેલાં ઘણીયે વાર કહેલું છે કે રૂપાંતરની પ્રક્રિયા શું છે તેનું કોઈ તમને સૂચન ન આપે તો તેનો પત્તો મેળવવો બહુ મુશ્કેલ છે. તો, એ જાણે એક જવાબ આવ્યો હતો: એ શરીરને એમ કહેવાને આવેલું: 'આ વલણ લે, આ કર, એ રીતે પેલું કર.' અને પછી શરીર તૃપ્ત બનેલું છે. એને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ ચૂકી છે. એ હવે ભૂલ કરી શકે તેમ નથી.

આ બહુ રસિક વસ્તુ છે.

એ એક 'શિક્ષાગુરુ' તરીકે આવેલી, એ વ્યવહારુ હતી, તદ્દન વ્યવહારુ: 'પેલી ચીજ, એનો ત્યાગ કરી દેવો જોઈએ; પેલું સ્વીકારી લેવું જોઈએ; પેલી બીજી વસ્તુ સર્વ વ્યાપક કરી દેવી જોઈએ; પેલું ' બધી જ આંતરિક ક્રિયાઓ. અને આ વસ્તુ પણ બહુ જ ભૌતિક રૂપની બને છે, એ અર્થમાં કે તે અમુક આંદોલનો વિષે કહે છે: 'આને તમારે પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ,' બીજાં વિષે તે કહે છે: 'એને પ્રવાહબદ્ધ કરવાં જોઈએ,' વળી બીજાં વિષે કહે છે: 'એ, એને દૂર કરી દેવું જોઈએ . . . ' આ પ્રમાણે નાનાં સૂચનો.

(મૌન)

પહેલાંના એક 'પ્રશ્નો અને ઉત્તરો'માં મેં કહેલું (હું પ્લેગ્રાઉન્ડમાં વાર્તાલાપ આપતી હતી ત્યારે), મેં કહેલું: 'ખરેખર, અતિમાનવ એ સૌથી પ્રથમ તો શક્તિની બનેલી વ્યક્તિ હશે, કે જેથી તે પોતાનું રક્ષણ કરી શકે.* હા, વસ્તુ એ છે, એ રીતની અનુભૂતિ છે; એ વસ્તુ અનુભૂતિરૂપે પાછી આવી, અને એ અનુભૂતિરૂપે પાછી આવી, એટલે મને યાદ આવ્યું કે મેં તે કહ્યું હતું.

* આ અતિમાનસનું જે સ્વરૂપ સૌથી વધુ પ્રતીતિકારક રીતે તેમ જ વધુમાં વધુ દેખી શકાય તેવી રીતે, તેમ જ સંભવ છે કે સૌથી પહેલું પ્રગટ થશે તે આનંદ અને સત્યના બનેલા સ્વરૂપ કરતાં વિશેષે તો શક્તિનું બનેલું સ્વરૂપ હશે. વળી પૃથ્વી ઉપર આ નવી માનવજાતિની સ્થાપના થઈ શકે તેમ જ એ માનવજાતિ અહીં ચિરંજીવ બની શકે તેટલા માટે એને પૃથ્વીનાં બીજાં બળો સામે રક્ષણ આપવાની પણ જરૂર પડશે. અને રક્ષણ તો શક્તિ દ્વારા જ આપી શકાય. શક્તિ એ રક્ષણ છે. અને એ રક્ષણદાતા શક્તિ તે કોઈ કૃત્રિમ, બાહ્ય રીતની કે મિથ્યાશક્તિ નહિ હશે પણ એક સાચી શક્તિ, વિજયને સર કરનારી સંકલ્પશક્તિ હશે. અને આમાંથી આપણે એ પણ વિચારી શકીએ છીએ કે અતિમાનસ ચેતના જગતમાં સંવાદ, પ્રકાશ, આનંદ અને સૌન્દર્યનું સર્જન કરે તે પહેલાં તે રક્ષણ તરીકેનું કાર્ય કરતી શક્તિનું સર્જન કરશે. અને અતિમાનસનું આ કાર્ય જો સાચું જ અસરકારક બનવાનું હોય તો સ્વાભાવિક રીતે જ એ શક્તિની સ્થાપના જ્ઞાન અને સત્યના પાયા ઉપર, પ્રેમ અને સંવાદિતતાના પાયા ઉપર જ થશે. પરંતુ આ બધી વસ્તુઓ તો, કહો કે એક પરમ સંકલ્પશક્તિ તેમ જ શક્તિ જ્યારે ભૂમિકા તૈયાર કરી આપશે ત્યારે, ધીરે ધીરે, પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરશે.

(પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, ૧૮ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૭)

હા, આપે કહ્યું હતું: પ્રથમ આવનારી વસ્તુ શક્તિ હશે.

હા, પહેલી, શક્તિ.

કારણ કે એ વ્યક્તિઓનું રક્ષણ કરવાનું રહેશે.

હા, બરાબર એમ જ. તો પ્રથમ તો મને આ શરીર માટે અનુભૂતિ થયેલી: એ એક બુરજના જેવી આવી હતી, અને એ પ્રચંડ હતી! એ એક પ્રચંડ શક્તિ હતી! બહારથી દેખાતા કાર્યના હિસાબે સાવ પ્રમાણ બહારની એ બહુ જ રસિક વસ્તુ છે.

અને વળી એટલા માટે જ, હવે હું એ અનુભૂતિને જોઈ છું એટલે, હું જોઈ છું કે પરિણામ ઘણું વધારે ચોક્કસ, સઘન આવેલું છે, કારણ કે એમાં મન અને પ્રાણ રહેલાં નથી. કારણ કે એમનું સ્થાન એ વસ્તુએ લીધેલું છે. અને એની સાથે સાથે આ જે બધી જ્ઞાનની રીતની શાંત ખાતરી મળી આવે છે તેને લીધે એ રસિક વસ્તુ બની રહે છે.

(મૌન)

તમારે કાંઈ કહેવાનું છે?

હું એ પ્રશ્ન વિચારતો હતો કે આ ચેતના વ્યક્તિગત રીતે કેવી રીતે કામ કરશે, દાખલા તરીકે, આપના ઉપરાંત બીજાઓમાં?

એ જ રીતે. માત્ર જે લોકો પોતાની જાતને વસ્તુરૂપે અવલોકવાને ટેવાયેલા નથી, તેમના ધ્યાનમાં ઓછું આવે છે, એટલું જ. એ જાણે કે રૂમાં થઈને પસાર થતી હોય તેમ પસાર થઈ જાય છે, એ હંમેશા એમ જ કરતી હોય છે. બાકી એ એવી જ રીતની હોય છે.

મારે એમ કહેવું છે: આ ચેતના જેટલું શરીર ઉપર કામ કરે છે તેટલું મન ઉપર કામ કરશે કે નહિ?

હું જરૂર આશા રાખું છું કે એ માણસને ખરી રીતે વિચાર કરતો કરી આપશે.

વાસ્તવિક રીતે તો એ એક ભોમિયો છે.

હા, એ ભોમિયો છે.

ખરેખર. એ ચેતના છે.

મારા માટે, આ ચેતના ખાસ પ્રવૃત્તિઓ પૂરતી જ, ખાસ પ્રસંગો પૂરતી જ, મર્યાદિતપણે કામ કરે છે, પણ એ હંમેશાં આ ચેતના જ રહે છે. માનવ ચેતનામાં એ જે રીતે પોતાને લગભગ કશી જ બાબતમાં મર્યાદિત કરતી નથી, એવી જ રીતે સ્વરૂપની કેટલીક અવસ્થાઓમાં, કેટલીક પ્રવૃત્તિઓમાં એ પોતાને પોતાના કાર્યને સિદ્ધ કરવા માટે, સ્વરૂપની અમુક રીતમાં મર્યાદિત કરી લે છે. અને એ વસ્તુ મેં ખૂબ જ માગેલી છે: ‘મને જો દરેક મિનિટે માર્ગદર્શન મળે તો,’ કારણ કે એ રીતે પછી અભ્યાસ કરવાની, અવલોકન કરવાની . . . જરૂર ન રહેતાં, તમારો સમય ખૂબ જ બચી જાય છે, ખરું ને? . . . તો હવે હું જોઉં છું કે એ રીતે જ એ બન્યું હતું.

(મૌન)

પહેલી તારીખે જે લોકોને એનો સ્પર્શ થયો હતો તેમનામાં ધ્યાન ખેંચે તેવો ફેરફાર બની આવ્યો છે: એ ખાસ તો . . . તેમની વિચાર કરવાની રીતમાં એક ચોક્કસતા અને નિશ્ચિતતા આવેલાં છે.

(રજા લેતાં પહેલાં, શિષ્ય પ્રણામ કરે છે.)

એ ત્યાં હતી (માતાજી હૃદયના પ્રદેશ ઉપર નજર નાખે છે). એ વિચિત્ર છે, જાણે કે જે લોકો મારી પાસે આવતા હોય છે તે સૌની સાથે તેને સંપર્કમાં મૂકી આપવાનું કામ મને સોંપવામાં આવ્યું છે.

વાર્તાલાપ - ૩૫

૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૯

આ વાતાવરણ, આ ચેતના (અતિમાનવની) બહુ જ સક્રિય છે, અને તે એક પીઠ સલાહકાર તરીકે, આ હું કહી ગઈ છું. અને એ વસ્તુ ચાલુ છે. અને પછી, આ છેલ્લા થોડા દિવસોમાં એક સવારે, વહેલી સવારે, કેટલાક કલાકો સુધી, એ . . . શરીરે આટલું બધું સુખ કદી, કદી પણ અનુભવ્યું ન હતું; એક સંપૂર્ણ હાજરી આવી ગઈ હતી, સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા, અને એક નિશ્ચિતતા — અને આને કશું મહત્ત્વ ન હતું: આ કોષો, બીજા કોષો (બધાં શરીરો બતાવતાં હોય તેમ આ બાજુએ અને બીજી બાજુએ હાથની ક્રિયા), દરેક સ્થળે જીવન હતું, દરેક સ્થળે ચેતના હતી, એકદમ અદ્ભુત. એ કશા પણ પ્રયત્ન વિના આવેલું, અને એ ચાલી ગયું તે પણ માત્ર. . . . કારણ કે હું બહુ કામમાં હતી. અને એ આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે આવતું નથી —

આપણી ઈચ્છા પ્રમાણે જે આવે એને તો 'નકલ' નામ આપી શકાય: એને એક આભાસ હોય છે, પણ એ પેલી વસ્તુ નથી હોતું. એ વસ્તુ . . . એવી કોઈક વસ્તુ છે કે જે આપણી અભીપ્સા, આપણી ઈચ્છા, આપણો પ્રયત્ન, એનાથી સાવ સ્વતંત્ર જ છે . . . સાવ. અને આ કોઈક વસ્તુ સર્વથા સર્વ-શક્તિમાન દેખાય છે, એ અર્થમાં કે શરીરની કોઈ મુશ્કેલી રહેતી જ નથી. એ વખતે બધું જ અદૃશ્ય થઈ જતું હોય છે. પણ અભીપ્સા, એકાગ્રતા, પ્રયત્ન . . . એ કશા જ કામમાં આવતાં નથી. અને એ એક દિવ્ય ઈન્દ્રિય છે, એ આપણને દિવ્ય જ્ઞાન મળતું હોય છે. આ થોડા કલાકો દરમિયાન (ત્રણ કે ચાર), મને પૂરેપૂરી સમજણ પડી ગઈ કે શરીરમાં દિવ્ય ચેતના હોવી એટલે શું. અને પછી આ શરીર, આ અહીંનું શરીર, પેલું શરીર (આ બાજુ અને પેલી બાજુ અને માતાજીની ફરતે બધી બાજુ બતાવવાની ક્રિયા), એ કાંઈ મહત્વનું ન હતું. એ વસ્તુ એક શરીરમાંથી બીજા શરીરમાં, સાવ મુક્ત અને સ્વતંત્ર રૂપે, હરતીફરતી હતી, અને દરેક શરીરની મર્યાદાઓ અને શક્યતાઓ જાણતી હતી — તદ્દન, અદ્ભુત, આવી અનુભૂતિ આ પહેલાં મને કદી, કદી પણ થયેલી નથી. તદ્દન અદ્ભુત. એ પછી ચાલી ગઈ, કેમ કે હું બહુ કામમાં હતી . . . અને એ ચાલી ગઈ તે માત્ર એટલા માટે નહિ કે પોતે કેવી છે તે બતાવવાને માટે તે આવી હતી — વસ્તુ એમ નથી; એનું કારણ એ છે કે જીવન અને જીવનનું તંત્ર તમને ગળી જતું હોય છે.

હું જાણું છું કે એ અહીં છે (પાછળ બતાવવાની ક્રિયા), એ હું જાણું છું પણ . . . પણ એ, હું સમજું છું કે, એક રૂપાંતર છે. અને સ્પષ્ટ રીતે, માણસો, એ કાંઈ ઝાંખી વસ્તુ નહોતી: સ્પષ્ટ રીતે, એ વસ્તુ પોતાને આ માણસમાં પ્રગટ કરી શકતી હતી, પેલા માણસમાં પ્રગટ કરી શકતી હતી, પોતાને . . . (અહીંતહીં બતાવવાની એ જ ક્રિયા) સ્પષ્ટ રીતે, આખીયે. એક સ્મિતપૂર્વક . . .

અને પછી કોષોએ પોતે કહ્યું કે તેમણે રૂપાંતર પામવા માટે કેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો અને એક શાંતિ આવી ગઈ . . . આ કેવી રીતે સમજાવવું? શરીર પોતાની અભીપ્સાની અને પોતાની જાતને તૈયાર કરવાના સંકલ્પની વાત કરી, અને એ માટે એ માગણી કરતું નહોતું, પણ એણે જે થવું જોઈએ તે થવા માટેનો પ્રયત્ન કરેલો. અને આ બધું, હંમેશાં પ્રશ્ન સાથે (શરીર પ્રશ્ન નથી કરતું, પ્રશ્ન . . . પરિસ્થિતિ સંજોગો — જગત, જાણે કે જગત પ્રશ્ન કરતું હતું): એ ચાલુ રહેશે કે ઓગળી જશે? . . . એ પોતે તો, આના જેવું છે (આત્મ-સમર્પણની ક્રિયા, ખુલ્લી હથેળીઓ), એ કહે છે: 'જેવી તારી ઈચ્છા, પ્રભુ,' પણ તો શરીર એ જાણે છે કે એ વસ્તુ નક્કી થઈ ગઈ છે, અને તે શરીરને કહેવાની નથી. એ વાત એ સ્વીકારી લે છે.

એ અઘીરું નથી, એ સ્વીકારી લે છે, એ કહે છે: ‘એ બરાબર છે, તારી ઈચ્છા મુજબ થશે,’ પણ પેલી વસ્તુ કે જે જાણતી હોય છે અને જવાબ આપતી નથી હોતી એ કાંઈક એવું છે કે જેને વિષે બોલીને કહી શકાય તેમ નથી. એ છે હા, હું માનું છું કે, આપણને થતા સંવેદનને વર્ણવવા માટે એક જ શબ્દ છે, એક પરમ તત્ત્વ — પરમ તત્ત્વ. પરમ તત્ત્વ. તે વસ્તુ એ છે, સંવેદન: એ પરમ તત્ત્વના સાંનિધ્યમાં હોવું. એ પરમ તત્ત્વ: પરમ જ્ઞાન, પરમ સંકલ્પશક્તિ, પરમ શક્તિ. . . . તો, એની સામે કોઈ પણ વિરોધ કરી શકે તેમ નથી. અને પછી, એ પરમ તત્ત્વ એવું છે કે જે (આપણને એ રીતનું સંવેદન થાય છે, સઘન), કરુણાથી સભર છે! ‘પણ એ કરુણા એવી છે કે આપણે જેને માયાળુતા, કૃપાળુતા ગણીએ છીએ એ એની પાસે છટ્ટ, કાંઈ જ વિસાતમાં નથી. એ પરમ શક્તિથી ભરેલી કરુણા છે. અને એ જ્ઞાન નથી, એ છે એને આપણી પ્રક્રિયા સાથે કાંઈ લાગતુંવળગતું નથી. અને પછી એ તદ્દ, એ દરેક સ્થળે રહેલું છે. એ દરેક સ્થળે છે, એ તદ્દ. અને આ શરીરને થયેલી અનુભૂતિ છે, અને એ તદ્દને શરીર પોતાનું સંપૂર્ણ સમર્પણ કરી દે છે, સમગ્ર રીતે, કશું પણ માગતું નથી, કશું જ નહિ. માત્ર એક જ અભીપ્સા (એ જ ક્રિયા, ઉપરની દિશામાં ખુલ્લી હથેળીઓ), એ તદ્દ રૂપે બની રહેવાની, એ જે ઈચ્છે તે બની રહેવાની એ — તદ્દની સેવા કરવાની, એવું પણ નહિ, એ તદ્દ રૂપે બની રહેવાની.

પણ આ અવસ્થા કે જે કેટલાક કલાક ચાલેલી, એના જેવું કોઈ પણ સુખ આ શરીરને, પૃથ્વી ઉપર એ એકાણું વર્ષ લગી રહ્યું છે તે દરમિયાન કદી પણ અનુભવવા મળ્યું નથી: મુક્તિ, પરમ શક્તિ અને કોઈ મર્યાદાઓ નહિ (અહીંતહીં, સર્વત્ર બતાવવાની ક્રિયા), કોઈ મર્યાદાઓ નહિ, કશું જ અશક્ય નહિ, કશું જ. એ હતું. . . . બીજાં બધાં શરીરો એ પોતે હતું. ત્યાં કોઈ ભેદ નહોતો, એ ફરવા નીકળેલી ચેતનાની માત્ર એક લીલા હતી (એક વિશાળ લય બતાવતી ક્રિયા).

બસ, એટલું જ.

(લાંબું મૌન)

પણ આ સિવાય, કામ વધુ ને વધુ ‘ચોક્કસ’ થતું જાય છે. પણ મને લાગે છે કે (એટલે કે શરીર હલુ સારી રીતે અનુભવે છે કે) આ તાલીમનો ભાગ છે.

એ પ્રમાણે વસ્તુ દેખાય છે: એણે વળગી રહેવાનું છે, શરીરે, અથવા તો પછી, વસ્તુ વધારે બગડશે. પેલું કામ બીજી વાર બનશે.

માણસના તરફથી આવતાં બધાં બહાનાં એ બાલિશતા જેવાં લાગે છે.

એ કાંઈ ઘણું વિચિત્ર છે, માણસના બધા ગુણો અને બધા દોષો બાવિશતા જેવા — મૂર્ખતા જેવા લાગે છે. એ વિલક્ષણ છે. અને આ એક વિચાર નથી. એ એક સઘન સંવેદન છે, એ એક જીવન વિનાનો પદાર્થ છે; બધી સામાન્ય વસ્તુઓ તે જીવન વિનાના — સાચા જીવન વિનાના પદાર્થ જેવી છે. કૃત્રિમ અને ખોટી. એ વિચિત્ર છે.

અને આ વસ્તુ બીજાઓમાં એટલી બધી બનતી નથી, એવું નથી: એ એક આંતરિક તાલીમ છે. અને આ સાચી ચેતના, આ સાચું વલણ એટલું બધું તો ભી-ષ-ણ રીતે બળવાન છે, એટલી બધી હસતી શાંતિમાં એવું તો જોરાવર છે: એટલું બધું હસતું કે આપણે દિલગીર થઈ શકતા નથી, એ સાવ અશક્ય છે એટલું બધું હસતું, એટલું બધું હસતું અને જોયા કરતું.

(મૌન)

આ નવી ચેતનાનું ખાસ લક્ષણ છે: અર્ધી વાતો નહિ, લગભગ જેવું નહિ. એ એનું લક્ષણ છે. એવો વિચાર: ‘ઓ હા, આપણે એ કરીશું અને થોડે થોડે આપણે’ — ના, ના, એમ નહિ: એ છે ‘હા’ અથવા ‘ના’, કાં તો તમે કરી શકો છો યા તો નથી કરી શકતા.

(મૌન)

સાચેસાચ એ એક કરુણા છે, જાણે કે: વખત ગુમાવવાનો નથી — વખત ગુમાવવાનો નથી. એ થવું જ જોઈએ અથવા તો

પણ આ પ્રચંડ શક્તિ, સૌથી વિશેષ તો એ એ રીતનું છે! અને એ શક્તિ કરુણાથી સભર છે! નમ્રતાથી સભર છે! ના, એ માટે શબ્દો નથી, એનું વર્ણન કરવા આપણી પાસે શબ્દો નથી, કાંઈક આપણે બરાબર ધ્યાનપૂર્વક જોઈએ એ સિવાય કાંઈ બીજું નહિ એ આનંદમયતા છે. એ બાજુ આપણું ધ્યાન જરા ફેરવીએ, તરત જ આનંદ બની રહે છે. અને હું સમજું છું (એણે મને અમુક વસ્તુઓ સમજાવી છે), કેટલાક લોકો વિષે એમ કહેવાય છે કે તેઓ તેમના પર ગુજરતી તીવ્ર યંત્રણાની ભીંતરમાં આનંદ માણતા હતા — એ પ્રમાણે છે. પરમાનંદ.

તો એમ છે, એ વસ્તુ એવી છે (માતાજી એક સફેદ જાસૂદ આપે છે, જેને તેમણે ‘કરુણા’નું નામ આપ્યું છે).

વાર્તાલાપ - ૩૬

૨૨ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૯

૨૧ ફેબ્રુઆરીના સંદેશ વિષે:

‘માત્ર અવિચલ એવી શાંતિ જ
અસ્તિત્વની શાશ્વતતાને
શક્ય કરી શકે છે.’

મને યાદ છે કે આ વસ્તુ મેં, મને એક અનુભૂતિ થયેલી તેમાંથી લખેલી છે. એ અનુભૂતિ એવી હતી કે અચિત્ની જે અગતિકતા (immobility) છે, સૃષ્ટિનો જે આરંભ છે (એ એક ‘પ્રક્ષેપ’ છે એમ આપણે કહી શકતા નથી, પણ) તે શાશ્વતીનું અમૃતત્વનું એક રીતનું નિર્ણય વા તો અચિત્ રીતનું પ્રતીક છે — એ ‘અગતિકતા’ નથી, શબ્દોનું કશું જ મૂલ્ય નથી, એ અગતિકતા અને સ્થિરતા (stability) એ બેની વચ્ચેની વસ્તુ છે. મેં અહીં ‘શાંતિ’ લખ્યું છે, પણ ‘શાંતિ’ એ દરિદ્ર શબ્દ છે. પેલી વસ્તુ એ નથી, એ શાંતિ કરતાં અનંત ગણી વધારે એવી વસ્તુ છે. એ પેલું ‘કાંઈક’ ‘કિમપિ’ છે, (‘શાશ્વત’ શબ્દ પણ એક મર્યાદિત અર્થ આપે છે,) બધા જ શબ્દો અશક્ય છે. આ કાંઈક તે સર્વ વસ્તુઓનું મૂળ છે, અને એ મૂળમાં પાછા જોડાવા માટે આવિર્ભાવના થઈ રહેલા વિકાસક્રમનો આરંભ છે (માતાજી પહેલાને બીજા સાથે જોડતો એક વળાંક બતાવે છે).

મને એવી છાપ છે કે અનુભૂતિ પ્લેગ્રાઉન્ડમાં બની હતી, અને એ જાણે કે અચિત્ એવી અગતિકતા — અચિત્ની અગતિકતા, અચિત્ની નિષ્ક્રિય અગતિકતા — તે વિકાસક્રમનું પ્રારંભ-બિંદુ હતું, અને આ અનુભૂતિના અનુવાદ રૂપે . . . કેવી રીતે કહેવું? (આ પણ અગતિકતાનો એક બીજો પ્રકાર છે! પણ આ અગતિકતા બધી ક્રિયાઓને પોતામાં ધારણ કરતી હોય છે,) આદિમૂળની આ અગતિકતા, આ સ્થિરતા, અને આખોયે વિકાસક્રમ તે આ વસ્તુ પેલા તદ્દને શોધવા માટે નીકળે છે, અને તેનો જે આખો રસ્તો છે (એક મોટા વળાંક સાથેની એ જ ક્રિયા); એ ઘણું જ સ્પષ્ટ દર્શન હતું, એ મેં લખેલું તે મને યાદ આવે છે, અને એ મેં જ્યારે વાંચ્યું ત્યારે એ અનુભૂતિ પાછી થઈ આવી. વારુ, આપણે હંમેશાં એક ‘પતન’ની વાત કરતા રહ્યા છીએ — પરંતુ એ વસ્તુ એવી નથી! એ એવું જરા પણ છે જ નહિ. જો પતન થયેલું હોય તો તે જ્યારે પ્રાણ સ્વાધીનતા માટેના સંકલ્પના રૂપમાં ફેરવાઈ ગયો તે વખતે એ બનેલું: એ આરંભમાં થયેલું નથી, એ સાવ આગળ જતાં થયેલું છે . . . પ્રાચીન

પરંપરામાં એમ કહેવાય છે કે ચેતના અચિત્ રૂપ થઈ ગઈ, કારણ કે તે આદિ મૂળમાંથી કપાઈ ગઈ હતી — એ મને બાળકોને કહેવામાં આવતી વાતઓના જેવું લાગે છે.

એ વિચિત્ર છે, મૌનમાં અને દર્શનમાં, એ બહુ જ સ્પષ્ટ હોય છે, ઘણું જ તેજોમય, સમજી શકાય તેવું હોય છે. પણ જ્યાં તમે તેને કહેવાની ઈચ્છા કરો કે તે મૂર્ખતાભરેલું બની જાય છે.

પણ તો, અત્યારે જે રીતની સૃષ્ટિ છે તેમાં, આ વસ્તુ સાચી છે, ‘શાંતિ’ શબ્દ કદાચ સૌથી વધુ નજીક આવે છે (જો કે એ શબ્દ પેલી વસ્તુ તો નથી જ, એ તદ્દન નાનકડો અને મર્યાદિત છે, એ પેલી વસ્તુ નથી). જ્યારે પણ કાંઈ વસ્તુ બગડે કે અવ્યવસ્થિત થઈ જાય છે ત્યારે એ (આ શાંતિ) ઉપાય તરીકે આવી મળે છે, ભીતરમાં.

(મૌન)

ઓહ! શબ્દો કશા જ કામના નથી, મને ખબર નથી પડતી કે કેવી રીતે કરવું મને ખબર નથી પડતી કે મારી પાસે પૂરતા શબ્દો નથી એટલે આમ થતું હશે કે પછી સાથેસાથ બધી મનોમય અભિવ્યક્તિ કૃત્રિમ લાગે છે. એ એક પ્રાણરહિત પાતળી ચામડીના જેવું લાગે છે. એ વિચિત્ર છે. અને ભાષા પૂરેપૂરી એ જ પ્રદેશની વસ્તુ છે. હું જ્યારે આ અનુભૂતિ વિષે કહેવા માગું છું કેટલાક માણસો સાથે મૌનમાં હું બહુ સારી રીતે સંબંધમાં આવી શકું છું, બહુ સહેલાઈથી અને હું તેમને શબ્દો દ્વારા કહી શકું તેના કરતાં અનંતગણી વધુ વસ્તુઓ કહું છું; એ વધુ સૂક્ષ્મ, વધુ ચોક્કસ, વધુ ગહન બનતું હોય છે પણ શબ્દો, વાક્યો, લખેલી વસ્તુઓ મને બે પરિમાણના ચિત્ર જેવાં, સામાન્ય રીતના ચિત્ર જેવાં લાગે છે; અને એ, હું જ્યારે લોકો સાથે વાત કરતી નથી હોતી ત્યારે મને તેમની સાથે એક રીતે જે સંપર્ક થાય છે, એ ઊંડાણમાં વધારો કરે છે, અને એ કંઈક વધારે સાચી વસ્તુ (એ સાચું તો નથી હોતું, સંપૂર્ણ સાચું હોવાથી તો તે ખૂબ ખૂબ દૂર હોય છે, પણ તે વધુ પ્રમાણમાં સાચું હોય છે) અને એમાં એક ઊંડાણ હોય છે.

(મૌન)

એટલા માટે અનુભૂતિઓ વિષે કહેવું મુશ્કેલ હોય છે. આ અનુભૂતિઓ અલગ અલગ હોતી નથી અને એક પછી એક આવતી નથી, એ રૂપાંતરની એક જ અને વર્તુળરૂપ ક્રિયા (ગોળ ક્રિયા) હોય છે, અને તેમાં બહુ જ મોટી તીવ્રતા હોય છે.

જીવનના સામાન્ય વ્યવહારમાં આપણે ‘બરાબર’ છીએ એવી એક લાગણી

રહેતી હોય છે અને લોકોને તે સારા આરોગ્ય તરીકે અનુભવાતી હોય છે અને પછી એમાં સમતુલા જતી રહે છે; અને હવે, આ જે વિરોધ છે તે સાવ કૃત્રિમ લાગે છે: એ માત્ર એક જ ચાલુ ક્રિયા હોય છે જે આંદોલનના એક પ્રકારમાંથી બીજા પ્રકારમાં બદલાઈ જતી હોય છે અને એનું મૂળ (એ કેવી રીતે કહેવું, એ વધુ ઊંડું હોતું નથી, વધુ ઉચ્ચ હોતું નથી, એને વધારે સાચું કહેવું એ તેની એક બાજુ બતાવે છે, એ એ પ્રમાણે નથી હોતું), ખરું જોતાં, કોઈક રીતે વધુ ઉચ્ચ રીતનું હોય છે — શબ્દો તો મૂર્ખા છે, સાવ મૂર્ખા. વસ્તુ એવી છે, બધો જ વખત એ એવી છે (આ ચાલુ હોવાની ક્રિયા). અને પછી તમે એક સ્થાનમાંથી ખેંચાઈ બીજા સ્થાનમાં જાઓ છો; એ માત્ર આપણી ચેતનાની એક લીલા છે, પરંતુ જે ચેતના સમગ્ર વસ્તુને જોતી હોય છે તેને માટે એ એક સતત ચાલુ ક્રિયા હોય છે, અને એક ગોલાત્મક રીતની ગતિ કરતી જતી હોય છે હા, એ એ વસ્તુ છે, આ નિષ્ક્રિય અચિત્ પરમ સચિત્ રૂપ બની રહે તે માટે આ બનતું હોય છે મને ખબર નથી, મને એવી ઝાંખી છાપ છે કે એવી એક શોધ થઈ છે (અહીં, પૃથ્વી દ્વારા, પૃથ્વી ઉપર) કે ક્રિયાની અમુક તીવ્રતા (એટલે કે જેને આપણે ‘વેગ’ કહીએ છીએ તે) અગતિકતાની છાપનું રૂપ લે છે. મને આમ કહેવામાં આવ્યું હતું એવી મને ઝાંખી છાપ છે. પરંતુ એ કોઈક તેને મળતી વસ્તુની વાત છે. મેં સંદેશમાં જેને ‘શાંતિ’ કહી છે, જે શાંતિ તરીકે અનુભવાય છે, એ ક્રિયાનું એક ઊંચામાં ઊંચું બિંદુ છે, પણ સર્વ સામાન્ય રીતનું — સંવાદમય અને સર્વસામાન્ય.

તમે જેવા બોલવા માંડો છો, કે તરત એ ઠઠાચિત્ર જેવું લાગે છે.

(લાંબું મૌન)

હું મૌનની રીતે પૂરું કરીશ.

ના ના!

(માતાજી હસે છે) પણ એ બધું બહુ જ દરિદ્ર છે.

ભવિષ્યમાં આપણે રંગો દ્વારા બોલીશું.

આહ! એ મજાનું થશે. . . .

વાત એટલી હદ સુધી પહોંચે છે કે મને જ્યારે કંઈ કહેવામાં આવે છે ત્યારે, દાખલા તરીકે, મેં જે કહ્યું હોય તે મને ફરી સંભળાવવામાં આવે છે ત્યારે તે મને જરા પણ સમજાતું નથી હું મારાથી બનતો બધો પ્રયત્ન કરું છું, પરંતુ આમાં તો

ચેતના તેની આખીયે તીવ્રતાપૂર્વક પોતાને વ્યક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરતી હોય છે, એટલે, એ વાત જ્યારે ફરીથી કહેવામાં આવે છે ત્યારે પહેલાંની તીવ્રતા તેમાં હોતી નથી અને એમાં કોઈ અર્થ પણ રહેતો નથી.

આ સંદેશની જ વાત, એ મને જ્યારે વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યો ત્યારે એ અનુભૂતિ પાછી થઈ આવી, એટલે હું જાણું છું કે એ કેવી રીતનું હતું, અને તે વખતે ‘શાંતિ’ શબ્દમાં કેટલી બધી વસ્તુ રહેલી હતી! . . . હવે એમાંનું કશું એમાં રહ્યું નથી. મેં કયો શબ્દ વાપર્યો હતો?

શાંતિ, હા.

અવિચલ ?

હા! ‘કેવલ અવિચલ શાંતિ’

હા, અને, પછી એવી અનુભૂતિ થઈ કે આ એ જ અવિચલ શાંતિ (કે જે ‘શાંતિ’ પણ નહોતી અને ‘અવિચલ’ પણ નહોતી! પણ એ ‘કંઈક’ હતી), એ જ વસ્તુ અચિત્ ની નિષ્ક્રિયતામાં રહેલી હતી. અને એ એટલી બધી તો સઘન હતી! . . . અને સૃષ્ટિનો આખોયે વળાંક ત્યાં મોજૂદ હતો કે જેથી આ અને તદ્ બંને દેખીતી રીતે એકરૂપ બની શકે (પણ એ એક જ છે — એ એક જ છે.) આપણે એમ કહી શકીએ (પણ એ વસ્તુ વાક્યોનું રૂપ લે છે, આ તો વાક્યો છે): આપણે આપણા આત્મસ્વરૂપ વિષે સભાન બનવાનું છે, પણ એ એક વાક્ય છે.

(લાંબું મૌન)

આ અનુભૂતિ એટલી બધી તો તીવ્ર રીતે સઘન છે કે હું એ વિષે બોલવા લાગું છું કે એ નીચે આવી જાય છે. ત્યાં ઊંચે (ઉપરની દિશા બતાવવાની ક્રિયા), ચેતના સ્પષ્ટ છે, અને પછી. . . .

વાર્તાલાપ - ૩૭

૧૭ મે, ૧૯૬૯

મૃત્યુ પછી, વ્યક્તિત્વનું વિઘટન થઈ જાય એ શક્ય છે?

આ વ્યક્તિતા વિષેના ખ્યાલો મારે માટે ઘણા ઘણા બદલાઈ ગયા છે. આજે આખું સવાર પરંતુ ઘણા લાંબા સમયથી, લગભગ એક માસથી, એ વસ્તુ અલગ પ્રકારની બની ગઈ છે.

જ્યારે લોકો વ્યક્તિતા વિષે બોલે છે, ત્યારે હંમેશાં જાણે કે એવું હોય છે કંઈ નહિ તો, પાશ્ચાત્ ભૂમિકામાં તો એક પ્રકારની અલગતાની લાગણી હોય છે, એટલે કે, એ કોઈ એવી વસ્તુ હોય કે જેનું અસ્તિત્વ સ્વતંત્ર હોય અને તેનું પોતાનું આગવું ભાવિ હોય; પરંતુ હવે, વ્યક્તિત્વને આ શરીર જે પ્રકારે જાણે છે તેમાં તો 'કોઈ વસ્તુ'નું એક મોજુ માત્ર હોય છે અને એ મોજને અમુક ક્ષણ પૂરતું અલગ પ્રકારનું કર્મ હોય છે, પરંતુ તેના ઊંડાણમાં, તાત્ત્વિક રીતે એ હંમેશાં એક જ વસ્તુ હોય છે; જાણે કે કોઈ વસ્તુનો આ રીતે પ્રક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હોય (વિસ્તૃતીકરણનો નિર્દેશ), અમુક ક્ષણ માટે એને અમુક આકૃતિ આપવામાં આવી હોય છે અને પછી એ સંકલ્પબળે કરીને એ આકૃતિનો વિલય કરી શકે છે (સંકુચનનો નિર્દેશ). એ વસ્તુ સમજાવવી બહુ મુશ્કેલ છે, પરંતુ પેલી કાયમના અલગપણાની લાગણી તદ્દન અદૃશ્ય થઈ ગઈ છે. આ વિશ્વ એ પરમ ચેતનાનું બહિર્મુખ સ્વરૂપ છે (મોજાંનાં આદોલનોનો એ જ અભિનય): આપણી દૃષ્ટિમાં સમગ્રપણે જોવાની આવડત નથી હોતી એટલે આપણને એમાં અમુક સ્થિરતાનો ભાસ થાય છે: એ વસ્તુ એમાં નથી, એ વસ્તુ તરંગમાળાઓ જેવી છે અથવા ખરું કહું તો, એમાં રૂપોની રમત છે — હકીકતમાં તો એક જ ચેતના છે. એક જ સ્વરૂપ, ફક્ત એક જ, એક જ ચેતના, એક જ સ્વરૂપ. સત્યમાં વિભાજન છે, મને ખબર નથી કે શું બન્યું હશે. એને લઈને જ બધી ઉપાધિ ઊભી થઈ છે — આ સર્વ દુઃખો, પીડાઓ આ શરીર, આજે કેટલાક દિવસની, અનુભૂતિઓની એટલી બધી લાંબી હારમાળાઓમાંથી પસાર થયું છે કે જેનું વર્ણન ન થઈ શકે. પણ એ ચેતના માટે શક્ય હોય તેટલી બધી જ અનુભૂતિઓમાંથી પસાર થયું છે. એની શરૂઆત આ (શ્રી માતાજી તેમના હાથની ચામડીને ચપટી ભરે છે) જ એક સત્ય વસ્તુ હોય, પદાર્થ જ સત્ય હોય, ત્યાંથી માંડીને સર્વ પ્રકારનાં દુઃખો, વેદનાઓ અને જડદ્રવ્ય જ સત્ય છે એવી માન્યતાનાં જે જે પરિણામો હોય તે બધાં, — હા, એ એ જ છે (એ જ અભિનય), — અને ત્યાંથી છેક મુક્તિની અવસ્થા સુધીના અનુભવો થયા છે — આ કલાકે કલાકની મહામહેનતનું કામ હતું.

પરંતુ આ પહેલાં પણ, કોષાણુઓની ચેતનાને એકત્વની પ્રાપ્તિ, સાચી તાત્ત્વિક એકતાની પ્રાપ્તિ થઈ ચૂકેલી હતી. અને પેલા પ્રકારનો ભ્રમ જો નાશ પામે તો એ વસ્તુ સંપૂર્ણ એકતા બની શકે તેમ હતું. ખરેખર, આ ભ્રમ વડે જે દુઃખોનું સર્જન

કરવામાં આવેલું છે તે બધાંને એટલાં બધાં સઘનપણે જીવનમાં ધારણ કરવામાં આવેલાં કે, એને લઈને માનવચેતનામાં અને પૃથ્વી ઉપર જે બધી ભયાનકતાઓ અને ત્રાસનું સર્જન થયેલું છે, તે બધાંનો અનુભવ કરવો, એ લગભગ અસહ્ય સરખું બની ગયેલું. . . . એમાં કેટલીક વસ્તુઓ . . . ભયજનક હતી. અને પછી તરત જ — તરત જ — મુક્તિ.

હવે જે વસ્તુ જીવી જોવાની બાકી છે, એટલે કે, જે અનુભવ પ્રાપ્ત કરવાનો છે તે . . . સૃષ્ટિની, પદાર્થતત્ત્વની, તે પછીની આગળની ગતિનો — સત્ય ચેતના પ્રત્યે પાછા ફરવા માટે જે પગલું પછીથી ભરવામાં આવેલું તેનો. એ, એ . . .

એમ લાગે છે કે એ પ્રકારના અનુભવની પ્રયોગાત્મક અનુભૂતિમાંથી પસાર થવાની શરૂઆત થવા જેવું કાંઈ ચાલે છે (શ્રી માતાજી તેમના શરીરને સ્પર્શ કરે છે).

આમાં પ્રશ્ન કેવળ શ્રદ્ધાની સઘનતા અને આ શ્રદ્ધા જેને લઈને જીરવવાની શક્તિ આવે છે તેનો છે. જે કોઈ અનુભૂતિઓમાંથી પસાર થવું જરૂરી હોય તેમાંથી પસાર થવાની ક્ષમતા ઉપર બધાનો આધાર છે.

ગમે તેમ હોય, બધા જૂના ખ્યાલો, વસ્તુઓને સમજવાની જૂની રીતો, એ બધું ચાલ્યું ગયું છે, કાયમને માટે વિદાય થઈ ગયું છે, પસાર થઈ ગયું છે.

અને અનિવાર્ય પણે, આ બધી વસ્તુ તે પાછા ફરવાનો માર્ગ છે; મારે એ બધામાં પસાર થવાનું જ હતું, હજી મારે એમાંથી પસાર થવાનું છે — પરંતુ એ, એની એ જ વસ્તુ નથી. હજી પણ, હંમેશાં આગળ વધતા રહેવાનું છે . . . જ્યાં સુધી . . . જ્યાં સુધી એનામાં સત્યમય જીવન જીવવાની ક્ષમતા ન આવે ત્યાં સુધી. મને ખબર નથી, પણ એમ લાગે છે કે એ વસ્તુ શક્ય તેટલી ઝડપે પસાર થઈ રહી છે, સાચે જ, જે ચેતના કાર્યરત છે તે આપણને શક્ય તેટલી ત્વરિત ગતિ કરાવે છે જ. આ હવે તંદ્રામાં રસળતા રહેવાની ઘડી નથી.

(લાંબું મૌન)

પરંતુ વ્યક્તિતા શબ્દથી મારો કહેવાનો અર્થ અહંભાવ નથી; વ્યક્તિતા કરીને હું એમ કહેવા માગું છું કે એવી કોઈ વસ્તુ જે જન્મજન્માંતરોમાં એની એ જ રહે છે, જે અનેક જન્મોમાં પસાર થતાં થતાં પોતાના વિકાસની દિશામાં જતાં જતાં પ્રગતિ કરે છે.

એ, તો પરમ સ્વરૂપ છે.

હા, પરંતુ એવી કોઈ વસ્તુ છે જે

એ વસ્તુ પરમ સ્વરૂપ પોતે સભાન બને છે તે છે.

હા,

. . . . અંશત:

હા, એ એમ જ છે, એમાં કોઈ એવી વસ્તુ હોય છે

પરમ સ્વરૂપ પોતાને વિશે અંશત: સભાન બને છે તે અંશ.

અને એ વિકાસની અમુક દિશામાં ગતિ કરે છે.

હા, એની પ્રક્રિયા એવી હોય છે.

એ પ્રક્રિયાનો ઉપયોગ ઉત્ક્રાન્તિ માટે કરવામાં આવે છે.

હા, હું એને જ વ્યક્તિતા કહું છું.

એ તો જાણીતું છે, પ્રક્રિયા એ જ છે, સૃષ્ટિ-સર્જનની એ પ્રક્રિયા છે.

અને એ વસ્તુ સર્જનની પ્રક્રિયા છે માટે જ લોકો એનો ગૂંચવાડો. . . .

વિભાજન સાથે કરે છે.

વિભાજન, અહંભાવ.

એ તો સ્પષ્ટ છે (કે આ 'કોઈ વસ્તુ' ટકી રહે છે).

એ રહે છે. એનો વિલય થતો નથી.

(મૌન)

શું થવાનું છે તે હું જાણતી નથી.

શરીરને પોતાની કશી પડી નથી, એનામાં આવું છે (શ્રી માતાજી પોતાના હાથ ખુલ્લા કરે છે), હંમેશાં એ કહે છે કે, 'જેવી તારી મરજી, પ્રભુ, જેવો તારો સંકલ્પ. . .' અને એક પૂર્ણ આનંદના મૃદુ હાસ્ય સાથે — આમ, આમ (શ્રી માતાજી જગતની આ

બાજુ અથવા બીજી બાજુ અથવા સર્વ પ્રકારની અન્ય બાજુઓનો નિર્દેશ કરતો અભિનય કરે છે). . . . એમાં અત્યંત નવાઈની વસ્તુ તો એ છે કે, એને એક એવી ચેતના આપવામાં આવી છે કે જેને સમય સાથે કોઈ સંબંધ નથી; તમે સમજ્યાને, હવે એવું પણ નથી કે ‘જ્યારે તે હતું નહિ ત્યારે,’ ‘જ્યારે તે નહિ હોય ત્યારે,’ હવે એવું પણ નથી કે એમ નથી, એમાં કોઈ વસ્તુ આખેઆખી ગતિમાન થઈ રહી છે. પરંતુ ખરે જ આ એક અત્યંત રસપ્રદ ઘટના છે. અને સર્વ પ્રતિકાર્પો, સંવેદનો અને લાગણીઓ એ અને બધું તદ્દન બદલાઈ ગયેલું છે, દેખાવ પણ બદલાઈ ગયો છે. એ એક જુદી જ વસ્તુ છે.

જે અવસ્થાઓમાં વ્યક્તિ પરમ ચેતનામાં એકરૂપ બની રહી હોય, જે અવસ્થાઓમાં એકત્વ સર્ગીય છે, જે અવસ્થાઓ આપોઆપ જ સર્વ ચેતનાઓને ધારણ કરનાર પરમ ચેતના સાથે એકરૂપ હોય છે — એ, આ શરીરની સ્વાભાવિક અવસ્થા બની ગઈ છે. એમાં કશો પ્રયત્ન કરવાનો હોતો નથી, આપોઆપ જ એમ છે; એથી બીજું કંઈ હોઈ શકે તેમ નથી. એટલે જે બનવાનું છે, તેને કેવી રીતે વ્યક્ત કરી શકાય? મને ખબર નથી.

આ વસ્તુ બધી ટેવોથી વિરુદ્ધની છે.

આ ચેતનાને, પોતાને ભૌતિક ક્ષેત્રમાં જે કરવાનું છે તેની ખબર છે? મને ખબર નથી. પરંતુ શરીર એની તમા કરતું નથી; એ તો પળે પળ કોઈ પ્રશ્નો પૂછ્યા વિના, એને જે કંઈ કરવાનું હોય છે તે કર્યે જાય છે. એમાં કોઈ ગૂંચવણો, આયોજનો, કશું નથી, કંઈ નથી.

તો એમ છે.

આપણે જોઈશું, આ વસ્તુ રસપ્રદ છે.

વાર્તાલાપ - ૩૮

૨૪ મે, ૧૯૬૯

આ મુશ્કેલ કામ છે અંગ્રેજીમાં જેને કહે છે કે ‘આ કંઈ મશ્કરીની વાત નથી’ દરેક વસ્તુ, દરેક વસ્તુ અસ્તવ્યસ્ત થઈ રહી છે, દરેક વસ્તુ અસ્તવ્યસ્ત

થઈ રહી છે. મને એ તો બરાબર જાણાય છે કે આ અસ્તવ્યસ્તતા એક ઉચ્ચતર વ્યવસ્થા પ્રત્યે ગતિ કરી રહી છે, એટલે કે, એક વિશાળતા, મુક્ત અવસ્થા પ્રત્યે — એ ખરું છે પણ કશી વસ્તુ સાધારણ પ્રકારની બનતી નથી.

(મૌન)

શરીર એક એવી અવસ્થાએ પહોંચ્યું છે કે જેમાં એને લાગે છે કે મૃત્યુ દ્વારા અમુક પરિવર્તન થાય, પણ એમાં — અદૃશ્ય થવાપણું (ચેતનાનું અદૃશ્ય થવાપણું નથી). ત્યારે પછી, આ મોટા ભાગના લોકોનો એવો ખ્યાલ હોય છે કે મૃત્યુમાં વિશ્રાંતિ (શ્રી માતાજી જાણે કે કોઈ અત્યંત મૂર્ખાઈભરી વાત આગળ કરતાં હોય તેમ, પોતાના મુખ ઉપર હાથ મૂકે છે). એ આસ્વાસન પણ નથી. મોટા ભાગના લોકો માટે એમાં વિશ્રાંતિથી કોઈ ઊલટી વાત જ હોય છે. અને એમાં પણ, છતાં એક અત્યંત તીવ્ર અને સઘન રીતે એવી લાગણી થાય છે કે, ‘એક, એકમાત્ર, એક જ આશા હે પ્રભુ, તું છે. તારા સ્વરૂપે બનવું, તું એકલો જ અસ્તિત્વમાં હોઈ અને આ સર્વ વિખૂટાપણું, ભેદભાવ અદૃશ્ય થઈ જાય, આ બધું તો રાક્ષસી છે! એ બધું અદૃશ્ય થઈ જાઓ કે જેથી સર્વ કાંઈ તારા સંકલ્પ અનુસાર બને. તું સંપૂર્ણપણે સક્રિય હોઈ કે સંપૂર્ણપણે અવિચલ હોઈ, એની કશી અગત્ય નથી; આમ કે તેમ, એની કોઈ જ અગત્ય નથી, કશી જ અગત્ય નથી; અગત્યની વસ્તુ તો કેવળ તું છે.’

આ બાબતની તો તદ્દન ખાતરી છે (શ્રી માતાજી તેમના બંને હાથની મુકડી વાળે છે) કે આ સર્વમાંથી બહાર નીકળવાનું એક જ દ્વાર છે, ફક્ત એક જ — કેવળ એક જ, એમાં કોઈ બે રસ્તા નથી, એમાં કોઈ પસંદગીને અવકાશ નથી, એવી કોઈ અનેક શક્યતાઓ નથી, પણ માત્ર એક જ પરમ દ્વાર, અદ્ભુતમાં અદ્ભુત. બીજું બાકીનું બાકીનું સર્વ કાંઈ, શક્ય નથી.

અને એ બધો આનો (શ્રી માતાજી પોતાના દેહ પ્રત્યે નિર્દેશ કરે છે) અનુભવ છે, એ કોઈ માનસિક અનુભૂતિ નથી, એ તો તદ્દન સ્થૂળ, ભૌતિક રીતની અનુભૂતિ છે.

હું એ વસ્તુ જોઈ છું, કારણ કે લોકોની ચેતના મારે માટે ખુલ્લી છે (એમાં કોઈ ફેર નથી, એ તદ્દન ખુલ્લી છે), એટલે હું જોઈ છું કે: જ્યારે પરિસ્થિતિ સાચે જ દુઃખદાયી બને છે ત્યારે ઘણા મોટા ભાગના, ઘણા મોટા ભાગના લોકોનો એવો ખ્યાલ હોય છે કે ઓહ! (એમનામાં હંમેશાં આ પ્રકારનો ખ્યાલ હોય છે), ઓહ, એક દિવસ આ બધાનો અંત આવશે — કેવી અક્કલ વિનાની વાત!

(મૌન)

પરંતુ કેમ? કેમ?. . . . અવારનવાર શરીરને ઉત્કંઠા થાય છે: કેમ? કેમ, આ બધું કેમ, શા માટે? જ્યારે એ જુએ છે, જ્યારે એને વેદનાનો સંપર્ક થાય છે, એ લોકો સાથે હોય છે, જ્યારે એને દુઃખો અને મુશ્કેલીઓ દેખાય છે, ત્યારે એ પૂછે છે, કેમ, કેમ? શા માટે? કેમ?

જો સૃષ્ટિ પ્રભુ સાથે એકાત્મભાવવાળી અદ્ભુત વસ્તુ બની શકે તેમ છે તો પછી એ બધાની જરૂર ક્યાંથી આવી? (શ્રી માતાજી એક વર્તુળ દોરે છે જેમાં, જ્યાંથી શરૂઆત થાય તે જ બિંદુએ પાછા અવાય છે).

કોઈ કોઈ વાર, એને આમ થાય છે.

દેખીતી રીતે, એનો કોઈ અર્થ નથી, કારણ કે એથી કશો હેતુ સરતો નથી — એમ જ છે, એમ જ છે. આપણે ગમે તેટલું કેમ, કેમ, કર્યા કરીશું તો એથી એમ બનતું અટકવાનું નથી; આપણાથી તો એટલું થઈ શકે કે આપણે એવાં સાધન શોધી કાઢીએ કે હવે એમ ન રહે, બસ એટલું જ.

(મૌન)

હું હંમેશાં બુદ્ધ અને એ બધાનો વિચાર કરું છું: એ બધા જ પ્રભુમાં વિલીન થઈ જવા જાય છે અને પછી કશું રહેતું નથી! (શ્રી માતાજી એમનું મસ્તક એમના હાથમાં ઝાલે છે.)

એટલે, એ લોકો એમના તર્કને સાચા જેવો દેખાડવા એમ કહે છે (હસે છે) કે આ તો એક ‘ભૂલ’ છે, એમને એમના તર્કમાં રહેલ પોકળતાનું ભાન નથી — જાણે કે પરમ પ્રભુ પણ ભૂલ કરી શકતા હશે. . . . અને પછી પસ્તાઈને પાછાં પગલાં ભરતા હશે!

આ બધા લોકો જે લોકોને પોતાની માન્યતા સાચી હોવાની જેટલી વધુ ખાતરી હોય એમ લાગે છે તેમને માટે મને વધુ ને વધુ એમ લાગતું જાય છે કે તેમણે તેમની જાતને તેમની દૃષ્ટિના દાબડામાં પૂરી દીધી છે.

(મૌન)

પરંતુ હકીકતમાં તો આપનો દેહ, આખી પૃથ્વીના પ્રતીકરૂપ છે.

એમ લાગે છે, ખરું.

એટલે દરેક વસ્તુ આપની પાસે, પોતાને શુદ્ધ કરવા સારુ આવે છે.

પરંતુ એથી મને કોઈ આશ્વાસન નથી મળતું.

હા, પરંતુ મને એમ લાગે છે કે એક વાર કોઈ સ્વરૂપ, પછી એ ગમે તે હોય, પણ તે જો આપનો સ્પર્શ પામે, તો પછી એ પહેલાં જેવું હોય તેવા સ્વરૂપમાં, જગતમાં પાછું જતું નથી.

એવું લાગે છે ખરું, હંમેશાં અસાધારણ વસ્તુઓ બની રહી છે. આખો વખત, હર સમયે, દરેક મિનિટે, હું અસામાન્ય વસ્તુઓ સાંભળી રહી છું. પરંતુ એથી એને આશ્વાસન નથી. . . . એનામાં કોઈ આત્મ-ગૌરવ નથી.

હા, પરંતુ એથી અમુક હેતુ સધાય છે.

આહ! એ ખરું.

એ જગતને શુદ્ધ કરશે જ — કરે છે.

એને એની પોતાની શુદ્ધિની કોઈ ચિંતા નથી. . . . કઈ રીતે સમજાવવું તેની મને ખબર નથી પડતી. . . . એ તો રાત-દિવસ, અવિરતપણે કહ્યા કરે છે: 'જેવો તારો સંકલ્પ પ્રભુ, જેવો તારો સંકલ્પ ' હા, 'સંકલ્પ', 'ઈચ્છા' નહિ, કારણ કે એ કેવળ આવું નથી (અંતર પ્રત્યે વળવાનો નિર્દેશ) એ આમ પણ છે (બહારની બાજુ વળવાનો, વિસ્તાર પામવાનો નિર્દેશ), 'જેવો તારો સંકલ્પ, જેવી તારી મરજી,' બસ એટલું જ. આ એક અવિરતપણે ચાલી રહેલી અવસ્થા છે.

(મૌન)

ગમે તેમ હોય (એ તો સ્પષ્ટ છે), પણ જે ચેતના એને એની મહેનતમાં સહાય કરવાને માટે કાર્યરત છે, તેણે એને બરાબર સમજણ આપી છે કે જતા રહેવું એ કોઈ ઉકેલ નથી. જો એને અગાઉ એમ થાય તો શું થાય તે બાબતની કોઈ ઉત્સુકતા હશે તો એ ઉત્સુકતા પણ જતી રહી છે; અને પછી ટકી રહેવાની ઈચ્છા, એ પણ ઘણા સમયથી ચાલી ગઈ છે. જ્યારે પરિસ્થિતિ કંઈક ગૂંચામણભરી બને છે ત્યારે જે જતા રહેવાની ઈચ્છા થવાની શક્યતા રહે એ પણ જતી રહી છે, કારણ કે એને સમજાયું છે એથી કશો ફેર પડવાનો નથી. એટલે હવે, એને માટે એક જ વસ્તુ કરવાની બાકી રહી છે, પોતાની સ્વીકૃતિને સંપૂર્ણ બનાવવી. બસ એટલું જ.

વાર્તાલાપ - ૩૯

૨૮ મે, ૧૯૬૯

આનો એક જ ઉકેલ છે, સ્થૂલ દેહનો પરમ પ્રભુ સાથે સીધેસીધો સંપર્ક. એ જ મુખ્ય વસ્તુ છે.

વાત એટલી જ છે.

પરંતુ શરીરના કોષાણુઓ. . . . (મને જાણ નથી કે આ શરીરની એ વિશિષ્ટતા હોય, કારણ કે આ શરીર કોઈ અસાધારણ વસ્તુ હોય એમ મને લાગતું નથી), પરંતુ કોષાણુઓને પાકી ખાતરી છે, અને તેઓ આખો વખત, હર સમયે, પ્રયત્ન કરે છે, પ્રયત્ન કરે છે, દરેક દુઃખ સાથે, દરેક મુશ્કેલી સાથે, દરેક આમાં કેવળ એક જ ઉકેલ છે: 'તું, તું એકમાત્ર, તું એકલો જ — તું એકલો જ અસ્તિત્વ ધરાવે છે.' આ વસ્તુ જ બૌદ્ધ લોકો અને તેમના જેવા અન્ય લોકોમાં એ રીતે વ્યક્ત થાય છે કે જગત એક મિથ્યા વસ્તુ છે, પણ એમાં કેવળ વસ્તુસ્થિતિનું અરધુંપરધું ભાષાંતર થાય છે.

સાચો ઉકેલ આમાં છે: 'કેવળ તું જ અસ્તિત્વમાં છે, કેવળ તું જ' બીજું બધું જ. . . . બીજું બધું જ દુઃખરૂપ છે. દુઃખ, વેદના તમોગ્રસ્તતા.

કદાચ — કદાચ એમાં એવું હશે દેખીતી રીતે શ્રી અરવિંદના વિચાર પ્રમાણે, અતિમનસ આ બધા દુઃખોથી મુક્ત હશે.

કેવળ 'તે' જ છે. નહિ તો પછી મુશ્કેલ છે.

કદાચ અધૂરા ઉપાયો હવે પૂરતા નહિ હોય મને ખબર નથી. કદાચ પોતે પોતાનું વલણ દૃઢપણે ધારણ કરવાનો સમય આવી ગયો છે.

અને આ શરીરે તો એનો નિર્ધાર કરી લીધો છે. પરંતુ મને એવો વિચાર આવ્યો કે. . . . મારે ખૂબ ખૂબ સહનશક્તિ — ખૂબ ખૂબ ટકી રહેનાર બની રહેવું જોઈએ — એટલે પછી, મેં બીજા લોકોને એમ કરવાને પ્રેર્યા નહિ, પરંતુ એ બધામાં છેવટે એ જ વાત આવે છે કે સમય આવી લાગ્યો છે. મને ખબર નથી.

વાર્તાલાપ - ૪૦

૩૧ મે, ૧૯૬૯

ગઈ કાલ પહેલાંની રાતે, મેં શ્રી અરવિંદ સાથે ત્રણ કરતાં વધુ કલાક ગાળ્યા હતા અને ઓરોવિલ માટે જે જે વસ્તુઓ નીચે આવવાની તૈયારીમાં હતી તે મેં તેમને બતાવ્યું હતું. એ બહુ જ રસિક હતું. એમાં રમતો હતી, કળા હતી, રસોઈ પણ હતી! પણ એ બધું ખૂબ જ પ્રતીક રૂપ હતું. અને હું એમને બધું જાણે કે એક ટેબલ ઉપર હોય તેમ, એક વિશાળ કુદરતી દૃશ્યની આગળ સમજાવતી હતી. જે સિદ્ધાંત ઉપર શારીરિક કસરતો અને રમતો ગોઠવવાની હતી તે હું તેમને સમજાવતી હતી. એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતું, બહુ જ ચોક્કસ હતું, હું જાણે કે એક પદાર્થપાઠ આપતી હતી. અને હું જે વસ્તુ થવાની હતી તે નાના પાયા ઉપર, તેનો એક નાનકડો નમૂનો બતાવતી હતી. હું લોકોને અને વસ્તુઓને હલાવતી ચલાવતી હતી (જાણે કે ચેસના બોર્ડ ઉપર હાથ ફેરવતાં હોય તેમ). પરંતુ એ અત્યંત રસિક હતું અને શ્રી અરવિંદને પણ એમાં ઘણો જ રસ પડતો હતો: શ્રી અરવિંદ વ્યવસ્થાના વિશાળ નિયમો તૈયાર કરી આપતા હતા (મને ખબર નથી પડતી કેવી રીતે સમજાવવું). એમાં કળા આવતી હતી અને એ એવી તો સુંદર હતી, એવી તો સરસ હતી. અને ઘરોને કેવી રીતે આનંદદાયક અને સુંદર બનાવવાં, રચનાના કયા સિદ્ધાંત ઉપર, એ પણ એમાં આવેલું હતું. અને પછી રસોડું પણ આવેલું, એ તો એટલું બધું રમૂજ આપે તેવું હતું. દરેક જણ પોતાની શોધ લઈને આવેલું છે . . . આ ત્રણ કલાક સુધી ચાલેલું — રાતના ત્રણ કલાક એ તો ગજબનું હતું! બહુ જ રસિક.

છતાં પૃથ્વી ઉપરની પરિસ્થિતિઓ એ બધા કરતાં બહુ દૂરની લાગે છે. . . .

(થોડી વાર અચકાઈને) ના, એ વસ્તુ ત્યાં હતી જ, એ પૃથ્વીને માટે બહારની વસ્તુ દેખાતી ન હતી. એ સંવાદમયતા હતી. વસ્તુઓની પાછળ એક સભાન એવી સંવાદમયતા હતી; શારીરિક કસરતો અને રમતોની પાછળ એક સભાન સંવાદમયતા હતી; સજાવટ, કળા પાછળ એક સભાન સંવાદમયતા હતી; ખોરાક પાછળ એક સભાન સંવાદમયતા હતી. . . .

મારું એમ કહેવું છે કે પૃથ્વી ઉપર અત્યારે જે છે તેનાથી આ બધું તદ્દન ઊલટું હતું.

ના. . . .

ના?

હું આજે ક્ષ ને મળેલી અને તેને મેં કહેલું કે કળા અને રમતો અને ખોરાક અને બીજી બધી વસ્તુઓ અંગેની વ્યવસ્થા સૂક્ષ્મ શારીરિકમાં તૈયાર હતી — નીચે આવવાને અને શરીર ધારણ કરવાને તૈયાર હતી — અને મેં એને કહેલું; ‘માત્ર એક મુઠ્ઠીભર જમીનની જરૂર છે (હથેળીનો ખોબો બતાવવાની ક્રિયા), એક મુઠ્ઠી જેટલી જગા કે જ્યાં આપણે છોડ ઉગાડી શકીએ આપણે છોડને ઊગવા દેવા માટે એક મુઠ્ઠીભર માટી જોઈએ છે. . . .’

(મૌન)

મને થયેલું આ દર્શન સાચું છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ હમણાં મહિનાઓ થયા મને એવું થઈ રહ્યું છે કે પૃથ્વી ઉપર ક્યારેય પણ આવો અંધકાર ન હતો. મને લાગે છે કે આ ઘણો ભીષણ અંધકાર છે.

હા, હા, પણ એ બંને વસ્તુઓ છે. એ સાચું છે. ગોટાળો — એક ગોટાળો ચાલી રહ્યો છે, આંધળો ગોટાળો, હા. એક આંધળો ગોટાળો, પણ શ્રી અરવિંદ હંમેશાં એ જ વસ્તુ કહેતા હતા: પ્રકાશ પ્રગટ થવાનો હોય છે તે વખતે ગોટાળો ખૂબ જ તીવ્ર અને ઘેરો બની જાય છે. એમ જ છે. એ એક ઘેરી અંધાધૂંધી રૂપે દેખાય છે. અને ચીનાઓ. . . .

માતાજી, આપ જાણો છો કે પશ્ચિમમાં માઓ-ત્સે-તુંગનાં પુસ્તકોની બહુ જ અસર પડી રહી છે (માત્ર અસર જ નહિ, પણ જુવાન લોકો તો તેને વાંચી રહ્યા છે, ખાઉધરા થઈને ખાઈ રહ્યા છે).

એ માણસ શું કહે છે?

એ કહે છે, ‘શક્તિ બંદૂકની નળીમાંથી જન્મે છે.’

(માતાજી ચૂપ રહે છે)

પશ્ચિમમાં આ વંચાઈ રહ્યું છે. અને જે એક મોટું પુસ્તક હમણાં હમણાં ખૂબ લોકપ્રિય થઈ ગયું તેનું નામ છે ‘ધ રેચેડ’ (દુર્ભાગી) જેવું કાંઈક. એ પુસ્તક હિંસા માટેનું બચાવનામું છે: શક્તિ હિંસક રીતે હાથ કરી લેવી જોઈએ. પશ્ચિમમાં આ વસ્તુને સફળતા મળી રહી છે, બધા વિદ્યાર્થીઓ આ વસ્તુને ખાઈ રહ્યા છે.*

ઓહ! હિંસા માટેનું બચાવનામું. . . .

આ તો હિંસાનો ધર્મ છે.

આ પ્રાણ એના પૂર્ણ રૂપમાં છે.

હા.

ઓહ! મને જે બધાં દર્શનો થતાં રહેલાં છે તેનો ખુલાસો આમાં મળે છે, હું ધારતી હતી. . . . હું મારા શરીરનો દોષ કાઢતી હતી, હું કહેતી હતી: આ બિચારું શરીર, એને એક કમનસીબ વારસો મળેલો છે. હંમેશાં ભયંકર, ભયંકર કલ્પનાઓ — અને એ કલ્પનાઓ ન હતી, જે બની રહ્યું હતું તે વિષે શરીર સભાન હતું. . . . ઓહ!. . . .

* આમાં ફ્રાન્ઝ ફેનને લખેલા પુસ્તક ‘The Wretched of the Earth’ (પૃથ્વીનાં દીનદુઃખી) વિષે ઉલ્લેખ છે. એનો મુખ્ય વિષય છે: ‘માત્ર હિંસા જ કામ આપે છે.’ (ઈન્ડિયન એક્સપ્રેસ’ ના મે ૩૦, ૧૯૬૯ના અંકમાં ઉતારેલું). ‘હિંસાનું આચરણ માણસોને એક સમગ્ર રીતે બાંધી આપે છે, કારણ કે દરેક વ્યક્તિ એ મહાન સાંકળમાં એક ઉગ્ર કડી રૂપ રહેલી છે, ઉપર ઊછળી આવેલા હિંસાના મહાન તંત્રનો એ એક ભાગ છે.’ આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના જ્યાં પૉલ સાત્રેએ લખેલી છે, અને એ તો આથી પણ વધુ સ્પષ્ટ રીતે કહે છે: ‘અદમ્ય હિંસા . . . એમાં માણસ પોતાનું નવસર્જન કરે છે.’ ‘પૃથ્વીના દીનદલિતો ઉગ્ર ઝનૂન દ્વારા મનુષ્યો બની શકે છે.’ ‘એક યુરોપિયનને મારી નાખવો એ એક કાંકરે બે પક્ષીને મારવા જેવું છે. . . . એમાં છેવટે રહે છે એક મરેલો માણસ અને એક મુક્ત માણસ.’

તમે મને હમણાં જે કહ્યું તે બહુ જ રસિક છે, કારણ કે ગઈ કાલે, (આ દિવસો, આ ત્રણ દિવસો લગી) વસ્તુઓના દર્શનમાં રહેલી ભીષણતાને જોઈને, આ શરીર (કે જે ઊર્મિવશ થવાથી તદ્દન ઊલટું છે, જે કદી ઊર્મિવશ થતું નથી), આ શરીર રડી પડ્યું હતું. . . . અને શારીરિક રીતે, કુદરતી રીતે એને કદી રડવાની ટેવ પડી ન હતી, પણ એ અને તેણે કહ્યું, એક આંતરિક તીવ્રતાપૂર્વક: ‘ઓહ! આ જગત શા માટે અસ્તિત્વમાં છે?’ અને એ રીતે એ એટલું બધું. . . ભયાનક, ઉદાસ, દુ:ખી. . . એટલું બધું તો દુ:ખી અને . . . એવું તો ભયાનક, ઓહ! પણ શરીરને તરત જ જવાબ મળ્યો — એ જવાબ શબ્દોમાં ન હતો, એ માત્ર જાણે કે એક વિશાળતા પ્રકાશની અંદર ખુલ્લી બની જતી હતી, પછી એ વિષે કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.

પરંતુ એ પેલું તત્ત્વ, એ વિશાળતા આ કેવી રીતે બની શકી? . . . મને ખબર નથી. . . . પ્રશ્ન: એ વસ્તુ આ કેમ બની? આ પ્રશ્ન આ રીતે મારી પાસે આવ્યો: ‘એ પેલું તત્ત્વ આ ભયાનક, ધોર વસ્તુ કેવી રીતે બની ગયું?’ પરંતુ આ વસ્તુને પાછી પેલા તત્ત્વમાં બદલી નાખવાની પ્રક્રિયા, એ હું જાણતી નથી. . . . એ પ્રક્રિયા છે. . . . વિસર્જન (કેવી રીતે કહેવું), આત્મસમર્પણ (પેલું નહિ). પરંતુ શરીરને એકેએક વસ્તુ, એકેએક વસ્તુ ખૂબ જ ઘૂણારૂપદ દેખાવા લાગેલી. એ આખો દિવસ, ખૂબ જ, ખૂબ જ, ખૂબ જ મુશ્કેલી ભરેલો હતો અને વિચિત્ર તો એ હતું કે, એ ક્ષણે મને એમ લાગતું હતું કે સિદ્ધાર્થ બુદ્ધને જે અનુભૂતિ થયેલી બરાબર એનું જ પુનરાવર્તન થઈ રહ્યું હતું, અને બુદ્ધ એ અનુભૂતિમાં ડૂબેલા હતા ત્યારે તેમણે કહેલું: માત્ર એક જ રસ્તો છે; નિર્વાણ. અને એ જ સમયે હું સાચી ચેતનાની અવસ્થામાં હતી; બુદ્ધનું નિરાકરણ અને સાચું નિરાકરણ. એ ખરેખર રસિક હતું. બુદ્ધનું નિરાકરણ એ કેવી રીતે એક આગેકદમ હતું — એક કદમ. (બીજી દિશામાં નહિ, પણ એની જ પછીથી) સાચું નિરાકરણ રહેલું છે. એ એક નિર્ણયાત્મક અનુભૂતિ હતી.

(લાંબું મૌન)

સૃષ્ટિનું સર્જન - વિચ્છેદ - અને પુન: મિલન

પરંતુ આ જે બધી સૃષ્ટિ છે તે આખરે તો શું છે? . . . વારુ, એ છે વિચ્છેદ, અને પછી દુષ્ટતા અને ક્રૂરતા — હાનિ કરવાની તરસ, આપણે એમ કહીશું — પછી વેદના, માત્ર બીજા પર દુ:ખ ગુજારવાનો આનંદ, અને પછી તમામ બીમારી, ક્ષીણતા અને મૃત્યુ — વિનાશ. એ બધું, એક જ વસ્તુના અંગરૂપ બની રહે છે. આ

બધું શું બની ગયેલું છે? . . . અને મને જે અનુભૂતિ થઈ તે આ વસ્તુઓની અવાસ્તવિકતા વિષેની હતી, જાણે કે તમે એક અવાસ્તવિક અસત્યમાં દાખલ થયા હતા અને તમે એમાંથી બહાર નીકળી આવો છો કે બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે — એ અસ્તિત્વમાં રહેતું નથી, એ રહેવા પામતું નથી. આ વસ્તુ તો ગભરાવી મૂકે તેવી છે! જે વસ્તુ આપણે માટે આટલી બધી વાસ્તવિક, આટલી બધી સઘન, આટલી બધી ભયંકર છે એ બધું જાણે કે અસ્તિત્વમાં જ નથી. એ એવું તો આપણે અસત્યમાં દાખલ થયા છીએ શા માટે? કેવી રીતે? શું?

પરંતુ આ શરીરના આખાએ, આખાએ જીવન દરમિયાન, એક વાર પણ એને એ દિવસે જે દર્દનો અનુભવ થયેલો તેવું સંપૂર્ણ, ઊંડું દર્દ તેણે કદી અનુભવ્યું નહોતું. . . . ઓહ! કંઈક એવું તો (માતાજી પોતાનું ગળું દબાવે છે). અને એને અંતે, પરમાનંદ. અને પછી પફ! એને ભૂંસી નાખવામાં આવે છે, જાણે કે, ‘હમણાં નહિ, હમણાં નહિ, હજી સમય આવ્યો નથી.’ અને જાણે કે એ બધું જે આટલું બધું ભય ઉત્પન્ન કરે છે એ બધું, એ બધું અસ્તિત્વમાં જ ન હતું.

આખરે જતાં તો, બનવા જોગ છે કે — બનવા જોગ છે કે — આ માત્ર પૃથ્વીની જ વાત હશે (એની મને ખબર નથી). એ એમ હોય તેમ લાગતું નથી, કારણ કે ચંદ્ર તો એક ઘણો જ સઘન એવો વેરાન પ્રદેશ છે. અને છતાં એક ઘણી બળવાન અને ઘણી ચોકકસ લાગણી એવી થઈ રહી છે કે આ કોઈક મર્યાદિત રીતની વસ્તુ એ પ્રમાણે બનેલી છે, એ અસત્યમાં છે. અને અવાસ્તવિક છે. અને આપણે સૌ અસત્યમાં અને અવાસ્તવિકતામાં છીએ, એટલા માટે જ એ એ પ્રમાણે છે. અને આમાં રસિક વસ્તુ એ હતી કે આ જે નિર્વાણમાં ચાલ્યા જવાની વાત છે એ એનો ઉકેલ ન હતો, માત્ર ઈલાજ હતો, થોડા સમય પૂરતો (કેવી રીતે સમજાવવું? મને ખબર નથી), આંશિક, એ આંશિક ઈલાજ હતો, આપણે લગભગ એમ કહીએ કે એ ક્ષણિક ઈલાજ હતો.

અને પછી, એ જે મૂર્છા આવી ગયેલી તે ક્ષણ પૂરતી હતી. પછી આવે છે લાંબો લાંબો રસ્તો: આપણે તો રૂપાંતરનું કાર્ય કર્યે જવાનું છે, ક્રમે ક્રમે કર્યે જવાનું છે. અને પછી, બીજી ક્ષણે, એ શ્રી અરવિંદે જેને અતિમાનસ સ્વરૂપ કહેલું છે તે બની જાય છે. જાણે કે એકમાંથી બીજા તરફ જવાનો એ રસ્તો છે.

પણ એ બધું કેવી રીતે બદલાશે? મને ખબર નથી.

હા, તે દિવસે મને એમ દેખાયેલું, અને એ એટલું બધું

સઘન હતું કે, પૃથ્વી જાણે કે એક કાળા ઝબ્બા હેઠળ આવી ગયેલી છે — જેને તમે અસત્ય કહો છો, ભ્રાંતિ કહો છો, એ કોઈક વસ્તુ પૃથ્વીને ઢાંકી લેતી હતી.

હા, હા.

મને એ અનુભવ થયેલો, પણ બહુ સઘન રીતે, એક કાળો ઝબ્બો.

હા, વાત એ છે.

માત્ર એને આખાયે જગત ઉપરથી ખેંચી લેવાનો રહે છે.

(થોડાક મૌન પછી) હું એ કહી શકતી નથી (એ અવર્ણનીય છે), એ કોઈક એવી વસ્તુ હતી કે જેમાં ભય, ડર, વેદના — અને એક કરુણા, ઓહ! એવા તો તીવ્ર રૂપે . . . આ શરીરને એવો અનુભવ કદી પણ, કદી પણ થયેલો નહોતો. અને વળી એ અનુભવે શરીરને થોડા કલાક સુધી એક તદ્દન . . . તદ્દન કટોકટીની સ્થિતિમાં મૂકી દીધું હતું. અને પછીથી જાણે કે એકેએક ચીજ — એકેએક અને બધી — એક સ્મિત સાથે આવવા લાગી, એક ચમકતા પ્રકાશ સાથે આવવા લાગી, જાણે કે (બાળકોની છબી રૂપે તેને મૂકીએ તો) પ્રભુ કહેતા હતા: ‘જુઓ, હું બધે રહેલો છું. જુઓ કે હું દરેક ચીજમાં છું.’ અને એ માની ન શકાય તેવું હતું — માની ન શકાય તેવું. . . . પણ આ બેની વચ્ચે કાંઈ વ્યવહાર નથી.

તો, શરીર જ્યારે એમ કહેતું હતું: ‘એ કેવી રીતે છે? આપણે શું એ પ્રમાણે ચાલુ રાખવાનું છે? આપણે શું એ પ્રમાણે ચાલુ રાખવાનું છે? જગત, લોકો, આખીયે સૃષ્ટિ, એ ચાલુ રહેવા દેવાનું છે? . . . અને એ દેખાઈ. . . અને હું એકદમ બધું સમજી ગઈ: આહ! આ વસ્તુનો લોકોએ ‘શાશ્વત નરક’ તરીકે અનુવાદ કરેલો છે. એ એ વસ્તુ છે. કોઈકને એ દર્શન થયેલું છે.

અને બધાં જ સાધનો — કે જેને આપણે કૃત્રિમ કહી શકીએ, જેમાં નિર્વાણ પણ આવી જાય — એમાંથી બહાર આવવાનાં તમામ સાધનો સાવ અર્થ વિનાનાં છે. પોતાના જીવનનો ‘અંત લાવવા માટે’ પોતાની જાતને મારી નાખનાર એ કમચકકલ માણસથી શરૂ કરીને, અને આ વસ્તુ, સૌ મૂર્ખતાઓમાં સૌથી વધુ મોટી મૂર્ખતા છે, કેમ કે એ તો પરિસ્થિતિને ઊલટી વધારે ખરાબ કરી મૂકે છે. એ વસ્તુથી શરૂ કરીને છોક નિર્વાણ સુધી (કે જેમાં આપણે એવી કલ્પના કરીએ છીએ કે આપણે બહાર

નીકળી જઈ શકીએ છીએ), આ બધું, આ બધું જ સાવ અર્થ વિનાનું છે. આ બધાં સાધનો જુદા જુદા સ્તર પર આવેલાં છે. પણ તે તમામ કશા જ અર્થવાળા નથી. અને પછી, એ વસ્તુ બાદ, જે વખતે તમને એક શાશ્વત નરકની ખરેખર લાગણી થતી હોય તે વખતે, એકાએક. . . . (એ ચેતનાની એક અવસ્થા જ હોય છે, એ સિવાય એ કાંઈ જ હોતું નથી), એકાએક, ચેતનાની એક અવસ્થા, કે જેમાં બધું જ પ્રકાશ હોય છે, દીપ્તિ હોય છે, સુન્દરતા, સુખ, શુભ. . . . અને બધું જ ન વર્ણવી શકાય તેવું હોય છે. અને એ એ પ્રમાણે હોય છે: ‘લો, આમ છે’ અને પછી પફ! એ દેખાય છે અને પછી, છલાંગ! એ ચાલી જાય છે. અને પછી પેલી જોઈ રહેલી ચેતના, પોતાનો દબાવ મૂકે છે અને કહે છે: ‘હવે, બીજું પગલું.’ તો આ વસ્તુને, આ બધી વસ્તુઓની હાજરીને શરીર અનુભવતું હતું. . . . શરીરે ક્યારેય પણ, ક્યારેય પણ, પોતાના આખા જીવન દરમિયાન, આવી વેદના અનુભવી ન હતી, અને હમણાં પણ. . . .

એ વસ્તુ, એ વસ્તુ તે શું ઉચ્ચાલન છે? . . . મને ખબર નથી. પણ જે ઉકેલ છે તે શારીરિક છે — જરાકે માનસિક નહિ, પણ શારીરિક છે. મારે એ કહેવું છે કે આ એક છટકબારી નથી, એ અહીં રહેલો ઉકેલ છે. આ વસ્તુ મેં હલુ જ પ્રબળ રીતે અનુભવી હતી.

પણ શરીરને થોડાક હલુ મુશ્કેલીભરેલા કલાકો ગાળવા પડેલાં. અને એને માટે તો, હંમેશાં, બધું સરખું જ રહે છે, એ કહે છે: ‘ભલે, થવા દો,’ એ વિખેરાઈ જવા માટે તદ્દન તૈયાર છે અથવા . . . એવો કોઈ પ્રશ્ન નહોતો. પ્રશ્ન હતો, ઈલાજ કેવી રીતે ઝીલવાનો તે જાણવું . . . અને એ ઈલાજ કઈ રીતનો છે? — આપણાં સાધનો દ્વારા એ વાત કરી શકાય તેમ નથી.

પણ એટલા માટે એ કાંઈ ઢંકાયેલું કે છુપાયેલું કે એવું એવું કાંઈ નથી: એ અહીં જ છે. શા માટે? આખીયે પરિસ્થિતિમાં એવું શું છે કે જે તમારામાંથી એ ઉકેલને જીવનમાં ઉતારવાની શક્તિ લઈ લે છે. મને ખબર નથી, પણ એ ત્યાં છે, એ ત્યાં છે. અને બાકીનું બીજું બધું, કે જેમાં મૃત્યુ અને બીજું બધું પણ આવી જાય, સાચેસાચ એક અસત્ય બની જાય છે, એટલે કે એવી કોઈ વસ્તુ, કે જેનું અસ્તિત્વ જ નથી.

હા, એ ઝબ્બાને ઉતારી નાખવાનો છે.

વસ્તુ માત્ર એટલી જ હોત તો તો કાંઈ જ વાત રહેતી નથી.

ના, મારું એમ કહેવું છે કે આ બધું, આ ભ્રાંતિ એક ઝબ્બા જેવી છે અને એ ઝબ્બાને પૃથ્વી ઉપરથી લઈ લેવાનો છે.

હા, વસ્તુ એ છે. હા, વસ્તુ એ છે! પણ આ શું માત્ર પૃથ્વીની જ વાત છે? મને ખબર નથી. એ જોવા માટે લોકો ઉપર જઈ રહ્યા છે!

હું જે કાંઈ જાણું છું, મને જે છાપ પડેલી છે તે એ છે કે એ વસ્તુ અહીં એકાગ્ર બની ગયેલી છે. એકાગ્રતા અહીં બનેલી છે, કામ અહીં રહેલું છે. એમ પણ બને કે . . આખી સૂર્યમાળા, પણ હું એ જાણતી નથી.

(મૌન)

પણ આપણે એમાંથી એકલા નીકળી જઈ શકતા નથી.

હા! . . . માતાજી, તે દિવસે આપે કંઈક કહ્યું હતું. આપે કહેલું: 'આપણે હવે આપણી સ્થિતિ નક્કી કરી લેવાનો સમય આવી ગયો છે.' આપે કહેલું: 'શરીરે, એના પક્ષે, પોતાની સ્થિતિ નક્કી કરી લીધી છે,' પણ અત્યાર સુધી આપ એ વસ્તુ કરવા માટે બીજાઓને ધક્કો મારવાની હિંમત નહોતાં કરતાં, અને આપે કહેલું: 'હવે આપણે આપણી સ્થિતિ નક્કી કરી લેવાનો સમય આવી ગયો છે.'

હા, હું એમ માનું છું.

પણ 'પોતાની સ્થિતિ નક્કી કરી લેવી' એનો અર્થ આપ શો કરો છો?

એ કે, આ ચેતના કે જેમાં શરીર અત્યારે રહે છે તે અને એ બધું અવાસ્તવિક છે.

શરીરને જો પૂછવામાં આવે તો તે કહેશે: 'મને ખબર નથી કે હું જીવતું છું કે નહિ, મને ખબર નથી કે હું મરેલું છું કે નહિ.' કારણ કે સાચેસાચ એ એ સ્થિતિમાં છે. કેટલીક મિનિટો દરમિયાન એને સાવ એવી જ લાગણી રહે છે કે પોતે મરેલું છે; બીજી ક્ષણોમાં એને એવી લાગણી રહે છે કે પોતે જીવતું છે. વસ્તુ એ પ્રમાણે છે. અને એ એમ અનુભવે છે કે વસ્તુનો આધાર સંપૂર્ણપણે. . . આપણે સત્ય જોઈએ

છીએ કે નથી જોતા તેના ઉપર રહે છે.

(મૌન)

એ શેના ઉપર આધાર રાખે છે? . . .

(મૌન)

બીજાઓ કહે છે અથવા તો લખે છે કે અનુભવે છે તે પ્રમાણે, મેં એ જોયું છે કે માનવજાતિની વિશાળ બહુ સંખ્યાને મોટામાં મોટો ડર એ લાગે છે કે, એ એક મહા અસત્ય છે અને સર્વ વસ્તુઓ એના તરફ જઈ રહી છે. હું એવા માણસોને જાણું છું (એમણે મને લખેલું છે) કે જેમને હમણાં હમણાં જ ભયંકર ડર લાગી ગયો હતો, કેમ કે એકાએક એમને બળબરીથી પકડમાં લેવામાં આવ્યા હતા, કોઈક વસ્તુ તેમને અડવા લાગી હતી: જીવનની અવાસ્તવિકતાનું દર્શન. આ વસ્તુ આપણે જે રસ્તે જવાનું છે તે કેટલો વિશાળ છે તે બતાવી આપે છે. એનો અર્થ એ છે કે કોઈ નજીકના ઉકેલની તમામ આશા એ બાલિશતા જણાય છે. સિવાય કે વસ્તુઓ કોઈ બીજો વળાંક લે.

માનવજાતિ અત્યાર લગી જે ગતિને અનુસરતી રહી છે એને જ તેણે અનુસરવાની હશે તો તો તેને સૈકાના સૈકા અને સૈકા લાગશે તો પછી અતિમાનવ એ હજી પણ માત્ર એક અવસ્થા જ રહેશે અને તે પછીથી બીજી ઘણી વસ્તુઓ આવશે. . . .

હું જ્યારે જ્યારે એનો વિચાર કરું છું, ત્યારે મને હંમેશાં એવી લાગણી થાય છે કે આનો એકમાત્ર ઉકેલ એ છે કે આપનું શરીર તેજોમય બની જવું જોઈએ, દરેકને દેખી શકાય તેવું, પછી આખું જગત તે જોવાને આવી શકશે — આવો અને ભગવાનને જુઓ, કેવું લાગે છે!

(માતાજી હસે છે), એ ખરેખર બહુ સગવડભરેલું થઈ પડશે!

લોકોના બધા ખ્યાલોમાં એવી તો ઊલટપલટ થઈ જશે.

હા, ખરેખર! એ એટલું બધું સગવડભરેલું થઈ જશે. પણ એ પ્રમાણે થશે ખરું? એ બાબતમાં, ખરેખર, હું તમારી સાથે પૂરેપૂરી સંમત થાઉં છું! અને મને તો ખૂબ જ આનંદ થાય કે એ પછી ભલે કોઈ પણ હોય, એ હું જ હોઉં એવી મને

જરા પણ ઈચ્છા નથી.

આવો, અને પ્રભુનાં દર્શન કરો, કેવું લાગે છે!

હા, કેવું લાગે છે! (માતાજી લાંબા સમય લગી એકધારી નજરે જોઈ રહે છે.)

વાર્તાલાપ - ૪૧

૪ જૂન, ૧૯૬૯

તમે મારી પાસેથી છેલ્લે ગયા તે પછી મેં એ વસ્તુનો ખૂબ જ વિચાર કર્યો, આખો દિવસ . . . એ એક (તેજોમય શરીર) અદ્ભુત ઉકેલ છે એ વસ્તુમાં કોઈક અર્થ તો છે જ. તમે જ્યારે એ વસ્તુ કહી ત્યારે એકાએક કોઈક વસ્તુ સઘન બની ગઈ* પરંતુ એમાં કોઈ અંગત ભાવ ન હતો . . . શરીરને કશું જ જોઈતું ન હતું, કશું જ જોઈતું ન હતું, શરીરને એ (તેજોમય શરીર) બનવાની કોઈ મહત્ત્વાકાંક્ષા નથી કે કોઈ ઈચ્છા નથી કે અભીપ્સા પણ નથી, પરંતુ એ વસ્તુ બને તેની શક્યતામાં તે માત્ર એક રીતનો આનંદ અનુભવતું હતું. એ જો થાય, તો પછી એ કોણ હશે કે ક્યાં કે કઈ રીતે થાય તેનું કોઈ મહત્ત્વ નથી, માત્ર એ થઈ જવું જોઈએ. અને એ વસ્તુ મેં બહુ જ ધ્યાનપૂર્વક તપાસી: એક ક્ષણ માટે પણ શરીરને એવો વિચાર નહિ આવેલો: એ આ હોવું જોઈએ (માતાજી પોતાની ચામડીને પોતાની આંગળીઓ વડે ચીમટી ભરે છે), તમે સમજ્યાને? વાત એટલી જ હતી: આ અવતાર, આ આવિર્ભાવ થઈ જવા દો — કોઈ એક માણસની કે બીજાની, કોઈ એક સ્થળની કે બીજાની પસંદગી, ના, એવું કશું જ ન હતું: એ વસ્તુ પોતે જ અદ્ભુત ઉકેલ રૂપ હતી. એટલું જ.

એટલે ચેતનાએ અવલોકન કરવા માંડ્યું: આ શરીરમાં એવું બનવા માટે જો કોઈ વસ્તુ ‘અભીપ્સા’ કરતી હશે: તો એ સાબિત થશે કે આ કામ તે એનું નહિ હોય.

* ખરેખર, માતાજી લાંબા વખત સુધી ‘એકધારી નજરે’ જોઈ રહ્યાં હતાં, અને તે કેવા ભાવથી જોતાં હતાં એ તો જાતે જોઈએ તો જ માની શકાય તેવું હતું, અને શિષ્યને એમ લાગેલું કે જાણે એક તેજોમય શક્તિનો ઘોઘ નીચે ધસી આવી રહ્યો છે.

પછી પેલું અદ્ભુત સ્મિત આવ્યું (એ કેવી રીતે વર્ણવવું તેની મને ખબર નથી), એ પ્રમાણે એ આવ્યું, ચાલી ગયું અને કહી ગયું: (એને તદ્દન બાળકના જેવી ભાષામાં કહી શકાય) ‘એ તારું કામ નથી!’ બસ. વાત ત્યાં પૂરી થાય છે. પછી મેં એને વિષે વધુ વિચાર કર્યો નથી. ‘તારું કામ નથી’ એ અર્થમાં કે, તારે એની સાથે કોઈ લેવાદેવા નથી: એ આ હોય કે પેલું કે પેલું, એ તારું કામ નથી. બસ એટલું જ.

પણ જે વસ્તુ શરીરનું કામ બની ગઈ છે — એટલી તો તીવ્ર રીતે કે જેને શબ્દોમાં કહી શકાય તેમ નથી — તે એ છે: ‘તું, તું, તું, તું. . . .’ કોઈ શબ્દ એનું ભાષાંતર કરી શકે તેમ નથી; એક જ શબ્દ વાપરવો હોય તો, ભગવાન: એ જ બધું છે, એ જ બધા માટે છે — ખાવું: ભગવાન; ઊંઘવું: ભગવાન; દુઃખ વેઠવું: ભગવાન; અને એમ વધુ ને વધુ (માતાજી બંને હાથ ઉપરની દિશામાં ઊંચા કરે છે). એક રીતની અચલતાપૂર્વક, સ્થિરતાપૂર્વક.

વાર્તાલાપ - ૪૨

૧૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૬૯

દરેક વસ્તુઓને એક જ ઝપાટે તદ્દન ખાલી કરી દેવી એ ખોટું છે?

ઓહ! ના! ઓહ! ના!

મેં મારી જાતને ઘણી વાર પૂછ્યું છે કે હું જે રીતે વર્તું છું તે બરાબર છે. મારી રીત એવી છે કે હું આપોઆપ બધી વસ્તુઓને વાળીઝૂડીને તદ્દન ખાલી કરી દઉં છું. અને પછી ઊર્ધ્વમાં રહેલ કોઈ વસ્તુ પ્રત્યે ઉપરની બાજુએ વળું છું અને તદ્દન નીરવ અને અશ્લુબ્ધ બની રહું છું.

હા, એ સારામાં સારી રીત છે, એથી વધુ સારું કાંઈ ન હોઈ શકે.

હું એ જ વસ્તુ હર પળે કરી રહી છું.

જો કોઈ ફક્ત એમ કરી શકે તો! સર્વ બાજુએથી એ આમ આવે છે (જાણે કે મોજાં ચઢી આવતાં હોય તેવો અભિનય).

(થોડાક સમય પછી,
જગતની પરિસ્થિતિ વિષે.)

છેવટે, મને પૂરી ખાતરી થઈ છે કે આ બધા ગૂંચવાડા એટલા માટે ઊભા થયેલા છે કે જેથી આપણે, એકેએક કરીને આપણા દિવસોનું નિર્ગમન કરી શકીએ. એટલે કે, શું થઈ શકે, શું થશે, તે બધામાં પહેલેથી ધારણાઓ બાંધી ન રાખીએ, ફક્ત રોજરોજ પોતાને જે કરવાનું હોય તેમાં જ ધ્યાન આપીએ. બધા જ વિચારો, પૂર્વ નિર્મિત યોજનાઓ અને ગોઠવણો વડે તો ખૂબ ગેરવ્યવસ્થા ઊભી થવામાં મદદકર્તા નીવડે છે.

શક્ય હોય ત્યાં સુધી મિનિટે મિનિટ કરીને જીવવું, આવા બની રહેલું (ઊર્ધ્વ પ્રત્યે નિર્દેશ), જે જે ક્ષણે જે વસ્તુ કરવાની હોય તેના ઉપર જ લક્ષ આપવું અને પછી સર્વસ્વરૂપિણી ચેતનાને નિર્ણય કરવા દેવો આપણી પાસે વિશાળમાં વિશાળ દૃષ્ટિ હોય તે છતાં પણ આપણે કદી પૂર્ણ જ્ઞાન પામી શકતા નથી: આપણે વસ્તુઓને કેવળ આંશિક સ્વરૂપમાં — તદ્દન આંશિક સ્વરૂપમાં જાણી શકીએ છીએ. એટલે આપણું ધ્યાન આમતેમ ખેંચાયા કરે છે અને છતાં બીજી વસ્તુઓનું પણ અસ્તિત્વ હોય છે. જે વસ્તુઓ ભયંકર અને નુકસાનકારક હોય છે, તેમને જ અગત્ય આપવાથી આપણે ફક્ત તેમના બળમાં વધારો કરીએ છીએ.

(શ્રી માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

જ્યારે તમારી ઉપર આવાં અવ્યવસ્થા અને ગૂંચવાડાનાં દૃશ્યોનું આક્રમણ થાય ત્યારે તમારે એક જ વસ્તુ કરવાની હોય છે, તમારે એવી એક ચેતનામાં પ્રવેશ કરવો જ્યાં તમે એક જ સ્વરૂપ, એક જ ચેતના, એક જ શક્તિને જોઈ શકો — આ સર્વ વસ્તુઓ એ એકતામાં જ ચાલી રહી છે, અને આપણાં બધાં નજીવાં સૂક્ષ્મ દર્શનો, જ્ઞાનો અને તુલનાઓ એ બધું કશી વિસાતનાં નથી. જે સર્વોપરી ચેતના છે તેની સરખામણીમાં તેઓ માત્ર રજ જેટલાં છે. માટે જો તમારામાં અલગ અલગ વ્યક્તિત્વોના વિષે સહેજ પણ ખ્યાલ હોય તો તમે જોઈ શકશો કે એનું કારણ એ હતું કે અભીપ્સાને સ્થાન હોય, અભીપ્સાનું અસ્તિત્વ હોય, આ આત્મસમર્પણ અને આત્મ-દાન અને વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધાને સ્થાન પ્રાપ્ત થાય. અને ખરું જોતાં તો વ્યક્તિત્વોનું ઘડતર એટલા જ માટે થયેલું અને તમે જેમ જેમ પૂર્ણ સત્યનિષ્ઠા અને તીવ્રતા સાથે અપનાવી શકશો બસ, એટલાની જ જરૂર છે.

ફક્ત એટલાની જ જરૂર છે, એ જ ખરી વસ્તુ છે, એ વસ્તુ જ ટકી રહેશે,

બીજું બધું . . . કેવળ માયાજાળ છે.

ગમે તે પ્રસંગે એ જ વસ્તુ ખરી ઊતરે છે: જ્યારે તમારે કોઈ વસ્તુ કરવી હોય અને તમે તે કરી શકતા ન હો, તમારે ચાલવું હોય અને શરીર ચાલી શકે તેમ ન હોય. . . એ દરેક, દરેક પ્રસંગે, કેવળ એ જ, ક્ષત એ જ વસ્તુ કરવાની રહે છે: પરમ ચેતના સાથે સંપર્ક સાધવો, તેની સાથે એકરૂપ થઈ જવું, અને પછી રાહ જોવી.

ત્યારપછી જ દરેક પળે તમારે શું કરવું જોઈએ તેનો ચોક્કસ સંકેત તમને મળે છે — કરવું કે ના કરવું, કાર્ય કરવું કે સ્થિર રહેવું, બનવું કે ના બનવું તેનો પણ સંકેત મળે છે. આ પૂરતું છે. માત્ર આ જ એક ઉકેલ છે. તેમાં વધુ અને વધુ, વધુ અને વધુ વિશ્વાસ હોય છે; માત્ર આ જ એક ઉકેલ છે. બાકી બધું માત્ર બાલિશતા છે. અને સર્વે પ્રવૃત્તિઓનો, સર્વ શક્યતાઓનો, આ રીતે કરવાથી એક કુદરતી રીતનો ઉપયોગ થઈ શકે છે. એમાં સર્વ શક્યતાઓ રહેલી છે, બધું, સર્વ કાંઈ ત્યાં આવેલું છે. એમાં સર્વ સંવેદનો અને જ્ઞાન પણ છે — કેવળ વ્યક્તિગત અસંબદ્ધતાનો લોપ કરી દેવામાં આવેલો હોય છે. અને આ વ્યક્તિગત અસંબદ્ધતા એવી બાલિશ, એટલી બધી બાલિશ . . . મૂર્ખાઈભરી, અજ્ઞાનપૂર્ણ મૂર્ખતાવાળી હોય છે.

અને મને લાગે છે કે, મને એમ લાગે છે કે (શ્રી માતાજી હવાને સ્પર્શ કરે છે), આ ઉત્પાત, ઓહ, વાતાવરણમાં આ ઝંઝાવાત!

બિચારી માનવજાત.

(લાંબું મૌન)

એ સર્વ વસ્તુઓ એ શીખવવા માટે આવે છે કે મનુષ્ય જાતે, તેની ચેતનામાં, પ્રભુ પ્રત્યે પાછા વળવું જોઈએ . . . કેમ? કારણ કે એટલા માટે તો સૃષ્ટિનું નિર્માણ થયેલું છે.

(મૌન)

પરંતુ મારો પ્રશ્ન વ્યવહારુ બાબતનો છે: જ્યારે જ્યારે હું આ ખાલીપણું બનાવીને મારી જાતને ત્યાં બરાબર ઊર્ધ્વમાં જોડવા જાઉં છું . . . પેલી કોઈ વસ્તુ સાથે, ત્યારે મને એવું ભાન થાય છે કે મને કોઈ પણ વખતે સુનિશ્ચિત ઉત્તર મળતો નથી. ત્યાં એક એવી સઘન શક્તિ છે, એટલી બધી ગાઢ, અને પછી. . .

આહ! તમને કોઈ વાર ઉત્તર મળ્યો નથી?

હંમેશાં એવું જ બને છે, આ જે શક્તિ ત્યાં છે ત્યાં પસાર થવું અશક્ય. . . .

પછી?

દાખલા તરીકે, ગઈ કાલે, ધ્યાન દરમ્યાન પણ એમ જ બનેલું — હંમેશાં એમ જ થાય છે — આ જે વસ્તુ ત્યાં છે, સઘન અને શક્તિશાળી, તે કંઈ પણ કહેવા ઈચ્છતી નથી.

પરંતુ તમને એ વખતે કોઈ એવી લાગણી કેવી રીતે સમજાવવું તેની મને સમજ પડતી નથી કારણ કે એમાં આરામ નથી તેમ નથી કઈ રીતે કહેવું એ સમજાતું નથી; એ કોઈ એવી વસ્તુ છે જે કોઈ શબ્દો વડે તેને વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી, પરંતુ છેવટે તમે એનાથી તદ્દન સંતુષ્ટ બની રહો છો.

મને આરામની લાગણી થાય છે.

આહ!

હા, મને આસાએશ મળે છે એ તો ખાતરીબંધ વસ્તુ છે.

આહ! તો પછી એ બરાબર છે; એ, એ જ વસ્તુ છે. બીજી બધી વસ્તુઓ, સર્વ વસ્તુઓ, અર્થહીન છે.

હા. પરંતુ સાચી, યથાયોગ્ય સંવેદના કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરવી?

પરંતુ એ તો એ અવસ્થાની નીચે રહેલી હોય છે.

એ નીચે હોય છે?

એ નીચે હોય છે.

એ અવસ્થા હું અનુભવથી જાણું છું કે, એ એક એવી અવસ્થા છે જેમાં તમે આખી પૃથ્વીનું પરિવર્તન કરી શકો. તમે એમાં એક કરણરૂપ બની શકો — અને એમાં તમે પોતે એક કરણ છો તે વિષે અભાન પણ હો — પરંતુ એને લઈને તમે

(શક્તિનો પ્રવાહ કરણની આરપાર થઈને વહી આવતો હોય તેવો અભિનય) શક્તિનો પ્રક્ષેપ કરવાનું સાધન બની શકો (સાધનને કેન્દ્રમાં રાખીને, તેમાંથી સર્વ દિશાઓમાં શક્તિઓનો સંચાર થતો હોય તેવો નિર્દેશ કરતો અભિનય). મગજ તો તદ્દન, બિલકુલ નાનકડું છે, નહિ? — જ્યારે એ ઘણું મોટું હોય છે ત્યારે પણ, આ વસ્તુને સમજી શકવા માટે તો એ નાનું પડે છે, એટલે જ પછી મનમાં ખાલીપણાના ગાળા આવે છે અને આ વસ્તુ બને છે.

અને ત્યારે તમે જુઓ છો કે અત્યારે તમે જે નાનકડા જીવનના પ્રતિનિધિરૂપ છો, તેની જરૂરિયાતો આપોઆપ આવીને જતી રહે છે અને તમે આપોઆપ જે મિનિટે જે વસ્તુ બહાર કરવાની હોય છે તે કરો છો; . . . કશી ગણતરી નહિ, કોઈ તર્ક નહિ, કોઈ નિર્ણય નહિ, કોઈ નહિ, ફક્ત આમ જ (કરણની મારફત શક્તિનો પ્રવાહ વહેવાનો અગાઉ જેવો જ અભિનય).

મને પોતાને એવો અનુભવ થયેલો છે કે જ્યારે શરીરમાં કોઈ ગરબડ ઊભી થઈ હોય (કોઈ દુઃખાવો, કોઈ રીતની અસ્વસ્થતા કે કોઈ ભાગ બરાબર કામ ન કરતો હોય) ત્યારે જો તમે આવી અવસ્થામાંથી પસાર થાઓ, તો એ ગરબડ તમને છોડીને — ચાલી જાય છે, અલોપ થઈ જાય છે. ઉગ્ર પીડાઓ પણ તદ્દન અદૃશ્ય થઈ જાય છે, એ કેવી રીતે બને છે તેની મને ખબર નથી! આહ! એ જતી રહે છે.

અને લોકો સાથેના સંપર્કની બાબતમાં અને જીવનની વસ્તુઓના સંપર્કની બાબતમાં, આપણે એક બાળકના જેવી સરળતા રાખવી. એટલે આપણે કશા પણ તર્ક-વિતર્ક કર્યા વિના . . . કામ કર્યે જવું.

હા, તો વાત એમ છે. તમે જે અવસ્થાનું વર્ણન કરો છો તે અવસ્થામાં હંમેશાં રહેવા માટે હું પ્રયત્ન કરી રહી છું, એવી રીતે કે, ગમે તેમ થાય, પણ હંમેશાં — અને હંમેશાં, એમાં કશો અપવાદ રાખ્યા વિના — જો કોઈ કરવાનું હોય તો, એ વસ્તુ આ રીતે જ થાય તેમ કરવું.

હું બીજું કોઈ કહી શકું તેમ નથી. એમ જ છે.

મારા લક્ષ્યમાં આવ્યું છે કે જુદા જુદા પ્રસંગે અને જુદા જુદા લોકો સાથે હું જુદી જુદી રીતે વર્તું છું, અને અનુભવ પણ જુદી જુદી રીતનો થાય છે — એ બધું એ જ વસ્તુ છે, એ જ રીતે બને છે (કશી હિલચાલ કર્યા વિના ઊર્ધ્વ પ્રત્યે નિર્દેશ).

આપણે ફક્ત એવી અવસ્થાએ પહોંચવું જોઈએ જેમાં, સ્વાભાવિકપણે જ કોઈ પસંદગી, કોઈ કામના કે કોઈ ગમા-અણગમાની લાગણી, કંઈ પણ ન હોય — એ બધું તો ક્યારનુંય જતું રહેલું છે.

અને સૌથી ખાસ અગત્યની વસ્તુ એ કે, ભય ન રાખવો — આ ખાસ વસ્તુ છે. સૌથી જરૂરની વસ્તુ એ છે.

વાર્તાલાપ - ૪૩

૧ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૯

(ઉપરના ૨૬ ઓગસ્ટ, ૧૯૫૩ના પ્રેમ વિષેના વાર્તાલાપ અંગે.)

માતાજી, પ્રેમની આ જે શક્તિ આવતી હોય છે — એ કદી કદી આવતી હોય છે, આપણે સાચી રીતે પ્રેમ કરતા હોઈએ છીએ — પણ એ શક્તિને આપણે શા માટે સતત જાળવી રાખી શકતા નથી?

એને ધારણ કરવાની આપણામાં શક્તિ હોવી જોઈએ!

હું પણ એમ જ ધારું છું, આપણે એને ધારણ કરી રાખવી જોઈએ, પણ આપણે એ કરી શકતા નથી.

બેટા. . . . એ શક્તિ તો અહીં સતત, સતત આવી રહેલી છે, શરીર ભલે ગમે તે કામ કર્યા કરતું હોય — લોકોને મળવાનું કામ હોય કે એ એના પોતાના કામમાં ડૂબેલું હોય કે એ ઊંઘતું હોય — એ શક્તિ તો હંમેશાં, હંમેશાં, હંમેશાં રહેલી જ છે. સભાન રીતે, રણઝણતી હું કહું છું, ‘એ શક્ય છે’; એ લકીકત છે. માત્ર એટલું કરવાનું રહે છે કે . . . સામાન્ય રીતે જે વસ્તુ રોકી રાખતી હોય છે તે એ છે કે મોટા ભાગના માણસોની શારીરિક ચેતના ખૂબ જ અંધકારમય હોય છે. એ ચેતના ખૂબ જ સ્થૂલ પ્રકારની જરૂરિયાતો, ઈચ્છાઓ, પ્રત્યાઘાતોની બનેલી હોય છે, પરંતુ જે વસ્તુ કરવાની છે તે એ છે કે કોષોની અંદર પ્રભુ પ્રત્યે પ્રેમ જાગૃત કરવો જોઈએ, અને કોષો

એક વાર પ્રભુને પ્રેમ કરતા થઈ જાય પછી હંમેશાં એ જ પ્રમાણે રહે છે અને એ સ્થિતિ બદલાતી નથી, એ કદી બદલાતી નથી. એ કોઈ પણ માનસિક કે પ્રાણની ક્રિયા કરતાં પણ ઘણી વધારે સતત હોય છે; એ આવી હોય છે (માતાજી પોતાની બન્ને મુઠ્ઠીઓ બંધ કરે છે), એ બદલાતી નથી હોતી. કોષો બધો વખત આવા જ હોય છે, આ સ્થિતિમાં, પ્રભુ સાથે પ્રેમમાં. શારીરિક અંગે સૌથી વધુ ધ્યાન ખેંચનારી વસ્તુ એ છે કે એક વાર તે એક વસ્તુને શીખી લે છે પછી તેને તે કદી ભૂલતું નથી. કોષો, એક વાર તેઓ એ વસ્તુ શીખી જાય, આ આત્મ-સમર્પણ, પ્રભુને આ અર્પણ, આત્મસ્વાર્પણની આ જરૂર, પછી એને હંમેશાં એ કરવાનું આવડી જાય છે, એ વસ્તુ હવે પછી કદી બદલાતી નથી. એ સ્થિતિ સતત રહે છે, ચોવીસ કલાકમાંથી ચોવીસ કલાક, વિના અટક્યે અને દિવસ પછી દિવસ, અને એમાં કશો ફેરફાર થતો નથી; કોઈ વસ્તુ બરાબર ન હોય (દર્દ કે બીજું કાંઈ હોય) ત્યારે પણ, શારીરિકની સૌથી પહેલી ક્રિયા, પોતાની જાતને અર્પણ કરવી, પોતાની જાત આપી દેવી — આપોઆપ રીતે, એ રીતની હોય છે. આમાં ઊર્ધ્વ ચેતના વચ્ચે આવતી નથી, આ આપોઆપ થતું હોય છે, કોષોમાં આવી રહેલી ચેતના એ કરતી હોય છે. આ રીતે જે અસ્થિર હોય છે એ તો પ્રાણ અને મન હોય છે, (આડાઅવળી ગતિ) ખાસ કરીને, ખાસ કરીને, પ્રાણને હરેક રીતની વસ્તુઓમાં રસ હોય છે.

સ્વાભાવિક રીતે જ, એ બંને, પ્રાણ અને મન, પરસ્પર આધાર રાખતાં હોય છે: અહંકારનો નાશ થઈ જવો જોઈએ, અહંકારનું રાજ્ય ખતમ થઈ જવું જોઈએ. પણ સામાન્ય રીતે લોકો એમ માનતા હોય છે કે શારીરિક અહંકારનો નાશ કરવો શક્ય નથી; એ શક્ય છે એટલું જ નહિ, એ વસ્તુ કરવામાં આવેલી છે અને શરીર હરવાફરવાનું ચાલુ રાખે છે, એ ચાલ્યું ગયેલું નથી (એક નાની મુશ્કેલીભરી ક્ષણ આવી ગઈ પણ થોડીક અમસ્તી જ).

હવે કોષોને નવાઈ લાગે છે કે આરાધનાની ક્રિયા કર્યા વિના અસ્તિત્વમાં ચાલુ રહી જ શકાય કેવી રીતે. કોષો બધે એ જ પ્રમાણે બની રહેલા છે (તીવ્ર અભીપ્સાની ક્રિયા), બધે જ. એ બહુ રસિક વસ્તુ છે.

આપણે જ્યારે પ્રાણ અને મન સાથે કામ લેતા હોઈએ છીએ ત્યારે આંતરિક વિકાસમાં જે જે મુશ્કેલીઓ ઊભી થતી હોય છે, જૂની વસ્તુઓ પાછી તાજી થતી હોય છે અને એ બધું, હવે અહીં (આ શરીરમાં) સમાપ્ત થઈ ગયું છે, એ એ પ્રમાણેનું રહ્યું નથી.

વાર્તાલાપ - ૪૪

૧૮ ઓક્ટોબર, ૧૯૬૯

એક સંપૂર્ણ સાક્ષાત્કારને માટે તો સારુંયે સ્વરૂપ પ્રકાશિત થઈ જવું જોઈએ, પરંતુ સાક્ષાત્કારનો આરંભ કરવા માટે જેમાં મન બહુ વિકાસ ન પામ્યું હોય તેવું શરીર કદાચ વધારે સહેલું પડે આપણે લોકો જેઓ મનની વધુમાં વધુ શક્યતાઓ સુધી પહોંચી ગયા છીએ, તેઓ મનના આ વધુમાં વધુ વિકાસમાં થઈને પછી આગળ વધેલા છીએ: મને જ્યારે પોતાનો વધુમાં વધુ વિકાસ કરી લીધો ત્યાર પછી જ તેણે પોતાની ગાદી ખાલી કરી આપેલી; અને પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર માટે આ વસ્તુ ઘણી સારી છે. પણ સામાન્ય રીતે શરીર મનને તાબે રહેવાને ખૂબ જ ટેવાયેલું છે, એ રૂપાંતર માટે જોઈએ તેટલું મુલાયમ રહેલું નથી. અને એટલા માટે જ મારા મનને વિદાય કરી દેવામાં આવેલું છે પરંતુ આ પદ્ધતિ એવી છે કે એને બીજાઓ એનું અનુસરણ કરે તેવું પ્રોત્સાહન આપી શકાય તેમ નથી. કેમ કે એમાં તો દસમાંથી નવ જણ તો મૃત્યુ જ પામી જાય તેમ છે.

મન?

મન જો ચાલી જાય તો.

આપ એમ માનો છો કે હું મરી જઈશ?

મન અને પ્રાણ.

હા, પ્રાણની વાત હું સમજું છું, પણ આપ જો મારા મનને દૂર કરી આપો તો

ના ના, બેટા, એ કરવાની હું ના પાડું છું: (માતાજી હસે છે). ના, એણે મને પોતે ગાદી છોડી દેવી જોઈએ.

શરીરમાં પહોંચવાને માટે શક્તિ ઝડપથી પસાર થઈ શકે તે માટે ખૂબ જ મોટી નિષ્ક્રિયતાની જરૂર રહે છે. હું એ જોઉં છું કે, જ્યારે જ્યારે શરીરના એક કે બીજા ભાગ ઉપર કામ કરવા માટે દબાણ આવતું હોય છે ત્યારે એ ભાગ સાવ નિષ્ક્રિય બનવા લાગે છે. . . . અને એ 'તમસની સંપૂર્ણતા' હોય છે, સમજ્યા છો ને? તમસ જે વસ્તુને અપૂર્ણ રીતે રજૂ કરે છે તેનું એ સંપૂર્ણ રૂપ હોય છે એ કોઈક એવી વસ્તુ છે કે તેને પોતાની કોઈ ક્રિયા હોતી નથી. જે લોકોનું મન ખૂબ જ વિકાસ

પામેલું હોય છે તેમને માટે આ વસ્તુ તો ખૂબ જ મુશ્કેલ હોય છે, ખૂબ જ મુશ્કેલ. કેમ કે સારુંયે શરીર મનની વસ્તુને ઝીલવાની આ અવસ્થામાં રહેવા માટે આખીયે જિન્દગી સુધી કામ કરતું રહેલું હોય છે, એમાંથી શરીરની આજ્ઞાધીનતા, નિષ્ક્રિયતા ઈ. રચાતું હોય છે, અને એ જ વસ્તુને મટાડી દેવાની હોય છે.

કેવી રીતે સમજાવવું? . . . મન દ્વારા જે વિકાસ થાય છે તેમાં સારુંયે સ્વરૂપ, અત્યંત સ્થૂલ સ્વરૂપ પણ, સતત રીતે અને વ્યાપક રીતે જાગૃત બની રહેતું હોય છે. એ જાગૃતિના પરિણામે પછી નિદ્રાથી સાવ ઊલટી જ એવી કોઈ વસ્તુ પણ બની આવતી હોય છે. અને પેલી પરમ મહાશક્તિને ઝીલવા માટે તો, આથી ઊલટું, અક્રિયતાને મળતી આવતી હોય તેવી વસ્તુ આપણામાં હોવી જોઈએ — નિદ્રાની અક્રિયતા, પરંતુ એકદમ નરી સભાન એકદમ સભાન. આ બેમાં રહેલો ભેદ શરીર પોતે અનુભવે છે. એ ભેદ શરીર એટલો બધો તો અનુભવે છે કે . . . દાખલા તરીકે, સાંજના વખતે હું લંબાઈને સૂઈ જાઉં છું અને એ સ્થિતિમાં હું ચાલુ રહું છું: કલાકો સુધી હું એ પ્રમાણે સૂતેલી રહું છું, અને થોડા વખત પછી હું જો સામાન્ય ઊંઘમાં ચાલી જાઉં છું, તો મારું શરીર એક ભયંકર વેદના સાથે જાગી જાય છે! અને પછી શરીર પાછું પોતાને પેલી અવસ્થામાં મૂકવા લાગે છે. આ વેદના, આ, મને અવારનવાર થતી રહે છે — અને તે સાચા વલણમાં પાછું પહોંચી જાય એટલે તરત જ વેદના જતી રહે છે અને એ એક અક્રિયતાની અવસ્થા હોય છે, પરંતુ નરી સભાન અવસ્થા. ‘અક્રિયતા,’ એને કેવી રીતે કહેવું તે મને ખબર નથી પડતી. . . . પરંતુ તે અક્રિયતામાં રહેલા તમસ કરતાં લગભગ ઊલટી જ વસ્તુ હોય છે.

અને આ વસ્તુમાંથી મને હમણાં સમજાતું જાય છે કે સૃષ્ટિનો પ્રારંભ તમસથી શા માટે થયો હતો. એટલે, એ અવસ્થા પાછી ફરીને શોધી લેવાની રહી હતી (માતાજી એક ખૂબ મોટો વળાંક ચીતરી બતાવે છે), ચેતનાની બધી અવસ્થાઓમાંથી પસાર થઈ ગયા પછી. અને આ વસ્તુએ આપણને . . . (હસતાં હસતાં) આપણે માટે, મજાનો ગોટાળો કરી આપ્યો છે! પણ આ વસ્તુ જ્યારે હેતુપૂર્વક કરવામાં આવે છે, ત્યારે પછી એ ગોટાળો રહેતી નથી.

મને તો ઘણી વાર એ રીતની મુશ્કેલી પડે છે કે અભીપ્સાની અંદર સક્રિય બનવાની પણ જરૂર લાગે છે.

હા, હા.

મને એમ થાય છે કે મારે સક્રિય રીતે અભીપ્સા કરતાં

અટકવું ન જોઈએ. ઘણી વાર હું એ પ્રમાણે બધું સરસ રીતે મૂકી દઈ શકું છું, કાંઈ પણ હાલ્યાચાલ્યા વિના પણ

હા, પણ પછી અભીપ્સા આવી જાય છે.

મને અભીપ્સાની પ્રવૃત્તિની જરૂર અનુભવાય છે.

હા, તમસની સામે કામ કરવા માટે. કારણ કે હજી પણ આપણી પાસે તમસનો વારસો રહેલો છે.

પણ તો, આવી સ્થિતિમાં શું કરવું જોઈએ? શું બધું સપાટ થઈ જવા દેવું જોઈએ કે પછી આ સક્રિય અભીપ્સાની અંદર લાગી રહેવું જોઈએ? એ સાથેસાથ સક્રિય અભીપ્સા હોય છે.

એ કહેવું મુશ્કેલ છે, કેમ કે મને ખાતરી થઈ ગઈ છે કે દરેક માણસને તેનો પોતાનો રસ્તો હોય છે, પરંતુ આ શરીરને માટે, આ સક્રિય અભીપ્સા હોવી એ જ રસ્તો છે.

સક્રિય અભીપ્સા હોવી? હા, પણ તો પછી એ અક્રિયતા નથી રહેતી.

આ કેવી રીતે કરવું એ વસ્તુ એને, આ શરીરને, મળી આવી છે, એનાં સાધન સમજાયાં છે.

એ બંને એકીસાથે, બંનેનું મિલન?

હા, એ ભેગાં છે. એ મેળવવામાં જ શરીરને સફળતા બની આવી છે: એક સંપૂર્ણ નિષ્ક્રિયતા અને તીવ્ર અભીપ્સા. જ્યારે અક્રિયતાની સાથે અભીપ્સા હોતી નથી ત્યારે શરીર એક ભયંકર વેદનામાં ઊતરી પડે છે અને તે એને તરત જ જગાડી દે છે. તો, એ એક તીવ્ર અભીપ્સા હોય છે. અને તે નરી અક્રિય હોય છે, અંદરની બાજુએ અક્રિય, જાણે કે બધા જ કોષો અક્રિય બની ગયા હોય એ પ્રમાણે થવું જોઈએ. આપણે જેને તીવ્ર અભીપ્સા કહીએ છીએ તે અતિમાનસ આંદોલન હોવું જોઈએ. એ દિવ્ય આંદોલન હોવું જોઈએ, સાચું દિવ્યઆંદોલન. મને પોતાને મેં આ વસ્તુ ઘણી વાર કહેલી છે.

પરંતુ જો, એકાદ મિનિટ માટે પણ શરીર તમસની અવસ્થામાં — અભીપ્સા

વિનાની અક્રિયતામાં — પડી જાય તો એ એક એવી વેદનાથી જાગી જાય છે, કે જાણે પોતે મરી જવાનું છે! તમે સમજ્યા ને? એટલી હદ સુધી વાત જાય છે. એને માટે, અક્રિયતા એટલે. . . . હા, એને એમ લાગે છે કે ઊંચામાં ઊંચું આંદોલન, સાચી ચેતનાનું આંદોલન, એટલું બધું તો તીવ્ર હોય છે કે એ અક્રિયતાના તમસના સરખું જ હોય છે — એ તીવ્રતા (આપણને) દેખાય તેવી હોતી નથી. આ તીવ્રતા એટલી બધી તો મોટી હોય છે કે, આપણા માટે તે તમસના જેવી જ હોય છે.

આ વસ્તુ સ્થાપિત થઈ રહી છે.

આ વસ્તુએ મને સમજણ પાડી છે કે (કેમ કે હવે શરીર પોતે સમજે છે) આ વસ્તુએ શરીરને સર્જનની પ્રક્રિયા સમજાવી છે આપણે લગભગ એમ કહી શકીએ કે એ વસ્તુની શરૂઆત પૂર્ણતાની એક અવસ્થાથી શરૂ થઈ, પણ તે અભાન અવસ્થા હતી. અને તેણે અભાન પૂર્ણતાની આ અવસ્થામાં થઈને સભાન પૂર્ણતાની અવસ્થામાં પહોંચવાનું રહે છે, અને એ બેની વચ્ચે એ અપૂર્ણતા બની રહે છે. શબ્દો તો મૂર્ખ જેવા છે, પણ તમે સમજો છો.

(મૌન)

જાણો કે લાગણી એવી રહે છે કે આપણે સમજણના ઉંબર પર આવ્યા છીએ. અને એ સમજણ માનસિક નથી હોતી, જરા પણ નહિ, જરા પણ નહિ, (માનસિક સમજણ તો આપણને હોય છે જ, પણ એ તો કશું જ નથી, કશું જ નથી, એ તો મીઠું છે). એ સમજણ તો જિવાતી હોય છે. અને તે મન પાસે હોઈ શકતી નથી, — નહિ જ. અને આપણને એમ થાય છે કે માત્ર શરીર જ — કે જે ઝીલી શકતું હોય છે, ખુલ્લું હોય છે, કાંઈ નહિ તો થોડુંઘણું રૂપાંતર તો પામેલું હોય છે — એ સમજણને પામી શકે તેમ છે. સૃષ્ટિને સમજવા માટે, આપણે જેને સૃષ્ટિ કહીએ છીએ તેને: શા માટે અને કેવી રીતે, એ બે વસ્તુઓ હોય છે. એ વસ્તુ જરા પણ વિચાર કરીને મેળવવાની હોતી નથી, એ અનુભવથી મેળવવાની હોતી નથી: એ એક જીવવાની રીતે મળી આવતી વસ્તુ છે અને એ જ એક જાણવા માટેનો માત્ર રસ્તો છે એ એક ચેતના છે.

પણ તમે જાણો કે, આ સમજણ જ્યારે આવે છે — એ આવે છે અને ત્યારે પછી એ આવી બની જાય છે (એક તેજોમય કુગાવો બતાવવાની ક્રિયા), એ આના જેવી આવે છે અને પછી ઓછી થઈ જાય છે, અને પાછી આવે છે અને પાછી ઓછી

થઈ જાય છે: પણ એ જ્યારે ખરેખર આવે છે, ત્યારે એ એવી તો દેખાઈ આવે તેવી હોય છે, એવી તો સાદી હોય છે કે આપણને સવાલ થાય છે કે આપણે એને પહેલાં કેમ જાણી શક્યા ન હતા!

એમાં હજી વધારે વખતની જરૂર છે . . . કેટલો, મને ખબર નથી. પણ સમયનો ખ્યાલ એ પણ એક ખૂબ જ યથેચ્છ રીતની વસ્તુ છે.

આપણે આપણા બધા અનુભવોને હંમેશાં ચેતનાની જૂની અવસ્થામાં ઘટાવવા માગતા હોઈએ છીએ, અને એનું જ તો દુઃખ છે! આપણે માનીએ છીએ કે એ કરવું જરૂરનું છે — અને એ જ ગૂંચળાવી નાખે તેવી વસ્તુ છે. એ ભયંકર રીતે વિલંબ ઊભો કરે છે.

(મૌન)

અને બધું જ, બધું જ, માણસોએ જે કાંઈ કહેલું છે, એમણે જે કાંઈ લખ્યું છે, એમણે જે કાંઈ શીખવ્યું છે તે બધું જ એ કહેવાની માત્ર એક રીત છે. એમાં પોતાની વાત સમજાવવાનો જ માત્ર પ્રયત્ન હોય છે, પરંતુ એ તો અશક્ય છે. અને આપણે જ્યારે વિચારીએ છીએ (હસતાં હસતાં) કે આપણે આટલી બધી સાપેક્ષ વસ્તુઓ માટે કેટલું કેટલું લહેલા છીએ!

(લાંબું મૌન)

આ જે દિવસો પસાર થઈ રહ્યા છે અને જે જે વસ્તુઓ બની રહી છે તે જોતાં શરીરને થતો અનુભવ આના જેવો દેખાય છે . . . એક અમુક રીતે, અમુક ક્ષણોમાં શરીર અમરતાની ચેતનામાં હોય છે, અને પછી, કોઈ પ્રભાવોને કારણે (અને હજી પણ વખતોવખત જૂની ટેવોને કારણે) એ મર્ત્યતાની ચેતનામાં પાછું ઊતરી પડે છે અને એ સાચે જ. . . એને માટે હવે તો મર્ત્યતાની ચેતનામાં પાછા ઊતરી પડવું એ ભયંકર વેદના બની જતું હોય છે; શરીર જ્યારે એમાંથી બહાર આવી જાય છે, એ જ્યારે સાચી ચેતનામાં પાછું આવી જાય છે ત્યારે પેલી વસ્તુ ચાલી જાય છે. અને હું સમજું છું એ શા માટે થતું હોય છે! કેટલાક લોકો, કેટલાક યોગીઓ એવા થઈ ગયા છે કે તેમણે જગતની અવાસ્તવિકતાની વાત કરી છે, કારણ કે અમરતાની ચેતના માટે મર્ત્યતાની ચેતના તે એક અવાસ્તવિક અર્થહીન વસ્તુ છે. એ આવું છે (માતાજી એક હાથનાં આંગળાં બીજા હાથનાં આંગળાંમાં પરોવે છે અને એ બે ચેતનાઓના આવવા અને જવાનું સૂચન કરે છે). એટલે એ વસ્તુ એક ક્ષણે આવી છે અને બીજી ક્ષણે એવી છે. અને બીજી અવસ્થા, અમરતાની અવસ્થા, એ અવિકારી રીતે શાંતિમય,

પ્રશાંત હોય છે, અને એમાં ખૂબ ખૂબ ઝડપથી આવતાં મોજાં જેવાં, એટલાં બધાં તો ઝડપી આંદોલનો હોય છે કે તે સ્થિર જેવાં દેખાય છે. એ વસ્તુ એવી છે, એક પ્રચંડ મહાગતિની અંદર કશું જ (દેખીતી રીતે) હાલતુંચાલતું નથી. અને પછી, પેલી બીજી અવસ્થા જ્યારે પાછી આવી જાય છે, ત્યારે બધા જ સામાન્ય રીતના ખ્યાલો પણ પાછા આવી જાય છે, એટલે કે. . . . ખરી રીતે તો હમણાં જ, એ જે અવસ્થામાં છે તેમાં, અને એથી એને એક અસત્યનું દર્દ અને વેદના થઈ આવે છે. પણ એ હજી પણ એવું જ ચાલુ છે (આવવા અને જવાની એ જ ક્રિયા) એમાંથી નીકળવા માટેનો એકમાત્ર રસ્તો, એકમાત્ર અસરકારક રસ્તો છે બસ સમર્પણ કરી દેવું. એ વસ્તુ શબ્દો દ્વારા કહેવાતી નથી, વિચારો દ્વારા કહેવાતી નથી, કોઈ પણ વસ્તુ દ્વારા કહેવાતી નથી, એ આંદોલનોની એક અવસ્થા છે અને તેમાં દિવ્ય આંદોલન હોય તેને જ માત્ર સ્થાન રહે છે. પછી — તે પછી જ વસ્તુઓ પાછી વ્યવસ્થિત થઈ જાય છે.

પણ એ બધું, એ વિષે તમે બોલવા લાગો કે

પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખો કે આ વસ્તુ સતત બનતી રહે છે; એ રાતે આવી જાય છે, એ સવારે આવી જાય છે. અને પછી બીજા વખતે પણ અને ત્યારે (સ્મિત કરીને, એક વિશાળતા, એકતા સૂચવતી ક્રિયા) કોઈ પ્રશ્નો રહેતા નથી, કોઈ મુશ્કેલીઓ રહેતી નથી, કશું જ રહેતું નથી.

(મૌન)

આમાં એક ભૂમિકા રહેલી છે (અને ખાસ તો એ જ વસ્તુની છે), એ એક અભાન રીતના ઈનકારની ભૂમિકા છે અને તે હજી પણ દરેક વસ્તુની પાછળ આવેલી છે, દરેક વસ્તુની, દરેક વસ્તુની પાછળ; એ એકેએક ઠેકાણે આવેલી છે — નહિ? — આ ઈનકાર તમારા ખાવામાં આવે છે, તમારા શ્વાસ લેવામાં આવે છે, એ તમારી પાસે આવે છે એ બધાનું રૂપાંતર કરવું એ પ્રચંડ કામ હજી પણ કરવાનું રહે છે. પરંતુ આપણે જ્યારે, કલો કે, બીજી બાજુએ હોઈએ છીએ (આમાં કોઈ બાજુઓ તો હોતી જ નથી), પણ પેલી બીજી અવસ્થામાં, એ વસ્તુ એટલી બધી તો સાદી, એટલી બધી તો સ્વાભાવિક લાગે છે કે તમે તમારી જાતને પૂછો છો કે એ વસ્તુ પેલા જેવી કેમ નથી, શા માટે એ આટલી બધી મુશ્કેલ લાગે છે; અને પછી, તમે જ્યાં પેલી બીજી બાજુએ ચાલ્યા જાઓ, એટલે એ (માતાજી પોતાનું માર્થું બંને હાથમાં પકડી લે છે). હજીયે મિશ્રણ તો ચાલુ જ છે, એમાં શંકા નથી.

ખરેખર, સામાન્ય અવસ્થા. જૂની અવસ્થા એ સભાન રીતે (એટલે કે, એ એક સભાન એવું દર્શન છે), મૃત્યુ અને વેદનાની બનેલી અવસ્થા છે. અને પછી પેલી બીજી અવસ્થામાં મૃત્યુ અને વેદના સાવ જ. . . . અવાસ્તવિક જેવી વસ્તુઓ દેખાતી હોય છે.

તો, આ લો (માતાજી રૂપાંતરનું એક ફૂલ આપે છે): કશી અધીરાઈ નહિ.

વિશ્વાસભરેલી ધીરજ.

સાચી રીતે તો, દરેકને માટે દરેક વસ્તુ જેટલી લોઈ શકે તેટલી સારામાં સારી જ છે. પેલી જે જૂની ક્રિયાઓ છે તે જ બધો વખત અધીરી બની જાય છે. . . . એટલે કે, આપણને જ્યારે સમગ્ર દર્શન થઈ જાય છે, ત્યારે આપણે જોઈએ છીએ કે આ અધીરાઈ તે તમસની સામે કામ કરવાને માટે બનાવાયેલી છે — પણ હવે એ ખતમ થઈ ગઈ છે, એ વખત ચાલ્યો ગયો છે.

વાર્તાલાપ - ૪૫

૧૯ નવેમ્બર, ૧૯૬૯

આજે સવારે લગભગ આઠની આસપાસ, હું ઘણી વસ્તુઓ કહી શકી હોત. . . કારણ કે એક દિવસે કોઈ એક વસ્તુ બની હતી તેના પરિણામ રૂપે ઘણા ઘણા પ્રશ્નો ઊભા થઈ ગયા હતા, પછી આજે સવારે (રાતના છેવટના ભાગમાં), મને એક એવી અનુભૂતિ થઈ કે જેમાં ખુલાસો મળી રહેતો હતો. અને હું બે કલાક સુધી એક એવી અવસ્થામાં રહી હતી તે જેમાં સૃષ્ટિ શા માટે થઈ અને કેવી રીતે થઈ તેનું એક નર્યુ સ્પષ્ટ દર્શન (વિચાર નહિ: એક સ્પષ્ટ દર્શન) મળી આવ્યું હતું. એ ખૂબ જ તેજોમય હતું, ખૂબ જ સ્પષ્ટ, જરા પણ વાંધો ન લઈ શકાય તેવું હતું. એ કાંઈ નહિ તો ચાર કે પાંચ કલાક લગી ચાલ્યું હતું અને પછી તે ઓગળી ગયું હતું; ધીરે ધીરે કરતાં એ અનુભૂતિની તીવ્રતા અને સ્પષ્ટતા ઓછી થતી રહી હતી. . . . અને ત્યારે મેં ઘણા લોકો જોયેલા, પછી . . . હવે એ સમજાવવું મુશ્કેલ છે. પરંતુ બધું જ ખૂબ ખૂબ નિર્મળ બની ગયું હતું; બધા જ વિરોધી વાદો, બધું જ તળિયે જઈને બેઠું હતું (માતાજી ઉપરની બાજુએથી જુએ છે), અને બધા જ ખુલાસાઓ, શ્રી અરવિંદે કહેલું બધું જ તેમ જ ક્ષણે કહેલી કેટલીક વસ્તુઓ તે એ અનુભૂતિના પરિણામ રૂપે દેખાઈ હતી: દરેક વસ્તુ તેના સ્થાને હતી અને અત્યંત સ્પષ્ટ હતી. એ વખતે હું એને

વિષે કહી શકી હોત, પણ હવે એ થોડુંક મુશ્કેલ બનશે.

ખરું કે નહિ? આપણે જે કાંઈ વાંચેલું છે અને આ જે બધા સિદ્ધાંતો અને ખુલાસાઓ છે એ બધું છતાં કોઈક વસ્તુ 'સમજાવવી' (કેવી રીતે કહેવું) મુશ્કેલ રહી ગઈ હતી (એ સમજાવવાની વાત નથી, એ તો સાવ ક્ષુદ્ર છે). દાખલા તરીકે, વેદના અને વેદના ઉપજાવવાનો સંકલ્પ, આ વિભાવની એ બાજુ. બેશક, ધિક્કાર અને પ્રેમની જે આદિમાં એકરૂપતા હતી તેનું આ પહેલાં એક દર્શન તો બની આવેલું છે, કારણ કે એ વસ્તુ એકદમ છેલ્લી હદે પહોંચવા લાગી હતી, પરંતુ એ સિવાયની બીજી વસ્તુઓ, એ કામ મુશ્કેલ હતું. આજે તો એ વસ્તુ તેજની અંદર મુકાઈને ખૂબ જ સરળ બની ગઈ છે, હા એમ જ છે, ખૂબ જ દેખાઈ આવે તેવી છે! (માતાજી પોતે લખેલી એક નોંધ જુએ છે). શબ્દો તો કાંઈ જ નથી. અને વળી મેં પેન્સિલ વડે લખી નાખ્યું હતું, અને તે બહુ જ ખરાબ રીતે લખતી હતી તમે શબ્દો જોઈ શકો છો કે નહિ તે મને ખબર નથી. મારે માટે તો એ શબ્દો કોઈક ઘણી જ ચોક્કસ વસ્તુની વાત કરતા હતા: અત્યારે તો હવે એ ખાલી શબ્દો જ છે. (શિષ્ય વાંચે છે):

સ્થિરતા અને પરિવર્તન
અક્રિયા અને રૂપાંતર. . . .

હા, પ્રભુની અંદર તો એ એક જ એકરૂપનાં તત્ત્વો હતાં. અને એ ખાસ કરીને એમ જ હતું, આ એકરૂપતા એટલી તો સરળ વસ્તુ હતી. અને હવે એ માત્ર શબ્દો જ રહ્યા છે.

સ્થિરતા અને પરિવર્તન
અક્રિયા અને રૂપાંતર
શાશ્વતી અને પ્રગતિ

એકતા = (શિષ્ય વાંચી શકતો નથી)

એ મેં લખ્યું નહોતું, એટલે કે, સામાન્ય ચેતનાએ, અને પેન્સિલ મને ખબર નથી કે મેં એમાં શું લખ્યું છે.

(માતાજી વાંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ નિષ્ફળ)

એ સૃષ્ટિના સર્જનનું દર્શન હતું — દર્શન, સમજણ, કેવી રીતે, શા માટે, કઈ દિશામાં, બધું જ ત્યાં હતું, એ આખુંએ એકીસાથે, અને સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટ કહું છું કે, હું એક સોનેરી પ્રકાશની વચ્ચોવચ હતી — તેજોમય, અંખવી નાખે તેવું.

તો, ત્યાં પૃથ્વી એ સૃષ્ટિના પ્રતિનિધિ રૂપે કેન્દ્ર ભાગમાં હતી, અને પછી ત્યાં પથ્થરની અક્રિયતા, અત્યંત અક્રિય વસ્તુની એકરૂપતા હતી, અને પછી . . . (માતાજી વાંચવાનો ફરી પ્રયત્ન કરે છે).

ખબર નથી એ આવશે કે નહિ.

(માતાજી લાંબી એકાગ્રતામાં ચાલી જાય છે.)

આપણે એમ કહી શકીએ (કહેવાની સગવડને ખાતર, હું કહીશ): ‘પરમાત્મા’ અને ‘સર્જન’. પરમાત્માની અંદર, એ એક એવી એકતા હોય છે કે એમાં બધી જ શક્યતાઓ કશા પણ ભેદ વિના સંપૂર્ણપણે એક બનેલી હોય છે. સર્જનની અંદર, કલો કે, જે બધી વસ્તુઓ આ એકતાની રચના કરે છે તેમનું સામસામી વસ્તુઓને ભાગ પાડીને પ્રક્ષેપન કરવામાં આવે છે, એટલે કે, એમને છૂટી પાડીને (એક જણે એમ કહેલું કે સર્જન એટલે છૂટું પાડવાની ક્રિયા અને તેણે આ વસ્તુ પકડી લીધી છે), છૂટું પાડવાનું: દાખલા તરીકે, દિવસ અને રાત, ધોળું અને કાળું, શુભ અને અશુભ, ઈ. ઈ. (એ બધું, પણ એ આપણો ખુલાસો છે). એ આખુંયે, બધું ભેગું મળીને એક સંપૂર્ણ એકતા હોય છે, અવિકારી અને . . . અવિભાજ્ય. સર્જન એટલે આ એકતા જે જે વસ્તુઓની ‘બનેલી’ હોય છે તે બધીને છૂટી પાડવાની ક્રિયા — આપણે એને ચેતનાનું વિભાજન એમ કહી શકીએ — ચેતનાનું વિભાજન પોતાની એકતાને વિષે સભાન એવી એકતામાંથી શરૂ થાય છે, એકતામાં રહેલી પોતાની બહુરૂપતાને વિષે સભાન એવી એકતામાં પહોંચવાને માટે. અને આ જે રસ્તો રચાય છે તે, એકતાના ટુકડાઓ બનવાને કારણે, આપણા માટે સ્થળ અને કાળનું રૂપ લે છે. અને આપણે અહીં જે રૂપે રહેલા છીએ, ચેતનાના એક બિંદુ રૂપે, એ પ્રત્યેક બિંદુ પોતાને વિષે સભાન બની શકે છે અને મૂળની એકતા વિષે સભાન બની શકે છે. અને આ કામ થઈ રહ્યું છે, એટલે કે, આ ચેતનાનું એકેએક અલ્પથી પણ અલ્પ આણુ, ચેતનાની આ અવસ્થાને જાળવી રાખતું રહીને, મૂળની સમગ્રરૂપ ચેતનાની અવસ્થાને પાછી શોધી કાઢવાની ક્રિયામાં લાગેલું છે — અને પરિણામ એ આવે છે કે મૂળની આદિમ ચેતના પોતાની એકતાને વિષે સભાન બને છે અને આખીયે લીલા વિષે સભાન બને છે, આ એકતાનાં અગણિત તત્ત્વો વિષે સભાન બને છે. આ વસ્તુ આપણા માટે કાળ વિષેના ભાનનું રૂપ લે છે: અચિત્માંથી નીકળીને ચેતનાની આ અવસ્થા સુધી ઊંચે પહોંચે છે. અને અચિત્ તે પેલી પહેલી આદિમ એકતાનું પ્રક્ષેપન છે (આપણે જો કહી શકીએ તો, આ બધા શબ્દો સાવ અર્થ વિનાના છે), એ અચિત્ મૂળની તત્ત્વતઃ એકતાનું પ્રક્ષેપન છે, એ પ્રક્ષેપન માત્ર પોતાની એકતા વિષે જ સભાન છે. — હા,

અચિત્ તે એ છે. અને આ અચિત્ પ્રાણીઓની અંદર, સ્વરૂપોની અંદર વધુ ને વધુ સભાન બનતું રહે છે. આ બધાં સ્વરૂપો પોતાના અલ્પાલ્પ અસ્તિત્વ વિષે સભાન બનતાં હોય છે અને સાથે સાથે જ, આપણે જેને પ્રગતિ કિંવા વિકાસક્રમ કે રૂપાંતર કહીએ છીએ તેની દ્વારા, આદિમ એકતા વિષે સભાન બનતાં રહે છે. અને એ વસ્તુ, જે રીતે જોવામાં આવેલી તે રીતે, દરેક વસ્તુનો ખુલાસો કરી આપે છે.

શબ્દો તો કાંઈ જ નથી.

દરેક વસ્તુ, દરેક વસ્તુ, અત્યંત સ્થૂલથી માંડીને અત્યંત મહા સૂક્ષ્મ સુધીની દરેક વસ્તુ આમાં પોતાનું સ્થાન લઈ લે છે — સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટ, સ્પષ્ટ, એક દર્શન બની રહે છે.

અને અશુભ, આપણે જેને અશુભ કહીએ છીએ તેને, એ સમગ્રની અંદર તેનું અનિવાર્ય સ્થાન મળી રહે છે. જે ક્ષણે આપણે પેલા તે વિષે સભાન બનીએ છીએ તે પછી તે અશુભ તરીકે લાગશે નહિ — અવશ્ય એમ જ થશે. અશુભ તે અલ્પાલ્પ તત્ત્વ પોતાની અલ્પાલ્પ ચેતના પ્રત્યે જોઈ રહેલી વસ્તુ છે; પણ ચેતના મૂળે તો તત્ત્વતઃ એક જ રહેલી છે એટલે, તે એકતાની ચેતનાને પાછી ધારણ કરતી રહે છે, પાછી મેળવી લેતી રહે છે — બંને ભેગાં બની જાય છે. તો આ વસ્તુ, હા, આ જ વસ્તુ આપણે સાક્ષાત્ કરવાની છે. આ અદ્ભુત વસ્તુ — એનું મને દર્શન થયું હતું, એ ક્ષણે એ પ્રમાણેનું દર્શન થયું હતું. . . . અને પ્રારંભો વિષે (એ શું પ્રારંભો હોય છે? અંગ્રેજીમાં જેને outskirts — છેવટના ભાગ કહેવામાં આવે છે, કેન્દ્રમાં રહેલા સાક્ષાત્કારથી જે દૂરમાં દૂરની વસ્તુ છે, એ બને છે વસ્તુઓની બહુરૂપિતા, સંવેદનો, લાગણીઓ, બધી જ વસ્તુઓનું બહુરૂપ — ચેતનાની બહુરૂપિતા. આ જે વિભાજનની ક્રિયા છે તેણે સર્જન કરેલું છે, એ ક્રિયા જગતનું સર્જન કરે છે અને એકેએક વસ્તુનું એકીસાથે સર્જન કરે છે: વેદના, સુખ, એકેએક વસ્તુ, સર્જન કરાયેલી એકેએક વસ્તુ, આ રીતે. . . . એને ‘વિસ્તરણ’ (diffusion) કહી શકાય, પણ એનો તો કાંઈ અર્થ નથી, એ વિસ્તરણ નથી — આપણે પોતે અવકાશના ભાનમાં રહીએ છીએ, એટલે વિસ્તરણ અને એકાગ્રીકરણની વાત કરીએ છીએ, પરંતુ એવું કાંઈ જ નથી.

અને મને સમજાઈ ગયું કે જો એમ કહેતા હતા કે આપણે ‘સમતુલન’ (Equilibrium)ના કાળમાં રહીએ છીએ તે શા માટે કહેતા હતા: અર્થાત્, ચેતનાનાં

આ જે બધાં અગણિત બિંદુઓ છે, આ જે બધાં દ્રંદ્રો છે તેમના સમતુલન દ્વારા કેન્દ્રમાં રહેલી ચેતનાને પાછી જાણી શકાય છે. અને આ જે કાંઈ કહેવાય છે તે બધું અર્થહીન છે — અને સાથે સાથે હું આ જે કહી રહી છું, તે પણ હું જોઉં છું કે કેટલું તો અર્થહીન છે. પણ આ સિવાય આપણે બીજું કાંઈ કરી શકતા નથી. એ કાંઈક કાંઈક એવી તો સઘન વસ્તુ છે, એવી તો સાચી, હા, એકદમ એ.

જ્યાં સુધી હું એ વસ્તુમાં રહેલી હતી ત્યાં સુધી એ પણ કદાચ તે વખતે હું એની વાત કરી શકી ન હોત. પેલું (માતાજી નોંધ તરફ આંગળી કરે છે), મને કંઈક કાગળ લઈને લખી લેવાની ફરજ પડેલી, અને તે એવી રીતે કે મેં શું લખ્યું તેની મને ખબર જ રહી નથી. . . . પહેલી વસ્તુ લખેલી તે આ હતી:

સ્થિરતા અને પરિવર્તન

એ આદિમાં જે સ્થિરતા હતી (આપણે એમ કહી શકીએ) તેનો વિચાર હતો અને તે આવિર્ભાવમાં અક્રિયા (inertia) નું રૂપ લે છે અને જે વિકાસ થાય છે તે પરિવર્તનનું રૂપ લે છે. પછી આવ્યું:

અક્રિયા અને રૂપાંતર

પણ એ ચાલ્યું ગયું છે, અર્થ જતો રહ્યો છે — શબ્દોને અર્થ હતો.

શાશ્વતી અને પ્રગતિ

એ રીતનાં દ્રંદ્રો હતાં (આ ત્રણ વસ્તુઓ).

પછી એક ગાળો આવી ગયો (માતાજી એ ત્રિવિધ દ્રંદ્રની નીચે લીટી દોરે છે). અને ફરી પાછું એક દબાણ આવ્યું, અને પછી મેં લખ્યું:

એકતા = (ત્રણ ન વંચાય તેવા શબ્દો)

અને એમાં અનુભૂતિ ઘણી વધારે સાચી રીતે મુકાઈ હતી, પણ તે વંચાય તેવું નથી — હું ધારું છું કે એ જાણી કરીને ન વંચાય તેવું બન્યું હશે; અને વાંચી શકાય તે માટે અનુભૂતિ મળવી જોઈએ. (શિષ્ય વાંચવાનો પ્રયત્ન કરે છે):

મને લાગે છે કે ત્યાં આગળ 'આરામ' (rest) એવો શબ્દ છે.

આહ! એ એ જ હોવો જોઈએ. આરામ અને

(માતાજી એકાગ્રતામાં ચાલ્યાં જાય છે.)

‘શક્તિ’ તો નહિ?

આહ! હા, ‘શક્તિ અને આરામ ભેગાં’.

હા, એ જ છે.

એ શબ્દો મેં પસંદ કરેલા નહોતા, એટલે એમાં એક ખાસ શક્તિ હોવી જોઈએ — હું જ્યારે ‘હું’ કહું છું, ત્યારે ત્યાં (માથાની ઉપરની બાજુ બતાવતી ક્રિયા) જે ચેતના રહેલી છે તે અર્થમાં કહું છું: પેલી ચેતના તે એ નથી; એ પેલું દબાણ મૂકનારી કોઈક વસ્તુ હતી, એણે મને લખવાની ફરજ પાડેલી.

(માતાજી નોંધની ફરી નકલ કરે છે):

સ્થિરતા અને પરિવર્તન
અક્રિયા અને રૂપાંતર
શાશ્વતી અને પ્રગતિ

એકતા = શક્તિ અને આરામ ભેગાં.

એમાં વિચાર એ છે કે આ બે ભેગાં મળીને પોતાની વાત કહેવા માગતી ચેતનાની અવસ્થાને પાછી મેળવી આપે છે.

એ વસ્તુ વિશ્વના માપ પ્રમાણની હતી — વ્યક્તિના માપ પ્રમાણની નહિ.

એ બેની વચ્ચે મેં લીટી દોરી તે એમ બતાવવાને કે એ બધું એકીસાથે આવ્યું નહોતું.

પરંતુ આ પહેલાં, ઘણી વાર, આ અતિમાનસ અનુભૂતિની વાત કરતી વખતે આપે કહ્યું છે કે એ એક ખૂબ જ પ્રચંડ ગતિ હોય છે અને સાથે સાથે એ જાણો કે સંપૂર્ણ રીતે અક્રિય જેવી હોય છે આપે એ ઘણી વાર કહેલું છે.

પણ તમે જાણો છો કે મેં જે એક વાર કહ્યું હોય છે તે મને ઘણી વાર યાદ નથી

રહેતું હોતું.

આપ કહો છો: આંદોલન એટલું બધું ઝડપી હોય છે કે તે દેખી શકાય તેવું હોતું નથી. એ જાણે કે જામી ગયેલું અને અક્રિય જેવું હોય છે.

હા. પણ આજે સવારે કલાકો સુધી હું એ મહા પ્રકાશમાં ખરેખર રહી આવી છું.

અને પછી, બધું જ, બધું જ, બધા જ વિચારો, બધા જ, અત્યંત બુદ્ધિથી ભરેલા વિચારો પણ, એ બધું જાણે . . . જાણે બાલિશપણા જેવું બની ગયું. એ એટલું બધું તો દેખાઈ આવે એવું હતું કે આપણને એમ થાય કે: એ વિષે કાંઈ કહેવાની જરૂર જ નથી!

બધા જ માનવ રીતના પ્રત્યાઘાતો, ઊંચામાં ઊંચા, પવિત્રમાં પવિત્ર, ઉમદામાં ઉમદા એટલા બધા તો બાલિશ દેખાતા હતા!. . . શ્રી અરવિંદે ક્યાંક એક વાક્ય લખેલું છે તે આખોય વખત મારી પાસે આવતું રહ્યું હતું. એક દિવસે, મને યાદ નથી કે ક્યાં, શ્રી અરવિંદે કાંઈક લખેલું, જરા લાંબું વાક્ય, એને એમાં આ હતું: ‘અને હું જ્યારે અદેખાઈ અનુભવું છું, ત્યારે મને ખબર પડે છે કે પેલો પુરાણો માણસ હજી મારામાં આવી રહેલો છે’ . . . એ વાંચ્યાને મને કદાચ ત્રીસ કરતાં વધારે વરસ થઈ ગયાં છે — હા, લગભગ ત્રીસ વર્ષ — અને મને યાદ આવે છે, મેં જ્યારે ‘અદેખાઈ’ શબ્દ વાંચ્યો, ત્યારે મેં મને પોતાને કહેલું: શ્રી અરવિંદને કેવી રીતે અદેખાઈ થઈ શકે? અને પછી ૩૦ વર્ષ પછી મને સમજણ પડી કે ‘અદેખાઈ થવી’ એનો અર્થ એ શો કરતા હતા — લોકો જેને ‘અદેખાઈ’ કહે છે તે એ જરા પણ નહોતું, એ ચેતનાની એક તદ્દન બીજી જ અવસ્થા હતી. મને એ સ્પષ્ટ દેખાઈ આવેલું. અને આજે સવારે એ પાછું મારી પાસે આવ્યું: અને હું જ્યારે અદેખાઈ અનુભવું છું, ત્યારે મને ખબર પડે છે કે પેલો પુરાણો માણસ હજી મારામાં આવી રહેલો છે. ‘અદેખાઈ’ થવી એનો અર્થ એમને માટે આપણે જેને ‘અદેખાઈ’ કહીએ છીએ તે નહોતો . . . એ તો આપણે જેને વ્યક્તિ કહીએ છીએ તે અલ્પાલ્પ અણુની વાત છે, અલ્પાલ્પ એવી ચેતનાનો આ જે અણુ છે તે પોતાને કેન્દ્ર ભાગમાં મૂકી લે છે, દર્શન માટેનું એ કેન્દ્ર હોય છે, અને પછીથી તે વસ્તુઓને એ પ્રમાણે આવતી જુએ છે (પોતાની તરફ બતાવવાની ક્રિયા) અથવા તો એ પ્રમાણે જતી જુએ છે (બહારની તરફની ક્રિયા); જે જે કાંઈ તેની તરફ આવતું નથી તે એને શ્રી અરવિંદે જેને ‘અદેખાઈ’ કહ્યું તેના જેવું લાગે છે: એમાં એવું લાગે છે કે વસ્તુઓ કેન્દ્ર તરફ આવવાને બદલે વેરાઈ જવાની દિશામાં ચાલી જતી હોય છે. એ વસ્તુને શ્રી અરવિંદે અદેખાઈ કહેલી. અને

પછી, તેમણે કહેલું: ‘હું જ્યારે અદેખાઈ અનુભવું છું (એમને આ કહેવું હતું), ત્યારે મને ખબર પડે છે કે પેલો પુરાણો માણસ હજી મારામાં આવી રહેલો છે’, એટલે કે, ચેતનાનો આ અલ્પાલ્પ આણુ હજી પણ તેના પોતાના કેન્દ્રમાં રહેલો હોઈ શકે છે: એ કર્મનું કેન્દ્ર રહે છે, દર્શનનું કેન્દ્ર રહે છે, સંવેદનનું કેન્દ્ર રહે છે. . . .

(મૌન)

પણ હું જોઈ શકતી હતી — એ મારું બધું શારીરિક કામ કરવાનો સમય હોય છે — હું જોઈ શકતી હતી કે એ આખુંયે કામ ચેતનાની અંદર કાંઈ પણ ફેરફાર થયા વિના કરી શકાતું હતું. એને લીધે મારી ચેતનામાં ફેરફાર થતો ન હતો; મારી ચેતના પર આવરણ ચડી આવતું હતું તે તો લોકોને મળવામાંથી થતું હતું: મેં જ્યારે અહીં રહેવાનું શરૂ કર્યું અને હું રોજ જ કરતી રહી છું તે કરવા માંડ્યું: લોકો ઉપર દિવ્ય ચેતનાનો નિક્ષેપ કરવાનું કામ. પણ એ પાછું આવી ગયું છે (એને કયું નામ આપી શકાય?) સરહદ ઉપર, એટલે કે, ભીતરમાં રહેવાને બદલે, હું તેને જોવા લાગી, તમે મને પૂછ્યું ત્યારે. પરંતુ એ લાગણી હવે રહી નથી — એના સિવાય હવે કશું જ રહ્યું નહોતું, સમજ્યા ને! માત્ર એ જ એક રહ્યું હતું, બીજું બધું, બધું બદલાઈ ગયું છે — દેખાવ, અર્થ, ઈ. . . .

તો એ અતિમાનસ ચેતના હોવી જોઈએ: આ અતિમાનસ ચેતના છે એમ હું માનું છું.

પણ આપણે બહુ સારી રીતે જોઈ શકીએ છીએ કે એક વિશાળ અને ઠીકઠીક ઝડપી હોય, જો હું એમ કહી શકું તો, એવી ચેતના માટે, જે ચેતના માર્ગનો માત્ર એક ભાગ જ નહિ, પરંતુ આખોયે માર્ગ એકીસાથે જોઈ શકે એવી હોય તેવી ચેતનાને માટે. .

હા, હા.

આખીયે વસ્તુ એક હાલતીચાલતી સંપૂર્ણતા બની રહે છે.

હા.

અશુભ એ તો માત્ર આપણી દૃષ્ટિને એક નાના ખૂણા ઉપર માંડી રાખવી એ છે; એ પછી આપણે કહીએ છીએ, ‘એ

અશુભ છે,' પરંતુ આપણે જો આખોયે માર્ગ જોઈએ એક સમગ્રરૂપ ચેતનાની અંદર, દેખીતી રીતે કશું અશુભ હોતું નથી.

વિરોધો છે જ નહિ. વિરોધો નથી — વિરોધની ક્રિયાઓ પણ નથી, હું કહું છું: વિરોધો નથી. એ વસ્તુ તો એકતા છે, એ એકતાની અંદર રહેવાનું છે. એ વસ્તુને વિચારો કે શબ્દોમાં મૂકી શકાય તેમ નથી. આ હું તમને કહું છું, એ એક વિશાળતા છે, સીમાઓ વિનાની, એક પ્રકાશ છે. . . . ગતિ વિનાનો પ્રકાશ, અને સાથે સાથે એક વિશ્રાંતિ છે. . . . એને વિશ્રાંતિ તરીકે આપણે ઓળખી ન શકીએ તેવી. હવે મને ખાતરી થઈ ગઈ છે કે એ વસ્તુ તે તે જ છે. અતિમાનસ ચેતના.

અને જરૂર, જરૂર એ વસ્તુ ધીરે ધીરે દેખાવોને બદલી નાખશે.

(લાંબું મૌન)

કરુણા એ કેવી તો ભવ્ય વસ્તુ છે તે સમજાવવા માટે કોઈ શબ્દો જ નથી, બધી જ વસ્તુઓ અને તેટલી ઝડપથી ગતિ કરતી રહે તેટલા માટે વસ્તુ આખીયે કેવી રીતે જોડાયેલી છે એ સમજાવવાને કોઈ શબ્દો જ નથી. અને લોકો આને વિષે જેટલા સભાન હોતા નથી અને પોતાને જે થઈ રહ્યું છે તે વિષે ખોટી દૃષ્ટિ રાખે છે એટલા પ્રમાણમાં જ તે દુઃખી થતા રહે છે.

પણ એ વસ્તુનો વિચાર કરવો મુશ્કેલ છે કે દરેક ક્ષણે જે જે થઈ રહ્યું છે તે સંપૂર્ણતા જ છે.

હા, એમ જ છે.

દરેક ક્ષણે, સંપૂર્ણતા જ છે.

દરેક ક્ષણે. એ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. હું એ અવસ્થામાં હતી, ત્યારે બીજું કશું જ હતું નહિ. અને છતાં, મેં તમને કહ્યું છે ને કે એ વખતે હું શારીરિક રીતે બહુ જ કામમાં હતી — બધું જ કામ થતું રહેતું હતું, કોઈ પણ રીતની ખલેલ વિના: ઊલટું, હું માનું છું કે રોજ કરતાં વધારે સારી રીતે બધું કરતી હતી કેવી રીતે સમજાવવું તે મને ખબર નથી. એ વસ્તુ, જાણે કે, 'ઉમેરાયેલી' હોય એવું ન હતું: એ સાવ સ્વાભાવિક જ હતું.

જીવન જે પ્રમાણે રહેલું છે તેને પેલી ચેતનાની અંદર જીવી શકાય છે — અને

પછી તો એ તદ્દન સરસ રીતે જિવાતું રહે છે! કશું જ બદલવાની જરૂર રહેતી નથી, જેને બદલવાનું હોય છે તે પોતે જ સાવ કુદરતી રીતે બદલાઈ જાય છે.

હું તમને એક દાખલો આપીશ. થોડાક દિવસ લગી, મારે એક જણ સાથે કોઈક મુશ્કેલી હતી હું એનું નામ નહિ દઉં: એની કેટલીક ક્રિયાઓને સુધારવા માટે એના ઉપર દબાણ મૂકવાનું હતું. આજે એ સામાન્ય કરતાં કોઈ તદ્દન જુદી જ રીતે એ વિષે સભાન બની ગયો, અને છેવટે, એણે કહ્યું કે તેનામાં ફેરફાર થઈ રહ્યો છે (સાચો ફેરફાર), અને આ બધું, એક પણ શબ્દ વિના બન્યું એટલું જ નહિ, પણ દબાણ મૂકવા માટે ચેતનાની કોઈ ક્રિયા વિના પણ બન્યું. તો એમ છે. એ એક સાબિતી છે બધું આપોઆપ થતું રહે છે, વચ્ચે પડવાની કશી જરૂર ઊભી થયા વિના, સત્યનું ઉપરથી આરોપણ થતું હોય તેમ: માત્ર સાચી ચેતનામાં રહેવું એટલું જ, બસ એટલું જ, એ પૂરતું થઈ પડે છે.

પણ તો, આ બધું છતાં, શરીર આખો વખત પોતાને જોઈતી વસ્તુઓ વિષે થોડું થોડું સભાન રહેતું હતું (જો કે એ પોતાને વિષે કાંઈ મહેનત કરતું નહોતું: હું હંમેશાં કહેતી હતી: શરીર પોતાને વિષે કશી મહેનત કરતું નથી, એને એમાં રસ નથી), પણ એ સ્થિતિ તો શ્રી અરવિંદ જે કહેતા હતા: ‘મને લાગે છે કે હું હજી પણ પેલો પુરાણો માણસ છું’ એવી છે એ વસ્તુ મને આજે સવારે સમજાઈ, કારણ કે એ હવે રહી જ ન હતી. તો, જે વસ્તુ બરાબર ન હોય — કંઈક અહીં દુ:ખતું હોય, કંઈક ત્યાં મુશ્કેલી હોય — તેને વિષે આ પ્રમાણે એક ખૂબ જ શાંત એવું દર્શન થઈ જાય — ખૂબ સ્વસ્થ રૂપે, ખૂબ જ ઉદાસીન ભાવે, પરંતુ એનું દર્શન તો થાય જ (એનું કશું મહત્ત્વ ગણાયા વિના) અને તે સ્થિતિ પણ ચાલી ગઈ, આખી ને આખી સાફ થઈ ગઈ! હું આશા રાખું છું કે એ પાછી નહિ આવે. એ ખરેખર આ, હું સમજું છું કે, એક રૂપાંતર છે. આપણે એક સોનેરી વિશાળતાની અંદર સભાન બની રહીએ છીએ — બેટા, એ તો અદ્ભુત છે — એ તેજોમય છે, સોનેરી, શાંતિમય, શાશ્વત, સર્વશક્તિમાન.

અને એ કેવી રીતે બની આવ્યું ખરેખર, એને કહેવા માટે કોઈ શબ્દો નથી, પ્રભુની કૃપા, આ જે આશ્ચર્ય બની ગયું છે તે માટે આ કૃપા, એની જે સ્પષ્ટ દર્શનવાળી કરુણાળુતા હોય છે તે વસ્તુ કોઈ રીતે સમજાય તેવી નથી કુદરતી રીતે જ, શરીરને એ અનુભૂતિ થયેલી. કાંઈક એવું બની ગયું હતું કે જેને વિષે હું તમને કહેવાની નથી અને એનામાં સાચી પ્રતિક્રિયા હતી, એનામાં જૂની પ્રતિક્રિયા ન હતી, એનામાં સાચી પ્રતિક્રિયા હતી — એ હસેલું, પરમાત્માના સ્મિતપૂર્વક — એ

હસેલું. એ એક આખોયે દિવસ અને બીજો અડધો દિવસ રહેલું. અને પેલી જે મુશ્કેલી હતી એને લીધે શરીર પેલી છેલ્લી પ્રગતિ કરી શક્યું, પેલી ચેતનામાં રહી શક્યું: જો બધું જ સંવાદમય હોત તો વસ્તુઓ વરસો લગી ચાલુ રહી હોત — એ અદ્ભુત હતું, અદ્ભુત!

અને માણસો કેવા તો મૂર્ખ હોય છે! એમની પાસે જ્યારે પ્રભુકૃપા આવે છે, ત્યારે તેઓ બોલી ઊઠે છે: ઓહ! કેવું તો ભયંકર! અને એ કૃપાને દૂર ધકેલી દે છે, પરંતુ મને જે અનુભૂતિ થઈ એ તો ઝંખવી નાખે તેવી હતી.

હા, દરેક વસ્તુ દરેક ક્ષણે જેવી હોવી જોઈએ તેવી સંપૂર્ણ હોય છે, અદ્ભુત રીતે.

તદ્દન એમ જ છે.

પરંતુ અમારી જે દૃષ્ટિ છે તે એકસૂરમાં આવેલી નથી.

હા, એ આપણી છૂટી પડી ગયેલી ચેતના છે.

આખીયે વસ્તુ વીજળીની ઝડપથી પેલી ચેતનાની દિશામાં લઈ જવાતી રહી છે, એ ચેતના એકીસાથે બિંદુની ચેતના હશે અને સર્વની ચેતના હશે.

(લાંબું મૌન)

(માતાજી પોતાની નોંધની ફરી નકલ કરવાનું પૂરું કરે છે) લો, હવે હું આજની તારીખ લખું છું.

આપણે ૧૯મી તારીખમાં છીએ.

૧૯ નવેમ્બર, ૧૯૬૯, અતિમાનસ ચેતના.

(મૌન)

અતિમાનસ ચેતનાનું પ્રથમ અવતરણ થયું ત્યારે ૨૯નો આંકડો હતો, અને આ ૧૯ છે આમાં ૯ છે તે કોઈ નોંધવા જેવી વસ્તુ છે કેટલીયે એવી વસ્તુઓ છે જે આપણે જાણતા નથી.

(મૌન)

મને એ અનુભવ તો ક્યારનો થઈ ગયો હતો, અંશરૂપે, કે આપણે જ્યારે આંતરિક સંવાદિતાની આ અવસ્થામાં હોઈએ છીએ અને આપણું ધ્યાન લેશ પણ શરીર તરફ જતું નથી, ત્યારે શરીર પૂરેપૂરું સરસ રીતે કામ કરતું રહે છે. આ જે. . . . 'સ્વ-એકાગ્રતા' છે એ જ બધું ઊંઘુંચતું કરી નાખે છે. અને આ વસ્તુ મેં ઘણી વાર જોઈ છે, ઘણી વાર ખરી રીતે તો, આપણે પોતે જ પોતાને માંદા પાડીએ છીએ. તે ચેતનાની સંકુચિતતા હોય છે, વિચ્છેદ હોય છે. તમે જો એને કામ કરવા દો આમ તો દરેક જગાએ એક ચેતના અને એક કૃપા આવી રહેલી છે અને બધું જ સરસ રીતે ચાલે તેટલા માટે તે બધું જ કરતી હોય છે અને આ જે મૂર્ખતા આવી રહેલી છે તેને લીધે જ બધું બગડી જાય છે — વિચિત્ર જ છે! અહં-કેન્દ્રિત મૂર્ખતા, એ વસ્તુને, શ્રી અરવિંદ 'પુરાણો માનવ' કહે છે.

ખરેખર આ રસિક વસ્તુ છે.

વાર્તાલાપ - ૪૬

૧૦ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૯

પ્રગતિ રાક્ષસના વેગે થઈ રહી છે — એ ઘરને થોડુંક હચમચાવી તો મૂકે છે, પણ એ રાક્ષસના વેગે થતી રહે છે. અને કેટલાક લોકોને માટે, — દાખલા તરીકે જ્ઞ . . . એ વસ્તુ બહુ સભાન રીતે બની રહી છે. એને ઢીંચણામાં ઘણા વખત ઉપર એક અકસ્માત થયો હતો અને આ પગ બીજા પગ કરતાં થોડો વધુ કમજોર છે, અને એમાં ગરબડ થઈ જવાનો સંભવ રહે છે. એણે જોયું કે એ પોતે જ્યાં સુધી સાચું વલણ રાખે છે ત્યાં સુધી એને કશું જ લાગતું નથી, એ પૂરેપૂરું ચાલ્યું ગયું હોય તેમ લાગે છે. એ જ્યારે સામાન્ય ચેતનામાં પાછી સરી પડતી હતી, ત્યારે માંદગી પાછી આવતી હતી અને એને અનેક અનેક અનુભવો થયેલા હતા. મને એ બહુ જ રસિક લાગેલું. બીજાઓને પણ.

અને એ સાચે રસિક વસ્તુ છે. એ સાચે જ રસિક વસ્તુ છે કારણ કે એ વસ્તુમાં એક પૂરેપૂરી નિર્મળ અને દેખાઈ આવે તેવી સ્પષ્ટતા છે, કેમ કે એ આખીયે ચેતનાની એક અવસ્થા છે. આપણે જ્યારે એ ચેતનામાં હોઈએ છીએ (એટલે કે, ચેતના જેમ વધુ ને વધુ સાચી બનતી જાય છે — એ કોઈ અટકી પડેલી વસ્તુ નહિ, પણ ઉપર ચડી રહેલી ચેતના હોય છે) ત્યારે, તમે એની અંદર હો છો ત્યારે, બધું જ

બરાબર હોય છે: તમે જ્યાં પ્રગતિ નહિ કરનારી પુરાણી ચેતનામાં પાછા સરકી પડો છો, અથવા તો ધીરે ધીરે પ્રગતિ કરતા હો છો, ન દેખાય તેવી રીતે, ત્યારે પછી ગરબડ પાછી આવી જાય છે. અને એ જાણે કે એક પાઠ પૂરેપૂરી સ્પષ્ટ અને દેખાઈ આવે તેવી રીતે આપવામાં આવતો હોય તેવું હોય છે.

એ સાચે જ રસ આપે તેવું હોય છે.

અને શરીર શીખતું જ રહે છે એ બહુ ઝડપથી શીખે છે.

(મૌન)

માણસ જ્યારે બીજા લોકોમાં સંપૂર્ણતા આવે તેની રાહ જોવાને બદલે સ્વાભાવિક રીતે પોતાની જાતને જ સંપૂર્ણ કરવાને લાગી જશે ત્યારે એક મોટું પગલું ભરાયેલું બનશે. . . . આ દિશાપલટો થઈ જવો એ જ બધી સાચી પ્રગતિનો પાયો છે. માણસમાં રહેલી વૃત્તિ: એ તો પરિસ્થિતિનો દોષ છે, લોકોનો દોષ છે, અમુકનો દોષ છે. . . . આ આવો છે, પેલો તેવો છે, પેલો વળી. . . . અને આ બધું અંત વિના ચાલતું રહે છે. પહેલું પગથિયું, સૌથી પહેલું પગથિયું એ છે કે તમે એમ કહો: હું જો મારે જેવા હોવું જોઈએ તેવો હોઉં, અથવા તો જો આ શરીર એણે જેવું હોવું જોઈએ તેવું હોય તો એને માટે બધું પૂરેપૂરું બરાબર થઈ જશે. પ્રગતિ કરવાને માટે, તમારે જો બીજાઓ પ્રગતિ કરે તેની રાહ જોવાની રહે, તો તમારે કશોયે અંત ન આવે ત્યાં સુધી રાહ જોવી પડશે. દરેક ઠેકાણે આ જ સૌથી પહેલી વસ્તુને પહોંચાડી દેવા જેવી છે. બીજાઓ ઉપર કે સંજોગો ઉપર કદી પણ દોષ ન મૂકશો, કારણ કે સંજોગો ભલે ગમે તેવા હોય, ખરાબમાં ખરાબ દેખાતા હોય તેવા પણ હોય, પણ તમે જો સાચું વલણ ધારણ કરશો અને સાચી ચેતના રાખશો તો તમારી આંતરિક પ્રગતિ માટે એ વસ્તુઓ જરા પણ મહત્વની રહેશે નહિ, જરા પણ મહત્વની નહિ — હું આ કહું છું, અને એમાં મૃત્યુને પણ હું સમાવી લઉં છું.

ખરેખર આ જ પાઠ પહેલો શીખવાનો લાગે છે.

(મૌન)

શ્રી અરવિંદે લખ્યું હતું (હું છૂટથી ભાષાંતર કરું છું) કે પાપનો ખ્યાલ પ્રગતિમાં વેગ લાવવા માટે ઊભો કરવામાં આવ્યો હતો, અને તરત જ (હસતાં હસતાં) માણસને બીજા બધા લોકોમાં પાપ દેખાવા લાગ્યું — એને પોતાની અંદર કદી દેખાયું

નહિ! શ્રી અરવિંદનું વાક્ય ખૂબ મજાનું છે, પણ મને તે યાદ નથી આવતું.*

વાર્તાલાપ - ૪૭

૧૩ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૯

શ્રી અરવિંદનાં 'એક્ષોરિઝમ્સ' સૂત્રો હું પૂરેપૂરાં ભૂલી ગઈ હતી, તે હવે લગભગ દરરોજ સતત રીતે મારી પાસે આવવા લાગ્યાં છે. એમાં ઘણી રસિક વસ્તુઓ રહેલી હતી એમાંનાં કેટલાંકને અંગે મને એવી લાગણી થાય છે કે મને જે અતિમાનસ ચેતનાની અનુભૂતિ થઈ હતી તેનું જ એક રીતનું નિરૂપણ આવે છે (આપણે એમ કહી શકીએ કે એ બૌદ્ધિક રીતનું નિરૂપણ છે, પરંતુ તે એમ નથી, એ એક મનોમય બનેલું ઊર્ધ્વ મન છે, એટલે કે, એ મનમાં વિચાર પહોંચી શકે છે). એ અનુભૂતિમાં શુભ અને અશુભ અને એવી બધી વસ્તુઓનો ભેદ બાલિશતા જેવો લાગે છે, અને શ્રી અરવિંદ તેને બુદ્ધિ ઝીલી શકે તેવી રીતે 'એક્ષોરિઝમ્સ' માં મૂકી આપે છે. માત્ર એટલું જ કે. . . . જે લોકો સમજે તેવા હોય છે તેઓ સારી રીતે સમજતા નથી હોતા! કારણ કે તેઓ જૂની રીતે સમજતા હોય છે.

તમને આ સૂત્રો યાદ છે? એક સૂત્રમાં શ્રી અરવિંદ કહે છે: 'હું જો રામ ન થઈ શકું, તો પછી હું રાવણ થઈશ' અને શા માટે તેનો તેઓ ખુલાસો આપે છે. એ પેલી શ્રેણીમાં આવેલું છે.*

*૬૮ — 'માણસને પોતાની અપૂર્ણતાઓ પ્રત્યે ઘૂણા થઈ આવે તેટલા માટે પાપના વિચારની જરૂર હતી. અહંકાર માટે એ પ્રભુએ આપેલું સુધારક તત્ત્વ હતું, પરંતુ માણસનો અહંકાર પ્રભુની યુક્તિને જે રીતે સ્વીકારે છે તેમાં તે તેનાં પોતાનાં પાપો વિષે બહુ મંદ રીતે જાગૃત બને છે અને બીજાઓનાં પાપો માટે ઘણો તીવ્ર રીતે જાગૃત બને છે.' (થોટ્સ એન્ડ એક્ષોરિઝમ્સ)

* સૂત્ર ૨૨૧. — માણસો શત્રુઓની વાત કરે છે, પણ એ છે ક્યાં? હું તો માત્ર વિશ્વના મહાન પટાંગણમાં એક કે બીજા પક્ષના કુસ્તીબાજોને જ જોઉં છું.

(મૌન)

આ બાબતમાં એક વ્યવહારુ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે: એ તો સ્પષ્ટ છે કે આપણે કેટલીક ક્રિયાઓને દૂર કરી દેવા માગીએ છીએ, કેમ કે આપણને સમજાય છે કે એ ભૂલ છે, પરંતુ એ કેવી રીતે કરવું તે આપણે જાણતા નથી. એ શું ઉપરથી કરવાનું છે? આવી ક્રિયા જ્યારે જ્યારે ઉપર ચડી આવે ત્યારે આપણે તેના ઉપર પ્રકાશ મૂકીએ છીએ અને પછી

એનો આધાર એ ક્રિયા કઈ રીતની છે, બેટા, અને સ્વરૂપના કયા ભાગમાં રહેલી છે અને કઈ જાતની છે તેના ઉપર રહે છે.

મને ખાતરી છે કે દરેક મુશ્કેલી એ એક ખાસ પ્રશ્ન હોય છે. તમે કોઈ સર્વસામાન્ય નિયમ કરી શકતા નથી.

દાખલા તરીકે, તે દિવસે આપ કહેતાં હતાં કે જન્મ એ 'રેથ' (purge) છે. . . .

(માતાજી હસે છે)

આપને યાદ હશે: જે લોકોએ પોતામાં બધું દબાવી દીધું હોય છે, તે જ વસ્તુ બાળકોમાં પાછી દેખા દે છે.*

હા, હા!

સૂત્ર ૨૨૨. — સંત અને દેવદૂતો એ જ માત્ર દૈવી તત્ત્વો નથી; અસુર અને દૈત્યનું પણ તમે ગૌરવ કરો.

સૂત્ર ૨૨૩. — પ્રાચીન ગ્રંથો અસુરોને મોટા દેવ કહે છે. અને હજી પણ તે એવા જ છે, વળી કોઈ પણ દેવ, તેની અંદર ગુપ્ત રીતે અસુર ન રહેલો હોય તો પૂરેપૂરો દિવ્ય હોતો નથી.

સૂત્ર ૨૨૪. — હું જો રામ ન થઈ શકું, તો પછી હું રાવણ થઈશ; કેમ કે એ વિષ્ણુની શ્યામ બાજુ છે.

અને આપે કહેલું કે આમાંથી શું કરવું જોઈએ તેની ચાવી મળી રહે છે.

હા.

તો મને કહો કે દમન કર્યા વિના મુક્ત થવા માટેની ચાવી કઈ છે? કેમ કે સામાન્ય રીતે તો પ્રકાશ નાખવામાં આવે છે, પણ પછી એ ખોટી ક્રિયા ભૂગર્ભમાં ઘડેલાઈ જાય છે.

આહ! હા, સામાન્ય નિયમ એવો છે. એથી ઊલટી વસ્તુ કરવી જોઈએ: ભૂગર્ભમાં ઘડેલી દેવાને બદલે, એ વસ્તુને અર્પણ કરી દેવાની રહે છે. એ વસ્તુને, એ ક્રિયાને પોતાને જ, પ્રકાશની અંદર પહોંચાડવાની છે . . . સામાન્ય રીતે તો એ આડીઅવળી થતી રહે છે અને ના પાડે છે! પણ (હસતાં હસતાં) એ જ એકમાત્ર

* ઘણા મોટા ભાગના લોકોને તો બાળકો કશી ઈચ્છા વિના, ‘એમ જ’ થઈ જતાં હોય છે, અને એ બાળકોને કેળવણી મળેલી હોય છે, એટલે કે, એમના મગજમાં આપણામાં અમુક ખામીઓ ન હોવી જોઈએ, અને અમુક ગુણો હોવા જોઈએ એ વિષેના વિચારો ઠાંસી દેવામાં આવેલા હોય છે — તેમના સ્વરૂપમાં એ બધું ભરી દેવામાં આવ્યું હોય છે, એવા લોકોમાં બધી જ દુષ્ટ વૃત્તિઓ, એ બધું જ ઉપર નીકળી આવતું હોય છે. આ વસ્તુ મેં નોંધેલી છે અને જોઈ છે અને મેં ઘણા ઘણા વખત ઉપર વાંચેલી કેટલીક વસ્તુઓ મને યાદ આવે છે. (હું ધારું છું એ રેનન નામના લેખકમાં હતું). એણે લખેલું કે આપણે જે માબાપો બહુ સારાં હોય અને બહુ સજ્જન હોય તેમના પર વિશ્વાસ ન મૂકવો જોઈએ, કારણ કે (હસતાં હસતાં) જન્મ એ તો ‘રેચ’ છે! અને તેણે એ પણ કહેલું: ખરાબ લોકોનાં બાળકોને કાળજીપૂર્વક જોતા રહેજો, કારણ કે ઘણી વાર તે એક પ્રત્યાઘાત રૂપે હોય છે! અને મને અનુભવ થયો અને મેં જોયું, ત્યારે પછી મેં મને કહેલું: પણ આ માણસ તદ્દન સાચો જ હતો! માણસોને માટે આ એક પોતાનો મેલ બહાર કાઢી નાખવાની રીત છે. લોકોને પોતાને જે કાંઈ જોઈતું નથી તે બધું તેઓ બહાર ફેંકી દેતા હોય છે . . . અને એ બહુ રસિક વસ્તુ છે, કારણ કે આપણે શું કરવું જોઈએ તેની ચાવી એમાંથી મળી આવે છે. જે વસ્તુ ન થવી જોઈએ તે તમને બતાવવામાં આવે છે, એમાંથી જે વસ્તુ થવી જોઈએ તેની તમને ચાવી મળી રહે છે.’

રસ્તો છે. એટલા માટે આ ચેતના એટલી બધી કીમતી વસ્તુ છે તો આ જે દમન બને છે તે સારું અને ખરાબ વિષેના ખ્યાલમાંથી થતું હોય છે, જેને ખરાબ ગણવામાં આવે છે તેના પ્રત્યે તિરસ્કાર કે શરમને લીધે થતું હોય છે, તમે આમ કરી દો છો (તરછોડી કાઢવાની ક્રિયા), તમે તેને જોવા માગતા નથી, તેને ક્યાંય રહેવા દેવા માગતા નથી. એ વસ્તુ પહેલી વસ્તુ — સૌથી પહેલી વસ્તુ એ સમજી લેવાની છે કે આપણી ચેતનામાં જે નિર્બળતા રહેલી છે તે એ ભેદ કરે છે, અને એક એવી ચેતના રહેલી છે. (હવે એને વિષે મને ખાતરી થઈ ગઈ છે) કે જેમાં એ વસ્તુ રહેલી નથી, એ ચેતનામાં જેને આપણે ‘અશુભ’ કહીએ છીએ તે જેને આપણે શુભ કહીએ છીએ તેના જેટલું જ જરૂરનું હોય છે અને આપણે જો આપણા સંવેદનને — અથવા તો આપણી પ્રવૃત્તિને કે આપણા દર્શનને — એ પ્રકાશમાં પહોંચાડી દઈ શકીએ, તો એમાંથી સુધારો બની આવશે.* એ કોઈ નાશ કરી નાખવા જેવી વસ્તુ છે (એનો નાશ તો થઈ શકે તેમ નથી) એ રીતે એનું દમન કરી દેવાને બદલે કે તેને બહાર ફેંકી દેવાને બદલે તેને પ્રકાશની અંદર પહોંચાડવાનું રહે છે. અને આમ કરવા જતાં કેટલાક દિવસો લગી મને એક ઘણી રસિક અનુભૂતિ થતી રહેલી: તમે અમુક વસ્તુઓને (તમે જેનો સ્વીકાર કરતા નથી અને જે સ્વરૂપની અંદર એક અસમતુલા ઊભી કરે છે) ફેંકી દેવાનો પ્રયત્ન કરો, એ કરવાને બદલે, તમે તેમનો સ્વીકાર કરી લો, તમારી પોતાની જાતના એક ભાગ તરીકે લઈ લો (માતાજી પોતાના હાથ ખુલ્લા કરે છે) અને તેમને અર્પણ કરી દો. આ વસ્તુઓ અર્પિત થવા માગતી નથી હોતી, પરંતુ તેમને ફરજ પાડવાની એક રીત છે: આપણે અસંમતિના ભાવને આપણી અંદર જેટલા પ્રમાણમાં ઓછો કરી શકીએ તેટલા પ્રમાણમાં વિરોધનું તત્ત્વ ઓછું થતું જાય છે. આ અસંમતિના ભાવને બદલે એક વધુ ઉચ્ચ પ્રકારની સમજણ જો લઈ આવી શકીએ, તો પછી આપણે સફળ નીવડીએ છીએ. એ તો ઘણું વધારે સહેલું છે.

* આ વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ કરવાના સમયે, શ્રી માતાજીએ નીચેનું વિવરણ ઉમેરી આપેલું: આ ચેતનાની અંદર, કે જેમાં એ બે વિરોધી તત્ત્વો, સામસામી તત્ત્વો ભેગાં જોડાતાં હોય છે ત્યાં, એ બંને પોતાનું સ્વરૂપ બદલી લે છે. એ પોતે જે હોય છે તેવાં તે રહેતાં નથી. એ માત્ર જોડાય છે અને એનાં એ રહે છે એમ નથી: એમનું સ્વરૂપ બદલાય છે. અને એ વસ્તુ બહુ મહત્ત્વની હોય છે. એ બંનેનું જોડાણ થાય છે કે તરત તેમનું સ્વરૂપ, તેમનું કાર્ય, તેમનું આંદોલન પૂરેપૂરું બીજું થઈ જાય છે. એ બંને જે રીતનાં છે તે તેમની વચ્ચે પડેલા ભેદને લીધે છે. એ ભેદને દૂર કરી દો અને એમનું ખુદ સ્વરૂપ જ બદલાઈ જાય છે. એ હવે ‘શુભ’ કે ‘અશુભ’ રહેતું નથી, પરંતુ કાંઈક બીજું, કોઈક આખું અને સમગ્ર તત્ત્વ બની રહે છે.

હું માનું છું કે વસ્તુ એ પ્રમાણેની છે. જે જે ક્રિયાઓ તમને નીચે ખેંચી જતી હોય તે બધીને, બધીને જ એક વધુ ઉચ્ચ સમજણની સાથે સંપર્કમાં મૂકી દેવી જોઈએ.

માત્ર એટલું જ કે, આ વસ્તુ દેખીતી રીતે જ મનથી પરની છે. કેમ કે હું હમણાં જ કહી ગઈ કે શ્રી અરવિંદનાં આ સૂત્રો બુદ્ધિને સમજાય તેવી રીતે ગોઠવાયેલાં છે, પરંતુ એમ છતાં એ વસ્તુ મૂળ તત્ત્વને ઓછું કરી નાખે છે: એ ઓછું કરી નાખે છે, શબ્દો વિના સમજવામાં જે ઝળહળાટ અનુભવાય છે તે તેમાં રહેતો નથી — વસ્તુ તો ત્યાં રહેલી છે, ત્યાં જ માત્ર બધી ચીજોને ગોઠવી શકાય છે.

આ વસ્તુ આપણે પોતાની જાતને સમજાવીએ ત્યારે પણ અલ્પ બની જાય છે, આપણે કશું જ કહેવું ન જોઈએ. એ જાણે કે (હસતાં હસતાં) રંગનો એક થર ચડાવવા જેવું હોય છે અને તે વસ્તુને માત્ર વિકૃત જ કરી આપે છે.

(માતાજી એકાએક પાસે પડેલી નોટબુક ઉપાડી લે છે અને આ મુલાકાતના આરંભમાં તેમણે જે પત્ર વાંચ્યો હતો તેનો ઉત્તર લખે છે.)

એ આવી રીતે આવી ગયો. વસ્તુ આ રીતે બનતી હોય છે: એકાએક જ, અને પછી તે રહી જાય છે અને હું એને લખી ન લઉં ત્યાં સુધી ચાલી જવાનું મન કરતી નથી. એ બહુ રમૂજ છે.

એ બહુ જ રમૂજ આપે છે, કેમ કે એ મારી અનુભૂતિ પ્રમાણે બનતું હોતું નથી (એ હું જે વિચારતી હોઉં છું તે પ્રમાણે બનતું હોય છે એમ પણ હું કહી શકતી નથી, કેમ કે સાચું કહું તો, હું હવે વિચાર કરતી નથી), એ બીજા માણસને જરૂર હોય છે તે પ્રમાણે બને છે. પેલા બીજા માણસ માટે ઉત્તર લખાવાતો હોય છે. શબ્દો, અભિવ્યક્તિઓ, શબ્દોના વળાંક, રજૂઆત જેને માટે એ લખાતું હોય છે તે પ્રમાણે માણસે માણસે પૂરેપૂરાં બદલાતાં રહે છે. અને પેલી ચેતના (માતાજીની) એ જે ત્યાં આવેલી છે (ઉપરની દિશામાં ઈશારો) તેને એની સાથે કશો જ સંબંધ નથી. એ તો ઝીલી લેતી હોય છે. એ ઝીલી લે છે અને પછી તે નીચે આવે છે અને હું તેને લખી ન લઉં ત્યાં લગી આમ કરતી રહે છે (હથોડાથી ટીપવાની ક્રિયા)! એ લખાઈ ન જાય ત્યાં સુધી જવા માગતી નથી. એ બહુ જ રમૂજ કરે તેવું છે. . . . એ રીતે આપણે કશા પણ થાક વિના સખત કામ કરી શકીએ છીએ! (માતાજી હસે છે)

મને આનો એક દાણો (seed) મળે તોપણ બહુ ગમે.

લઈ લો! (માતાજી હસતાં હસતાં પોતાના હાથ આપે છે.)

કેમ કે, મનની નીરવતા હોય ત્યારે પણ — હું હંમેશાં મનની નીરવતામાં રહીને લખતો હોઉં છું — એ બધું હોય ત્યારે પણ, આ નીરવતામાં પણ હું સાવધાન રહું છું કે જૂની રચનાઓ અથવા તો પ્રત્યાઘાતો એ નીરવતામાં આવી ન જાય અને લખાઈ ન જાય.

આહ! ખરું

મને એનો ડર રહે છે.

હા, જૂની વસ્તુઓ ઉપર ચડી આવતી હોય છે.

પણ તમને એમ નથી થતું કે તે બધું ઉપરથી આવે છે?

મને લાગે છે કે ત્યાં શક્તિ તો રહેલી હોય છે અને તે નીચે આવતી રહે છે.

હા, અને પછી?

પછી તો, હા, પણ હું પછી અમુક વસ્તુઓ લખવા માંડું ત્યારે હું મનમાં કહું છું

આહ! એ ઘણી વાર બને છે.

હું મનમાં કહું છું: મારે કદાચ એ કહેવું જોઈતું નહોતું.

પણ પછી તો એમાં મન વચ્ચે આવી જતું હોય છે.

મને ખબર નથી.

મને પણ એવું થાય છે. કોઈક વાર, હું લખું છું અને મોકલી આપું છું, અને પછી મેં જે લખ્યું હોય છે તે મને યાદ આવે છે, અને હું મનમાં કહું છું: માર્યા ગયા! મારે એ કહેવું જોઈતું નહોતું! અને પછી મને જણાય છે કે એ બરાબર હતું. — મને જે પ્રત્યાઘાત થયેલો તે મનમાંથી આવેલો પ્રત્યાઘાત હતો.

એવું મને ઘણી વાર થયું છે. દાખલા તરીકે તે દિવસે, મેં ઝને લખ્યું હતું ઘણી વાર, એ એવું એવું લખે છે કે જે આપણે સ્વીકારી શકીએ તેવું હોતું નથી, પણ હું કાંઈ કહેતો નથી હોતો; અને એક દિવસે મેં એને જરાક કડક પત્ર લખ્યો અને પૂછ્યું: આનો શો અર્થ છે, ભાઈ? અને પછી, મેં મનમાં કહ્યું, નહિ નહિ, મારે કશું કરવું ન જોઈએ, અને મેં પત્ર મોકલ્યો નહિ તો શું કરવું જોઈએ, મને ખબર નથી?

એ વાત તો બેટા

(મોન)

એ મુશ્કેલ છે.

હા પણ તમે ઉપરની દિશામાં વળતા હો છો, અથવા તો અભીખ્સા કરતા હો છો અથવા તો તમે આમ, પરમ ચેતના પ્રત્યે ખુલ્લા થતા હો છો, ત્યારે એ સઘન બનતું હોય છે ખરું?

આહ! હા, એ સઘન હોય છે.

એ સઘન હોય છે? આપણે સમજ્યાને, માત્ર એક જ રસ્તો છે, અહંકાર ચાલ્યો જવો જોઈએ, બસ એટલું જ. એ વસ્તુ છે. ‘હું’ ને બદલે જ્યારે બીજું કાંઈ જ ન રહે: જાણે કે એ આના જેવું સાવ સપાટ થઈ રહે (કોઈ વિશાળ, સુંવાળી, કરચલી વિનાની વસ્તુ સૂચવવાની ક્રિયા), એમાં એક જાતનું એ શબ્દોથી બતાવી પણ શકાતું નથી, પણ એ એક ઘણું સ્થિર સંવેદન હોય છે: ‘જેવી તારી ઈચ્છા, તારી ઈચ્છા હોય તેમ’ એ ભાવ સાથેનું (શબ્દો બહુ નાના થઈ જાય છે). ખરેખર એવું સઘન સંવેદન હોવું કે આ (શરીર), આ અસ્તિત્વમાં છે જ નહિ, માત્ર એનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે — માત્ર પેલું તત્ત્ આવેલું છે. એ તત્ત્ વસ્તુ આ પ્રમાણે કરે છે (દબાવવાની ક્રિયા) એ તત્ત્ વિષેની આ લાગણી, આ સભાન વિશાળતા, કે જે (માતાજી પોતાના હાથ ફેલાવે છે) છેવટે જતાં તમે તેને જરૂર જોતા થાઓ છો (એને ‘જોવું’ એ આકૃતિઓ સાથેનું દર્શન નથી હોતું પણ એક દર્શન હોય છે મને ખબર નથી એમાં શું હોય છે! પણ એ ઘણું જ સઘન હોય છે, આકૃતિઓ કરતાં ઘણું જ વધારે સઘન), આ વિશાળ શક્તિનું દર્શન આ વિશાળ આંદોલન કે જે દબાણ કરતું જ રહે છે, કરતું જ રહે છે, કરતું જ રહે છે અને

પછી એની નીચેનું અમળાઈ રહેલું જગત (!) અને પેલી ખુલ્લી બનતી વસ્તુ અને એ ખૂલે છે ત્યારે, પેલું અંદર દાખલ થાય છે અને ફેલાઈ જાય છે.

આ સાથે જ રસિક વસ્તુ છે.

એ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે. બીજાં કોઈ છે જ નહિ. એ સિવાયનું બીજું બધું, એ અભીપ્સાઓ હોય છે, કલ્પનાઓ હોય છે, આશાઓ હોય છે, એ. . . . એ હજી અતિ-માનવ જ હોય છે, એ અતિમાનસ નથી. એ એક ઉચ્ચ કોટિની માનવતા હોય છે અને તે પોતાની આખીયે માનવતાને ઉપર ખેંચવાને પ્રયત્ન કરતી રહે છે, પણ એનો એનો કાંઈ અર્થ નથી. એનો કાંઈ અર્થ નથી.

ચિત્ર ઘણું જ સ્પષ્ટ છે, આ આખીયે માનવજાતિનું, એ ઉપર ચડવાને માટે વળગી રહી હોય છે, એ આમ પકડવા માટે પ્રયત્ન કરી રહી હોય છે, પણ તે પોતાની જાતને આપી દેતી નથી — એ લેવા માગતી હોય છે! એ નહિ ચાલે. એણે પોતાની જાતને મિટાવી દેવાની રહે છે. તે પછી પેલી વસ્તુ આવી શકશે અને તેનું સ્થાન લઈ શકશે.

આખુંય રહસ્ય એમાં આવેલું છે.

દાખલા તરીકે, માનવજાતિની આ બાજુ જોર કરીને વસ્તુઓ લેવા માગતી હોય છે અને ત્યાં લગી તેમને ખેંચીને લઈ જાય છે (કપાળ સુધી ઊંચે બતાવવાની ક્રિયા) એ રસિક તો છે; એ કહેવાની જરૂર નથી, કે એ રસિક તો છે, પણ એ પેલી વસ્તુ નથી! — એ પેલું નથી, હા માનવજાતિમાંની કોઈક વસ્તુને સમજવાની શક્તિ આવે ત્યાં સુધી આ બધી શક્યતાઓને ખલાસ તો કરી લેવી જોઈએ માત્ર પેલી જ વસ્તુ છે (માતાજી આત્મ-વિલોપનની ક્રિયા બતાવતાં પોતાના હાથ ખુલ્લા કરે છે), એમ કરવાનું અને પછી આપણે પોતે અદૃશ્ય થઈ ન જઈએ ત્યાં સુધી લાંબા થઈને સાષ્ટાંગ સૂઈ રહેવાનું.

ખરેખર, એ સૌથી અઘરી વસ્તુ તો છે જ: અદૃશ્ય થઈ જવાનું શીખી લેવું.

(મૌન)

તો, બેટા (હસતાં હસતાં), આપણે પહોંચી જઈશું!

વાર્તાલાપ - ૪૮

૨૭ ડિસેમ્બર, ૧૯૬૯

મને એવું કંઈક લાગે છે કે હું જડતત્ત્વમાં ડૂબી ગયો છું . . . દેખીતી રીતે તો અનેક પ્રશ્નો અને વ્યાવહારિક કામકાજમાં ડૂબેલો હોઉં છું, છતાં, આવી પરિસ્થિતિમાં, જ્યારે આપણે બહિર્મુખ અવસ્થામાં ગૂંથાયેલા હોઈ અને આપણે કશું કરી રહ્યા છીએ તેનો ખ્યાલ પણ ન હોય ત્યારે યોગ કે એવું કશું થતું હોય એમ હોઈ શકે?

ઓહ! પરંતુ હવે આખુંયે સ્વરૂપ (શરીર તો એ વસ્તુ સારી રીતે સમજી ગયું છે), સમગ્ર સ્વરૂપ જાણે છે કે જે કાંઈ આપણી બાબતમાં બને છે તે સર્વ, આપણે શક્ય તેટલી ઝડપે આગળ વધીએ તેટલા માટે બને છે: અવરોધો, વિરોધો, અણસમજૂતી, અર્થહીન ધારણાઓ, સર્વ કાંઈ, બધું જ, સર્વ વસ્તુઓ, આપણને આગળ લઈ જાય છે; એ એક બિંદુને સ્પર્શ કરે છે, પછી બીજાને, અને વળી પછી બીજાને અને એ રીતે તમને શક્ય તેટલી ઝડપથી આગળ પ્રગતિ કરાવે છે. જો તમે આ પદાર્થતત્ત્વ સાથે સંકળાયેલા ન હો, તો પછી તમારું પરિવર્તન કયી રીતે થાય?

અને એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે, બિલકુલ દેખીતું છે કે સર્વ પ્રકારના વાંધાઓ અને વિરોધો પણ કેવળ વસ્તુઓને ઉપરછલ્લી રીતે જોનાર સપાટી ઉપરના મનમાંથી ઊભા થાય છે. અને આ જે વસ્તુ તમારી બાબતમાં બની રહી છે તે એટલા માટે જ બને છે કે તમે એ સર્વથી ચેતતા રહો, તમે એવી વસ્તુઓથી છેતરાઈ ન જાઓ અને સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકો એ બધું કેવળ બાહ્ય, સપાટી ઉપરનું છે અને એ સર્વની પાછળ, જે કાંઈ થઈ રહ્યું છે તે શક્ય તેટલી ઝડપે . . . રૂપાંતર પ્રત્યે ગતિ કરી રહ્યું છે.

(લાંબું મૌન)

બુદ્ધિ, એના ઉચ્ચ અંશમાં તો સહેલાઈથી સમજી જાય છે કે એને કશું જ્ઞાન નથી અને એટલે એ પ્રગતિ માટે જે શાંત અવસ્થા હોવી જોઈએ તે તદ્દન સરળપણે અપનાવી લે છે. પરંતુ જે લોકોમાં આવી બુદ્ધિ હોય છે, તે લોકોને પણ, જ્યારે ભૌતિક વસ્તુઓની વાત આવે છે ત્યારે તેમના અંતરમાંથી એમ લાગે છે કે સર્વ કંઈ જાણેલું, સમજેલું અને દૃઢ અનુભવોના પાયા ઉપર આધાર રાખનારું હોય છે; અને ત્યાં જ તમારા સ્વરૂપનું નબળું બિંદુ છતું થાય છે. અને આ શરીરને એ જ વસ્તુ

અત્યારે શીખવવામાં આવી રહી છે કે અત્યારની જોવાની અને સમજવાની દૃષ્ટિ કેવી તો નકામી છે, — સારા-નરસા, ન્યાયી-અન્યાયી, ઊજળા-મેલા . . . એવા પરસ્પર વિરોધીભાવોના ખ્યાલથી ભરેલી હોય છે. અને આખીયે તુલનાશક્તિ, જીવનનો આખોયે ખ્યાલ એના ઉપર (ભૌતિક જીવન ઉપર) આધાર રાખે છે અને આ વસ્તુઓ તમને આ પ્રકારની દૃષ્ટિમાં રહેલી અર્થહીનતા સમજાવવા માટે બને છે. અને હું જોઈ શકું છું કે કામ ખૂબ તંગદશાવાળું, અત્યંત આગ્રહી, જાણે કે તમને ઝડપ કરવાને કહેતું હોય તેવું બની રહ્યું છે.

અને જે વ્યવહારુ ભાગને એમ લાગે છે કે કેમ જીવવું તે એને આવડી ગયું છે અને શું કરવાનું છે અને કેવી રીતે કરવાનું છે, તેણે પણ સમજી લેવું જોઈએ કે એ સાચું જ્ઞાન નથી તેમ જ બાહ્ય વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરવાની સાચી રીત પણ નથી.

(મૌન)

કેટલી રમૂજ વસ્તુઓ પણ બને છે. . . . આ જે ચેતના, સર્વ સમયે કાર્યરત બની રહેલી છે તે જાણે કે આ શરીરને “ચીડવે છે”: આખો વખત એ કહે છે કે: “એઈ, તને આ પ્રકારની લાગણી થાય છે, નહિ? તો એનો આધાર શો છે? તું એમ માને છે કે તું એને જાણે છે, પરંતુ એની પાછળ જે વસ્તુ રહેલી છે તેને તું સાચી રીતે જાણે છે?” અને આવું જીવનની નાની વસ્તુઓની બાબતમાં, દરેક મિનિટે બનતી નાની વસ્તુઓની બાબતમાં બને છે. અને પછી શરીર આવું હોય છે (શ્રી માતાજી આશ્ચર્યભાવ સાથે આંખો ફાડીને જુએ છે) અને પોતાને કહે છે: એ ખરું છે, હું કાંઈ જાણતું નથી, પરંતુ એનો ઉત્તર હંમેશાં એનો એ જ હોય છે, એ કહે છે: “હું જાણવાનો દાવો કરતું નથી, પ્રભુને તેમની જેવી મરજી હોય તેમ કરે,” વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. અને પછી આ વસ્તુ હોય છે (જો એને કાયમ માટે પકડી રાખી શકાય તો ઘણું સારું): પ્રભુના કાર્યમાં હસ્તક્ષેપ ન કરવો (આ વસ્તુને તદ્દન સરળ ભાષામાં, આ રીતે કહી શકાય).

(મૌન)

આ વસ્તુ એક હકીકત તરીકે, હરેક પળના અનુભવથી દેખાઈ આવી છે કે જ્યારે કોઈ વસ્તુ, મહેનત કરીને મેળવેલાં જ્ઞાન અને સમજણના ભાનપૂર્વક, અથવા કોઈ અનુભૂતિ કે એવું કાંઈ પ્રાપ્ત કર્યાની લાગણીપૂર્વક કરવામાં આવે છે ત્યારે મને ખબર પડે છે એ કેટલા અંશે . . . આપણે કહીએ કે, મોટી (અથવા તો કંઈ નહિ તો ગેરમાર્ગે દોરનારી) હોય છે અને ખરું જોતાં તો એમાં એવું બનતું હોય છે કે, એ

સર્વની પાછળ રહેલી કોઈ અન્ય વસ્તુ જ એનો ઉપયોગ કરી રહી હોય છે (જેમ એ બધી બાબતમાં કરે છે) અને તેમ છતાં એ આવા જ્ઞાનથી બંધાયેલી નથી, એના ઉપર આધાર રાખતી નથી, અને આપણે જેને જીવનના અનુભવો કહીએ છીએ તે કે એના જેવી કોઈ વસ્તુ ઉપર પણ આધાર રાખતી નથી. એનામાં એક ઘણી વધુ સીધી, ગહન અને દૂરગામી દૃષ્ટિ હોય છે, એટલે કે, એ બધું દૂર જોઈ શકે છે, વધુ વિશાળ અને અગ્રગામી હોય છે અને કોઈ પણ અનુભૂતિ એનામાં . . . એનો વિકાસ હળવે રહીને થાય છે, કશી ધાંધલ કે ધમાલ કે દેખાડો કર્યા વિના: એ એક નાનકડી વસ્તુ છે પણ દરેક મિનિટે, દરેક સેકન્ડે એ સર્વરૂપ હોય છે. એમાં એવું બને છે કે કોઈ એક વસ્તુ આખો વખત, એ તમને તમારી સામાન્ય પ્રકારના જીવનની પદ્ધતિ, જોવાની અને કાર્ય કરવાની રીત પ્રત્યે નિર્દેશ કરે છે અને પછી . . . સાચી રીત કેવી હોઈ શકે તે પણ બતાવે છે. એવી રીતે બંને વસ્તુઓ અને સર્વ વસ્તુઓની બાબતમાં બનતું રહે છે.

આ વસ્તુ એટલા બધા પ્રમાણમાં બનતી રહે છે કે અમુક પ્રકારનાં આંદોલનો તમને આરામ આપે છે તો અન્ય પ્રકારનાં આંદોલનો તમને તદ્દન બીમાર કરી નાખે છે! અને એમાં એક જ આંદોલન હોય છે. એવી બધી વસ્તુઓ બને છે. આપણે દિહ્મૂઢ બની જઈએ એવી વસ્તુઓ બને છે. અને દરેક મિનિટે એમ થાય છે — દરેક મિનિટે, દરેક વસ્તુ માટે.

એટલે પછી અહીં જે ચેતના છે તે અમુક પ્રકારનું વલણ ધારણ કરે છે અને એને લઈને સર્વ કાંઈ આનંદમય અને સંવાદપૂર્ણ બને છે; વસ્તુ તો એની એ જ રહે છે, પણ પછી (શ્રી માતાજી જરાક ડાબી બાજુએ ઢળવાનો અભિનય કરે છે) ચેતનાના વલણમાં જરાક જેટલો ફેર થાય છે, અને આખીયે વસ્તુ અસત્ય બની રહે છે! આખો વખત, આખો વખત, આવા અનુભવો થતા રહે છે. . . . અને એ આપણને બતાવી આપે છે કે કેવળ એક જ વસ્તુ અગત્યની છે, અને તે છે ચેતનાનું વલણ: વ્યક્તિ સ્વરૂપનું જૂની ઢબનું વલણ (શ્રી માતાજી પોતાની તરફ સંકુચન પામવાનો અભિનય કરે છે) અથવા પેલું (વિસ્તૃતીકરણનો નિર્દેશ), (આપણે જો આ વસ્તુને શબ્દોમાં મૂકવી હોય તો) એમ કહી શકીએ કે કાં તો અહંભાવની હાજરી ચાલુ રહે અથવા તો પછી એનો વિલય કરવામાં આવે, એટલી જ વાત છે.

અને પછી, મેં જેમ કહ્યું તેમ, જીવનનાં બધાં કાર્યોમાં — પછી તે તદ્દન સામાન્ય પણ હોઈ શકે — જો અહંભાવને ચલાવી લેવામાં આવે (અલબત્ત, એ શું વસ્તુ છે તે તમને બતાવી આપવા માટે), તો પછી એમાંથી તંદુરસ્તીમાં સમતુલાનો

ભંગ થાય છે, અને એનો ઈલાજ કેવળ અલંભાવને વિદાય આપવાનો રહે છે — અને એની સાથે માંદગીને પણ વિદાય મળી જાય છે. આપણે જે વસ્તુઓને તદ્દન બિન-અંગત ગણીએ છીએ, તદ્દન અને આમ બધું સર્વ વસ્તુઓ માટે, દરેક વસ્તુ માટે, સર્વ સમયે, આખો વખત, દિવસ અને રાત્રી દરમ્યાન ચાલુ રહે છે.

અને એમાં પછી જે અણસમજો અને ગેરસમજૂતીઓ ઊભરાઈ આવે છે તેને લઈને ગૂંચવાડો ઊભો થાય છે (પોતાની ઉપર જાણે કે આખું ગાડું ઠલવાતું હોય તેવો અભિનય) જાણે કે એ બધાંના બંધ છોડી નાખવામાં આવ્યા હોય અને એ બધાં બહાર આવતાં હોય અને ભેગાં મળીને એકસાથે તૂટી પડતાં હોય એવું બને છે, જેથી કરીને. . . . જેથી કરીને આપણી અનુભૂતિ સર્વે પરિમાણોમાં અને સંપૂર્ણ રીતની બની રહે.

અને આ રીતે (શ્રી માતાજી તેમનું મસ્તક સહેજ જમણી બાજુ અને પછી ડાબી બાજુએ ઢાળે છે) જાણે કે મૃત્યુની હાજરી અને અમરત્વની હાજરીનું એક વ્યવહારુ નિદર્શન દરેક પળે, નાનામાં નાની વસ્તુઓમાં, નાનામાં નાની અને મોટામાં મોટી વસ્તુઓમાં, અને સતતપણે; અને સતતપણે, તમે સમજ્યાને પછી અહીં હો કે ત્યાં હો (ફરીથી એ જ રીતે બંને બાજુએ ઢળવાનો અભિનય), દરેક સેકન્ડે એમ બનતું રહે છે, જાણે કે તમારે પસંદગી કરવાની હોય — મૃત્યુની કે અમરત્વની.

અને એમ થઈ શકે તે માટે, મને લાગે છે કે આ શરીરે એક ગંભીર રીતની અને પૂરેપૂરી તૈયારી કરી લેવી જોઈએ, જેથી એ પેલી અનુભૂતિના ઘસારાને કશી કશી ચિંતા કે ક્ષોભ અથવા એણે પોતાની શાંતિ અને સ્મિત સતત ટકાવી રાખવા શક્તિમાન થવું જોઈએ.

(લાંબું મૌન)

આ વસ્તુઓ આ વસ્તુઓ બનવી શક્ય નથી.

આમાં એવું બને છે કે દરેક બાબતમાં આપણે વિરોધી ભાવોની હાજરીમાં જીવવું પડે છે કે જેથી જેથી આપણે એ શોધી શકીએ કે જ્યારે બંને વિરોધીભાવો એકત્ર થાય ત્યારે શું થાય — એટલે કે જ્યારે એ બંને એકઠા થાય ત્યારે આપણે નાસી ન જઈએ. આનું એક પરિણામ આવે છે, અને તે પણ વ્યવહારુ જીવનમાં.

વાર્તાલાપ - ૪૯

૩૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૭૦

મને બરાબર સમજ નથી પડતી કે મારે કેવું વલણ લેવું.
પરંતુ જે પ્રશ્ન મને મૂંઝવી રહ્યો છે તેને એક સાદા પ્રશ્નના રૂપમાં
પૂછું: શું સર્વ કાંઈ નિર્મિત છે?

મારા બાળક, તું જાણે છે કે હું જોઈ છું — વધુ ને વધુ અને તદ્દન શુદ્ધ
સ્વરૂપમાં, કે: દરેક વસ્તુ નિર્માઈ ચૂકેલી છે.

દરેક વસ્તુ નિર્માયેલી છે.

અને દરેક વસ્તુના અસ્તિત્વને માટે તેનું કારણ હોય છે, પણ એ આપણી
પકડમાં આવતું નથી, કારણ કે આપણી દૃષ્ટિ એટલી બધી વિશાળ નથી.

અને તમે સમજી શકશો કે જો એમ ન હોત તો, જીવન, અસ્તિત્વ અને ખુદ
વિશ્વને માટે પણ અસ્તિત્વનું કોઈ કારણ ન હોત.

હા.

આ . . . આ એક પ્રકારની દૃઢ પ્રતીતિ છે. હું જોઈ શકું છું. હા, એ વસ્તુને હું
જોઈ રહી છું.

આ કેવી રીતે કહેવું? . . . આ પ્રકારની નિશ્ચયાત્મકતાની મારે કિંમત ચૂકવવી
પડે છે! આ શરીરને તેની સત્તાની ફેરબદલી કરવામાં (જેને હું ફેરબદલી કહું છું)
મુશ્કેલ ઘડીઓ, સાથે જ મુશ્કેલ ઘડીઓનો સામનો કરવો પડે છે, અને એટલે, જો
તમે સામાન્ય નજરે નિહાળો તો એ બધું અર્થહીન લાગે, કારણ કે જેને હું
“પરિવર્તન” કહું છું તેનું પ્રમાણ વધવાની સાથે, મુશ્કેલીઓમાં પણ વધારો થાય છે,
પરંતુ . . . સાચી દૃષ્ટિએ જોતાં, જ્યારે હું “અંતસ્થ” હોઉં છું, ત્યારની સત્ય
દૃષ્ટિથી જોતાં, અવશિષ્ટ રહેલા અસત્યને કારણે આ બધી માંદગીઓ આવે છે
(અને હજી પણ એ મિશ્ર વસ્તુ છે). અને વસ્તુ કેવળ સ્થૂલ દૃષ્ટિએ પણ આમ જ છે
(સિદ્ધાંતની દૃષ્ટિએ જોતાં તો આ વસ્તુ ઉપર ઘણા કાળ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી
લીધેલો છે: કામનાઓ અદૃશ્ય થઈ એટલે સર્વ મુશ્કેલીઓ પણ અદૃશ્ય થઈ જાય છે;
અને એનું સ્થાન એક સાતત્યપૂર્ણ અને ખરા હૃદયનું સ્મિત લે છે — એ કાંઈ, કોઈ

જાતનો પ્રયત્ન કરીને જાણીબૂજીને કરવામાં આવતું નથી. પરંતુ કુદરતી અને સહજ રીતે બની આવે છે), મારો કહેવાનો આશય એ છે કે ભૌતિક રીતે, સ્થૂલ રીતે: માંદગી અને મુશ્કેલી અને એવું બધું, એ વસ્તુ એની એ જ છે. કેવળ . . . જો તમે ઓછા પ્રમાણમાં તૈયાર હો તો ભૌતિક તત્ત્વનું રૂપાંતર થતાં વાર લાગે, એટલે એમાં અવરોધ ઊભો થાય.

અને દરેક ક્ષણે, સર્વને માટે, એક જ ઉકેલ છે (આત્મસમર્પણનો અભિનય): “જેવી તારી મરજી”, એટલે કે પસંદગી અને ઈચ્છાનો ત્યાગ. એમાં વેદના ન ભોગવવી પડે તેવી પસંદગીનો પણ ત્યાગ આવી જાય.

પરંતુ સમજવામાં મુશ્કેલી એ બાબતની છે કે આ ચેતના .

. . . આપણે સહેલાઈથી સમજી શકીએ છીએ કે એ ચેતના સૌ વસ્તુઓને વિસ્તારમાં અને શાશ્વતીમાં નિયંત્રિત કરી રહી છે, પરંતુ એ સૌ વસ્તુઓને તેમની બધી નાની નાની વિગતોમાં પણ નિયંત્રિત કરી રહી છે કે કેમ, એ છે

એ રજમાત્રની અંદર પણ નિયંત્રણ કરી રહી છે.

રજમાત્રમાં પણ

હું બરાબર એ જ વસ્તુ જોઈ રહી હતી, અને એનું કારણ હું સમજું છું. આ વ્યક્તિગત ચેતનાની બાબતમાં, આજે સવારે, આ પ્રશ્ન ઊઠેલો, જ્યારે એ અત્યંત વિશાળ હોય છે, ત્યારે પણ એને સઘનપણે સમજાતું નથી કે સૌ વસ્તુઓ માટે એક જ સમયે સચેતન બની શકાય. કારણ કે એ (વ્યક્તિગત ચેતના) એ પ્રકારની નથી. એને એ સમજવામાં મુશ્કેલી પડે છે જે ચેતના સર્વમય છે તે સર્વની બાબતમાં એકીસાથે સભાન હોય છે, સૌને તેમની સમગ્રતામાં અને નાનામાં નાની વિગતમાં આવરી લે છે. એ

હા, એ મુશ્કેલ છે પણ તેથી ધરપત વળે છે.

આહ! એ વસ્તુ તમને બિલકુલ, બિલકુલ મેં તમને એક દિવસ વાત કરી હતી કે આ શરીરને મૃત્યુ પામ્યા વિના મૃત્યુ અનુભવવાની અનુભૂતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી, અને એથી કરીને આ શરીર એમ કહી શક્યું કે: “સારું, એ બરાબર અને સારું છે, કશી પણ પસંદગી વિના સ્વીકાર કરવો (કેવી રીતે કહેવું?), કોઈ પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના — વળગી રહેવું, અને પછી એ જતું રહે છે. શરીરના વિઘટન સાથે અલોપ થઈ

જવાનો જે બધો જૂનો ભ્રમ હતો — એ તો લાંબા સમયથી ચાલ્યો ગયો છે, અને હવે શરીરને પોતાને ખાતરી થઈ છે કે એ એટલું બધું વિખરાઈ જાય તો પણ તેથી એની ચેતનાનું ક્ષેત્ર વિસ્તૃત થાય . . . આ કેવી રીતે સમજાવવું તેની મને જાણ નથી, કારણ કે વ્યક્તિતાનું ભાન અને ચેતના માટે વ્યક્તિતા હોવી જરૂરી છે એ ખ્યાલ અદૃશ્ય થઈ ગયો છે.

અને હું એ વસ્તુ બરાબર જોઈ શકું છું કે શરીરને બરાબર ભાન છે કે કેવળ એના અવરોધને કારણે — સત્ય સામેના અવરોધને કારણે — જ એને વેદના સહન કરવી પડે છે. જ્યારે જ્યારે, એ સત્ય સાથે જોડાયેલું હોય છે ત્યારે તરત જ, દુઃખનો અનુભવ રહેતો નથી.

(મૌન)

પરંતુ દેશો અને રાષ્ટ્રોની બાબતમાં પણ આ જ પરિસ્થિતિ છે: એમાં પણ સત્તાની ફેરબદલી થવાની છે. વ્યક્તિની સત્તાને બદલે દિવ્યતાની સત્તા સ્થાપવાની છે. અને આ પરિવર્તનને કારણે જ અનેક પ્રકારના અદૃશ્ય ગૂંચવાડા માનવજીવનને ભોગવવા પડે છે — કારણે ત્યાં પણ (સત્ય સામે) અવરોધ છે.

(લાંબું મૌન)

સ્વરૂપનો જે ભાગ (પછી તે ગમે તે હોય) ફેરબદલીના સમયની નિકટ પહોંચે છે, એટલે કે, એ જેટલો વધુ પ્રમાણમાં ફેરબદલી માટે તૈયાર હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં એની સંવેદનશીલતા વધી જાય છે. અને એટલે, જ્યારે આપણે પ્રશ્નોની ભૂમિકાથી પેલે પાર જઈએ છીએ અને વૈશ્વિક દૃષ્ટિ વડે જોતા થઈએ છીએ ત્યારે વ્યક્તિગત સંવેદના માટે એ પ્રશ્નો અત્યંત તીવ્ર ઉગ્રતા ધારણ કરે છે. આ વસ્તુ મેં પહેલાં પણ નોંધેલી; હવે એ વસ્તુ શરીરમાં ફરી પ્રગટ થઈ છે. એની સંવેદનશીલતા . . . ભયંકર પ્રમાણમાં વધી જાય છે. જે લોકો આમ કેમ બને છે તે જાણતા નથી હોતા તેઓ તો સાચે જ ભયભીત થઈ જાય છે . . . માંદગીની શક્યતા, . . . ની . . . અને એ વસ્તુ પ્રશ્નોને પણ લાગુ પડે છે. કેવળ જે લોકો જાણે છે અને સમજેલા છે, તેમને માટે તો છેવટની પ્રગતિ કરવાનો પ્રસંગ છે, આમ કરવા માટે (શ્રી માતાજી તેમના હાથ ઉપરની બાજુ ખુલ્લા કરે છે).

સારાંશરૂપે કહીએ તો એમ કે, જે વસ્તુને પોતે કોઈ અલગ વસ્તુ હોવાનો ભ્રમ છે તે ઓગળી જવી જોઈએ. એણે પોતાને કહેવું જોઈએ: એની સાથે મારે નિરબત

નથી, મારું અસ્તિત્વ નથી. તમે લઈ શકો તેમાં સારામાં સારું વલણ આ છે. પછી એને મહાન વૈશ્વિક છંદમાં ઉપાડી લેવામાં આવે છે.

વાર્તાલાપ - ૫૦

૧૪ માર્ચ, ૧૯૭૦

(શ્રી માતાજીએ વાચેલાં છેલ્લાં સૂત્રો વિષે:)

૩૮૩ — આજની માનવતાને આપણી ન સુધરી શકે તેવી બર્બરતાને કારણે યંત્રોની જરૂર રહે છે. આપણે જો આપણી જાતને સુખસગવડો અને શોભાઓના ચમકાવી મૂકે તેવા ઢગલામાં પૂરી રાખવાની જરૂર રહે છે તો પછી આપણે કળા અને તેની પદ્ધતિઓ વિના કામ ચલાવી લેવું જ પડશે; કારણ કે સાદાઈ અને સ્વતંત્રતાને જતી કરવી એનો અર્થ છે સૌન્દર્યને જતું કરવું. આપણા પૂર્વજોની આનંદ-સામગ્રી સુસમૃદ્ધ અને ભવ્ય પણ હતી, પણ તેમાં કદી પણ ભાર ન હતો.

૩૮૪ — યુરોપિયન જીવનની જંગલી સુખસગવડો અને ભાર રૂપ દેખાતા ભપકાને હું સંસ્કારિતાનું નામ આપી શકતો નથી. જે લોકો પોતાના આત્મામાં મુક્ત નથી તેમ જ તેમના વ્યવહારમાં ઉમદા રીતે છંદોમય નથી તે સંસ્કારી નથી.

૩૮૫ — અર્વાચીન સમયમાં અને યુરોપની અસર હેઠળ કળા જીવન ઉપર એક વળગાડ જેવી અથવા તો બિનજરૂરી ચાકર જેવી બની ગઈ છે; કળા તો જીવનની પ્રધાન સેવિકા અને અનિવાર્ય આયોજક બનવી જોઈએ.

જ્યાં સુધી મન જ્ઞાન વિષેની તેની વધુ પડતી ખાતરીપૂર્વક જીવન ઉપર શાસન કરે છે ત્યાં સુધી ભગવાનનું રાજ્ય કેવી રીતે સ્થાપી શકાશે? (૧૨.૩.૧૯૭૦)

૩૮૬ — રોગને બિનજરૂરીપણે લંબાવવામાં આવે છે

અને અનિવાર્ય હોય છે તેના કરતાં વધુ વાર તેનો મૃત્યુમાં અંત આવે છે, કારણ કે રોગીનું મન શરીરના રોગને ટેકો આપતું હોય છે અને તેમાં રસ લેતું રહે છે.

એ એક સંપૂર્ણ સત્ય છે.

૩૮૭ — વૈદકીય વિજ્ઞાન માનવજાતિને માટે આશીર્વાદ રૂપ બનવાને બદલે વધુ તો એક શાપરૂપ બનેલું છે. એ વિજ્ઞાને રોગચાળાઓનું જોર તોડી આપ્યું છે અને એક અદ્ભુત શક્તિ પ્રગટ કરી છે, પરંતુ તેણે માણસના કુદરતી આરોગ્યને નબળું પણ કરી આપ્યું છે અને વ્યક્તિગત રોગોની સંખ્યા વધારી દીધી છે; તેણે મન અને શરીરમાં ભય અને પરાધીનતા રોપી આપ્યાં છે, તેણે આપણા આરોગ્યને નૈસર્ગિક દૃઢતા ઉપર નહિ પણ ખનિજ અને વનસ્પતિના જગતમાંથી મળતા એક દુર્બળ અને બેસ્વાદ આલંબન ઉપર આધાર રાખવાનું શીખવ્યું છે.

૩૮૮ — ડૉક્ટર રોગ ઉપર દવાનું નિશાન તાકે છે; કોઈ વાર એ લાગી જાય છે, કોઈ વાર એ ચૂકી જાય છે. એમાં જે નિષ્ફળતાઓ થતી હોય છે તેને હિસાબમાં લેવામાં આવતી નથી, સફળતાઓને ભેગી કરવામાં આવે છે, તેમની ગણતરી કરવામાં આવે છે અને એક શાસના રૂપમાં ગોઠવવામાં આવે છે.

એ અદ્ભુત, અદ્ભુત છે.

૩૮૯ — આપણે જંગલી માણસને તેની ભૂવામાંની શ્રદ્ધાને માટે હસીએ છીએ: પણ ડૉક્ટરોમાં શ્રદ્ધા ધરાવતા સુધરેલા લોકો ઓછા વહેમી કેવી રીતે છે? જંગલી માણસને ખબર પડે છે કે અમુક મંત્ર બોલવામાં આવે છે ત્યારે અમુક રોગમાંથી તે ઘણી વાર સારો થઈ જાય છે; અને તે માનતો થાય છે. સુધરેલા દરદીને ખબર પડે છે કે જ્યારે તે અમુક લખી આપેલી દવા પીએ છે ત્યારે તે અમુક રોગમાંથી ઘણી વાર સારો થઈ જાય છે; અને તે માનતો થાય છે. આમાં ફેર ક્યાં છે?

આપણે કહી શકીએ છીએ, ઉપસંહાર રૂપે, કે રોગીમાં રહેલી શ્રદ્ધા તેને પોતાના રોગને મટાડવાની શક્તિ આપે છે.

લોકોને કદાચ જો પ્રભુ-કૃપાની રોગ મટાડવાની શક્તિમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય તો તેઓ ઘણી બીમારીઓમાંથી બચી જાય તેમ છે. (૧૩-૩-૧૯૭૦)

તમે છેલ્લું સૂત્ર જોયું છે?

હા, રોગો વિષે, ડોક્ટરો વિષે પરંતુ એક સૂત્રમાં શ્રી અરવિંદ એક નાનું સરખું જ વાક્ય આપે છે જે મને અદ્ભુત લાગે છે, જેમાં તેઓ કહે છે: ‘આજની માનવતાને તેની ન સુધરી શકે તેવી બર્બરતાને કારણે યંત્રોની જરૂર છે’

(માતાજી માયું હલાવે છે અને લાંબા સમય સુધી મૂંગાં રહે છે.) આજે મને સમાચાર મળ્યા કે ક્ષ . . . નું અવસાન થયું છે. એને એક ગંભીર ઓપરેશન કરવામાં આવ્યું હતું, એ સારી થઈ હતી, એ ઘેર આવી ગયેલી, એણે મને લખેલું કે, ‘હું’ વધુ ને વધુ સારી થતી જાઉં છું’ અને પછી, ચાલી ગઈ. આજે જ મને એ સમાચાર મળ્યા. એમ વાત છે.

ઝ . . . ની બાબતમાં પણ એમ બનેલું એ જ વસ્તુ, ઊથલો. અને એ એવું તો દેખાય છે હા, એ શ્રી અરવિંદ જેને બર્બરતા કહે છે તેની સામેનો પ્રયત્ન હતો (માતાજી આખી પૃથ્વીના વાતાવરણને આવરી લેતાં હોય તેમ કરે છે). આ એવું લાગે છે કે . . . મને ખબર નથી કે આ વસ્તુ તે માનસિક રચનામાંથી બહાર આવવાનો ઈનકાર છે કે અશક્તિ છે. અને આ ચેતનાનું કાર્ય (કેવી રીતે કહેવું?) આ આખીયે માનસિક રચના કેટલી બધી તો ખોટી છે તે બતાવી આપવાને તે લગભગ નિર્દય બનીને કામ કરે છે — બધું જ, જે પ્રત્યાઘાતો સ્વાભાવિક જેવા દેખાતા હોય છે, એ બધું જ એક અત્યંત સંકુલ એવી માનસિક રચનાનું પરિણામ છે.

હા, એ નિર્દય છે.

તમે એ રચનાની અંદર જન્મેલા હો છો, અને તેની સાથે મેળમાં રહીને અનુભવ કરવો, તેની સાથે મેળમાં રહી પ્રતિક્રિયાઓ કરવી, એની સાથે મેળમાં રહીને બધી જ વસ્તુઓને ગોઠવવી એ વસ્તુ એટલી બધી તો સ્વાભાવિક લાગે છે કે તમે એમાં સત્યને બાજુએ મૂકી દો છો.

એ વસ્તુ ખુદ શરીરના બંધારણમાં પણ આવી રહેલી છે.

એટલે, પેલી ચેતનાનું કાર્ય પોતાની જાતને એક અસાધારણ બળપૂર્વક લાદી રહ્યું છે અને એ વસ્તુ (આપણને) નિર્દય લાગે છે, (માતાજી જડતત્ત્વમાં પોતાની મુક્કી મારે છે), કે જેથી આપણે પાઠ શીખી શકીએ.

(લાંબું મૌન)

શ્રી અરવિંદ અહીં હતા તે સમય મને યાદ આવ્યો તો, તે વખતે આંતર સ્વરૂપ એવી ચેતનામાં હતું કે જે વસ્તુઓને ઊર્ધ્વ ચેતનાની રીતે સાવ જુદી રીતે અનુભવતી હતી, જોતી હતી; અને પછી, જે વખતે શ્રી અરવિંદ બીમાર પડેલા અને જ્યારે આ બધું બનેલું, સૌથી પહેલું તો પેલો અકસ્માત થયેલો (તેમનો ઠીંચણ ભાંગી ગયેલો). . . . તે વખતે શરીર, શરીર બધો જ વખત બોલ્યા કરતું હતું: ‘એ તો સ્વપ્ન છે, એ તો સ્વપ્ન છે, એ આપણા માટે નથી; આપણા માટે તો શરીર એ જ રીતનું છે.’ (પૃથ્વીની નીચેનું બતાવવાની ક્રિયા) એ ભયંકર હતું. . . . અને એ બધું ચાલ્યું ગયું છે. એ હવે આટલાં બધાં વર્ષો પછી, સાધનાનાં આટલાં બધાં વર્ષો પછી પૂરેપૂરું ચાલ્યું ગયું છે, એ ચાલ્યું ગયું છે, અને શરીર પોતે જ પ્રભુની હાજરી અનુભવતું હતું અને એને એમ લાગતું હતું કે. . . . બધું જ અવશ્ય બદલાઈ જવું જોઈએ. અને પછી, થોડા દિવસ ઉપર, પેલી જે રચના ચાલી ગયેલી હતી (અને એ એક પાર્થિવ રચના છે, આખી માનવતાની, એટલે કે, લોકો જ્યારે આ હકીકત પાસે પાછા નીચે આવી જાય છે, આ ભયંકર રીતે દર્દ કરતી, બધી જ પરિસ્થિતિઓના સતત નકાર જેવી આ વસ્તુ સમક્ષ ખડા રહે છે ત્યારે તેમને ઊર્ધ્વ સત્યનું એક દર્શન થાય છે, જ્ઞાન થાય છે, માત્ર અભીપ્સા પણ થાય છે એવા માણસોની રચના) એ, શરીર પોતે તો પૂરેપૂરું મુક્ત થઈ ગયું હતું, અને એ પાછી આવી છે.

એ પાછી આવી છે, પણ એ જ્યારે પાછી આવી, અને શરીરે જ્યારે એને જોઈ ત્યારે એ કોઈ અસત્ય વસ્તુને જોતું હોય એમ હતું. અને હું સમજી કે શરીર કેટલે સુધી બદલાયું હતું, કારણ કે એણે જ્યારે પેલી રચનાને જોઈ ત્યારે એને એમ લાગેલું શરીરે એ રચનાને એક સ્મિત કરીને જોયેલી અને તેને એમ લાગેલું, આહ! કે એ એક જૂની રચના હતી અને એમાં હવે કાંઈ જ સત્ય રહ્યું નહોતું. અને આ એક અસાધારણ અનુભવ હતો: કે, એ રચના માટેનો સમય પૂરો થઈ ગયો છે — એને માટેનો સમય પૂરો થઈ ગયો છે. અને મને ખબર પડે છે કે પેલી ચેતનાનું આ જે દબાણ થઈ રહ્યું છે તે એટલા માટે થઈ રહ્યું છે કે વસ્તુઓ જે રીતની હતી — એટલી બધી તો દુઃખી અને નાનકડી અને અંધકારમય અને સાથે સાથે, દેખાવમાં

એટલી બધી તો છૂટી ન શકાય એવી — એ બધું પાછળ ચાલ્યું ગયું છે (માતાજી ખભા ઉપર બતાવવાની ક્રિયા કરે છે), એ એક ભૂત થઈ ગયેલો ભૂતકાળ છે, આમ મેં ખરેખર જોયું — મેં જોયું, હું સમજી — કે આ ચેતનાનું કાર્ય (એ ચેતના કે જે દયા વિનાની છે, જે જરાકે પરવા કરતી નથી કે એ વસ્તુ મુશ્કેલ છે કે નહિ, કદાચ એ દેખીતી રીતના ઉત્પાતો માટે ફિકર પણ કરતી નથી), એટલા માટે થઈ રહ્યું છે કે સામાન્ય અવસ્થા હવે આટલી બધી ભારે, આટલી બધી અંધકારમય અને આટલી બધી કદરૂપી — અને આટલી બધી નિમ્ન પ્રકારની ન રહેવા પામે અને હવે ઉષાનો ઉદય થઈ જાય — ક્ષિતિજ ઉપર કોઈક વસ્તુ ઊગી આવે: એક નવી ચેતના — કાંઈક વધારે સાચી, વધારે પ્રકાશમય વસ્તુ.

શ્રી અરવિંદ અહીં રોગો વિષે જે કહે છે તે એ જ વસ્તુ છે, એ પડી ગયેલી ટેવનું અને તેની બધી રચનાઓનું જોર છે, રોગોમાં જે કાંઈ બધું ‘ન છૂટી શકાય તેવું’ અને ‘ન સુધરી શકે તેવું’ લાગે છે એ બધાનું જોર છે. એ બધું, અનુભૂતિઓ જાણે કે આટલી બધી, જે થઈ છે તે એ બતાવી આપવા માટે છે કે . . . આપણે એ વસ્તુ શીખીએ કે આ એક માત્ર વલણનો પ્રશ્ન છે, હા, વલણનો — માનવજાતિએ પોતાને જે માનસિક કેદખાનામાં પૂરી રાખેલી છે તેનાથી ઉપર ચાલ્યા જવાનો પ્રશ્ન છે . . . ઉપર જઈને શ્વાસ લેવાનો પ્રશ્ન છે.

અને આ અનુભૂતિ શરીરને થયેલી છે. પહેલાં, જે લોકોને આંતરિક અનુભવો થતા તે એમ કહેતા રહેતા હતા કે: ‘હા, ત્યાં ઉપર વસ્તુ એવી છે, પણ અહીં . . .’ હવે આ, ‘પણ અહીં, ‘થોડી વારમાં જ ચાલ્યું જશે. આ રીતનો વિજય રચાઈ રહ્યો છે, આ પ્રચંડ ફેરફાર: શારીરિક જીવન ઊર્ધ્વ ચેતના દ્વારા, નહિ કે માનસિક ચેતના દ્વારા, શાસિત થવું જોઈએ. એ સત્તાની ફેરબદલી છે . . . એ મુશ્કેલ છે. એ કઠણ છે. એ વેદનાવાળું છે. સ્વાભાવિક રીતે જ એમાં ભંગાણ આવે છે, પણ . . . પણ સાચેસાચ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. અને એ જ સાચો ફેરફાર છે, એ વસ્તુ નવી ચેતનાને પોતાની જાતને વ્યક્ત કરવામાં મદદ કરશે. અને શરીર શીખી રહ્યું છે, પોતાનો પાઠ શીખી રહ્યું છે — બધાં શરીરો, બધાં શરીરો.

(મૌન)

એ મનનો રચેલો જૂનો ભેદ છે: ત્યાં ઉપર, બધું બરાબર છે, ત્યાં તમે બધી અનુભૂતિઓ મેળવી શકો છો અને ત્યાં બધું પ્રકાશમય, અદ્ભુત હોય છે; અહીં, કાંઈ જ કરવાનું હોતું નથી. અને પેલી જે લાગણી છે કે આપણો જ્યારે જન્મ થાય છે,

ત્યારે એ એક એવા જગતમાં થાય છે કે જ્યાં કશું જ કરવાનું હોતું નથી. વળી એમાંથી જ એ વસ્તુનો ખુલાસો મળે છે કે જે લોકોને એ શક્યતા પહેલેથી દેખાયેલી નહિ કે વસ્તુઓ બીજી રીતની હોઈ શકે છે, તે કહેતા હતા કે: ‘આમાંથી નીકળી જવું સારું છે અને પછી’ એ બધું સ્પષ્ટ થઈ ગયું છે.

પણ પેલો જે ફેરફાર થયો છે, એ જે હકીકત છે કે એ હવે અનિવાર્ય નથી, એ એક મહાન વિજય બન્યો છે. એ હવે અનિવાર્ય નથી. આપણને લાગે છે — આપણને લાગે છે, આપણે જોઈએ છીએ — અને શરીરને પોતાને પણ અનુભવ થયો છે કે થોડી જ વારમાં અહીં પણ એ વસ્તુ વધારે સારી બની શકશે.

જગતમાં સાચે જ કશુંક બદલાયું છે.

(મૌન)

સ્વાભાવિક રીતે જ, એ વસ્તુ સાચેસાચી સ્થાપિત થઈ જાય તેને થોડો વખત લાગશે. હવે, એની જ લડાઈ ચાલે છે બધી બાજુઓએથી, બધી જ ભૂમિકાઓ ઉપર, વસ્તુઓનો હુમલો થઈ રહ્યો છે. એ બધી આવે છે અને બાહ્ય રીતે કહે છે: કશું જ બદલાયું નથી — પણ એ સાચું નથી. એ સાચું નથી, શરીર જાણે છે કે એ સાચું નથી. અને હવે એ જાણતું થયું છે, જાણતું થયું છે કે એ કયા અર્થમાં છે.

અને શ્રી અરવિંદે આ સૂત્રોમાં જે લખ્યું છે, હું જે હમણાં જ વાંચી રહી છું, તે કેટલું બધું પચગંબરી છે! એ સત્ય વસ્તુનું જ બરાબર દર્શન હતું. એટલું બધું તો પચગંબરી.

(મૌન)

અને હવે હું જોઉં છું, હું જોઉં છું કે એમની શરીરમાંથી વિદાય અને એમનું કામ એટલું એટલું તો વિશાળ અને એટલું તો સતત, સૂક્ષ્મ સ્થૂલમાં, એણે કેટલી બધી તો મદદ કરી છે! એણે વસ્તુઓને તૈયાર કરવામાં શારીરિક રચનાને બદલવામાં કેટલી બધી મદદ કરી છે (માતાજી જડતત્ત્વને ગૂંદતાં હોય તેમ કરે છે).

જે જે લોકોનો ઊર્ધ્વ જગતો સાથે સંપર્કમાં આવવાનો હેતુ હતો તેમને જે જે અનુભૂતિઓ થયેલી હતી તેને પરિણામે સ્થૂલ તત્ત્વ અહીં નીચે જેમ છે તેમનું તેમ જ રહ્યું હતું કેવી રીતે કહેવું? મારા જીવનના આરંભથી માંડી શ્રી અરવિંદે વિદાય લીધી ત્યાં સુધી હું એવી ચેતનામાં હતી કે આપણે ઉપર જઈ શકીએ છીએ, આપણે

જાણી શકીએ છીએ, આપણે બધી અનુભૂતિઓ મેળવી શકીએ છીએ (અને ખરેખર, આપણને એ મળેલી પણ હતી જ), પણ આપણે જ્યારે શરીરમાં પાછા આવીએ છીએ . . . ત્યારે ત્યાં તો જૂના, ભી-ષ-ણ, માનસિક નિયમોનું રાજ્ય જ બધે ચાલતું હોય છે. અને પછી, આ બધાં વર્ષો તે તૈયારીનાં — તૈયારીનાં — વર્ષો રહ્યાં છે, મુક્તિનાં અને તૈયારીનાં, અને આ દિવસોમાં . . . આહ! શરીરને સ્થૂલમાં એ સાક્ષાત્કાર થયો છે કે પોતે બદલાયું છે.

એ વસ્તુને હવે, આપણે કહીએ છીએ તે મુજબ, અમલમાં લાવવાની છે, બધી વિગતોમાં તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો છે, પણ ફેરફાર થઈ ગયો છે — ફેરફાર થઈ ગયો છે.

એટલે કે, જે સ્થૂલ પરિસ્થિતિઓને મને મોટી મોટી કરી આપી છે, નક્કી કરી આપી છે, (માતાજી પોતાની બંને મુઠ્ઠીઓ વાળે છે), અને જે અનિવાર્ય જેવી લાગતી હતી, એટલે સુધી કે જે લોકોને ઊર્ધ્વ જગતોની એક જીવંત અનુભૂતિ થયેલી તેઓ એમ વિચારતા થઈ ગયા હતા કે માણસે જો સત્યની અંદર જીવવું હશે તો તેણે જગતમાંથી નાસી જવું પડશે, આ સ્થૂલ જગતનો ત્યાગ કરવો પડશે (આ બધા સિદ્ધાંતો અને શ્રદ્ધાઓની પાછળનું કારણ એ છે), પણ એ વસ્તુ હવે એ પ્રમાણે રહી નથી. સ્થૂલ તત્ત્વ ઊર્ધ્વ પ્રકાશને, સત્યને, સાચી ચેતનાને ઝીલી શકે તથા તેનો આ-વિ-ષ્કા-ર કરી શકે એવું બન્યું છે.

એ વસ્તુ સહેલી તો નથી, એ સહનશક્તિ અને સંકલ્પબળ માગી લે છે, પણ એક દિવસ એવો આવશે કે જ્યારે એ તદ્દન સ્વાભાવિક બની જશે. અત્યારે તો જરા સરખું, જરા સરખું બારણું ખૂલ્યું છે — એટલું જ, આપણે હવે આગળ વધ્યે જવાનું છે.

(મૌન)

એ તો સ્વાભાવિક છે કે જે વસ્તુ ગોઠવાઈ ગયેલી છે તે ચોંટી રહે છે અને મરણાતોલ થઈને પોતાનો અચાવ કરે છે. એને કારણે જ બધી મુશ્કેલી ઊભી થાય છે (પૃથ્વીનું વાતવરણ બતાવવાની ક્રિયા) — એણે બાજી ગુમાવી દીધી છે, એણે બાજી ગુમાવી દીધી છે.

(મૌન)

એ ચેતનાને* આ વિજય મેળવતાં એક વર્ષ કરતાં થોડો વધુ સમય લાગ્યો છે. અને છતાં, કુદરતી રીતે જ, જે લોકોને આંતરિક દૃષ્ટિ છે તે સિવાયના બીજાઓને એ દેખાતી નથી, પણ . . . પણ એ વસ્તુ થઈ ગઈ છે.

(લાંબું મૌન)

આ વસ્તુ, આ કામ શ્રી અરવિંદે મને આપેલું હતું. હવે મને સમજાય છે.

પરંતુ બધી બાબુઓએથી — બધી બાબુઓએથી — એમ લાગતું હતું કે મનનાં આ બળો, મનની આ શક્તિઓ, વિરોધમાં ખડાં થઈ ગયાં હતાં, — એક ઉગ્ર વિરોધમાં, — પોતાના જૂના કાયદાઓને લાદવા માટે: પણ એ તો હંમેશાં એમ જ હતું! . . . પણ એ હવે સમાપ્ત થઈ ગયું છે. એ હંમેશાં એવું જ નહિ રહે, હા.

(મૌન)

આ શરીરમાં આ લડાઈનું કાંઈક આ છેલ્લા દિવસોમાં ચાલી રહ્યું હતું. . . . એ ખરેખર બહુ જ રસિક હતું. . . . ત્યાં બહારની બાબુએ, બહારની બાબુએથી શરીરને અમુક અનુભૂતિઓ આપવાનો એક પ્રયત્ન ચાલતો હતો કે જેથી એને સ્વીકારવાની ફરજ પડે કે: ‘ના, જે વસ્તુ હંમેશાં રહેલી છે, એ હંમેશાં રહેવાની જ છે; તું પ્રયત્ન કરી શકે છે, પણ એક ભ્રમણા છે,’ અને પછી કાંઈક બન્યું, શરીરમાં કાંઈ નાનકડી ગરબડ ઊભી થઈ અને પછી શરીરે પોતાના વલણ મુજબ જવાબ વાળ્યો. આવી શાંતિ (સ્થિરતાની ક્રિયા) અને આવું વલણ (હાથ ખુલ્લા કરવાની ક્રિયા): ‘જેવી તારી ઈચ્છા, પ્રભુ, જેવી તારી ઈચ્છા’ . . . એક ઝબકારાની માફક બધું અદૃશ્ય થઈ જાય છે! અને એવું ઘણી વાર બને છે, દિવસમાં કાંઈ નહિ તો ડઝન વાર. પછી — પછી શરીરને અનુભવ થવા લાગે છે: લો! . . . એને પેલો આનંદ થાય છે, પેલી અદ્ભુત વસ્તુમાં રહ્યાનો . . . આનંદ થાય છે. એ પહેલાં હતું તેવું નથી રહ્યું, એ પહેલાં હતું તેવું હવે નથી રહ્યું — એ પહેલાં હતું તેવું હવે નથી રહ્યું.

આપણે હજી લડ્યે જવાનું છે, આપણે ધીરજ રાખવાની છે, હિંમત રાખવાની છે, સંકલ્પબળ, વિશ્વાસ રાખવાનો છે — પણ એ હવે ‘પેલા જેવું’ રહ્યું નથી; પેલી જૂની વસ્તુ ચોંટી રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે — ભયંકર! ભયંકર. પણ . . . એ હવે પેલા જેવું રહ્યું નથી. એ હવે પેલા જેવું રહ્યું નથી.

* અતિમાનવની ચેતના, ૧લી જાન્યુઆરી, ૧૯૬૯

બસ.

(મૌન)

અને એ વસ્તુ પણ: શરીર ક્યાં સુધી, ક્યાં સુધી ચાલી શકશે? એ વસ્તુ પણ, શરીર તો પૂરેપૂરું શાંતિમય અને સુખમાં છે: એ તો તારી ઈચ્છા મુજબ છે.

(લાંબું મૌન)

બીજું બધું તો એટલું બધું જૂનું, કોઈક એક મરી ગયેલા ભૂતકાળની કોઈક વસ્તુના જેવું લાગે છે. એ ફરીથી જીવતું થવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પણ હવે થઈ શકતું નથી.

અને બધું, બધું, બધી જ પરિસ્થિતિઓ જેટલી થઈ શકે તેટલી ખરાબ થઈ શકે છે — ચિંતાઓ અને ગૂંચવાડાઓ અને મુશ્કેલીઓ, બધું, બધું જ આમ ઉપર આવી ગયું છે, ઉગ્ર, જંગલી જ્ઞાનવરોની માફક, પણ એ હવે ખલાસ થઈ ગયું છે. શરીર જાણે છે કે એ ખલાસ થઈ ગયું છે.

એને કદાચ સેંકડો વર્ષો લાગશે, પણ એ હવે ખલાસ થઈ ગયું છે.

આ સાક્ષાત્કાર એકદમ સઘન રીતનો અને સંપૂર્ણ, એ આપણે જડતત્ત્વમાંથી બહાર નીકળી આવીએ તો જ મળી શકે તેમ છે (માતાજી એક આંગળી નીચી કરે છે): એ વાત ચોક્કસ છે, એ ચોક્કસ અને નક્કી છે કે એ આપણને અહીં પણ મળશે.

(લાંબું મૌન)

એ ચેતના આવી તે પછી આ ચૌદમો માસ થયો — ચૌદમો, માસ, બે વાર સાત.

(મૌન)

આપણે ચૌદમી તારીખમાં છીએ ને?

હા, ચૌદમી.

એ પણ રસિક વાત છે.

(મૌન)

એ ગયા પછી એમણે કેટલું બધું કામ કર્યું છે ઓહ! આખોય, વખત, આખોય વખત.

(મૌન)

એમ લાગે છે. . . . એમ લાગે છે કે શરીરમાં એક ચમત્કાર થયો છે. આ રચનાનું અદૃશ્ય થઈ જવું એ ખરેખર ચમત્કારી લાગે છે.

અને બધું જ સ્પષ્ટ થવા લાગ્યું છે.

આપણે જોઈશું.

(લાંબું મૌન)

પ્રમાણમાં એ ઝડપથી થઈ ગયું.

(મૌન)

તો

એટલે કે, દરેક માનવ ચેતના કે જેનામાં થોડી પણ શ્રદ્ધા હશે તે, મનની આ મોહક મૂર્છામાંથી હવે બહાર આવી શકશે?

હા, હા. બરાબર એમ જ, બરાબર એમ જ.

બરાબર એમ જ.

વાર્તાલાપ - ૫૧

૨૦ મે, ૧૯૭૦

અમે આપની અનુભૂતિને શું થોડી પણ અનુસરી શકીએ છીએ ખરા? એ ક્રિયામાં થોડા વધુ રહેવા માટે અમારે શું કરવું જોઈએ?

કેટલાકને અનુભૂતિઓ થવા લાગી છે; કેટલાકને અનુભૂતિઓ થાય છે પણ તેને જાણતા નથી! (માતાજી હસે છે.) એની થોડીક અસર તો છે.

મોટીમાં મોટી મુશ્કેલી, હંમેશની માફક, મનની છે, કારણ કે એ એની પોતાની રીતે જ સમજવા માગે છે. મુશ્કેલી એ છે . . . કેટલાક લોકો એવા છે કે એમનામાં જો એ વસ્તુ ન હોત તો તેઓ ઘણી વધુ ઝડપથી ગતિ કરી શકે તેમ છે. એમને એમ થાય છે કે પોતાને જો માનસિક રીતે સમજાતું નથી તો પોતે કંઈ સમજ્યા નથી.

વાર્તાલાપ - ૫૨

૨૭ જૂન, ૧૯૭૦

આપે લાંબા વખતથી કંઈ કહ્યું નથી.

કંઈ કહેવું હોય તો એમાં વસ્તુને અમુક ઓછામાં ઓછું માનસિક રૂપ તો આપવું પડે છે અને એ બહુ મુશ્કેલ છે, કારણ કે આમાં એ થાય છે કે શરીરને બધી રીતની અનુભૂતિઓ થતી હોય છે અને એ શીખતું હોય છે. પણ એ બધું કહેવાનો એ પ્રયત્ન કરે છે કે તરત જ, એ બોલે છે: 'ના, એ સાચું નથી, વસ્તુ એવી નથી' . . . (માતાજી નાના નાના સાંકડા ચોરસ દોરે છે). એ જીવન વડે ભૂમિતિની આકૃતિઓ દોરવા જેવું બને છે. શરીરને એવું લાગે છે.

બીજી રીતે પણ, એ વસ્તુ કહી શકાય તેવી છે નહિ, કારણ કે એ બહુવિધ છે, સંકુલ છે. અને તમે જો એને એક ખુલાસા રૂપે મૂકતાં નથી . . . તો એ વસ્તુ કહી શકાતી પણ નથી અને એ જ ક્ષણે એ સાચી રહેતી નથી.

આ બધા દિવસોમાં, ચેતનાને આ અનુભવ થતો રહેલો છે કે થોડી સરખી પણ ફેરબદલી (કેવી રીતે કહેવું?) વલાણમાં થોડો સરખો ફેરફાર, કે જેને કહી શકાય તેમ હોતું નથી. અને આપણે જો દિવ્ય પરમાનંદમાં હોઈએ છીએ, અને વસ્તુઓ હોય તેવી ને તેવી જ બરાબર રહેતી હોય છે, તો એ વસ્તુ લગભગ ત્રાસ જેવી બની જાય છે! અને આ વાત સતત બનતી રહી છે. તો, એવી ક્ષણો આવે છે કે જ્યારે શરીર વેદનાથી ચીસ પાડી દે તેમ હોય છે . . . અને એક જરા સરખો, જરા સરખો ફેરફાર, કે જેને તમે લગભગ શબ્દમાં મૂકી શકતા નથી, અને એ વસ્તુ પરમાનંદ બની જાય છે — એ વસ્તુ . . . પેલી બીજી ચીજ બની જાય છે, એ વસ્તુ આ

અસાધારણ ચીજ બની જાય છે, બધે જ ભગવાન અને આમ શરીર બધો વખત એકથી બીજી વસ્તુમાં પસાર થતું રહે છે: એક પ્રકારનો જાણે વ્યાયામ ચાલે છે, એ એની વચ્ચે ચેતનાનો સંગ્રામ ચાલે છે.

અને એ વસ્તુ બહુ જ ઉગ્ર બની જાય છે; કોઈક વાર, અમુક સેકન્ડો, અમુક ક્ષણ તો એવી આવે છે કે જ્યારે શરીર બોલી ઊઠે છે: ‘આહ! બહુ થઈ ગયું આ તો, બહુ થઈ ગયું આ તો’ અને પફ! . . . (માતાજી વસ્તુપલટાની ક્રિયા કરે છે). પછી, એ વસ્તુ કહેવી શક્ય રહેતી નથી. આપણે જે કંઈ કહીએ તે હવે સાચું રહેતું નથી.

અને વેદનાનાં જે જે આંદોલનો છે તે બધાંને જાણે કે સર્વ સામાન્ય માનવ ચેતનાનો ટેકો રહેલો છે — હા, એમ છે. અને પેલી જે બીજી વસ્તુ છે તેને કોઈ એવી ચીજનો ટેકો છે કે જે વચ્ચે પડતી હોય એમ લાગતું નથી, એ આના જેવી લાગે છે (અવિકારી હોવાનો અર્થ બતાવતી ક્રિયા), આ પોતાની વાત કહેવાનો પ્રયત્ન કરતા માનવ ચેતનાના સમૂહની સાથે સરખાવતાં . . . એટલે એ બધું કહેવું અશક્ય છે.

અને સતત, સતત કાં તો આ અવિકારી શાંતિ — આ પરમ શાંતિ, એ તે આપણે અનુભવી શકીએ એવી કોઈ પણ શાંતિ કરતાં મોટી શાંતિ — અને સાથે સાથે આપણે જાણતા હોઈએ છીએ (આપણે ‘અનુભવતા હોઈએ છીએ’ એમ તો કહી ન શકાય, પણ આપણે જાણતા હોઈએ છીએ) કે રૂપાંતરની ક્રિયાનો વેગ એટલો બધો તો મોટો હોય છે કે સ્થૂલ રીતે જોઈ શકાતો નથી. અને એ બંને જોડાઈ ગયેલાં છે અને આ શરીર એકમાંથી બીજામાં પસાર થતું રહે છે, અને કોઈક વાર . . . કોઈક વાર એ બંને લગભગ એકીસાથે હાજર હોય છે (માતાજી પોતાનું મસ્તક ઘુણાવે છે, પોતાની વાત કહેવી અશક્ય છે એમ જણાવતાં).

અને પછી સામાન્ય વસ્તુઓ પરત્વેનું આપણું જે દર્શન હોય છે, એટલે કે, જીવન જે રીતનું છે તેવા જીવનનું દર્શન — દિવ્ય દૃષ્ટિમાંથી થતું નહિ, પણ પરમાત્માની સાથે સરખાવતાં થતું દર્શન — તે એક વ્યાપક ગાંડપણ જેવું લાગે છે અને લોકો જેને ગાંડપણ કહે છે અને જેને શાણપણ કહે છે એ બેની વચ્ચે સાચેસાચ કશો જ તફાવત દેખાતો નથી . . . હા, માણસો જે તફાવત કરે છે તે હાસ્યાસ્પદ લાગે છે. આપણને લોકોને કહેવાનું મન થાય છે: તમે બધા સરખા જ છો, જુદી જુદી કક્ષાઓમાં . . . એટલે . . .

અને એ બધું એકીસાથે થતાં દર્શનોનું જગત છે, એટલે એને વિષે સાચી રીતે

કાંઈ કહેવું અશક્ય છે. ત્યાં આગળ, ત્યાં આગળ કશું જ રહેલું નથી (માતાજી પોતાના માથાને અડે છે), એ રસ્તે થઈને કશું જ પસાર થતું નથી, ત્યાં કશું જ નથી. એ વસ્તુ કંઈક એવી છે. . . . કંઈક એવી કે જેને કોઈ ચોક્કસ આકાર નથી પણ તેને અગણિત અનુભૂતિઓ થતી રહે છે અને તેને વ્યક્ત કરવાની તેની શક્તિ જેવી છે તેવી જ રહેલી છે, એટલે કે, તેનામાં કશી જ શક્તિ નથી.

(મૌન)

દાખલા તરીકે, જે જે કાંઈ બનતું હોય છે તેને માટે, તે બનવાની સાથે સાથે, એક ખુલાસો હોય છે ('ખુલાસો' એ ખરો શબ્દ તો નથી, પણ આખરે) સામાન્ય માનવ ચેતના મુજબનો ('સામાન્ય' એટલે કે સાધારણ રીતની એમ મારે કહેવું નથી, માનવ રીતની ચેતના એમ મારે કહેવું છે), એક ખુલાસો હોય છે શ્રી અરવિંદ એક આલોકિત મનમાંથી આપતા હોય છે તેવો ખુલાસો, અને ભગવાન જોતા હોય તેવો ખુલાસો.

એક જ વસ્તુ માટે ત્રણે ખુલાસા એકીસાથે — તો કેવી રીતે, કેવી રીતે વર્ણન કરવું?

અને એ વસ્તુ સતત થતી હોય છે, આખોય વખત એ રીતે હોય છે. અને પછી આ (માતાજી પોતાનું શરીર બતાવે છે), એ પોતાની વાત જણાવી શકે તેવી સ્થિતિમાં નથી, એ જણાવવા માટેનો આ સમય નથી.

આ વસ્તુ એટલી બધી બને છે કે હું લખતી હોઉં છું ત્યારે પણ એ સ્થિતિ હોય છે. એટલે હું આપણી મૂર્ખ વાણીમાં જે કાંઈ મૂકી શકાય તેવું હોય તે મૂકવાનો પ્રયત્ન તો કરું છું — અને એટલું બધું તો મૂકું છું! એટલું બધું તો! કે જે શબ્દ દ્વારા જણાવી શકાય તેવું હોતું નથી. એટલે લોકો જ્યારે મેં જે લખેલું હોય છે તે મને વાંચી સંભળાવે છે ત્યારે મને કહેવાનું મન થઈ જાય છે: આ તો તમે મારી મજરી કરો છો, એમાંથી તો તમે બધું જ બહાર કાઢી લીધું છે!

વાર્તાલાપ - ૫૩

૧ જુલાઈ, ૧૯૭૦

મને એક અનુભૂતિ થઈ હતી અને મારે માટે એ રસિક હતી, કેમ કે એ પહેલી જ વાર થઈ હતી. એ ગઈ કાલે અથવા તો એની પહેલાંના દિવસે થયેલી, મને બહુ યાદ નથી ક્ષ બરાબર મારી સામે ઊભી હતી અને મેં એના ચૈત્ય સ્વરૂપને જોયું, એના કરતાં તે આટલું વધારે ઊંચું હતું (લગભગ ૨૦ સેન્ટિમીટર બતાવવાની ક્રિયા). એ પહેલી વાર બન્યું. એનું શારીરિક સ્વરૂપ નાનું હતું અને ચૈત્ય સ્વરૂપ આટલું વધારે મોટું હતું. અને એ કશી જાતીયતા વિનાનું સ્વરૂપ હતું, નહિ પુરુષ, નહિ સ્ત્રી. પછી મેં મને પોતાને કહ્યું, (એ બનવા જોગ છે કે એ સ્વરૂપ હંમેશાં એ પ્રમાણેનું જ હશે, મને ખબર નથી, પણ અહીં મેં એને બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોયું), મેં મને પોતાને કહ્યું: પણ આ તો ચૈત્ય સ્વરૂપ છે, એ સ્વરૂપ સ્થૂલમાં આવશે અને અતિમાનસ સ્વરૂપ બનશે!

મેં એ જોયું, એ એવું હતું. એનામાં કેટલીક ખાસ વસ્તુઓ હતી, પણ એ બહુ સ્પષ્ટ ન હતી, અને એ સ્પષ્ટ રીતે એવું સ્વરૂપ હતું કે જે પુરુષ પણ ન હતું અને સ્ત્રી પણ ન હતું, એનામાં બંને જાતિનાં ભેગાં લક્ષણો હતાં. અને એ પેલી વ્યક્તિ કરતાં વધારે મોટું હતું, એ એના કરતાં બધી રીતે મોટું હતું, લગભગ આટલું (સ્થૂલ શરીર કરતાં આશરે ૨૦ સેન્ટિમીટર વધારે ઊંચાઈ બતાવવાની એ જ ક્રિયા), અને ત્યાં ઊભી હતી અને પેલું સ્વરૂપ આવું હતું (ક્રિયા). અને એને આ રંગ હતો આ રંગ અને એ રંગ જો સ્થૂલ બને તો તે ઓરોવિલનો* રંગ બને તેમ હતું. એ ઝાંખું ઝાંખું દેખાતું હતું, જાણે એક બુરખાની પાછળ હોય તેવું, એ તદ્દન ચોક્કસ રીતનું ન હતું, પણ એનો રંગ એ રીતનો હતો. અને એને વાળ હતા પણ કાંઈક જુદી રીતના હતા. બીજી વાર કદાચ હું વધારે સારી રીતે જોઈશ. પણ મને એમાં બહુ રસ પડ્યો હતો, કેમ કે એ જાણે મને એમ કહેતું હતું: ‘પણ તમે તો એ જોવા માગો છો ને કે અતિમાનસ સ્વરૂપ કેવી રીતનું હશે — તો તે આવું છે! લો, એ આવું છે.’ અને એ ત્યાં ખડું હતું. એ પેલી વ્યક્તિનું ચૈત્ય સ્વરૂપ હતું.

આમ આપણને સમજાય છે. આપણને સમજાય છે: ચૈત્ય સ્વરૂપ પોતે સાકાર બને છે અને એ વસ્તુ વિકાસક્રમને એક સાતત્ય આપે છે. આ સર્જન આપણને પૂરેપૂરી એ વાત અનુભવાવે છે કે જગતમાં કશું પણ સ્વચ્છંદ રીતે બનતું

* નારંગી

નથી, વસ્તુઓની પાછળ એક પ્રકારનું દિવ્ય તર્કશાસ્ત્ર હોય છે, અને તે આપણા માણસના તર્કશાસ્ત્ર જેવું હોતું નથી પણ આપણા તર્કશાસ્ત્ર કરતાં ઘણું ઘણું ઉચ્ચ પ્રકારનું હોય છે — પણ એક બીજું તર્કશાસ્ત્ર હોય છે, — અને મેં જ્યારે આ જોયું ત્યારે એનો સંપૂર્ણ સંતોષ મળી રહ્યો.

એ ખરેખર રસિક વસ્તુ છે. મને બહુ જ રસ પડ્યો હતો. એ ત્યાં ઊભું હતું, શાંત રૂપે, અને મને એણે કહ્યું: ‘તમે શોધતાં હતાં ને, તો, લો, એ આ રહ્યું!’

અને પછી મને સમજાયું કે આ શરીરમાંથી મન તથા પ્રાણને શા માટે વિદાય કરવામાં આવ્યાં હતાં અને માત્ર ચૈત્ય સ્વરૂપને રહેવા દીધેલું — કુદરતી રીતે જ, એ જ સ્વરૂપ બધી ક્રિયાઓનું સંચાલન હંમેશાં કરતું હતું, એટલે એ કશું નવીન તો ન હતું, પણ હવે કોઈ મુશ્કેલીઓ રહી નથી; પ્રાણ અને મનમાંથી જે જે ગૂંચવાડા આવતા હતા, અને એમાં એ પોતાના સંસ્કારો અને વલણો ઉમેરતાં હતાં, એ બધું ચાલ્યું ગયું હતું. અને મને સમજાયું: આહ! એ વસ્તુ આ છે, ચૈત્ય સ્વરૂપે અતિમાનસ સ્વરૂપ બનવાનું છે.

પણ એ સ્વરૂપનો દેખાવ કેવો હશે એ જાણવાનો પ્રયત્ન મેં કદી કર્યો ન હતો. અને જ્યારે મેં ક્ષ . . . ને જોઈ ત્યારે હું સમજી ગઈ અને હું એને જોઉં છું, હું એને હજી પણ જોઉં છું, મેં એની સ્મૃતિ સાચવી રાખી છે. જાણે કે એના વાળ લાલ હતા (પણ એ એવું ન હતું) અને એના મુખ ઉપરનો ભાવ! એ ભાવ તો એટલો સરસ હતો, અને મધુર રીતે કટાક્ષથી ભરેલો . . . ઓહ! અસાધારણ, અસાધારણ.

અને તમે સમજો કે, મારી આંખો ખુલ્લી હતી, એ દર્શન લગભગ સ્થૂલ રીતનું હતું.

આમ આપણને સમજાય છે. એકાએક, બધા પ્રશ્નો અદૃશ્ય થઈ જાય છે, વસ્તુ સ્પષ્ટ બની ગઈ છે, ઘણી જ સરળ.

(મૌન)

અને આ જે ચૈત્ય સ્વરૂપ છે તે જ માત્ર ટકી રહેતું હોય છે. એટલે એ જો પોતાને સાકાર કરે તો એનો અર્થ મૃત્યુનો નાશ થશે. પણ ‘નાશ’, જે કોઈ વસ્તુ સત્ય પ્રમાણેની હોતી નથી તેનો જ માત્ર નાશ થાય છે, એ જ ચાલી જાય છે . . . જે કોઈ વસ્તુ પોતાને ચૈત્ય સ્વરૂપમાં ફેરવી શકે તેવી હોતી નથી અને ચૈત્ય સ્વરૂપનો એક અંતર્ગત ભાગ બની શકે તેવી હોતી નથી તેનો જ નાશ થાય છે.

એ ખરેખર રસિક વસ્તુ છે.

વાર્તાલાપ - ૫૪

૫ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૦

આ ચેતના એક કરતાં વધુ વર્ષ ઉપર આવી હતી, હવે તો એને દોઢ વર્ષ થયું, એ સત્યનિષ્ઠાની બાબતમાં બહુ જ, બહુ જ સખત રીતે, બહુ જ હકારાત્મક રીતે કામ કરતી લાગે છે. એ 'દંભ'ને ચલાવી લેતી નથી, તમે અમુક બનવાનો દંભ કરો અને તે બનો નહિ. તે* એમ ઈચ્છે છે કે એ સાચી વસ્તુ હોવી જોઈએ.

હા, વસ્તુઓ જરૂર ઉપર આવે છે.

એ ચેતના શરીરને માટે એક ઉત્તમ શિક્ષક બની રહી છે, એ શરીરને સતત રીતે પાઠ આપી રહી છે અને મને ખબર નથી કે બધાંયે શરીરો આવાં હોય છે કે નહિ, પણ આ શરીર એવું અનુભવે છે કે પોતે નાનું સરખું બાળક છે અને એને નિશાળે જવું છે, એ એમ ઈચ્છે છે કે એને બતાવવામાં આવે કે એ ક્યાં ભૂલ કરે છે અને તે બધું શીખવા માગે છે. અને એ સતત શીખી રહ્યું છે — પણ જે જે વસ્તુઓ બહારથી આવતી હોય છે એ બહુ રસિક હોય છે. એ ચેતના (ત્યાં ઉપરની ચેતના — ઉપરની બાજુએ ક્રિયા) કોઈની અસર હેઠળ આવતી નથી: એ સાક્ષીરૂપ છે, એ જુએ છે, પણ એ સ્વીકારતી નથી; શરીર હજી આંદોલનોનો સ્વીકાર કરે છે: કોઈ માણસો જ્યારે આવે છે અને મારી સામે બેસે છે ત્યારે, એકાએક દર્દ થવા લાગે છે, બધું બરાબર ચાલતું નથી, પણ શરીર હવે જાણે છે (કુદરતી રીતે જ એ જાણે કે પોતાને દર્દ થઈ રહ્યું છે) પણ તે બીજાનો દોષ કાઢતું નથી, એ પોતાનો જ દોષ કાઢે છે; એ વસ્તુને તે એ રીતે લે છે કે આ રીતે જે જે બિંદુઓ હજી પૂરેપૂરાં પ્રભુની દિવ્ય અસર હેઠળ આવેલાં નથી તે જોવા મળે છે. અને આ દૃષ્ટિથી જોતાં એ વસ્તુ બહુ રસિક બની જાય છે એ જાણે છે કે સ્વરૂપની જે ચેતના એનો ઉપયોગ કરી રહી છે તેની અને તેની પોતાની વચ્ચે કેવું અંતર રહેલું છે, અને એથી એને કંઈ દુઃખ નથી થતું પણ એ એક સંપૂર્ણ નમ્રતા, સંપૂર્ણ વિનમ્રતા અનુભવે છે. એને આશ્ચર્ય થતું

* એ નોંધવા જેવું છે કે શ્રી માતાજીએ (કાંઈ નહિ તો આ વખતે) આ ચેતનાનું વર્ણન કરવા માટે 'તે' (He)(નરજાતિનો) શબ્દ વાપર્યો છે.

નથી, અથવા તો એને કશી ચિંતા થતી નથી, કારણ કે એ એમ કહેવા માગતું હોય છે: તારી ઈચ્છા સિદ્ધ થાઓ: આ કામ મારું નથી, મારામાં ન્યાય કરવાની શક્તિ નથી એને એ માટે હું પ્રયત્ન કરતું નથી — તારી ઈચ્છા સિદ્ધ થાઓ'. એટલે, શરીર એના જેવું રહે છે (શાંત અને સમર્પણવાળી ક્રિયા), અને જ્યારે એ શરીર અદૃશ્ય થઈ જાય છે, એ જ્યારે આખુંયે, આખુંયે સમર્પિત થઈ ગયું હોય છે, એનું પોતાનું કશું અસ્તિત્વ જ રહ્યું હોતું નથી ત્યારે એમાં થઈને જે શક્તિ પસાર થતી હોય છે એ . . . કોઈ વાર તો ભીષણ બની જતી હોય છે. કોઈ વાર આપણે જોઈ શકીએ છીએ, પેલી સાક્ષી રૂપ ચેતના જોઈ શકે છે કે સાચેસાચ શક્યતાઓની કોઈ જ સીમા રહેવી ન જોઈએ. પરંતુ એ વસ્તુ હજી બની નથી, એણે હજી બહુ બહુ કરવાનું છે. . . .

આ વસ્તુ જે આવે છે એ શું થઈ શકે તેમ છે તેના દૃષ્ટાંત રૂપે આવે છે. પણ . . . એ આપોઆપ કામ કરતી અને સ્વાભાવિક થઈ જાય તે પહેલાં

(લાંબું મૌન)

તમારે કાંઈ કહેવાનું છે?

મને ખબર નથી એ સાચું છે કે નહિ, પણ મને એમ લાગે છે કે આપના અમારી સાથેના સાંનિધ્યમાં થોડાં વર્ષો પહેલાં જે હતું અને અત્યારે જે છે તે બેની વચ્ચે અમુક રીતનો ફેરફાર થયો છે, જો એમ કહું તો, દાખલા તરીકે, પહેલાં, મને એમ લાગતું હતું કે આપ અમારી સાથે સક્રિય રીતે રહેતાં હતાં અથવા અમારી ઉપર સક્રિય રીતે કામ કરતાં હતાં; હવે, મને ખબર નથી કે એ વાત એમ જ છે કે નહિ, પણ મને કાંઈ એવું લાગે છે કે એ બધું એક શક્તિના ઉપર છોડી દેવામાં આવ્યું છે એ કોઈ વ્યક્તિત્વ વિનાની શક્તિ નથી પણ

આહ! એ સાચું છે કે મેં ઘણી પ્રવૃત્તિ આ ચેતના ઉપર છોડી દીધી છે. એ સાચું છે. હું એ ચેતનાને સક્રિય રીતે કામ કરવા દઉં છું, કારણ કે મેં જોયું છે કે એને સાચેસાચ બધું જ્ઞાન છે. એ સિવાય તમારી સાથેની નિકટતાની લાગણી પહેલાં કરતાં ઘણી વધારે બળવાન રહે છે — ઘણી વધારે બળવાન રહે છે. મને લગભગ એમ થતું રહે છે કે હું તમારી અંદર હરીફરી રહી છું, પહેલાં મને એમ લાગતું ન હતું. પરંતુ કદાચ પહેલાં, મારી ચેતના તમારી ચેતના ઉપર એક દબાણ મૂકતી હતી, હવે એ વસ્તુ કરતી નહિ હશે, કારણ કે જાણે કે હું એ કામ અંદરની બાજુએથી કરું છું.

હા, અમે જ્યારે આપની સાથે આપની પાસે હોઈએ છીએ, ત્યારે એનો અનુભવ થાય છે. હા, અમને લાગે છે કે આપ અમારી અંદર છો.

હા, એમ છે.

એ બરાબર એમ છે, પણ અમે જ્યારે સ્થૂલ રીતે આપનાથી જરા દૂર હોઈએ છીએ ત્યારે અમને એમ લાગે છે કે અમે કોઈક વ્યક્તિત્વ વિનાની વસ્તુ સાથે છીએ, આ એમ જ છે કે નહિ તેની મને ખબર નથી.

એ વ્યક્તિત્વ વિનાનું બની ગયું હશે. મને લાગે છે કે શરીરની ચેતનામાં પણ વ્યક્તિત્વ-તત્ત્વ ઓછામાં ઓછું થઈ ગયું છે. કેટલીક વાર મને એવી કશી લાગણી હોતી નથી કે મારા શરીરને સીમાઓ છે મને સમજાતું નથી કે કેવી રીતે કહેવું . . . હા, વસ્તુ એ છે, એ જાણે કે લગભગ પ્રવાહી બની ગયું છે. અને હવે કશું વ્યક્તિરૂપ કાર્ય કરવાની જરૂર પણ ન હોવી જોઈએ. પણ ચોક્કસ રીતે કહીએ તો, અંદરમાં (મને ખબર નથી કે કેવી રીતે સમજાવવું) એવું પણ નથી કે ત્યાં એક વ્યક્તિ જેવું કાંઈ છે કે જે એટલી બધી મોટી બની ગઈ છે કે તે બીજાઓને પોતાની, અંદર લઈ લે છે, એવું એ નથી: એ એક શક્તિ છે, ચેતના છે કે જે દરેક વસ્તુ ઉપર પથરાઈ ગઈ છે. હું કોઈ મર્યાદા અનુભવતી નથી. મને લાગે છે કે એ એક પથરાઈ ગયેલી વસ્તુ છે, શારીરિક રીતે પણ . . . આને લીધે જ એમ બને છે કે અહીં કોઈ માણસ ઘણી સક્રિય ટીકાકાર દૃષ્ટિ લઈને આવે, બધું જોવા અને ચકાસવાની ઈચ્છા રાખે તો, સમજો કે, એ જાણે અંદર દાખલ થઈ જાય છે અને એથી અંદરની બાજુએ ઊથલપાથલ થઈ જાય છે.

હું નથી ધારતી કે જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તે કોઈ એક વ્યક્તિનું કાર્ય છે એવી અસર ઉત્પન્ન કરે છે — પણ એ વસ્તુ લાંબા વખતથી થઈ રહી છે (એટલે કે કાંઈ નહિ તો આ વર્ષના આરંભથી). લોકો મને જ્યારે લાખે છે કે એમને એમ અનુભવાયું છે કે મેં તેમને માટે આ કે પેલી વસ્તુ કરી છે, ત્યારે મને હંમેશાં આશ્ચર્ય થાય છે.

લોકો જો એમ કહે કે: ‘એ વસ્તુ શક્તિએ કરી છે’ અથવા તો ‘એ વસ્તુ ચેતનાએ કરી છે’ તો તે મને વધારે સ્વાભાવિક લાગે.

આ જે બોલતું હોય છે, નિહાળતું હોય છે તે ઉપર આવેલું ચેતનાનું એક કેન્દ્ર

છે (ઉપરની દિશાએ ઈશારો), પરંતુ સ્વાભાવિક રીતે જ એ ત્યાં જ ગોઠવાયેલી નથી: એ મોં કે ઈન્દ્રિયો દ્વારા વ્યવહાર કરવાને માટે ત્યાં ગોઠવાયેલી છે (ઉપરની દિશાનો એ જ ઈશારો). પરંતુ એને કોઈ વ્યક્તિત્વનું લક્ષણ નથી તો, મને જ્યારે પ્રશ્ન કરવામાં આવે છે કે: ‘આપને એ કેમ લાગે છે?’ ત્યારે એ પ્રશ્ન સમજતાં મને એક ક્ષણ વાર લાગે છે; હું એમ નથી અનુભવતી કે આ જે જોનાર છે તે એક વ્યક્તિ છે.

અમુક અનુભૂતિઓમાંથી મને એમ વિચાર આવે છે કે, વ્યક્તિગત મર્યાદિતતાનું આ ભાન શારીરિક જીવન માટે જરૂરનું નથી; એ ભાન શીખવાનું રહે છે, પણ એ જરૂરનું નથી. લોકોને એમ હંમેશાં લાગતું રહ્યું છે કે અલગ અલગ વ્યક્તિઓની રચના કરવા માટે એક નિશ્ચિત આકારના શરીરની જરૂર હતી — એ જરૂર નથી. આપણે એના વિના શારીરિક રીતે જીવી શકીએ છીએ, શરીર એના વિના જીવી શકે છે શરીરને માટે આપોઆપ તો, એટલે કે તેને તેની જીવન જીવવાની જૂની ટેવો અને પદ્ધતિઓ ઉપર છોડી દેવામાં આવે તો, એ વસ્તુ બહુ મુશ્કેલ બને છે, એમાંથી એક એવું આંતરિક સંયોજન ઊભું થાય છે કે જે ઘણું બધું અવ્યવસ્થા જેવું લાગે છે — એ મુશ્કેલ છે. એટલું જ નહિ, આ પ્રશ્નો બધો જ વખત, બધી જ બાબતોમાં — બધી જ — ઊભા થાય છે, શરીરની એવી એક પણ ક્રિયા નથી કે જેની સામે આ વસ્તુને લીધે* પ્રશ્ન ઊભો થતો ન હોય. આમાં જે પ્રક્રિયા ચાલે છે, તે હવે જૂની પ્રક્રિયા રહી નથી, એ જે હતી તે હવે નથી; પરંતુ અત્યારે જે રીતે ચાલે છે, એ વસ્તુ એક ટેવ રૂપ બની નથી, આપોઆપ થતી ટેવ રૂપે, એટલે કે, એ સ્વાભાવિક બની ગઈ નથી, એમાં ચેતનાને સતત ચોકી કરવાની જરૂર રહે છે — દરેક વસ્તુ માટે, ખોરાક ગળવાને માટે પણ, સમજીને. અને એને લીધે જીવન થોડુંક મુશ્કેલ બને છે — ખાસ કરીને, હા, ખાસ કરીને હું જ્યારે લોકોને મળતી હોઉં છું ત્યારે. હું બહુ જ લોકોને મળતી હોઉં છું (દરરોજ ચાળીસ, પચાસ જણને) અને દરેક જણ કાંઈ એવું લઈ આવતું હોય છે કે જેની સાથે, આ જે ચેતના બધું કામ કરતી હોય છે તેને બહારથી આવતી વસ્તુઓ સાથે પોતાને અનુકૂળ કરવાની રહે છે અને હું જોઉં છું કે, ઘણા લોકો માંદા પડી જતા હોય છે (અથવા તો તે એમ માનતા હોય છે કે પોતે માંદા છે અથવા માંદા હોય તેમ લાગે છે અથવા તો તે ખરેખર માંદા હોય છે), પણ એમની જીવન-પદ્ધતિને કારણે, કે જે જૂની રીતની હોય છે, એ વસ્તુ શરીરમાં સાકાર બની જતી હોય છે: આ નવી શારીરિક ચેતના એ વસ્તુને ટાળી શકે છે, પણ

* વ્યક્તિગત મર્યાદાની ગેરહાજરી.

ઓહ! એ એવી તો મુશ્કેલ વાત છે! આપણે એક રીતની સભાન એકાગ્રતા દ્વારા, એક એવી અવસ્થા, જીવનની એક એવી પદ્ધતિ ટકાવી રાખવી જોઈએ, કે જે જૂની પદ્ધતિ પ્રમાણે સ્વાભાવિક રીતની નથી, પણ દેખીતી રીતે જ એ જીવનની એક નવી પદ્ધતિ છે. પરંતુ એ રીતે, માંદગીને ટાળી શકાય છે. પણ એ લગભગ એક ભગીરથ કામ છે.

એ મુશ્કેલ છે.

સમજોને, બધી જ અશક્યતાઓ, બધું જ ‘એ નહિ થઈ શકે, એ કરી નહિ શકાય’ એ બધું જ સાફ થઈ ગયું છે; પણ તાત્ત્વિક રીતે સાફ થઈ ગયું છે, અને એ એક હકીકત બનવાનો, એક નક્કર હકીકત બનવાનો પ્રયત્ન કરવામાં ખૂબ કામે લાગી ગયું છે.

આ તદ્દન હમણાંની વાત છે, એટલે કે આ વર્ષ શરૂ થયા પછીની. અને પછી, પેલી આખી જૂની ટેવ તો રહેલી જ છે — આપણે કહીએ કે નેવું વર્ષની ટેવ. પણ શરીર જાણે છે કે, એ જાણે છે કે માત્ર એક ટેવ છે.

વાર્તાલાપ - ૫૫

૧૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૭૧

(આ નોંધ શ્રી માતાજી લગભગ દોઢ માસ સુધી એક લાંબી શારીરિક કસોટીમાંથી પસાર થયેલાં તે પછી સ્મૃતિમાંથી કરાયેલી હતી.)

શારીરિક દૃષ્ટિમાં એક વધારે સાતત્યવાળી એકાગ્રતાની જરૂર રહે છે. શારીરિક દૃષ્ટિ સ્થિરતા લાવવામાં મદદ કરે છે. વસ્તુઓને તે એક સાતત્ય અર્પે છે. શ્રવણ અંગે પણ એ જ વસ્તુ રહેલી છે, એટલે જ્યારે એ બંને હોતાં નથી ત્યારે આપણે વસ્તુ વિષે સીધેસીધા સભાન બનીએ છીએ, અને એ સાચું જ્ઞાન મેળવી આપે છે. અતિમનસ ખરેખર એ પ્રમાણે જ કામ કરશે.

શારીરિક દૃષ્ટિ અને શ્રવણ એ બંનેને પાછળ ધકેલી દેવામાં આવ્યાં છે.

ચેતના દ્વારા થતું તાદાત્મ્ય બનતું રહે, ચેતનાની વૃદ્ધિ થતી રહે એટલા માટે શારીરિક દૃષ્ટિ અને શ્રવણને પાછળ ધકેલી દેવામાં આવ્યાં છે.

વસ્તુ કે વ્યક્તિ સાથે પોતાને તદ્દરૂપ કરી લેતી ચેતના સંબંધ માટેનું, જ્ઞાન માટેનું સાધન છે. ભેદની સામાન્ય રીતે રહેતી લાગણીને બદલે સતત અદ્વૈતની લાગણી રહે છે. અનુભૂતિઓ ખૂબ જ રસિક બનતી રહે છે. કેટલાક લોકો મને પુકાર કરતા હોય છે અને મારો વિચાર કરતા હોય છે. એ વસ્તુ મારી ચેતનાના ક્ષેત્રમાં આવતી રહે છે. થોડા વખત પછી મને કહેવામાં આવે છે: ‘અમુક માણસ આવ્યો છે’ અથવા તો ‘અમુક માણસને કાંઈક થયું છે’ અને હું કહું છું. ‘હું જાણું છું.’ એ ઘટના જ્યારે બનેલી હતી ત્યારે કોઈએ મને કશું કહ્યું નહોતું, પણ મને એવી સભાનતા હતી કે જાણે એ મારા પોતાના સ્વરૂપના એક ભાગમાં બનેલી હતી.

વાર્તાલાપ - ૫૬

૧૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૭૧

મારો એક પગ લાંબા વખતથી મરી ગયેલો હતો (એ હમણાં જ પાછો જીવતો થવા લાગ્યો છે, અપંગ થઈ ગયેલો હતો). એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ બધું મુશ્કેલ બની ગયું હતું. . . . પણ નોંધવા જેવી વસ્તુ એ હતી, એ તો હું તરત જ કહી શકું છું કે, આ ઠેકાણે જે ચેતના સ્થાપિત થયેલી છે (માથાની ઉપર બતાવવાની ક્રિયા) એ વધુ ને વધુ બળવાન થતી ગઈ છે અને વધુ ને વધુ સ્પષ્ટ થતી ગઈ છે. અને આ વસ્તુ સતત રહેલી છે. હું કામ કરતી હતી, મેં કામ કરવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું, માત્ર હિંદને ખાતર જ નહિ, પણ જગતને ખાતર, અને હું સક્રિય રીતે સતત સંબંધમાં રહેતી હતી (મારી સલાહ લેવામાં આવતી હતી, એમ સમજોને).

રૂપાંતર વિષે તો, એમાં, મને ખબર નથી. . . . ‘ચેતનાની ફેરબદલી’ વિષે મેં જે સમજાવ્યું હતું એ પદ્ધતિપૂર્વક, પદ્ધતિપૂર્વક, સતત, સતત થઈ રહ્યું છે, પણ તો એમાં. . . . દેખીતી રીતે શક્તિઓને નુકસાન થયેલું છે અથવા કાંઈ નહિ તો, થોડા સમય માટે, શક્તિઓમાં મોટો ઘટાડો થયેલો છે. પરંતુ દૃષ્ટિ અને શ્રવાણ અંગે એક વિલક્ષણ ઘટના બની રહી છે: અમુક અમુક વખતે, એ સ્પષ્ટ હોય છે, જેટલું સ્પષ્ટ હોઈ શકે તેટલું સ્પષ્ટ હોય છે, અને અમુક અમુક વખતે એ પૂરેપૂરાં ઢંકાઈ ગયેલાં હોય છે. અને એ તો સ્પષ્ટ છે, અતિશય સ્પષ્ટ છે કે આ વસ્તુનું મૂળ બીજું છે, — એના પ્રભાવનું મૂળ બીજું છે. હું માનું છું કે, હું સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકું એમ થાય તેને મહિનાઓ લાગશે. ગમે તેમ પણ, સામાન્ય રૂપ ચેતના (માથા ઉપર બતાવવાની ક્રિયા) કે જેને વિશ્વરૂપ ચેતના કહી શકાય (કાંઈ નહિ તો પૃથ્વીની ચેતના કહી શકાય)

એ એક મિનિટ માટે — એક મિનિટ માટે પણ આઘીપાછી થઈ નથી. એ બધોય વખત આવી રહેલી હતી.

તમે આ નોંધ જોઈ છે (૧૧ જાન્યુઆરી, ૧૯૭૧ની)?

હા, માતાજી, મેં જોઈ છે.

એ વિષે તમે શું ધારો છો?

મને એમ લાગેલું કે બનતાં સુધી એમ જ હોવું જોઈએ, એક નવી ક્રિયા થઈ રહી છે.

એ એક નવી ક્રિયા છે. એ રસિક વસ્તુ છે.

તો આમાં શું આપનું લોકો વિષેનું તેમ જ ઘટનાઓ વિષેનું દર્શન બદલાયું છે? આપની જોવાની જે દૃષ્ટિ છે તે શું બદલાઈ છે?

હા, એકદમ — એકદમ. બહુ વિચિત્ર વાત છે. . . . મૂળમાં તો, આ બધો સમય શારીરિક સ્વરૂપની ચેતનાનો વિકાસ સાધવા માટે ઉપયોગમાં લેવાયો છે. મને આ શારીરિક સ્વરૂપ (માતાજી પોતાના શરીરને અડે છે) ખરેખર એક બીજી ચેતના માટે તૈયાર કરવામાં આવેલું હોય એમ લાગે છે, કારણ કે કેટલીક એવી વસ્તુઓ છે. . . શરીરના પ્રત્યાઘાતો તદ્દન જુદી રીતના થવા લાગેલા છે. એનું વલણ જુદી રીતનું બનેલું છે. હું એક તદ્દન ઉદાસીનતાના ગાળામાં થઈને પસાર થઈ છું અને એ વખતે જગત જાણે કશી જ વસ્તુના પ્રતિનિધિ જેવું નહોતું, એનો કશો જ અર્થ નહોતો. અને પછી, થોડે થોડે કરતાં, એમાંથી જાણે કે એક નવા દર્શન જેવી કોઈ વસ્તુ બહાર આવવા લાગી. એ હજી શરૂ જ થયું છે.

પણ આ જે પક્ષાઘાત થઈ આવેલો તે કાંઈ નિર્દોષ (!) પક્ષાઘાત ન હતો: કાંઈ નહિ તો ત્રણ અઠવાડિયા સુધી — ઓછામાં ઓછું — ત્રણ અઠવાડિયાં સુધી, એક સતત વેદના થતી રહેતી હતી. રાત અને દિવસ, ચોવીસ કલાકમાંથી ચોવીસ કલાક કાંઈ પણ ફેરફાર વિના, કશો પણ નહિ: જાણે કે મને ચીરી નાખવામાં આવતી હતી. . . .એટલે કોઈને મળવાનો તો પ્રશ્ન જ નહોતો. હવે એ પૂરું થઈ ગયું છે. વેદના તદ્દન વેઠી શકાય તેવી બની છે અને શરીરે એનો થોડો નિત્યક્રમ પાછો શરૂ કર્યો છે.

પણ મારે તમને એ કહેવું હતું કે મારી ચેતના આખોય વખત તમારી સાથે સક્રિય હતી. તમને એ લાગતું હતું?

મને શક્તિનો બહુ જોરદાર અનુભવ થતો હતો.

આહ! એમ જ છે.

હા, એકદમ તે જ ક્ષણે, એકદમ તે જ ક્ષણે.

એ સારું છે.

મને ખાસ તો એ વિચાર આવેલો કે એ વસ્તુ જો નીચે આપના પગમાં ઊતરી આવી હોય તો એનો અર્થ એ થાય કે એ હવે પૂરેપૂરી જડતત્ત્વમાં નીચે આવી ગઈ છે.

હા, હા. મેં પણ એનો એમ જ અર્થ કરેલો. એ માત્ર પગમાં જ વાત ન હતી, પણ પગનું તળિયું (માતાજી પોતાના પગને અડે છે). . . . પણ મેં એ જોયું કે કેવી રીતે વસ્તુઓ, કહેવાતી આપત્તિઓ કે કમનસીબીઓ કે મુસીબતો, કેવી રીતે એ બધું તમને મદદ કરવાને માટે આણીને સમયે આવી પહોંચે છે — તમને જે રીતની મદદની જરૂર હોય છે તે જ રીતે. . . . ખરેખર, શારીરિક પ્રકૃતિમાં જે જે કંઈ જૂની દુનિયાની વસ્તુ તરીકે ચાલુ રહેલું હતું, એ પ્રકૃતિની ટેવોને, એની કામ કરવાની તેમ જ હસ્તીમાં રહેવાની પદ્ધતિને, એની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિને વળગી રહેલું હતું એ બધું આ સિવાય બીજી કોઈ રીતે ‘હાથમાં લઈ શકાય’ તેમ ન હતું: માંદગીના માધ્યમ દ્વારા.

એમ તો હું નથી કહી શકતી કે એ રસિક નહોતું.

પણ હું પોતે, શારીરિક રીતે પણ, સૌની સાથે સંબંધ ટકાવી રાખતી હતી — લોકો એ વિષે સભાન હતા કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ મેં દરેક જણની સાથે સંબંધ જાળવી રાખ્યો હતો. એમાં લોકોની ગ્રહણશક્તિ પર આધાર રહે છે. મને એવું લેશ પણ લાગ્યું નથી, કે સંબંધોમાં કોઈ પણ કાપ પડ્યો છે અથવા તો એના જેવું કંઈ થયું છે — જરા પણ નહિ, જરા પણ નહિ: જે વખતે બાહ્ય રીતે, હું એ પ્રમાણે વેદના ભોગવતી હતી અને લોકો એમ ધારતા હતા કે હું માત્ર મારી વેદનામાં જ ડૂબેલી છું, ત્યારે પણ એ વેદના મને રોકી રાખતી ન હતી. કેવી રીતે સમજાવવું તે મને ખબર નથી. . . . આ બિચારું શરીર કંઈ બહુ તેજભરેલું નથી એ હું બરાબર જોઈ શકતી

હતી, પણ એ મારું ધ્યાન રોકી રાખતું ન હતું. આખોયે વખત મને એવી લાગણી રહેતી હતી કે આ . . . આ સત્યને આપણે સમજવાનું છે અને તેનો આવિર્ભાવ કરવાનો છે.

અને પછી આ નોંધ હતી (કેવી રીતે કહેવું?), એ વસ્તુ કોઈક વસ્તુના પરિણામરૂપે હતી, અને કોઈક વસ્તુના આરંભરૂપે પણ હતી, અને તે એક ઘણી ચોક્કસ રીતે મને ખબર નથી આ સમજી શકાય એવું છે કે નહિ.

હા. એ તદ્દન સમજી શકાય તેવું છે.

તમને એ સમજી શકાય તેવું લાગેલું?

હા, આપે કહેલું કે જોવા અને સાંભળવાની ક્રિયા સંભવ છે કે એ રીતે દેવાવી દેવામાં આવી હતી કે જેથી આપ વસ્તુઓને વિષે ઈન્દ્રિયોના કરણમાંથી પસાર થયા વિના સીધેસીધાં સંભાન બની શકે.

હા, પણ આ નોંધ તો ક્યારની ભૂતકાળની થઈ ગઈ છે, કારણ કે હું હવે પાછી જોવા લાગી છું, પણ તે જુદી રીતે, હું ફરીથી પાછી જોવા અને સાંભળવા લાગી છું.

મૂળે તો, આપ જરૂર હોય તે પ્રમાણે જુઓ છો અને સાંભળો છો.

હા, હા, ઓહ! એ તો બહુ જ સ્પષ્ટ વાત છે, બહુ જ સ્પષ્ટ વાત છે. જે વસ્તુ મારે સાંભળવાની જરૂર હોય છે તે હું સાંભળું છું, પછી એ અવાજ ઓછામાં ઓછો હોય તોપણ. અને વાતચીતોના બધા અવાજો, ખૂબ ખૂબ અવાજ કરતી બધી વસ્તુઓ, હું સાંભળતી નથી! . . . કંઈક ફેરફાર થઈ ગયો છે. એટલું જ કે એ જૂની વસ્તુ છે — જૂની વસ્તુ છે, એટલે કે જૂની ટેવો હજી રહેલી છે. પણ આનંદની વાત એ છે કે હું ટેવોનું બનેલું માણસ રહેલી નથી . . . હા (સ્મિત કરતાં કરતાં), તમે કહી શકો છો કે, આ કોઈક કદાચ વસ્તુ બદલાવા માંડી છે. પણ એ વસ્તુમાં મુલાયમતા નથી, સરળતા નથી. પણ ફેરફાર થયો છે, ફેરફાર દેખાઈ આવે છે. હું ખૂબ જ બદલાઈ ગઈ છું, ચારિત્ર્ય અંગે પણ, સમજણ અંગે, જોવાની શક્તિ અંગે — ઘણું, ઘણું જ . . . એક આખીયે નવી રચના બની ગઈ છે.

માત્ર એટલું જ કે, આ નોંધને સમજી શકાય તેવી કરવા માટે કાંઈ રસ્તો છે કે

નહિ તેની મને ખબર નથી.

પણ માતાજી, એ તદ્દન સમજી શકાય તેવી છે.

તો તો બરાબર છે. માત્ર એટલું જ કે લોકોને એ રીતે છોડી દેવાના નથી. એકદમ, એથી વધુ કાંઈ નહિ. પછી તો, આપણે એટલા બધા દૂર ચાલ્યા ગયા હોઈએ છીએ કે લોકો જરા પણ સમજે તેમ રહેતું નથી.

(મૌન)

પણ એટલું તો ચોક્કસ છે કે, નવી ચેતનાનો સિદ્ધાંત એ છે કે વસ્તુઓને જે ક્ષણે કરવાની જરૂર હોય છે તે જ ક્ષણે બનતી રહે છે, અને પછી બસ એટલી જ વાત છે.

હા, હા.

એમાં કશી યોજના હોતી નથી, કશું અગાઉથી જોવાયેલું હોતું નથી.

હા, હા. એમ જ છે.

(મૌન)

આ જગત એક ભયંકર દશામાં છે.

પણ અત્યારે મને જે લાગે છે તેવું પહેલાં કદી લાગેલું નથી કે એ વસ્તુ હવે નજીકમાં છે.

હા, હા, હા, એમ જ છે, હા.

મને એમ લાગે છે કે વસ્તુ તદ્દન નજીકમાં આવી ગઈ છે.

હા, હા, તદ્દન નજીકમાં.

(મૌન)

એક એવો આખો ગાળો આવી ગયો હતો કે જ્યારે મારી પાસે કોઈ આવી શકે તેમ જ નહોતું, કારણ કે હું સતત વેદનામાં રહેતી હતી. એવે વખતે માણસ કશા

કામનું હોતું નથી — વેદના ચાલુ જ રહેતી હતી, ચાલુ જ રહેતી હતી. એમ કહી શકાય કે આખોય વખત માત્ર એક ચિત્કાર જ ચાલ્યા કરતો હતો. એ લાંબો વખત ચાલેલું, કેટલાંક અઠવાડિયાં ચાલેલું. મેં ગણ્યું નહોતું. પછી થોડે થોડે, વચ્ચે શાંતિની ક્ષણો આવી જતી હતી અને તે વખતે પગને કાંઈ થતું ન હતું. અને હવે છેલ્લા બે કે ત્રણ દિવસથી જ એમ લાગે છે કે પગ પાછો બરાબર થઈ રહ્યો છે હા, એ કાંઈક એવું એ આખા જગતનો પ્રશ્ન હતો — એવું જગત કે જેમાં માત્ર દુઃખ અને વેદના જ હતી, અને એક મોટું પ્રશ્નાર્થનું ચિહ્ન હતું: શા માટે?

આપણે કરી શકીએ તેટલા બધા ઈલાજો મેં કરેલા: દુઃખને આનંદમાં પલટાવી નાખવું, લાગણીની શક્તિને હઠાવી દેવી, કઈ બીજી વસ્તુમાં મન લગાડવું મેં બધી યુક્તિઓ અજમાવેલી — એક પણ સફળ થયેલી નહિ! સ્થૂલ જગત, એ જેવું છે તેમાં કાંઈક એવું રહેલું છે કે જે (કેવી રીતે સમજાવવું?) કે જે દિવ્ય આંદોલન પ્રત્યે ખુલ્લું થયેલું નથી. અને આ જે કાંઈક છે તે જ બધી, બધી, બધી દ્રુષ્ટ વસ્તુઓને કરી રહી છે દિવ્ય ચેતના અનુભવાતી નથી. અને પછી કેટલીયે બધી વસ્તુઓ કલ્પી લીધેલી હોય છે (પણ સંવેદનને માટે તો તે બહુ જ વાસ્તવિક હોય છે), અને પેલી વસ્તુ, જે એક માત્ર સાચી વસ્તુ છે તે અનુભવાતી નથી પણ હવે વધારે સારું છે. વધારે સારું છે.

એ સાચેસાચ રસિક વસ્તુ છે. હું માનું છું કે સર્વસામાન્ય ભૂમિ ઉપર કંઈક વસ્તુ કરાઈ હશે — એ માત્ર એક જ શરીર કે એક જ માણસની મુશ્કેલી નહોતી: હું માનું છું કે જડતત્ત્વે જે રીતે વસ્તુ ઝીલવી જોઈએ, એક અનુકૂળ રીતે, તે રીતે તેને તૈયાર કરવા માટે કંઈક કરવામાં આવેલું છે — જડ તત્ત્વ જાણે કે ખોટી રીતે ઝીલતું હતું અને તે સાચી રીતે ઝીલવાનું શીખ્યું છે.

એ થશે. એ વસ્તુને સ્પષ્ટ થતાં મહિનાઓ લાગશે કે વર્ષો લાગશે એની તો મને ખબર નથી.

(વિદાય લેવાને વખતે શિષ્ય
માતાજીએ લખેલી
એક નોંધ વાંચે છે)

એ શું છે તે મને બહુ યાદ નથી.

એ આપે રેડિયોને આપેલો સંદેશ છે.

‘આપણે પ્રકાશ અને સત્યના સંદેશવાહકો
બનવા માગીએ છીએ.
સંવાદમયતાનું બનેલું એક ભાવિ પોતાની જાહેરાત
જગત સમક્ષ થાય તે માટે હાજર થયું છે.’

હા, એ બરાબર છે! એ વસ્તુ લોકોને હિંમત આપે છે.

હા માતાજી, મને ખબર નથી પણ મને લાગે છે કે એ વસ્તુ
તદ્દન પાસે આવી છે એમ મને જોરદાર લાગણી થાય છે.

હા.

મને એ પ્રમાણે થાય છે.

હા, તમારી વાત સાચી છે. તમારી વાત સાચી છે, મને તો એમ લાગે છે કે,
આપણે જો એ ન જોઈ શકીએ તો તદ્દન આંધળા જ છીએ. એ સ્થિતિમાં વસ્તુ આવી
છે.

વાર્તાલાપ - ૫૭

૩ માર્ચ, ૧૯૭૧

મને લાગે છે કે આપની દૃષ્ટિ બહુ બદલાઈ છે

(માતાજી હકારમાં માથું હલાવે છે)

એક કરતાં વધુ વર્ષથી, અને તે વધુ ને વધુ, શ્રી અરવિંદના
જેવી લાગે છે,

એમ? (હસીને) એ બની શકે છે!

પહેલાં, આપની દૃષ્ટિ ‘હીરક દૃષ્ટિ’ જેવી હતી, એ દૃષ્ટિ .
. . . એ આપ પોતે હતાં, ખૂબ જ પ્રબળ રીતે એ આપ પોતે હતાં.
હવે એ દૃષ્ટિ અનંત દૃષ્ટિ જેવી બની રહી છે.

ઓહ! પણ મારી જોવાની રીત એની એ નથી રહી.

હા, એમ જ, મારે આપને એ પૂછવું હતું: આપ જ્યારે આ રીતે લોકો તરફ જુઓ છો ત્યારે આપ શું જોતાં હો છો?

હું માનું છું કે હું એ જોઉં છું ખૂબ જ ચોક્કસ રીતે કહીએ તો, તેમની સ્થિતિ જોતી હોઈ છે, તેઓ જે અવસ્થામાં હોય છે તે હું જોઉં છું. અને ખાસ કરીને, કેટલાક એવા હોય છે કે જે જાણે કે બંધ કરેલા માણસો હોય તેવા લાગે છે, એ લોકો, મારે સંબંધ છે ત્યાં સુધી, જોતા નથી હોતા, એ લોકો તદ્દન બાહ્ય ચેતનામાં રહેતા હોય છે. અને પછી અમુક લોકો ખુલ્લા હોય છે — કેટલાંક બાળકો એવાં હોય છે, અને એ બહુ નોંધવા જેવી વસ્તુ છે, કે જે જાણે તદ્દન ખુલ્લાં હોય છે (ફૂલ સૂર્ય તરફ ખુલ્લું હોય તેવી ક્રિયા), પચાવી લેવાને તૈયાર હોય છે. હું ખાસ કરીને તો લોકોની ગ્રહણ શક્તિ, તેઓ જે અવસ્થામાં હોય છે તે જોતી હોઈ છું. કેટલાક લોકો એક અભીપ્સા લઈને આવતા હોય છે, કેટલાક ઉત્સુકતા લઈને આવતા હોય છે — એવા બહુ નથી હોતા, પણ કેટલાંક બાળકો તો એવાં છે જ. આજે મેં એક બાળક જોયું, સરસ હતું! ઓહ! અદ્ભુત!

અને હું એ જ માત્ર જોઉં છું. લોકો જે વિચાર કરતા હોય છે, જે બોલતા હોય છે તે નહિ (એ બધું મને ઉપરછલ્લું અને રસ વિનાનું લાગે છે), લોકો તે વખતે ગ્રહણશક્તિની જે અવસ્થામાં હોય છે તે. ખાસ કરીને હું એ જોતી હોઈ છું.

(મૌન)

હું ખરેખર માનું છું કે બાળકોમાંથી એવાં નીકળી આવશે કે જેઓ એ નવી માનવજાતિનો આરંભ કરી શકશે. માણસો એમના પર તો પડ ચડી ગયેલાં છે.

તો, મારે તો અહીં જે લોકો આરામથી રહેવાને આવેલા છે ‘પોતાને ગમે તે કરવાને સ્વતંત્ર’ રહેવાને આવેલા છે તેમની સાથે સતત ઝગડો ચાલી રહ્યો છે, એટલે હું તેમને કહું છું: ‘દુનિયા પૂરતી મોટી છે, તમે બહાર જઈ શકો છો’ — એમનામાં નથી હોતો આત્મા, નથી હોતી અભીપ્સા, કશું જ હોતું નથી.

મને કેવું લાગે છે તે તમે જાણો છો? એવું લાગે છે કે બધા બધા જ લોકો ઘરડા છે; માત્ર હું જ એક જુવાન છું! એ વસ્તુ તે, હા, પેલી જવાલા, પેલી સંકલ્પશક્તિ જેને ‘ધક્કો’ કહેવામાં આવે છે — નાની નાની અંગત તૃપ્તિઓથી સંતોષમાં રહેવું એ તમને ક્યાંય લઈ જતું નથી, આપણે શું ખાઈશું એમાં જ રચ્યાપચ્યા રહેવું, ઓહ!

મને લાગે છે કે હમણાં એક જાતનો ‘દેખાડો’ ચાલી રહ્યો છે — ‘display’ (આ શું છે તે તમે જાણો છો?) જે વસ્તુઓ ન હોવી જોઈએ તેમનું પ્રદર્શન થઈ રહ્યું છે.

હા.

પણ જ્વાલા, અભીખ્સાની જ્વાલા (માતાજી માથું ઘુણાવે છે), એ લઈને આવનારા બહુ નથી.

લોકોને તો જેને તેઓ ‘આરામદાયક’ કહે છે તે જો મળી રહે, એમને માત્ર એટલું જ જોઈતું હોય છે — અને પછી કંઈક એવી કમઅકકલ વસ્તુ કરવાની સ્વતંત્રતા જોઈએ છે કે જે આ દુનિયામાં રહીને કરત નહિ! . . . તો બીજી બાજુએ, એમ લાગે છે કે પેલું આગમન જલદી કરાવવું હોય — તો આપણે તે જલદી કરાવી શકીએ છીએ . . . આપણે જો વિજેતા હોઈએ તો!

- શ્રી માતાજી

સાચી આધ્યાત્મિકતા બહુ જ સાદી છે.

(૬-૩-૧૯૭૧)

વાર્તાલાપ - ૫૮

૧ મે, ૧૯૭૧

આપણને ખરેખર એમ લાગે છે કે જગત ભારે દુર્દશામાં આવી પડ્યું છે.

હા, ઓહ! હા.

અને વ્યક્તિઓ

(મૌન)

આજ સવારથી, એમ ચાલે છે — હડતાળો, ઝગડાઓ, ગોટાળા . . . અને પછી એવી લાગણી થાય છે કે જેમણે આ ગોટાળા ઊભા કર્યા છે તેમની મદદ વડે જ

સુવ્યવસ્થાને પાછી સ્થાપિત કરવી જોઈએ. એ જ વસ્તુ કરવાની છે. આ જે સામાન્ય રીતની શુભેચ્છા છે અને આ બધા જે નૈતિક અને સામાજિક નિયમો છે — અને એ બધું ભોંયભેગું થઈ ગયું છે — એમને બદલે ઉપર ચડવું જોઈએ, ભગવાનનો દિવ્ય સંકલ્પ અને દિવ્ય સંવાદમયતા લઈ આવવાં જોઈએ. આપણે એ માગીએ છીએ. અને પછી જે લોકોએ વસ્તુઓના સામાન્ય નિયમોની સામે તથા સામાન્ય રીતની સામાજિક રૂઢિઓની સામે બંડ કરેલું છે: સાબિત કરી આપો કે તમે એક વધારે ઊંચી ચેતના સાથે અને એક વધારે સાચા સત્ય સાથે સંબંધમાં રહેલા છો.

એ કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે (ઊંચે કૂદકો મારવાની ક્રિયા).

અને સંગઠન શક્તિની દૃષ્ટિથી જોતાં, આ એક એવી શક્તિ છે અત્યંત બળવાળી. એ એક આશ્ચર્યની વાત છે. અને પછી, આ શક્તિને એક વધારે ઉચ્ચ સુવ્યવસ્થાના હાથમાં, વધારે સારી ચેતનાના હાથમાં મૂકવામાં આવે તો કાંઈક થઈ શકે ખરું.

આપણે એક ઊંચે કૂદકો મારવો જોઈએ.

જે લોકો ફરીથી સુવ્યવસ્થા લાવવા માગતા હોય છે તેઓ બધી રીતના જૂના વિચારોમાં પાછા ખેંચાઈ જતા હોય છે — એટલે જ તેમને સફળતા મળતી નથી હોતી. એ વસ્તુ તો પૂરી થઈ ગઈ છે. એ તો પૂરી થઈ ગઈ છે. આપણે તો ઉપર ચડીએ છીએ. જે લોકો ઉપર ચડી શકે છે, તેઓ જ માત્ર કામ કરી શકે છે.

(લાંબું મૌન)

તમારી પાસે કાંઈ જ નથી? કાંઈ પૂછવાનું નથી?

મને બહુ ખબર નથી પડતી કે હું કઈ દિશામાં જઈ રહ્યો છું.

માત્ર એક જ દિશા છે — ભગવાન તરફની. અને તમે જાણો છો કે એ દિશા જેટલી બાહ્યમાં છે તેટલી જ આભ્યંતરમાં છે, જેટલી નીચે છે તેટલી જ ઉપર છે. એ દરેક જગાએ છે. આ જેવું છે તેવા જગતમાં આપણે ભગવાનને શોધવાના છે અને તેમને વળગી રહેવાનું છે — અને માત્ર ભગવાનને જ, બીજો કોઈ રસ્તો છે જ નહિ.

વાર્તાલાપ - ૫૯

૨૨ મે, ૧૯૭૧

પ્રભુ જો આપણા માટે સફળતા ઈચ્છતા હશે તો તો એ કોઈ પ્રચંડ વસ્તુ બની શકે છે. એક પ્ર-ચં-ડ સફળતાની શક્યતા છે — હવામાં નહિ, પણ અહીં. આખી વસ્તુ એ છે કે એ સફળતાને માટે સમય આવ્યો છે કે નહિ તે જાણવું જોઈએ.

(લાંબું મૌન)

કહું છું કે દરેક જગ્યાએ એક અસાધારણ સફળતાની શક્યતા રહેલી છે. એ માટેની ક્ષણ શું આવી છે, મને ખબર નથી? મારે માટે તો, હું મને પોતાને આના જેવી બનાવી દઉં છું (નાનાપણાની ક્રિયા), શારીરિક રીતે તદ્દન નાનકડી, અને હું મૂકી દઉં છું (પ્રભુ તરફ હાથ ખૂબ ખુલ્લા કરવાની ક્રિયા).

તો, પેલી સંકલ્પશક્તિ નીચે આવી રહી છે અને એમાં પછી આ બધી રચનાઓ વચ્ચે આવી રહી છે અને પેલી સંકલ્પશક્તિનો અમલ થવામાં વિલંબ નાખે છે — હું ઈચ્છું, હું ઈચ્છું કે મારું વાતાવરણ એક સ્વચ્છ સાવ સ્વચ્છ એવું વાલક બની રહે. એ શું છે એ જાણવાનો પણ હું પ્રયત્ન કરતી નથી, કારણ કે એમ કરવામાં પણ સામાન્ય માનવતા અંદર આવી જાય છે સ્વચ્છ, સ્વચ્છ વાલક: એને આવવા દો (અવતરણની ક્રિયા), શુદ્ધ રૂપે, એના પૂર્ણ શુદ્ધ રૂપે — એ ભીષણ હોય તોપણ.

અને મૂળે તો, આપણે જાણતા નથી કે શા માટે ‘આ એના જેવું છે,’ શા માટે ‘પેલું એના જેવું છે,’ અને આપણી જે દૃષ્ટિ છે એ દૃષ્ટિમાં આખી પૃથ્વી આવી જતી હોય તોપણ એ એટલી બધી નાનકડી છે — એટલી તો સંકુચિત છે: આપણે આ જોઈએ, આપણે પેલું ના જોઈએ પ્રથમ તો, સૌથી પહેલી વસ્તુ તે કરણો બનાવવાં એ છે આપણે સ્વચ્છ, સ્વચ્છ બનવું જોઈએ, એવું કરણ કે જે વસ્તુઓને વિકૃતિ કર્યા વિના, અવરોધ કર્યા વિના પસાર થવા દે.

ખરેખર, મારો સમય હું એમાં વાપરી રહી છું: એના જેવા થવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છું.

પરંતુ આપ વિજયની જે શક્યતા જોઈ રહ્યાં છે તે શું કોઈ
હમણાંની વસ્તુ છે?

હા.

એ હમણાંની છે. કારણ કે, દેખીતી રીતે સંયોગો એટલા બધા સારા નથી — દેખાવમાં.

ઓહ! તમે જાણો છો બધા જ સંયોગો એક પ્રચંડ આપત્તિને માટે ગોઠવાતા હોય એવું લાગતું હતું.

હા.

થોડા દિવસ ઉપર જ જાણો કે એમ લાગતું હતું કે એ આપત્તિ આવી રહી છે. અને પછી, એ જ ક્ષણે, મારું આખું સ્વરૂપ, જાણો કે (કેવી રીતે કહું?) એ, હા, આપણે એમ કહી શકીએ કે, સાચા વિજયને માટેની એક અભીપ્સા રૂપે બની ગયું હતું. કોઈ આ માગતું હોય કે કોઈ પેલું માગતું હોય તેવો વિજય નહિ પણ સાચો વિજય. લાગે છે કે આ વસ્તુ બધી મુશ્કેલીઓને (સંકુચિત સંકલ્પોને) લઈ આવી છે. અને પછી, એકાએક, જાણો કે એક પ્રકાશ દેખાયો: વિજયની શક્યતા. એ હજી એ ચમત્કારિક નથી, પણ એ અંત:પ્રવેશ છે પરમ જ્ઞાનનો અંત:પ્રવેશ છે — એ શું સઘન બનશે ખરો? જોઈશું આપણે. એ એ પ્રમાણે આવતો, આવતો દેખાય છે (અમુક ઊંચાઈએ બતાવવાની ક્રિયા, બંને હથેળીઓ નીચેની દિશાએ વાળીને), એક શક્યતા તરીકે.

ના, એ હમણાંની વસ્તુ છે, સાવ હમણાંની. હું કહી શકતી નથી, કેમ કે એ એકાએક આવી નહોતી, પણ એ થોડા દિવસની વાત છે.

હા, કારણ કે થોડા વખતથી મને બહુ જ નિરાશા અનુભવાતી હતી.

એ વલણ ખરાબ છે.

મારું પોતાનું વલણ એવું ન હતું, પણ, એ જાણો કે એક નિરાશાનું વાતાવરણ ચડી આવતું હતું.

જેને જેને ભગવાન જોઈતા નથી હોતા તે બધાં આ વાતાવરણ ઊભું કરે છે, જેમને ભગવાન જોઈતા હોય છે તેમને નિરુત્સાહિત કરવાને માટે, ખાસ હેતુપૂર્વક તમારે એના પર ધ્યાન ન જ આપવું જોઈએ, ન જ આપવું જોઈએ. એ સેતાનની

રીત છે. નિરાશાવાદ એ સેતાનનું લથિયાર છે, અને એ પોતાની પરિસ્થિતિ સમજી લેતો હોય છે (હલાવવાની ક્રિયા). તો, હું જે વસ્તુને શક્ય જેવી જોઉં છું તે જો સિદ્ધ બની જાય તો, એ વિરોધી શક્તિઓ ઉપર એક નિશ્ચયાત્મક વિજય બની રહેશે — કુદરતી રીતે જ, એ પોતાનું બનતું બધું રક્ષણ કરે છે એ હંમેશાં સેતાન હોય છે, જે ક્ષણે તમને નિરાશાવાદની પૂંછડી પણ દેખાય તો તે સેતાન હોય છે. એ એનું મોટું લથિયાર છે.

વાર્તાલાપ - ૬૦

૯ જૂન, ૧૯૭૧

વિરોધી બળોનો ઘસારો થઈ રહ્યો છે. ગાંડોતૂર ઘસારો. પરંતુ જવાબ આવવાની શરૂઆત થઈ ગઈ છે — એ માત્ર એક નાનકડી શરૂઆત જ છે. દરેક જણમાં એ જાણે એક વાવાઝોડા જેવું હતું — એ પૂરેપૂરું ચાલી ગયેલું નથી. જે કાંઈ બધું આપણે જિતાર્થ ગયું છે તથા દૂર ઘડેલાઈ ગયું છે એમ માનતા હતા તે બધું પાછું ઘસી આવે છે — સાવ અણધાર્યા માણસોમાં — બધાં રૂપોમાં, પરંતુ ખાસ તો એના સ્વરૂપમાં, ઓહ! શંકાઓ અને બળવા અને એવું બધું

(મૌન)

મારી પાસે આખાયે લિંદ માટે એક સંદેશ માગવામાં આવ્યો હતો. મેં તે આપ્યો છે (માતાજી એ લખાણ શિષ્યને આપે છે.)

‘હે પરમ પિતા, શાશ્વત સત્ય
અમે કેવળ તારી જ આજ્ઞાનું પાલન કરીએ
અને સત્યને અનુસાર
જીવન જીવીએ.’

અસત્યનો એક ભયંકર ઘસારો આવી રહ્યો છે. જાણે કે આખું યે જગત, એકેએક જણ જૂહું બોલતું હતું, તદ્દન અણધાર્યા માણસો પણ — બધે જ ઠેકાણે, બધે જ ઠેકાણે. અને મારે માટે તો તે જીવતીજાગતી વસ્તુ હતી (માતાજી પોતે જોતાં હોય તેવી ક્રિયા કરે છે). ઓહ! ભયંકર, તમને કલ્પના પણ ન આવી શકે જરાક જમણી બાજુનો આમળો, જરાક ડાબી બાજુનો આમળો, એક નાનકડો

આમળો કશું જ, કશું જ, કશું જ સીધું નહિ. અને પછી શરીર પોતાને પૂછે છે: ‘તારું અસત્ય ક્યાં છે?’ એણે પોતાના તરફ જોયું. અને એને પેલી જૂની વાર્તા દેખાઈ: ‘વસ્તુ જ્યારે મહત્વની હોય ત્યારે પ્રભુને બોલાવવા જોઈએ! (માતાજી હસે છે) તમે પ્રભુ સાથે બધોયે વખત રહેવાની આશા સેવતા નથી!’ પછી એને સરસ ટપલી મળી ગઈ! શરીરે વિરોધ કરેલો નહિ, એ વિનમ્રતા જેવું દેખાતું હતું — એને સરસ તમાચો મળ્યો.

એ અણગમતી વસ્તુઓનું ગાંડું ઝનૂન હતું — અણગમતા કરતાંયે કંઈ વિશેષ એવી વસ્તુઓનું. સાચે જ, સાચે જ દુષ્ટ અને ખરાબ અને વિનાશક વસ્તુઓ, ઝનૂન, શરીરને સમજણ પડી ત્યાં સુધી. પછી આખાયે શરીરમાં, બધા જ કોષોમાં, દરેક ઠેકાણે, આખોયે વખત આ લાગણી થઈ આવી — એ એટલી હદે તો પહોંચી કે હું ખાતી હતી ત્યારે ગળી શકતી ન હતી — દરેક વસ્તુને, દરેક વસ્તુને સમજણ પડી ત્યાં સુધી એ ચાલ્યું: કે હું ભગવાનની દ્વારા જ અસ્તિત્વમાં રહું છું અને ભગવાન સિવાય હું ટકી શકું તેમ નથી અને હું ભગવાન ન બનું તો મારા પોતાના રૂપે બની શકું તેમ નથી. એ પછી બધું સારું થયું. હવે શરીર સમજ્યું છે.

(લાંબું મૌન)

તમારે કંઈ પૂછવાનું નથી? કાંઈ કહેવાનું નથી?

મને એમ લાગે છે કે ભાવિ ખરાબ છે.

ના, એ સાચું નથી. આ અસત્યનો એક ભાગ છે, એ પેલું અસત્ય છે. ખરાબ ભાવિ છે જ નહિ, એ તૂટ છે! એ જ ખરું અસત્ય છે એ જરા પણ સાચું નથી, જરા પણ નહિ, જરા પણ નહિ.

લો, આ તમને એક દાખલો મળે છે: એ એ પ્રમાણે છે, બધે જ ઠેકાણે એ પ્રમાણે (માતાજી જાણે પંજરો વડે બતાવતાં હોય તેમ કરે છે). મને પોતાને તો, મને તો એમ લાગે છે કે આંકડિયા હાથવાળાં ભૂતો સૌ કોઈને પકડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આહ! તમારે એમને જોવાં જોઈએ અને પછી હસવાનું — તોફાની છોકરાની માફક જીભ કાઢીને.

(લાંબું મૌન)

ગમે તેમ પણ, આપણી ઉપર બધી બાજુએથી હુમલો થઈ રહ્યો છે.

ઓહ! તમને કહું છું કે એ એક પ્રચંડ ઘસારો છે — પણ એનો વાંધો નથી — આપણે ઉપર ચડી જવું જોઈએ, અને પછી (ઉપરથી જોવાની ક્રિયા).

મેં તમને જે કહ્યું તે સત્ય છે, એ જ એકમાત્ર ઉપાય છે:
 પ્રભુને અર્થે ન હોય તેવું જીવન ન જોઈએ.
 પ્રભુ દ્વારા જિવાતું ન હોય તેવું જીવન ન જોઈએ.
 પ્રભુની સેવામાં ન હોય તેવું જીવન ન જોઈએ.
 પ્રભુ બનીને જીવવું એમ ન થતું હોય તે જીવન ન જોઈએ.
 એમ છે.

‘તમે’ જેવું છે જ નહિ, ‘આપણે રાહ જોવી જોઈએ’ એવું છે જ નહિ, ‘એ એના સમયે થશે’ એવું છે જ નહિ. બુદ્ધિમાં ઊતરી જાય એવી આ બધી વસ્તુઓ હવે અસ્તિત્વમાં છે જ નહિ — પેલું જ છે (માતાજી મુકકી પછાડે છે), તલવારના પાના જેવું. પેલું જ છે. બીજું બધું ભલે ગમે તે હોય પણ પેલું જ છે: પ્રભુ, કેવળ પ્રભુ જ. દુરિચ્છા અને બળવો એ બધો કચરો અને એ બધું (માતાજી એક કડક આંગળી ઊંચી કરે છે), એ સાફ કરી નાખવું જોઈએ. અને તમે નાશ પામશો અથવા તો પેલું તમારો નાશ કરશે એમ જે કહે છે તે અહં છે — એ અહં મહાશય છે કે જે પોતે સાચી વસ્તુ છે એમ મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

પણ શરીર એ શીખ્યું છે કે અહં વિના પણ, એ પોતે જે છે તે છે, કેમ કે તે પોતે જે છે તે પ્રભુની ઈચ્છાને લીધે છે, અહંને લીધે નથી — આપણે પ્રભુની ઈચ્છાને લીધે અસ્તિત્વમાં છીએ, અહંને લીધે નહિ. અહં તો એક સાધન હતું — ઘણાં ઘણાં સૈકાંઓ સુધી — હવે એનું કશું મૂલ્ય રહ્યું નથી, એનો સમય ચાલ્યો ગયો છે, હવે (માતાજી મુકકી પછાડે છે), ચેતના, એ ભગવાન છે; શક્તિ, એ ભગવાન છે; કર્મ, એ ભગવાન છે; વ્યક્તિ, એ ભગવાન છે.

અને શરીરને બહુ સારી સમજણ પડી છે, અનુભવ થયો છે; એને અંગ્રેજીમાં જેને ‘realised’ કહે છે તે સાક્ષાત્કાર થયો છે, સમજણ પડી છે કે અલગ વ્યક્તિ હોવાની આ જે લાગણી છે તે સાવ નકામી છે, સાવ, એના અસ્તિત્વ માટે તે જરા પણ અનિવાર્ય નથી, એ પૂરેપૂરી નિરર્થક છે. શરીર અસ્તિત્વમાં રહે છે તે કોઈ બીજી શક્તિ દ્વારા, બીજી સંકલ્પશક્તિ દ્વારા, અને તે અંગત વસ્તુ નથી: એ ભગવાનની

સંકલ્પશક્તિ છે. અને જે દિવસે અને લાગશે કે તેની અને ભગવાનની વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી ત્યારે જ તેણે જે બનવાની જરૂર છે તે તે બનશે. એમાં બધું આવી જાય છે.

એ સિવાયનું બીજું બધું તે અસત્ય છે, અસત્ય છે, એવું અસત્ય છે કે જેણે ચાલ્યા જવાનું છે. માત્ર એક જ વાસ્તવિકતા છે, માત્ર એક જ ચેતના છે (માતાજી મુક્કી પછાડે છે): ભગવાન.

વાર્તાલાપ - ૬૧

૧૭ જુલાઈ, ૧૯૭૧

મને સમજાયું છે કે પરમ ચેતના જો માત્ર એક મિનિટ માટે માણસના જેવી ચેતના ધરાવતી હોત તો જગત વિખેરાઈ ગયું હોત આપણા માટે, આપણો પ્રત્યાઘાત, વસ્તુઓ પ્રત્યેનો, આપણને જે ખરાબ લાગે છે તે પ્રત્યે આપણને આપોઆપ થઈ આવતો પ્રત્યાઘાત એવો હોય છે કે: જે અસત્ય છે તેનો નાશ કરી નાખો. આ પ્રત્યાઘાતો આપોઆપ થતા હોય છે. રૂપાંતર કરવાનું નહિ, પણ નાશ કરી દેવો — તમે સમજો છો, એ બેની વચ્ચે એક ખીણ પડેલી છે.

હા.

નાશ કરી નાખવાનો આ વિચાર — અસત્યનું નિકંદન કરી નાખવું એવો વિચાર તદ્દન આપોઆપ આવી જતો હોય છે. પરંતુ જો પરમાત્માને એક જ સેકન્ડ માટે આવી રીતની ક્રિયા થાય તો જગત પછી રહેવા પામે જ નહિ! અને આ, હું માનું છું કે શરીર એ સમજ્યું છે. હું માનું છું કે તે એ સમજ્યું છે, એ અસાધારણ વસ્તુ હતી આપણે શું છીએ! માણસો શું છે! તેઓ માને છે, ઓ ભગવાન (માતાજી મોં ફુલાવે છે), એ માનતા હોય છે ઓહ! એમનામાં જો થોડીક સમજણ હોત અથવા તો એ સંપૂર્ણતા માટે થોડોક પ્રયત્ન કરતા હોત, ઓહ (એ જ ક્રિયા), લોકો માને છે કે પોતે, એ માને છે કે પોતે અસાધારણ છે. (માતાજી પોતાના હાથ વચ્ચે પોતાનું માથું લે છે અને હસે છે).

ક્યાંક શ્રી અરવિંદે કહ્યું છે કે આપણે જ્યારે દિવ્ય ચેતના સાથે સંપર્કમાં આવીએ છીએ ત્યારે આપણને એકાએક એ સમજણ પડે છે કે જગત એની મૂર્ખતામાં કેટલું બધું તો હાર્યાસ્પદ હોય છે. માણસોની મૂર્ખતા પણ

પશુઓમાં પણ — મારે પશુઓ સાથે સંપર્ક લેતા — એ વસ્તુ શરૂ થઈ છે. મૂર્ખતા, મિથ્યાભિમાન, મિથ્યાભિમાન, મિથ્યાભિમાન

(મૌન)

તમે જાણો છો કે, છેતરપિંડી, અને છેતરપિંડી માટેના પ્રયત્નોને લગભગ બધે જ ઠેકાણે શુભેચ્છા તરીકે ગણવામાં આવે છે. અને જે લોકો છેતરવા માગતા નથી હોતા પણ પોતાની જાતને છેતરતા હોય છે એ તો ક્યારનાયે અપવાદ જેવી વ્યક્તિઓ હોય છે.

આ કાંઈ નવી શોધો નથી, પણ આ મેં જોયેલી વસ્તુઓ છે, પણ તે અવારનવાર જોઈ છે, અપવાદ રૂપે જોઈ છે, આ કે પેલા કારણે — પણ પછી મને આખા જગતનું, આખીયે પૃથ્વીનું દર્શન થયેલું, આખીયે માનવજાતિ જે પુરુષાર્થ કરી રહી છે તેનું, બધા માણસોનું, બધી વસ્તુઓનું દર્શન થયેલું આપણે એક છેતરપિંડીમાં રહેતા હોઈએ છીએ એ ભયંકર છે! અને પછી વધુ તો, માણસ બીજાઓને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય છે એના કરતાં પણ વધારે પોતાને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય છે.

(મૌન)

એટલે કે, આપણે વસ્તુ જેવી છે તેવું કશું જ જોતા નથી.

(લાંબું મૌન)

માત્ર એક જ સલામતી છે: ભગવાનને વળગી રહો; આની માફક (જોડેલી મુઠ્ઠીઓની ક્રિયા).

આપણે જેને ભગવાન તરીકે માનીએ છીએ તેને વળગવાનું નહિ, આપણે જેને ભગવાન તરીકે અનુભવીએ છીએ એને પણ વળગવાનું નહિ બની શકે તેટલી સાચી અભીપ્સા. અને એને વળગી રહો.

(મૌન)

તમે જાણો છો, એક વસ્તુ મેં તમને ક્યારની કહી છે, કે હમણાં હવે શરીર, શરીરની ચેતના જે બનવાનું હોય છે તે અગાઉથી જાણે છે, એને લોકો શું કહેવાના છે તે પહેલેથી તેને જણાય છે. પણ (કેવી રીતે કહેવું?)એ વસ્તુ સ્થૂલમાં જે રીતે

બનતી હોય છે તેવું જ બરાબર તેને જણાતું નથી, પણ એ વસ્તુ જે ભાવથી કરાતી હોય છે તે તેને જણાય છે સતત એ ઘણું જ વિચિત્ર છે. હું બેઠી હોઉં છું, હાલ્યાચાલ્યા વિના, માત્ર કેવળ ભગવાનની જ બની રહેવાનો પ્રયત્ન કરતી હોઉં છું, અને પછી વસ્તુઓ બનવા લાગે છે — વસ્તુઓ આની માફક બનતી હોય છે (પોતાની સામેના જાણે એક પરદા ઉપર બનતું હોય એમ બતાવવાની ક્રિયા), વસ્તુઓ આવતી રહે છે, પદાર્થો, હકીકતો, બોલતા લોકો અને પછી, પહેલાં હું એમ માનતી હતી કે એ મારી સ્થૂલ ચેતના હતી કે જે પોતાને મૌન રાખી શકતી ન હતી અને પછી મને જણાયું કે એ બહારની બાજુએથી આવતું હતું અને તે સ્થૂલ ભૂમિકા ઉપર સાકાર બનતું હતું. આ વસ્તુઓને જો હું મનોમય રીતે કહું તો, એ રીતે હું અગાઉથી જોઈ શકતી હતી, શું બનવાનું છે તે કહી શકતી હતી માત્ર સામાન્ય માણસમાં એમ બને છે કે મન એનો ઉપયોગ ભવિષ્ય ભાખવા માટે કરે છે — પણ આનંદની વાત એ છે કે, હવે મન રહ્યું નથી, એ શાંત બનેલું છે, ગેરહાજર છે માત્ર જ્યારે મને વસ્તુઓ કહેવામાં આવે છે અથવા મારી આગળ બોલવામાં આવે છે ત્યારે આ શરીરને કશું આશ્ચર્ય થતું નથી. એ જાણતું હોય તેમ લાગે છે. એ વિચિત્ર છે એક રીતની વિશ્વરૂપતા.

વાર્તાલાપ - ૬૨

૨૧ જુલાઈ, ૧૯૭૧

શરીર વધુ ને વધુ સભાન બનતું જાય છે, પણ તે એક ઘણી રસિક રીતે સભાન બને છે.

દાખલા તરીકે?

એ માટે તો મારે મનોમય બનવું પડે અને તે હું કરી શકતી નથી.

(મૌન)

હું હવે શું બનવાનું છે, લોકો મને શું કહેવાના છે, અને એવું બધું જાણવા લાગી છું કેવી રીતે સમજાવવું? જાણે કે હું પોતે પરિસ્થિતિઓ બની રહી છું, માણસો, શબ્દો બની રહી છું.

શરીર વધુ ને વધુ સભાન બન્યું છે પણ તે મનની રીતે નહિ, જરા પણ નહિ — પણ જાણે કે વસ્તુઓને પોતે જીવતું હોય. કેવી રીતે સમજાવવું તે હું જાણતી નથી. એ કહેવું મુશ્કેલ છે. . . . એ અનુભવવાનું છે (પણ, સાચેસાચ, એ કેવી રીતે સમજાવવું તે હું જાણતી નથી) કે માણસની ચેતના આવિર્ભાવમાં ભગવાનની ક્રિયાને (એક સીધો પ્રવાહ બતાવવો) કેવી રીતે વિકૃત કરી નાખે છે . . . આ જે બંધારણ છે એ દયાજનક છે. આપણે બધું ટૂંકું કરી નાખીએ છીએ, વિકૃત કરી નાખીએ છીએ, નાનું કરી નાખીએ છીએ — બધું જ. આપણે વસ્તુઓને જાણીએ છીએ, જ્ઞાન તો ત્યાં છે, આપણી આસપાસ, આપણી અંદર અને આપણે આપણી જાતને એટલી બધી સંકુલ કરી નાખી છે કે એ જ્ઞાનને આપણે વિકૃત કરી નાખીએ છીએ. બધા જ એ પ્રમાણેના છે . . . એટલે એક બાજુ અંદરમાં રહેલા ભગવાને અંદરની બાજુએથી જે બધું ગોઠવેલું છે, એની એક ઘણી ચોક્કસ લાગણી અનુભવાય છે અને સાથે સાથે એમ પણ અનુભવાય છે કે એ વસ્તુ જેમ જેમ સપાટી પર આવતી જાય છે તેમ તેમ વિકૃત થતી જાય છે. આવી રીતે કહેતાં એનો કાંઈ અર્થ રહેતો નથી પણ આ વસ્તુને તેની નજીકમાં નજીક રહીને આમ જ કહી શકાય તેમ છે. જે વસ્તુ એટલી બધી તો સરળ છે અને એટલી બધી તો અદ્ભુત છે એને કહેવાની આ આપણી અર્થહીન રીત છે! . . . આપણે એટલા બધા તો વિકૃત થઈ ગયા છીએ કે જે વિકૃત બનેલું હોય છે તેને જ આપણે પસંદ કરીએ છીએ.

મને ખબર નથી કે મારા શબ્દો પણ એ વસ્તુને વિકૃત કરે છે કે નહિ, પણ તો એ વસ્તુ . . . એ કંઈક એવું છે કે જે મને એવી તો સાદી, એવી તો તેજોમય, એવી તો વિશુદ્ધ લાગે છે — એવી તો અનન્ય. અને પછી આપણે એને જે રીતે જોતા હોઈએ છીએ તે મુજબ એનો ઘાટ ઉતારીએ છીએ: એક સંકુલતાભરેલું, લગભગ ન સમજાય તેવું જીવન બનાવી લઈએ છીએ.

(મૌન)

તો, આમ હું બેઠી છું, અને જગતમાં પરિસ્થિતિઓ, સંકુલતાઓ, લોકો ઈ.નો એક એવો તો સમૂહ છે, બધું, બધું એક એવો તો ગોટાળો છે: અને પછી પાછળમાં જાણે કે . . . એ જે છે તે માત્ર એક શક્તિ જ નથી, એ સચેતન શક્તિ છે — એ એક ચેતના છે — એ એક . . . એ એક સ્મિતના જેવી છે — એક સ્મિત છે, એક સ્મિત કે જે બધું જ જાણતું હોય છે. હા, એ એ પ્રમાણે છે. પછી હું જ્યારે શાંત હોઉં છું (ખુલ્લા હાથની ક્રિયા), ત્યારે જાણે કે કશું જ રહેતું હોતું નથી અને બધાં જ અદ્ભુત હોય છે. અને પછી જ્યાં લોકો મારી સાથે વાત કરવા લાગે છે, અથવા તો જ્યાં હું

કોઈને મળું છું ત્યારે બધા જ ગૂંચવાડાઓ આવી જાય છે — અને એ એકએક વસ્તુનો ખુરદો કરી નાખે છે.

મને ખાતરી છે કે આ વસ્તુ તે આ જીવનમાંથી પેલા જીવનમાં જવાનો રસ્તો છે. . . . આપણે જ્યારે પૂરેપૂરા પેલી બાજુ ચાલ્યા જઈશું, ઓહ! ત્યારે આપણી બધી કલ્પનાઓ બંધ થઈ જશે, ખુલાસો કરવાની બધી ઈચ્છા, અનુમાન તારવવું, નિર્ણય લેવો, વ્યવસ્થા કરવી એ માટેની બધી ઈચ્છા — એ બધાનો અંત આવી જશે આપણને જો આવડી શકે બની રહેવું BE, માત્ર બની રહેવું, પણ આપણે માટે તો (મેં એ જોયું છે), આપણે જો બોલીએ નહિ, આપણે જો વિચાર કરીએ નહિ, આપણે જો નિર્ણય લઈએ નહિ, તો આપણે એમ માનીએ છીએ કે આપણે જીવનમાંથી બહાર નીકળી ગયા છીએ અને પછી હંમેશાં એનું એ જ મૌન હોતું નથી. અણબોલાયેલા શબ્દનું મૌન, એ એવું નથી હોતું: એ ચિંતનનું મૌન હોય છે સક્રિય ચિંતનનું. સક્રિય ચિંતનનું મૌન. એ વસ્તુ એ છે.

ખરેખર, જીવનની એ એક નવી રીત તૈયાર થઈ રહી છે; એટલે પેલી બીજી રીતે તેને માટે સ્થાન કરી આપવું જોઈએ.

આપણે કહી શકીએ કે, કોઈને કશી ખબર નથી — ક્યાંય, કોઈને પણ — પણ અમુક લોકો એવા છે કે જે અભીપ્સા કરતા હોય છે (કેવી રીતે કહેવું?) એમનામાં સંકલ્પશક્તિ હોય છે, વૃત્તિ હોય છે, અભીપ્સા હોય છે, જેમને જાણવાની જરૂર હોય છે — જાણવાની અને બનવાની — અને એવા લોકો છે કે જેમને આવી વસ્તુઓની જરા પણ પડી નથી હોતી, એ લોકો જીવતા હોય છે, પોતાનું નાનુંકે મોટું પેટિયું કમાઈ લેતા હોય છે — એ પછી રાજ્યના એક વડા તરીકેનું હોય કે એક ઝાડુવાળા તરીકેનું હોય, એમાં કાંઈ ફેર પડતો નથી. એ એક જ વસ્તુ છે, આંદોલનો એક જ સરખાં હોય છે.

વાર્તાલાપ - ૬૩

૨૮ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૧

તો, કાંઈ નવીન?

કાંઈ જ નહિ, અથવા તો એનું એ જ.

એ શું વળી?

હું રાહ જોઉં છું.

આહ! તમે રાહ જુઓ છો — હું પણ! (હસે છે)

(મૌન)

જાણે કે જગતને જોવાની બધી રીતો એક પછી એક પસાર થતી હતી: અતિશય ખરાબમાં ખરાબ અને અતિશય અદ્ભુતમાં અદ્ભુત — આની માફક, આની માફક, આની માફક (માતાજી પોતાના હાથ કેલિડોસ્કોપની માફક ફેરવે છે), અને એ બધી જાણે એમ કહેવાને આવી હતી: લો, અહીં તમે આ રીતે જોઈ શકો છો, અહીં તમે પેલી રીતે જોઈ શકો છો, અહીં તમે અને સત્ય સત્ય શું છે? સત્ય શું છે? એ બધું (કેલિડોસ્કોપની એ જ ક્રિયા) અને 'કંઈક' કે જે આપણે જાણતા નથી.

સૌથી પહેલું તો, મને એ ખાતરી થઈ ગઈ છે કે વસ્તુઓને જોવાની, વસ્તુઓ વિષે વિચાર કરવાની આ જે જરૂર છે તે માત્ર માણસની વસ્તુ છે, એ સંક્રાંતિ માટેનું એક સાધન છે. એ સંક્રાંતિનો એક ગાળો છે, આપણને એ લાંબો લાગે છે, લાંબો, પણ હકીકતમાં એ તદ્દન ટૂંકો છે.

આપણી ચેતના એ પણ ચેતનાની એક બંધબેસતી કરેલી વસ્તુ છે — પેલી ચેતના, સાચી ચેતના, કે જે એક બીજી વસ્તુ છે.

અને પછી મારા શરીર માટેનો નિર્ણય આ થયો છે (હું એનું સારામાં સારી રીતે ભાષાંતર કરી શકું તે મુજબ): ભગવાનની અંદર લપાઈ જવું. સમજવાનો પ્રયત્ન નહિ કરવાનો, જાણવાનો પ્રયત્ન નહિ કરવાનો — બની રહેવાનો પ્રયત્ન કરવાનો અને લપાઈ જવાનો. અને હું મારો સમય એ રીતે પસાર કરું છું.

'પ્રયત્ન' નહિ કરવાનો: આ રીતની (ઓછી નિવૃત્તિની ક્રિયા) એક મિનિટ પૂરતી છે, અને પછી સમયનો કોઈ હિસાબ રહેતો નથી. બહુ વિચિત્ર, હું આ રીતે જ્યારે લપાઈને બેસી જાઉં છું, હું જ્યારે વિચાર કરવાનું બંધ કરી દઉં છું, ચેતના માત્ર આની માફક હોય છે (અંતર્મુખ બનવાની ક્રિયા), ત્યારે જીવનની બધી નાની નાની

ક્રિયાઓ વિષે પ્રયોગો કરતી રહું છું, ત્યારે બધું તત્કાણે બનતું લાગે છે. ત્યાં સમય હોતો નથી. હું જ્યારે બહિર્મુખ ચેતનામાં હોઉં છું (હું જેને બહિર્મુખ કહું છું એ સૃષ્ટિને જોનારી ચેતના હોય છે), ત્યારે જે રીતનું ધ્યાન અપાતું હોય છે તે પ્રમાણે તેમાં સમય વધુ કે ઓછો લાંબો લાગે છે. પછી બધું, બધું દેખાય છે એવું કશું નથી દેખાતું (કેવી રીતે કહેવું?) કે જે અનન્ય હોય, વાસ્તવિકતા અર્થમાં — વાસ્તવિક, એક સઘન વાસ્તવિકતાવાળું હોય — , એવું કશું દેખાતું નથી, સિવાય કે શરીરને જે વસ્તુઓ પ્રતિકૂળ હોય છે તે: ત્યારે આપણને ભાન થાય છે કે આ એક અપૂર્ણતા છે. એ અપૂર્ણતા વસ્તુને ઈન્દ્રિયો સમક્ષ દેખાતી કરી આપે છે, નહિ તો તે આ પ્રમાણે હોય છે (પ્રભુની અંદર લપાઈને બેસી જવાની એ જ અંતર્મુખ બનવાની ક્રિયા). અને ‘એ પ્રમાણે’ શક્તિ પ્રચંડ બની રહેતી હોય છે, એ અર્થમાં કે દાખલા તરીકે, લોકોની બાબતમાં માંદગી ચાલી જાય છે (અને હકીકતમાં તો હું પોતે કાંઈ બાહ્ય રીતે કરું તે વિના જ, કંઈ જ નહિ, કંઈ જ નહિ, — મટી જાય છે). તો બીજી કોઈની બાબતમાં કે જેને ચાલ્યા જવું હોય છે અંત આવી જાય છે, બીજી બાજુએ ઝૂકી જવાનું હોય છે અને પરિણામે એ બીજી બાજુ એ જ વખતે એકદમ પરિચિત બની ગઈ હોય છે અને પૂરેપૂરી અજ્ઞાત હોય છે.

મને એ સમય યાદ આવે છે કે જ્યારે ભૂતકાળના વખતની સ્મૃતિ, રાત્રિના વખતની પ્રવૃત્તિઓની સ્મૃતિ એટલી બધી સઘન રહેતી હતી, આ કહેવાતું અદૃશ્ય જગત સાવ સઘન બની જતું હતું — હવે હવે બધું એક સ્વપ્ન જેવું — સ્વપ્ન — , બધું એક સ્વપ્ન જેવું છે, એક વાસ્તવિકતાને ઢાંકી રાખતું વાસ્તવિકતાને અજ્ઞાત અને છતાં ઈન્દ્રિયોને દેખાય તેવું, હું અર્થ વિનાની વાતો કરતી લાગું છું.

ના, ના!

કારણ કે એ વસ્તુ કહી શકાય તેવી નથી.

એક દિવસે તમે મને પૂછ્યું હતું (તમારો એ પ્રશ્ન હજી ઊભો છે), તમે મને પૂછવું: હું જ્યારે એ સ્થિતિમાં હોઉં છું, મૌન અને સ્થિર, ત્યારે ત્યાં શું હોય છે? એ એક માત્ર પ્રયત્ન હોય છે (એ અભીપ્સા હોય છે એમ હું કહી શકતી નથી, એ પ્રયત્ન છે એમ પણ હું કહી શકતી નથી — એ પ્રેરણા હોય છે, અંગ્રેજીમાં urge શબ્દ છે તે રીતની): સત્ય જેવું છે તેવું અને તેને જાણવાનો યા તો સમજવાનો પ્રયત્ન કરવાનો નહિ, એ બધું અપ્રસ્તુત હોય છે: બની રહેવું — બની રહેવું — બની રહેવું.

.... (માતાજી મધુરતાથી ભરપૂર એવું સ્મિત કરે છે).

(મૌન)

એટલે પછી એ બહુ જ વિચિત્ર હોય છે: એકીસાથે — એકીસાથે, — એકબીજામાં એમ નહિ અથવા એકબીજાની સાથે એમ નહિ, પણ એક અને બીજું, એકીસાથે (માતાજી ડાબા હાથની આંગળીઓની વચ્ચે જમણા હાથની આંગળીઓ પકડે છે): અદ્ભુત અને ભયાનક જેવું છે તેવું, આપણી સામાન્ય ચેતનામાં અને જે રીતે અનુભવીએ છીએ, માણસો માટે એ જ રીતનું છે તે કંઈક એવું દેખાય છે પણ એવું તો ભયાનક, કે તમે પૂછશો કે એ જીવન એક મિનિટ પણ કેવી રીતે જીવી શકાય; અને પેલું બીજું, એ જ સમયે: એક આશ્ચર્ય. પ્રકાશનું બનેલું આશ્ચર્ય, ચેતનાનું, શક્તિનું બનેલું આશ્ચર્ય — અદ્ભુત. ઓહ! શક્તિ! શક્તિ! અને એ કોઈ એક માણસની શક્તિ નથી (માતાજી પોતાના હાથની ચામડીને ચૂંટી ભરે છે), એ કંઈક છે એ કંઈક એવું છે કે જે સર્વ રૂપે છે અને પછી આપણે એને વિષે કહી શકતાં નથી.

એટલે, સાવ કુદરતી રીતે જ, સૌથી વધુ રસમય વસ્તુ એ છે કે એને શોધી લેવું. સાવ કુદરતી રીતે જ મારે જ્યારે કંઈ કરવાનું હોતું નથી (અંદરમાં જવાની અને પ્રભુની અંદર લપાઈ જવાની ક્રિયા).

(લાંબું મૌન)

માત્ર તું — બસ.

અને એ તદ્દન દેખીતું જ છે કે સૃષ્ટિનું લક્ષ્ય તે એ છે, એ અદ્ભુત આનંદ તને અનુભવવાનો.

(માતાજી સ્મિત કરીને પૂરું કરે છે)

વાર્તાલાપ - ૬૪

૧ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૧

શરીરને માટે એમ છે કે એને કેવળ પ્રભુ દ્વારા જ જીવવાની, પ્રભુના આધારે જ

જીવવાની તાલીમ મળી રહી છે, દરેક વસ્તુ માટે — દરેક, દરેક, દરેક, અપવાદ વિના. ચેતના જ્યારે દિવ્ય ચેતના સાથે પોતાનાથી જેટલું જોડાઈ શકાય તેટલી જોડાયેલી રહે છે ત્યારે જ તેને અસ્તિત્વનું ભાન આવે છે. એનામાં હવે એક અસાધારણ તીવ્રતા આવી છે. જ્યારે શરીરનું પરિવર્તન થશે, ત્યારે એ એક સઘન વસ્તુ બની જશે, સમજ્યાને, એક એવી કે જે ચલિત નથી થતી — અને જે સંપૂર્ણ હોય છે. અને એટલી બધી સઘન પ્રભુની અંદર હોવું, કેવળ એના દ્વારા અને એનામાં જ રહેવું, અને પછી પેલી ચેતનામાં (સામાન્ય રીતની નહિ, કુદરતી રીતે જ, પણ પેલી માનવની ચેતનામાં) રહેવું એ બે વચ્ચેનો ભેદ એટલો બધો મોટો છે કે એકની સાથે સરખાવતાં બીજું મૃત્યુ જેવું લાગે છે અને તે એટલે સુધી કે એટલે કે શરીરમાં થતો સાક્ષાત્કાર એ સાચેસાચ એક સઘન સાક્ષાત્કાર હોય છે.

શક્તિની એક એકાગ્રતા બનવા લાગી છે — ઓહ! એ હજીએ બન્યું નથી, એ ઘણું દૂર છે, પણ એ વસ્તુ કેવી થશે તેનું દર્શન થવા લાગ્યું છે. એ વસ્તુ, હા એ સાચે જ અદ્ભુત છે. એ એટલી બધી તો શક્તિથી ભરપૂર હોય છે! ચેતનામાં શક્તિથી અને વાસ્તવિકતાથી એ એટલી બધી તો ભરપૂર હોય છે કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ એવી સભર હોઈ શકતી નથી — જે કાંઈ પ્રાણનું છે, મનનું છે, બીજું બધું છે એ ઝાંખું અને અનિશ્ચિત લાગે છે. એ વસ્તુ, એ તો સઘન છે (માતાજી પોતાના હાથને અકકડ કરે છે), અને એ એટલી બધી તો બળવાન છે.

હજી કેટલાક પ્રશ્નો ઉકેલવાના રહે છે, પણ તે શબ્દો વડે કે વિચારો વડે નહિ. અને વસ્તુઓ આવી રહી છે તે માત્ર બતાવવાને માટે નહિ — માત્ર અંગત વસ્તુઓ જ નહિ પણ આસપાસની વસ્તુઓ: લોકો, સંયોગો, એ બધું, શરીરને સાચી ચેતના મેળવવાનું શીખવવાને આવી રહી છે, એ વસ્તુ, એ એ અદ્ભુત છે.

(માતાજી પોતાની અંદર ચાલ્યાં જાય છે.)

પ્રશ્ન તે જે શક્તિ પોતાનો આવિર્ભાવ કરવા માગી રહી છે તેને ધારણ કરી શકે તેવું એક શરીર સર્જન કરવું એ લાગે છે. સામાન્ય રીતની બીજી બધી શારીરિક ચેતનાઓ અત્યંત પાતળી અને ભાંગી જાય તેવી હોય છે અને પેલી જે પ્રચંડ ચેતનાએ પોતાનો આવિર્ભાવ કરવાનો છે તેને ધારણ કરી શકે તેવી તે હોતી નથી. એટલે શરીર પોતાને તાલીમ આપવાની પ્રક્રિયામાં લાગેલું છે. અને એ સમજો કે, જાણો કે એણે એકાએક એક એવી તો અદ્ભુત, એવી તો અદ્ભુત ક્ષિતિજ જોઈ, પણ તે પ્રચંડ રીતે અદ્ભુત; અને પછી એ પોતે જેટલું સહન કરી શકે તેમ હોય તેટલું

તેને આગળ જવા દેવામાં આવે છે; એક અનુકૂલ કરવાની પ્રક્રિયાની જરૂર છે. સંક્રાંતિ પૂરી સંક્રાંતિમાં તો એ શું પૂરતા પ્રમાણમાં મુલાયમ બનશે ખરું, મને ખબર નથી?

એ મુલાયમતાનો પ્રશ્ન છે. ઝીલી શકવું અને બીજે પહોંચાડી શકવું (ઉપરથી આવીને માતાજીમાં થઈને પસાર થતો એક પ્રવાહ બતાવવાની ક્રિયા), જે શક્તિ પોતાનો આવિર્ભાવ કરવા માગી રહી છે, તેને કશો અવરોધ ન આપવો.

બહારના દેખાવ તો માત્ર ભવિષ્યમાં આવનારાં પરિણામો છે. એટલા માટે જ દેખાવ એ સૌથી છેલ્લી વસ્તુ બદલાશે.

(માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

એ વસ્તુ અનિશ્ચિત કાળ સુધી ચાલુ રહી શકે છે કોઈક વસ્તુને સ્પર્શ કર્યાની લાગણી અને (છટકી જવાની ક્રિયા).

તમને શો અનુભવ થયેલો?

આપની પાસે મને જે અનુભવ થાય છે તેની સમજ એક વાર મને ક્ષણે પાડેલી; એ બહેને મને કહેલું, ‘અમે જ્યારે આપની પાસે આવીએ છીએ ત્યારે જાણે એ શરીરને પ્રાર્થના કરતું કરાવે છે.’ તો, એ વસ્તુ છે; હું એક શક્તિનો અનુભવ કરું છું અને તે શરીરના તમામ ભાગોને હાથમાં લઈ લેતી લાગે છે અને મને ખબર નથી, એ ભાગોને પૂરેપૂરી તીવ્ર અભીપ્સાથી ભરી દે છે.

હા, પણ મારું શરીર એ જ અનુભવ કરે છે.

હા, એ શરીરને પ્રાર્થના કરતું કરે છે, એ શરીરને એક એવી શક્તિથી ભરી દે છે કે જે મને ખબર નથી, એ જાણે એક ઝગઝગતા સોના જેવી લાગે છે અને તે બધી જ વસ્તુઓને ઊંચે લઈ લે છે.

હા, બધો જ વખત એ પ્રમાણે થાય છે.

(મૌન)

મને લાગે છે એ આ રીતે (પોતાના શરીરની આરપારની ક્રિયા) સતત વહેતી રહે છે.

એ કદાચ પેલી વસ્તુ છે, જડતત્ત્વમાં દિવ્ય પ્રેમ.

(માતાજી ખૂબ ખૂબ હસે છે)

એ એટલી બધી તો તીવ્ર છે અને સાથે સાથે — ઝળહળતી છે. પણ એ એવી તો બળવાન છે એ એવી તો બળવાન છે કે તેને આપણે પ્રેમનું નામ પણ ભાગ્યે આપી શકીએ, કેમ કે એ શબ્દથી આપણે જે કાંઈ સમજીએ છીએ તેને તે મળતી આવતી નથી.

હા, હું પણ સમજતી નથી હું આ પ્રમાણે હોઉં છું (કપાળ તરફ બતાવવાની ક્રિયા): કાંઈ જ નહિ, કાંઈ જ નહિ, કાંઈ જ નહિ, ખાલી, ખાલી, ખાલી ત્યાં (ઉપરની બાજુએ અને વિશાળ રીતની ક્રિયા) ત્યાં એ હા, એ એક સોનેરી વિશાળતા છે.

હા.

(મૌન)

મને એક વિચિત્ર લાગણી થઈ રહી છે કે એક રીતનું જાણે કે ભીંગડાં કે ઝાડોની છાલ, કાચબાનાં ભીંગડાં ઓગળી રહ્યાં છે અને શરીર પોતે પણ આ રીતનું નથી (માતાજી શરીર જાણે સૂર્યના તરફ ફાટી રહ્યું હોય તેવી રીતે ખુલ્લા થવાની ક્રિયા કરે છે). જે વસ્તુ માણસને જડતત્ત્વ લાગે છે જાણે કે કોઈ કઠણ બની ગયેલી વસ્તુ પોતે ઝીલતી નથી એટલે તેણે ખરી પડવાનું રહે છે. અને આ શરીરમાં, અહીં (માતાજી પોતાના હાથની ચામડીને અડે છે) એ વસ્તુ પ્રયત્ન કરી રહી છે પ્રયત્ન કરી રહી છે કરવાનો (ખુલ્લા થઈ જવાની એ જ ક્રિયા). ઓહ! એ વિચિત્ર છે, એ એક વિચિત્ર લાગણી છે.

એ વસ્તુ ઓગળી જાય ત્યાં સુધી જો ટકી રહી શકાય તો એ સાચો આરંભ બનશે.

વાર્તાલાપ - ૬૫

૨૯ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૭૧

વિજયાદશમી

આજે તો એ સ્પષ્ટ હતું, બહુ જ સ્પષ્ટ, કલો કે એક જોરદાર દબાણ હતું: એ વિજય છે, સંવાદિતા છે; વિજય, એ પ્રભુ છે. અને શરીર માટે વિજય તે તંદુરસ્તી છે, બધી જ બીમારીઓ અને બધા જ રોગો, એ જૂઠાણું છે. એ વસ્તુ આજે સવારે બની. એ બહુ જ સ્પષ્ટ હતું, એ ખાતરી કરાવી આપે તેવું હતું.

એટલે બધું બરાબર છે.

જાણે કે, એ દબાણને લીધે બધું જ જૂઠાણું બહાર આવી ગયું હતું. અને બહુ જ અણધારી વસ્તુઓ — માણસોમાં, ચીજોમાં, પરિસ્થિતિઓમાં. અને ખરેખર . . . એની સાથે સરખાવી શકાય એવી કોઈ કલ્પના છે નહિ. એ ન માની શકાય તેવું છે.

પણ એ સારું ચિહ્ન છે, નહિ?

ઓહ! હા. ઓહ! . . . જાણે કે એક ઝેર હતું, નહિ? અને દબાણ મૂકવાથી એ ઝેર અદૃશ્ય થઈ જવા માટે બહાર નીકળી આવ્યું — એ બહાર આવે જ છે! . . .

ભવિષ્યમાં એ વિષે વાત કરી શકાશે. એ સાચે જ એક રસિક વસ્તુ છે, સાચે જ. હા, એ સારું ચિહ્ન છે, ઘણું સારું ચિહ્ન છે.

હા, એનો અર્થ એ થયો કે આ જે બધાં બળો હજારો વર્ષો સુધી નીચે સંતાઈ રહ્યાં હતાં . . .

હા.

. . . . તેમનું આશ્રયસ્થાન ચાલ્યું ગયું છે.

હા, એમ છે. એ રીતનું છે.

જોઈશું આપણે. એને વિષે વાત કરવાનો સમય હજી આવ્યો નથી. ભવિષ્યમાં ન માની શકાય તેવું છે, બેટા!

પણ શક્તિ! શક્તિ ઓહ! (શ્રી માતાજી આંખો બંધ કરે છે અને હસે છે).

વાર્તાલાપ - ૬૬

૧૬ ઓક્ટોબર, ૧૯૭૧

શારીરિક વેદનાને કેવી રીતે જીતી શકાય?

હમણાં મને આ જ અનુભૂતિઓ થઈ રહી છે.

શરીર એક એવી અવસ્થામાં છે કે જેમાં એને દેખાય છે કે એ પ્રભુ સાથે કઈ રીતે જોડાયેલું છે તેના ઉપર જ બધો આધાર રહેલો છે — એની પોતાની ગ્રહણ કરી શકે તેવા સમર્પણની અવસ્થા ઉપર. આ છેલ્લા દિવસોમાં મને એ અનુભૂતિ પણ થઈ છે. જે વસ્તુ વેદનાનું — બેચેની કરતાં પણ કોઈ વધુ મોટી વસ્તુનું — કારણ હોય છે, લગભગ અસહ્ય થઈ પડે તેવી વેદના હોય છે તે, શરીરની પ્રભુ તરફની ગ્રહણશીલતામાં જરાક જ ફેરફાર બની આવે કે એકાએક અદૃશ્ય થઈ જાય છે — અને તે એક આનંદમય અવસ્થા પણ બની શકે છે. એ અનુભૂતિ મને ઘણી વાર થઈ છે. અને મારે માટે, એ વસ્તુ એક અમુક પ્રકારની સત્યતા તીવ્ર બની જતી હોય છે તેનો જ પ્રશ્ન રહે છે — ચેતનામાં એવું થઈ આવે કે બધી જ વસ્તુઓ એ પ્રભુનું કાર્ય છે અને તેનું કાર્ય, એ માટેની પરિસ્થિતિઓ મળી આવે તો, બની શકે તેટલા પ્રમાણમાં વધુમાં વધુ ઝડપી સાક્ષાત્કાર પ્રત્યે લઈ જાય છે.

હું એમ કહું: શરીરના કોષોએ પોતાનો આધાર માત્ર પ્રભુમાં જ શોધતાં શીખવાનું છે, અને છેવટે જતાં એવી ક્ષણ આવશે કે કોષો એવું અનુભવી શકશે કે પોતે પ્રભુની અભિવ્યક્તિ છે.

અત્યારે ખરેખર આ અનુભૂતિ ચાલી રહી છે. વસ્તુઓની થતી અસરને બદલવાની અનુભૂતિ, એ મને થઈ રહી છે; પણ એ અનુભૂતિ મનોમય રૂપમાં આવેલી નથી, એટલે હું તેને શબ્દોમાં કહી શકતી નથી. પણ સાચે જ, કોષોને એમ અનુભવ થવા લાગ્યો છે, એમાં પહેલું તો એ કે તેમના ઉપર પ્રભુનું શાસન જ પૂરેપૂરું ચાલી રહેલું છે (આનો અનુવાદ આ રીતે થાય: તારી જે ઈચ્છા હોય તે, તારી જે ઈચ્છા હોય તે), તો આ અવસ્થા અને પછી એક રીતની ગ્રહણશીલતા કે જે

(કેવી રીતે કહેવું?) શાંત રીતની હોય છે — જડ નહિ, એ . . . આપણે કહીએ કે, એક શાંત રીતની ગ્રહણશીલતા છે (માતાજી પોતાના હાથ સ્મિત કરીને ખોલે છે), પણ કેવી રીતે સમજાવવું એ મને ખબર નથી.

બધા જ શબ્દો ખોટા છે. પણ આપણે કહીએ કે: તું જ એકમાત્ર છે — હા, કોષો અનુભવે છે: તું જ એકમાત્ર છે. એ પ્રમાણે છે. પરંતુ આ બધું, જાણે કે એ વસ્તુ કઠણ થઈ ગઈ છે — શબ્દો અનુભૂતિને કઠણ બનાવી દે છે. એક જાતની મુલાયમતા કે તરલતા (એક વિશ્વાસભરેલી, ઘણી જ વિશ્વાસભરેલી તરલતા): તારી જે ઈચ્છા હોય તે, તારી જે ઈચ્છા હોય તે . . .

(મૌન)

અમુક રીતના વલણમાં (પણ એને વિષે સમજાવવું કે તેની વ્યાખ્યા આપવી મુશ્કેલ છે), અમુક રીતના વલણમાં બધું જ પ્રભુ બની જાય છે. અને એમાં પછી, અદ્ભુત વસ્તુ એ છે કે, આપણે બધું જ પ્રભુ થઈ ગયેલું છે એવી અનુભૂતિ થતાં, જે કાંઈ ઊલટું હોય છે તે કુદરતી રીતે જ (એ વસ્તુઓ પ્રમાણે: ઝડપથી કે ધીરે ધીરે, તત્ક્ષણે જ કે થોડે થોડે) અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

ખરેખર, એ અદ્ભુત છે. એટલે કે બધું જ પ્રભુ છે એ રીતે સભાન બનવું એ બધાને પ્રભુરૂપ બનાવવાનો — તમામ વિરોધોને નાબૂદ કરવાનો સારામાં સારો રસ્તો છે.

વાર્તાલાપ - ૬૭

૩૦ ઓક્ટોબર, ૧૯૭૧

મને જાણે કે એમ થઈ રહ્યું છે કે સૃષ્ટિ શા માટે સર્જાઈ છે તેનું મને જ્ઞાન રહેલું છે.

એમાં એક એવી ચેતનાનો સાક્ષાત્કાર કરવાની વાત છે કે જેનામાં એકીસાથે વ્યક્તિ તરીકેની ચેતના હોય — આપણને સ્વાભાવિક રીતે હોય છે તેવી વ્યક્તિરૂપ ચેતના — અને આખીયે સમગ્રની ચેતના, ચેતના (કેવી રીતે કહેવું?) . . . કહો કે

વિશ્વાત્મક — global રૂપની. પણ એ બે ચેતનાઓ કોઈક વસ્તુમાં ભેગી થતી હોય છે કે જેને આપણે શોધવાની રહે છે.

એક ચેતના કે જે એકીસાથે વ્યક્તિ રૂપની હોય, અને આ બધી મહેનત જે થઈ રહી છે તે એ બે ચેતનાઓને એક એવી ચેતનામાં એકત્રિત કરવાની છે કે જે એકીસાથે પેલી વસ્તુ હોય. અને એ છે હવે પછીનો સાક્ષાત્કાર.

(મૌન)

આપણે માટે એ વસ્તુને બનતાં સમય લાગતો હોય તેમ લાગે છે (આપણે માટે એ સમયની રીતનું રૂપ લે છે) જાણે કે તે ‘કપાઈ રહ્યું છે,’ જાણે કે કોઈ વસ્તુ ‘કરવાની છે’. પરંતુ એ વસ્તુ તો આપણે જે એક ભ્રાંતિમાં રહીએ છીએ તે છે. કેમ કે આપણે પેલી બીજી બાજુએ ચાલ્યા ગયેલા નથી.

પરંતુ આ જે વ્યક્તિરૂપ ચેતના છે એ જરા પણ અસત્ય વસ્તુ નથી, એને સમગ્ર ચેતનાની સાથે એવી રીતે જોડવાની છે કે તે એક બીજી ચેતના બની જાય છે અને, આપણી પાસે, એ ચેતના છે નહિ, આપણે હજી તેને મેળવેલી નથી. પેલી ચેતનાએ બીજી ચેતનાનો નાશ કરી દેવો જોઈએ એવું નથી, સમજ્યા ને? એક અનુકૂળતા સાધવાની છે, એક જુદું સ્વરૂપ, મને ખબર નથી કે જેમાં એ બંને ચેતનાઓ એકીસાથે આવિર્ભાવ પામેલી હોય છે.

દાખલા તરીકે, અત્યારે, વ્યક્તિની ચેતનામાં સર્જનની જે શક્તિ ગુપ્ત રહેલી છે તેને વિષેની અનુભૂતિઓની એક આખી હારમાળા ચાલી રહેલી છે. એ શક્તિ એટલે કે વસ્તુઓ બનેલી હોય છે તે પહેલાં તેમને જાણવાની — આપણે જેને જાણવું અથવા તો ઈચ્છા કરવી કહીએ છીએ તે — વ્યક્તિરૂપ ચેતનામાં રહેલી શક્તિ, આપણે કહીએ છીએ ‘આપણે પેલું જોઈએ છે,’ પરંતુ એ એક વચલી વસ્તુ છે,* એ ચેતના કોઈક વસ્તુ જ્યાં આવેલી છે તે તરફ જવાને નીકળેલી હોય છે અને, સાથે સાથે, જે વસ્તુ બનવાની છે તેનું તે દર્શન હોય છે તેમ જ તેને સિદ્ધ કરવાની શક્તિ હોય છે. . . .

એ છે હવે પછીનું પગલું, એટલે કે વ્યક્તિરૂપ ચેતના માટે, એ વસ્તુનો અર્થ કાળ દ્વારા ઘટાવાય છે, એ માટે જે સમય જરૂરનો હોય કેવી રીતે કહેવું તે મને

* માતાજી એક વચલી અવસ્થાની ચેતના કહેવા માગે છે.

સમજાતું નથી.

હું એ વસ્તુને એ રીતે અનુભવું છું: તમે આ વસ્તુ નથી, તમે હજી પેલી વસ્તુ નથી અને પેલી વસ્તુ બનવા માટે તમારે આ વસ્તુને છોડી દેવાની નથી — એ બંને એક બનવી જોઈએ અને કંઈક નવી વસ્તુની રચના કરવી જોઈએ.

અને એ વસ્તુ બધી જ વસ્તુઓનો ખુલાસો કરી આપે છે, — બધી જ, બધી જ, બધી જ. એ કશાનો છેદ ઉડાડી દેતી નથી.

આપણે કોઈ પણ કલ્પી શકીએ તેના કરતાં એ સો ગણી વધારે અદ્ભુત વસ્તુ છે. પ્રશ્ન એ છે કે એ (શરીર) પાછળ પાછળ ચાલી શકશે કે નહિ એ જાણવા મળે કે નહિ પાછળ પાછળ ચાલી શકવા માટે શરીરમાં સહન કરવાની શક્તિ હોવી જોઈએ એટલું જ નહિ પણ એણે એક નવું રૂપ, નવું જીવન મેળવવું જોઈએ. એ, હું જાણતી નથી. ગમે તેમ હો, એની બહુ ચિંતા નથી — ચેતના પોતે સ્પષ્ટ છે અને ચેતના પેલાને (માતાજી શરીરને બતાવે છે) વશ નથી. એનો જો ઉપયોગ કરી શકાય તો બહુ સારું, નહિ તો પછી હજી આપણે વસ્તુઓ જાણવાની બાકી છે.

હા, આપણે વસ્તુઓને જાણવાની બાકી છે! જૂનો રૂઢ ચીલો પૂરો થઈ ગયો છે, પૂરો થઈ ગયો છે!

જડત્ત્વની જે મુલાયમતા છે તે આપણે જાણવાની છે, અને એમ થતાં જડત્ત્વ હંમેશાં પ્રગતિ કરી શકશે. એમ છે.

એ કેટલો વખત લેશે? મને ખબર નથી. કેટલી અનુભૂતિઓની જરૂર પડશે? મને ખબર નથી. પણ હવે રસ્તો સ્પષ્ટ થઈ ગયો છે —

રસ્તો સ્પષ્ટ થઈ ગયો છે.

વાર્તાલાપ - ૬૮

૧૭ નવેમ્બર, ૧૯૭૧

બહુ જ વિચિત્ર વાત છે, વસ્તુઓ વિષેનું આખું દર્શન જ બદલાઈ ગયું છે અને પછી ભુલાઈ ગયું છે. એટલું બધું તો પૂરેપૂરું બદલાઈ ગયું છે.

પરંતુ દર્શનના આ ફેરફારમાં કઈ રીતનો ફેર પડ્યો છે?

(લાંબા મૌન પછી હસતાં) જાણે કે ચેતના વસ્તુઓ અંગે જે સ્થિતિમાં હતી તેમાં રહી નથી — કેવી રીતે કહેવું મને ખબર નથી.

એટલે પછી વસ્તુઓ સાવ જુદી જ દેખાય છે.

(મૌન)

મને ખબર નથી કે કેવી રીતે સમજાવવું માણસની સામાન્ય રીતની ચેતના, એની પાસે વિશાળમાં વિશાળ વિચારો હોય છે ત્યારે પણ તે, હંમેશાં કેન્દ્રમાં રહેલી હોય છે અને વસ્તુઓ આની માફક ગોઠવાતી હોય છે (કરોળિયાના જાળાની માફક બધી દિશાએથી કેન્દ્રમાં એકત્ર થવાની ક્રિયા). વસ્તુઓ (આપણે જે કાંઈ કહીએ છીએ તે માત્ર બધું સાંકડું જ કરી નાખે છે), વસ્તુઓ એક કેન્દ્રના સંબંધમાં આવી રહેલી હોય છે પણ (માતાજી અનેક છૂટાં છૂટાં વેરાયેલાં બિંદુઓ બતાવવાની ક્રિયા કરે છે). હું માનું છું કે એ વસ્તુ આ રીતે સૌથી સારી રીતે કહેવાય તેમ છે : સામાન્ય રીતની માનવચેતનામાં આપણે એક બિંદુમાં બેઠલા હોઈએ છીએ અને બધી વસ્તુઓ આ બિંદુની સાથે તેમના સંબંધ પ્રમાણે અસ્તિત્વમાં રહેતી હોય છે (કરોળિયાના જાળાની એ જ ક્રિયા). અને હવે, એ બિંદુ અસ્તિત્વમાં રહ્યું નથી, એટલે વસ્તુઓ પોતપોતાની મેળે જ રહેતી હોય છે.

વસ્તુ વધુમાં વધુ ચોક્કસ રીતે આ જ કહેવાય તેમ છે. એ એમ તો છે નહિ પણ. . . .

એટલે મારી ચેતના વસ્તુઓની અંદર જઈને બેઠેલી છે — એ એવી 'કોઈ વસ્તુ' નથી કે જે બધું ઝીલી રહી છે, એના કરતાં એ ઘણી વધારે સારી વસ્તુ છે પણ એ કેવી રીતે કહેવું તે મને ખબર નથી. એ કરતાં પણ એ વધુ સારી વસ્તુ છે કારણ કે એ માત્ર 'વસ્તુઓની અંદર' જ નથી, એ એવી 'કોઈક વસ્તુ' માં છે કે જે વસ્તુઓમાં રહેલી છે અને જે વસ્તુઓને હલાવેચલાવે છે.

હું આ વસ્તુ શબ્દોમાં કહી શકું છું. હું કહી શકું છું: એ હવે બીજાં સ્વરૂપો જેવું એક સ્વરૂપ નથી, એ છે, હું કહી શકું છું 'એ સૌ વસ્તુઓમાં રહેલા પ્રભુ છે.' પણ હું એનો અનુભવ એ રીતે કરતી નથી 'જે વસ્તુઓને હલાવેચલાવે છે અથવા તો જે વસ્તુઓમાં સચેતન રૂપે રહેલું છે તે.'

દેખીતી રીતે જ આ ચેતનાનો પ્રશ્ન છે, પણ એ સામાન્ય રીતે માણસોની ચેતના જેવી નથી. એ ચેતનાનું તત્ત્વ જ બદલાઈ ગયું છે.

વાર્તાલાપ - ૬૯

૧૮ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૧

મેં શ્રી અરવિંદે લખેલું કંઈક સાંભળ્યું હતું. એમાં એમ કહેલું હતું કે પૃથ્વી ઉપર અતિમાનસનો આવિર્ભાવ થવાને માટે શારીરિક મને તેને ઝીલવું જોઈએ અને તેને આવિર્ભાવ આપવો જોઈએ — અને આ શારીરિક મન જ, એટલે કે શરીરનું મન, એ જ માત્ર એક વસ્તુ મારામાં રહેલી છે. અને પછી આ ભાગ જ માત્ર કેમ રહ્યો છે તે વસ્તુ મારી પાસે એક રીતે બહુ જ સ્પષ્ટ બની ગઈ છે. અને એ મન હવે બહુ જ ઝડપથી અને રસિક રીતે પલટાઈ રહ્યું છે. આ શારીરિક મન અતિમાનસના પ્રભાવ હેટળ વિકાસ પામી રહ્યું છે. અને એ જ વસ્તુ શ્રી અરવિંદે લખેલી છે કે અતિમાનસ પૃથ્વી ઉપર કાયમને માટે આવિર્ભાવ પામે તે માટે આ વસ્તુ અનિવાર્ય જ છે.

એટલે કામ સારી રીતે ચાલી રહ્યું છે પણ એ સહેલું નથી! (માતાજી હસે છે.)

હા, મેં મને પોતાને જ આ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, કેમ કે મેં એક વસ્તુ જોયેલી કે આ રૂપાંતર ચેતનાની સ્થિતિમાં કોઈ રીતનો ધરમૂળનો ફેરફાર ન થાય; અથવા તો દૃષ્ટિમાં ફેરફાર ન થાય ત્યાં સુધી બની શકે તેમ નથી.

હા.

આપણે વસ્તુઓને અને માણસોને બીજી રીતે જોઈએ એમ ન બને ત્યાં સુધી એ નહિ થાય.

હા, હા.

પણ પછી હું મને પોતાને પૂછું છું કે આ કઈ રીતે બની શકે તેમ છે?

એ આ રીતે બની શકે છે.

પણ એ કોઈ ધરમૂળની વસ્તુ હોવી જોઈએ.

પણ એ ધરમૂળની જ છે, બેટા! તું કલ્પના નહી કરી શકે કે એ જેવી છે. હું સાચેસાચ કહી શકું છું કે હું બીજું માણસ બની ગઈ છું. એ તો માત્ર આ જ (માતાજી પોતાના શરીરના બહારના રૂપને અડે છે.) જેવું હતું તેવું રહેલું છે એ કેટલી હદ સુધી બદલાઈ શકશે? શ્રી અરવિંદે કહ્યું છે કે જો શારીરિક મન રૂપાંતર પામી જાય તો પછી એની પાછળ પાછળ શરીરનું રૂપાંતર સાવ સ્વાભાવિક રીતે બની આવશે. આપણે જોઈશું.

પરંતુ આ મૂળનો ફેરફાર કરવા માટે આપ મને કોઈ ચાવી કે ઉચ્ચાલન (કળ) આપી શકશો?

આહ! મને ખબર નથી, કેમ કે મારે માટે તો, મારી પાસેથી બધું જ લઈ લેવામાં આવ્યું છે — મન તો પૂરેપૂરું ચાલ્યું ગયું છે. તું એમ ધારી શકે છે કે, દેખાવમાં, હું મૂર્ખ બની ગઈ છું, કશું જાણતી નથી. અને જે શારીરિક મન છે તે થોડે થોડે કરીને, એક પછી એક મને અપાતા રહેલા આ વિભાવો દ્વારા વિકાસ પામતું રહ્યું છે. મને પોતાને તો, કંઈ કશી ખબર નથી, એ કામ મારા માટે કરવામાં આવેલું છે — મેં કશું કરેલું નથી. એ વસ્તુ એ રીતે, તદ્દન ધરમૂળની રીતે કરવામાં આવેલી છે.

એ થઈ શક્યું છે એનું કારણ એ છે કે હું મારા ચૈત્ય વિષે બહુ જ સભાન રહેલી હતી (એ ચૈત્ય સ્વરૂપ બધા જન્મો દરમિયાન રચાતું રહેલું છે), હું બહુ જ સભાન હતી, અને એ ટકી રહેલું છે; એ ટકી રહ્યું છે અને એણે જ મને આ ચૈત્યની હાજરીને લીધે, પેલી વસ્તુને લીધે કાંઈ પણ ફેરફાર થવા દીધા વિના, માણસો સાથે કામ કરવા દીધેલું છે. એટલે જ દેખાવમાં ફેરફાર આટલો બધો ઓછો થયેલો છે. એટલે હું જેટલું જાણતી હોઉં તેટલું જ માત્ર કહી શકું છું, અને હું આ કહું છું: આપણા આખા સ્વરૂપમાં — આખા ચૈત્ય શારીરિક સ્વરૂપમાં ચૈત્ય પુરુષ ખૂબ જ સત્તાશીલ રહેલો જોઈએ અને તેણે જીવનને દોરવું જોઈએ. એ પછી મનોમય સ્વરૂપને પોતાનું રૂપાંતર કરવાનો વખત મળી રહેશે. મારું પોતાનું મન, અને તો માત્ર મોકલી જ દેવામાં આવ્યું છે.

તો શારીરિક મનનું રૂપાંતર કરવાની ખૂબ જ અનિવાર્ય જરૂર હતી કેમ કે મારી પાસે એના સિવાય બીજું કાંઈ ન હતું, સમજાય છે ને? આ વસ્તુનો

સ્વીકાર બહુ ઓછા કરશે (હસતાં હસતાં) મારે માટે તો એ વસ્તુ મારો અભિપ્રાય પૂછ્યા વિના જ કરી લેવામાં આવી છે! એ કામ બહુ સહેલું હતું.

બરાબર એ જ વાત બની ગઈ છે.

હું કંઈ સાવ મૂળની વસ્તુ મેળવવા માગું છું.

(માતાજી હસે છે) પણ મને જે થયું છે તેવું તું તારે માટે થવા દેશે, એટલે કે તારામાંની વ્યક્તિને, તારામાંના માણસને એમ લાગે કે પોતે તદ્દન મૂર્ખ બની ગયો છે એમ થવા દેશે?

હું તૈયાર છું.

એથી તને નિરાશા તો નહિ થાય ને?

ના, ના — ના.

તો, એમ કહેવાય કે એ વસ્તુ પોતે જ પોતાની સ્થાપના કરે છે, સ્થાયી રીતે: વ્યક્તિની શૂન્યતા — નરી જ શૂન્યતા, અશક્તિ. અને પછી તમે આરામમાં આવી જાઓ છો, તમે સાવ સ્વાભાવિક રીતે એક બાળક જેવા બની જાઓ છો; તમે પ્રભુને કહો છો: ‘મારા માટે બધું કરી દો’ (મારે પોતાને બીજું કંઈ કરવાનું રહેતું નથી, હું પોતે બીજું કંઈ કરી શકું તેમ નથી!), પછી તરત જ બધું બરાબર થઈ જાય છે — તરત જ.

તો, શરીરે પોતાનું પૂરેપૂરું અર્પણ કરી દીધેલું છે, એણે તો પ્રભુને એમ પણ કહેલું છે: ‘મારે જો મૃત્યુ પામવાનું હોય તો હું તને પ્રાર્થના કરું છું કે હું મારા વિસર્જન માટે સંકલ્પ કરું એમ કર.’ એટલે જો શરીરને માટે મૃત્યુ પામવાની જરૂર હોય તો એ બાબતમાં પણ હું વિરોધ ન કરું — વિસર્જન માટેનો સંકલ્પ કરવામાં. એ એનું વલણ છે, એ આમ હતું (ખૂલેલા હાથોની ક્રિયા), અને એને બદલે જે બન્યું તે એક રીતનું. . . . (હું એનો શબ્દો વડે અનુવાદ કરી શકું તેમ હતું પણ એ શબ્દો ન હતા): તું જો વેદના અને બીમારીઓનો સ્વીકાર કરીશ તો વિસર્જન કરતાં રૂપાંતર થવા દેવું એ વધારે સારું રહેશે. અને એટલે, જ્યારે બીમારી આવે છે ત્યારે શરીર તે સ્વીકારી લે છે.

વસ્તુ એ નથી, હું જે કહું છું સાચી રીતે વાત એ નથી, પણ એ

સમજાવવી મુશ્કેલ પડે તેવી કોઈ વસ્તુ છે. એ ખરેખર તો એક નવી રીતનું વલણ છે અને એક નવી રીતનું સંવેદન છે. હું કહી શકું તેમ નથી.

અને દેખીતી રીતે જ, દરેક જણને માટે, એ વસ્તુ જુદી હોવી જોઈએ મારે પોતાને માટે, એ વસ્તુ ખૂબ જ ઘરમૂળની હતી — મારી પાસે પસંદગી હતી જ નહિ, સમજ્યાને: એ એ રીતે હતું, એ એ પ્રમાણે છે. બસ.

પણ ખરેખર એ જરૂરનું છે કે વસ્તુ સહેલી બની ગઈ હતી તેનું કારણ એ હતું કે ચૈત્ય ચેતના આખીયે અગ્રભાગમાં હતી અને જીવનને ચલાવતી હતી, એટલે પછી એ કશો ગભરાટ અનુભવ્યા વિના શાંતિથી કામ કરતી રહી હતી.

જોવા અને સાંભળવાની વાત અંગે મને એ જાણવા મળ્યું કે એમાં કોઈ શરીરની રીતે ખામી નહોતી આવેલી, એ માત્ર એટલું જ હતું: લોકો જ્યારે સ્પષ્ટ રીતે વિચાર કરતા હોય છે અને કહેતા હોય છે ત્યારે હું તેમને સમજતી હોઉં છું અને સાંભળતી હોઉં છું જે વસ્તુ જે અંદરના જીવનને વ્યક્ત કરતી હોય છે તેને જ હું માત્ર જોઉં છું, નહિ તો પછી એ ધૂંધળું અથવા તો ઢંકાયેલું બની રહે છે; અને ત્યારે આંખો જોતી હોતી નથી એવું નથી, એ ‘કોઈ બીજું’ હોય છે, એ કોઈ બીજી વસ્તુ છે — બધું જ નવું બની ગયું છે.

(મૌન)

એ સાચું છે, શરીરમાં સારી શુભેચ્છા ખૂબ જ હોવી જોઈએ — મારા પોતાના શરીરમાં એ શુભેચ્છા રહેલી છે. અને એ શુભેચ્છા માનસિક નથી, એ સાચેસાચ એક શારીરિક શુભેચ્છા છે. શરીર બધી જ અગવડોને સ્વીકારી લે છે, સ્વીકારી લે છે પણ આમાં જે મહત્વની વસ્તુ છે તે વલણ છે, પરિણામો એ મહત્વની વસ્તુ નથી (મને ખાતરી છે કે અગવડો એ કાંઈ અનિવાર્ય વસ્તુઓ હોતી નથી). વલણ એ વસ્તુ મહત્વની છે. તો, આ પ્રમાણે હોવું જોઈએ (ખૂલેલા હાથની ક્રિયા). ખરી રીતે તો, મેં પોતે જોયું છે કે ભગવાનને કરેલા સમર્પણમાં મોટા ભાગના દાખલાઓમાં ભગવાનમાં વિશ્વાસની વસ્તુ હોતી નથી — કારણ કે તમે ભગવાનને સમર્પણ કરો છો, તમે કહો છો: ‘તમે મને દુઃખ આપશો તો પણ, હું મારી જાતનું સમર્પણ કરું છું, પરંતુ આમાં વિશ્વાસનો તો પૂરેપૂરો અભાવ છે! હા, એ ખરેખર રમૂજ આપે તેવું છે કે, સમર્પણમાં વિશ્વાસ આવી જતો નથી હોતો; વિશ્વાસ એ કોઈ બીજી ચીજ છે, એ એક પ્રકારનું જ્ઞાન છે — એક ‘અવિચલ’ એવું જ્ઞાન, કે જેને કાંઈ પણ ક્ષુબ્ધ

કરી શકતું નથી — દિવ્ય ચેતનામાં જે વસ્તુ રહેલી છે સંપૂર્ણ શાંતિ, તેને મુશ્કેલીઓ, વેદનાઓ અને દુઃખના રૂપે બદલી નાખવાનું કામ આપણે કરતા હોઈએ છીએ. આ નાનકડું રૂપાંતર આપણે સિદ્ધ કરતા હોઈએ છીએ.

અને અસાધારણ દાખલાઓ બની આવ્યા છે એ સમજાવવાને માટે તો કલાકો જોઈએ.

ખરેખર, ચેતનાએ જ બદલાવાનું રહે છે — કોષોની ચેતનાએ પણ, સમજ્યાને? એ, એ છે ધરમૂળનો ફેરફાર.

અને એ વસ્તુને વ્યક્ત કરવા માટે આપણી પાસે શબ્દો છે નહિ, કારણ કે, એ વસ્તુ પૃથ્વી ઉપર હસ્તીમાં છે નહિ. એ ગુપ્ત હતી પણ તેનો આવિર્ભાવ થયો ન હતો. બધા જ શબ્દો બાજુની વાત કરે છે, એ પૂરેપૂરું એ પ્રમાણે નથી.

(મૌન)

તમને ઠીક લાગે તો, આપણે એમ કહી શકીએ કે દરેક મિનિટે આપણને એમ લાગણી થતી રહી છે કે આપણે જીવવાના છીએ યા તો આપણે મરી જવાના છીએ (એક અથવા બીજી બાજુએ થોડું જૂકવાની ક્રિયા) અથવા તો શાશ્વત કામ માટે જીવવાના છીએ. દરેક મિનિટે એમ થતું રહે છે. અને એમાં તક્ષવત (બે બાજુઓ વચ્ચેનો) એટલો તો ન દેખાય તેવો હોય છે કે આપણે કહી શકતા નથી કે: આ કરો અને તમે આ બાજુએ રહેશો, પેલું કરો અને તમે બીજી બાજુએ રહેશો — આ શક્ય નથી. એ એક એવી જીવનની અવસ્થા છે કે જે લગભગ વર્ણવી શકાય તેવી નથી.*

* આ વાર્તાલાપ પ્રસિદ્ધ કરવાને સમયે શ્રી માતાજીએ, જાન્યુ. ૧૫, ૧૯૭૨ના દિવસે ઉમેરેલું: ‘એ અનુભૂતિ વધુ ને વધુ સતત બનતી રહી છે — એક વખતે તે એક વસ્તુ હોય છે, બીજે વખતે તે બીજી હોય છે. અને એ બહુ ઉગ્ર બની ગયું છે. અને સાથે સાથે, જ્ઞાન (માતાજી પહેલી આંગળી ઊંચી કરે છે): ‘આ છે વિજય મેળવવા માટેની ક્ષણ,’ એ વિજય ચૈત્યમાંથી આવતો હોય છે અને તેની દ્વારા ઉપરમાંથી આવતો હોય છે ‘દૃઢતાથી પકડી રાખો, આ છે વિજય મેળવવાની ક્ષણ’.

વાર્તાલાપ - ૭૦

૨૨ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૧

મેં શ્રી અરવિંદનો એક પત્ર સાંભળ્યો છે. એમાં તેમણે એમ કહેલું છે કે અતિમાનસ અહીં બરાબર દૃઢ થઈ જાય તે માટે (એમણે એ જોયેલું કે અતિમાનસ એમની અંદર આવેલું અને પછી તે પાછું જતું રહેલું, અને તે ફરી પાછું આવેલું અને પાછું ચાલ્યું ગયેલું — એ સ્થાયી નહોતું), એ એ સ્થાયી બની રહે તે માટે, તેણે શારીરિક મનમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ અને ત્યાં પોતાને ગોઠવવું જોઈએ.* અને મારી અંદર આ કાર્ય ઘણા મહિનાઓથી થઈ રહ્યું છે. મનને ખેંચી લેવામાં આવેલું છે, અને તેને બદલે શારીરિક મન આવેલું છે, અને મેં હમણાં જ જોયું કે થોડાક વખત અગાઉથી એ (હું તમને એ કહેતી હતી કે એ મન બધી જ વસ્તુઓને જુદી રીતે જોતું હતું, એ તો વસ્તુઓ સાથેનો સંબંધ જુદી રીતનો હતો), મેં જોયું કે એ શારીરિક મન, શરીરમાં રહેલું છે તે, વિશાળ બનેલું હતું, વસ્તુઓને જોવાની તેને એક વિશ્વરૂપ દૃષ્ટિ મળેલી હતી, અને તેને જોવાની આખીયે રીત તદ્દન જુદી હતી. મેં જોયેલું, એ વસ્તુ તે આ છે. અતિમાનસ ત્યાં કામ કરી રહ્યું છે. હું અસાધારણ સમયમાંથી પસાર થઈ રહી છું.

* માતાજી અહીં ક્યા ચોક્કસ લખાણનો ઉલ્લેખ કરે છે તેની અમને ખબર નથી, પરંતુ એ નીચેના લખાણને ઘણુંએક મળતું લખાણ હોવું જોઈએ: ‘શરીરનું પણ એક અંધારમય મન રહેલું છે, ખુદ કોષોનું પોતાનું, અણુઓનું, પરમાણુઓનું. જર્મન ભૌતિકવાદી હેકલે આણુમાં રહેલી સંકલ્પ શક્તિ વિષે ક્યાંક કહેલું છે અને હમણાંનું વિજ્ઞાન, વિદ્યુદ્દણુઓની (electron) પ્રવૃત્તિમાં રહેલી અગણ્ય એવી અવસ્થાઓની સાથે કામ લેતાં, એ વસ્તુ લગભગ જોવા લાગ્યું છે કે આ કોઈ એક અલંકાર નથી પણ એક ગુપ્ત વાસ્તવિકતાએ નાખેલો પડછાયો છે. આ શરીરમન એક ઘણું સ્પર્શક્ષમ સત્ય છે; એમાં જે અંધકાર રહેલો છે તેમ જ તે ભૂતકાળની ક્રિયાઓને જે યાંત્રિક રીતે વળગી રહે છે અને સરળતાથી ભૂલી જાય છે તથા નવી વસ્તુનો ઈનકાર કરે છે તેને લીધે આપણને તેમાં, અતિમનસ શક્તિ શરીરની ક્રિયાઓમાં વ્યાપક થઈ જાય અને શરીરની ક્રિયાઓનું રૂપાંતર થાય તેમાં એક મુખ્ય વિદ્યન રચાતું દેખાય છે. તો બીજી બાજુએ, તે જો એક વાર અસરકારક રીતે બદલાઈ જાય તો તે અતિમાનસ પ્રકાશ અને શક્તિને સ્થૂલ પ્રકૃતિમાં સ્થિર બનાવવામાં એક અતિશય કીમતી હથિયાર બની રહેશે.’

(લેટર્સ ઓન યોગ, ૧, ૩૪૦, શતાબ્દી આવૃત્તિ)

વાત એ બની રહી છે કે માત્ર વસ્તુઓ વિરોધ કરે છે — આપણને થાય છે (મેં તમને કહ્યું પણ છે) કે જાણે કે દરેક ક્ષણે (અને એ વધુ ને વધુ જોરદાર થતું જાય છે), દરેક ક્ષણે: તારે જીવન જોઈએ છે, તારે મૃત્યુ જોઈએ છે, તારે જીવન જોઈએ છે, તારે મૃત્યુ જોઈએ છે? . . . અને એમ થતું રહે છે. અને પછી જીવન, એટલે કે પરમાત્મા સાથે મિલન, અને ચેતના, એક સાવ નવી ચેતના આવી રહી છે. અને તે આ રીતે અને એ રીતે (માતાજી એક બાજુએ કે બીજી બાજુએ ઝૂકવાની ક્રિયા કરે છે). પરંતુ ગઈ કાલે કે એની પહેલાંના દિવસે, મને ખબર નથી, એકાએક શરીરે કહી દીધું: ના! એ વાત ખતમ થઈ ગઈ છે — મારે જીવન જોઈએ છે, મારે બીજું કંઈ જોઈતું નથી. અને પછી બધું સારું થવા લાગ્યું છે.

ઓહ! જે થઈ રહ્યું છે તેનું વર્ણન કરવાને તો પુસ્તકોનાં પુસ્તકો જોઈએ . . . એ કંઈક અસાધારણ રસિક વસ્તુ છે, અને સાવ તદ્દન નવી છે, તદ્દન નવી.

(માતાજી અંદરમાં ઊંડાં ચાલી જાય છે.)

શારીરિક મૃત્યુને લીધે, અવચેતન તત્ત્વ એક નિરાશાવાદી બની ગયું છે. તો, એ અવચેતનને એમ થતું રહે છે કે ભલે ગમે તેટલી પ્રગતિ થાય, ગમે તેટલો પુરુષાર્થ કરવામાં આવે, અંત હંમેશાં એ પ્રમાણે આવવાનો છે, કેમ કે આજ સુધી એ જ પ્રમાણે અંત આવેલો છે. એટલે અત્યારે અવચેતનમાં શ્રદ્ધાને દાખલ કરવાનો, રૂપાંતર થવાનું જ તેની ખાતરી દાખલ કરવાનો પ્રયત્ન કરવાનું કામ થઈ રહ્યું છે. અને એ . . . દરેક ક્ષણનો સંગ્રામ છે.

વાર્તાલાપ - ૭૧

૨૫ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૧

એ પ્રકાશનો ઉત્સવ છે — નાતાલ એ ફરીને આવતા પ્રકાશનો ઉત્સવ છે . . . ક્રિશ્ચાનિટી કરતાં એ ઘણો જૂનો છે.

અને આવતા શનિવારે, જાન્યુઆરીની પહેલી તારીખ છે.

હું આશા રાખું છું કે ૧૯૭૨નું વર્ષ વધારે સારું બનશે!

(માતાજી માથું ઘુણાવે છે) મને વધુ ને વધુ ખાતરી થતી જાય છે કે આપણે વસ્તુઓને જે રીતે સ્વીકારીએ છીએ અને તેમના પ્રત્યે જે પ્રતિભાવ કરીએ છીએ તેમાંથી મુશ્કેલીઓ જન્મે છે — એ વિષે મને વધુ ને વધુ ખાતરી થતી જાય છે. કારણ કે મને એવા એવા તો અનુભવો થતા રહે છે કે જે ભાગ્યે જ ગમે તેવા હોય છે, શારીરિક રીતે, ભૌતિક રીતે અને પછી આપણે તેમના તરફ ધ્યાન આપીએ છીએ કે નથી આપતા, અથવા તો આ રીતનું વલણ રાખીએ (પોતાના તરફ વળવાની ક્રિયા) કે જેમાં (વિશાળતાની ક્રિયા) આપણે સર્વ વસ્તુઓમાં રહેલા છીએ, ગતિમાં છીએ, જીવનમાં છીએ એવું થતું હોય, અને એવું વલણ રાખીએ કે જેમાં માત્ર ભગવાનને જ મહત્ત્વ અપાતું હોય એ પ્રમાણે પછી બધું જ બદલાઈ જાય છે. આપણે જો બધો જ વખત આ સ્થિતિમાં રહી શકીએ તો પછી કોઈ મુશ્કેલીઓ રહેવા પામતી નથી — અને વસ્તુઓ તો એની એ જ રહે છે. તો આ રીતે અનુભવ થાય છે: વસ્તુ પોતે તો અમુક પ્રકારની હોય છે, અને વસ્તુઓ અંગે આપણું જે વલણ હોય છે તે બદલાતું રહે છે. આ વસ્તુને મારો અનુભવ વધારે ને વધારે દૃઢ કરી આપે છે. આમાં ત્રણ કક્ષાઓ રહેલી છે: વસ્તુઓ પ્રત્યેનું આપણું વલણ, વસ્તુઓ પોતે (આ બે હંમેશાં મુશ્કેલીઓ ઊભી કરે છે), અને એક ત્રીજી કક્ષા છે કે જેમાં બધું જ, બધું જ ભગવાનની સાથેના સંબંધની રીતે, ભગવાનની ચેતનાની અંદર આવી રહેલું હોય છે — બધું જ અદ્ભુત રીતે થવા લાગે છે! સહેલું સટ! અને હું સ્થૂલ વસ્તુઓની વાત કરું છું, ભૌતિક શારીરિક જીવનની વાત કરું છું (નૈતિક વસ્તુઓ તો, આપણે લાંબા વખતથી જાણીએ છીએ કે, એ પ્રમાણેની છે), પણ સ્થૂલ વસ્તુઓ, એટલે કે શરીરની નાની નાની અગવડો, એના પ્રત્યાઘાતો, દુઃખ થતું હોય કે ન થતું હોય, પરિસ્થિતિઓ ખરાબ થતી હોય, આપણે ગળી શકતા ન હોઈએ, ઘણી ઘણી ક્ષુદ્ર વસ્તુઓ કે જેના તરફ આપણે જીવાન હોઈએ અને બળવાન અને તંદુરસ્ત હોઈએ ત્યારે કશું જ ધ્યાન આપતા નથી; કશું જ ધ્યાન આપતા નથી અને આવું બધાની બાબતમાં બનતું હોય છે તેને તે કેવી રીતે લેતું હોય છે અને એ બધી રીતની ચેતના સાથે આપણે રહેવા લાગીએ છીએ ત્યારે — ઓહ! એ તો ભારે દુઃખદાયક હોય છે! આપણે જ્યારે બીજાઓની ચેતનામાં રહેતાં હોઈએ છીએ, એમને જે જોઈતું હોય, એમને માટે જેની જરૂર હોય અને એમનો તમારી સાથે જે સંબંધ હોય તેની ચેતનામાં રહેતાં હોઈએ છીએ ત્યારે — એ દુઃખમય બની જાય છે! પરંતુ આપણે જો પ્રભુની હાજરીમાં રહેતાં હોઈએ, અને એ બધું જ ભગવાન કરતા હોય, જોતા હોય, પોતે જ બધા રૂપે હોય . . . તો એ શાંતિ હોય છે — એ શાંતિ હોય છે, એમાં પછી સમય રહેતો જ નથી, બધું સહેલું બની જાય છે અને એમાં પછી એવું નથી હોતું કે

આપણને આનંદ થાય છે અથવા તો આપણને એ વસ્તુ હોતી નથી એમાં ભગવાન હોય છે, અને એ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે. અને જગત એ વસ્તુ તરફ જઈ રહ્યું છે: ભગવાનની ચેતના તરફ — એમાં ભગવાન પોતે કરતા-કારવતા હોય છે, ભગવાન પોતે હાજર હોય છે, ભગવાન અને પછી, એના એ જ સંજોગો (હું જુદા સંયોગોની વાત નથી કરતી), એના એ જ સંજોગો (આ મારો હમણાંના દિવસોનો અનુભવ છે, એટલો બધો તો સઘન!), ગઈ કાલ પહેલાંના દિવસે, મને જરા ખૂબ જ અસુખ હતું અને ગઈ કાલે એના એ જ સંજોગો હતા, મારું શરીર એની એ જ અવસ્થામાં હતું, બધું જ એનું એ હતું. . . . બધું શાંતિમાં હતું.

એ વાતની મને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ ગઈ છે.

એ બધી વસ્તુનો ખુલાસો કરી આપે છે, બધી જ વસ્તુઓનો, બધી જ બધી જ.

જગત એનું એ હોય છે — એને તદ્દન ઊલટી રીતે જોવામાં અને અનુભવવામાં આવે છે.

બધું જ ચેતનાની ઘટના છે — બધું જ. માત્ર એટલું કે, તે આ ચેતના નહિ, આ નહિ કે પેલી પણ નહિ. એ એવી વસ્તુ નથી. એ આપણી રીત હોય છે, સભાન થવાની માણસની રીત છે, અથવા તો સભાન થવાની ભગવાનની રીત પણ હોય છે, બસ. આખી વસ્તુ એ છે. અને મને પૂરેપૂરી ખાતરી થઈ ગઈ છે.

(મૌન)

આખરે તો, દરેક ક્ષણે, જેવું હોવું જોઈએ તે પ્રમાણે છે.

હા.

એ તો આપણે પોતે એને ખોટી રીતે જોઈએ છીએ, ખોટી રીતે અનુભવીએ છીએ અથવા તો ખોટી રીતે ઝીલીએ છીએ.

એ તો મૃત્યુના જેવું છે. એ એક વચલી સ્થિતિની ઘટના છે, અને એ આપણને એવું લાગે છે કે એ હંમેશાં એમ જ રહેલું છે. આપણને માટે, એ હંમેશાં એમ જ રહેલું છે કેમ કે આપણી ચેતના એ પ્રકારની છે — (માતાજી હવામાં એક નાનકડો ચોરસ

કાપે છે). પણ તમને જ્યારે આ દિવ્ય ચેતના મળી આવશે, ઓહ ત્યારે વસ્તુઓ લગભગ તત્કાણે જ સિદ્ધ બનવા લાગશે, સમજ્યાને, હું સમજાવી શકતી નથી.

એક ગતિ થઈ રહેલી છે, એક પ્રગતિ થઈ રહેલી છે, જે આપણને સમય તરીકે સમજાય છે એ વસ્તુ રહેલી છે, એ અસ્તિત્વમાં છે, એ કંઈક છે ચેતનામાં એ કંઈક છે એ કહેવું મુશ્કેલ છે એ એક ચિત્ર અને તેનો પ્રક્ષેપ હોય તેના જેવું છે. એ કંઈક એના જેવું છે. બધી જ વસ્તુઓ આવી રહેલી છે, અને, આપણે માટે, આપણે જાણે એમને પડદા ઉપર ફેંકાયેલી જોઈએ છીએ, એ એક પછી એક આવતી જાય છે. એ કંઈક એના જેવું છે.

હા, શ્રી અરવિંદે કહેલું છે કે અતિમાનસ ચેતનામાં ભૂત, વર્તમાન અને ભાવિ, ચેતનાના જાણે કે એક જ નકશા ઉપર રહેલાં હોય તેમ સાથોસાથ આવી રહેલાં હોય છે.*

હા, વસ્તુ એ છે. વસ્તુ એ છે. પણ મારે માટે તો એ એક અનુભૂતિ છે. એ વસ્તુ 'હું વિચારું છું' એવી નથી (હું વિચાર કરતી નથી), એ એક અનુભૂતિ છે. અને એને સમજાવવી મુશ્કેલ છે.

અને એ વસ્તુ આપણા ઉપર જે અસર નિપજાવે છે, આપણને તે જે સંવેદન આપે છે તે પૂરેપૂરું આપણી ચેતનાના વલણ ઉપર આધાર રાખે છે. અને પછી આપણી પોતાની અંદર હોવાની સચેતનતા અથવા તો સૌ કોઈની અંદર હોવાની સચેતનતા (સૌ કોઈની અંદર હોવું એ અહંકારની રીતે આપણે પોતે હોવું એના કરતાં થોડુંએક વધારે સારું તો છે, પણ એના લાભ છે, એની અગવડો છે અને એ સત્ય

* ' બુદ્ધિ સમયની એક ક્ષણમાંથી બીજી ક્ષણ તરફ આગળ વધતી હોય છે અને ગુમાવતી હોય છે અને મેળવતી હોય છે ત્યારે વિજ્ઞાન તો એક જ દૃષ્ટિપાતમાં અને સનાતન શક્તિમાં સમયના ઉપર આધિપત્ય ધરાવતું બેઠેલું હોય છે અને ભૂત, વર્તમાન તથા ભાવિને તેમના અવિભાજ્ય સંબંધોમાં, જ્ઞાનના એક જ સતત ચાલુ રહેતા નકશામાં, સાથોસાથ જોડતું રહે છે. વિજ્ઞાન સમગ્રતામાંથી આરંભ કરે છે અને એ સમગ્રતાને તત્કાણે જ પોતાના કબજામાં લઈ લે છે, એ અંશોને, સમૂહોને અને વિગતોને પેલી સમગ્રતા સાથેના સંબંધની રીતે તેમ જ તેની સાથેના એકરૂપ દર્શનમાં જુએ છે '

(ધ સિન્થેસિસ ઓવ યોગ, પૃ. ૪૬૪, શતાબ્દી આવૃત્તિ)

નથી), સત્ય તો એ છે સમગ્રરૂપે રહેલા ભગવાન — કાળમાં અને સ્થળમાં આવેલી સમગ્રતા. અને એ ચેતનાને શરીર મેળવી શકે છે કેમ કે આ શરીરને એ મળેલી હતી (ક્ષણ પૂરતી, થોડી ક્ષણો) અને જ્યાં સુધી શરીર પાસે આ ચેતના રહે છે, ત્યાં સુધી બધું જ એટલું બધું તો હા, એ આનંદ નથી, એ હર્ષ નથી, એ સુખ નથી, એ એવું કશું જ નથી એ એક રીતની પરમાનંદ ભરેલી શાંતિ છે અને તેજોમય છે અને સર્જન કરનારી છે. એ ભવ્ય છે. માત્ર એટલું જ કે એ આવે છે, અને જાય છે, એ આવે છે અને જાય છે અને જ્યારે તમે તેમાંથી બહાર નીકળી આવો છો ત્યારે તમે એક ભયંકર ખીણમાં ગબડી પડ્યા હો એવી લાગણી તમને થાય છે — આપણી સામાન્ય ચેતના (હું સામાન્ય રીતની માનવ ચેતના વિષે કહું છું), એક ભયંકર કાણું છે. પણ તમે એ પણ જાણો છો કે આ વસ્તુ ક્ષણ માટે પણ શા માટે એ રીતની હતી. એટલે કે એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં જવા માટે એની જરૂર રહેલી છે — જે જે કાંઈ બને છે તે બધું સૃષ્ટિના લક્ષ્યને પૂરેપૂરું પ્રગટ કરવાને માટે જરૂરી છે. આપણે એમ કહી શકીએ: સૃષ્ટિનું લક્ષ્ય એ છે કે પ્રાણીએ ઝાઝાની માફક સચેતન બની રહેવાનું છે. બસ. એ થોડા શબ્દો છે, પણ એ એ અર્થમાં આવેલા છે. આ સૃષ્ટિનું લક્ષ્ય તે અનંતની, શાશ્વતની આ ચેતના છે. એ સર્વશક્તિમાન છે — અનંત, શાશ્વત, સર્વશક્તિમાન (આપણા ધર્મોએ એને પ્રભુનું નામ આપેલું છે): આપણે માટે, જીવન સાથેના સંબંધમાં એ ભગવાન છે, અનંત અને શાશ્વત. સર્વ શક્તિમાન કાળથી પર; કાળથી પર; પ્રત્યેક વ્યક્તિરૂપ અંશ આ ચેતનાને ધારણ કરતો હોય છે, પ્રત્યેક વ્યક્તિરૂપ અંશ આ એકરૂપ ચેતનાને ધારણ કરતો હોય છે.

આ જગતનું સર્જન ભેદમાંથી થયેલું છે અને એ ભેદની અંદર શાશ્વત પ્રભુ પોતાનો આવિર્ભાવ રચતા રહે છે.

આપણી ભાષા (અથવા આપણી ચેતના) પાંગળી છે. ભવિષ્યમાં હું કહી શકીશ.

કંઈક બની રહ્યું છે — બસ. (માતાજી હસે છે.)

શુભ નાતાલ, બેટા — પ્રકાશનો ઉત્સવ.

વાર્તાલાપ - ૭૨

૯ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૭૨

૨૧ ફેબ્રુઆરીના સંદેશ વિષે.

“ચૈત્ય કેન્દ્રની આસપાસ સારાયે સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ ઐક્ય રચાઈ જાય એ પૂર્ણ સત્યનિષ્ઠાને સાધવા માટેની જરૂરની વસ્તુ છે.”

— શ્રી માતાજી

મેં જોયું છે કે લોકો સત્યનિષ્ઠ નથી હોતા તેનું કારણ માત્ર એટલું જ હોય છે કે સ્વરૂપનો એક ભાગ એક વસ્તુ કહેતો હોય છે અને સ્વરૂપનો બીજો ભાગ બીજી વસ્તુ કહેતો હોય છે. એમાંથી સત્યનિષ્ઠાનો અભાવ સરજાય છે.

પરંતુ ચેતનાની એક સ્થાયી એવી અવસ્થા મેળવવી, બધો જ વખત એક જ ચેતનાનું શાસન ચાલતું રહે એમ થવું બહુ મુશ્કેલ છે.

પરંતુ બેટા, એ વસ્તુ આપણે ઐક્ય સિદ્ધ કરેલું હોતું નથી ત્યાં લગી સાચી છે, મારે માટે વરસો ને વરસો લગી હંમેશાં એની એ જ વસ્તુ બનતી રહેલી છે (માતાજી એક સીધી લીટીની ક્રિયા કરે છે). એ ત્યાંથી આવે છે, એ ચૈત્ય ચેતના છે, એ સ્થાયી હોય છે.

હમણાં થોડા વખત ઉપર મને થોડી ક્ષણો માટે ઐક્ય પામ્યા વિનાની ચેતનાનો અનુભવ થયો પરંતુ એવી વસ્તુ વરસો ને વરસો લગી બની નથી, કાંઈ નહિ તો ત્રેવીસ વર્ષો લગી તો નથી જ બની. * જે વખતથી ચૈત્ય પુરુષે સ્વામિત્વ મેળવી લીધું, સ્વરૂપ ઉપર તેણે શાસન કરવા માંડ્યું, ત્યારથી બરાબર, એ વસ્તુ સમાપ્ત થઈ ગઈ છે — સમાપ્ત થઈ ગઈ છે અને એ એમ જ રહી છે (સીધી લીટીની એ જ ક્રિયા). આ એક ચોક્કસ નિશાની છે, હંમેશાં એની માફક, હંમેશાં એની માફક, અને એ હંમેશાં એની એ જ રહે છે. જેવી તારી ઈચ્છા, જેવી તારી ઈચ્છા અને આ ‘તું’ તે કોઈ દૂર દૂરના પ્રદેશમાં ઊંચે ઊંચે આવેલી અને આપણે જેને જાણતા નથી એવી વસ્તુ નથી: એ પ્રભુ તો દરેક ઠેકાણે છે, એ દરેક વસ્તુમાં છે, એ સતત આવી રહેલા છે, એ આપણી અંદર છે — અને તમે એમને એ રીતે વળગી રહો છો, આ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે.

* હકીકતમાં તો પાંસઠ.

આ મારી હમણાંની શોધ છે, લોકો શા માટે સત્યનિષ્ઠ નથી હોતા (તેઓ સત્યનિષ્ઠ બનવાનો પ્રયત્ન કરતા હોય ત્યારે પણ) એની એ શોધ છે — કારણ કે હમણાં એક ભાગ, તો હમણાં વળી બીજો ભાગ, તો વળી હમણાં ત્રીજો ભાગ એવી સ્થિતિમાં હોય છે, અને એ વખતે એ ભાગ એની માગણીઓમાં ખૂબ જ સાચો હોય છે, પણ તે બીજા ભાગો સાથે મેળમાં નથી હોતો.

હા, આનો અર્થ એ થાય છે કે ચૈત્ય ચેતના શારીરિક ચેતનામાં પ્રવેશ કરે છે.

હા,

કારણ કે માત્ર ત્યાં જ વસ્તુઓ સ્થાયી હોય છે.

હા.

ચૈત્ય ચેતનાએ સામાન્ય રીતની શારીરિક ચેતનામાં દાખલ થવું જોઈએ.

હા.

એ જ વસ્તુ મુશ્કેલ છે.

પણ બેટા, મેં તને કહ્યું તે મુજબ મારે વિષે એ વસ્તુ ત્રીસ વર્ષ ઉપર બનેલી.

મારા સ્વરૂપમાં ચૈત્ય ચેતના હંમેશાં રહેલી હતી અને તેના ઉપર શાસન કરતી હતી અને તેને દોરતી હતી. અને બધા જ સંસ્કારો, બધી જ વસ્તુઓ એની સમક્ષ મૂકવામાં આવતી હતી. આ પ્રમાણે (એક સર્ચ લાઈટની સમક્ષ મૂકતાં હોય તેવી ક્રિયા), કે જેથી એ ચેતના સાચું માર્ગદર્શન આપી શકે. અને શારીરિક, એ પણ, બધો વખત એ જ પ્રમાણે રહે છે, જાણે કે બધો વખત ભગવાનની આજ્ઞાને સાંભળતું રહે છે. પણ એ વસ્તુ સતત, સતત બનતી રહેતી હતી — હું અહીં આવી તે પહેલાં. હું અહીં એ સ્થિતિમાં આવેલી — એ બહુ લાંબા વખત પહેલાંની વસ્તુ હતી. અને એમાં ફેર પડ્યો નથી. અને માત્ર હમણાં જ મને થોડા વખત ઉપર આ અનુભવ થયો (એકતા વિનાની ચેતનાનો), એક રાત્રે, થોડાક કલાક સુધી, બે કે ત્રણ કલાક — અને એ તો ભયંકર સ્થિતિ હતી, જાણે કે નરકની વેદના અનુભવવાતી હતી. એ વસ્તુ મને બીજાઓની સ્થિતિની ખબર પડે, મને તેની સમજણ પડે તે માટે બની આવેલી

હતી. અને પછી, જ્યારે ચૈત્ય પુરુષ હાજર નથી હોતો ત્યારે

શરીર — શરીર આ પ્રમાણે સાંભળતું રહેતું હોય છે, સાંભળતું રહેતું હોય છે, હંમેશાં સાંભળતું રહેતું હોય છે (ઉપરની અથવા અંદરની બાજુએ બતાવવાની ક્રિયા) — સાંભળતું રહેતું હોય છે. પણ એ વસ્તુ (ભગવાનની આજ્ઞા) શબ્દોમાં પ્રગટ નથી થતી, એ એક સંકલ્પશક્તિ જ જાણે જોરથી પોતાને મૂકી રહી હોય તે રીતે પોતાને પ્રગટ કરે છે (એક અવિચલ અવતરણની ક્રિયા).

એ વાત વધારે ચોક્કસ રીતે સમજાવવા મારે કંઈ ઉમેરવાની જરૂર છે ખરી?

આપે કહ્યું: ‘સારાથે સ્વરૂપની સંપૂર્ણ ઐક્ય રચના.’

એનો અર્થ શારીરિક પણ કરવાનો.

વાર્તાલાપ - ૭૩

૨૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૭૨

૨૯ ફેબ્રુઆરીના
સંદેશ વિષે:

અતિમાનસ જ્યારે શરીરના મનમાં આવિર્ભાવ પામે છે
ત્યારે જ તેની હાજરી સ્થાયી બનતી હોય છે.

— શ્રી માતાજી

આ સંદેશ એક શ્રી અરવિંદનું વચન છે — લોકોએ એ મારું હોય એમ સમજી લીધું છે. શ્રી અરવિંદે પોતે એ લખેલું છે, મેં માત્ર પોતે એટલું કહેલું કે: શ્રી અરવિંદે ‘permanently’ (સ્થાયી રીતની) શબ્દ વાપર્યો છે.

પરંતુ માતાજી, એ આપની અનુભૂતિ છે, એટલે

(માતાજી હસે છે.)

(મૌન)

પરંતુ એ વસ્તુ સિદ્ધ થઈ જાય તે પછી એ વિષે કહેવું એ વધારે ડહાપણભરેલું બનશે! એની જ્યારે સ્થાપના થઈ જશે, તે પછી હમણાં તો (એક બાજુથી બીજી બાજુ ડોલવાની ક્રિયા).

શારીરિક મનની આ સાધના એને ક્યા છેડેથી પકડવી એ મને સમજાતું નથી. મને એ ઘણું મુશ્કેલ લાગે છે.

ઘણું મુશ્કેલ. એ ઘણું મુશ્કેલ છે.

તમને ઈચ્છો ત્યારે નીરવતા મળી રહે એ રીતે તમારે શરૂઆત કરવી જોઈએ. કોઈ પણ ક્ષણે નીરવતા મેળવી શકવી. હું માનું છું એ રીતનું આરંભબિંદુ છે.

હા, ઈચ્છા મુજબ નીરવતા મેળવવી એ મુશ્કેલ નથી; આપણે એક સેકન્ડ એકાગ્રતા કરીએ અને સાચે જ મન નીરવ બની જાય છે. અને જ્યાં લગી આપણે એકાગ્રતામાં હોઈએ છીએ ત્યાં લગી એ સંપૂર્ણ નીરવ રહે છે. પણ જે ક્ષણે આપણે આ એકાગ્રતાને શિથિલ કરીએ છીએ, ખલાસ!

(માતાજી હસે છે.)

. . . . એ હાલતું રહે છે, આ બાજુ હાલે છે, પેલી બાજુ હાલે છે.

મનની હવે આમતેમ દોડવાની ટેવ ચાલી ગઈ છે. એ ટેવ તેણે છોડી દેવાની છે.

એ કેવી રીતે કરવું?

મને ખબર નથી, કારણ કે મારે માટે એ આપોઆપ બનેલું છે. માત્ર જ્યારે કોઈ મારી સાથે બોલતું હોય છે અથવા તો એમાંથી હલાવીને મને કશું બહાર લઈ આવતું હોય છે નહિ તો પછી, એને એના ઉપર મૂકી દઈએ તો તદ્દન કુદરતી રીતે જ એવું જ રહેતું હોય છે. (ઉપરની દિશાએ વળવાની સ્થિર ક્રિયા) એ પ્રમાણે જ કદાચ રસ્તો છે (ઉપરની દિશાએ વળવાની એ જ ક્રિયા) આ રીતે પ્રભુનું ચિંતન કરવું.

(સ્મિત ભરેલું મૌન)

એ કુદરતી સ્થિતિ, એ એ પ્રમાણે છે (એ જ ક્રિયા). વિચિત્ર તો એ છે કે

શરીરમાં એનો એક સંવેદન રૂપે અનુવાદ થાય છે. આપણને પૂરેપૂરા વીંટી લેવામાં આવ્યા હોય એવા સંવેદન રૂપે, જાણે કે બાળકને કપડાંમાં વીંટી લેવામાં આવ્યું છે, ખરેખર એના જેવું જ, પ્રભુ આપણને વીંટી લેતા હોય તેવું (ક્રિયા).

(મૌન)

એને હવે બે કે ત્રણ દિવસ થઈ ગયા, મને બહુ યાદ નથી, એક બહુ મોટી મુશ્કેલી હતી અને પછી તરત જ મને થવા લાગ્યું કે મને કોઈ વીંટી રહ્યું છે (ક્રિયા) પ્રભુના હાથમાં બાળક લઈ જવામાં આવતું હોય તેના જેવું. સમજ્યાને, એ પ્રમાણે એ હતું. એ એવું હતું કે હું જાણે ભગવાનના હાથમાં લઈ જવાતું હોય એવું બાળક હતી. અને પછી એક ક્ષણ બાદ (પણ એ લાંબી ક્ષણ હતી), શરીર એ પ્રમાણે પ્રભુની હાજરીમાં હતું ત્યારે દર્દ ચાલ્યું ગયેલું. શરીરે દર્દ ચાલ્યું જાય એવું પણ માગેલું નહિ: એ ચાલ્યું ગયેલું. એને થોડો વખત લાગેલો, પણ એ ચાલ્યું ગયેલું.

મને પૂરેપૂરી, પૂરેપૂરી એવી લાગણી થતી હતી કે જાણે એક બાળક ભગવાનના હાથમાં વીંટાળાઈ રહ્યું છે (ક્રિયા). અસાધારણ.

(મૌન)

તો, અમુક વખત એવું રહે છે: ‘જેવી તારી ઈચ્છા, જેવી તારી ઈચ્છા’ અને પછી એ બોલવાનું પણ ચૂપ થઈ જાય છે (માતાજી ઉપરની દિશાએ સમર્પણના ભાવમાં હાથ ઊંચા કરે છે).

(મૌન)

એકાગ્રતાનું સ્વરૂપ બદલાવું જોઈએ.

હા.

કારણ કે આપણે જ્યારે શારીરિક મનની આ સાધના કરતાં હોઈએ છીએ અને એ જ્યારે તમારી પાસેથી છટકીને જમાણી બાજુ, ડાબી બાજુ જતું રહેતું હોય છે ત્યારે આપણે હંમેશાં મન દ્વારા એકાગ્રતા પાછી લઈ આવીએ છીએ અને મન દ્વારા એની પાછી સ્થાપના કરીએ છીએ. એટલે, દરેક વખતે, મન દ્વારા આપણે સાધના કરીએ છીએ.

આહ!

. . . . પણ મન, જે જાણે આપણે એને ઢીલું કરીએ છીએ કે. . . . કોઈક વસ્તુનું અવતરણ થવું જોઈએ, કોઈ વસ્તુએ આવીને કબજો લેવો જોઈએ.

ખરેખર, હું ધારું છું કે બાળકને થતી અસહાયતાની લાગણી છે, સમજ્યાને? પણ એ વસ્તુ 'વિચારાયેલી' 'સંકલ્પ કરેલી' નથી હોતી. એ સાવ આપોઆપ બનતી હોય છે. અને પછી ત્યાંથી તમે એક અવસ્થામાં પહોંચો છો (માતાજી પરમાનંદથી ભરેલા સ્મિતમાં પોતાના હાથ ખુલ્લા કરે છે).

જ્યાં લગી કોઈ સંકલ્પ કરી રહ્યું છે, કોઈ કંઈ કરી રહ્યું છે અને એવી એવી આ લાગણી થતી રહે છે ત્યાં લગી એ નકામું છે (એ જ ક્રિયા, સ્મિત કરીને ખુલ્લા હાથ).

(માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે.)

પ્રભુ આપણી સંભાળ રાખે છે ખરા?

(હસતાં હસતાં) હું માનું છું, હા!

(માતાજી શિષ્યના હાથ પકડી લે છે.)

તને એનો અનુભવ નથી થતો?

હા, માતાજી.

આહ!

વાર્તાલાપ - ૭૪

૮ માર્ચ, ૧૯૭૨

એક અકસ્માત વિષે.

એ એ પ્રમાણે હોય છે. એ એક પરમ આજ્ઞા જેવું હોય છે. સીધા ચાલ્યા

જાઓ, નહિ તો બધું બગડી જશે.

એ ભયંકર હોય છે, ભયંકર. એ એક દબાણ જેવું હોય છે — ભયંકર દબાણ જેવું — જે પ્રગતિ કરવાની છે તે કરી લેવા માટે. હું એનો મારા શરીર માટે, મારી અંદર અનુભવ કરી રહી છું. પણ મારા શરીરને કોઈ ડર નથી, એ કહે છે (માતાજી હાથ ખુલ્લા કરે છે): ‘ભલે ભલે, મારો જો અંત આવવાનો હોય તો, એ અંત આવી ગયો છે.’ દરેક મિનિટે એવું થાય છે; પેલી સાચી વસ્તુ (માતાજી પોતાની મુકકી પછાડે છે) અથવા તો અંત.

એ વસ્તુ નીચે આવેલી લાગે છે — તમે જાણો છો કે મેં કહ્યું હતું કે કંઈક નીચે આવી ગયું છે (એ ક્યાંક લખેલું છે) અને આપણે એક દિવસે, બહુ થોડા વખતમાં જાણીશું કે એ શું છે.* તમે વાંચ્યું છે, નહિ?

બેશક, થોડાક દિવસમાં જ આપણને ખબર પડશે કે એ શું હતું.

હા, એ ૨૧ ફેબ્રુઆરીએ બન્યું હતું.

પરંતુ એ પેલી વસ્તુ છે, એ એક પ્રકારનું એ કશી અરધી વસ્તુ નથી, કશું સમાધાન નથી, અડસટ્ટા જેવું નથી, ના, એવું નહિ. એ આ છે (માતાજી પોતાની મુકકી પછાડે છે).

અને એ વસ્તુ શરીરને માટે એ રીતની છે. દરેક મિનિટે એક હુકમ છૂટે છે. એ જીવન છે યા તો મૃત્યુ છે, અનિશ્ચિત કાળથી ચાલતી આવેલી એ કંઈક અડસટ્ટા જેવી વસ્તુ નથી, સૈકાઓ લગી એ સાવ ખરાબ પણ ન હતી, સાવ સારી પણ ન હતી — હવે એમ રહ્યું નથી.

શરીર જાણે છે કે અતિમાનસ શરીરની રચના કરવા માટે આ રીતે કામ થશે: એમાં પૂરેપૂરું પ્રભુની અસર હેઠળ જ આવી રહેવું જોઈએ — કશું સમાધાન નહિ, કશું

* ‘૨૧ મીનો આખો દિવસ મને એક જોરદાર લાગણી થતી રહેલી કે એ દરેક જણનો જન્મદિવસ હતો, અને દરેકને ‘બોન ફેત’ (અભિનંદન) કહેવાને મને દબાણ થતું હતું, એ એક બહુ જ જોરદાર લાગણી થતી હતી કે કોઈક નવી વસ્તુએ જગતમાં આવિર્ભાવ કરેલો છે અને જે લોકો તૈયાર અને ગ્રહણ કરે તેવા હશે તે એને પોતામાં સાકાર કરી શકશે.’

અડસઢા જેવું નહિ, ‘એ આવશે’ એવું નહિ, ના: એ તો આમ છે (માતાજી પોતાની મુકકી પછાડે છે), એક ભયંકર સંકલ્પશક્તિ.

પણ વસ્તુઓને ઝડપથી ગતિ કરાવવા માટે આ જ એક રસ્તો છે.

(લાંબું મૌન)

પણ આપણને જ્યારે રૂપાંતરની જરૂર વ્યાવહારિક રીતે સમજાવા લાગે છે — વસ્તુ જ્યારે સાચી રીતે સમજાવા લાગે છે અને આપણે કશુંક કરવા માટે પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે, આપણે જોઈએ છીએ કે સ્થૂલ તત્ત્વને જ્યારે ફટકો પડે છે ત્યારે એને યાદ આવે છે: એક દિવસ કે બે દિવસ તે અભીપ્સા કરે છે, શોધ કરે છે, અને પછી એ ઢીલું થઈ જાય છે.

હા, હા.

તંગ રહેવા માટેની જાણે કે એક અશક્તિ છે.

એ અશક્તિ નથી.

તો શું છે એ?

દુરિચ્છા. અહંભાવ — આપણે જેને અહંભાવ કહીએ છીએ, તે — , જડતત્ત્વનો અહંભાવ.

જડતત્ત્વનો અહંભાવ.

. . . . કે જે તાબે થવા માગતો નથી.

એ હું જાણું છું. હું મારા શરીરને આખો વખત પકડી પાડતી રહું છું. અહીં, ત્યાં, અહીં, ત્યાં. શરીર એ વસ્તુ એની પોતાની અતિ સામાન્ય ટગુમગુ રીતે કરવા માગે છે.

એ અભીપ્સાની અને તંગસ્થિતિની એક રીતની શિથિલતા છે.

હા, એ એવું છે.

તો શું કરવું જોઈએ? આપણે દરેક વખત શરીરનો કાન પકડવો જોઈએ, અથવા બીજું શું?

હા, પણ એ ભગવાન સાથે સાચેસાચી રીતે જોડાઈ જાય નહિ ત્યાં સુધી તે સિદ્ધ થઈ શકવાનું નથી. તમે જો આવા હશો (ક્રિયા, બંને મૂઠીઓ જાણે કે ઉપર એક દોરડા ઉપર ટીંગાતી હોય તેમ), તો પછી જ્યારે કટોકટીની ક્ષણ બની આવે છે ત્યારે તે આપોઆપ સાચી બાજુએ ચાલ્યું જાય છે. તમને જાણે કે બધો વખત એવી લાગણી થતી રહે છે કે તમે જીવન અને મૃત્યુ વચ્ચે ઝૂલી રહ્યા છો, અને જે ક્ષણે તમે સાચું વલણ લો છો — જે ભાગને સંબંધ છે તે જ્યારે સાચું વલણ છે — ત્યારે બરાબર ચાલે છે. બહુ જ સ્વાભાવિક રીતે અને સહેલાઈથી એ બરાબર ચાલે છે. એ અસાધારણ વસ્તુ છે. પણ એ એક પ્રચંડ વસ્તુ છે, કારણ કે એમાં ભય પણ સતત રહેલો છે. તો, કદાચ, ખબર નહિ, દિવસમાં સો વાર એમ લાગણી થઈ આવે છે: જીવન અથવા, (કોષોને માટે કહું છું) જીવન અથવા વિસર્જન. અને પછી જો કોષો તમને ટેવ પડી હોય છે તે પ્રમાણે સંકોચાઈ જતા નથી, તો બધું બરાબર ચાલે છે. પણ એ શીખી રહ્યા છે (માતાજી સ્વાર્પણ ક્રિયામાં પોતાના હાથ ખોલે છે), અને પછી બધું બરાબર ચાલે છે.

જાણે કે, એક ફરજિયાત રીતે શરીરને શાશ્વતીનું શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે! એ ખરેખર રસિક છે. અને પછી હું જોઉં છું કે બાહ્ય સંજોગો ભયંકર થતા જાય છે (સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતાં).

(શ્રી માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

તમારે કંઈ કહેવું છે?

ના. મને એ જ મુશ્કેલી લાગે છે.

હા.

મને એ બહુ મુશ્કેલ લાગે છે. આમ તો આપણે આપણી પોતાની જાતને પાછી મેળવવા માટે એક વાર પ્રયત્ન કરીએ છીએ, બે વાર, દસ વાર કરીએ છીએ, પણ આપણને એમ થાય છે કે આપણે એ કરવાનું નથી, કોઈ બીજી વસ્તુ, અને તે . . . આપણે માટે એ કરનાર જો કોઈ ઊર્ધ્વશક્તિ ના હોય તો, આપણાથી કાંઈ જ થઈ શકવાનું નથી.

હા, એ વસ્તુ છે. પણ તો એવા પણ અનુભવો છે, સેંકડો અનુભવો — કે જે ક્ષણે તમે સાચું વલણ લો છો, ત્યારે એ થઈ જાય છે.

આપણે પોતે એ વસ્તુને થતી અટકાવીએ છીએ જાણે કે આપણો પોતાનો કાબૂ પેલી શક્તિને કામ કરતાં અટકાવતો હોય, એના જેવું કંઈક આપણે . . . (માતાજી પોતાના હાથ ખોલે છે).

(મૌન)

હું માનું છું, હું માનું છું કે અવચેતનને હવે ખાતરી થઈ ગઈ છે કે એ જો પોતાનો કાબૂ ટકાવી નહિ રાખશે તો બધું બગડી જશે. મને એવી છાપ પડેલી છે. એ પેલી વસ્તુ, એ પેલી વસ્તુ એમ કહેતી રહે છે. આહ, સાવધાન રહો, સંભાળો

(માતાજી પોતાના હાથ ખોલે છે)

વાર્તાલાપ - ૭૫

૨૪ માર્ચ, ૧૯૭૨

પહેલી વાર, આજે વહેલી સવારે, મેં મને પોતાને જોઈ, મારું શરીર — મને ખબર નથી કે એ અતિમાનસ શરીર છે કે (કેવી રીતે કહું?) સંક્રાંતિમાંનું શરીર છે, પણ મારું એ શરીર તદ્દન નવું હતું, એ અર્થમાં કે તેમાં જાતિ ન હતી — એ સ્ત્રી ન હતી કે પુરુષ પણ ન હતો.

એ ખૂબ જ ઘોળું હતું. પણ હું ધારું છું કે, એ તો એટલા માટે હશે કે મારી ચામડી ઘોળી છે, મને ખબર નથી.

એ ખૂબ જ એકવડું (એકવડાપણાની ક્રિયા) — એ સુંદર હતું. સાચેસાચ એ સંવાદપૂર્ણ રૂપ હતું.

અને એ પહેલી વાર બન્યું છે. મને કશી ખબર ન હતી, એ કેવું હશે તેનો મને જરા પણ ખ્યાલ ન હતો, અને મેં જોયું — હું એ પ્રમાણેની હતી, હું એ પ્રમાણે બની ગઈ હતી.

વાર્તાલાપ - ૭૬

૨૫ માર્ચ, ૧૯૭૨

તે દિવસે આપે આપને આપના શરીરનું, સંક્રાંતિમાં
રહેલા શરીરનું દર્શન થયું હતું એવી વાત કરી હતી

હા, હું એ પ્રમાણે હતી. એ હું પોતે હતી. હું મને પોતાને આરસામાં જોતી ન હતી: મેં મને પોતાને આ પ્રમાણે જોઈ હતી (માતાજી પોતાનું શરીર જોવાને માથું નમાવે છે), હું હું એ પ્રમાણે હતી.

એ પહેલી વાર બન્યું. એ સવારના ચાર વાગ્યે બન્યું. હું ધારું છું. એ તદ્દન કુદરતી રીતનું હતું — મેં આરસામાં જોયેલું નહિ, હું તદ્દન કુદરતી અવસ્થામાં હતી. મેં જે જોયેલું તે જ મને યાદ છે (છાતીથી કમર સુધીની ક્રિયા). મેં માત્ર એક વસ્ત્ર ઓઢેલું હતું, એટલે મેં જોયું તે માત્ર છાતીથી કમર સુધીનો ભાગ તદ્દન જુદો હતો: નહિ પુરુષ કે નહિ સ્ત્રી.

અને એ સુંદર હતું. એ મારું શરીર ખૂબ જ ખૂબ જ એકવડું હતું — ખૂબ એકવડું પણ પાતળું નહિ. અને ચામડી બહુ જ ઘોળી હતી; ચામડી મારી ચામડી જેવી હતી. ઘણું સુંદર શરીર. પણ જાતિ નહિ, તમે નહિ કહી શકો — નહિ પુરુષ, નહિ સ્ત્રી, જાતિ અદૃશ્ય થઈ ગઈ હતી.

વળી ત્યાં (માતાજી છાતીનો ભાગ બતાવે છે) એ બધું: કશું જ નહિ. કેવી રીતે કહેવું તે મને સમજાતું નથી. એ એક મળતાપણા જેવું માત્ર હતું, પણ તેને કોઈ આકૃતિ ન હતી (માતાજી પોતાની છાતીને અડે છે), પુરુષોને હોય છે તેટલું પણ નહિ. એક બહુ જ ઘોળી ચામડી, બધું એકસરખું સ્પષ્ટ, કહો કે પેટ પણ નહિ. હોજરી — હોજરી નહિ, એ બધું એકવડું.

તો એ ઉપર મેં ખાસ ધ્યાન આપેલું નહિ કેમ કે હું એ પ્રમાણે હતી અને મને એ સાવ કુદરતી લાગેલું. એ પહેલી વાર હતું અને એ રાત્રિને વખતે બનેલું, ગઈ કાલ પહેલાંના દિવસે. અને ગઈ રાત્રે મેં કશું જોયેલું નહિ — અત્યાર સુધીમાં મેં એ પહેલી વાર અને માત્ર એક જ વાર જોયું છે.

પરંતુ એ પ્રમાણે શું સૂક્ષ્મ શારીરિકમાં હતું ને?

એ પ્રમાણે એ સૂક્ષ્મ શારીરિકમાં જ હોવું જોઈએ.

પણ એ શારીરિકમાં કેવી રીતે આવશે?

ત્યાં, એની મને ખબર નથી . . . મને ખબર નથી. મને ખબર નથી.

વળી, એ પણ સ્પષ્ટ હતું કે એમાં અત્યારે છે તેવી ગૂંચવણભરેલી પાચન કરવાની કે ઉત્સર્ગ કરવાની પ્રક્રિયા પણ ન હોવી જોઈએ. એ એવું ન હતું.

પણ કેવી રીતે? . . . એ તો દેખીતું છે કે ખોરાક તો ક્યારનો બદલાઈ ગયો છે અને વધુ ને વધુ જુદી રીતનો બની રહ્યો છે (દાખલા તરીકે ચલુકોઝ, જેને માટે પચાવવાની ગૂંચવણભરેલી રીતની જરૂર ન પડે તેવી વસ્તુઓ). પરંતુ શરીર પોતે કેવી રીતે બદલાશે? મને ખબર નથી. મને ખબર નથી.

એ કેવું હતું તે જાણવા માટે મેં નજર કરેલી નહિ, કેમ કે એ સાવ કુદરતી હતું, એટલે હું એનું વિગતવાર વર્ણન કરી શકતી નથી.

માત્ર એટલું જ કે એ નહોતું સ્ત્રીનું શરીર કે નહોતું પુરુષનું શરીર — એ વાત સ્પષ્ટ છે. અને ‘રૂપરેખા’, છાયાચિત્ર, એ એક ખૂબ ખૂબ જુવાન માણસનું હોય તેના જેવું લગભગ હતું. તેને માણસના શરીરની સાથે એક રીતનું મળતાપણું હતું (માતાજી હવામાં આકૃતિ દોરે છે), એને એક ખભો હતો અને એક આકૃતિ હતી. જાણે કે એક રૂપને મળતી આવતી વસ્તુ.

હું એને જોઉં છું પણ . . . આપણે પોતાને જોતા હોઈએ એ રીતે મેં જોયેલું. અને એના ઉપર એક રીતનું ઉપરણું હતું, જરા મને ઢાંકી રાખવાને મેં ઓઢેલું.

એ જાણે કે સ્વરૂપની એક અવસ્થા હતી (મારે માટે એ નવાઈની વસ્તુ નહોતી), એ સ્વરૂપની એક કુદરતી અવસ્થા હતી.

સૂક્ષ્મ શારીરિકમાં એ એ પ્રમાણે હોવું જોઈએ.

નહિ, જે અગમ્ય જેવું લાગે છે તે છે એકમાંથી બીજી અવસ્થામાં જવાની ક્રિયા.

હા, કેવી રીતે?

પણ એ તો ચિમ્પાન્ઝીમાંથી માણસ થવાની જે ક્રિયા બનેલી તેના જેવી જ

ગુદ્ય વસ્તુ છે.

ના, ના, માતાજી, એના કરતાં આ ઘણી ઘણી મોટી વસ્તુ છે, ઘણી ઘણી મોટી છે કારણ કે ચિમ્પાન્ઝી વાનર અને માણસની વચ્ચે બહુ મોટો ફેર નથી.

પણ અહીં દેખાવમાં બહુ ફેર ન હતો (માતાજી હવામાં એક છાયાચિત્ર દોરે છે): ત્યાં ખભા હતા, હાથ હતા, એક શરીર હતું, એના જેવી એક આકૃતિ હતી, પગ હતા. એ બધું એનું એ જ હતું. એ માત્ર

હા, પણ મારે એ કહેવું છે કે ચિમ્પાન્ઝી અને માણસના શરીરની ક્રિયાઓ એકબીજાને મળતી હોય છે.

હા, મળતી હોય છે.

હા, એ પાચન કરતાં હોય છે, શ્વાસ લેતાં હોય છે, એ . . .
.. જ્યારે અહીં તો

ના, ત્યાં શ્વાસોચ્છ્વાસ તો હોવો જોઈએ — ઊલટું ખભાઓ પહોળા હતા (ક્રિયા), એ મહત્ત્વની વસ્તુ છે. માત્ર છાતી તે ન હતી સ્ત્રીની કે પુરુષની. માત્ર મળતાપણું હતું. અને પછી એ બધું — જઠર, પેટ, ઈ. એ બધાની માત્ર રૂપરેખા હતી; એક ઘણું એકવડું અને સંવાદમય સ્વરૂપ. પણ આપણે શરીરનો જે ઉપયોગ કરીએ છીએ તેવો તેનો ઉપયોગ તો નહોતો જ.

એ બે વસ્તુ ઘણી ઘણી જુદી છે. પહેલી, પ્રજનન કે જેને માટે ત્યાં કોઈ શક્યતા ન હતી. બીજું ખોરાક. પણ એ વાત તો સાવ સ્પષ્ટ છે કે ખોરાક હવે નથી ચિમ્પાન્ઝીનો કે નથી આદિ માનવનો. એ બહુ જ જુદો છે. અને હવે પ્રશ્ન તે જેમાં ગૂંચવણભરેલી પાચનક્રિયાની જરૂર ન હોય તેવો ખોરાક શોધી કાઢવાનો છે. . . . આમાં મને એમ લાગે છે કે ખોરાક સાવ પ્રવાહી તો ન જ હોવો જોઈએ, પણ ઘન પણ ન હોવો જોઈએ. અને પછી મોઢાનો પ્રશ્ન રહે છે — મને ખબર નથી. અને દાંત? એ તો દેખીતું છે કે હવે આમાં ચાવવાની કોઈ જરૂર રહેતી નથી અને તેથી દાંતની પણ કોઈ પણ એમને બદલે બીજું કાંઈ તો હોવું જોઈએ એ મને જરા પણ ખબર નથી, જરા પણ, કે આકૃતિ કેવી હતી. પણ એ અત્યારે છે તેના કરતાં બહુ જુદી દેખાતી ન હતી.

એ તો દેખીતું છે કે જે વસ્તુ ખૂબ જ બદલાઈ જશે, જે વસ્તુ ખૂબ જ જરૂરની બની ગઈ હતી, એ છે શ્વાસોચ્છ્વાસ. આ સ્વરૂપનો એના ઉપર બહુ જ આધાર હતો.

હા, બનવા જોગ છે કે એ શક્તિઓને સીધેસીધું પોતામાં લેતું રહેશે.

હા. સંભવ છે કે એમાં મધ્યગામી સ્વરૂપો હશે કે જે બહુ લાંબો વખત રહેશે નહિ, ચિમ્પાન્ઝી અને માણસની વચ્ચે મધ્યગામી સ્વરૂપો હતાં તેની માફક.

પણ મને ખબર નથી, અત્યાર સુધી બન્યું નથી એવું કંઈ બનવું જોઈશે.

હા.

(મૌન)

કોઈક વાર મને એવું થઈ આવે છે કે સાક્ષાત્કારનો સમય નજીકમાં છે.

હા, પણ કેવી રીતે?

હા, કેવી રીતે, આપણને ખબર નથી.

શું એ (માતાજી પોતાનું શરીર બતાવે છે), એ બદલાવાનું છે? એ બદલાવું જોઈએ અથવા તો એણે પોતાનું વિસર્જન કરવાની અને પોતાનું પુનઃસર્જન કરવાની જૂની સામાન્ય રીતની પ્રક્રિયાને અનુસરવાનું રહે છે . . . મને ખબર નથી . . . એ તો દેખીતું છે કે જીવનને ઘણું લંબાવી શકાય છે, એના દાખલાઓ છે, પણ . . . મને ખબર નથી

મને ખબર નથી.

ઘણી વાર મને એમ થાય છે કે રૂપાંતરને બદલે પેલા બીજા શરીરનું ઘનીભવન થશે.

આહ! . . . પણ કેવી રીતે?

એ પણ, એ સંક્રાંતિ, આપણને ખબર નથી. પણ આ

બટલાઈને પેલું બીજું બને, તેના કરતાં પેલું બીજું આનું સ્થાન લે
એમ બનશે.

હા, પણ કેવી રીતે?

હા, કેવી રીતે, મને ખબર નથી.

(થોડા મૌન પછી) હા, ગઈ કાલની પહેલાંની રાતે હું જે વ્યક્તિ રૂપે હતી,
દેખીતી રીતે એ જો પોતે સ્થૂલમાં આવે તો પણ કેવી રીતે?

(માતાજી ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

આપણને કશી ખબર નથી!

કેવું વિચિત્ર, આપણને કશી ખબર નથી.

(મૌન)

માતાજી, આપ જાણો છો, શ્રી અરવિંદ 'રૂપાંતર' નામના એક કાવ્યમાં
આ પ્રમાણે શરૂઆત કરે છે.

‘સ્ફુરંત મુજ શ્વાસ સૂક્ષ્મ લયબદ્ધ કે વ્હેણામાં;
ભરંત મુજ ઈન્દ્રિયોની મહી દિવ્ય કો શક્તિ એ . . .’

શ્વાસોચ્છ્વાસ, હા, એ, એ મહત્ત્વની વાત છે.

વાર્તાલાપ - ૭૭

૨ એપ્રિલ, ૧૯૭૨

થોડા શિષ્યો સાથેના એક વાર્તાલાપમાંથી થોડો ભાગ.
માતાજી પ્રથમ અંગ્રેજીમાં બોલેલાં, પછી ફ્રેન્ચમાં.

અનેક અનેક સૈકાઓથી માનવજાતિ આ સમયની રાહ જોતી બેઠેલી છે. એ
આવ્યો છે. પણ એ મુશ્કેલ સમય છે.

હું તમને માત્ર એટલું જ નથી કહેતી કે આપણે પૃથ્વી ઉપર આરામ કરવાને અને આનંદ માણવાને આવેલાં છીએ, અત્યારે એને માટેનો સમય નથી. આપણે અહીં . . . નવા સર્જન માટેનો માર્ગ તૈયાર કરવાને આવેલાં છીએ.

શરીરને થોડી મુશ્કેલી છે, એટલે, અફસોસ છે કે હું સક્રિય બની શકતી નથી. હું વૃદ્ધ થઈ છું એટલા માટે એ નથી, હું વૃદ્ધ નથી. હું વૃદ્ધ નથી, તમારામાંના ઘણા કરતાં હું વધારે યુવાન છું. હું જો અહીં નિષ્ક્રિય બેઠેલી છું તો એનું કારણ એ છે કે શરીરે પોતાને રૂપાંતરને તૈયાર કરવાને માટે ચોક્કસ રીતે અર્પણ કરી દીધું છે. પરંતુ ચેતના તો સ્પષ્ટ છે અને આપણે અહીં કામ કરવા આવેલાં છીએ — આરામ અને આનંદ પછીથી બનશે. આપણે આપણું અહીંનું કામ કરી લઈએ.

એટલે તમને આ કહેવાને માટે મેં બોલાવેલા છે. તમારાથી લઈ શકાય તે લો, તમે જે કરી શકો તે કરો, મારી મદદ તમને મળતી રહેશે. સાચા દિલના બધા જ પ્રયત્નોને વધુમાં વધુ મદદ આપવામાં આવશે.

આ વીર બનવા માટેની ઘડી છે.

વીરતા એ એને વિષે જે કહેવાય છે તે વસ્તુ નથી: વીરતા એટલે કે પૂરેપૂરા એકરૂપ બની રહેવું — અને જે લોકોએ પૂરા સાચા ભાવે વીર થવાનો નિશ્ચય કરેલો છે તેમને ભગવાનની મદદ હંમેશાં મળતી રહેશે.

તમે અત્યારની ક્ષણે અહીં છો, એટલે કે પૃથ્વી ઉપર છો, તેનું કારણ એ છે કે એક વખતે તમે પોતે એ પસંદ કર્યું હતું — તમને હવે એ યાદ નથી રહ્યું પણ હું તે જાણું છું — એટલે તમે અહીં છો. તો તમારે આ કામને માટે ઊંચામાં ઊંચી સ્થિતિમાં રહેવું જોઈશે. તમારે પ્રયત્ન કરવો પડશે, તમારે બધી લઘુતાઓ અને બધી મર્યાદિતતાઓને જીતવી જોઈશે, સૌથી વધુ તો તમારે અહંકારને એ કહેવું જોઈશે: તારો સમય ચાલ્યો ગયો છે. આપણે એવી માનવજાતિ જોઈએ છો કે જેનામાં અહં ના હોય, જેનામાં અહંને બદલે એક દિવ્ય ચેતના હશે. આપણે એ જોઈએ છો: દિવ્ય ચેતના જોઈએ છો કે જે માનવજાતિને પોતાનો વિકાસ કરવા દેશે અને અતિમાનસ સ્વરૂપને જન્મ લેવામાં મદદ કરશે.

જો તમે એમ માનતા હો કે હું અહીં એટલા માટે છું કે હું બંધાયેલી છું — તો તે સાચું નથી. હું બંધાયેલી નથી. હું અહીં એટલા માટે છું કે મારું શરીર રૂપાંતરના પ્રથમ પ્રયાસ માટે આપી દેવામાં આવ્યું છે. શ્રી અરવિંદે મને તેમ કહ્યું હતું. હું તે કરી રહી છું.

હું ઈચ્છતી નથી કે મારા માટે બીજું કોઈ કરે કારણ કે કારણ કે તે ખાસ સુખદ નથી, પરંતુ પરિણામોના કારણે હું તે સ્વેચ્છાપૂર્વક કરું છું; દરેક જણ તેનાથી લાભાન્વિત થઈ શકશે. હું માત્ર એક વસ્તુ માગું છું: અહંકાર તરફ ધ્યાન ન આપો.

જો તમારા હૃદયમાં સત્યનિષ્ઠાપૂર્વકની હા હશે, તમે મને પૂર્ણ રીતે સંતોષી શકશો. મને શબ્દોની જરૂર નથી, મારે તમારા હૃદયનું સત્યનિષ્ઠ વળગણ જોઈએ છીએ.

વાર્તાલાપ - ૭૮

૧૨ એપ્રિલ, ૧૯૭૨

માતાજી શિષ્યને એક છાપેલું કાર્ડ
આપે છે જેના ઉપર તેમનો કોટો
છે અને નીચેનું લખાણ છે:

છેવટે જતાં મનુષ્યનો કોઈ પણ સંકલ્પ પ્રભુના સંકલ્પ સામે ટકી શકવાનો નથી. આવો, આપણે પોતાને સભાનપણે અને સંપૂર્ણપણે પ્રભુના પક્ષમાં મૂકી દઈએ અને અંતે વિજય થવાનો જ છે.

— શ્રી માતાજી

પ્રભુના સંકલ્પ સામે માનવ-સ્વભાવ કેવી રીતે વિરોધ કરે છે એ વિચિત્ર વાત છે. સામાન્ય માનવ-પ્રકૃતિ એવી છે કે એને પોતાના સંકલ્પ પ્રમાણે કામ કરતાં પરાજય મળે તો તેને તે બીજી રીતે વિજય મળે તેના કરતાં વધુ પસંદ કરે છે. મને વસ્તુઓ જણાવા લાગી છે માની ન શકાય તેવી — માની ન શકાય તેવી.

માનવની મૂર્ખતાનું ઊંડાણ માની ન શકાય તેવું છે — માની ન શકાય તેવું.

હું જે શક્તિની વાત કરી ગઈ* તે જાણે કે આમ (એક અવિચલ અવતરણની ક્રિયા) વધુ ને વધુ ઊંડે જઈ રહી છે, અવચેતન તરફ.

* ૨૧ ફેબ્રુઆરીનું અવતરણ: 'ઈચ્છિત પ્રગતિ મેળવવા માટેનું પ્રચંડ દબાણ'.

અવચેતનમાં એવી એવી તો વસ્તુઓ આવેલી છે. . . . માની ન શકાય તેવી — માની ન શકાય તેવી. હું મારી બધી રાતો એ જોવામાં ગાળું છું. અને શક્તિ નીચે ને નીચે જઈ રહી છે, સમ્રાટની રીતે.

અને પછી માનવ અવચેતન બૂમ પાડી ઊઠે છે: ‘ઓહ! હમણાં નહિ, હમણાં નહિ — આટલી ઝડપથી નહિ! અને એની સામે આપણે લડવાનું છે. એ છે સર્વસામાન્ય અવચેતન.

અને કુદરતી રીતે જ આ વિરોધો પછી આફતો લઈ આવે છે, પણ પછી લોકો બોલી ઊઠે છે: ‘જુઓ જુઓ, આ તમારું કામ કેવું તો લાભદાયક છે! એ તો આફતો લઈ આવે છે.’ માની ન શકાય. માની ન શકાય તેવી મૂર્ખતા.

આપણે પ્રભુને વળગીને રહેવાનું છે, વળગીને રહેવાનું છે. અને જુઓને એ મૂર્ખતાને તેના પોતાનાં સારાં સારાં કારણો છે! એ કહે છે: ‘જુઓ તો, જરા જુઓ તો એ ક્યાં લઈ જાય છે. જુઓ તો’ ઓહ! એ એ માત્ર વિરોધ નથી. એ વિકૃતિ છે.

હા,

એ વિકૃતિ છે.

હા, હા, માતાજી, હું એ બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોઉં છું. હું બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોઉં છું કે એ સાચેસાચ વિકૃતિ છે.

એ વિકૃતિ છે.

પણ આપણને એમ થાય છે કે એવી કોઈ વસ્તુ છે કે જે કોઈને પણ તાબે થતી નથી.

ના, માત્ર એટલું જ કરવાનું છે કે આપણે જો સાંભળીએ નહિ એમ કરી શકીએ તો એ વધુ સારું થાય; પણ તમે જો એ સાંભળો તો તમારે માત્ર એટલો જ જવાબ આપવાનો: ‘હું પરવા નથી કરતો, પરવા નથી કરતો’ — આખોય વખત. ‘તું મૂર્ખ બની જઈશ’. ‘હું પરવા નથી કરતો.’ ‘તમારું બધું કામ તમે બગાડી મૂકશો’ — ‘હું પરવા નથી કરતો’ આ બધી વિકૃત દલીલોને તમે જવાબ આપો છો: હું પરવા નથી કરતો.

તમને જો એવો અનુભવ થઈ શકે કે બધું ભગવાન પોતે જ કરી રહ્યા છે, તો પછી તમે એક અવિચલ શ્રદ્ધાથી કહો છો: તમારી બધી દલીલોની કાંઈ કિંમત નથી; પ્રભુ સાથે રહેવાનો જે આનંદ છે, પ્રભુ વિષે સભાન બનવાનો જે આનંદ છે, તે બધી વસ્તુઓ કરતાં ઘણો ઘણો વિશેષ છે — એ આનંદ સૃષ્ટિ કરતાં વિશેષ છે — (માતાજી એક આંગળી ઊંચી કરે છે)એ!

તો બસ. પછી બધું બરાબર થઈ જાય છે. વાત પૂરી થઈ જાય છે.

જાણે કે એ ‘એ’ પ્રકૃતિમાં જે જે કંઈ ખરાબમાં ખરાબ છે તે તમામને પ્રકાશમાં ઘડેલી રહ્યા છે, જોર કરીને પ્રકાશમાં ઘડેલી રહ્યા છે, આ શક્તિ સાથે સંપર્કમાં મૂકી રહ્યા છે કે જેથી તેનો અંત આવે.

અને પછી એ ‘તે’ આપણામાં જે કાંઈ શુભ ભાવનું બનેલું હતું. તેને વળગી રહે છે.

એક એવી ક્ષણ આવે છે કે જે વખતે આ નર્ચુ અદ્ભુત બની રહે છે, પણ તમારે એવા કલાકોમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જે બહુ આનંદદાયક હોતા નથી.

હા. હા, એવી ક્ષણો આવે છે કે જ્યારે આપણો પોતાને પૂછીએ છીએ કે બધું જ ખલાસ થઈ જવાનું તો નથીને.

(માતાજી હસે છે) એ તો અર્થહીન છે! અર્થહીન. આ જે બધો વિરોધ થઈ રહેલો છે તે ખલાસ થઈ જશે.

પણ

(માતાજી અંદરમાં ઊતરે છે)

મને વધુ ને વધુ એવી લાગણી થઈ રહી છે કે માત્ર એક જ રસ્તો છે (હસતાં હસતાં) એનું એક રમૂજ ચિત્ર બને છે: મન ઉપર બેસી જાઓ. મન ઉપર બેસી જાઓ: શાંત થઈ જાઓ. એ જ એક માત્ર રસ્તો છે.

તમે મન ઉપર બેસી જાઓ છો (માતાજી નાનકડી ટપલી લગાવે છે): શાંત રહે.

(મૌન)

અવચેતનમાં ભૂતકાળના પ્રલયોની સ્મૃતિ રહેલી હોય છે, એટલે આ સ્મૃતિ હંમેશાં એવી લાગણી ઊભી કરે છે કે બધું ખલાસ થઈ જવાનું છે. બધું ભાંગી પડવાનું છે.

પણ આપણે જો સાચા પ્રકાશમાંથી જોઈશું તો જણાશે કે આમાં માત્ર એક જ આવિર્ભાવ ઓગળી જાય એમ બની શકે અને પછી એક બીજો વધારે સુંદર આવિર્ભાવ બની આવશે. ક્ષ એ મને કહેલું કે આ સાતમો અને છેલ્લો આવિર્ભાવ છે ક્ષ એ કરેલી આ વાત મેં શ્રી અરવિંદને કહેલી અને શ્રી અરવિંદ સંમત થયેલા, કેમ કે એમણે કહેલું: આ આવિર્ભાવ અતિમાનસ પ્રત્યે રૂપાંતરમાં લઈ જશે. પણ એ માટે, અતિમાનસ માટે, મને ચૂપ થઈ જવાનું રહે છે. અને પછી, એમાંથી મને પોતાને હંમેશાં એવી લાગણી થાય છે કે (હસતાં હસતાં) મનના માથા ઉપર એક બાળક બેઠેલું છે અને તે (બાળક પોતાના પગ વડે મારી રહ્યું હોય તેવી ક્રિયા) મનના માથા ઉપર રમી રહ્યું છે! હું જો લજી પણ એ ચિત્ર દોરી શકું તો એ ખરેખર બહુ જ રમૂજ આપે તેવું બને. મન — આ જાડું પાડું પાર્થિવ મન (માતાજી પોતાના ગાલ કુલાવે છે), કે જે પોતાને આટલું બધું મહત્ત્વનું અને અનિવાર્ય ગણે છે, અને પછી પેલું બાળક એના માથા ઉપર બેઠેલું અને રમી રહેલું! બહુ રમૂજ આપે તેવું છે.

આહ, બેટા, આપણામાં શ્રદ્ધા નથી: આપણને શ્રદ્ધા આવી મળે છે કે તરત જ. . . . આપણે કહીએ છીએ. અમારે દિવ્ય જીવન જોઈએ છે — પણ આપણને એનો ડર લાગે છે! પણ આ ડર ચાલ્યો જાય અને આપણામાં સચ્ચાઈ આવી જાય તો ખરેખર બધું જ બદલાય છે.

આપણે કહીએ છીએ: આપણે હવે આ જીવન જોઈતું નથી, અને (હસતાં હસતાં) છતાં એવું કંઈક છે જે એને વળગી રહે છે.

એ એટલું બધું તો હાસ્યાસ્પદ છે.

આપણે આપણા જૂના વિચારોને વળગી રહીએ છીએ, આપણા જૂના આ જૂના જગતને વળગી રહીએ છીએ કે જેણે ચાલ્યા જવાનું જ છે — અને આપણને ડર લાગે છે!

અને પેલું દિવ્ય બાળક મનના માથા ઉપર બેઠેલું અને રમી રહેલું: મને થાય છે કે હું આ ચિત્ર કરી શકું, અદ્ભુત છે એ.

આપણે એટલા તો મૂર્ખ છીએ કે આપણે એટલે સુધી કહીએ છીએ (માતાજી એક કુદ્ધ ગૌરવનો અવાજ ધારણ કરે છે): ‘ભગવાન ખોટા છે, એમણે એ પ્રમાણે ન કરવું જોઈએ,’ એ હસવું આવે તેવું છે, બેટા.

(મૌન)

મારે માટે તો, સારામાં સારો (એટલે કે સહેલામાં સહેલો) ઈલાજ એ છે: જે કાંઈ તારી ઈચ્છા હો. જે કાંઈ તારી ઈચ્છા હો, પૂરેપૂરા સાચા દિલથી. અને પછી — પછી સમજણ આવે છે. પછી તમને સમજણ પડે છે. પણ તમે મનની રીતે સમજતા નથી હોતા, એ ત્યાં છે જ નહિ (માતાજી પોતાના માથાને એડે છે).

જે કાંઈ તારી ઈચ્છા.

વાર્તાલાપ - ૭૯

૬ મે, ૧૯૭૨

માતાજી ‘આંતરિક રીતે’ જુએ છે.

આપ કાંઈ જોઈ રહ્યાં છો?

(મૌન)

હું ઘારું છું મેં તમને આ પહેલાં કહ્યું છે કે જાણે એક સુવર્ણ શક્તિ નીચે દબાણ કરતી ઊતરી રહી છે (દબાવવાની ક્રિયા) એનામાં સ્થૂલ તત્ત્વ નથી અને છતાં એ ખૂબ જ ભારે ભારે દેખાય છે

હા, હા.

. . . . અને એ જડતત્ત્વ ઉપર દબાણ કરી રહી છે, આ રીતે, તેને ફરજ પાડવા માટે, પ્રભુ તરફ આંતરિક રીતે વળવાની ફરજ પાડવા માટે — કોઈ બાહ્ય છટકબારી નહિ (ઉપરની દિશામાં ક્રિયા) પરંતુ આંતરિક રીતે પ્રભુ તરફ વળવા માટે. અને પછી દેખીતું પરિણામ જાણે કે વિપત્તિઓ અનિવાર્ય હોય એવું બની આવે છે. અને આ વિપત્તિઓ અનિવાર્ય છે એવું દેખાવાની સાથે સાથે એ પરિસ્થિતિના ઉકેલો પણ મળી આવે છે, એવા એવા બનાવો બને છે કે જે પોતે સાવ ચમત્કારરૂપ હોય છે. એ

જાણે કે જે બે અંતિમતાઓ છે તે વધુ ને વધુ અંતિમ બની રહી છે, જાણે કે જે શુભ છે તે વધુ શુભ બની રહ્યું છે, જે ખરાબ છે તે વધુ ખરાબ બની રહ્યું છે. એમ છે. જગત ઉપર જે ભીષણ શક્તિ દબાવ કરી રહી છે એ જોતાં, મારી છાપ એવી છે.

હા, એ જોઈ શકાય તેમ છે.

હા, એ એવી રીતે અનુભવાય છે (માતાજી હવામાં આંગળી ફેરવે છે). અને પછી ચાલુ પરિસ્થિતિઓમાં, ઘણી ઘણી વસ્તુઓ જે સામાન્ય રીતે હળવા રૂપે બનતી રહેતી હોય છે તે ઉગ્ર બની જાય છે; પરિસ્થિતિઓ, મતભેદો ઉગ્ર બની જાય છે; દુરિચ્છાઓ ઉગ્ર બની જાય છે; અને સાથે સાથે જ, અસાધારણ ચમત્કારો — અસાધારણ! જે લોકો મરવાની અણી પર હોય છે તે બચી જાય છે, જે વસ્તુઓ ન ઉકેલાય એવી હોય છે તે એકાએક ઊકલી જાય છે.

અને પછી, વ્યક્તિઓ માટે પણ, એ જ વસ્તુ બને છે.

જે લોકોને (કેવી રીતે કહેવું) તરફ વળતાં આવડતું હોય છે, જે લોકો સાચા હૃદયથી પ્રભુને પુકારતા હોય છે, જે લોકોને થતું હોય છે કે એ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે, એ જ એક બહાર નીકળવાનો રસ્તો છે, અને જે સાચા દિલથી પોતાનું અર્પણ કરતા રહે છે, પછી (ભેદીને બહાર નીકળવાની ક્રિયા) થોડી જ મિનિટોમાં એ વસ્તુ અદ્ભુત બની જાય છે.

નાનામાં નાની વસ્તુઓ માટે — આમ તો કશું જ નાનું કે મોટું નથી બધું એકસરખું જ છે.

મૂલ્યો બદલાય છે.

જાણે કે જગતનું દર્શન બદલાઈ જાય છે.

(મૌન)

એ જાણે કે અતિમાનસના અવતરણથી જગતમાં જે ફેરફાર થવાનો છે તેનો એક ખ્યાલ આપવાને થઈ રહ્યું છે. ખરેખર જે વસ્તુઓ તટસ્થ હતી તે એકદમ છેવટની બની જાય છે: એક નાનકડી ભૂલ, એનાં પરિણામોમાં એકદમ છેવટની બની જાય છે, એક નાનકડી સત્યનિષ્ઠા, એક નાનકડી સાચી અભીપ્સા એના પરિણામમાં ચમત્કારી બની જાય છે. લોકોમાં મૂલ્યો વધારે તીવ્ર બની રહ્યાં છે. અને સ્થૂલ દૃષ્ટિથી જોતાં પણ, નાનામાં નાની ભૂલ, નાનામાં નાની ભૂલ, એનાં મોટાં મોટાં

પરિણામો આવે છે, અને અભીપ્સામાં રહેલી ઓછામાં ઓછી સચ્ચાઈનાં પરિણામો અદ્ભુત આવે છે. મૂલ્યો તીવ્ર બન્યાં છે, ચોક્કસ બન્યાં છે.

માતાજી, આપ ભૂલની, સખલનની વાત કરો છો — મારી વાત ખોટી હશે કે નહિ તેની મને ખબર નથી, પણ મને વધુ ને વધુ લાગી રહ્યું છે કે ભૂલ, સખલન, એ બધું, સાચું નથી. વસ્તુ એવી નથી. એ એક સાધન છે . . . કેવી રીતે કહેવું? હા, એ અભીપ્સાના ક્ષેત્રને વિશાળ કરવા માટેનું સાધન છે.

હા, હા, બરાબર એમ જ છે.

આખી સમગ્ર વસ્તુનું દર્શન એ પ્રમાણે છે કે બધી જ વસ્તુઓ . . . બધી જ વસ્તુઓ જગતને સભાન રીતે ઉપર લઈ જવા સંકલ્પપૂર્વક યોજાયેલી છે. ચેતના પોતે દિવ્ય બનવાની તૈયારી કરી રહી છે. અને એ પૂરેપૂરું સાચું છે કે જેને આપણે ભૂલો ગણીએ છીએ તે માત્ર સામાન્ય રીતના માનવ વિચારની જ વસ્તુ છે. સાવ, સાવ.

ભૂલ માત્ર એટલી જ છે કે — જો કોઈ હોય તો — પેલી બીજી વસ્તુની ઈચ્છા કરવી નહિ. પણ જે વખતથી આપણે પેલી બીજી વસ્તુની ઈચ્છા કરીએ છીએ ત્યારથી . . .

પણ એ ભૂલ નથી, એ મૂર્ખતા છે!

તો વાત બહુ સાદી છે. આખીયે સૃષ્ટિએ પ્રભુ સિવાય બીજું કાંઈ માગવું ન જોઈએ, પ્રભુને આવિર્ભાવ આપવા સિવાય બીજું કાંઈ જ ન માગવું જોઈએ અને સૃષ્ટિ જે કાંઈ કરી રહી છે, એની કહેવાતી બધી ભૂલો પણ, એ આખી યે સૃષ્ટિને માટે પ્રભુને આવિર્ભાવ આપવાનું અનિવાર્ય બની જાય તે માટેનાં સાધનો છે — પણ આ ‘પ્રભુ’ તે માણસ તેની કલ્પના કરે છે એ રીતના નહિ. ‘એ આ છે અને પેલું નહિ’ એવી અને હરેક રીતની મર્યાદિતતાઓવાળા નહિ: પ્રભુ તો એક પ્રચંડ શક્તિ અને પૂર્ણ પ્રકાશનું સ્વરૂપ છે. સાચેસાચ જગતમાં એક શક્તિ, એક નવી પ્રચંડ શક્તિ જગતમાં આવી ગયેલી છે, અને તેણે પોતાનો આવિર્ભાવ કરવાનો જ છે. અને તેણે આ દિવ્ય સર્વરૂપ શક્તિને આવિર્ભાવ કરી શકાય (આપણે જો એમ કરીએ તો) તેવી કરવી જ જોઈએ.

હું આ નિર્ણય ઉપર આવી છું. મેં નિરીક્ષણ કર્યું છે, મેં અવલોકન કર્યું છે અને મેં જોયું છે કે જેને આપણે ‘અતિમાનસ’ કહીએ છીએ, વધારે સારા શબ્દના અભાવે, તે આ અતિમાનસ સૃષ્ટિને પેલી ઊર્ધ્વ શક્તિ પ્રત્યે વધારે સંવેદનશીલ બનાવે છે. આપણે એને ‘ભગવાન’ કહીએ છીએ કારણ કે (આપણે જે છીએ તેના સંબંધમાં તે ભગવાન છે, પણ) એ કંઈક એવી વસ્તુ છે (અવતરણ અને દબાણની ક્રિયા) કે જે જડતત્ત્વને પેલી શક્તિના પ્રત્યે વધારે સંવેદનશીલ અને વધારે પ્રત્યુત્તરદાયક બનાવશે જ. કેવી રીતે કહેવું? અત્યારે તો જે કંઈ અદૃશ્ય છે અથવા તો ઈન્દ્રિયોને અગ્રાહ્ય છે તે આપણે માટે અવાસ્તવિક હોય છે (એટલે કે સામાન્ય રીતના માણસને માટે). આપણે કહીએ કે અમુક વસ્તુઓ ‘સઘન’ છે અને અમુક વસ્તુઓ નથી. પણ, આ શક્તિ, આ બળ, કે જે ભૌતિક નથી તે પૃથ્વી ઉપર પૃથ્વીની ભૌતિક વસ્તુઓ કરતાં વધારે સઘન રીતે સમર્થ થઈને કામ કરી રહેલું છે. હા, વાત એમ છે.

અતિમાનસ વ્યક્તિઓ માટે આ વસ્તુ રક્ષણ રૂપે છે અને બચાવનું સાધન છે. એ એક એવી વસ્તુ બનશે કે જે દેખાવમાં ભૌતિક નથી, પણ જેનામાં જડતત્ત્વ ઉપર ભૌતિક વસ્તુઓનું હોય છે તેના કરતાં વધારે સામર્થ્ય હશે. આ વસ્તુ, રોજે રોજ, કલાકે કલાકે વધારે ને વધારે સાચી બની રહી છે. એવી લાગણી થઈ રહી છે કે આ શક્તિ, એ જ્યારે આપણે જેને ‘ભગવાન’ કહીએ છીએ તે દ્વારા સંચાલિત થતી રહે છે ત્યારે, એનામાં જડતત્ત્વને હલાવવાની શક્તિ આવે છે, અને તે હલાવી શકે છે, સાચેસાચ હલાવી શકે છે — સમજ્યાને — એ એક નરી ભૌતિક વસ્તુમાં પરિણામોને મટાડી દઈ શકે છે — એ જડતત્ત્વ કરતાં વધારે શક્તિશાળી છે. આ સાવ નવી વસ્તુ છે અને સમજાય નહિ તેવી છે.

અને તેથી એ લોકોની સામાન્ય ચેતનામાં એક રીતનો પ્રચંડ ભય ઉત્પન્ન કરી દે છે. હા, વસ્તુ એમ છે. લાગે છે કે બધું હવે પહેલાં જેવું હતું તેવું રહ્યું નથી. અને સાચે જ કંઈક નવી વસ્તુ આવી છે — બધું પહેલાં હતું તેવું હવે રહ્યું નથી.

આપણી બધી સામાન્ય બુદ્ધિ, આપણું બધું તર્કશાસ્ત્ર, આપણી બધી વ્યવહારુ બુદ્ધિ, ભોંયભેગાં થઈ ગયાં છે! ખલાસ! એમનામાં હવે કશી શક્તિ રહી નથી. કશી વાસ્તવિકતા રહી નથી. એ બધાં પેલી જે વસ્તુ છે તેની સાથે હવે મળતાં રહ્યાં નથી. એ સાચે જ એક નવીન જગત છે.

(મૌન)

આ વસ્તુને શરીરમાં નવી શક્તિ સાથે પોતાને અનુકૂળ કરવામાં મુશ્કેલી પડે છે અને તેવી અવ્યવસ્થા અને મુશ્કેલીઓ, બીમારીઓ ઊભી થાય છે. પણ એકાએક આપણને લાગે છે કે આપણે જો પૂરેપૂરા ગ્રહણશીલ હોઈશું તો આપણે ભારે પ્રચંડ બની જઈશું. એવી લાગણી થઈ રહી છે. એવી લાગણી મને વધુ ને વધુ થઈ રહી છે કે જો આખીયે ચેતના (આખીયે અત્યંત સ્થૂલ ચેતના — અત્યંત સ્થૂલ) જો આ નવી શક્તિ પ્રત્યે ગ્રહણશીલ બની જાય, તો આપણે ભારે પ્રચંડ બની જઈશું.

(માતાજી આંખો બંધ કરે છે)

માત્ર એક જ અગત્યની શરત છે: અહંનું રાજ્ય અંત પામવું જોઈએ. અત્યારે હવે અહં એ વિદન છે. અહંને બદલે દિવ્ય ચેતના આવી જવી જોઈએ — શ્રી અરવિંદે પોતે એને ‘અતિમાનસ’ કહેલી છે. આપણે એને ‘અતિમાનસ’ એટલા માટે કહી શકીએ છીએ કે એથી કોઈ ગેરસમજૂતી રહેશે નહિ, કારણ કે આપણે જ્યારે ‘ભગવાન’ (Divine) કહીએ છીએ ત્યારે તરત જ લોકો એક ‘દેવ’ નો વિચાર કરવા લાગે છે અને એમાંથી બધું બગડી જાય છે. વસ્તુ એવી નથી. ના, વસ્તુ એવી નથી (માતાજી પોતાની બંધ મુઠ્ઠીઓને ધીરે ધીરે નીચે લઈ આવે છે), અતિમાનસ જગતનું જે અવતરણ છે તે કાંઈ માત્ર કાલ્પનિક વસ્તુ નથી (ઊર્ધ્વ તરફ ક્રિયા), એ એક સર્વરૂપે ભૌતિક શક્તિ છે, પણ તેને (સ્મિત કરતાં) કોઈ ભૌતિક સાધનની જરૂર નથી.

એક એવું જગત છે કે જે જગતમાં સાકાર બનવાને માગી રહ્યું છે.

(મૌન)

ઘણીએક વાર, એવી ક્ષણો આવી છે કે જ્યારે મારું શરીર એક નવી રીતની બેચેની અને ચિંતા અનુભવતું હતું; અને ત્યાં જાણે એક એવી કોઈ વસ્તુ હતી કે જે અવાજ ન હતી પણ મારી ચેતનામાં શબ્દ બનીને આવી હતી: ‘તું શા માટે ડરે છે? એ પેલી નવી ચેતના છે’. આવું ઘણીએક વાર બન્યું છે. અને પછી મને સમજણ પડી.

(મૌન)

તમે સમજ્યાને, આ જે વસ્તુ, માણસની સામાન્ય સમજ મુજબ, કહે છે: ‘એ અશક્ય છે, એ કદી બન્યું નથી,’ આ વસ્તુનો હવે અંત આવી ગયો છે. એ ખલાસ થઈ ગઈ છે, એ મૂર્ખતા છે. એ મૂર્ખાઈ બની ગઈ છે. આપણે કહી શકીએ છીએ: એ બની શકે તેમ છે કારણ કે આ કદી બન્યું નથી. એ નવીન જગત છે અને

એ નવી ચેતના છે અને એ નવીન શક્તિ છે, એ શક્ય છે, અને એ આવિર્ભાવ પામેલી છે અને વધુ ને વધુ આવિર્ભાવ પામવાની છે કારણ કે એ નવીન જગત છે, કારણ કે એ કદી બનેલી નથી.

એ બનશે કેમ કે એ કદી બનેલું નથી.

(મૌન)

એ સુંદર છે: એ બનશે કેમ કે એ કદી બનેલું નથી — કારણ કે એ કદી બનેલું નથી.

(માતાજી એક લાંબા ધ્યાનમાં ઊતરે છે)

એ ભૌતિક નથી અને જડતત્ત્વ કરતાં વધારે સઘન છે!

હા, એ લગભગ કચડી નાખે છે.

કચડી નાખે તેવું, હા, એ એવું છે ઓહ! એ જે જે કંઈ ગ્રહણશીલ નથી તેને એ કચડાવાનો અનુભવ થાય છે, પણ જે જે કંઈ ગ્રહણશીલ છે તે બધાને ઊલટું કાંઈ એવો અનુભવ થાય છે જાણે કે એક જોરદાર વિસ્તારની ક્રિયા.

હા. પણ એ બહુ જ વિચિત્ર છે, એ બંને છે!

એકીસાથે બંને.

હા, આપણને કંઈક ફૂલતું હોય તેવું થાય છે, જાણે કે આખી વસ્તુ ફાટી જવાની તૈયારીમાં છે અને સાથે સાથે એવું પણ કંઈક છે કે જે કચડાઈ ગયું છે.

હા, પણ જે કચડાઈ ગયું છે તે વિરોધ કરનારી વસ્તુ છે, એ ગ્રહણશીલ વસ્તુ નથી. એણે માત્ર પોતાની જાતને ખુલ્લી કરવાની છે. અને પછી એ વસ્તુ જાણે કે . . . જાણે કે એક પ્રચંડ વસ્તુ બની રહે છે એ અસાધારણ છે. આપણને સેંકડો વર્ષોથી જે ટેવ પડી ગઈ છે, ખરું કે નહિ, તે વિરોધ કરે છે અને આવી લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે, પણ જે કાંઈ ખૂલી જાય છે આપણને થાય છે કે જાણે આપણે વિશાળ બનીએ છીએ, વિશાળ, વિશાળ એ ભવ્ય છે. ઓહ! એ

વાર્તાલાપ - ૮૦

૩૦ ઓગસ્ટ, ૧૯૭૨

હું સ્પષ્ટ રીતે જોઈ છું: વિચારને બદલે ચેતના દોરવાણી આપી રહી છે. એટલે, જો ચેતના શાંતિથી પ્રભુ તરફ ખુલ્લી થયેલી હશે, તો બધું બરાબર થઈ જશે. આખોય વખત ચેતનામાં એવું એવું થતું રહે છે કે જાણે આખી દુનિયા અંદર આવી રહી છે (બધી બાજુએથી હુમલો થવાની ક્રિયા); જે જે કાંઈ પ્રભુના કાર્યનો ઈન્કાર કરતું હોય છે કે વિરોધ કરતું હોય છે તે બધું આખોયે વખત આમ આવતું રહે છે (એ જ ક્રિયા). અને પછી, જો મને કેવી રીતે શાંત રહેવું એ આવડતું હોય (સ્વાર્પણ ક્રિયા, હાથ ઉપરની બાજુએ ખુલ્લા), એક અનસ્તિતાના વલણમાં (સ્મિત કરતાં), એક રીતની . . . મને ખબર નથી કે એ પારદર્શિતા છે કે કેમ . . . એને પારદર્શિતા કહેવી કે સ્થિરતા કહેવી એ મને ખબર નથી, પણ ગમે તે કહો, ચેતનામાં એ એક એવી કોઈ વસ્તુ છે કે જે આના જેવી છે (સ્વાર્પણની એ જ ક્રિયા, ખુલ્લા હાથ). ચેતના જ્યારે એ પ્રમાણે હોય છે ત્યારે, બધું બરોબર ચાલે છે; પણ જે જ્ઞાણે તે હાલવાચાલવા માંડે છે, એટલે કે જ્યારે વ્યક્તિ પોતાની જાતને કોઈ પણ રીતે વ્યક્ત કરે છે ત્યારે એ ઘૂણાજનક બની જાય છે, પણ એ એક બહુ જોરદાર લાગણી છે.

તમે જાણો છો, સ્થૂલ શરીરને એવા હજારો અનુભવ થાય છે કે તે એમ કહેતા હોય છે: 'ઊંહ! આ પરમાનંદની અવસ્થા, એ તો અશક્યતા છે' — આ મૂર્ખતા બધી વસ્તુઓને વિલંબમાં નાખે છે. એ જાણે કે કોષો પોતે એમ કહે છે — શરીરના કોષો કે જેમનો લડવાનો અને દુઃખ વેઠવાનો અભ્યાસ પડી ગયેલો છે, અને જે વસ્તુઓ આવી હોઈ શકે (આત્મ-સમર્પણની એ જ ક્રિયા, ખુલ્લા કરેલા હાથ) એમ સ્વીકારી શકતા નથી, પણ જ્યારે આમ બની રહે છે . . . ત્યારે એ અદ્ભુત હોય છે.

એટલું જ કે, એ વસ્તુ ટકતી નથી, એ બધો વખત ટકતી નથી — બધો વખત, બધો વખત વસ્તુઓ બનતી રહે છે (વિશ્વમાંથી આવતા હુમલાની એ જ ક્રિયા), પણ હવે, હું બહુ સારી રીતે, બહુ સ્પષ્ટ રીતે જોઈ છું; વિચારનું સ્થાન ચેતના લઈ રહી છે.

અને . . . (કેવી રીતે કહેવું?) જે ફેર પડે છે! વિચાર એ કંઈક એવી વસ્તુ છે કે જે આમ ચાલ્યા કરતી હોય છે (ઘૂમરીની ક્રિયા), ચાલ્યા કરતી હોય છે . . . ચેતના, એ કાંઈક એવી વસ્તુ છે કે જે આવી હોય છે (ખુલ્લા કરેલા, ઉપરની દિશાએ અર્પણ કરેલા હાથની ક્રિયા). હું સમજાવી શકતી નથી.

(માતાજી આંખો બંધ કરે છે અને ખુલ્લા કરેલા હાથની સ્થિતિમાં રહે છે)

તમારે કંઈ કહેવું છે કે પૂછવું છે ?

હું મને પોતાને પૂછી રહ્યો છું કે આ ક્રિયાને વેગ આપવા માટે મારે શું કરવું જોઈએ, આમ તો, વ્યવહારુ જીવનમાં આપણા ઉપર એટલી બધી વસ્તુઓ હુમલો કરતી હોય છે, નહિ? . . . તો પેલી ક્રિયાને વેગ આપવા માટે શું કરવું જોઈએ ?

તમે જો ગભરાયા વિના રહી શકો તો એથી બહુ મોટો ફેર પડશે.

હા.

બહુ મોટો ફેર.

સમજ્યાને ? મારું શરીર એ જાણવા લાગ્યું છે — હમણાં જ જાણવા લાગ્યું છે કે ભગવાનની બાજુનું જે જીવન છે . . . (માતાજી પોતાના હાથને એક વિરાટતામાં વિસ્તારે છે) એ પ્રગતિ કરતું જીવન છે. તેજોમય જીવન છે! પણ ભૂતકાળના અનુભવોનો જે ઢગલો છે તે એમ કહે છે: ‘ઓહ! એ શક્ય નથી!’ — એમ છે. અને પછી આ જે મૂર્ખ રીતનું ‘શક્ય નથી’ છે તે વસ્તુઓને વિલંબમાં નાખે છે અને બગાડી મૂકે છે.

આ વસ્તુના મૂળમાં એ હકીકત છે કે જે જાણે શરીર સાચું વલણ મૂકી દે છે તે જ જાણે એ દુઃખી થવા માંડે છે, દરેક વસ્તુ પ્રહાર કરે છે, દરેક વસ્તુ વેદના રૂપ બની જાય છે — એવી લાગણી થાય છે કે જાણે બધે જ મૃત્યુ અને વિસર્જન આવી રહેલાં છે. એટલે આ વસ્તુ જડતત્ત્વની મૂર્ખતાને વધારે મજબૂત કરે છે.

એટલે, સાચું કહીએ તો, કોઈ ચોક્કસ પ્રશ્નનો જવાબ આપવાનો ન હોય તો હું ન બોલવું એને વધુ પસંદ કરું.

હું પોતે તો મને પોતાને પૂછું છું કે મારે પોતે કયા ચોક્કસ બિંદુ ઉપર કામ કરવું જોઈએ ?

(થોડા મૌન પછી) તમને એમ લાગે છે કે તમે વિચારથી પર થઈ ગયા છો ?

આહ! હા, એ તો બરાબર થઈ ગયું છે. મારામાં એટલું જ

બાકી રહ્યું છે કે એક યાંત્રિક વિચાર-ક્રિયા થયા કરે છે, નહિ તો . . .
 . હું કહી શકું છું કે હું મારા વિચારનો કશો ઉપયોગ કરતો નથી. મને
 હંમેશાં એવી લાગણી રહે છે કે હું ઉપરથી વસ્તુઓ ખેંચી રહ્યો છું.
 દાખલા તરીકે વિચારપ્રધાન મન, એ મારે માટે અશક્ય છે.

હા, એ બધું બરાબર છે. તમે સાચા રસ્તે છો.

વારુ, એ તો સરસ! પણ વ્યવહારુ રીતે, એક સંઘર્ષની
 લાગણી રહે છે, આપણે કંઈક ડૂબી ગયા હોઈએ તેવી.

મારે માટે તો, હું જે જે વસ્તુઓ ઉપર કાર્યને માટે આધાર રાખતી હતી તે
 જાણે કે હેતુપૂર્વક ભાંગી પડેલી છે કે જેથી હું એમ કહી શકું (દરેક વસ્તુ માટે, સાવ
 નજીવીમાં નજીવી વસ્તુ માટે): જેવી તારી ઈચ્છા હો. એ મારો એકમાત્ર આધાર
 બની રહ્યું છે.

જેને કશી ખબર નથી. એવા સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોનાર માણસને તો આપણે
 જડસા જેવા લાગીએ એ કબૂલ કરવું પડશે.

પરંતુ પ્રકાશને પણ જોતા હોય એવા માણસો થોડા નથી,
 નહિ?

બનવા જોગ છે. (હસતાં હસતાં) એમને માટે એ વધારે સારું છે.

(મૌન)

ઘણી વાર, ઘણી વાર, હું પ્રભુને પૂછું છું કે હું હવે સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકતી નથી
 કે સ્પષ્ટ રીતે બોલી શકતી નથી તો હું કેવી રીતે મદદ કરી શકું. એ એક અવસ્થા છે . .
 . . શરીરને પોતાને કશી હાનિ થઈ હોય તેવું લાગતું નથી! એને તો ખાતરી થઈ ગઈ છે
 કે આવતી કાલે જો પ્રભુ એમ ઈચ્છે કે તે પોતાની પ્રવૃત્તિઓ પાછી કરવા માંડે તો તે
 પોતે કરી શકશે. શક્તિ તો છે જ (માતાજી પોતાના બાહુઓને, પોતાના સ્નાયુઓને
 અડે છે), કોઈક વાર તો પ્રચંડ શક્તિ! શા માટે? આ અવસ્થા માટે
 સંકલ્પ કરાયેલો છે કે જેથી મને શાંત રહેવા દેવામાં આવે!

પણ આપ જાણો છો કે આ ખરેખર સંકલ્પપૂર્વક કરાયેલી
 અવસ્થા છે, કેમ કે, મને પોતાને એમ લાગે છે, હું મારી પોતાની
 નાનકડી રીતે જોઈ શકું છું ત્યાં સુધી, કે આપની સ્થિરતામાં આપ

શક્તિનું સર્જક એક પ્રચંડ કેન્દ્ર છે.

હા, એ હું જાણું છું. એ હું જાણું છું, પ્રચંડ, હા એક શક્તિ

વાર્તાલાપ - ૮૧

૨૫ ઓક્ટોબર, ૧૯૭૨

શિષ્ય માતાજીને એક ફૂલ આપે છે,
અને માતાજી તે તેને પાછું આપે છે.

એ છે 'અવચેતનમાં સત્યની શક્તિ'.

(થોડા મૌન પછી)

અવચેતનમાં બધી જાતના વિરોધો ભેગા થયેલા હોય છે.

હા.

અને એ આ રીતે ઉપર આવે છે (બહાર ઘસી આવવાની ક્રિયા), બધો વખત, બધો વખત. અને પછી તમને એમ થાય છે કે તમે સાવ અક્કલ વિનાના છો, અચિત્ છો, દુરિચ્છાથી ભરેલા છો, અને એ બધું (નીચેથી ઉપર આવવાની એ જ ક્રિયા).

અને ચેતના ત્યાં (માથાની આસપાસની ક્રિયા) આવી રહેલી છે, શાંતિમય, અસાધારણ રીતે શાંતિમય (માતાજી પોતાના હાથ ખુલ્લા કરે છે): તારી ઈચ્છા પૂર્ણ થાઓ, પ્રભુ અને પછી એ નીચેથી જે આવી રહેલું હોય છે તેના ઉપર દબાણ મૂકે છે.

એ જાણે કે જગતનું યુદ્ધ મારી ચેતનામાં ખેલાઈ રહ્યું હતું.

અને વસ્તુ ત્યાં સુધી પહોંચી છે કે ભૂલી જવું, એક મિનિટ માટે પણ પ્રભુને ભૂલી જવા એ મહા આપત્તિ બની રહે તેમ હોય છે.

અને તારું કેમ ચાલે છે?

એમાં તો, અવચેતનની આ સફાઈનો કંઈ અંત જ દેખાતો નથી.

હા, એ માત્ર એક જ માણસનું અવચેતન નથી, એ પૃથ્વીનું અવચેતન છે. એનો ક્યાંય અંત નથી. અને છતાં આપણે

એટલે, એને અટકાવવું એટલે કામને અટકાવી દેવું. એને ચાલું રાખવું એટલે કે એમાં વખત લાગશે મને ખબર નથી એનો ક્યાંક અંત નથી.

એ તો સ્પષ્ટ છે, હા, એ તો સ્પષ્ટ છે કે એને અટકાવવું એટલે કે કામને અટકાવી દેવું. એ જાણે કે, ત્યાં ચેતનામાં (માતાજીના મસ્તકની આસપાસ ક્રિયા) મળવાનું અને કાર્યનું કેન્દ્ર રહેલું છે.

એટલે મારી પાસે માત્ર એક જ સાધન છે, શાંત રહેવું, શાંત અને શાંત (માતાજી પોતાના હાથ ઉપરની બાજુએ ખુલ્લા કરે છે). . . . એવી લાગણી થવા દેવી કે વ્યક્તિતા પોતે એ કશું જ નથી, કશું જ નથી, કશું જ નથી — એ દિવ્ય કિરણોને પસાર થવા દે છે, આ જ એકમાત્ર ઉકેલ છે. પ્રભુએ પોતે જ લડાઈ કરવી જોઈએ.

(મૌન)

ગયે વખતે આપે કહ્યું હતું: ‘ઓહ! માણસો પ્રભુ તરફ સત્માન રીતે વળે તેને માટે સેંકડો વર્ષો જોઈશે, કદાચ હજારો પણ . .

કદાચ નહિ.

. . . . મને થાય છે કે આ વખતે કંઈક નિશ્ચયાત્મક વસ્તુ જરૂર આવવાની છે.

હા તમે જાણો છો કે, મને એમ લાગે છે કે વ્યક્તિ એ ધ્યાનને એકાગ્ર કરવા માટેની એક છબી જેવી છે. માણસોને તે પોતાનું ધ્યાન એકાગ્ર કરી શકે તે માટે કશુંક જોઈતું હોય છે, એમના પોતાના માપ પ્રમાણની કોઈ વસ્તુની જરૂર હોય છે. અને તેથી, શરીર તે પોતે તેનામાંથી પસાર થઈ રહેલી દિવ્ય શક્તિને માટે વિઘ્નરૂપ ન બની રહે તે માટે પોતાથી બનતું બધું કરતું રહે છે, એ પોતાની દબલગીરીને નિર્મૂળ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે અને સાથે સાથે એ જુએ છે કે એ પોતે જાણે કે એક એવી છબી છે કે જેની માણસોને પોતાનું ધ્યાન એકાગ્ર કરવા માટે જરૂર રહે છે.

વાર્તાલાપ - ૮૨

૪ નવેમ્બર, ૧૯૭૨

આખુંએ અવચેતન (નીચેથી ઉપર ચડી આવવાની ક્રિયા)

(મૌન)

એ કોઈ સંવેદન નથી, એ જ્ઞાન નથી, એ એક જાતની (માતાજી પોતાના હાથ વડે હવા અનુભવે છે) એને પ્રતીતિ ન કહી શકાય: એ એક નિશ્ચિતતા છે — દર્શનની અંદરની નિશ્ચિતતા — કે એક પરમ કૃપા આવી રહેલી છે — એ આપણા માટે તૈયાર બેઠેલી છે અને અવચેતનની અંદર દબાવી રાખેલા વિરોધોનું એક આખું જગત આવેલું છે અને તે જગત આપણને એ કૃપાનો અનુભવ કરતાં અટકાવવા માટે આ રીતે ઉપર આવતું રહે છે. પછી આપણે એમ કહી શકીએ છીએ કે એ એક લડાઈનું મેદાન છે પણ તે સંપૂર્ણ શાંતિમાં ચાલી રહેલી. એનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

વર્ણન કરવું અશક્ય છે.

એટલે, હું જો કાંઈ હિલચાલ ન કરું અને હું જો આ ચેતનામાં પ્રવેશ કરી લઉં, તો સમય પ્રચંડ વેગે વહ્યો જાય છે અને એક રીતની તેજોમય શાંતિમાં. અને પછી એમાંથી મને જો કોઈ નાનામાં નાની ચીજ પણ બહાર ખેંચી જાય છે તો જાણે કે મને નરકમાં ખેંચી લઈ જવામાં આવે છે એમ થાય છે. એમ છે.

એ બેચેની એટલી બધી તો વધી ચૂકેલી છે કે તમને એમ લાગે છે કે તમે એ રીતે એક મિનિટ કે થોડી મિનિટો પણ જીવી શકો તેમ નથી. અને પછી અને પછી તમે પ્રભુને બોલાવો છો પછી તમે અનુભવો છો કે તમે પ્રભુની અંદર લપાઈને બેસી જાઓ છો.

પછી એ બરાબર થઈ જાય છે.

વાર્તાલાપ - ૮૩

૮ નવેમ્બર, ૧૯૭૨

મને એક ક્ષણ માટે — જરા થોડી સેકન્ડો માટે — અતિમાનસ ચેતના મળી આવી હતી. એ એટલું બધું તો અદ્ભુત હતું, બેટા! હું એમ સમજી છું કે આપણને હમણાં જો એનો સ્વાદ ચખાડવામાં આવે તો, આપણે બીજી કોઈ રીતે જીવવા જ માગીએ નહિ. અને આપણે (કણક ગૂંદવાની ક્રિયા) પરિવર્તનની ક્રિયામાંથી બહુ મહેનતપૂર્વક પસાર થઈ રહ્યાં છીએ. અને એ પરિવર્તન, એ પરિવર્તનની પ્રક્રિયા, લાગે છે કે એક રીતની ઉદાસીનતામાંથી એ પરિવર્તન મેળવી શકીએ છીએ (એ કેવી રીતે કહેવું તે મને ખબર નથી). પણ એ બહુ લાંબો વખત ચાલતી નથી. અને સામાન્ય રીતે એ બહુ મહેનતભરેલી હોય છે.

પણ પેલી ચેતના, એ એટલી તો અદ્ભુત છે, જાણો કે!

અને એ બહુ જ રસિક વસ્તુ છે, કારણ કે એ જાણો કે એક સંપૂર્ણ શાંતિમાં થઈ રહેલી એક અંતિમ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ છે. પણ એ થોડી સેકન્ડો માટે જ માત્ર ચાલેલી.

(મૌન)

અને તું?

એ એક સમગ્ર ચેતના છે?

એ અસાધારણ છે. એ વિરોધી તત્ત્વોનો સંવાદ કરવા જેવું છે. એક પ્રવૃત્તિ, હા, સંપૂર્ણ, પ્રચંડ અને સંપૂર્ણ શાંતિ. પણ આ બધા શબ્દો છે.

(મૌન)

એ શું ભૌતિક ચેતના છે?

કાર્ય ભૌતિક રીતનું છે — પણ એ જ રીતે નહિ, ખરું કે નહિ?

(મૌન)

એની સાથે આપણે વધારે સહેલાઈથી સંપર્કમાં કેવી રીતે આવી શકીએ? આપણે ત્યાં કેવી રીતે પહોંચી શકીએ અથવા તો

રહી શકીએ?

મને ખબર નથી, કારણ કે મારે માટે તો આખીયે ચેતના, શરીરની ચેતના સાથે હંમેશાં એ તરફ સતત . . . (સમર્પણની ક્રિયા) અને જે પ્રભુ લાગે છે તે તરફ વળેલી રહે છે.

અને એ કશો 'પ્રયત્ન' કર્યા વિના, સમજ્યા ને?

હા, હા.

વાર્તાલાપ - ૮૪

૨૦ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૨

તમારે કંઈ પૂછવાનું નથી?

મેં મને પોતાને શ્રી અરવિંદ વિષે એક પ્રશ્ન કર્યો હતો. મારે એ જાણવું હતું કે એમનું અવસાન થયું ત્યારે તેઓ કયા બિંદુએ — રૂપાંતરના કયા બિંદુએ પહોંચ્યા હતા? દાખલા તરીકે, આપ અત્યારે જે કરી રહ્યાં છો અને એ વખતે શ્રી અરવિંદ જે કામ કરતા હતા તે વચ્ચે શો ફેર છે?

શ્રી અરવિંદે પોતાના શરીરમાં અતિમાનસ શક્તિનો ખૂબ ખૂબ સંચય કર્યો હતો અને જે દ્વારે એમણે શરીર છોડ્યું કે તરત . . . એમ કે, એ પોતાની પથારીમાં સૂતેલા હતા, હું એમની પડખે ઊભેલી હતી, અને એક તદ્દન સઘન રીતે, — એટલી જોરદાર લાગણી સાથે સઘન કે તમને એમ વિચાર આવે કે એ જોઈ શકાય તેવું હતું — આ આખીયે અતિમાનસ શક્તિ એમનામાં હતી તે તેમના શરીરમાંથી મારા શરીરમાં આવી ગઈ. અને એ આવવાનો ધસારો મેં અનુભવેલો, એ અસાધારણ હતું — અસાધારણ. એ અસાધારણ અનુભૂતિ હતી. લાંબા વખત સુધી, એ રીતે લાંબા વખત સુધી (એ શક્તિ શ્રી માતાજીના શરીરમાં પસાર થવાની ક્રિયા). હું એમની પથારી પાસે ઊભી હતી અને એ ચાલુ રહ્યું હતું.

લગભગ એક લાગણી — એ ભૌતિક લાગણી હતી. લાંબા વખત સુધી.

હું એટલું જ જાણું છું.

પણ હું જે સમજવા માગતો હતો તે એ છે કે, જે આંતરિક કાર્ય છે, દાખલા તરીકે, અવચેતનની સફાઈ અને એ બધું, એ કાર્ય ક્યા બિંદુએ પહોંચ્યું હતું? કહો કે, એમણે એ વખતે જે કાર્ય કરેલું અને અત્યારે આપ જે કાર્યમાં પહોંચેલાં છો એ વચ્ચે શો ફેર છે? મારું એમ કહેવું છે, અવચેતન વધારે ઓછું અવચેતન થયેલું છે કે . .

..

ઓહ! હા, એ તો, જરૂર થયું છે. જરૂર થયું છે.

પણ તો આ વસ્તુઓને જોવાની માનસિક રીત છે. મારી પાસે હવે એ રીત રહી નથી.

હા, માતાજી.

(મૌન)

જે ફેર છે તે કદાચ આ શક્તિની, આ બળની સર્વ સામાન્ય અથવા તો સામૂહિક તીવ્રતામાં છે, નહિ?

કાર્યની શક્તિમાં એક ફેર પડેલો છે. એ પોતે — એ પોતાના શરીરમાં હતા તેના કરતાં અત્યારે વધારે કાર્ય કરી રહેલા છે, કાર્ય માટેની વધારે શક્તિ ધરાવે છે. વળી, એમણે એ વસ્તુ માટે શરીર છોડ્યું હતું, કેમ કે એ પ્રમાણે કામ કરવાની જરૂર હતી.

એ બહુ જ સઘન છે. એમનું કાર્ય બહુ જ સઘન બનેલું છે. એ તો દેખીતું છે કે એ એવી વસ્તુ છે કે જે જરા પણ માનસિક રીતની નથી. એ બીજા પ્રદેશમાંથી થઈ રહી છે. પરંતુ એ હવાઈ રીતની નથી અથવા તો . . . એ સઘન છે. આપણે લગભગ એમ કહી શકીએ કે એ ભૌતિક છે.

પરંતુ, આ બીજો પ્રવેશ, મેં મને પોતાને ઘણી વાર પ્રશ્ન કર્યો છે કે, ત્યાં પહોંચવા માટે આપણે કઈ સાચી ક્રિયા કરવી જોઈએ. બે ક્રિયાઓ બની શકે છે: આત્મા તરફની આંતરિક ક્રિયા અને બીજી એ કે જેમાં વ્યક્તિત્વનો લોપ થઈ જાય છે અને આપણે કહો કે વ્યક્તિ વિનાની એક વિશાળતામાં હોઈએ છીએ.

બંને થવી જોઈએ.

શું બંને થવી જોઈએ ?

હા.

(માતાજી પોતામાં ઊતરી જાય છે).

વાર્તાલાપ - ૮૫

૩૦ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૨

તો હવે નવું વર્ષ થશે

નવા વર્ષ માટે આપ કંઈ અનુભવો છો ?

(થોડા મૌન પછી)

વસ્તુઓએ છેવટનું રૂપ લીધેલું છે, એટલે જાણો કે વાતાવરણ ઊંચકાઈને એક તેજોમયતા તરફ પહોંચી રહ્યું છે લગભગ કલ્પી ન શકાય તેવું અને સાથે સાથે એમ લાગણી રહે છે કે કોઈ પણ ક્ષણે આપણું મરણ આપણું મરણ થઈ શકે છે — ‘મરણ’ નહિ પણ શરીર વિસર્જન પામી શકે છે. અને એટલે, એ બંને એકીસાથે એક ચેતના રચે છે (માતાજી પોતાનું મસ્તક હલાવે છે) બધી જ જૂની વસ્તુઓ ક્ષુદ્ર લાગે છે, બાલિશ, અચેતન લાગે છે — અંદરમાં ત્યાં તો એ પ્રચંડ છે અને અદ્ભુત છે.

એટલે, શરીરે, શરીરે માત્ર એક પ્રાર્થના કરવાની રહે છે — અને એ હંમેશાં એકની એક હોય છે:

હું તને જાણી શકું તે માટે મને પાત્ર બનાવ,
હું તારી સેવા કરી શકું તે માટે મને પાત્ર બનાવ,
હું તારા રૂપે બની શકું તે માટે મને પાત્ર બનાવ.

એમ છે.

મારી અંદર હું એક વધતી જતી શક્તિ અનુભવી રહી છું પણ એ એક નવા તત્ત્વવાળી છે મૌનમાં અને ચિંતનમાં.

કશું જ અશક્ય નથી (માતાજી પોતાના હાથ ઉપરની બાજુએ ખુલ્લા કરે છે).

(મૌન)

તો, તારે જો કાંઈ પ્રશ્ન હોય તારે જો મૌન જોઈતું હોય સભાન મૌન ?

પણ મને ખબર નથી કે હું સાચી ક્રિયા કરી રહ્યો છું કે નહિ.

(થોડા મૌન પછી)

પણ તારે પ્રભુ સાથે સંબંધમાં આવવું હોય છે ત્યારે તું કંઈ ક્રિયા કરતો હોય છે ?

હું મારી જાતને આપને ચરણે ધરી દઉં છું.

(માતાજી હસે છે અને ધ્યાનમાં ઊતરી જાય છે.)

વાર્તાલાપ - ૮૬

૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૭૩

અસત્યનો અંત લાવવા માટે
માત્ર એક જ રીત છે: એ છે
આપણી ચેતનામાં જે જે વસ્તુ
પ્રભુની હાજરીથી વિરોધમાં
જતી હોય તે બધીને દૂર કરી
દેવી.

૩૧.૧૨.૭૨

— શ્રી માતાજી

હા, આ વિષે હું બહુ જ આગ્રહ રાખું છું; એ બહુ જ સાચું છે — બહુ જ સાચું

છે. એ સમજવું કઠાચ સહેલું નહિ હોય, પણ એ ખુબ જ ગહન રીતે સાચું છે.

જે જે વસ્તુઓ આપણામાં થતા પ્રભુના આવિર્ભાવને ઢાંકી દેતી હોય તથા વિકૃત કરતી હોય તેમ જ અટકાવતી હોય તે બધું જ પેલું છે, અસત્ય.

એ તો ખાસ્સું મહેનતનું કામ છે!

બધો વખત હું આ જ કરતી રહું છું — રોજરોજ અને આખોયે દિવસ, હું લોકોને મળતી હોઉં છું ત્યારે પણ. એ જ એકમાત્ર વસ્તુને ખાતર જીવવા જેવું છે.

વાર્તાલાપ - ૮૭

૧૦ માર્ચ, ૧૯૭૩

મને ખબર નથી, જ્યારે જ્યારે હું આ ચેતના* સાથે સંપર્કમાં આવવાનો પ્રયત્ન કરું છું, ત્યારે મને હંમેશાં, આપ કહો છો તેવી, એક તેજોમય વિશાળતાનો અનુભવ થાય છે.

હા.

પણ મને એમ થાય છે કે એ વસ્તુ હાલતીચાલતી નથી. આપણે ત્યાં છીએ અને આપણે શાશ્વત સમય સુધી એ પ્રમાણે રહી શકીએ છીએ. પણ

એ એમ છે. આ મારી લાગણી છે.

એ વસ્તુથી આપણી જાતને ભરાઈ જવા દેવી એ શું પૂરતું છે, એ સિવાય બીજું કાંઈ પણ કરવાનું નથી?

* પેલી નવીન ચેતના.

હું ધારું છું. હું ધારું છું કે એ જ એકમાત્ર વસ્તુ છે. હું હંમેશાં વારંવાર કહેતી રહું છું: જેવી તારી ઈચ્છા હો, જેવી તારી ઈચ્છા હો, જેવી તારી ઈચ્છા હો જેવી તારી ઈચ્છા હોય તે પ્રમાણે થાઓ, તું જે ઈચ્છા કરે તે થાઓ, તું જે કાંઈ ઈચ્છા કરે તે હું કરું, તું જે ઈચ્છા કરે તે વિષે હું સભાન બનું.

એ વળી: તું ન હોય તો, એ મૃત્યુ છે; તારી સાથે હોવું એ જીવન છે. અને ‘મૃત્યુ’, એનો અર્થ હું શારીરિક મૃત્યુ કરતી નથી — એમ બની શકે છે; એમ બની શકે છે કે, હમણાં, હું જો હમણાં સંપર્ક ગુમાવી બેસું તો અંત આવી જાય, પણ એ અશક્ય છે! મને એવી લાગણી થાય છે કે એ હું એ પેલું છું — અત્યારની ચેતનામાં જે કાંઈ અવરોધનાં તત્ત્વો રહેલાં હોય છતાં, બસ એટલું જ. અને પછી, હું જ્યારે કોઈને મળું છું (માતાજી જાણે કે એ માણસને પરમ પ્રકાશને અર્પણ કરતાં હોય તેવી રીતે હાથ ખુલ્લા કરે છે), એ માણસ પછી ગમે તે હોય: એ પ્રમાણે (એ જ ક્રિયા).

(મૌન)

આખોયે વખત (એ રમૂજ છે), આખોયે વખત મને એમ થતું રહે છે કે હું એક નાનકડું બાળક છું અને તે લપાઈ રહે છે — અંદરમાં લપાઈ રહે છે (એ કેવી રીતે કહેવું) એક દિવ્ય ચેતના સર્વને આલિંગન આપતી.

મેં મને પોતાને શ્રી અરવિંદ વિષે એક પ્રશ્ન કર્યો હતો.
મારે એ જાણવું હતું કે એમનું અવસાન થયું ત્યારે તેઓ
કયા બિંદુએ-રૂપાંતરના કયા બિંદુએ પહોંચ્યા હતા?
દાખલા તરીકે, આપ અત્યારે જે કરી રહ્યાં છો અને એ
વખતે શ્રી અરવિંદ જે કામ કરતા હતા તે વચ્ચે શો ફેર
છે?

શ્રી અરવિંદે પોતાના શરીરમાં અતિમાનસ શક્તિનો ખૂબ ખૂબ સંચય
કર્યો હતો અને જે ક્ષણે એમણે શરીર છોડ્યું કે તરત ...એમ કે, એ
પોતાની પથારીમાં સૂતેલા હતા, હું એમની પડખે ઊભેલી હતી, અને
એક તદ્દન સઘન રીતે, -એટલી જોરદાર લાગણી સાથે સઘન કે તમને
એમ વિચાર આવે કે એ જોઈ શકાય તેવું હતું-આ આખીયે
અતિમાનસ શક્તિ એમનામાં હતી તે તેમના શરીરમાંથી મારા શરીરમાં
આવી ગઈ. અને એ આવવાનો ધસારો મેં અનુભવેલો, અસાધારણ
હતું અસાધારણ. એ અસાધારણ અનુભૂતિ હતી. લાંબા વખત સુધી
(એ શક્તિ શ્રી માતાજીના શરીરમાં પસાર થવાની ક્રિયા). હું એમની
પથારી પાસે ઊભી હતી અને એ ચાલુ રહ્યું હતું.

શ્રી માતાજી